

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΜΓ' | ΑΘΗΝΑΙ, ΑΓ. ΦΙΛΟΘΕΗΣ 19.—Τηλ. 227-689 | 15 Αύγ.—1 Σεπτ. 1966 | ΑΡ. 16-17

ΟΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΤΩΝ ΣΛΑΥΩΝ ΑΓΙΟΙ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

ΤΟΥ ΜΑΚ. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Συνεπληρώθησαν ἑνδεκα ἑκατονταετηρίδες ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μεγαλειώδους ἱεραποστολικοῦ ἔργου μεταξὺ τῶν Σλαύων τῆς Μεγάλης Μοραβίας τῶν Ἑλλήνων Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν ἁγ. Κυρίλλον καὶ Μεθόδιου. Τὸ ἔργον τοῦτο τῶν δύο Ἑλλήνων ἁγ. ἀδελφῶν ἐστέφθη ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας παρὰ τὴν ἀμείλικτον ἔχθραν καὶ τοὺς ἀπηνεῖς διωγμοὺς τῶν ραδιούργων Λατίνων προπαγανδιστῶν ἱεροκηρύκων.

Ὑπὸ πάντων ὁμολογεῖται, ὅτι οὐδεὶς εὐηγήτησε τοὺς σλαβικούς λαοὺς ὅσον καὶ ὅπως οἱ Θεσσαλονικεῖς ἅγιοι ἀδελφοὶ καὶ ὅτι οὐδεὶς κατέχει τόσον περίοπτον θέσιν εἰς τὴν συνείδησίν των, ὅσον τὰ ἑνδοξα ὀνόματα αὐτῶν τῶν δύο ἐκλεκτῶν τέκνων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Γεννηθέντες ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ εὐσεβειστάτων καὶ ὀνομαστῶν γονέων, οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἔτυχον παιδιόθεν ἐπιμεμηλεμένης χριστιανοπρεποῦς ἀνατροφῆς καὶ ἐξαιρετικῆς μορφώσεως. Εἰς τὴν ἐποχὴν των ἠκμαζον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Πρωταγωνιστῆς καὶ ψυχὴ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως ὑπῆρξεν ὁ μέγας Φώτιος, ὁ ὁποῖος διετέλεσε καὶ καθηγητῆς τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Μαγναύρας. Ὁ πολὺς καθηγητῆς καὶ ὁ ἄξιος μαθητῆς του συνεδέθησαν διὰ στενωτάτης φιλίας, ἣ ὁποία οὐδέποτε διαταράχθη. Ὁ μέγας Φώτιος, συνειδητοποιήσας τὸν δημοκρατικὸν χαρακτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ὑπερεθνικὴν φύσιν τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐσέβετο τὴν πνευματικὴν ὀντότητα τῶν ἄλλων λαῶν καὶ τὸ δικαίωμα ἐκάστου λαοῦ νὰ λατρεύῃ τὸν Θεὸν εἰς τὴν γλῶσσάν του. Διὰ τοῦτο κατέκρινε τοὺς Λατίνους, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζοντο «μὴ δεῖν ἄλλαις γλώσσαις τὸ Θεῖον γεραίρεσθαι, εἰ μὴ ταῖς τρισὶ ταύταις διαλέκτοις· ἑβραϊστί, ἑλληνιστί, ῥωμαϊστί». Τὰς ἰδέας ταύτας τοῦ

μεγάλου Φωτίου νιοθέτησε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὴν πράξιν ὁ ἄξιος μαθητῆς του ἁγ. Κύριλλος.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ὑπῆρξε μέγας ἱεραπόστολος, ἰκανώτατος διπλωμάτης, βαθὺς γνώστης τῆς θύραθεν καὶ τῆς ἔσω φιλοσοφίας, εὐγλωττος ρήτωρ, δεινὸς συζητητῆς, γνώστης πολλῶν ξένων γλωσσῶν, ἔξοχος φιλόλογος, ποιητῆς καὶ συγγραφεύς. Διεκρίνετο ἐπὶ ταπεινότητι, ἀγιότητι βίου, ζώσῃ πίστει καὶ ἀφοσιώσει εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τὰς παραδόσεις αὐτῆς. Οἱ σύγχρονοὶ του τὸν ἐθεώρουν «σοφώτατον ἄνδρα», «ἄνδρα τίμιον καὶ εὐσεβῆ, λίαν πεπαιδευμένον καὶ φιλόσοφον», «νέον ἀπόστολον καὶ διδάσκαλον», «ἄνδρα μεγάλης ἀγιότητος», «μέγαν ἄνδρα καὶ διδάσκαλον μὲ ἀποστολικὸν βίον». Μόνον οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐπιτυχὴς ἔκβασις τῆς τρίτης καὶ δυσκολωτέρας ἀποστολῆς του εἰς τὴν Μεγάλῃν Μοραβίαν, παρὰ τὰ ποικίλα ἐμπόδια καὶ τὰς μηχανορραφίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου.

Ὁ ἅγιος Μεθόδιος ἦτο ἄκρως ἀφοσιωμένος εἰς τὸν μικρότερον ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον (Κύριλλον). Ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος βοηθὸς του εἰς τὴν ἀποστολὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων καὶ εἰς τὴν Μεγάλῃν Μοραβίαν. Ὁ ἅγιος Μεθόδιος εἶχε σπανίας οργανωτικὰς ἰκανότητας, ἄκραν ταπεινώσιν, εὐσέβειαν, ζώσαν πίστιν, σιδηρᾶν θέλησιν, μαχητικότητα καὶ προσήλωσιν εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του ἐν Ρώμῃ τὸ 869, συνέχισε μόνος του τὸ ἐπίπονον ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν Σλαύων τῆς Μεγάλης Μοραβίας. Ὑπέστη σκληροὺς διωγμοὺς καὶ ἀπερίγραπτα μαρτύρια ὑπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἀλλὰ δὲν ἐκάμφη. Παρέμεινε πιστὸς εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν μέχρι τῆς ὑστάτης του πνοῆς καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων τὸ 885, περιβληθεὶς τὸν φωτιστὴν τοῦ μεγαλομάρτυρος.

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν των εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἅγιοι ἀδελφοὶ ἀνέπτυξαν τεραστίαν ἱεραποστολικὴν δρασίω, θέσαντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τιτανικῆς ταύτης προσπαθείας τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῶν Σλαύων ὅλας τὰς ἰκανότητάς των. Οἱ φωτισταὶ τῶν Σλαύων ἅγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπερήσπισαν μὲ γενναϊότητα καὶ εὐστροφίαν εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν, εἰς τὴν Βενετίαν καὶ εἰς τὴν Ρώμην τὴν εἰσαγωγὴν τῆς σλαυικῆς γλώσσης εἰς τὴν θείαν λατρείαν, κατατροπώσαντες δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων τοὺς ἀντιφρονοῦντας Λατίνους κληρικούς. Διὰ τὴν δειξὴν πόσον ἦτο σκληρὸς ὁ ἀγὼν οὗτος, ὁ βιογράφος τοῦ ἅγ. Κυρίλλου ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς, ὅτι ἐν Βενετία οἱ Λατῖνοι «ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ Κυρίλλου ὡς κόρακες ἐναντίον Ἰέρακος», ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ Θεὸς πρέπει νὰ ὑμνήται μόνον εἰς τρεῖς γλώσσας· τὴν ἑβραϊκὴν, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν.

Τὸ ἔργον τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν ἅγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν σλαυικῶν λαῶν. Διὰ τῆς ἐφευρέσεως τῆς σλαυικῆς γραφῆς καὶ τῆς μεταφράσεως ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τοῦ Νομοκάνονος οἱ δύο ἅγιοι ἀδελφοὶ εἰσῆγαγον τὸν σλαυικὸν κόσμον εἰς τὴν σκηνὴν τῶν πεπολιτισμένων χριστιανικῶν λαῶν. Οὗτοι ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν σλαυικῶν λαῶν, ὁ χαρακτὴρ τοῦ ὁποίου εἶναι ἑλληνοχριστιανικός, ἀναδειχθέντες οἱ μεγαλύτεροι εὐεργεταὶ τοῦ σλαυικοῦ κόσμου. Τὸ μεγαλειῶδες ἔργον τῶν δύο ἅγ. ἀδελφῶν δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μόνον εὐτυχοῦς συνδρομῆς τῶν ἱστορικῶν περιστάσεων, ἀλλ' εἶναι καρπὸς πρὸ πάντων τῆς μεγαλοφυΐας των καὶ τῆς Χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ ἔργον φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ μεγαλείου τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἱ ὅποιοι κατέχουν ἐπαξίως προνομιοῦχον θέσιν μεταξὺ τῶν ἐπιφανεστέρων διδασκάλων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀναδειχθέντες οἱ μεγαλύτεροι ἱεραπόστολοι τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ τὸν Ἀπόστολον τῶν

ἔθνων ἅγιον Παῦλον. Οὗτοι ἐπετέλεσαν τὸ ἔνδοξον τοῦτο ἔργον μὲ ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν, χειραγωγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς ἀκλονήτου πίστεώς των εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν ὡς περικλείουσιν σωστικὴν καὶ πολιτιστικὴν δύναμιν.

Ἡ ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας προβολὴ τῶν μεγάλων τούτων ἐκπροσώπων τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ σκαπανέων τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι σήμερον διὰ τὴν χριστιανικὴν Οἰκουμένην λιαν διδακτικὴ καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἀποκαλυπτικὴ.

Οἱ δύο ἅγιοι ἀδελφοὶ διδάσκουν διὰ τοῦ παραδείγματός των τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν. Οὗτοι οὐδόλως ἐθυσίασαν τὰ ἑλληνορθόδοξα ἰδεώδη εἰς ἓνα κακῶς νοούμενον Οἰκουμενισμόν. Ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπακολουθουσῶν σελίδων, οὗτοι, διὰ νὰ μὴ ὑποκύβουν εἰς τὰς πλάνας καὶ τὰς κακοδοξίας τῶν Λατίνων καὶ διὰ νὰ μὴ ἀρνηθοῦν τὰς παραδόσεις τῶν Πατέρων των, προετίμησαν τὴν ὁδὸν τῶν κακοχρῆστων καὶ τοῦ μαρτυρίου.

Ἐπὶ πλέον οὗτοι διέδωκαν τὴν ἑλληνικὴν Ὁρθοδοξίαν εἰς τοὺς Σλαύους μέχρι τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, ἐγένοντο διαπρύσιοι φορεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μετελαμπάδυσαν τὰ φῶτα τοῦ Χριστιανικοῦ Βυζαντίου εἰς χώρας ἀπολιτίστους καὶ ἐξωοποίησαν κυριολεκτικῶς λαοὺς, οἵτινες ἔζων ἐν χώρᾳ καὶ σκιά θανάτου.

Ὡς Προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας ἐκλεκτὰ τέκνα ὑπῆρξαν οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, χαιρετίζω ἐκθύμως τὴν παροῦσαν ἐκδοσιν ὡς ἀπότισιν φόρου τιμῆς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὰς ἡρωϊκὰς μορφὰς τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν καὶ εὐχομαι ὀλοφύχως, ὅπως αὕτη συμβάληται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν ὑπὸ πάντων κατανόησιν τοῦ μεγαλείου τόσον τοῦ ἔργου τῶν δύο Ἑλλήνων ἀδελφῶν, ὅσον καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ διαδοθέντος ἑλληνορθοδόξου πνεύματος καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἀναζωπύρησιν τοῦ ἱεραποστολικοῦ πνεύματος πρὸς δόξαν τῆς Ὁρθοδόξιας, ἥτις εἶναι ἡ μόνη ἐλπίς τοῦ κόσμου.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

ΟΙ ΙΣΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ

Ὁ ἐμβριθὴς μελετητὴς τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων πείθεται ἀδιασείστως, ὅτι θεία ὄντως εἶναι ἡ δομὴ καὶ ἡ φύσις τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Διότι τόσο τὸ Οἰκουμενικὸν ὅσον καὶ τ' ἄλλα Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, παρὰ τὸν ζέοντα Ἑλληνισμόν τους, ἐκπολιτιστικά, ἐξημερωτικά καὶ Χριστιανικά μόνον ἐνεφάνισαν καὶ ἐπραγματοποίησαν παλαίσματα. Καὶ μὲ θείαν ὄντως μεγαλοφροσύνην — εἰς ἀνταπόδοσιν τῆς ὁποίας ἐποτίσθησαν συγχρότατα ὄξος καὶ χολήν — οὐδέποτε ἐπεδίωξαν συστηματικῶς τὴν κραταίωσιν καὶ τὴν αὐξήσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ τὴν ἀφομοίωσιν τῶν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν τους καθοδήγησιν καὶ ποιμαντορίαν λαῶν. Καὶ ἂν ἐσημειώθῃ, ἐνίοτε καὶ ἐνιαχοῦ, ποιά τις Ἑλληνοποιήσις ξένων φυλετικῶν στοιχείων, τοῦτο προῆλθεν, ὅπως αὐτομάτως, ἐκ μόνης τῆς ἀλκῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ ὁποῖος ὡς Ἥλιος πνευματικὸς ἠκτινοβόλει καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν καὶ ἐφωταγώγει τοὺς λαοὺς τῆς, διαλύων καὶ τὰ ζοφερώτερα τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δουλοφροσύνης νέφη.

*

Τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἐπίρρωσις τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ ἠθικῇ ἀγιότητι διατήρησις πάντων ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἀπὸ Θεοῦ παρέλαβον ὑπὸ τὴν πνευματικὴν των ἐπιστάσιαν καὶ μέριμναν, ἡ λόγοις καὶ ἔργοις ἐξαγγελία τῆς ἀποκαλυφθείσης θείας ἀληθείας καὶ ἡ σωτηρία τῶν εἰς αὐτοὺς πεπιστευμένων λαῶν, ἦτο ὁ σκοπὸς καὶ ὁ στόχος τοῦ ὑψηλοῦ Πατριαρχικοῦ θεσμοῦ καὶ τῆς θαυμαστῆς δράσεως τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχείων. Οὐδέποτε ἐπεδόθησαν ταῦτα εἰς ἀχαρίστους ἐθνοφυλετικούς ἀγῶνας, ὡς ἐνστιγματικῶς καὶ πρωτογόνως ἔπραξαν τοῦτο ἄλλοι λαοί. Καὶ παρ' ὅλον ὅτι, εἰς τοὺς ἐσχάτους ἰδίως καιροὺς, καὶ τὸ Παιδομάζωμα ἀφήρει ἀπανθρώπως τὸ ἄνθος τῆς Ἑλληνικῆς ἀλκῆς, καὶ οἱ ἐξωμόται ἐπληθύνοντο, τὰ φῶτα μόνον τῆς ἡμερώσεως καὶ τοῦ Χριστοῦ ἔσπειρον, χωρὶς νὰ θερίζουν ἐν ταυτῶν καὶ Ἑλλήνας. Διότι ὁ Ἑλληνισμὸς, εὐθὺς

ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης του ἐμφανίσεως, κατενόησε τὸν Χριστιανισμόν, ὡς τὴν —θεία εὐδοκία— ἀποκάλυψιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς· καὶ ὡς τὸ θεῖον καὶ οὐράνιον μῆνυμα φωτισμοῦ, ἀναγεννήσεως καὶ ἀναπλάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου ὅλου. Τὴν δὲ Ἐκκλησίαν, ὡς τὴν συνέχειαν τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὡς τὴν πεπληρωμένην ἀλήθειαν, ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν αἰωνίαν σωτηρίαν πάντων τῶν πιστῶν. Καὶ ἡ ὁποία, ὡς ἰδιαίτερος καὶ αὐτοτελὴς ὀργανισμὸς, ζῶν κατὰ τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ νόμους καὶ κυβερνώμενος ὑπὸ ἰδιαιτέρας ἐξουσίας, ἀποστολήν εἶχεν νὰ μεταγίγῃ, τὴν θείαν ἐνέργειαν καὶ διὰ τῆς αὐτοπερισυλλογῆς καὶ τῆς χαλινώσεως τῶν αἰσθήσεων, νὰ φωτίζῃ τὸν νοῦν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου.

*

Καὶ οὐδὲν ἀληθῶς τὸ συγκινητικώτερον ἀπὸ τὴν αἰωνίαν πάλην τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διὰ τὴν φωταγώγησιν, τὸν ἐκπολιτισμὸν καὶ τὴν ἐξημέρωσιν τοῦ κόσμου. Ὡς ὁ Ἥλιος, φερόμενος καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ πυρίνου ἄρματος τοῦ Πνεύματος, ὑψοῦται πρὸς τὸ κυανοῦν ἄπειρον καὶ πρὸς τὰς φλεγόμενας ἀβύσσους του. Καὶ ἐκεῖθεν ρίπτει κατὰ καιροὺς, πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα —ὡς ἄλλην μηλωτὴν— τὰς πράξεις του καὶ τὰς ιδέας του, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη ἐνδύεται καὶ ζῆ. Καὶ εἰς κάθε ἱστορικὴν σελίδα τῆς Φυλῆς μας ἀπαστρέπτει, ἀστερόεν, πλήρες γοητείας, καὶ ὡς ἄλλο οὐράνιον τόξον, τὸ Ἰδεῶδες.

*

Καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλο Ἰδεῶδες, τόσο ἐκπάγλως ὠραῖον, τόσο θεῖον, καὶ τόσο ἕξω τῶν παθῶν καὶ τῶν μικροτήτων τοῦ κόσμου, ὅσον τὸ Ἑλληνοχριστιανικὸν Ἰδεῶδες, πού ὡς Ὀρθοδόξιαν ἀπῆρτισε τὸ Βυζάντιον. Εἰς τοὺς κόλπους τῆς διεμορφώθη, ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς, ἡ ἠθικὴ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου, τόσο εἰς τὴν ἀτομικὴν, ὅσον καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ δημοσίαν του δρᾶσιν. Δι' αὐτῆς ἠνάφθη ἀνεσπέρως ὁ λύχνος τῆς

Ὁ Ἅγιος Μεθόδιος. Τοιχογραφία τοῦ ΙΒ' αἰῶνος τῆς ἐν Σερβίᾳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ Κάλενιτς.

ὀρθῆς πίστεως, πού τὸ φῶς του ἐκλεπτύνει καὶ λειαιίνει τὰς τραχύτητας τῆς κοινῆς καὶ τετριμμένης ζωῆς καὶ μεταδίδεται, ὡς παλμὸς πνεύματος καὶ ἀληθείας καὶ δυνάμεως εἰς τοὺς λαούς. Δι' αὐτῆς καὶ διὰ τῆς πλήρους ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, κατηξιώθη τῆς «θείας ἐλλάμψεως» καὶ ἐθεώθη «διὰ τῆς θεωρίας καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς ἀναβάσεως» ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή. Καὶ ἡ Ὁρθοδοξία τέλος, τεταγμένη ὑπεράνω ἐθνικιστικῶν τάσεων, ἀπέβη τὸ θεμελιῶδες στοιχεῖον τοῦ πολιτειακοῦ καὶ τοῦ λαϊκοῦ βίου εἰς τὸ Βυζάντιον. Καὶ αὐτὴ συνέδεσεν ἀρρήκτως, καὶ συνεκράτει—συμπαγεῖς, ὁμορρυθμοὺς καὶ ὁμοπνόους— ὅλους τοὺς λαούς τῆς αὐτοκρατορίας εἰς ἓνα πολιτειακὸν ὄργανισμὸν, παρὰ τὰς ἐθνολογικὰς καὶ τὰς γλωσσικὰς μεταξὺ των διαφοράς...

*

Τὸ Βυζάντιον τὴν Ὁρθοδοξίαν τὴν ἠσθάνθη βαθύτατα, ὡς τὴν ὑψηλοτάτην ἔκφρασιν τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας καὶ τοῦ θείου θελήματος. Καὶ ὡς τὴν συγκεφαλαίωσιν καὶ τὴν συναγωγὴν ἐπὶ τὸ αὐτό, ὅλων τῶν μαρμαρυγῶν καὶ ὅλων τῶν ἀκτίνων, πού ἐξεπορεύθησαν ἀπὸ τὸ λυτρωτικὸν ἄστρον τῆς Βηθλεέμ. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν τὴν ἐπίστευεν ἀπλῶς, ἀλλὰ ὁ παλμὸς τῆς ἔσφυζεν εἰς πᾶσαν καρδίαν. Ἐκυλίετο—δυναμογόνος καὶ ρυθμιστικὸς πάσης πράξεως καὶ ἐνεργείας—εἰς ὅλας τὰς φλέβας. Ἡ ἱστορία τῆς ὑπῆρξεν ἡ ἱστορία του. Ἡ ἀλήθειά τῆς ἐνέπνευσε καὶ διεμόρφωνε τὴν ζωὴν του. Καὶ ἡ στερέωσις τῆς ἐπὶ τῆς Γῆς ἀπέβη ὁ διαρκὴς του ὀπτασιασμὸς, καὶ ἡ μεγάλη κραυγὴ τοῦ μέλλοντός του. Κραυγὴ, ἡ ὅποια Ἑλληνιστὶ ἐφθέγγετο. Καὶ Ἑλληνιστὶ καὶ θεολήπτως ἐμουσουργεῖτο.

*

Εἰς τοὺς ἀντιπνευματικούς καὶ στείρους εἰς αἴσθημα συγχρόνους καιροὺς ἀποβαίνει λίαν δυσχερῆς ἡ ἐκτίμησις τοῦ περιεχομένου τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως αὐτὴ κατενοεῖτο εἰς τὸ ἱστορικὸν περιβάλλον τοῦ Βυζαντίου, ὅπου καὶ ἐγεννήθη καὶ ἠνδρώθη. Τότε ὅμως, τὸ πνεῦμά τῆς ἐπλήρου, ὡς δημιουργικὸς παλμὸς δυνάμεως καὶ ζωῆς, ὅλον τὸ πολυθόρυβον

ρεῦμα τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Καὶ ἡ παρουσία τῆς ἦτο ἀδιαλείπτως καὶ ἐνεργῶς αἰσθητή, ὄχι μόνον ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Πολιτειακῆς δράσεως· ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, καὶ τοῦ ἀτομικοῦ τοιούτου, εἰς τοὺς ὁποίους προσέδιδε χαρακτῆρα βαθύτατα χριστιανικόν, διὰ τῆς ἐγχαράξεως εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῆς περὶ ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Ὑπὸ τῆς αὐτῆς δὲ ἱστορικῆς συνθήκας ἐπόμενον ἦτο, νὰ ἀναπτυχθῶσι, πολύχυμοι καὶ εἰς ὅλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν, αἱ δυνάμεις τῆς Ὁρθοδοξίας· καὶ νὰ διαχέωνται παντοῦ, ὡς δημιουργικαὶ καὶ ἀρωματικαὶ πνοαὶ Ἀνοιξέως.

*

Καὶ τὸ Βυζάντιον ἀπέβη, διὰ τῆς αὐστηρᾶς καὶ ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἐκκλίσεως καὶ παραφθορᾶς τῆς «ἀκριβείας» τῶν δογμάτων, ἡ Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἡ φρουροῦσα ἀγρύπνως τὸν πρωτογενῆ καὶ πρωταρχικὸν χριστιανισμὸν, καὶ ἡ Θεότευκτος Κιβωτὸς τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐν ταυτῷ ὅμως καὶ ὁ ἀκάματος σπορευὲς τοῦ πολυτιμοτάτου θησαυροῦ τῆς πίστεως· ὡς οὗτος ἀπέρρευσε ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς του πηγῆς· καὶ ἐκληρονομήθη, ἀσινῆς καὶ ἀναλλοίωτος, ἀπὸ τῶν πρώτων Χριστιανικῶν αἰώνων. Καὶ ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ὑπηρεσία τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἀνεκτίμητος. Καὶ διατηρεῖ, καὶ θὰ διατηρῇ τὴν μεγάλην καὶ ζωτικωτάτην ἀξίαν τῆς διὰ πᾶσαν ἐποχὴν καὶ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας.

*

Τῆς ἀκραιφνοῦς αὐτῆς Ὁρθοδοξίας—ὡς μυστικῆς πρὸς τὸν Θεὸν κοινωνίας, καὶ ὡς ἐν χάριτι καὶ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἠθικῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου—κῆρυκες ἀκάματοι καὶ διδάσκαλοι ὑπῆρξαν καὶ οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ «Πάπαι καὶ ἱεραπόστολοι τῶν Σλαύων», ὡς οὗτοι ἀποκαλοῦνται καὶ χαρακτηρισθίζονται ὑπὸ τῶν βιογράφων των.

Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἀνῆκον εἰς τὴν πολυάριθμον στρατιάν τῶν λογίων Μοναχῶν τοῦ Βυζαντίου, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὑπογραμμὸς καὶ ὑποδείγματα ὑψηλοῦ ἠθικοῦ

βίου· πνευματικοὶ διδάσκαλοι τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ἐχειραγώγουν εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν· ἀγρυπνοὶ φύλακες τῆς καθαρότητος τῆς πίστεως· καὶ μαχητικώτατοι καὶ ἀκαταγώνιστοι πολέμιοι πάσης κακοδοξίας καὶ πάσης πλάνης. Καὶ ὑψοῦντο ἐν τῷ μέσῳ τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας θεοσείκελοι, καὶ πολυσέβαστοι, καὶ θερμουργοὶ Εὐαγγελισταί, ὡς ἄλλοι Προφῆται καὶ Κριταί. Ἀπετέλουν δὲ μερίστην δύναμιν, ἣ ὁποία συνέτεινεν ἀποφασιστικῶς, ἵνα ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία οἰκοδομῆται καὶ προκόπῃ εἰς ἀρετὴν, τηροῦσα ἀπαρεγκλίτως τὰ θέσμια, τοὺς κανόνας, καὶ τὴν λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην, ἣ δύνάμεις των καὶ ἡ ἐπίδρασις των εὐρίσκετο ἐν ἐξάρσει· διότι ὅπως πρόσφατος ἦτο ὁ θρίαμβος τῆς Ὁρθοδοξίας, τοῦ ὁποῖου αὐτοὶ ἦσαν οἱ κύριοι συντελεσταί.

*

Διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν δύο μεγάλων Θεσσαλονικέων ἱεραποστόλων καὶ ἀδελφῶν, οὐδὲν θὰ εἴπωμεν ἡμεῖς. Εἰς ἄλλας στήλας τῆς («Ἐκκλησίας»),—ἣ ὁποία, ὡς χρέος τῆς ἱερόν, ἐκδίδει τὸ πανηγυρικὸν αὐτὸ τεῦχος πρὸς ἑορτασμὸν καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου των ἔργου—πράττουσι τοῦτο διαπρεπεῖς συνεργάται τῆς. Ἀτελεύτητοι ἄλλως τε—βιβλιοθῆκαι ὁλόκληροι—εἶναι αἱ περὶ αὐτῶν βιογραφίαι καὶ τὰ ἱστορήματα. Οἱ Σλαυτικοὶ λαοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων τόσον ἀποδοτικῶς καὶ τόσον ἐξόχως ἔδρασαν, τοὺς ἠγάπησαν, καὶ τοὺς περιεπτύχθησαν, ὡς διδασκάλους των καὶ φωτιστάς των. Καὶ ἔπλασαν περὶ αὐτῶν, αὐτομάτως καὶ ἀνιδιοτελῶς, διηγήματα διάφορα καὶ χρονολογίας, αἱ ὁποῖαι ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν, ὑπὸ μορφὴν θρύλων καὶ παραδόσεων. Καὶ τοῦτο, διότι, πλὴν τῆς παγκοσμίου σημασίας τοῦ ἔργου των, εἶχε τοῦτο καὶ ἐθνικὴν καὶ φυλετικὴν τοιαύτην. Καὶ ὡς τοιοῦτον, ἐπόμενον ἦτο νὰ θίγῃ τὰς πλέον εὐαίσθητους χορδὰς τοῦ ἐθνιστικοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας τῶν Σλαύων. Καὶ τοὺς ἠθέλησαν—μετὰ πάθους—ἰδικούς των. Καὶ ὑπῆρξεν καὶ εἶναι ζήτημα τιμῆς καὶ ἐθνικῆς ὑπερηφανείας δι' αὐτούς ἡ Σλαυοποίησις τῶν δύο μεγάλων ἀδελφῶν καὶ ἱεραποστόλων των. Χωρὶς ὁμως νὰ κατορ-

θώσουν μέχρι σήμερον, παρὰ τὴν μυριότομον σχετικὴν βιβλιογραφίαν, οὔτε μίαν ἀπόδειξιν νὰ προσκομίσουν, βασικῶς ὀρθήν, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας νὰ βεβαιοῦται ἡ Σλαυικὴ των καταγωγὴ. Συγγνωστὴ ὁμως καὶ οὐχὶ ξένη καὶ ἀσύμφωνος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἶναι ἡ μεροληψία των αὐτῇ. Καὶ πηγὴν ἔχει τὸ ἀξιοσέβαστον αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, τὸ ὁποῖον μυωπάζει συχνότατα πρὸς τὴν ἀλήθειαν...

*

Καὶ ἡ ἀδιάσειστος τοιαύτη εἶναι, ὅτι ἦσαν οὗτοι Ἕλληνες καὶ τὴν καταγωγὴν, καὶ τὸν νοῦν, καὶ τὴν καρδίαν. Ἕλληνες, μέχρι καὶ τοῦ ἐσχάτου μορίου τῆς ἱεράς των ὑπάρξεως. Καὶ συμφώνως πρὸς τὸ βαθύτατον Οἰκουμενικὸν πνεῦμα τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἔδρασαν οὗτοι, ὡς ἱεραπόστολοί τῆς, διὰ τὸν φωτισμὸν τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Χαζάρων, καὶ τῶν Σλαύων. Ὑπῆρξαν δὲ ὀλοπρόθυμοι καὶ πιστοὶ ἐκτελεσταὶ τῶν ἐντολῶν καὶ τῶν σχεδίων τοῦ μεγαλεπηβόλου καὶ ἱεροῦ Φωτίου, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὸ σχίσμα ἰδίως καὶ μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῆς Δύσεως, ἠθέλησεν καὶ ἐπεδίωξεν—ὡς ἀντισήκωμα—νὰ προσελκύσῃ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τὴν Ἀνατολήν. Καὶ ν' ἀνοίξῃ διὰ τὸν Βυζαντινὸν Ἑλληνισμὸν τὰς κλειστάς θύρας τῶν Σλαυοφώνων λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἐβυθίζοντο εἰσέτι εἰς τὸν ζόφον τῆς εἰδωλολατρίας.

*

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἣ ὁποία δεόν νὰ παραμένῃ πάντοτε σεβαστή. Ἡ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδέποτε ἀνέστειλεν τὴν ἱεραποστολικὴν τῆς δρᾶσιν. Ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν. Καὶ εἴτε τὸ θέλομεν, εἴτε καὶ ὄχι, ἀποτελεῖ τὸν ἐκθαμβωτικώτερον ἀδάμαντα τοῦ ἀκτινωτοῦ διαδήματος τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ὁ ὁποῖος—ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν καὶ δὲν θὰ παύσωμεν νὰ λέγωμεν καὶ νὰ γράφωμεν—δι' ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων κυρίως καὶ διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἐπεδείχθη, καὶ ἠρμηνεύθη καὶ ἐκηρύχθη εἰς τὸν κόσμον.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ (ΚΥΡΙΛΛΟΥ) ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΤΩΝ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΣΛΑΒΟΙΣ (ΚΑΤΑ ΤΟΝ F. GRIVEC). ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ ταυτόχρονος ἔκδοσις δύο ἔργων ἐν Ἑλλάδι περὶ τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, τῶν δύο Θεσσαλονικέων Ἱεραποστόλων τῶν Σλάβων, καθ' ὃν χρόνον ἄλλαι ἐργασίαι ποικίλαι καὶ ὑποχρεώσεις καὶ δὴ καὶ διὰ συνέδρια βαρύνουν τὸν γράφοντα, καθιστᾷ δυσχερῆ τὴν διαπραγμάτευσιν πρωτοτύπου θέματος ἀφορῶντος εἰς τὸ σπουδαῖον θέμα τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 1100 ἐτῶν¹ ἀπὸ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Σλάβοις (863/66—1963/66). Ὅθεν κατέστη ἐπιβεβλημένον νὰ γραφῆ τὸ παρὸν ἱστορικὸν σημεῖωμα, ὡς ἀπαραίτητον βοήθημα εἰς πάντα μελετητὴν τῆς Ἱστορίας τῶν σπουδαίων Θεσσαλονικέων Ἱεραποστόλων, ἐφ' ὅσον ἐλλείπουσι παρ' ἡμῖν ἔργα ἀφιερωμένα εἰς τοὺς διαπρεπεῖς αὐτοὺς ἄνδρας. [Ἑλληνικὰς πραγματείας περὶ τῶν Ἱεραποστόλων τῶν Σλάβων ἔχομεν πολὺ μικράς, ἐκτὸς τῶν ἐν τοῖς γενικοῖς ἔργοις μνημονευομένων περὶ τῶν ἐξόχων τούτων ἀνδρῶν. Ἱστορικὴ Μελέτη τοῦ Μητροπολίτου Καισαρείας (Κυζίκου) Καλλινίκου: Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σλάβων καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ Σλαβωνικὴ γλῶσσα. Ὁρθόδοξια 1932, τεύχος 79, σελ. 264 ἐξ., τεύχ. 80, σ. 295 ἐξ. Ὁ Παρθένιος Πολάκης ἐν Α' τόμῳ τῆς Ἑπετηρίδος Θεολ. Σχολῆς τοῦ Παν. Θεσσαλονίκης διέλαβεν ἱκανὰ περὶ τῶν Ἱεραποστόλων. Βιβλιογραφίαν παρὰ Grivec, βλ. κατωτέρω]. Ἐνταῦθα δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ Herzberg (Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, μετάφρ. Π. Καρολίδου, τόμ. Α' 1906, σελ. 309, ἐξ.) ἐξέφρασε πρὸ πολλοῦ κατὰ τρόπον κλασσικόν: «Δύο Ἑλληνες Θεσσαλονικεῖς (οἱ νῦν ἔτι γνωστότατοι ἡμῖν ἐκ τῶν μοναχῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀνέλαβον τὸ ἔργον τῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ Σλαβοβουλγαρικῷ κόσμῳ διαδόσεως) περιεποίησαν τότε εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν Χριστιανικὴν πατρίδα δόξαν νέαν, διάφορον ἐκείνης, ἣν εἶχε τέως ἡ Θεσσαλονικὴ, ἡ ἀνδρειοτάτη Ἑλληνικὴ πόλις τοῦ βορρᾶ. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κωνσταντῖνος (γεν. 827, γνωστὸς ὡς Κύριλλος), υἱοὶ τοῦ Λέοντος, πολίτου καὶ στρατιωτικοῦ ἀρχοντος² ἀνωτάτου βαθμοῦ, περίφημοι καταστάντες ὡς ἀπόστολοι τῶν Σλάβων. Ὁ νεώτερος

ἐξ αὐτῶν Κύριλλος ἦν πνευματικῶς ὑπεροχώτερος καὶ δημιουργικώτερος. Πολλὰ κατέχων προτερήματα, ἰδίως δὲ κατέχων σπουδαίαν γλωσσομάθειαν, πρωτῶως ἐτρέπη εἰς τὸν θεωρητικὸν κατὰ Θεὸν βίον. Ὁ δὲ Μεθόδιος, ὅστις ἐν ἀρχῇ ἐπεδίωκε συμφέροντα μᾶλλον κεντρικὰ ἐν ὠρίμῳ μόνον ἡλικίᾳ τὸ πρῶτον ἀφιέρωσεν ἑαυτὸν εἰς τὴν τάξιν τὴν ἱερατικὴν. Ὑπετάσσετο εἰς τὸ ὑπέρτερον πνεῦμα τοῦ Κυρίλλου».

Προετάξαμεν τοὺς λόγους τούτους τοῦ παλαιοῦ λαμπροῦ ἱστορικοῦ, διότι ἐκφράζουσι κατὰ τρόπον σαφῆ τὰ κατὰ τὰς προσωπικότητας τῶν δύο μεγάλων Ἑλλήνων μοναχῶν Κωνσταντίνου—Κυρίλλου (826/7—869) καὶ Μεθοδίου (815—885), οἱ ὅποιοι ἐγένοντο διδάσκαλοι τῶν Σλάβων ἐν τῷ Χριστιανισμῷ. Δύο

Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος.

σημεῖα εἶναι ἀνάγκη ἐνταῦθα νὰ διευκρινισθῶσι: α' ἡ καταγωγή καὶ β' κατὰ πόσον εἶναι ὀρθὸν νὰ χρησιμοποιῶμεν τὸν ὄρον ἱεραπόστολοι ἢ εἶναι ὀρθότερος ὁ ὄρος «διδάσκαλοι». Ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Βασ. Λαούρδας (Δ/ντης τοῦ Ἰδρύματος μελετῶν τῆς Χερσονήσου Αἴμου, τῆς ἐν Θεσσαλονικῇ Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν), ἐν τῷ ἐν Βόλῳ ἐκδιδομένῳ Περιοδικῷ «Παῦλος Ἀπ. τῶν Ἑθνῶν» (1961, σελίς 167) «ἀνεπίσημα καὶ ἀνυπεύθυνα ἔχει λεχθῆ πολλές φορές ἀπὸ τοὺς Σλάβους, ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἦσαν Σλαβικῆς καταγωγῆς. Κανένας ὅμως σοβαρὸς Σλάβος καὶ κανένας σοβαρὸς Εὐρωπαῖος ἐπιστήμων δὲν ἔχει ὑποστηρίξει ὑπευθύνως τὴν ἀποφιν αὐτῆν, τῆς ὁποίας σήμερα οἱ μόνοι ὑποστηρικταὶ εἶναι

1. Ἡ πρότασις ἡμῶν περὶ ἑορτασμοῦ ἐγένετο εἰς Θεσσαλονικὴν εἰς τε τοὺς θεολόγους καθηγητὰς καὶ εἴτα εἰς τὸν Πανηγυρῶτατον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης.

2. Ἦτο δρουγγάριος (=ἀρχηγός) στρατ. σώματος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ἀντίστοιχον πρὸς τὸ χιλιάρχος.

οί δημοσιογράφοι τῶν Σκοπίων». 'Ανεξαρτήτως δὲ τοῦ γεγονότος, ὅτι «δὲν ὑπάρχει καμμία περίπτωση Σλάβου, ὁ ὁποῖος νὰ κατέλαβε ἔστω καὶ μικρότερον ἀπὸ τοῦ Δρουγγαρίου ἀξίωμα εἰς τὴν αὐτὴν Μακεδονικῆς δυναστείας» δέον νὰ λεχθῆ, ὅτι θ' ἀπετέλει γεγονὸς ἀξιοσημείωτον διὰ τοὺς ἱστορικούς, ἐὰν οἱ δύο ἀδελφοὶ ἦσαν Σλάβοι ἐξελληνισθέντες. 'Ὅθεν συμπερίζομαι ἀπολύτως καὶ τὴν ἑτέραν ἀποψιν, ὅτι (ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὴν Σχολήν, ἡ ὁποία εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τοῦ Βάρδα, εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Μαγναύρας). Κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἦτο «τολμηρὸν νὰ σκεφθῆ κανεὶς, ὅτι παραπλευρῶς πρὸς τὸν Φώτιον καὶ τὸν Λέοντα τὸν μαθηματικὸν θὰ ἐδίδασκε τὴν Ἑλληνικὴν Φιλοσοφίαν μέσα εἰς τὰ 'Ανάκτορα τῆς Κων/πόλεως ἕνας ἐξελληνισμένος Σλάβος. (Προσθέτομεν ἡμεῖς χωρὶς τοῦτο νὰ σημειωθῆ πουθεν εἰς τὰς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἐνὼ τοιοῦτον γεγονὸς θὰ ἦτο βαρυσήμαντον. Γ.Ι.Κ.). 'Επὶ πλεον οἱ μεταφράσεις τῶν δύο ἀδελφῶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Σλαβικὴν δεικνύουν τοιαύτην οἰκειώσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ σκέψιν, ὥστε ν' ἀποκλείεται ἡ πιθανότης, ὅτι ἔχουν γίνεαι ἀπὸ μεταφραστὴν μὲ μητρικὴν γλῶσσαν τὴν Σλαβικὴν» (αὐτόθι).

Δὲν θὰ ἐξετάσω ἐδῶ τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐκμαθήσεως τῆς γλώσσης τῶν Σλάβων ἐκ μέρους τῶν δύο ἀδελφῶν, κατὰ πόσον δῆλον ὅτι ἐξέμαθον ταύτην ἐν Θεσσαλονικῇ ἢ ἐν Κων/πόλει, διότι τοῦτο ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς μελέτης ταύτης, ἀλλὰ μόνον θὰ σημειώσω, ὅτι ὁ κ. Β. Λαούρδας δίδει ὁρθὴν ἀπάντησιν κατ' ἀρχὴν, εἰ καὶ οὐδαμῶς δύναται τις ν' ἀρνηθῆ, ὅτι πολλοὶ Ἑλληνες περὶ τὴν Θεσσαλονικὴν ἐμάθαν τὴν Σλαβικὴν ἐφ' ὅσον ἡ μέγρι τοῦ Σάβου χώρα ἀπετέλει τὴν ἐνδοχώραν τοῦ ἐμπορίου τῆς Θεσσαλονικῆς. 'Ἡ ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλ. σλαβικῇ βιογραφίᾳ τοῦ 'Αγ. Μεθοδίου μνημο-

3. 'Ο F. Grivec σημειώνει, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐκθεσις καὶ δὴ ἡ ἐν τῷ 5 κεφ. τοῦ βίου τοῦ Μεθοδίου μνημονευομένη φράσις εἶναι ἀσφαλής. Τοῦτο δὲν σημαίνει καθόλου, ὅτι δὲν περιέχει καὶ ὑπερβολήν. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν μνημονεύεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κωνσταντίνου-Κυρίλλου, ὃν καὶ ἀφορᾷ μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν εἶχε τὴν σημασίαν ἣν καὶ ἀποδίδουν. 'Ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰῶνος, ἦτοι μετὰ τὰς ἐκκαθαρίσεις τῆς περιοχῆς τὰς γενομένας ὑπὸ ἡ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου τοῦ Ε' (757) καὶ Εἰρήνης (Σταυράκιος, 782/3) «ἡ ὅλη περιοχή τῆς πόλεως ἦτο σχεδὸν Σλαβικὴ» δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ, δεδομένου ὅτι αἱ σύγχρονοι πηγαὶ (πρβλ. Ξαναλάτου: Τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικὴν μετὰ χαρτῶν καὶ σημειώσεων 1945, σ. V-VIII) καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 19 αἰῶνος, ὅτε ἔχομεν τὸν πρῶτον ἐπίσημον κατάλογον τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Θεσσαλονικῆς, μόνον δύο ἐπισκοπαὶ φέρουν ξενικά ὀνόματα: Τοῦ Δρουγουβίου καὶ τῶν Βαρδαριωτῶν Τούρκων. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς Θεσσαλονικῆς ὑπῆρχον βεβαίως Σλάβοι ἀλλ' ὁ διάσημος Σλαβολόγος Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland, σελ. 177, λέγει ὅτι ἀποκλείει νὰ θεωρήσῃ ἀμφότερα τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισκοπῶν ὡς Τουρκοταταρικά. Πιθανῶς ἔχουν σχέσιν πρὸς τοὺς Οὐγγρικοὺς Τούρκους. (Πρβλ. Γ. Κονιδάρη, Ἑκκλησιαστικοῖς ἱστορικὰ Βυζαντινὰ Μελετήματα. Α' Περὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν Μητρ. Βορ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀρχ/πῆς Ἀχρῖδων κατὰ τὸν θ', ι' καὶ ια' αἰῶνα. Ἁ Μακεδονία. 1) Ἡ πρώτη μνηα τῆς ἐπισκοπῆς «Βαρδαριωτῶν Τούρκων». (Ἀνάπτυον ἐκ τῆς «Θεολογίας» τ.ΚΓ') Ἀθ. 1952, σελ. 8, ὑπόσημ. καὶ 10 ὑπόσημ. Ἐπὶ συνόλου 11 ἐπισκοπῶν τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 19 αἰῶνος (972-6) τῶν Νοτ. 3 (πρὰ Parthey) μόνον 2 φέρουν ξενικά ὀνόματα.

νευομένη φράσις τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον «λάβε μετὰ σοῦ τὸν ἀδελφόν σου μοναχὸν Μεθόδιον καὶ μεταβῆτε ἀμφοτέρω εἰς Μοραβίαν, διότι καὶ οἱ δύο εἴσθε ἐκ Θεσσαλονικῆς καὶ ὅλοι οἱ Θεσσαλονικεῖς ὁμιλοῦν εὐχερῶς τὴν Σλαβικὴν» μὴ ἀναφερομένη εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου), ὃν ἀφορᾷ³, παρουσιάζει κάποιαν ὑπερβολήν, ἡ ὁποία διὰ τοῦ «εὐχερῶς», δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὅχι μόνον μὲ τὴν ὁρθὴν παρατήρησιν τοῦ κ. Λαούρδα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀνωτέρω. Τὸ «εὐχερῶς» σημαίνει, ὅτι οἱ Θεσσαλονικεῖς, ὄντες Ἑλληνες καὶ ἔχοντες ὡς κυρίαν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν, ἐν τούτοις ἡ δ ὑναντο νὰ ὁμιλοῦν εὐχερῶς καὶ τὴν Σλαβικὴν. Ὁρθῶς παρατηρήθη, ὅτι δὲν κατώρθωσαν οἱ Σλάβοι ποτὲ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν παρὰ μόνον ὡς δοῦλοι ἢ ὡς βοηθητικὰ πρόσωπα τῶν Βυζαντινῶν στρατευμάτων (πρβλ. καὶ λοιπὰς παρατηρήσεις κ. Β. Λαούρδα, εἰς σελίδα 168 τοῦ ἀνωτέρω περιοδικοῦ).

Αὐτὰ τὰ ζητήματα ἐπιβάλλουν νὰ γραφῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πλήρης βιογραφία Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἀλλὰ πρὸς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη προηγουμένως νὰ δοθῆ πλήρης εἰσαγωγή εἰς τὰς πηγὰς περὶ τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καὶ ταύτην δύναται νὰ δώσῃ ἕνας ἐρευνητὴς εἰδικός, οἷος εἶναι ὁ F. R. Grivec, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσεν, ὡς γνώστης τῆς Σλαβικῆς, εἰδικὸν τμήμα τῆς μελέτης του Konstantin und Method, Lehrer der Slaven, 1960 (σελ. 241—269), εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐρευνῆς τῶν πηγῶν.

'Ὁ εἰρημένος συγγραφεὺς προτιμᾷ διὰ τὸν πρῶτον ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν, τὸν συνήθως ὀνομαζόμενον μὲ τὸ μοναχικὸν τοῦ ὄνομα Κύριλλος, τὸ ὄνομα Κων/νος, διὰ δὲ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔργου τῶν δύο ἀδελφῶν προτιμᾷ τὸν ὄρον διδάσκαλοι ἀντὶ τοῦ ὄρου Ἀπόστολοι. Βεβαίως ἤδη ὁ Brückner (Die Wahrheit über die Slavenapostel, Tübingen 1913, ὡς λέγει ὁ Grivec, σελ. 7 ἐν τῷ προλόγῳ) παρατήρησεν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μεθόδιος δὲν ἦσαν κυρίως Ἀπόστολοι τῶν Σλάβων, ἀλλὰ μόνον διδάσκαλοι τῶν Σλάβων. Ἐν τούτοις δὲν ἐγνώρισεν εἰσέτι τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν τοῦ χαρακτηρισμοῦ διδάσκαλοι, ἐνεκα δὲ τούτου διετήρησεν εἰς τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου του τὸν παλαιὸν χαρακτηρισμὸν Slavenapostel. Μόλις κατὰ τὸ 1944 ἐξέθεσεν εἰς τὰς πραγματείας τῆς Σλαβικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τὴν ὅλην ἔκτασιν τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ καὶ παλαιοσεκκλησιαστικοῦ σλαβικοῦ τίτλου διδάσκαλοι (ιεραπόστολοι=Missionari, αὐτόθι σελ. 67), ἐφ' ὅσον ἐμόρφωσαν ἀριθμὸν μαθητῶν, οἵτινες κατέστησαν ἱκανοί, ὡς ἱερεῖς, οἱ δὲ ἀριστοὶ ἐξ αὐτῶν διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου. Εἰς τὴν πραγματείαν ἐκείνην ἀπέδειξεν ὁ συγγραφεὺς, ὅτι τὸ ὄνομα διδάσκαλος εἶναι σημαντικὸν διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἔργου τοῦ Κων/νου καὶ Μεθοδίου.

'Αναμφιβόλως οἱ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπῆρξαν ἱεραπόστολοι καὶ διδάσκαλοι, διότι ἐπετέλεσαν τὸ διπλοῦν ἔργον, ἂν καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ πρὸ τῶν

Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Μοραβίαν, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖσι τοῦ Θ' αἰῶνος.

Α'.

ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

Ὁ Grivec, ὡς ἐρευνητὴς τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τῶν δύο Θεσσαλονικέων Ἱεραποστόλων ἐνεφανίσθη πρὸ 46 ἐτῶν (1921), αἱ δὲ πραγματεῖαι τοῦ ἐγένοντο εὐμενῶς δεκταὶ ὑπὸ ἐξεχόντων Σέρβων Σλαβιστῶν καὶ Ἱστορικῶν καὶ ὑπὸ τινων Τσέχων εἰδικῶν λογίων. Τοῦτο καθίστα ἀναγκαῖον νὰ ἐργασθῆ διὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν πηγῶν. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν του βλέπομεν εἰς τὸ Λατινικὸν ἔργον «Vitae Constantini et Methodii» εἰς τὸ περιοδικὸν «Acta Academiae Velehradensis» 1941.

Ἐπεκτείνας τὰς ἐρέυνας του ἤδη ἀπὸ τοῦ 1940 εἰς ὀλόκληρον τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Σλαβικῆς, ὡς καὶ μερικῶς εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἐκκλ. σλαβικὴν Γραμματεῖαν, κατέληξεν εἰς πορίσματα περιληφθέντα τὸ 1951 εἰς τὸ βιβλίον: *Zitja Konstantini i Metodija*, ὅπερ ἐξέδωκε τότε ἡ Φιλοσοφικὴ (Φιλολογικὴ) Σχολὴ τοῦ Σλαβικοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ljubljana, ὡς βοηθητικὸν βιβλίον δι' ἀκαδημαϊκὰς σπουδὰς. Τὸ Ἰνστιτούτον τῆς ἀρχαίας Σλαβικῆς (Staroslavenski), ἐν Zagreb (1952), ὑπεβόηθησε τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐρευνῶν του, εἰς δὲ τὸ περιοδικὸν τοῦ Ἰνστιτούτου Slovo, τὸ 1952, ἐνεφανίσθη σειρά ἐκθέσεων καὶ τὸ 1960 τὸ λατινικὸν ἔργον «Constantinus et Methodius Thessalonicenses». Εἰς τοῦτο τὸ ἔργον παρουσιάζεται μία κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβὴς ἀξιολόγησις τῶν Παλαιοσλαβικῶν (ἐκκλ. σλαβ.), Λατινικῶν καὶ Ἑλληνικῶν πηγῶν, τὸ κείμενον ὅλων τῶν λατινικῶν πηγῶν καὶ τὸ ἐκκλ. σλαβικὸν κείμενον τοῦ βίου τοῦ Κωνσταντίνου ὡς καὶ τοῦ βίου τοῦ Μεθοδίου ἐπιμελεῖα τοῦ Καθηγ. Dr. F. Tomsic, μετὰ λατινικῶν μεταφράσεων καὶ σχολίων, ὡς καὶ τὸ μερικῶς τυχὸν ἐπεξεργασίας λατινικῶν (ἐν ἔτι 1941 ἐφανισθὲν) ἔργον περὶ τοῦ βίου Κωνσταντίνου καὶ Μεθοδίου.

(F. Grivec—F. Tomsic: *Konstantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes. Radovi Staroslavenskog Instituta. Knj. 4. Zagreb 1960. Προσθήκη Mon. Germ. Epp VII N. 16, S. 281 διὰ τὴν ἐπιστ. Ἰωάννου τοῦ VIII εἰς τὸν Karlmann τῷ 873. Πρβλ. καὶ βιβλιογραφίαν).*

α) Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν⁴.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐρέυνης τῶν πηγῶν παρατηροῦμεν τὴν αὐτὴν τύχην περίπου πρὸς ἐκείνην τοῦ πλήρους περιπετειῶν βίου των. Ὡς ἐν τῷ βίῳ ἠγαπήθησαν καὶ ἀπέτελεσαν τὸ ὑποκείμενον θαυμασμοῦ οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ βίου των, διαφόρως καὶ ἀντιφατικῶς ἐκρίθησαν. Σήμερον γενικῶς ἰσχύουν καὶ ὡς ἀντιπροσωπευτικοὶ ἄνδρες τῆς μοναδικῆς ἐνό-

τητος Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ τιμῶνται, ἕνεκα τοῦ μεγαλοφυοῦς ἔργου των, τῆς δημιουργίας τῆς Σλαβικῆς γλώσσης καὶ τῆς Φιλολογίας καὶ τῆς Λειτουργικῆς. Ἡ πρώτη κριτικὴ ἐκθεσις τοῦ βίου καὶ τῆς ζωῆς τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, συγγραφείσα ὑπὸ τοῦ Dobrovsky, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Σλαβικῆς φιλολογίας (Prag. 1923) στηρίζεται μονομερῶς ἐπὶ Δυτικῶν πηγῶν ἐνῶ με εὐκολίαν ἀπορρίπτονται αἱ ἀνατολικαὶ—σλαβικαί, αἱ δὲ νεώτεροι μελέται, δύνανται τις να εἴπη, ὅτι περιφρονοῦνται. Ὁ αὐτὸς D., συγγραφέας καὶ μνημειώδη γραμματικὴν τῆς ἐκκλ. σλαβικῆς γλώσσης (Wien 1822), ἀπέκτησεν ἐξέχουσαν θέσιν, ἡ δὲ μονομερῆς κριτικὴ προσπάθειά του εὗρε μάλιστα ἀναγνώρισιν ἐν Ρωσίᾳ, δι' ἣ καὶ ἐνεφανίσθη ρωσικὴ μετάφρασις (1825). Ἀλλ' ἡ Ρωσικὴ Λογοκρισία ἐδυστρόπει διὰ νὰ χορηγήσῃ ἄδειαν κυκλοφορίας, διότι δὲν ἠξιοποιήθησαν ἐν αὐτοῖς τὰ παλαιοσλαβικὰ συναξάρια. Μόνον κατόπιν προσωπικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ κόμητος Rumjanceov ἐπετράπη ἡ ἐκτύπωσις τῆς μεταφράσεως. Ἦτο ἠτιολογημένη ἡ στάσις τῆς Ρωσικῆς Λογοκρισίας, διότι ἡ Ρωσικὴ Ἱστοριογραφία εὐρισκομένη εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιπαραταχθῆ πρὸς τὴν δυτικὴν, καίτοι αἱ Σλαβικαὶ πηγαὶ διὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ βίου τῶν Κων/νου καὶ Μεθοδίου δὲν ἦσαν ἄγνωστοι ἐν Ρωσίᾳ. Διότι δύο δεκαετηρίδας πρότερον ὁ Γερμανὸς λόγιος August Schlözer ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῆς δυτικῆς ἐπιστήμης εἰς τὰς Σλαβικὰς πηγὰς.

Ὁ εἰρημνός (1735—1809) ἐξέμαθεν ἐν Ρωσίᾳ (1761—69) τὴν ρωσικὴν καὶ τὴν ἐκκλ. σλαβικὴν γλῶσσαν. Ὡς καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας ἐν Göttingen (ἀπὸ 1769) ἐξηκολούθησε τὴν ἐρευναν τῶν ρωσικῶν πηγῶν καὶ ἐν τέλει μετὰ 4ετίαν ἐξέδωκε τὸ ἔργον του εἰς 5 τμήματα.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπροκάλεσε μέγα ἐνδιαφέρον ἐν Ρωσίᾳ καὶ παρέμεινεν ἐπὶ αἰῶνα ἐκεῖ ὡς ἀπαραίτητος εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἀρχαιστάτην ρωσικὴν ἱστορίαν (V. Jagic, *Istorija slavjanskoj filologii*, Petersburg 1910). Περὶ τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου γράφει ὁ S. εἰς τὸ 3ον τμήμα τοῦ ἔργου του εἰς λεπτομερὲς ὑπόμνημα εἰς τὸ 10 κεφ. Παλαιοῦ Ρωσικοῦ χρονικοῦ (σ. 149—242). Προσφυῶς παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐκθεσις τῶν Χρονικῶν ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν ἀξίαν καὶ συμφωνεῖ ἐν τοῖς κυρίοις σημείοις πρὸς τὰς λατινικὰς ἐξαιρέτως πηγὰς. Ἐρμηνεύουσι καὶ διορθοῦσιν ἀλλήλας (150). Ἐν τούτοις ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὑποβαλλόντως ὑποτιμῶσι τὰ λατινικὰ συναξάρια ὡς σημαντικῶς νεώτερα καὶ ὡς κατὰ τρόπον ἀνυπόφορον μυθώδη. Ἡ ὑποτίμησις αὕτη ἐδράζεται ἐπὶ ἐνὸς παραδόξου ἀστοχήματος. Ἐκ τῶν *Acta Sanctorum* τῶν Βολλανδιστῶν (Μαρτίου, τομ. II, σελ. 12—25, Antwerpen 1668) προσήγαγε πρὸς σύγκρισιν τὰ λεγόμενα Συναξάρια τῶν Μοραβῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαὴλ (Tempore Michaelis), τὰ ὅποια εἶναι σημαντικῶς παλαιότερα, καὶ τὰ ὅποια ὅμως δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὰ ἐκεῖ ὡσαύτως δημοσιευόμενα Ἱταλικά συναξάρια (*Vita cum translatione S. Clementis*).

4. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 241 ἐξ.

Δείγμα γλαυολιτικής στρογγύλης γραφής εκ χειρογράφου του ΙΑ' αιώνας.
(Τὸ πρῶτον φύλλον τῶν «Ἀποσπασμάτων Πράγας»).

Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ρωσικοῦ Χρονικοῦ περὶ τῆς δημιουργίας τῆς παλαιοσλαβικῆς γραπτῆς γλώσσης χαιρετίζει ἐμπνευσμένως τοὺς Ἀποστόλους τῶν Σλάβων· «Καλῶς ἤλθατε ἐδῶ, σεῖς οἱ ἀθάνατοι ἐφευρέται τῆς Σλαβικῆς Γραφῆς» (πρβλ. Grīvec, κεφ. 41, σημ. 109). Περαιτέρω ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ βίου τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων εἰς τὸ Ρωσικὸν «Βιβλίον τῶν Βίων τῶν Ἀγίων» (Kniga zitij Svjatych, συγγραφέν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Rostovskij), δίδει δὲ ἐν τούτῳ πλήρη περίληψιν καὶ παρατηρεῖ: «Πρὸς θαυμασμόν μου εὕρισκω ἐν αὐτῷ μίαν ἐπαρκῶς πληρεστέραν ἐπὶ μέρους διήγησιν». Πῶς δὲν θὰ ἐκπλήσσωνται ἐν αὐτῷ οἱ ξένοι (σελ. 234). Αἱ ἀνευρεθεῖσαι ρωσικαὶ Πράξεις καθιστοῦν ἀναγκαίαν μίαν ἀναθεώρησιν παντὸς μέχρι τοῦδε δημοσίου ἀνευρεθέντος καὶ τυχόντος διαπραγματεύσεως ὑλικοῦ· ἐντελῶς νέαι χρονολογίαι ἐμφανίζονται, ἀλλ' ὡσαύτως νέαι ἀντιφάσεις... ἐκεῖ ἀναμένω συνετὴν κριτικὴν.

Ὁ Dobrovsky ἀνέγνωσε μετὰ προσοχῆς τὸ ἔργον τοῦ Schlözer, ἀπέστειλε δὲ εἰς τὸν συγγραφέα διορθώσεις καὶ προσθήκας, τὰς ὁποίας ἐξετύπωσεν ὁ Schlözer εἰς παράρτημα εἰς τὸν 5ον μέρος (212—15). Μέχρι τοῦ ἔτους 1823 θὰ ἠδύνατο ἐκεῖνος νὰ ἀνερευνήσῃ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Schlözer ἀκριβέστερον. Ἐν τούτοις ἐνέμεινε εἰς τὴν ἀπορριπτικὴν στάσιν του ἐναντίον τῶν παλαιορωσικῶν πηγῶν. Ἡ ἔκθεσις περὶ τοῦ παλαιορωσικοῦ χρονικοῦ περὶ τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου στηρίζεται χωρὶς ἀμβολίαν ἐπὶ τῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰῶνος συγγραφέντων παλαιοσλαβικῶν βίου Κωνσταντίνου καὶ βίου τοῦ Μεθοδίου («Vita Constantini et Vita Methodii»). Ὁ Dobrovsky ὅμως ἀπορρίπτει τὴν ἔκθεσιν ταύτην μὲ τὴν αἰτιολογίαν, ὅτι αὕτη εἰσήχθη, ὡς πολλὰ ἄλλα, εἰς τὸ Παλαιὸν Χρονικὸν περὶ τὸν 14ον αἰῶνα (σελ. 6). Ἐτι αὐστηρότερον ἀπορρίπτει τὴν περιγραφὴν τοῦ βίου τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων τὴν περιεχομένην εἰς τὸ ρωσικὸν «Βίον τῶν Ἀγίων» ὡς «νεώτερον κακοτέχνημα» (neueres Machwerk, σελ. 9). Ἰδιαίτερος ἐλέγχει οὗτος τὸν Schlözer, διότι ἠγγνόησε τελείως τὴν ἐν ἔτει 1802 δημοσιευθεῖσαν Ἑλληνικὴν βιογραφίαν τοῦ Βουλγάρου ἐπισκόπου Κλήμεντος (σ. 6 καὶ 9).

Βεβαίως ὁ Schlözer πατερῆτησεν, ὁρθῶς, ὅτι αἱ παλαιοσλαβικαὶ καὶ λατινικαὶ πηγαὶ περὶ τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων ὀλοκληροῦσιν ἀλλήλας (III, 150). Ἐν τούτοις οὔτε οὗτος οὔτε ὁ Dobrovsky ἠκολούθησαν τὴν γραμμὴν ταύτην. Αἱ σλαβικαὶ πηγαὶ δὲν ἦσαν ἐπαρκῶς ἠρευνημέναι. Διήρκεσεν ἡ κατάστασις αὕτη δύο δεκαετηρίδας, μέχρις οὗ ἡ ρωσικὴ ἐπιστήμη προήχθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ κρίνῃ κριτικῶς τὰς ἐν Ρωσίᾳ διασωζόμενας παλαιοσλαβικὰς βιογραφίας τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων καὶ νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ ἐπιστημονικῶς καὶ νὰ τοὺς προσδώσῃ ἰσχὺν καὶ κύρος.

Ὡς συνέβη εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἱερέως Ἰωσήφ Dobrovsky, ἐν ᾧ συνηρώθησαν ἡ κατὰ κόσμον καὶ ἡ θεολογικὴ μόρφωσις, ἵνα ἐπιτυχῶς καταστῇ

δυνατὸν νὰ ἔρευνηθῇ κυρίως ἡ παλαιοσλαβικὴ, τ.ἐ. ἡ εἰς τὰ θεολογικὰ μνημεῖα διασωθεῖσα γλῶσσα, οὕτω συνέβη ὡσαύτως ἐν Ρωσίᾳ, ὅτε εἰς θεολογικῶς καὶ φιλολογικῶς δραστήριος λόγιος προσέφερε τὴν ὑπηρεσίαν ν' ἀποκαλύψῃ ἐπιστημονικῶς τὰς σπουδαιότερας σλαβικὰς πηγὰς διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων—ὁ Ἀλεξ. V. Gorskij (1812—1875) καθηγητῆς τῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἀκαδημίαν τῆς Μόσχας (1833—1862) καὶ ἀπὸ τοῦ 1862 Πρύτανης τῆς αὐτῆς Ἀκαδημίας. Ἡ πραγματεία του Zitija sv. Kirilla i Methodija, ἐμφανισθεῖσα εἰς τὸ περιοδικὸν «Moskvitjanin» No 6, 1843, σελ. 405—434, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ V. Jagic ὡς δημιουργοῦσα ἐποχὴν διὰ τὴν Σλαβολογίαν (Vopros o Kirille i Methodii v slavjanskij filologii. St. Petersburg 1855, σ. 24).

Ἐν αὐτῇ ἐκτίθεται κριτικῶς καὶ ἐρμηνεύεται τὸ πρῶτον τούτου περιεχόμενον, ἥτοι ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀθθεντικότητα τῆς λεπτομεροῦς παλαιοσλαβικῆς βιογραφίας τῶν ἱεροστόλων (Vita Constantini et Vita Methodii). Αἱ ἐπεξηγήσεις τοῦ A. Gorskij εἶναι τόσον ἐπιτυχεῖς, ὥστε ἔχουσι μέχρι σήμερον ἀξίαν.

Πρὸ τοῦ ἔτους 1843 ἦτο γνωστὴ μόνον εἰς τινὰς περιλήψεις ἐκ τοῦ σλαβικοῦ ἢ Vita Constantini ἐνῶ ἡ Vita Methodii ἦτο τελείως ἀγνωστος. Ὁ Gorskij εὗρεν ἀμφοτέρα τὰ χειρόγραφα εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς ἐν λόγῳ Ἀκαδημίας, βεβαίως εἰς πολὺ μεταγενέστερα (ἀντίγραφα) χειρόγραφα (15ου καὶ 16ου αἰῶνος), ὅμως μὲ ἴχνη περιεχομένου καὶ γλώσσης ἀρχικά, παλαιοῦ πρωτοτύπου, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 9ου αἰῶνος. Τόσον ἡ Ρωσικὴ ὅσον καὶ ἡ Δυτικὴ ἐπιστήμη ἀνεγνώρισεν ἀμέσως τὴν ἐξαιρετικὴν ἀξίαν τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης. Ὁ μέγας Τσέχος σλαβιστῆς Paul I. Safarik ἐχαίρετισε τὸ ἄρθρον τοῦ Gorskij, ὡς πολὺ διδακτικόν, συνεδέθη δὲ πρὸς αὐτόν. Ὁθεν ὁ εἰρημένος ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν Vita Methodii (ἀπὸ τὴν Vita Constantini κατεῖχεν ἤδη τὸ 1843 δύο ἀντίγραφα) καὶ ἐξέδωκε τὸ 1851 τὰ δύο Σλαβικὰ συναξάρια (Pamatky drevniho pisemnictvi Jihoslovanuv Prag 1851). Ὁ V. Hanka ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ «Casopis Ceského Museum» τὸ 1846 τὸ ἄρθρον τοῦ Gorskij εἰς τσεχικὴν μετάφρασιν. Ἐκ τῆς μεταφράσεως ἔκαμε περὶληψιν εἰς τὴν γερμανικὴν ὁ Wattenbach (Beiträge zur Geschichte der christl. Kirchen in Mähren und Böhmen, Wien 1849, σ. 33—38).

Διὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ Wattenbach ἐπεστήθη ἡ προσοχὴ τοῦ E. Dümmler εἰς ἀμφοτέρα τὰ συναξάρια, ἔλαβε παρὰ τοῦ F. Miklosich μίαν λατινικὴν μετάφρασιν τῆς Vita Methodii καὶ ἐδημοσίευσεν ταύτην μετὰ λεπτομερειακῶν παρατηρήσεων (ἐν Archiv für Kunde österreichische Geschichtsquellen, 30 Band, Wien 1854, σ. 145—199). Ἐν αὐτοῖς ἐστηρίχθη, ὡς ρητῶς ὁμολογεῖ (σ. 151), κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν A. Gorskij. Μετὰ τούτου ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ σ. τῆς Σλαβικῆς Vita Methodii ἀνήκει εἰς τὴν Ρωσικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀναγνωρίζε

τὸ Παπικὸν πρωτεῖον, ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ Ἀγ. Πνεύματος ἴσταται ἐπὶ τῆς ἀπόψεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Α. Gorskij, ὡς καθηγητῆς καὶ Πρύτανης τῆς Ἱερατικῆς Ἀκαδημίας τῆς Μόσχας, προσέδωκεν αὐτῇ ὑψηλὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἱστορικὴν καὶ σλαβικὴν κατεύθυνσιν. Ἀνήκει εἰς τὰς προαναφερθείσας ὑπηρεσίας του, ὅτι προήλθον ἐκ τῆς Ἀκαδημίας ταύτης σημαντικοὶ Σλαβολόγοι καὶ Ἐκκλ. Ἱστορικοὶ (Α. Voronov, E. Golubinskij, G. Voskresenskij, N. Tunickij), οἵτινες συνέχισαν καὶ συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον του.

Οὕτως ἐδημιουργήθη ἐξαίρετος ἐπιστημονικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία, τῇ συνεργασίᾳ μετ' ἰθύνοντας δυτικούς σλαβολόγους (P. I. Safarik, F. Miklosich, V. Jagic), ἀνύψωσεν εἰς τὸ ἀρμόζον ἀκαδημαϊκὸν πεδίον τὴν διαπραγματεύσιν τοῦ ἔργου τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, τόσον ὅσον ἦτο δυνατόν ὑψηλὰ ὑπεράνω τῶν ὁμολογιακῶν, ἔθνικῶν καὶ πολιτικῶν ἐρίδων. Βεβαίως δὲν συνέβησαν σπανίως συγχύσεις καὶ παρεξηγήσεις, ἀντιφατικαὶ ἀξιολογήσεις τῶν σλαβικῶν ἢ λατινικῶν πηγῶν (ἐν τῇ Δύσει I. Ginzl, A. Brückner, F. Snorek κ.ά.) μέχρις οὗ τελικῶς ἐκυριάρχησε καὶ κατέκτησεν ἡ μεγάλη ἐπιστημονικὴ παράδοσις, τελικῶς ἐγκύριως ἐνδυναμωθεῖσα διὰ νέων πορισμάτων τῆς ἱστορικῆς, φιλολογικῆς καὶ θεολογικῆς ἐρεύνης, ἰδιαιτέρως διὰ τῆς ἀνερευνήσεως τῆς ἀρχαιοσλαβικῆς γλώσσης καὶ Γραμματείας, τῆς γραμματείας τῆς κληρονομίας τῶν δύο διδασκάλων τῶν Σλάβων καὶ διὰ σημαντικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Βυζαντινολογίας.

Τὰ γλωσσικὰ καὶ εἰς τὸ περιεχόμενον ἀφορῶντα χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχαίας σλαβικῆς Γραμματείας εἶναι μεγάλῃ σπουδαιότητος τόσον διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς πρωτοτυπίας ἀμφοτέρων τῶν Διδασκάλων τῶν Σλάβων, ὡς καὶ διὰ τὴν μεσοσλαβικὴν θέσιν μεταξὺ Ανατολῆς καὶ Δύσεως. Διὰ τούτων κυροῦνται ὡσαύτως τὰ ἀποτελέσματα τῶν βυζαντινῶν ἐρευνῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Κύριλλον καὶ Μεθόδιον ὄχι μόνον μερικῶς, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὅλον. Ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, εἰς τὸ πεδίον τῆς Βυζαντινολογίας ὁ ἀνεγνωρισμένος ἐρευνητῆς F. Dvornik ἔσχε μεγάλας ἐπιτυχίας (Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, Prague 1933 καὶ εἰς ἄλλας συγγραφάς). Αἱ ἐρευναὶ του διὰ τὴν σχέσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὴν Ρώμην καὶ πρὸς τοὺς Ἁγίους Διδασκάλους τῶν Σλάβων παρεμέρισαν μερικὰς δυσκολίας καὶ διεφώτισαν ταύτας ἐν εἰρηρικῇ ἐννοίᾳ. Ἐν τούτοις εἶναι ἴσως ἐν τινι μέτρῳ μονομερῆς, διότι δὲν ἔλαβεν ἐπαρκῶς ὑπ' ὄψιν τὴν παλαιοσλαβικὴν γραμματείαν καὶ ἐν τῇ συναφεῖᾳ ταύτῃ τὴν πρωτοτυπίαν τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων.

Ἐνῶ αἱ παλαιαὶ βιογραφίαι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεθοδίου ἠρευνήθησαν ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν παρημελήθη, κατὰ τρόπον παράδοξον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὸ λατινικὸν Ἰταλικὸν Συναξάριον (μεταφορὰ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος μετὰ τῆς βιογραφίας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ μερικῶς ὡσαύτως τοῦ Μεθοδίου).

Ἡ λεπτομερῆς ἑλληνικὴ Βιογραφία τοῦ Κλήμεντος τοῦ Βουλγάρου (τοῦ Σλαβικοῦ), τοῦ ἐξέχοντος μαθητοῦ τοῦ Μεθοδίου, περιέχει μερικὰς συμπληρώσεις καὶ ἐρμηνείας εἰς τοὺς βίους Κωνσταντίνου καὶ Μεθοδίου.

Αἱ σλαβικαί, λατινικαὶ καὶ ἑλληνικαὶ συγγραφαί, αἱ περιέχουσαι πηγὰς ἀνατολικὰς καὶ δυτικάς, ἀναφερομένας εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων συμπληροῦσιν ἀλλήλας, ὅπως συναντῶνται στοιχεῖα ἀνατολικὰ καὶ δυτικά, ἑλληνικά, σλαβικά καὶ λατινικά καὶ διεισδύουν εἰς ἄλληλα ὁμοίως εἰς τὴν παλαιοσλα-

**ΠΟСЪ ЛАСТАНЪЗМОРАКЪЗКЪ
ЦРЮМНХАНЛОУ ГЪЮЩА
ТАКО· ЈАКОБЪ ЖИКЮ МЛЪН
ЮСЪ ДРАВНЕСЛЪ· НСОУТЪ
БЪНЪЗІ ВЪШЪ ЛНОУЧНТРАС
МНОЗН КРЪСТНІА НН· НЗВЛА
ХЪ ННЗГРЪКЪ· ННЗНЪ МЛЪЦ·
ΟΥГАЩЕНЪІ РАЗАНУЪ· АЛЪІ
СЛОВЪ ННПРОСТАТАДЪНН
НМЛАМЪ· НЖЕБЪІНЪІНА
СТАВНАЪ МАНЕСТН НОУНРА
ЗОУМЪСЪ КАЗАЛЪ· ТО ДО
БРЪ НВЛДКО ПОСЪ ДН ТАКЪ
МОУЖЪ НЖЕНЪІН СПРАВН**

Δείγμα Κυριλλικῆς γραφῆς ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου.

βικὴν Γραμματείαν καὶ εἰς τὴν Σλαβικὴν ἱεραποστολὴν τῶν δύο ἀδελφῶν.

Παλαιοσλαβικαὶ πηγαί.

Αἱ σπουδαιότεραι πηγαὶ εἶναι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ σλαβικαί, συγγραφεῖσαι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀμέσων μαθητῶν τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν τοῦ τέλους τοῦ 9ου αἰῶνος. Βεβαίως διεσώθησαν μόνον εἰς μεταγενέστερα ἐκκλ. σλαβικά χειρόγραφα, ἅτινα ἐν τούτοις περιλαμβάνουν πολλὰς ἀρχαιοπρεπεῖς ἰδιοτυπίας. Ἐνεκα τούτου θὰ ἠδύνατό τις, τοῦλάχιστον, νὰ συναριθμῇ τινα ἐξ αὐτῶν ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ καὶ εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν γραμματείαν. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐκκλ.

πηγῶν ἴστανται αἱ περιγραφαὶ τῆς ζωῆς ἀμφοτέρων τῶν διδασκάλων τῶν Σλάβων ὀνομαστί: Zitiye Konstantina filosofa—Vita Constantini Philosophi καὶ Zitiye Methodija—Vita Methodii.

Αἱ πλείσται τῶν ἄλλων σλαβικῶν πηγῶν (ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι, λειτουργικὰ κ.ά.) εἶναι ἐξηρημασμένα ἀπὸ τὰς ἀρχαίας ταύτας βιογραφίας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Μεθοδίου.

1. Vita Constantini.

Ὁ Α. Gorskij ὠνόμασε τὴν παλαιοσλαβικὴν Vita Constantini καὶ Vita Methodii παννονικὰ συναξάρια, διότι εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ἀμφοτέραι αἱ πηγαὶ συνγράφθησαν ἐν Παννονίᾳ ὑπὸ Παννονίων καὶ Σλάβων μαθητῶν τῶν ἐκ Θεσσαλονίκης ἀδελφῶν. Ταύτην τὴν ὀνομασίαν ἐπανέλαβεν ὁ Miklosich καὶ πολλοὶ ἄλλοι Σλαβολόγοι. Σήμερον εἶναι σταθερόν, ὅτι ἡ Vita Methodii συνεγράφη εἰς Μοραβίαν καὶ ὅτι ἕνεκα τούτου οὐδαμῶς εἶναι Παννονικὴ.

Βιβλιογραφικὴν ἀπεικόνισιν πασῶν τῶν Κυριλλίων σλαβικῶν πηγῶν (πάντων τῶν χειρογράφων) διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, συνθεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μ. Popruzenko καὶ St. Romanski, ἐξέδωκεν ἡ Βουλγαρικὴ Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν (Sofija). Ὁ P. Lavrov (Materialy 1930) ἐδημοσίευσεν πάσας τὰς σλαβικὰς πηγὰς κατὰ τὰ ἀριστα χειρόγραφα. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐτιμήθη εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν του ὡς Ἅγιος. Συμφώνως πρὸς τὴν τότε συνήθειαν συνεγράφη εὐθὺς ἀμέσως ἡ περιγραφή τῆς ζωῆς του. Ὁ Μεθόδιος καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ μαθηταὶ του, οἵτινες εἰσέτι διέμειναν ἐν Ρώμῃ, εἶχον ἐν τῇ ἀναστροφῇ μετὰ τῶν ἐλλήνων μοναχῶν ἰκανὴν παρακίνησιν καὶ εὐκαιρίαν διὰ τὴν σύνταξιν μιᾶς ἐλληνικῆς βιογραφίας τοῦ Κυρίλλου, διὰ τοὺς πολυαριθμοὺς Ἕλληνας ἐποίκους ἐν Ρώμῃ, μεταγενεστέρως διὰ μεσοσλαβήσεως τῶν Ἑλλήνων, προσιτὴν ὡσαύτως καὶ εἰς τοὺς λατίνους Ρωμαίους. Μόνον ἐπὶ τῶν βασικῶν θεμελίων μιᾶς ἐλληνικῆς βιογραφίας δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν αἱ ὁμοιότητες μεταξὺ τῆς σλαβικῆς Vita Constantini καὶ τῶν Ἰταλικῶν συναξარიῶν. Ταυτοχρόνως μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ἦτο ἀναγκαία μία σλαβικὴ βιογραφία τοῦ Κωνσταντίνου, ὡς παραστατικὸν τεκμήριον, ὅτι ἡ πολλαπλῶς ἀποτελέσασα ὑποκείμενον ἀμφισβητήσεων σλαβικὴ λειτουργία καὶ ἡ γραμματεία εἶναι ἔργον ἐνὸς ἁγίου ἀνδρός, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Μία τοιαύτη περιγραφή ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν τιμὴν μιᾶς λειτουργικῆς σειρᾶς ἁγίων. Ἀπὸ τῆς 14ης Φεβρουαρίου 869 (ἡμέρας τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίλλου) μέχρι τοῦ τέλους τοῦ φθινοπώρου τοῦ 870 (ὅτε μετέβη ὁ Μεθόδιος εἰς τὴν Μοραβίαν καὶ συνελήφθη ἐκεῖ) ὑπῆρξεν ἀρκετὸς χρόνος διὰ τὴν πρώτην σύνταξιν τῆς σλαβικῆς Vita Constantini, ἐνῶ κατὰ τὰ ἔτη 870-3 ἦτο δυνατόν ἡ βιογραφία αὕτη ἡ σλαβικὴ, ἐὰν ἦτο ἀνάγκη, ν' ἀναθεωρηθῇ εἰσέτι καὶ τελικῶς νὰ συνταχθῇ.

Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς Vita Constantini ἀσφαλῶς θὰ συνέπραξεν οὐσιαστικῶς ὁ Μεθόδιος. Μόνον οὗτος ἠδύνατο ἐπακριβῶς νὰ ἐκθέσῃ μέχρι τῶν ἐπιμέρους περιῶσεων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν βιωμάτων

ἐκ νεότητος τοῦ ἀδελφοῦ του, ὡς διηγεῖται ταῦτα εἰς τὰ 4 πρῶτα κεφάλαια· οὕτως ἠδύνατο νὰ στηρίξῃ εἰς τὴν μαρτυρίαν τὴν διήγησιν μερικῶν λεπτομερειῶν, ὡς αἱ τῆς ἱεραποστολῆς εἰς Χαζαρίαν καὶ Μοραβίαν.

Ἡ θεμελιώδης σημασία τῆς σλαβικῆς Vita Constantini διὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν χρησιμότητα τῆς σλαβικῆς λειτουργίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας ἀπῆτει τὴν ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου ἐποπτεῖαν τῆς συγγραφῆς τῆς περιγραφῆς ταύτης τοῦ βίου τοῦ Κωνσταντίνου. Τὸ ζήτημα ποῖος εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς Vita Constantini δυσκόλως δύναται τις νὰ λύσῃ ἀποφασιστικῶς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ βιογραφία αὕτη εἶναι ἐν ὑποδειγματικῶν τμημάτων ἐκ τῆς φιλολογικῆς σχολῆς τοῦ Κωνσταντίνου, ὡς τόσον κατηγορηματικῶς τονίζει (πρβλ. κεφ. 43 τοῦ βιβλ. ὑπόσημ. 116), ὁ γνώστης τῆς ἀρχαίας σλαβικῆς γλώσσης καὶ γραμματείας N. van Wijk. Ἐνεκα τούτου εἶναι αὕτη ἀναμφιβόλως πρωτότυπος παλαιοσλαβικὴ γραφή καὶ οὐδόλως μεταγραφή. Οὐχὶ μόνον ἡ φιλολογικὴ μορφή καὶ τὸ ὄψος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀποφασιστικὸς τονισμὸς τοῦ τῆς σλαβικῆς ἀπόψεως καὶ ἡ συνείδησις προοιδεῖ, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἐν ἀθθεντικῶν παλαιοσλαβικῶν τμημάτων γραφῆς.

Διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ σλαβικοῦ βίου τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίλλου καὶ διὰ τὴν παννονικὴν πατρίδα τοῦ τμήματος γραφῆς ὁμιλοῦν τὰ χαρακτηριστικῶς σλοβενικὰ παννονικὰ resni, resnotivi, resnotivni εἰς τὰ βιογραφικὰ ἀναγνώσματα διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου εἰς τὰς κροατικὰς γλαγολιτικὰς «Συνόψεις». Τὰ ἀναγνώσματα ἔχουν δηλαδὴ ληφθῆ ἀπὸ τὴν σλαβικὴν Vita Constantini. Τοὺς αὐτοὺς παννονισμοὺς συναντῶμεν ὡσαύτως εἰς τὰς προσευχὰς τῶν ἐπισήμων τούτων λειτουργικῶν κειμένων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγ. Κυρίλλου. Ἐφ' ὅσον ἤδη τῷ 874 διετυπώθη ἡ σλαβικὴ λειτουργία καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἡ ἀρχαιοσλαβικὴ γραμματικὴ σχολὴ μετόκησε πάλιν εἰς Μοραβίαν, εἶναι δυνατόν ἡ Vita Constantini καὶ τὸ ἐπίσημον σλαβικὸν λειτουργικὸν βιβλίον πρὸς τιμὴν τοῦ Κυρίλλου νὰ συνετάχθῃ εἰς Παννονίαν, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 869-874. Εἰς ὅλα τὰ μεταγενέστερα χειρόγραφα τῆς Vita Constantini οἱ παννονισμοὶ ἀντικατεστάθησαν δι' ἄλλων σλαβικῶν ἐκφράσεων. Διτηρήθησαν δὲ μόνον εἰς τὰ κροατικὰ γλαγολιτικὰ βιβλία. Τὴν ἱστορικὴν ἀξιοπιστίαν τῆς σλαβικῆς Vita Constantini δὲν δυνάμεθα σοβαρῶς ν' ἀμφισβητήσωμεν. Πρέπει, βεβαίως, νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι αὕτη εἶναι μία ἱστορία Ἁγίου, μετὰ τὰς λοιπὰς ρητορικὰς ὑπερβολὰς καὶ ἀνακριβείας, ἐν τούτοις ὅμως ἄνευ τῶν ἄλλων καὶ συνήθως ἀκρίτων ἀναζητήσεων θαυμάτων. Ὁ E. Prochazkova καὶ ὁ P. Sucha μετὰ λεπτομερῆ σύγκρισιν πρὸς τὰ βυζαντινὰ συναξάρια καθώρισαν: ὅτι ἡ Vita Constantini εἶναι, ἕνεκα τῶν πραγματικῶν καὶ ἀξιοπίστων διηγήσεων τῶν συμβάντων, μία πολύτιμος ἱστορικὴ πηγή καὶ μία ἐξαίρεσις μεταξὺ τῶν βυζαντινῶν συναξარიῶν τῶν Ἁγίων (Casopis Matice Moravske 39, 1915, 28-66. Πρβλ. Grivec, Zitja Konstantina in Methodija, σ. 23-25).

‘Ο W. Wattenbach εξετίμησε πολύ ἀμφοτέρας τὰς παλαιοσλαβικὰς βιογραφίας, ὑπέδειξε δὲ τὴν προτιμῆσίν του διὰ τὴν προκαλοῦσαν δισταγμοῦς Vita Constantini, δι’ ὠρισμένους ἀριθμοῦς. ‘Ο Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ νεώτερος ἀπὸ τὰ 7 τέκνα, εἶχεν ὡς ἑπταετῆς ἐν ὄραμα (Sophia), ἀπώλεσε δεκατετραετῆς τὸν πατέρα του, διέμεινεν εἶτα ἐπὶ 40 μῆνας εἰς Μοραβίαν, λαμβάνει παρὰ τοῦ Kocel πεντήκοντα μαθητάς, ἀποθνήσκει εἰς τὰ 42 του ἔτη, ἀφοῦ ἠσθένησεν ἐπὶ 50 ἡμέρας. ‘Ομοίους δισταγμοῦς παρουσίασεν ὁ Schaefer (Wattenbach, Beiträge 33. H. Schaefer, Über die urkundlichen und legendären Quellen zur Geschichte Konstantins und Methods. Histor. Zeit. 152/1935, 255-299). ‘Εν τούτοις πρέπει νὰ προσέξωμεν, ὅτι οἱ στρογγυλοποιημένοι οὗτοι ἀριθμοὶ δὲν πρέπει νὰ ὑποστῶσιν υπερβάλλουσαν πίεσιν. ‘Ο ἀριθμὸς τῶν 40 μηνῶν (ἐν Μοραβίᾳ) φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ ἀκριβής· πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ 50 μαθητῶν ὑπάρχει εἰς τὸ παλαιοσλαβικὸν κείμενον μόριον do (=περίπου)· ὁ ἀριθμὸς 42 δὲν εἶναι καθόλου ὑποπτος· ὁ ἀριθμὸς τῶν 50 ἡμερῶν τῆς ἐπιθανατίου ἀσθενείας τοῦ Κυρίλλου ἐπιβεβαιοῦται διὰ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ τοῦ Ἰταλικοῦ συναξαρίου ὡς ἀσθεντικὸς.

Χειρόγραφα. Παλαιότερον χειρόγραφον (ρωσικῆς ἐκδόσεως) τῶν μέσων τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος εὑρεν ὁ A. Gorskij εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας τῆς Μόσχας. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Bodjanskij (1863) καὶ Lavron.

Δύο χειρόγραφα νοτιοσλαβικῆς ἐκδόσεως εἶναι ἀκριβῶς χρονολογημένα. Τὸ παλαιότερον 1469 διετηρήθη εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Ἀκαδημίας (Zagreb) καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Lavron (1930). Ἐνῶ τὸ κατὰ δέκα ἔτη νεώτερον εἰς τὸ Βουλγ. μοναστήριον τῆς Rila διετηρήθη ἐν Σόφια· ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Safarik, Pamatky (1851), Bodjanskij (1873) καὶ I. Gosev (1937-38). Ἀμφοτέρα ἔγραψεν ὁ Vladislav Grammatik (ἐκ τῆς φιλολογικῆς σχολῆς τοῦ Βουλγάρου Πατριάρχου Εὐθυμίου) μετὰ τινα ἀσθητικὰ μεταβολῶν εἰς τὸ ὕφος ἢ προσθηκῶν.

Εἰς τὰ ἄριστα χειρόγραφα ἀνήκει ὁ κώδιξ τῆς Μονῆς τῆς Βασιλιανῆς τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου ἐν Lvon (Lemberg), νοτιοσλαβικῆς ἐκδόσεως ἐκ τοῦ 15ου αἰῶνος, ἀπολεσθὲν κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἀπαγκοσμ. πολέμου. Ἐξεδόθη κατὰ τὸ πλείστον μέρος ὑπὸ Miklosich κατὰ τὸ 1870. Δύο ἀντίγραφα τοῦ πολυτίμου τούτου χειρογράφου (ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ P. Safarik) διαφυλάσσονται ἐν τῷ Μουσείῳ Narodni ἐν Πράγᾳ (J. Vasicā καὶ J. Vajs, *Catalogus codicorum Palaeoslovenicorum Musei Nationalis Pragae*, 1957, σ. 52 ἐξ. καὶ 142). Ἐκτὸς τούτων ἐσώθησαν περίπου 30 χειρόγραφα ἐκ τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰῶνος. Διὰ τῆς κριτικῆς συγκρίσεως τῶν πολλῶν χειρογράφων καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν συμπληρώσεων, προσερχομένων ἐξ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν σλαβικῶν πηγῶν, δύναται νὰ ἀποκατασταθῇ τὸ παλαιοσλαβικὸν κείμενον κατὰ τρόπον ἐπαρκῶς ἀσφαλῆ, ὡς ἐξέθεσεν ὁ N. Van Wijk εἰς τὸ Zeit. für Slav. Phil. (1941) 268-84. ‘Ο Bodjanskij ἐξέδωκε τὸ κεί-

μενον ἀπὸ 16 χειρόγραφα τῆς Vita Constantini καὶ ἀπὸ ἄλλα χειρόγραφα τῆς Vita Methodii.

2. Ἡ Vita Methodii.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Gorskij (1843) ἰσχυρίζονται ὅλοι σχεδὸν οἱ σλαβισταί, ὅτι ἡ παλαιοσλαβικὴ βιογραφία συνεγράφη εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν του καὶ πρὸ τῆς ἐκδιώξεως τῶν μαθητῶν του, ἤτοι τὸ βραδύτερον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 885. ‘Ο συγγραφεὺς ἐγνώριζε καλῶς τὴν παλαιοσλαβικὴν Vita Constantini καὶ συμμορφώθη πρὸς ταύτην. Τὰ συμβάντα καὶ αἱ μαρτυρίαι, αἵτινες περιέχονται εἰς τὴν Vita Constantini, δὲν τὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὅταν εἶναι ἀνάγκη τὰ μνημονεῦει μόνον διὰ βραχείων, ἐδῶ δὲ καὶ ἐκεῖ τὰ συμπληρώνει. Εἰς τὸ 5ον κεφάλαιον παρατίθεται, διὰ βραχείων, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ραστιλάβου πρὸς τὸν βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ μετὰ τῆς συμπληρώσεως, ὅτι εἰς Μοραβίαν ἦλθον ἀπόστολοι τῆς πίστεως ἐκ Γερμανίας, Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας καὶ ὅτι οἱ Σλάβοι εἶναι ἄνθρωποι ἄπλοϊ. Ἡ παραμονὴ τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν ἐν Παννονίᾳ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ταξιδίου των δὲν μνημονεῦεται. Ἀλλὰ καλῶς ἐκτίθενται τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς ἐχθροὺς τῆς σλαβικῆς λειτουργίας, γεγονός δὲ ὅπερ ἀποσιωπᾶται εἰς τὴν Vita Constantini.

Ὅπως εἶναι πολὺ αἰσθητὴ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ εἰς τὴν Vita Constantini, οὕτως εἶναι ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Vita Methodii ὅχι μόνον εἰς ἐπὶ μέρους χωρία, ἀλλὰ μάλιστα εἰς τὴν ὅλην κατασκευὴν τῆς βιογραφίας ταύτης, συμμορφοῦται δὲ πρὸς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Λόγου τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ εἰς μνήμην τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (F. Gnidovec, *Vpliv Gregoria Naz. na sv. Cirila i Methodija*, 1942). Τὸ πεζὸν καὶ νευρῶδες ἱστορικὸν ὕφος μετὰ τῶν κενῶν καὶ ἀνωμαλιῶν προδίδει, ὅτι ἡ περιγραφή αὕτη τοῦ βίου συνεγράφη ἐν βίᾳ, ὅταν ἤδη ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ φοβῆται διαγμῶν.

Χειρόγραφα. Μέχρι τοῦδε εἶναι γνωστὰ 8 χειρόγραφα, ὅλα ρωσικῆς ἐκδόσεως. Ἀλλὰ τὸ ἀρχαιότερον τούτων διετηρήθη πολὺ καλὰ ἀπὸ τοῦ 12ου ἢ τοῦ 13ου αἰῶνος (Μόσχα). ‘Ο Bodjanskij ἐξέδωκε τὸ κείμενον ἐξ ὅλων τῶν χειρογράφων (1865). Τὸ παλαιότερον ἐπίσης ἐξέδωσαν ὁ Miklosich (1870), ὁ Lavron (1930) καὶ ἄλλοι.

Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ συγγραφέως τῆς Vita Constantini καὶ τῆς Vita Methodii δὲν ἔχει τυχὲν μέχρι τοῦδε ἀπαντήσεως βεβαίας. Πλεῖστοι σλαβολόγοι θεωροῦν τὸν Κλήμεντα τὸν σλαβιστὴν ὡς τὸν συγγραφέα τῆς πρώτης, μερικοὶ δὲ μάλιστα ὡς τὸν συγγραφέα ἀμφοτέρων τῶν βιογραφιῶν τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν. Σήμερον εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ τονισμὸς τῆς Vita Constantini εὐρέως υπερβάλλει τὸ ὕφος τοῦ Κλήμεντος καὶ ὅτι διὰ τῆς προφανοῦς ἐλληνικῆς μορφώσεως καὶ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι οἰοσδήποτε Μοραβὸς συγγραφεὺς (π.χ. Gorazd) ἀποκλείεται. Διὰ τὸ 1ον καὶ τὸ 7ον κεφ. τῆς Vita Methodii πρβλ. τὸ 43 κεφ. περὶ τῆς Vita Methodii τοῦ βιβλίου τοῦ Grivec.

Ὁ ἅγιος Μεθόδιος. Τοιχογραφία τοῦ 9' αἰῶνος τοῦ ἐν Ρώμῃ ἱ. ναοῦ τοῦ ἁγ. Κλήμεντος.

3. Συντομότεραι πηγαι.

Ὁ ἐγκωμιστικὸς λόγος εἰς τὸν Ἁγ. Κύριλλον, συγγραφεὶς συγχρόνως ἢ μάλιστα ἐνωρίτερον τῆς Vita Constantini, δὲν περιέχει καμμίαν σπουδαίαν ἱστορικὴν μαρτυρίαν. Περιέχεται εἰς 7 χειρόγραφα. Πέντε χειρόγραφα ἐσώθησαν ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα· εἰς δύο ἐκ τούτων ἀναγράφεται ἐπικεφαλῆς ὁ συγγραφεὺς Κλήμης ὁ σλαβικός. Ἔχει μεγάλην φιλολογικὴν ἀξίαν τὸ ἐγκώμιον τοῦτο (κεφ. 43).

Τὸ ἐγκώμιον εἰς τοὺς Ἁγίους Κύριλλον καὶ Μεθόδιον ἐγράφη εἰς Μοραβίαν τὸ 885 (εὐθὺς μετὰ τὴν Vita Constantini). Τὸ ἀρχαιότερον χειρόγραφον (τοῦ 12ου ἢ τοῦ 13ου αἰῶνος) περιέχεται εἰς τὴν ἰδίαν συλλογὴν ὡς ἡ Vita Methodii. Ἄλλα χειρόγραφα προέρχονται ἀπὸ τὸν 15-17 αἰῶνα, μεταξὺ τούτων δύο ἀντίγραφα ὑπὸ Vladislav Grammatik (1469 καὶ 1479). Τὸ περιεχόμενον εἶναι πολὺ οὐσιαστικώτερον ἀπὸ ἐγκώμιον εἰς τὸν Κύριλλον: ὁ τίτλος, λέγει, ὅτι οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ μετέφρασαν τὴν Καινὴν καὶ τὴν Παλαιάν Διαθήκην εἰς τὴν σλαβικὴν. Διηγεῖται μερικὰς λεπτομερείας, αἱ ὁποῖαι δημοσιεύονται εἰς τὴν Vita Methodii, αἱ ὁποῖαι ἀνάγονται εἰς τὴν νεότητά των καὶ τὴν εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίαν καὶ τὸν μοναχικὸν βίον. Εἰς μερικὰ σημεῖα συμπληροῦνται οὐσιαστικῶς αἱ παλαιοσλαβικαὶ βιογραφίαι τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθόδιου.

Σύντομοι Βιογραφίαι διὰ λειτουργικὴν χρῆσιν ὀνομάζονται σλαβικοὶ (πρόλογος). Ὁ κοινὸς πρόλογος—Βιογραφία τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθόδιου τοῦ 10ου αἰῶνος (βουλγαρικῆς προελεύσεως), διασωθεὶς εἰς δύο χειρόγραφα τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 14ου αἰῶνος, εἶναι πλούσιος εἰς περιεχόμενον καὶ ἱστορικῶς ἀξιόπιστος. Αἱ κεχωρισμέναι σύντομοι βιογραφίαι τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθόδιου ἐν τούτοις ἕμως συμπλέκονται μερικῶς μετὰ μεταγενεστέρων συναξαριακῶν παραδόσεων.

Ἐραὶ Ἀκολουθία. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησιαστικοσλαβικὴ ἀκολουθία (sluzba) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου διεσώθη εἰς τρία πολὺ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἐκ τοῦ τέλους τοῦ 11ου ἢ ἀρχῆς 12ου αἰῶνος, προσθέτως δὲ εἰς δέκα μεταγενέστερα χειρόγραφα. Τὸ βιογραφικὸν περιεχόμενον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Vita Constantini. Ἡ κοινὴ ἀκολουθία (sluzba) πρὸς τιμὴν ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν διεσώθη εἰς χειρόγραφον ἀπὸ τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα. Δύο χειρόγραφα τῆς ἀκολουθίας πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγ. Μεθόδιου προέρχονται ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα. Αἱ ἀκολουθίαι αὗται πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Μεθόδιου περιέχουν εἰς τὴν ἀκροστοιχίδα τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ποιητοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Βουλγάρου (πρεσβυτέρου). Ἐκ τοῦ περιεχομένου δύναται τις νὰ συμπεράνη, ὅτι συνεγράφη περὶ τὸ ἔτος 893. Διὰ τούτου πιστοποιεῖται ἡ ὑψηλὴ ἀρχαιότης τῆς Vita Methodii (ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται ἡ ἀκολουθία αὕτη). Τοῦτο ἀπέδειξαν 2 ἐιδικοί λόγιοι σχεδὸν ταυτοχρόνως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων (ὁ D. Kostic εἰς Byzantinoslavica 1937/8, 189 - 211 καὶ P. Pavic ἐν Bogoslovska Smotra, Zagreb 1936, 59-86).

Ἡ ἀκολουθία πρὸς τιμὴν τοῦ Κυρίλλου κατὰ τὸν «ρωμαϊκὸν λειτουργικὸν τύπον» εἰς τινὰς κροατικὰς γλωσσολογικὰς Συνόψεις φέρει τὴν σφραγίδα παννονικῆς προελεύσεως τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ τῶν βοημικῶν ἀντιγράφων τοῦ 10ου αἰῶνος. Τοῦτο δύναται τις νὰ ἴδῃ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Σύνοψιν τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ljubljana καὶ εἰς τὴν Κροατικὴν πόλιν Nivi (πρὸβλ. τὸ τμήμα περὶ τοῦ χρόνου προελεύσεως τῆς Vita Constantini καὶ εἰς τὸ 40ὸν κεφ. τοῦ αὐτοῦ βιβλίου τοῦ Grivec).

Τὸ συναξάριον τῆς Χερσῶνος, τ. ε. ἢ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ συγγραφεῖσα ἱστορία τῆς ἀνευρέσεως (καὶ μετακομιδῆς) τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγ. Κλήμεντος παρὰ τὴν Χερσῶνα, ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου μεταφρασθὲν εἰς τὴν λατινικὴν, διεσώθη μόνον εἰς σλαβικὴν μετάφρασιν.

Ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης εἶναι ἐξηρτημένη κατ' οὐσίαν ἡ ἐκθεσις περὶ ἀνευρέσεως τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγ. Κλήμεντος τόσον εἰς τὰ ἰταλικά συναξάρια ὅσον ἐπίσης καὶ τὰ ἐν τῇ Vita Constantini (πρὸβλ. κεφ. 44 τοῦ βιβλίου τοῦ Grivec).

Διὰ τὴν ἀρχαίαν σλαβικὴν βιογραφίαν τοῦ Ναοῦμ πρὸβλ. τὸ κεφ. 36, διὰ δὲ τὸν μοναχὸν Chrabr τὸ κεφ. 38 τοῦ αὐτοῦ ἔργου τοῦ F. Grivec, ἥτοι τοῦ βιβλίου ἐξ οὗ ἐλήφθη ἡ παροῦσα ἱστορία τῶν πηγῶν.

Ἑλληνικαὶ πηγαί.

Τὰ ἔγγραφα μιᾶς ἑλληνικῆς βιογραφίας τῶν Θεσσαλονικέων ἀνεκάλυψε ὁ Tunickij (Sv. Kliment 28-42 καὶ 263-260) εἰς τὸ ἑλληνικὸν βιβλίον «Οὐρανοῦ κρίσις» (Leipzig 1805), εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ὡς πηγῇ συγγραφή προερχομένη ἀπὸ Μοναστήριον τοῦ Ἁθω Χιλανδαρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Χιλανταρινὴ διήγησις». Μετάφρασις ταύτης εἰς τὴν σερβικὴν ἐκκλησίαν ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Βουδαπέστην τὸ 1823. Τὴν ἑλληνικὴν ταύτην βιογραφίαν ἐγνώρισεν ὁ Δημήτριος Rostovskij καὶ ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὸ ἔργον του *Kniga Zitij Svjatych* (1700). Εἰς τὴν χιλανταρινὴν διήγησιν τῆς ἑλληνικῆς βιογραφίας Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἶναι ἀναμειγμένα μαρτυρία τῆς ἑλλ. βιογραφίας Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου μετὰ νεωτέρων βουλγαρικῶν παραδόσεων ἐν τοῖσι ὅμως διηγεῖται ὁ βιογράφος ἐν αὐτῇ τὸσον συγκεκριμένα ἱστορικὰ γεγονότα, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις εὐκόλως νὰ τ' ἀπορρίψῃ, καίτοι ταῦτα δὲν περιέχονται εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐκτεταμένας παλαιοσλαβικὰς βιογραφίας τῶν Ἁγίων ἀδελφῶν⁵. Ἡ ἑλληνικὴ βιογραφία τοῦ Βουλγάρου-Σλάβου Κλήμεντος, συγγραφείσα ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς ἀποσταλείσης παλαιοσλαβικῆς βιογραφίας τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀρχιεπ. Ἀχρίδος (1078-1107), περιλαμβάνει εἰς τὰ πρῶτα κεφάλαια μερικὰς συμπληρώσεις τῶν παλαιοσλαβικῶν βιογραφιῶν τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν. Ἀναφέρονται συχνάκις τὰ βουλγαρικὰ συναξάρια. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Miklosich, *Vita S. Clementis* (Βιέννη 1847) ἐξετυπώθη εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Migne, *Patr. Graeca* (126, 1192-1240) μετὰ παραλλήλου λατινικῆς μεταφράσεως. Κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς πηγῆς ταύτης ἐπεμελήθη ὁ Tunickij (*Materialy dlja istorii ucenikov Kirilla i Methodija, Sergijev Posad* 1918). Τὰ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀξιόπιστιαν τῆς πηγῆς ταύτης ἐξήτασεν ὁ συγγραφεὺς; ἐξ οὗ ἐλήφθη ἡ παρούσα ἱστορία τῶν πηγῶν, εἰς τὸ 36ον καὶ 37ον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου του. Μίαν συντομωτέραν ἑλληνικὴν βιογραφίαν τοῦ αὐτοῦ Κλήμεντος συνέγραψεν ὁ Ἀχρίδων Δημήτριος Χωματιανὸς (1216-1234), ἡ δὲ πρώτη τετυπωμένη ἔκδοσις ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Μοσχόπολιν τὸ 1746 (Ἀλβανία).

Λατινικαὶ πηγαί.

Ἐπιστολὴ τοῦ ρωμαίου Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου πρὸς τὸν Gauderich ἐπίσκοπον τοῦ Velletri (ἀρχ. λατ. Velitrae). Ὁ Gauderich, ὢν ζηλωτὴς τῆς τιμῆς τοῦ Ἁγ. Κλήμεντος τοῦ προστάτου τῆς μητροπολιτικῆς του ἐκκλησίας, ἐπεζήτησεν ἀπὸ τὸν παπικὸν βιβλιοθηκάριον ἵνα συλλέξῃ καὶ μεταφράσῃ εἰς τὴν λατινικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγ. Κλήμεντος. Ὁ εἰρημένος κατὰ τὸν χρόνον τῆς διαμονῆς του ἐν Κων/πόλει (869-70) ἔμαθε σπουδαίας λε-

πτομερείας περὶ τῆς ἀνευρέσεως τῶν λειψάνων τοῦ Κλήμεντος ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην Μητροφάνην, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ διάστημα τῆς πρώτης πατριαρχείας ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα. Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ Κων/πόλεως ἐπληροφόρησε περὶ τούτου δι' ἐπιστολῆς τὸν ἐπίσκοπον Gauderich, ὅ,τι ἔμαθε παρὰ τοῦ ἰδίου τοῦ Κ/νου καὶ τοῦ Μητροφάνους περὶ τῶν λειψάνων. Ταυτοχρόνως ἀπέστειλεν εἰς τὸν εἰρημένον τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τῆς ὑπὸ τοῦ Κων/νου συγγραφείσης ἱστορίας τῆς ἀνευρέσεως τῶν λειψάνων καὶ τὸν ἑόρτιον λόγον του κατὰ τὴν μετακομιδὴν τούτων ἐκ Χερσῶνος (πρόκειται περὶ τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος ἐπισκόπου Ρώμης). Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἡ σπουδαιότατη πηγὴ τῶν Ἱταλικῶν συναξάριων, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ J. Friedrich (München 1892· καλλιτέρα εἶναι ἡ ἔκδοσις G. Laehr εἰς τὰ *Monum. Germ. Histor. Ep. VII* σ. 435). Τοῦ αὐτοῦ βιβλιοθηκαρίου («Πρόλογον εἰς τὰς πράξεις τῆς VIII Οἰκουμ. Συνόδου», κατὰ τοὺς λατίνους, πρβλ. 48ον κεφ. τοῦ βιβλίου τοῦ Grivenc.

Τὰ ἰταλικά συναξάρια φέρουν εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τὸν τίτλον *Acta Sanctorum (Mάρτυρον, τόμος II, Antwerpen 1668, σ. 19-21) Vita cum translatione s. Clementis*. Ἐν αὐτοῖς δὲν περιλαμβάνεται ἀπλῶς ἡ ἔκθεσις τῆς ἀνευρέσεως καὶ μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ Κλήμεντος, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ μερικῶς ὡσαύτως τοῦ Μεθοδίου. Εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν πρώτην ἔκδοσιν

Ὁ ἁγ. Κύριλλος. Τοιχογραφία τοῦ 9' αἰῶνος τοῦ ἐν Ρώμῃ ἱ. ναοῦ ἁγ. Κλήμεντος.

5. Ὁ Jagic ἀπέρριψε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην (*Archiv für Slav. Philologie*, 1964, σ. 577-585, ἀλλ' ὁ G. Pinskiij τὴν ἀπεδέχθη (*Byzantinoslavika* 1, 1929, σ. 237), δὲν μνημονεύεται ὅμως ὑπὸ τοῦ Lantov.

έτέθη ως βάσις μία μὴ κριτική ἀντιγραφή τοῦ Duchesne (τοῦ 17ου αἰῶνος). Τὸ χειρόγραφον ἀντίβολον τοῦ αὐτοῦ (ἐκ τοῦ 12ου αἰῶνος) μέχρι τοῦ 17ου ἐν Παρισίοις, εἶτα ἐν Ρώμῃ ἐν ἰδιωτικῇ κατοχῇ, ἀπὸ 100ετίας εἰς τὴν Βατικανὴν Βιβλιοθήκην, ἦτο ἄγνωστον μέχρι πρὸ 10 ἐτῶν εἰς τινὰς σλαβιστὰς καὶ τοὺς ἱστορικούς, καίτοι ἔχει σημειωθῆ ὑπὸ τοῦ βολλανδιστοῦ A. Poncelet εἰς τὸν Catalogus codicum hagiographorum latinorum Bibl. Vaticanae 1910, σ. 239-243 καὶ 520 μέχρι 525. Τὸ πρῶτον ἠρῶννησε τὸν Codex Vaticanus ὁ D. Gerhard (Hamburg) καὶ καθώρισε μερικὰς ἀνακριβεῖς διορθώσεις (Rekonstruktionen) εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ Duchesne. Μέχρις οὗ ἠδυνήθη νὰ δημοσιεύσῃ τὰ πορίσματα τοῦ ὀβολανδιστῆς P. Devos ἀνεκάλυψεν εἰς τὴν Μητροπολιτικὴν Βιβλιοθήκην ἐν Πράγῃ ἐν μεταγενέστερον, ἀλλὰ καλλίτερον χειρόγραφον (14ου αἰῶνος)

Ὁ Μέγας Φώτιος, ὅστις διετέλεσε καθηγητὴς τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου.

καὶ ἐξέδωκε τὸ κείμενον μετὰ πολυτίμων ἐρμηνευτικῶν ἐξηγήσεων εἰς τὰ *Analecta Bollandiana* 73 (1955) 375-461 (Paul Meyvaert et Paul Devos, *Trois énigmes cyrillo—methodiennes de la «Légende Italique» résolue grace à un document inédit.* Πρβλ. τὸ αὐτὸ περιοδ. 74 [1956] 189-240. Grivec ἐν *Slovo* 6-8 [1957] 45-53). Τὰς κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀμφισβήτησιν μαρτυρίας περὶ τῆς εἰς ἐπίσκοπον χειροτονίας τοῦ Κωνσταντίνου ἀπέδειξεν ὡς ἐσφαλμένας διορθώσεις-ἀποκαταστάσεις τοῦ Duchesne, ἐφ' ὅσον τὸ βατικανὸν χειρόγραφον εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο δὲν εἶναι ἀναγνώσιμον. Τούναντιον τὸ χειρόγραφον τῆς Πράγας διασωθὲν καθαρὸν συμφωνεῖ ἐπακριβῶς πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν σλαβικῶν *Vita Constantini*

καὶ *Vita Methodii*. Ἐπίσης εἰς ἄλλα τινὰ σημεῖα τῶν ἰταλικῶν συναξαρίων, διὰ τῆς συγκριτικῆς ἀμφοτέρων τῶν χειρογράφων ἐξετάσεως, διορθώθη τὸ κείμενον τῆς πηγαιᾶς συγγραφῆς, ταυτοχρόνως δὲ ἐδείχθη ὅτι τὸ συναξάριον τοῦτο ἔχει ὑψηλὴν ἱστορικὴν ἀξίαν καὶ ὅτι ἀμφοτέρω τὰ σλαβικά μετὰ τῶν λατινικῶν συναξαρίων συμπληροῦσι καὶ ἐπιβεβαιοῦσιν ἄλληλα.

Παπικαὶ ἐπιστολαὶ Ἀδριανοῦ Β' εἰς τοὺς Σλάβους Ἡγεμόνας (*Gloria in altissimis Deo*) ἰδὲ τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

Ἰωάννου Η'. Ἐν ἔτει 873: 1) Ὁδηγία διὰ τὸν ἐπίσκοπον Ἀγκῶνος Παῦλον. 2) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Hermanrich τοῦ Passau. 3) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Freisinger ἐπίσκοπον τοῦ Anno (πρβλ. τὸ βιβλίον τῷ Grivec, κεφ. 24).

Κατὰ τὸ ἔτος 879: 1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Sventopulk, 2) ἐπιστολὴ πρὸς Μεθόδιον (ἐνθ' ἄνωτ. κεφ. 27).

Κατὰ τὸ ἔτος: 880 Ἐπιστολὴ *Industriae tuae* πρὸς τὸν Sventopulk (αὐτόθι κεφ. 28).

Κατὰ τὸ ἔτος 881: Ἐπιστολὴ πρὸς Μεθόδιον (αὐτόθι κεφ. 30).

Στέφανος V κατὰ τὸ ἔτος 885: Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Sventopulk (αὐτόθι κεφ. 35).

Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Ὑπεράσπισις τῶν δικαιωμάτων τοῦ Salzburg ἐπὶ τῆς Παννονίας μετ' ἐπισκοπῆσεως τῆς σλαβικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς 6ης μέχρι τῆς 9ης ἑκατονταετηρίδος: ἐκθέτει τὰ κατὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Μεθοδίου ἐν Παννονίᾳ. Ἐκδοσις ὑπὸ M. Kos (Ljubljana 1936, μετὰ εἰδικῶν ἐρμηνευτικῶν σχολίων καὶ γερμανικῆς περιλήψεως, σ. 148 μέχρι 156, πρβλ. καὶ κεφ. 17 καὶ 23).

Ἰταλικαὶ πηγαὶ Τσέχων συγγραφέων.

Μοραβικὰ Συναξάρια τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ, ἐξηρητημένα ἀπὸ τὰ ἰταλικά συναξάρια. Τὰ δύο ἀρχαιότατα χειρόγραφα διασώζονται εἰς τὴν Μητροπολιτικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Olmütz (ἀπὸ τοῦ ἔτους 1310 ὡς καὶ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος). Ἐκδοσις εἰς τὰ *Acta Sanctorum* (1668) Μάρτιος τόμος II, σ. 22-24 πρβλ. καὶ P. Meyvaert καὶ P. Devos: *La légende morave des S.S. Cyrille et Méthode et ses sources.* *Analecta Bolland.* 74 (1956) σ. 441-469.

Βοημικὰ συναξάρια (*Diffundete sole*). Διεσώθησαν εἰς 7 χειρόγραφα τοῦ 15ου αἰῶνος· εἰς ἐν τούτων ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ *De s. Quirillo et conversione Moravie et Bohemie*. Ἐκδοσις τοῦ J. Dobrovsky κριτικὸν δοκίμιον I (1803). Ταῦτα καὶ ἄλλα ὅμοια συναξάρια ἐδημοσίευσεν ὁ V. Chaloupecky, *Svato-vaclavsky sbornik* II, 2 (1929) 464-562 καὶ παρτήρησιν 66 τοῦ βιβλίου τοῦ Grivec.

Ὁ P. Pekar (*Wenzels-und Ludmilalegende und die Echthei, Kristians* 1906) ὑπεραμύνεται τῆς ἀρχαιότητος καὶ γνησιότητος τῶν συναξαρίων. Ὁ R. Urbanek (*Legenda t. zw. Kristiana* 1947-8) εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι τὰ συναξάρια ταῦτα προέρχονται ἀπὸ τὸν 14ον αἰῶνα. Ὁ R. Jakobson εἰς τὸ *Harvard Slavic Studies*, Cambridge 1954, σ. 47 ἐξ. ζητεῖ νὰ

ἀποδείξει, ὅτι τὰ Βοημικὰ καὶ Μοραβικὰ συναζάρια εἶναι ἐπεξεργασίαι λατινικαὶ ἀπολοσθεισῶν παλαιοσλαβικῶν πηγῶν.

Ὁ Grivec περαιτέρω (σελ. 257) ἐξετάζει τὴν γνησιότητα τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τοῦ Ἀδριανοῦ τοῦ Β', περιλαμβανομένης εἰς σύντομον παλαιοσλαβικὴν μετὰφρασιν εἰς τὸ 8ον κεφ. τῆς Vita Methodii, ὅθεν μεταφέρει τὴν λατινικὴν ἀναμετὰφρασιν κατὰ τὸ παλαιοσλαβικὸν κείμενον, τοῦ ὁποῦ ὑπέκειτο ἑλληνικὸν ὑπόδειγμα. Εἰς τὸ κείμενον τοῦτο προσθέτει κριτικὰς παρατηρήσεις (σελ. 258). Διὰ τούτων παρατηρεῖ, ὅτι ἀντιλέγονται αἱ βαρεῖαι ἀμφιβολίαι ἐναντι τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς. Οἱ ἱστοριογράφοι καὶ οἱ σλαβισταὶ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς σλαβικῆς Vita Methodii δὲν ἀμφέβαλλον διὰ τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὅπως ὁ A. Gorsky, ὁ Miklosich, ὁ Dümmler, ὁ Safarik, ὁ Wattenbach, ὁ Jaffé, ὁ Jagic, ὁ Lavron καὶ ἄλλοι. Ἀμφιβολία ἠγέρθη πρὸ πάντων παρ' ἐκείνων τῶν ἱστορικῶν, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ κρίνουν τὰ Σλαβικὰ ζητήματα, ἢ ὑπ' ἐκείνων τῶν Σλαβολόγων, οἵτινες δὲν κυριαρχοῦν τῶν ἱστορικῶν ζητημάτων· οὕτω π.χ. δύο ἄλλοι ἀνεγνωρισμένοι Σλαβολόγοι (οἱ ὅποιοι δὲν ἐκυριάρχουν τῶν ἱστορικῶν ζητημάτων) ὁ V. Vondrak, ἐν Archiv für Slav. Phil. 1898, σ. 141-147 καὶ ὁ A. Brückner.

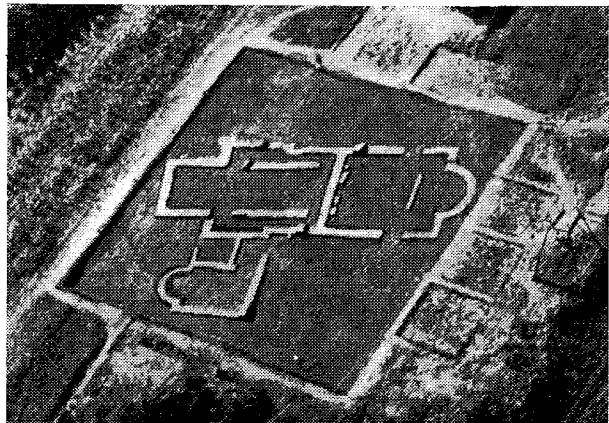
Ὁ Vondrak εἶναι ἓνας καλὸς γραμματικὸς, εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔμως καὶ ἐκκλησιαστικοῖς ιστορικὰ ζητήματα ὄχι ἀσφαλῆς. Ὡς ἐντιμὸς ἐπιστήμων διώρθωσε πολλὰκις τὰς πλάνας του: οὕτω καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο (V. Vondrak, Studie Prag 1903, σ. 104· πρβλ. Jagic: Entstehungsgeschichte 1913, σ. 37-41). Αἱ ἐπιθέσεις τοῦ Brückner ἐναντίον τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης βασίζονται κατ' οὐσίαν ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλήρους ἀντιφατικῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ Κων/νος καὶ ὁ Μεθόδιος ὑπῆρξαν ἄξιοι πλήρους τιμῆς ἰδεολόγοι καὶ αὐστηροὶ ἀσκηταὶ (πρβλ. ἀνωτ. παρατῆρ. 133 τοῦ βιβλ. τοῦ Grivec), ἀλλ' ἔμως καὶ ἀπατεῶνες καὶ παραχαράκται! Κατὰ τὴν γνώμην του αὐτὸς ὁ Μεθόδιος διέπραξεν αὐτὴν τὴν νοθεῖαν τῆς ἐπιστολῆς! Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εὐρίσκεται εἰς βαρεῖαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἱστορικὴν συνάφειαν. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Μεθοδίου θὰ εἶχον εὐκόλως ἀναγνωρίσει τὴν νοθεῖαν αὐτοῦ καὶ θὰ ἐπέριπτον εἰς αὐτὸν ἀσφαλῶς τὴν ἀπάτην ταύτην. Εἶναι ἔμως ὑποχρεωμένος νὰ ὁμολογήῃ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀδριανοῦ Β' εἰς τὴν Vita Methodii δὲν παρατίθεται κατὰ λέξιν, ἀλλ' ἐν συντομίᾳ καὶ μὲ κενά. Ἐξ ἄλλου ἐπετρέπετο ὁ ἐκδότης τοῦ σλαβικοῦ κειμένου νὰ προσθέσῃ μερικὰ κατὰ τρόπον ρητορικόν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ συμπληρώσῃ κενὰ καὶ τὸ ὕφος ἄνευ μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιαστικοδικαικῶν διατάξεων.

Τὴν γνησιότητα τῆς ἀμφισβητουμένης ἐπιστολῆς ἀπέδειξε τελικῶς καὶ πειστικῶς πρὸ πάντων ὁ M. Kos (O pismu papeza Hadriana II, Razprave Slovenke Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani 1944, σ. 271-301 μετὰ περιλήψεως γερμανικῆς. Ἐπισκόπησιν τοῦ ζητήματος ἔδωκεν ὁ F. Grivec ἐν Jugosl.

istor.casopis 5, 1939, 1-39 καὶ Acta Academiae Velehradensis Olomucii 17(1941) 258-270.

Ἐπὶ τῆ βάσει ἐρεῦνης εἰδικῶν ἐξ ἐπόψεως διπλωματικῆς τῶν παπικῶν ἐγγράφων καθώρισεν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν τύπον τῶν ἐπιστολῶν τῶν παπικῶν ἐγγράφων τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἰδιαιτέρως μερικαὶ ὁμοφωνίαι εἰς τὸ ὕφος καὶ τὴν ὀρολογίαν ὑποδεικνύουν, ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ εἶναι τῶν Παπῶν Νικολάου τοῦ Α' καὶ Ἀδριανοῦ Β', τὰς ὁποίας ὑπηγόρευσε ὁ Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκάρχος. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν παρουσίαν του εἰς Ρώμην ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη εἰς τὸν χρόνον μεταξὺ Ἰουνίου καὶ φθινοπώρου τοῦ 869. Ἡ ἐπιστολὴ συνετάχθη ἀρχικῶς εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ μετεφράσθη σχεδὸν ταυτοχρόνως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν.

Ἡ αὐτὴ ἐπιστολὴ παρατίθεται εἰς πολὺ σύντομω-

Τὰ θεμέλια βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ 9' αἰῶνος εἰς Οὐγερσκε Γράδιστε Τσεχοσλοβακίας.

τέραν μορφήν εἰς τὸν παλαιοσλαβικὸν ἐγκωμιαστικὸν λόγον εἰς τὸν Κύριλλον καὶ Μεθόδιον, ἐν τούτοις ἔμως μετὰ τινων συμπληρώσεων καὶ μεταβολῶν. Ὁ τίτλος τοῦ Πάπα servus servorum Dei (δούλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ) ἀποδίδεται κατὰ τρόπον ὑπερβολικόν, διὰ τοῦ «Δ ο ὕ λ ο ς ἄλων τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ», τὸ δὲ «spiritualia» εἶναι ἀκριβέστερον διατετυπωμένον διὰ τοῦ «gaudia spiritualia», χαρὰι πνευματικά.

Ὁ Grivec παραθέτει εἰς τὸ κείμενον μὲ διάφορα γράμματα τὰς διαφορὰς τῶν δύο διατυπώσεων (σελ. 260-261). Ἐπ' αὐτῶν παρατηρεῖ:

Παράδοξος εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς διὰ τὸν Μεθόδιον, διὰ τοῦ fratrem nostrum (τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν), δι' ἧς ἐκφράσεως εἰς τὰς παπικὰς ἐπιστολάς τιτλοφοροῦνται οἱ ἐπίσκοποι, ἐνῶ εἰς τὴν Vita Methodii ὑπάρχει τὸ filium nostrum (τὸ ἡμέτερον τέκνον), πρὸς δὲ τούτοις, ὁ ἰδιαιτέρος τονισμὸς ὅτι ὁ Μεθόδιος ἐχειροτονήθη εἰς Ἀρχιεπίσκοπον. Τὰ δύο βιβλικὰ χωρία (Φιλ. 2,11 καὶ Ματθ. 28, 19) παρελείφθησαν εἰς τὴν Vita Methodii (8) πιθανῶς συντομίας χάριν. Ἡ τελικὴ φράσις εἶναι εἰς τὸ ἐγκώμιον θετικωτέρα παρὰ εἰς τὴν Vita Methodii δι' ὃ καὶ δὲν δύναται νὰ μὴ εἶναι γνησία: φαίνεται νὰ συμπληρώνη οὐσιαστικῶς

τὴν εἰς τὴν Vita Methodii παρατιθεμένην τελικὴν τοιαύτην.

Ὁ G. A. P'inskij ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὸ ἐγκώμιον παρατίθεται ἄλλη ἐπιστολή, ὅχι δὲ ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἔχομεν εἰς τὴν Vita Methodii. Πιθανωτέρα εἶναι ἡ ἐκδοχή, ὅτι εἰς τὸ ἐγκώμιον συνεχωνεύθησαν δύο ἐπιστολαί, δηλαδή ἡ παρατιθεμένη εἰς τὴν Vita Methodii καὶ πρὸς ταύτη ἡ βοῦλλα, δι' ἧς ὁ Μεθόδιος κατεστάθη Ἀρχιεπίσκοπος Παννονίας. Ἡ «κατάστασις» τοῦ Μεθοδίου εἰς Ἀρχιεπισκοπὸν καὶ ἡ ἴδρυσίς τῆς παννονικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐνισχύθη καὶ ἀνηγγέλθη χωρὶς ἀμφιβολίαν δι' ἐνὸς παπικοῦ γράμματος.

Β'

ΛΕΞΙΟΛΟΓΗΣΙΣ ΒΡΑΧΥΤΑΤΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ—ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ.

Ὁ Grivce εἰς τὸν ἐπίλογον τοῦ ἔργου του περὶ τῶν δύο Θεσσαλονικέων Ἱεραποστόλων καὶ διδασκάλων τῶν Σλάβων παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς:

«Παρά τὸ φέρετρον κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν τοῦ Μεθοδίου ἔψαλλον οἱ μαθηταὶ του τὴν κηδεῖαν εἰς λατινικὴν, ἑλληνικὴν καὶ σλαβικὴν γλῶσσαν. Διὰ μέσου 11 ἑκατονταετηρίδων καὶ μέχρι σήμερον ἐορτάζεται ἡ μνήμη καὶ τὸ ἔργον τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἰς τὰς σλαβικὰς, λατινικὰς καὶ ἑλληνικὰς πηγὰς—εἰς ἄφθιτα μνημεῖα τοῦ ἀθανάτου μεγαλείου τοῦ πνεύματός των καὶ γνησίας χριστιανικῆς καὶ εὐγενοῦς ἀνθρωπίνης καθολικότητος (Universität = οἰκουμενικότητος), ἀνοιχοδομηθέντα παρὰ τῶν μαθητῶν των καὶ τῶν θαυμαστῶν των Σλάβων, Λατίνων καὶ Ἑλλήνων. Αἱ σημαντικώταται καὶ πολυαριθμόταται πηγαὶ εἶναι αἱ παλαιοσλαβικαί, λεπτομερεῖς περιγραφαὶ τοῦ βίου, ἐγκώμια, λειτουργικὰ βιβλία καὶ σύντομοι βιογραφαί. Καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σλαβικὰ λειτουργικὰ βιβλία ἐκφράζεται παραστατικῶς καὶ ἡ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μεταβιβασθεῖσα παγκοσμίου τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν, εἰς τὰ ἐκκλ. βιβλία τῶν τῶν ἀνατολικῶν βυζαντινῶν ὅσον καὶ τῶν δυτικορωμαϊκῶν περιλαμβανόμενα εἰς τὰ παλαιὰ γλαγολιτικά καὶ Κυρίλλεια χειρόγραφα.

Παραπλεύρως πρὸς τὰς παλαιοσλαβικὰς πηγὰς, ἐν στενοτέρῃ ἐννοίᾳ, ὑπάρχουν διὰ τὴν ἱστορίαν εἰς τὸν χαρακτηρισμόν τῶν ἁγίων διδασκάλων τῶν Σλάβων ὡσεὶ ἐν εὐρυτέρῃ ἐννοίᾳ σλαβικαὶ πηγαί!

Τὸ πλῆρες τέχνης, φωνητικῶς ἀκριβές, γλαγολιτικὸν ἀλφάβητον, τὸ ἀριστοῦργημα τῆς ἀρχαίας σλαβικῆς γραπτῆς γλώσσης καὶ τῆς μεταφράσεως τῆς Βίβλου, ἡ Παλαιοσλαβικὴ μετάφρασις τῶν λειτουργικῶν βιβλίων πρωτοτύπου λόγου καὶ αἱ συγγραφαὶ τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου καὶ ἡ ὅλη παλαιοσλαβικὴ γραμματεία. Ὅπως ἀντικατοπτρίζεται τὸ πνεῦμα καὶ τὰ πεπρωμένα μεγάλων ἀριστοτεχνῶν εἰς τὰ ἔργα των, οὕτως εὖρον ἐπίσης ἐκφρασιν τὰ πεπρωμένα καὶ τὸ πνευματικὸν μεγαλεῖον τῶν διδασκάλων τῶν Σλάβων εἰς τὸ φιλολογικὸν καὶ θρησκευτικὸν των ἔργον. Ὅπως

ἦσαν μοναδικοὶ εἰς τὴν φιλολογικὴν καὶ τὴν ἀποστολικὴν των δρᾶσιν πρωτότυποι ὑπερεῖχον ἀναμφιβόλως τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων καὶ κομματισμῶν τῆς πατρίδος των. Ὁ Κωνσταντῖνος—Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἀνέδειξαν τὸ πνεῦμα των διὰ τῶν μεγάλων πράξεων καὶ τῆς πείρας των καὶ διὰ τούτων διηύρουν τὸν ὀρίζοντά των. Ὡς ἀπόστολοι τῆς πίστεως διεπορεύθησαν τὴν ἐσχάτιαν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς Χερσονοῦς μετὰ τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Κασπίας Θαλάσσης καὶ ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν Δύσιν μέχρι Μοραβίας, Παννονίας—Ρώμης, μεταξὺ τῶν Χαζάρων, τῶν Ἰουδαίων, τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Σλάβων.

Γεννηθέντες εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πόλιν, τὴν Θεσσαλονικὴν, ἐν Κων/πόλει μορφωθέντες, δοκιμασθέντες εἰς τὴν ὑψηλὴν βυζαντινὴν πολιτικὴν ὑπηρεσίαν, ἐμβαθύναντες εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν καὶ ἄσκησιν εἰς τὰς μονὰς τοῦ μικρασιατικοῦ ὄρους τῶν Μοναχῶν Ὀλύμπου καὶ τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ, ἐθυσιάσθησαν ἡρωικῶς ἐν τῇ Δύσει μεταξὺ τῶν Σλάβων τῆς Μοραβίας καὶ τῆς Παννονίας, εἰς ἐπίμοχθον ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν ὡς ἀπόστολοι τῆς πίστεως καὶ ἀληθεῖς φορεῖς πολιτισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος—Κύριλλος, ὁ μοναδικός, ὁ ἰστάμενος ὡς μεγαλοφυῆς κήρυξ τῆς γενικῆς (καθολικῆς) χριστ. ἐνότητος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδελφωσύνης, εὗρεν εἰς τὸ κέντρον τῆς δυτικῆς Χριστιανοσύνης τὸν τελευταῖον τόπον ἀναπαύσεως, ἀλλ' ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός του Μεθόδιος, ὁ πρῶτος τῶν σλάβων ἀρχιεπίσκοπος τῆς Παννονίας καὶ τῆς ἐν Μοραβίᾳ, πλησίον τῶν συνόρων μεταξὺ Μοραβίας, τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας».

* *

Μὲ αὐτὰς τὰς ἐκφράσεις περατώνει ὁ Grivce τὸ βιβλίον του (σελ. 262-3) περὶ τῶν μεγάλων Ἑλλήνων Ἱεραποστόλων τῶν Σλάβων, τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Καὶ κατὰ βάσιν ἔχει δίκαιον. Ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουιν μερικαὶ παρατηρήσεις διὰ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ ἔργου των.

α'. Δὲν εἶναι ἀνάγκη καθόλου νὰ λεχθῆ, ὅτι οἱ Κων/νος—Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπερεῖχον τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κομματικῶν ἐρίδων, διότι ὑπάρχουν στοιχεῖα περὶ τούτου, ἡ δὲ φύσις καὶ τὸ ἔργον τῶν ἀνδρῶν τούτων ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἀναμιχθῶσιν καθόλου εἰς ἐρίδας.

β'. Τὸ θέμα τῆς γλώσσης ἐν τῇ Λατρείᾳ ἦτο σπουδαῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Εἶναι θεμελιώδες ζήτημα ὑπὸ ποῖον πνεῦμα ἔδρασσαν καὶ τοῦτο δέον νὰ σημειωθῆ σαφῶς: ὑπὸ τὸ γνήσιον οἰκουμενικὸν πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου (πρβλ. Γ. Κονιδάρη: Οἰκουμενικὸν πνεῦμα εἰς τὴν λ. Βυζαντινὴν τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἡθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, Ἀθῆναι 1964, τόμ. 4, στ. 19).

Τοῦ πνεύματος τούτου ἡ προέλευσις εἶναι διττή: εἶναι ἑλληνικὴ καὶ χριστιανικὴ. Ὁ πανανθρώπινος, κατὰ τὰ ἀνθρωπιστικά του θεμέλια, ἑλληνικὸς πολιτισμὸς τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τῆς

Ἀρχαίας Ἑλλάδος κατέστη ἕνεκα τούτου καὶ διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων του παγκόσμιος, δεδομένης τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ πνεύματος. Ὅταν ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς καὶ ἦλθεν ὁ Παῦλος, ὁ πρῶτος μετὰ τὸ Ἔνα, ἐγεννήθη ἄλλο ἐν ἀκόμῃ γνησιώτερον οἰκουμενικὸν πνεῦμα, ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἀπετάθη δι' Ἰησοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄνευ διακρίσεως κοινωνικῆς ἢ ἐθνικῆς ἢ θρησκευτικῆς. Τὸ παγκόσμιον σχέδιον τῆς σωτηρίας διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἐποχῆς—τῆς ἐλληνοιστικῆς—ποθούσης τὴν ἀπολύτρωσιν, διὰ θρησκείας παγκοσμίου χαρακτῆρος, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως τὸ θέμα ἄνθρωπος ἦτο λελυμένον (οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ, οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλυ πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ). Παῦλος πρὸς Γαλ. 3, 28). Ἀλλὰ καὶ τὸ θέμα γλώσσα τῆς λατρείας ἦτο λελυμένον. Τὸ θέμα τοῦτο φαίνεται ἤδη λελυμένον πρὶν ἢ ἐξέλθῃ ὁ Χριστιανισμὸς τῶν ὁρίων τῆς Παλαιστίνης καὶ πρὶν ἢ καταστῆ ἡ συνειδήσις ἢ περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ προορισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρχή. Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς ἡ πνευματικωτάτη καὶ ἐθνικωτάτη καὶ ἱστορικωτάτη τῶν θρησκευτῶν, ὡς ἡ θρησκεία διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶχεν ἤδη ἐν τῇ Πεντηκοστῇ φανερωμένην τὴν λύσιν τοῦ μεγάλου προβλήματος. Τοῦτο ἦτο συνυφασμένον μετὰ τὴν τύχην τῆς παγκοσμιοτήτος του. Διότι καὶ μὲν ὑπῆρχε παγκόσμιος γλώσσα, ἡ γλώσσα τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ διὰ τοῦτο ἐγράφη εἰς ταύτην ἡ Κ.Δ., ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἀσφαλῆς ἡ παγκοσμιότης, ἐὰν συνεδέετο κατ' ἀρχὴν ὁ Χριστιανισμὸς, οὐτινος φορεὺς ἦτο ἡ Ἐκκλησία, πρὸς μίαν γλώσσαν (τὴν ἑλληνικὴν) ἢ ἓνα λαὸν (τὸν Ἰουδαϊκόν). Τὸ πνεῦμα τῆς νέας θρησκείας ἐνεφανίσθη καὶ ἐν τούτῳ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν, ὅτε, κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἐμφανίσεως τῆς δυνάμει ὑφισταμένης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἐκκλησίας, ἐν ἱεραποστολικῇ δράσει, «ἤκουεν εἰς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλοῦντων αὐτῶν» (Πράξ. 2, 6).

Ὁ Οἰκουμενικὸς Χριστιανισμὸς συνηντήθη ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἐν Συρίᾳ μετὰ τοῦ Οἴκου. Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἦτο λελυμένον καὶ τὸ θέμα γλώσσα, τὸ τόσον οὐσιώδες, διὰ τὴν διάδοσιν τῆς νέας πίστεως. Ὅλαι αἱ γλώσσαι εἶχον δικαιώματα καὶ διὰ τοῦτο ταχέως ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει ἢ Συριακῇ καὶ ἢ Λατινικῇ καὶ κατὰ τὸν 8' αἰῶνα ἢ Γοτθικῇ κατέλαβον τὴν θέσιν των εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τὴν λατρείαν καὶ τὴν γραμματεῖαν τῶν λαῶν, παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ὡς β' γλώσσα τῆς αυτοκρατορίας, τῆς λατινικῆς οὐσης ἐπισήμου, ἐξηκολούθει νὰ ὑπηρετῇ τὰς πολιτιστικὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν λαῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ ἰδέα περὶ τριῶν (3) ἱερῶν γλωσσῶν ἐν τῇ Χριστ. Θρησκείᾳ ἦτο ἀδύνατος ἐν τῇ διασωζούσῃ τὸ γνήσιον Οἴκου. πνεῦμα Ἀνατολῆς, ἐν ἣ ἢ Ἀντιόχεια πρῶτον, ἢ Καισάρεια τοῦ Πόντου ὑστερον καὶ ἢ Κων/πολις τελικῶς κατέστησαν ἀλληλοδιαδόχως φορεῖς τοῦ γνη-

σίου Οἴκου. Πνεύματος τῆς Χριστ. Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος φαίνεται καθαρὰ ἐφαρμοζων τὸ ἀρχαῖον οἰκουμενικὸν πνεῦμα ἐν τῇ σχέσει του πρὸς τοὺς Γότθους.

Δὲν ὑπῆρχε θέμα γλώσσας διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι αὕτη κατεῖχε τὴν Ἀγ. Γραφὴν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Δὲν ἦτο κατ' οὐσίαν διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν ἱερά γλώσσα οὐδὲ ἡδύνατο ν' ἀποβῇ ἱερά. Ἄλλως τε εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, τῆς ἀπολύτου ἠθικῆς καὶ τῆς ὄντως πνευματικῆς λατρείας, δὲν ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ πνεῦμά ἀνελεύθερον, οἷον πνεῦμα ἀντιπροσωπεύει ἢ περὶ ἱερῶν γλωσσῶν θεωρία. Αὕτη ἦτο παντάπασιν ξένη εἰς τὰ πνεύματα τῶν πιστῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ φυσικὰ τῶν ἡγετῶν τῆς. Ἦτο παράδοσις εἰς τὴν ἱεραποστολὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἢ ἐλευθερία τῆς γλώσσας ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν νέων πιστῶν⁶. Δικαίως δὲ ἐξάραται εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιογραφίαν τοῦ Βουλγάρου Κλήμεντος, τὴν συγγραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ Θεοφύλακτου Ἀρχ/που Ἀχρίδος^{8α} Ταῦτα φαίνεται νὰ ἦσαν γνωστά εἰς τοὺς Σλά-

6. Ὁ Ἰσχυρισμὸς τοῦ Grivee, ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἐν Βυζαντίῳ ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας δὲν παρουσιάζεται τεκμηριωμένος. Πιθανῶς νὰ ὑπῆρχόν τινες ἀλλὰ πρέπει νὰ εὐρεθῇ ὁ Βυζαντινὸς συγγραφεὺς ὁ ἀναφέρων τὴν εἰδησιν ταύτην. Ὑπάρχει;

8α. Οἱ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος κατὰ τὸν Θεοφύλακτον Βουλγαρίας: «Ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Σθλοβενῶν γένος, εἰτ' οὖν Βουλγάρων ἀσυνέτως εἶχον τῶν Ἑλλάδι γλώσση συντεθειμένον γραφῶν ζημίαν ἠγοῦντο τοῦτο μεγίστην οἱ ἄγιοι καὶ τὸ μὴ τὸν λῦχρον τῶν γραφῶν ἐπανάπτεισθαι τὸ τῶν Βουλγάρων αὐχμηρῶ τόπω ἀπαρκλήτου λύπης ἐποιούνο ὑπόθεσιν ἤλυον, ἐδυσφόρου, ἀπελέγοντο τὴν ζωήν». Πρὸς ἕξαρον τοῦ μεγάλου γεγονότος τῆς ἐφευρέσεως τῆς γραφῆς κατὰ τρόπον ρητορικὸν εἰσάγει τὴν διήγησιν δι' ἐρωτήσεως:

«Τί γοῦν ποιούσι; Πρὸς τὸν Παράκλητον ἀποβλέπουσιν, οὐ πρῶτον δῶρον αἱ γλώσσαι καὶ τοῦ λόγου βοήθεια· καὶ παρὰ τούτου τὴν χάριν ταύτην αἰτοῦνται γράμματά τε ἐξευρεσθαι δασύτητι Βουλγάρου γλώσσας κατὰ ἄλληλα, καὶ δυνηθῆναι τὰς θείας Γραφὰς πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἔθνους, τῇ ἐρμηνείᾳ μεταγαγεῖν». Ἡ «ἐξεύρεσις» παρουσιάζεται καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας παραλλήλους διηγήσεις, ὡς ἔργον θεοῦ θαύματος. «Ἀμέλει καὶ νηστεία ἐντόνω καὶ προσευχῇ ἐπιμόνω, κακώσει τε σώματος καὶ ψυχῆς συντριβῇ καὶ ταπεινώσει ἐκδόντες ἑαυτοὺς τοῦ ποθομένου τυγχάνουσιν. Ἐγγύς γάρ, φησί, Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ: Ἰδοὺ παρέμι. Θεὸς γὰρ ἐγγίζων ἐγὼ εἰμί, καὶ ὁ Θεὸς πόρρωθεν. Ἄντακούουσιν οὖν καὶ οὗτοι τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, ὡς ὄρθρον ἔτοιμον, καὶ φῶς ἀνέτειλε τοῖς δικαίοις γνώσεως, καὶ ἡ σύζυγος αὐτῶν εὐφροσύνην τὴν προτέραν λύπην αὐτῶν ἀπήλασε. Τυχόντες οὖν τοῦ εὐκταίου τούτου χαρίσματος ἐξευρίσκουσι μὲν τὰ Σθλοβενικὰ γράμματα, ἐρμηνεύουσι δὲ τὰς θεοπνεύστους Γραφὰς ἐκ τῆς Ἑλλάδος γλώσσας εἰς τὴν Βουλγαρικὴν ποιοῦνται δὲ σπουδῆν τοῖς ὀυτέροις τῶν μαθητῶν παραδοῦναι τὰ θεῖα μαθήματα. Οὐκ ὀλίγοι γὰρ τῆς διδασκαλικῆς αὐτῶν πηγῆς ἔπιον, ὧν ἔγκριτοί τε καὶ τοῦ χοροῦ κορυφαῖοι Γορδάδος τε καὶ Κλήμης καὶ Ναοῦμ καὶ Ἀγγελάριος καὶ Σάββας». Περὶ τῆς φήμης τῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ Δύσει λέγεται τοῦτο, ὅτι ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β'. «Ἐκ μακροῦ γὰρ τῇ βροντῇ τῆς περὶ τῶν ἁγίων φήμης καταπληττόμενος ἐπόθει καὶ τὴν ἀστραπὴν ἰδεῖν τῆς ἐν αὐτοῖς

βους και δὴ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μοραβίας Ραστισλάβον. Δὲν θὰ καταγίνω μετὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν τῷ συνόλω του, διότι τοῦτο θ' ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον ἄλλης μικρᾶς μελέτης. Θὰ σημειώσω ὅμως ἐνταῦθα, μετὰ τὰ γενικὰ ταῦτα, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ 855 ἐλευθέρω καὶ ἀνεξάρτητος ἐν τοῖς πράγμασι χώρα τῶν Μοραβῶν, θέλουσα νὰ ἐξασφαλίσῃ πλήρως τὴν αὐτοτέλειαν αὐτῆς, διότι περιελαμβάνετο εἰς τὴν σφαῖραν ἐπιρροῆς τῆς Φραγκικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Γερμανικοῦ (μετὰ τὴν συνθήκην 874 τοῦ Forchheim) θὰ ἔπρεπε ν' ἀπαλλαγῇ καὶ τῆς Γερμανικῆς Ἱεραρχίας. Ὁ εἰρημὸς βασιλεὺς τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους τῶν Φράγκων (843-876) συνεμάχησε μετὰ τῶν Βουλγάρων ἐναν-

σε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαῆλ (842-867) σλαβικούς ἱεραποστόλους (ἡ ἔκφρασις αὕτη τοῦ Grivcec σελ. 57 φαίνεται λίαν περιέργως, διότι ἐπρόκειτο κατ' οὐσίαν περὶ ἱεραποστόλων γνωρίζοντων τὴν σλαβικὴν) καὶ διὰ τοῦτο ὡσαύτως πολιτικὴν φιλιαν.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὄχι μόνον ἡ Vita Constantini καὶ ἡ Vita Methodii, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὰ ἰταλικὰ συναξάρια εἶναι κατ' οὐσίαν σύμφωνα περὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαῆλ. Τὰ λατινικὰ-ἰταλικὰ συναξάρια δηλοιοῦνται: Ἄφου ὁ φιλόσοφος εἶχεν ἐπανεέλθει εἰς Κων/πολιν ὁ δὲ Μοραβὸς ἡγεμὼν ἐπληροφορήθη τί εἶχε κατορθώσει εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων, ἔστειλε, διότι ἐφρόντιζε διὰ τὸν λαὸν του, ἀπεσταλμένους εἰς τὸν εἰρημὸν αὐτοκράτορα (Μιχαῆλ) καὶ τῷ ἀνήγγειλεν, ὅτι ἀβεβαίως ὁ λαὸς του ἀπεστράφη ἀπὸ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων καὶ ἐπεθύμει νὰ τηρῇ τὸν χριστιανικὸν νόμον, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶχε κανένα διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος νὰ δύναται νὰ τῷ διδάσκῃ σαφῶς τοὺς χριστιανικοὺς νόμους. Ἐνεκα τούτου παρεκάλει ν' ἀποστείλῃ ἕνα τοιοῦτον ἄνδρα εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, ὅστις θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τὸν λαὸν πλήρως τὴν πίστιν, τὰς ἐπιταγὰς τοῦ χριστιανικοῦ νόμου εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας».

Ἡ σλαβικὴ Vita Methodii, συμπληροῦσα τὴν ὁμοίαν τοῦ Κωνσταντίνου προσθέτει, ὅτι εἰς τὴν ἐπιστολὴν περιείχετο καὶ ἡ πληροφορία, ὅτι εἰς τὴν Μοραβίαν ἦλθον περισσότεροι διδάσκαλοι ἐξ Ἰταλίας, Ἑλλάδος καὶ Γερμανίας καὶ «ἐδίδασκον διαφόρως». Ἐν τούτοις ἡμεῖς οἱ Σλάβοι, ἔγραψεν ὁ Ραστισλάβος, «εἴμεθα ἄπλοοι ἄνθρωποι καὶ δὲν ἔχομεν κανένα, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ἀληθείᾳ νὰ μᾶς διδάσκῃ καὶ νὰ διερμηνεύῃ κατανοητικῶς αὐτήν». Ὁ Grivcec παρατηρεῖ, ὅτι μέχρι τοῦδε Σλαβολόγοι καὶ ἱστοριογράφοι ἐξέφρασαν τὰς ἀμφιβολίας των περὶ τῆς ἐκθέσεως τῆς Vita Methodii, ὅτι ἦλθον εἰς Μοραβίαν ἐπίσης Ἱεραπόστολοι ἐξ Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος (Βυζαντίου). Ἐφ' ὅσον ὅμως, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα καὶ ὅτι ὁ Μοραβὸς ἡγεμὼν Μοϊμίρ (πρὸ τοῦ 846) καὶ ὁ Ραστισλάβος ἐπανειλημμένως ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς γερμανικῆς ἐπικυριαρχίας καὶ ἀπέκρουον τὸν Γερμανικὸν κλῆρον (ὁ Γερμανικὸς κλῆρος εἶδεν ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ 855 βραδέως ἠναγκασμένον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν, αὐτόθι σελ. 54) μάλιστα δὲ τοὺς ἐξεδιώκον. Ὅθεν ἦτο καταληπτόν, ὅτι ἐπίσης Λατῖνοι καὶ Ἕλληνες (ἐκ Βυζαντίου) ἱεραπόστολοι ἦλθον εἰς Μοραβίαν καὶ μάλιστα ὡς προσκεκλημένοι (πρβλ. Vita Methodii, κεφ. V παρὰ Dvornik, Les Légendes σελ. 383). Ὁ ἡμέτερος Πολάκης (σελ. 53), ἐρμηνεύων τὸ σημεῖον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ραστισλάβου περὶ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν Ἱεραποστόλων, παρατηρεῖ, ὅτι «ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας των ἦτο διάφορος καὶ ἡ συμφωνία ἐπὶ τινων σημείων τῆς διδασκαλίας ἦτο ἐμφανής» (ἡ ἑλληνικὴ πηγὴ τονίζει μόνον τὸ filioque, Migne P. G. τόμ. 126 σελ. 1209, ἀλλὰ διὰ μετα-

Οἱ ἅγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Τοιχογραφία τοῦ 1869 τῆς ἐν Ἀγιῶ Ὁρει Ἱ. Μονῆς Ζωγράφου.

τίον τῆς Μοραβίας. Ἐν τῷ κινδύνῳ τούτῳ ἀνεζήτει ὁ Ραστισλάβος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συμμαχίαν. Ἐζήτη-

χάριτος ἐκεῖνο πάσχων πρὸς τοὺς θεῖους ἄνδρας, ὁ Μωῦσῆς πρὸς Θεόν, καὶ ὄψιν αὐτῷ ἐφανισθῆναι καὶ γνωστῶς ἰδεῖν ἐφιέμενος». Χαρὰν χαίρων μεγάλην διὰ τὴν γνωριμίαν, τὸ ἔργον «τοῖς μὲν βίβλοις τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ προσήγαγεν καὶ ἐκ ἑρῦξε τοὺς τοῦ Ἀποστολικοῦ ἄνδρα». Παρέσχον δεῖγμά τι τοῦ κειμένου, ὅπερ δὲν ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι εἰς κριτικὴν ἔκδοσιν, ἀλλὰ παρὰ Migne, P. G., τ. 126, 1196.

Διὰ τὸ σημαντικὸν θέμα τῆς γλώσσης πρβλ. ὅσα λέγει ὁ Παρθ. Πολάκης, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ ὁ Κόσμος τῶν Βαρβάρων. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Ἀ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1951, κεφ. 2ον καὶ 3ον, σελ. 23 ἐξ. πρβλ. καὶ Bardy, La question de langues, Paris 1948, τομ. I, σ. 138 καὶ Γ. Κονιδάρη: Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορία, ἐκδ. 2α, σελ. ... Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐν τῷ παρόντι, 1940. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἰμοῦ. Ἀθ. 1948.

γενέστερον χρόνον) καὶ προσθέτει, ὅτι ὁ Ραστισλάβος παρετήρησε τὴν ἀσυμφωνίαν ταύτην. "Ὅτι ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία εἶχε ἀπὸ πολλοῦ ἀρχίσει διαγράφουσα ἰδίαν πορείαν, «διαμορφούσα ἰδίας παραδόσεις, ἴδια ἔθιμα καὶ ἰδίαν διδασκαλίαν» εἶναι ἀκριβές, ἀλλὰ κατὰ πόσον καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο συνεζητεῖτο ἐξ ἀρχῆς εἶναι προβληματικόν. Τὸ ἀκριβέστερον εἶναι, ὅτι ὑπὸ τὴν ροπήν τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος ἤρξατο δημιουργούμενον τὸ ἐκ κλησιαστικὸν ρωμαϊκὸν πνεῦμα, οὕτως ἐπιγενέσθαι φαινόμενον ἦτο τὸ πρωτεῖον. Ἡ ἐνότις γλώσσης καὶ διοικήσεως καὶ ἐθίμων καθώριζε τὴν μέθοδον τῆς Ἱεραποστολῆς. Οἱ Λατῖνοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τὴν ἐνότητα ταύτην. Μετὰ τὸ 1204, ὅτε ἐπὶ Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ δὴ καὶ ὁ Παπισμὸς ἐγνώρισαν τὴν μεγίστην αὐτῶν ἀκμὴν, ὑπὸ ἔποψιν ἐξωτερικῶν ἐπιτυχιῶν, τότε, ὅτε κατέλαβον, ἕνεκα τῆς Δ' Σταυροφορίας (αὐτὸ τὸ αἶσχος τῆς Δύσεως, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ H. Gregoire) τὰς ὁροδοξοῦς γῶρας, τότε ὁ Παπισμὸς ἤλλαξε μέθοδον διὰ τῆς Οὐνίας, δι' ἧς ἐπεχείρησε, συγκαταβαίνων πρὸς τὴν ψυχολογίαν τῶν λαῶν νὰ προσηλυτίσῃ τοὺς κατακτηθέντας ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων λαούς. Διὰ τῆς Οὐνίας ἐδέχθη τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμά των. Μετὰ τινος γενεᾶς ἠδύνατο νὰ ἐπιζῆ ὅτι θὰ προσέλθωσι λεληθότως νέοι πιστοὶ εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν.

Τότε, λοιπόν, ἐπὶ Ραστισλάβου ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν Ἱεραποστόλων ἐστηρίζετο εἰς τὴν περὶ γλωσσῶν θεωρίαν, τὴν δὲ ἐνότητα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐξέφραζε καὶ ἡ Λατινικὴ γλῶσσα. Παρὰ ταῦτα ἡ παρατήρησις τοῦ Grivec εἶναι ὀρθή, ὅτι οἱ ἱεραπόστολοι διαφόρου ἐθνικότητος διαφόρως ἐδίδασκον. Ἡ εἶδησις αὕτη κατὰ τὸν Grivec δέον νὰ μὴ ἐκληφθῆ ἐν τῇ ἐνοίᾳ τῆς αἰρέσεως, ἀλλ' ἐν τῇ διαφορᾷ μεθόδων, διαφορᾷ λειτουργικῶν ἐθίμων καὶ διαφορᾷ ἐκκλ. πειθαρχίας. "Ὅθεν ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι τὰ ἰταλικά συναξάρια κατ' οὐσίαν καὶ οὐχὶ κατὰ λέξιν ἐρμηνεύμενα, ἐννοοῦν ὅτι ὁ Ραστισλάβος ἤθελεν ἱερεῖς γνώστας τῆς σλαβικῆς γλώσσης. Τοῦτο προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὴν Vita Constantini (ἴδε καὶ Vita Methodii, αὐτόθι σελ. 56).

Ἡ ἄρσις τῆς συγχύσεως τῆς προκαλουμένης «ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Ἱεραποστόλων, ὁ ὁποῖος ἐρριπτε τὴν σύγχυσιν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν κατηγουμένων Σλάβων, ἀδυνατούντων νὰ διακρίνωσι τὴν ὀρθὴν πίστιν» (Πολάκης) ἦτο ἀναγκαῖότης. "Ἐπρεπε νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὸν ἐθνικὸν καὶ φυλετικὸν ἀνταγωνισμὸν Φράγκων καὶ Σλάβων, δεδομένου ὅτι οἱ μὲν Φράγκοι ἠγωνίζοντο νὰ ὑπαγάγωσιν εἰς τὴν σφαῖραν ἐπιροῆς των τοὺς Σλάβους, ὁ δὲ Ραστισλάβος ἠγωνίζετο ὄχι μόνον διὰ τὴν συνένωσιν τοῦ σλαβικοῦ στοιχείου πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ξένης εἰσβολῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν των ἀνεξαρτησίαν.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ Ραστισλάβος ἔγραψε πρὸς τὸν Μιχαήλ· «Ἀπὸ ὑμᾶς ἀπορρέει πρὸς πάσας τὰς γῶρας ὁ καλὸς νόμος» (Vita Constantini παρὰ Dvornik, κεφ. XIV, σελ. 372). Εἶναι ἐκ τούτων προφανές, ὅτι ἐγνώριζε τὸ ἀληθές φιλελεύθερον οἰκουμέν. πνεῦμα τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἐκκλη-

σίας του τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Μιχαήλ. Τὸ Βυζάντιον ἄλλωστε ἦτο ἡ γῶρα τοῦ ὑπερέρου συγχρόνου πολιτισμοῦ (Dvornik, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 335).

Ἐντεῦθεν εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι ὁ Ραστισλάβος δὲν ἠδύνατο ν' ἀναμείνῃ παραχωρήσεις εἰς τὸ θέμα τῆς γλώσσης ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ἡ ἀπόδοσις τῶν ἱερῶν κειμένων εἰς τὴν Σλαβικὴν ἐθεωρεῖτο αἰρετικὴ ὑπὸ τε τῶν δυτικῶν σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν τριγλώσσων, ἢ «ὀπαδῶν τοῦ Πιλάτου», ὡς ἀνεχομένων μόνον τὴν Λατινικὴν, τὴν Ἑβραϊκὴν, τὴν Ἑλληνικὴν, πράγματι δὲ ἐν τῇ Δύσει μόνον τὴν Λατινικὴν. Δὲν θ' ἀσχοληθῶ ἐνταῦθα περὶ τὴν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἀντιφατικὴν πολιτικὴν τῆς Ρώμης (Πολάκης), ἀλλὰ θὰ κλείσω τὸ παρὸν σημεῖωμα μόνον διὰ τῆς ὑποδείξεως, ὅπως ὁ ἀναγνώστης δώσῃ προσοχὴν εἰς τὴν ἄλλην μελέτην περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἱεραποστολικοῦ τῶν δύο Θεσσαλονικέων Ἱεραποστόλων, οἱ ὅποιοι ἦσαν φορεῖς τοῦ ἀρχαίου τε καὶ γνησίου Οἴκου. Πνεύματος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Πρὸς διασάφησιν δὲ τοῦ πνεύματος τούτου ἔχομεν πολλὰ σημεῖα (ἀληθῶς ἐκ τῶν καιρίων) τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως ὄχι μόνον τῶν δύο ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ καὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ὁποίων ἔδρασαν ὑπὸ τὸ ἀνώτερον, ἀληθῶς οἰκουμένικόν πνεῦμα, οἱ ἀδελφοὶ-μοναχοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Τὸ δικαίωμα ἐκάστου λαοῦ νὰ προσεύχηται καὶ νὰ δοξολογῇ τὸν Θεὸν εἰς τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν φαίνεται σαφῶς ἀναγνωριζόμενον καὶ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν διὰ τὴν ἱεραποστολήν καὶ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς σλαβικῆς γραφῆς (Vita Methodii, κεφ. 5, Grivec σελ. 73), δι' ἧς πράγματι εἰσῆλθον εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ἱστορίας οἱ Σλάβοι (πρβλ. Grivec, σελ. 58-63). Ἐκ τῶν πολλῶν σημεῖων τῆς ἱστορίας τῶν δύο ἀδελφῶν τὸ θέμα τῆς γλώσσης (ταῦτα διήκουν μέχρι τέλους τοῦ βίου τοῦ Μεθοδίου) ἐλέγω ἐν, τὸ τῆς συζητήσεως περὶ τῆς σλαβικῆς λειτουργίας ἐν Βενετία.

Τὸ εἰς Ρώμην ταξείδιον τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεθοδίου ἀπὸ τῆς Παννονίας, μετὰ τὴν δρᾶσίν των ἐν Μοραβία, ὠδήγει ἀναγκαστικῶς διὰ τῆς Ἀκηνλιᾶς (Aquileja) καὶ Βενετίας. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις ἦσαν πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς τόσον συνδεδεμέναι, ὥστε κατὰ τὴν μείαν τῆς πρώτης περιλαμβάνεται καὶ ἡ δευτέρα, ὡς ὑποδεικνύει ὁ Jagic (Enstehungsgeschichte der Kirchenslavische Sprache, Berlin 1913, σελ. 26· πρβλ. καὶ βιβλιογραφίαν), ἀποδεχόμενος μετὰ τοῦ Grivec (σελ. 73) τὸν σκοπὸν τοῦ ταξείδιου τῶν δύο Ἁγίων Ἀδελφῶν εἰς ἀμφοτέρας τὰς πόλεις. Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἀκηνλιᾶς ἦτο εὐρὸ καὶ σημαντικόν. Ἐξετείνετο πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Drava καὶ περιελάμβανε καὶ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς Παννονίας, πρὸς δυσμὰς δὲ περιελάμβανε τὴν μέχρι Βενετίας περιοχὴν καὶ Ν.Α. τὸ βυζαντινὸν τμήμα τῆς Δαλματίας. Ὁ Πατριάρχης τῆς Ἀκηνλιᾶς ἐπεκοινωνεὶ πολὺ πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ ἠδύνατο διὰ τούτου ἀφ' ἐνός μὲν νὰ ἀνυψῶνῃ τὸ κύρος του, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀνθίσταται ἐπιτυχῶς ἐναντίον τῶν Γερμανῶν ἐπισκόπων.

Ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ εἰρημένου Πατριαρχείου προήρχοντο ἱεραπόστολοι εἰσερχόμενοι εἰς Μοραβίαν, οἱ δὲ

ιεραπόστολοι, οἱ ἐξ Ἰταλίας προερχόμενοι (πρβλ. Vita Methodii), δυνατὸν νὰ ἦσαν ἱερεῖς τοῦ εἰρημένου Πατριαρχείου (αὐτόθι). Μεταξὺ τούτων μνημονεύεται ρητῶς ὁ Πρεσβύτερος Ἰωάννης, ὁ ἔμπιστος τοῦ Σβεντοπόλκου.

Εἰς τὴν Ἀκηνυταν καὶ Βενετιαν ἀνεζήτουν οἱ δύο ἱεραπόστολοι συμμάχους διὰ τὴν ἰδρυσιν ἐπαρχίας ἐκκλησιαστικῆς σλαβικῆς καὶ νὰ κερδίσουν ἐπιβολὴν τῆς σλαβικῆς λειτουργίας. Εἰς ταύτην ὅμως τὴν ἔκτακτον ὑπόθεσιν, βεβαίως, τελικῶς μόνον ἡ Ρώμη ἠδύνατο ν' ἀποφασίσῃ. Ἡ Βενετία εἶχε ζωηρὰν ἐμπορικὴν, πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸ Βυζάντιον, δι' ὃ καὶ ἠδύνατο ἐκεῖ οἱ δύο ἀδελφοὶ νὰ συναντήσουν συμπατριώτας τῶν ἢ νὰ ἔχουν ἐπαφὰς μετὰ τὴν πατρίδα συχοτέρας καὶ εὐκολωτέρας.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἡ σλαβικὴ Vita Constantini (16) ἐκθέτει μίαν συζήτησιν περὶ τῆς σλαβικῆς λειτουργίας, ἧς προτάσσει οἰονεὶ ἐπικὴν εἰσαγωγὴν.

Ἄν ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος ἐν Βενετία συνηθροίσθησαν ἐναντίον του λατῖνοι ἐπίσκοποι, ἱερεῖς καὶ μοναχοί, ὡς κόρακες ἐναντίον ἐνὸς γερακίου, πρὸ βάλλωντες τὴν αἵρεσιν τῶν τριῶν γλωσσῶν καὶ εἶπον: Ἐξήγησέ μας, ὅμως, πῶς ἔρχεσαι σὺ τώρα εἰς τοὺς Σλάβους νὰ δημιουργήσῃς γραπτὰ σημεῖα καὶ διὰ τούτων νὰ διδάξῃς, ἐφ' ὅσον οὐδεὶς ἄλλος προηγουμένως ἐφεύρε τοιαῦτα οὔτε οἱ Ἀπόστολοι, οὔτε ὁ Ρωμαῖος Πάπας, οὔτε ὁ Γρηγόριος (ὁ Μέγας), οὔτε ὁ Ἰερώνυμος οὔτε ὁ Αὐγουστῖνος; Γνωρίζομεν μόνον τρεῖς γλώσσας εἰς τὰς ὁποίας δύναται τις νὰ δοξολογῇ εἰς βιβλία τὸν Θεόν, Ἑβραϊκὰ, Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ.

Ὁ Φιλόσοφος ἀπαντᾷ εἰς αὐτούς: Ὁ Θεὸς δὲν ἐπιτρέπει κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον νὰ βρέχῃ δι' ὅλους; Δὲν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς; (Ματθ. 5,45). Δὲν ἀναπνέομεν ὅλοι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸν ἀέρα; Πῶς συμβαίνει, ὡς τὸ σεῖς νὰ μὴ ν' ἐντρέπῃς ὡστε νὰ καθορίζῃς τρεῖς γλώσσας; ἐνῶ ὅλας τὰς ἄλλας γλώσσας τὰς ὀνομάζετε τυφλὰς καὶ κουφὰς. Εἰπέτε μου, θεωρεῖτε τὸν Θεὸν ἀδύνατον, ὡστε νὰ μὴ δύναται νὰ συγκατανεύσῃ ἢ ὑπολαμβάνετε τοῦτον τόσον φθονερὸν καὶ δυσμενῆ, ὡστε νὰ μὴ θέλῃ νὰ τὴν παράσχῃ; Ἄλλ' ἡμεῖς γνωρίζομεν πολλοὺς λαοὺς, οἵτινες ἔχουν τὴν γραφὴν τῶν καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἀποδίδει ἕκαστος εἰς τὴν γλώσσάν του τὴν τιμὴν εἰς τὸν Θεόν. Γνωστοὶ εἶναι οἱ ἐπόμενοι: Ἀρμένιοι, Πέρσαι, Ἀβασγοί, Ἰβήρες, Σουγδαῖοι, Γότθοι, Ἀραβες, Τοῦρσοι, Χάζαροι, Ἀβαροι, Αἰγύπτιοι, Σῦροι καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἐὰν δὲν τὸ καταλαμβάνετε τοῦτο τὸ γεγονός, τοῦλάχιστον ν' ἀναγνωρίσητε τὴν κρίσιν τῆς Γραφῆς⁷. Μετὰ ταῦτα παρατίθενται αἱ ἀκόλουθοι

7. Ὁ Grivec (σελ. 74, ὑποσημ. 38) παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀπαρίθμηση τῶν λαῶν μετὰ τῆς λειτουργίας εἰς τὴν ἴδιαν αὐτῶν γλώσσαν δὲν εἶναι κριτικῶς ἀκριβής, διότι μετὰ τούτων ὀνομάζονται ἐπίσης ἐκεῖνοι οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον μόνον τινὰ τῶν βιβλίων τῆς Ἱερᾶς Βίβλου. Ὑπὸ τοὺς Πέρσας νοοῦνται οἱ Νεστοριανοὶ καὶ Χαλδαῖοι, Ἀβασγοὶ καὶ Ἰβήρες εἶναι οἱ Γεωργιανοὶ Sugdi, μία ἀρμενικὴ ἀποικία εἰς τὴν χερσόνησον τῆς

βιβλικαὶ ἐκφράσεις: εὐλογεῖτε τὸν Κύριον... (Ψαλμ. 95, 1, ὁμοίως 97,4 καὶ 65,4 ὅλη ἡ γῆ). Ψαλμ. 116 (ὅλοι οἱ λαοὶ) «Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον» (Ψαλμ. 150). Ἐκ τῶν Εὐαγγελίων Ἰωάννου 1,12 καὶ 17, 20 ἐξ., Ματθ. 28, 18-20 «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη», Μαρκ. 16, 15, 17 «κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει». Πολὺ ὀξύς ἦτο ὁ ἔλεγχος διὰ τοῦ «Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι, ἀποκλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων κλπ.» (Ματθ. 23,14).

Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ὀλόκληρον τὸ ἐκτεταμένον κεφ. 14 τῆς Α'. Κορινθ. (στ. 5-40) περὶ γλωσσολαλίας, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχουσι καὶ χωρία, ἅτινα μᾶλλον ὀχλοῦν παρά προάγουσιν τὴν ἀποδεικτικὴν διαδικασίαν διὰ τὴν σλαβικὴν λειτουργίαν. Ὁ παλαιὸς σλάβος συναξαριστῆς ἀντέγραψε τὸ χωρίον τοῦτο κατὰ λέξιν ἐκ τῆς ἀρχαίας σλαβικῆς μεταφράσεως τῆς Ἀγ. Γραφῆς χωρὶς νὰ διακρίνῃ, τί ἀρμόζει διὰ τὴν ἀπόδειξιν⁸. Τὸ τέλος ἀποτελεῖ ἡ ρῆσις τοῦ Παύλου: «Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς» (Φιλ. 2,11). Μετὰ τοῦτο ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι ὀξύτεροι λόγοι «Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ» (Ματθ. 16,4).

Ὁ ὀξύς, σχεδὸν ἐχθρικός τόνος, τῆς συζητήσεως τῆς Βενετίας εἶναι ἐπικῶς ὑπερβολικός, πρὸ πάντων αἱ τελευταῖαι λέξεις. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο βεβαίως μετρημένος καὶ προσεκτικώτερος. Ναι μὲν προὐκάλει τὴν συζήτησιν, διότι μετὰ τὴν σλαβικὴν τὸν λειτουργίαν προεκάλεσε πολὺν θόρυβον καὶ εἶτα διεπραγματεύθη μετὰ τοῦ κλήρου τῆς Ἀκηνυτίας. Ἡ δυσμενὴς ἐκμετάσεως εἶναι κατανοητὴ, διότι ὁ Πατριάρχης τῆς Ἀκηνυτίας δὲν ἠδύνατο ν' ἀποφασίσῃ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆργον μετὰ τῶν ἱερέων τῆς Βενετίας καὶ δεδηλωμένοι ἀντίπαλοι τῆς σλαβικῆς λειτουργίας, ὡς π.χ. ὁ ἤδη μνημονευθεὶς Ἰωάννης ὁ ἐκ Βενετίας (πρβλ. Grivec, κεφ. 25 καὶ 26). Τὸ

Κριμιάς, τὴν σημερινὴν πόλιν Sudak Zugdidi. Διὰ τοὺς Τursi εἶναι δύσκολον νὰ ἐξακριβώσωμεν ποῖος λαὸς ἐνοεῖται δι' αὐτῆς.

8. Ὁ Grivec (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 75) σημειώνει (ὑποσημ. 39) ὅτι ὁ Lehr-Splawinski, Przyczynek do badan nad ZK ἐν τῷ πανηγυρικῷ τόμῳ (Sbornik) διὰ τὸν Α. Theodorov Balan (Sofia 1955) σ. 307-310 νομίζει, ὅτι ὅλοι οἱ φιλόλογοι τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς σλαβικῆς Vita Constantini παρεξήγησαν δι' ὃ καὶ ἐσφαλμένως μετέφρασαν ταύτην, διότι δὲν ἐγνώρισαν ἐγγύτερον τὸ αἰνιγματῶδες, πλήρες μυστηρίου, φαινόμενον τῆς Γλωσσολαλίας καὶ τὸ «λαλεῖν γλώσσαις». Τὸ φαινόμενον τοῦτο, μνημονευόμενον παρὰ τῷ Μαρκ. 16, 17, ἐν ταῖς Πράξεσι καὶ τῇ Α' πρὸς Κορινθ. 14, ἔχει δύο μορφάς: 1) λόγους εἰς νέας γλώσσας (Μαρκ. 16, 17), ξένας γλώσσας (Πραξ. 2,4) καὶ 2) ἐστατικὰς ὁμιλίας, ἀκατανοήτους ἢ δυσκόλως κατανοητὰς λέξεις. Κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον τὸ λαλεῖν γλώσσαις εἶναι ὁ πληθυντικός, κατὰ τὸν δεύτερον ὁ ἐνικός. Ὁ ἐν ἀρχῇ μνήμ. Lehr-Splawinski παρεῖδε τὴν διαφορὰν ταύτην καὶ ἐξῆρ-
 ἔν ὑπερβαλλόντως τὴν φιλολογικὴν πλευρὰν τοῦ ζητήματος. Ἡ γλωσσολαλία εἶναι δηλαδὴ ὀλιγώτερον ἓνα γραμματικὸν καὶ ἐξεναντίας ἐν βιβλικῶν-θεολογικῶν ζητήματι. Πρβλ. Kittel, Theol. Wörterbuch zum N.T.I. (1933) 719-726. M. Meinerz im Lexikon für Theol. u. Kirche 9 (1957) 759 ἐξ. Ὁ Κωνσταντῖνος σαφῶς ἠμῆνευσε τὴν ἀπόδειξιν διὰ τὴν σλαβικὴν λειτουργίαν ἐκ τῆς Α' Κορ. 14, ὡς ἐξέφρασθη εἰς τὸ παλαιοσλαβικὸν ποίημα Proglas sv. evangeliju (πρβλ. καὶ κεφ. 43 τοῦ Grivec).

16ον κεφ. τῆς Vita Constantini περιέχει τὰς κυρίας ἀποδείξεις τοῦ Κωνσταντίνου διὰ τὴν δικαιοσύνην τῆς σλαβικῆς λειτουργίας. Μερικαὶ προτάσεις τούτων ἐπαναλαμβάνονται εἰς δύο παπικὰς ἐπιστολάς, δι' ὧν ἐγκρίνεται ἡ σλαβικὴ λειτουργία, δηλαδὴ εἰς τὸ ἀποστολικὸν γράμμα Ἀδριανοῦ Β' εἰς τοὺς Σλάβους ἡγεμόνας Ραστισλάβον, Σβεντοπόλκον, Κότσελ (869) καὶ εἰς τὴν βουῖλλαν «*Industriae tuae*» (880). Ἐκ τούτων δύναται τις νὰ συμπεράσῃ, ὅτι ὁ Κων/νος συνέγραψεν ἰδίαν συγγραφὴν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς σλαβικῆς λειτουργίας. Τοιαύτη τις ἀμυντικὴ συγγραφὴ ἦτο ἤδη ἀναγκαία ἐν Μοραβία καὶ Παννονία διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν. Ἀκόμη πλέον ἀναγκαία ἦτο ἐν Ρώμῃ. Ἡ Vita Constantini οὐδὲν διηγεῖται περὶ ἀντιπάλων καὶ περὶ ἐρεύνης τῆς σλαβικῆς λειτουργίας ἐν Ρώμῃ. Βεβαίως ἕμεις ἐκθέτει ἢ ἄλλως φειδωλῆ εἰς λέξεις Vita Methodii, ὅτι ὑπῆρχον ἐν Ρώμῃ πολλοὶ ὀξεῖς ἀντίπαλοι τῆς σλαβικῆς λειτουργίας καὶ ὅτι οὗτοι ἐπεκαλοῦντο τὴν θεωρίαν, ὅτι ὑπάρχουσι τρεῖς λειτουργικαὶ γλῶσσαι: Ἑβραϊκὴ (Συρογαλδαϊκὴ), Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ. Ὀλιγώτερον πιστευτὸς ἦτο ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ὠνόμαζεν ὁ Πάπας τοὺς ἀντιπάλους τῆς σλαβικῆς λειτουργίας Πιλατιανούς καὶ τριγλώσσους, δύναται δὲ νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ χωρίου τῆς ἀνωτέρω συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου, ἧτις ἐπεδόθη τῷ Πάπᾳ. Ἡ θεωρία, ὅτι μόνον αἱ τρεῖς λειτουργικαὶ γλῶσσαι ἔχουν τὸ δικαίωμα τοῦτο, με ἐπίκλησιν τὴν τρίγλωσσον ἐπιγραφὴν, τὴν ὅποιαν ἐπέτρεψε νὰ τεθῇ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὁ Πιλάτος, ἦτο ἐν τῇ Δύσει λίαν διαδεδομένη εἶχε δὲ καὶ ὀπαδοὺς ἐν Βυζαντίῳ⁹. Ἐστηρίζετο ἐπὶ τινος ἐπιπολαίας ἢ ἐσφαλμένως νοουμένης ῥήσεως τῶν Ἑκκλ. πατέρων (Ἱερωνύμου, Ἰσιδώρου Σεβίλλης κ.ά.) περὶ τῶν τριῶν προσημειωσῶν ἱερῶν γλωσσῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ ἐπιγραφῆς. Μνημονεύεται καὶ ἀπορρίπτεται εἰς τὴν βουῖλλαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Η' («*Industriae tuae*», ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Πάπας εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ τοῦ 879 ἐστηρίζετο εἰς αὐτήν (κεφ. 27 τοῦ βιβλίου τοῦ Givec). Κακῶς ἀπέδωκεν εἰς τὸν Ἰσιδωρον τὴν θεωρίαν ὁ Dümmler τὸ 1854. Σημειωτέον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ συγγραφὴ κατὰ τῶν Φράγκων (Περὶ Φράγκων), θεωρεῖ ὡς πλάνην τῶν λατίνων τὴν ἐν λόγῳ θεωρίαν (μέσα 11 αἰῶνος). Ἡ συγγραφὴ αὕτη ἐγράφη ἐν μέρει ἐπὶ τῇ βάσει παλαιότερων συγγραφῶν, τὸ ἀντικείμενον δὲ τῆς θεωρίας περὶ τῶν τριῶν γλωσσῶν ἐλήφθη ἀπὸ συγγραφῆν 9ου αἰῶνος, ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Hergenröther, III (1869), προσθήκη Monumenta Graeca, σ. 62-71. Κριτικαὶ παρατηρήσεις III, 172-224. Θεωρία περὶ τῶν τριῶν γλωσσῶν σ. 206-208).

Ἡ Givec παρουσιάζεται ἐν τῇ κρίσει τοῦ ζητήματος τούτου, οἷον ἐξισωτῆς τῶν ἐν προκειμένῳ ἀντιλήψεων τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Κωνσταντίνου διὰ τῆς ἐξῆς κρίσεως - παρατηρήσεως: «Ὅπως οἱ δυτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Κωνσταντίνου ἀπορρίπτουν τὴν Σλαβικὴν λειτουργίαν ὡς αἰρετικὴν, οὕτω κατέκρινεν

9. Δὲν εὗρισκα τεκμηρίωσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου οὐδὲ ἐνθυμοῦμαι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πολλῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων νὰ εὑρον τοιαύτην τινὰ εἰδησιν, ἐπιβεβαιούσαν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Givec.

ὁ Κωνσταντίνος τὴν θεωρίαν περὶ τῶν μόνων κυριάρχων τριῶν λειτουργικῶν γλωσσῶν ὡς αἰρεσιν».

Ἡ τοιαύτη διατύπωσις θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι εἶναι παραπλανητικὴ, διότι οἱ δυτικοὶ ἀπέριπτον ὡς αἰρετικὴν τὴν Σλαβικὴν λειτουργίαν, διότι ἦσαν ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας περὶ τῶν τριῶν γλωσσῶν ὡς ἱερῶν, ἐν τῇ Δύσει δὲ κατήντα ἡ μία τῶν τριῶν νὰ εἶναι ἡ ἱερά, ὁ δὲ Κωνσταντίνος εἶχε δίκαιον ἀπορρίπτειν τὴν πολεμικὴν των κατὰ τῆς σλαβικῆς λειτουργίας ὡς

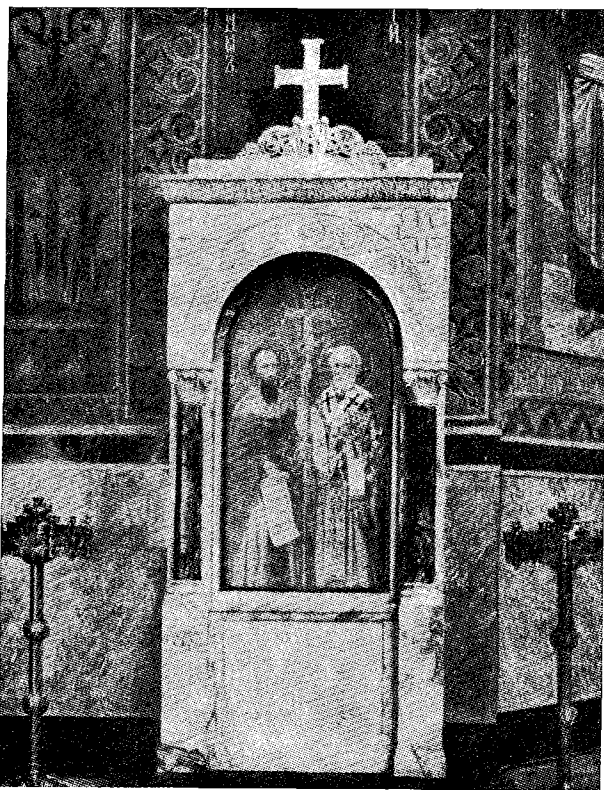

Τὸ πρῶτον ρωσικὸν εἰκονογραφημένον ἀλφαβητάριον τύποις ἐκδοθὲν ἐν Μόσχᾳ τὸ 1692.

ἐδραζομένην ἐπὶ τῆς πεπλανημένης θεωρίας περὶ τῶν τριῶν δῆθεν ἱερῶν γλωσσῶν. Διὰ τὴν ἐν προκειμένῳ θεμελιώδη ἀληθῶς ὀρθόδοξον θέσιν τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἱεραποστόλων καὶ διδασκάλων τῶν Σλάβων εἶναι ἀξιοσημείωτοι οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ Κωνσταντίνου - τοῦ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του περιβληθέντος τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ μετονομασθέντος εἰς Κύριλλον. Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἐντόνωνος ἐστράφη κατὰ τῆς ἐν λόγῳ θεωρίας.

Ὡς γνωστὸν ἠσθένησε βαρέως ἐν Ρώμῃ. Ὁραματιζόμενος τὸ ἐγγὺς τέλος του ἤρρισε νὰ ψάλλῃ τοὺς

ἀναβαθμούς τοῦ ἀ' (ἤχου Ψαλμ. 121,4) καὶ νὰ λέγῃ «ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, ὀδηγοῦμαι εἰς τὰς ἀυλὰς τοῦ Κυρίου, ἠὺφράνθη μου τὸ πνεῦμα, συγχαίρει ἡ καρδία» καὶ προσέθηκε: «Ἀπὸ τοῦ νῦν δὲν εἶμαι πλέον οὔτε τοῦ αὐτοκράτορος οὔτε οἰουδήποτε ἄλλου ἐπὶ τῆς γῆς δοῦλος, ἀλλὰ μόνον τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ» (Vita Constantini κεφ. 18). Ὁ Grivenc (σ. 82) ἐρμηνεύων τοὺς λόγους τούτους παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος - Κύριλλος ἐδήλου δι' αὐτῶν, ὅτι εἰς τὰ Βυζαντινά μοναστήρια δὲν ἠδύνατο ἕνεκα τούτου νὰ δεσμεύσῃ ἑαυτὸν μὲ τὰς μοναχικὰς ὑποχρεώσεις, διότι ἡσθάνετο ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον νὰ εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ σημαντικὰς ἀποστολὰς διὰ τὸ

Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος.
(Εἰκὼν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Σόφιας).

καλὸν τῆς πολιτείας καὶ τῆς χριστιαν. πίστεως). Ὁ ἡμέτερος Πολάκης (σελ. 57) θέτων τὸ βᾶρος τῆς ἐκφράσεως τοῦ Κυρίλλου εἰς τὰς λέξεις, αἵτινες ἔπονται, «οὔτε οἰουδήποτε ἄλλου ἐπὶ τῆς γῆς δοῦλος» παρατηρεῖ, ὅτι εἶναι φανερὸν ἐκ τῶν λόγων τούτων, ὅτι ἐν Ρώμῃ τὸ ἔργον τῶν δύο ἱεραποστόλων ἐξητάζετο μόνον πολιτικῶς. Κατανοοῦμεν δὲ πληρέστερον τὴν σημασίαν τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του «Λύτρωσον ἐκ τῆς ἀσεβοῦς καὶ εἰδωλολατρικῆς κακίας τοὺς βλασφημοῦντάς σε.

Ἀφάνισον τὴν αἵρεσιν τῶν τριῶν γλωσσῶν, ἀύξησον τὴν Ἐκκλησίαν σου διὰ πλήθους καὶ ἄθροισον τοὺς πάντας ἐν τῇ ἐνότητι. Ποίησον τούτους λαὸν ἐξείρετον, ἠνωμένον ἐν τῇ ἀληθεῖ πίστει...». Καὶ ὁ ἐπιζήσας ἀδελφός Μεθόδιος δὲν ὑπελείφθη ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Κατηγορήθη διὰ τὸ ζήτημα τῆς εἰσαγωγῆς τῆς σλαβικῆς γλώσσας καὶ ὑπέστη τὰ πάνδενα¹⁰.

Αἱ ἀπόψεις αὗται καταστοχάζονται τοῦ ὀρθοῦ, διότι πράγματι ἦτο καιρῖον διὰ τὸ ἔργον τῆς ἱεραποστολῆς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας. Ἐχρειάσθη δὲ νὰ παρέλθουν 1.100 ἔτη διὰ ν' ἀποφασίσῃ εὐτυχῶς ἡ Ρώμη νὰ δεχθῇ ὡς λειτουργικὰς γλώσσας τὰς γλώσσας τῶν λαῶν εἰς τὴν Β' Βατικάνιον Σύνοδον¹¹. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον, ὡς καιρῖον στοιχεῖον τῆς ἀρχαίας καθολικότητος, διατηρεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς μέχρι σήμερον τώρα μόλις τὸ ἀνακτᾷ ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία δύναται νὰ εἶναι ὑπερήφανος ἔχι μόνον διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ τῶν δύο ἱεραποστόλων ἔδρασαν ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν 7 Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Δύναται δὲ προσέτι νὰ εἶναι ὑπερήφανος διότι οἱ δύο Ἕλληνες Θεσσαλονικεῖς Ἱεραπόστολοι ἐφευρόντες τὴν σλαβικὴν γραφὴν ἐγένοντο οἱ θεμελιῶται τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ βίου τῶν Σλάβων. Τὸ μεγαλεῖόν των ἔγκειται εἰς τὸ πνεῦμα ὑπὸ τὸ ὅποιον ἔδρασαν, τὸ φιλελεύθερον καὶ ἑλληνικὸν ἄμα καὶ χριστιανικόν. Εἰς τὸ ἔργον των ὀφείλεται κυρίως ὅτι εἰσῆλθον οἱ Σλάβοι εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως¹².

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

Κοσμήτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν

10. Victor Burr, Bonn Anmerkungen zum Konflikt zwischen Methodius und den Bayerischen Bischöfen ἐν σελ. 43 τῆς συγγραφῆς Cyrillomethodiana zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863-1963. Im Auftrage der Görresgesellschaft herausgegeben von M. Hellmann-R. Olesch.—B. Stasiewski—F. Zagiba, Köln—Graz 1964. Πρόκειται περὶ σημαντικοῦ συλλογικοῦ ἔργου.

11. H. Reuter, Das II Vatikanische Konzil: Vorgesichte—Verlauf—Ergebnisse dargestellt nach Dokumenten und Berichten. 2a έκδ., Köln 1966, σ. 29 καὶ Konstitution, σελ. 9.

12. Ὁ Ρώσος ἱστορικός Levchenko, Paris σ.215 (Leningrad) ἐν τῷ περὶ τοῦ Βυζαντίου βιβλίῳ του ἐξάγει τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τ. ἔ. τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Ρωσία, γράφει, ἔχι μόνον ἐμνήθη εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ὑπὸ χώρας μεγάλου πολιτισμοῦ, ἀλλ' ἔσχε καὶ τὴν ἰδίαν τῆς γλώσσας, διότι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐπροστάτευσεν τὴν ἐθνικὴν ρωσικὴν μόρφωσιν, ἐνῶ ἡ Λατινικὴ ἀνέκοψε τὴν ἀνεξάρτητον μόρφωσιν τῶν Νοτιοσλάβων διὰ τῆς Λατινικῆς. Τὴν σπουδαιότητα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱεραποστολῆς ἀνεγνώρισεν ὁ K. Holl (Aufsätze, der Osten) καὶ ὁ K. Diehl παρὰ Πολάκη. σελ. 25 ὑποσημείωσις, ἐνθα καὶ ἄλλαι παραπομπαὶ εἰς P. Frederik καὶ F. Cumont.

Η ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΚΥΡΙΛΛΟΝ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΝ

1. Είσαγωγικά.

Διὰ νὰ καθορίσωμεν σαφῶς τὴν δεοντολογίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς, ἥτις εὐτυχῶς ἤρξατο πάλιν προβαλλομένη ὡς αἴτημα ἐν τῇ καθ' ὅλου Ὁρθοδοξίᾳ, δεόν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔργου τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Ἱεραποστολῆς, καθ' ὅσον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ ἐπραγματοποιήθη ἡ ἰδέα τοῦ ἔργου τούτου καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ οὐσία αὐτοῦ. Πάντοτε ὁ καθορισμὸς τῆς οὐσίας ἢ δεοντολογίας οἰουδήποτε πνευματικῶ φαινομένου στηρίζεται καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.

Ἐκ τούτου καθίσταται σαφές διατὶ ἡ δεοντολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς δύναται νὰ πλουτισθῇ σημαντικώτατα ἐκ τοῦ ἔργου τῶν κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα δρασάντων ἀγίων Κυρίλλου¹ καὶ Μεθοδίου², ὅπερ ὑπῆρξε μέγας σταθμὸς εἰς τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς. Τὸ γιγάντιον ἱεραποστολικὸν ἔργον τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν³, ἐκτεινόμενον ἀμέσως ἢ ἔχον ἐμμέσως ἐπιπτώσεις καὶ ἐπιδράσεις ἀπὸ τῆς χώρας τῶν Χαζάρων⁴, τῆς Μοραβίας, τῆς Παννονίας⁵ καὶ τῆς Βοημίας⁶

1. «Κυρίλλος» εἶναι τὸ ὄνομα, ὅπερ ἔλαβεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μεθοδίου Κωνσταντῖνος, ὅταν ἐκάθη ἐν Ρώμῃ μοναχὸς ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (Zitie Konstantina Filosofa 18 ἐν P. Lavrov, Materialy po istorii vozniknovenija drevnejsej slavjanskoi pis'mennosti, Leningrad 1930, σελ. 170. Z. Dittlich, Christianity in Great Moravia, Groningen 1962, σελ. 170. P. Duthilleul, L'évangélisation des Slaves-Cyrille et Méthode, Tournai (Belgium) 1963, σελ. 26). Αἱ σπουδαιότεραι τῶν πηγῶν μνημονεύουν αὐτὸν μὲ τὸ ὄνομα «Κωνσταντῖνος». Ὡς «Κυρίλλος» ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰς πηγὰς, αἵτινες ἐξυμνοῦν αὐτὸν ὡς ἄγιον. Οὗτος ἐγεννήθη τῷ 826 ἢ 827 καὶ ἀπέθανε τὴν 14ην Φεβρουαρίου 869 (Βλ. I. Φειδᾶ, Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἐν «Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ» τόμ. 7, Ἀθῆναι 1965, στ. 1176-1180. Franz Grivéc, Konstantin und Method, Lehrer der Slaven, Wiesbaden 1960, σ. 19, 84-85).

2. Ὁ Μεθόδιος ἐγεννήθη περὶ τὸ 815 καὶ ἀπέθανε τῷ 885 (F. Grivéc, μν. ἔ., σ. 19-20).

3. Ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν ἀγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἶναι σήμερον γενικῶς δεκτὴ. Ὁ πατὴρ των ἦτο ἀδρουγγάριος παρὰ τῷ στρατηγῷ τοῦ θέματος τῆς Θεσσαλονίκης (B. Φειδᾶ, ἐνθ' ἄνωτ. Z. Dittlich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 117. P. Duthilleul, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 26).

4. Οἱ Χαζάροι κατέφικον εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν. Περισσότερα διὰ τὸ ἔργον τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου παρὰ τοῖς Χαζάροις ἰδὲ ἐν Zitie Konstantina Filosofa 8-12 καὶ Zitie Mefodija 4: Z. Dittlich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 118. F. Grivéc, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 47 ἐξ. P. Duthilleul, μν. ἔ., σελ. 38 ἐξ., 52 ἐξ.

5. Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἔδρασαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Μοραβίαν καὶ Παννονίαν. Πρβλ. Βασ. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, Ἀθῆναι, 1948, σελ. 369-372 καὶ Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἱστορία τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἐν Ἀθήναις 1950, σελ. 245 ἐξ.

6. Ἡ παράδοσις, ὅτι ὁ Μεθόδιος ἐβάπτισε τὸν ἡγεμόνα τῆς Βοημίας Borivoj ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων εἰδικῶν ἐρευνητῶν ὡς ἀξιοπίστος: V. Jagic, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, Berlin 1913, σελ. 69-73. F. Grivéc, μν. ἔ., σ. 138. Z. Dittlich, ἐνθ'

μέχρι τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Πολωνίας⁷, τῆς Βουλγαρίας⁸ καὶ τῆς Ρωσίας⁹, ἦτο λίαν ἀποδοτικὸν καὶ καρποφόρον καὶ ἀποτελεῖ μεγαλειώδη ἐποποιίαν, ἥτις μέχρι σήμερον δύναται νὰ ἐμπνέη καὶ νὰ καθοδηγῇ, ἐφ' ὅσον ἔχει κλασσικὸν τῷ ὄντι χαρακτῆρα. Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπῆρξαν ἐξοχα πρότυπα δράσεως εἰς τὸν τομέα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς, συνδυάζοντες ἐν αὐτῇ ἀρμονικῶς τὸ ἀξιολογικὸν καὶ τὸ ὄντολογικὸν στοιχεῖον, δοθέντος, ὅτι διὰ τῆς δράσεως των ταύτης κατὰ τρόπον ἀριστον ἐπραγματοποιήθησαν αἱ ὀρθόδοξοι ἱεραποστολικαὶ ἀξίαι, ὡς καὶ τὸ ἰδεῶδες καὶ αἱ θεμελιώδεις δεοντολογικαὶ ἀρχαὶ τοῦ ὀρθοδόξου ἱεραποστολικοῦ ἔργου.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, πρὸς διακρίβωσιν τῆς κατὰ τοὺς ἁγίους Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου δεοντολογίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς, δεόν ἀφ' ἑνός, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ περὶ αὐτῶν γράφας Θεοφύλακτος Ἀχρίδος, νὰ ἀπαρακολουθησῶμεν οἷς (οἱ δύο ἅγιοι) ἐπραττον, οἷς ἔλεγον, οἷς δι' ἀμφοτέρων ἐδίδασκον¹⁰ καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῶν μαθητῶν καὶ ἀμέσων συνεχιστῶν τοῦ ἔργου των, οἵτινες ἐδιδάχθησαν παρ' ἐκείνων τὸ ἰδεῶδες καὶ τὴν μέθοδον τοῦ ἱεραποστολικῶς δρᾶν. Ὡς σημειοῖ ὁ αὐτὸς Θεοφύλακτος περὶ τοῦ ἀναπτύξαντος τεραστίαν ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν ἐν Βουλγαρίᾳ Κλήμεντος, οὗτος «σκοπὸν τοῦ βίου τὸν μέγαν ἐποιεῖτο Μεθόδιον, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀπευθυνόμενος μὴ ἀποτυχεῖν ἠπειγέτο τε καὶ ἠύχετο, καὶ οἶδόν τινα πίνακα σοφοῦ τὴν τέχνην ζωγράφου τὸν ἐκείνου βίον καὶ τὰς πράξεις τῆς οἰκείας ἀγωγῆς προστησάμενος εἰς αὐτὸν ἐζωγράφει πρὸς τοῦτον ἐπιμελῶς. Τὸν γὰρ ταύτου βίον ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐγίνωσκεν, οἷα ἐκ νέου ἔτι καὶ ἀπαλοῦ ἐκεῖνω παρηκολούθηκώς, καὶ ὀφθαλμοῖς πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου παρειληφώς»¹¹.

2. Ὁ πνευματικὸς ἐξοπλισμὸς, ἀνεφοδιασμὸς καὶ δυναμισμὸς τῶν ἱεραποστολῶν.

Τὸ πρῶτον αἴτημα, ὅπερ προβάλλει ἐκ τοῦ παρα-

ἄνωτ., σελ. 206. Πρβλ. W. Wattenbach, Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen, Wien 1849.

7. A. Sobolevskij, Kirillica i glagolica ἐν Pravoslavnaja bogoslov. enciklopedija 10, 1909, 219-228 (F. Grivéc, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 140-141).

8. Ἰδὲ σχετικῶς ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θεοφύλακτου Ἀχρίδος (ἢ Βουλγαρίας) «Βίος καὶ Πολιτεία Κλήμεντος ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων» ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 126, στ. 1192-1240.

9. Πρβλ. F. Grivéc, μν. ἔ., σελ. 156.

10. Θεοφύλακτος Ἀχρίδος, Βίος καὶ Πολιτεία Κλήμεντος, Migne Ἐ. Π. τόμ. 126, στ. 1225.

11. Αὐτόθι, στ. 1228-1229.

δείγματος τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, εἶναι ὅτι οἱ ἱεραποστολικῶς δρῶντες δέον νὰ ἔχουν τὸν κατάλληλον πνευματικὸν ἐξοπλισμὸν καὶ νὰ ζοῦν εἰς μίαν κατάστασιν διαρκοῦς ἀνεφοδιασμοῦ καὶ συνεχοῦς πνευματικῆς ἀναζωπυρήσεως καὶ ἀνανεώσεως.

Ἐντύπωσιν ἐν πρώτοις ποιεῖ ἡ γενικὴ μὀρφωσις τῶν ἁγίων ἀδελφῶν. Διὰ τὸν Κωνσταντῖνον (Κύριλλον) εἶναι γνωστὸν, ὅτι οὗτος παιδιόθεν ἦτο ἐραστὴς τῆς θείας Σοφίας καὶ μελετητῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ. Ἦδη εἰς ἡλικίαν 7 ἐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς διηγεῖτο εἰς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, εἶδε κατ' ἄναρ τὸν στρατηγὸν τῆς Θεσσαλονίκης συγκεντροῦντα τὰς νεανίδας τῆς πόλεως καὶ λέγοντα πρὸς αὐτόν: «Ἐκλεξον μίαν ἐξ αὐτῶν ὡς σύντροφον τῆς ζωῆς σου». Ὁ Κωνσταντῖνος τότε ἐξέλεξε τὴν ὠραιότατην ἐξ αὐτῶν, ἥτις ἠκτινοβόλει φῶς καὶ ἔφερε χρυσοῦν νυμφικὸν στολισμὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Τὸ ὄνομά της ἦτο Σοφία. Ἐπρόκειτο περὶ τῆς θείας Σοφίας. Πρὸς δημιουργίαν τοῦ ὄνειρου περὶ τῆς μνηστείας μετὰ τῆς θείας Σοφίας συνήργησαν ἀφ' ἑνὸς αἱ ὑπομνήσεις τῶν γονέων τοῦ πρὸς ἀνάγκωσιν τῶν ἐξυμνούντων τὴν Σοφίαν ταύτην βιβλίων τῶν Παροιμιῶν καὶ τῆς Σοφίας Σολομῶντος, ἀφ' ἑτέρου ἢ ὑπὸ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας προβολῇ τῆς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν μεγάλως τιμωμένης «θείας Σοφίας» καὶ ἐκ τρίτου τὰ ποιήματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα οὗτος ὠσαύτως γράφει, ὅτι κατ' ἄναρ ἐμνηστεύθη τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν σοφίαν¹².

Ἡ πρὸς τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνὸν ἀγάπη τοῦ Κωνσταντῖνου φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οὗτος εἰς τὸν τοῖχον τοῦ δωματίου αὐτοῦ εἶχε σχεδιάσει ἕνα σταυρὸν καὶ εἶχε γράψει τὸ ἐξῆς ποίημά του, ὅπερ διεσώθη εἰς σλαβικὴν μορφήν: «Ὁ Γρηγόριε, ἄνθρωπε κατὰ τὸ σῶμα, ἄγγελε κατὰ τὴν ψυχὴν· ἂν καὶ εἶσαι ἄνθρωπος, φαίνεσαι ὡς ἄγγελος, διότι τὸ στόμα σου ἐπαινεῖ τὸν Θεὸν ὡς ἐν Σεραφείμ καὶ φωτίζει ὅλον τὸν κόσμον μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀληθοῦς πίστεως. Πρὸς σὲ καταφεύγω ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, δέξαι με καὶ ἔσο διδάσκαλος καὶ φωτισμὸς μου»¹³.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὠλοκλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως^{13α} καὶ ἐγένετο «χαρτοφύλαξ», δηλαδὴ ὑπεύθυνος τοῦ πα-

12. Μορφολογικῶς εἰς τὸ ὄνειρον αὐτὸ ἐπέδρασαν ἴσως καὶ τὸ ἐκ τῆς παραδόσεως περὶ Κασσιανῆς γνωστὸν βυζαντινὸν ἔθιμον περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς νύμφης πρὸς χάριν τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου. Τοῦτο ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν J. Malysevskij (Kirill i Methodij, Kiev 1886) καὶ F. Dvornik (Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, Prague, 1933). Περισσότερα σχετικῶς ἰδὲ ἐν F. Grivec, μν. ἑ., σελ. 21 ἐξ καὶ 29 ἐξ.

13. Zeitschrift für slavische Philologie 11, 1934, 52 ἐξ. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους ἦτο παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς λίαν προσφιλές: K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur², 1897, σελ. 137, 653, 679.

13α. Zitie Konstantina Filofofa 4, ἐνθα σημειοῦται, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐσπούδασε, πρὸς τοὺς ἄλλους, Ὁμηρον, γεωμετρίαν, διαλεκτικὴν, φιλοσοφίαν, ρητορικὴν, ἀριθμητικὴν, ἀστρονομίαν, μουσικὴν (P. Duthilleul, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 28).

τριαρχικοῦ ἀρχείου καὶ τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης^{13β}, ὡς καὶ καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ μνημονοθέντι Πανεπιστημίῳ¹⁴. Εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἀπεδόθη ὁ σπάνιος κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τίτλος τοῦ «φιλοσόφου»¹⁵. Οὗτος παρουσιάζετο ἀπολύς μὲν τὴν ἔξω φιλοσοφίαν, πλείω δὲ τὴν ἔσω καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπιγνώμων, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐνὸς ὄντος, παρ' οὗ τὰ πάντα ἐκ μὴ φαινομένων τὸ εἶναι ἔλαβον¹⁶. Ἡ καθ' ὅλου μὀρφωσις καὶ σοφία τοῦ Κωνσταντῖνου (Κυρίλλου) ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὗτος ὡς μέλος ἀντιπροσωπείας, σταλείσης πρὸς τὴν ἀραβικὴν αὐλήν, ἠδύνατο νὰ συνομιλῇ ἀνέτως μετὰ σοφῶν ἐπιστημόνων εἰδικῶν εἰς τὴν γεωμετρίαν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας¹⁷. Ὅταν βραδύτερον εὑρέθη εἰς τὴν Ρώμην, οἱ Ρωμαῖοι ἐσπευδον πρὸς αὐτόν, διὰ νὰ ἐντρυφήσουν εἰς τὴν πολυειδῆ διδασκαλίαν του, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ παλαιοςλάβος βιογράφος του¹⁸.

Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν καὶ τῆς ἀναδείξεώς του εἰς «φιλόσοφον» καὶ ὑπέροχον διδάσκαλον οὐ μόνον ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν μυστικὴν νύμφην του, εἰς τὴν θείαν Σοφίαν, καὶ εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἀλλὰ καὶ κατέστησε τὸν δεσμὸν του αὐτὸν βαθύτερον, εὐρύτερον καὶ φωτεινότερον. Ὁ Κωνσταντῖνος, συμφώνως πρὸς τὴν καθ' ὅλου βυζαντινὴν ἀντίληψιν, ὑπὸ τὴν θείαν Σοφίαν ἐτίμα πρὸ πάντων τὸν Σωτῆρα, ὁ ὁποῖος εἶναι «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία», «ἐγεννήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ» (Α' Κορ. 1, 24, 30) καὶ ἦλθε, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν πεπτωκότα ἄνθρωπον εἰς τὴν παραδείσιον δόξαν καὶ τιμὴν. Ἡ προσήλωσις τοῦ Κωνσταντῖνου εἰς τὴν συναρπάσασαν τὴν ψυχὴν του «κρείττονα σοφίαν» καὶ «ἀμείνονα φιλοσοφίαν» φαίνεται καὶ εἰς τὸ ἐξῆς γεγονός: Ὁ κηδεμὼν του λογοθέτης Θεόκτιστος, ἐπιδικῶν νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὸν ὑψιστον κρατικὸν ἀξίωμα, προέτεινε εἰς αὐτόν: «Ἐγὼ μίαν βαπτισθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ πνευματικὴν θυγατέρα, ἡ ὁποία εἶναι ὠραία, πλουσία καὶ εὐγενοῦς καταγωγῆς. Ἐὰν θέλῃς, θά σοῦ τὴν δώσω ὡς σύντροφον τῆς ζωῆς. Ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος θὰ λάβῃς ὑψίστας τιμητικὰς θέσεις καὶ μετὰ τινα χρόνον θὰ προαχθῆς εἰς στρατηγόν». Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἀπήντησε: «Δι' ἐμὲ οὐδὲν εἶναι ὑψηλότερον τῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς ὁποίας θέλω νὰ συλλέξω τὴν γνῶσιν καὶ νὰ ἐπιδιώξω τὴν προπατορικὴν δόξαν καὶ τὰ πνευματικὰ πλοῦτη», τὰ ὁποῖα εἶχεν ὁ Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ¹⁹.

13β. F. Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, Prague 1933, σελ. 49 ἐξ. P. Duthilleul, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 28.

14. Β. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 370.

15. Θεοφυλάκτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1200. Z. Ditrigh, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 164. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 34 ἐξ.

16. Θεοφυλάκτου, αὐτόθι, στ. 1196.

17. F. Grivec, μν. ἑ., σελ. 141.

18. Αὐτόθι, σελ. 81.

19. Ὁ Χρυσόστομος, ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς κ. ἄ. ἔχουν ἐξυμνήσει τὴν πρωτόκτιστον δόξαν τοῦ Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ: F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 29-34, ἐνθα ἰδὲ σχετικῶς παραπομπὰς εἰς τὴν Πατρολογία Migne.

Ὁ Μεθόδιος ἐξ ἄλλου ἴσως νὰ ὑστέρει κατὰ τι τοῦ ἀδελφοῦ του εἰς τὴν κατὰ κόσμον σοφίαν, ἀλλὰ διακρίνετο καὶ αὐτὸς οὐ μόνον εἰς τὰς πρακτικὰς ἱκανότητας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γλωσσομάθειαν καὶ εἰς τὴν δαψιλῆ γνῶσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῆς κανονικῆς φιλολογίας, τῶν λειτουργικῶν κειμένων καὶ τῶν πατερικῶν θησαυρῶν, ὡς ἀποδεικνύεται ὑπὸ τοῦ κατωτέρω μνημονευομένου μεταφραστικοῦ ἔργου του καὶ τῆς καθ' ὄλου πεφωτισμένης ἱεραποστολικῆς δράσεώς του. Τὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνας Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνὸν ἀγάπην αὐτῶν ἀμφοτέρω οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ μετέδωκαν καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτῶν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ πλείστων χωρίων τῶν Πατέρων τούτων, ἅτινα εἶναι ἐγκατεσπαρμένα ἐν τοῖς ἔργοις τῶν μαθητῶν τούτων. Καὶ ὁ Μεθόδιος διακρίνετο διὰ τὸν Χριστοκεντρικὸν μυστικισμὸν του καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν θείαν Σοφίαν, ὅστις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ᾤδηγησεν αὐτὸν εἰς τὴν μοναστικὴν ἀσκήσιν καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῆς προσευχῆς καὶ τῆς πνευματικῆς μελέτης καὶ θεωρίας ἐν ταῖς μοναῖς Ὀλύμπου Βιθυνίας καὶ Πολυχρονίου²⁰.

Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος), ἀφοῦ εἶχε διανεμίει τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχοὺς, κατέφυγε μετὰ νοσταλγίας εἴτε παρὰ τῶ ἀδελφῶ του εἰς τὴν ἰ. μονὴν τοῦ Ὀλύμπου Βιθυνίας εἴτε εἰς ἐτέραν μονήν, ἵνα ἀσχοληθῆ μετὰ τὴν προσευχὴν καὶ τὴν μελέτην τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν πατερικῶν ἔργων. Οὕτω δι' ἀμφοτέρους τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὺς ἐπηγήθεισεν ὁ διὰ τὸν Ἄπ. Παῦλον χρησιμοποιοῦμενος ὑπὸ τοῦ Holzner λόγος τοῦ Nietzsche:

«Ὅποιος κάποτε πολλὰ θᾶχῃ νὰ πῆ,
σὲ σιωπῇ βυθίζεται πολλή,
ὅποιος ν' ἀνάψῃ κάποτε πρέπει τὴν ἀστραπὴν
σύννεφο πρέπει νὰ εἶναι γιὰ πολὺ»²¹.

Εἶναι περιττὸν νὰ τονισθῆ, ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ εἶχον προσθέσει εἰς τὸν πνευματικὸν τῶν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς σλαβικῆς γλώσσης²². Πάντοτε ἡ Ἐξωτερικὴ Ἱεραποστολὴ προϋποθέτει τὴν ὑπὸ τῶν ἱεραποστόλων ἀρίστην γνῶσιν τῆς γλώσσης τῶν χωρῶν, ἐν ταῖς ὁποῖαις διεξάγεται τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον. Δι' αὐτὸ οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ οὐ μόνον ἐξέμαθον τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ ἀνεζήτησαν συνεργάτας κατέχοντας αὐτήν.

20. P. Duthilleul, μν. ἔ., σελ. 36,57-58. Β. Φειδᾶ, ἐνθ' ἄνωτ.

21. Joseph Holzner, Παῦλος, μτφρ. Ἱερωνύμου Κοτσώνη, Ἀθήναι 1948, σελ. 58.

22. «Μέσα στὸ πολὺγλωσσο περιβάλλον τῶν ἀνακτόρων καὶ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ τοὺς διερμηνεῖς, τοὺς διπλωματικούς ἀπεσταλμένους καὶ τοὺς ἐμπόρους, ποὺ ἐφθάναν ἐκεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, καθὼς ἐπίσης καὶ μετὰ τοὺς διδασκάλους ξένων γλωσσῶν, ποὺ ἐργάζονταν στίς σχολὰς τῆς Μαγναύρας καὶ τῶν Πατριαρχείων, δὲν θὰ ἦταν δύσκολο σὲ δύο νέους, μετὰ τὴν πνευματικὴν ἱκανότητάς του Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεθοδίου, νὰ μάθουν τὰ σλαβικά, τίς πρώτες βῆσεις τῶν ὁποίων θὰ εἶχαν ἴσως πάρει στὴ Θεσσαλονίκη, ὅταν ἦταν μικρὰ παιδιὰ ἀκόμη ἐκεῖ, ἀπὸ Σλάβου ὑπέρτερου» (Βασ. Λαοῦρδᾶ, Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ ἱεραπόστολοι τῶν Σλάβων, Ἀθήναι 1958, σελ. 9). Πρβλ. P. Duthilleul, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 104-105.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος εἶχον ἄριστον πνευματικὸν ἐξοπλισμὸν, κατάλληλον διὰ τὴν μεγάλην ἱεραποστολικὴν τῶν ἐξόρμησιν. Εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν αὐτὸν ὠφείλετο ὁ ἀξιοθαύμαστος δυναμισμὸς τῶν, ὅστις ἀνευεῦτο καὶ ἀνεζωπυρεῖτο συνεχῶς διὰ τῆς χριστοκεντρικῆς ζωῆς τῶν, ἧτις ἔφεραν αὐτοὺς εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. «Οὗτοι γὰρ δὴ, ὡς γράφει ὁ ἅγιος Θεοφύλακτος, διὰ τὴν τοῦ βίου καθαρότητα, Θεὸν βαλόντες ἐν ἑαυτοῖς, καὶ διὰ τοῦ τὸν φόβον λαβεῖν ἐν γαστρὶ τὸ σωτηριῶδες Πνεῦμα ἀποτεκεῖν σπεύδοντες εἶχοντο ἱκανῶς λόγου διδασκαλικοῦ...»²³.

Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐπραγματοποίησαν λαμπρὰς κατὰ τῆς εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον, διότι διὰ τῆς ἀκτινοβολούσης προσωπικῆς τῶν ἀγιότητος ἐδίδασκον, ὡς ἤδη εἵπομεν, οὐ μόνον «οἷς ἔλεγον», ἀλλὰ καὶ «οἷς ἐπραττον»²⁴. Ὅταν εὐρίσκοντο ἐνώπιον δυσκολιῶν, ἐχρησιμοποιοῦν ἐντατικώτερον τὰ παντοδύναμα ὄπλα τῆς προσευχῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἀσκήσεως. Τοιοῦτοτρόπως ἔφεραν εἰς πέρας καὶ τὸ θαυμαστὸν ἐγγέλημα τῆς δημιουργίας τοῦ σλαβικοῦ ἀλφαβήτου, ὅπερ ἐξ ἐπόψεως φωνητικῆς εἶναι ἐκπληκτικῶς ἀκριβές. «Τί γοῦν ποιῶσι; Πρὸς τὸν Παράκλητον ἀποβλέπουσιν, οὐ πρώτων δῶρον αἱ γλῶσσαι καὶ τοῦ λόγου βοήθεια καὶ παρὰ τούτου τὴν χάριν ταύτην αἰτοῦνται, γράμματά τε ἐξευρέσθαι...καὶ δυνήθηται τὰς θείας Γραφὰς...μεταγαγεῖν... Ἀμέλει καὶ νηστεία ἐντόνω καὶ προσευχῇ ἐπιμόνω, κακῶσει τε σώματος καὶ ψυχῆς συντριβῇ καὶ ταπεινώσει ἐκδόντες ἑαυτοὺς τοῦ ποθομένου τυγχάνουσιν...»²⁵.

Συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα, ἡ θεωρία τῆς Ὁρθόδοξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς δύναται ἀναμφιβόλως νὰ παρουσιάσῃ τοὺς ἁγίους Κύριλλον καὶ Μεθόδιον ὡς κλασσικὰ πρότυπα ἱεραποστόλων, διακρινομένων διὰ τὴν δαψιλῆ τῶν μόρφωσιν, τὸν ἄριστον πνευματικὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὸν διαρκῶς ἀναζωπυρούμενον πνευματικὸν δυναμισμὸν τῶν.

3. Τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον ὡς ἔργον αὐτοθυσίας καὶ αὐταπαρνήσεως.

Χαρακτηριστικὸν ἔπειτα γνώρισμα τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἱεραποστόλων, ὡς καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐμπνευσθέντων μαθητῶν τῶν, εἶναι ἡ αὐτοθυσία καὶ αὐταπαρνήσεις, ἧτις πρέπει νὰ κοσμήῃ πάντα ἱεραπόστολον.

Ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) δὲν ἐθύσασε μόνον ὠραιότητην καὶ πλουσίαν νύμφην χάριν τῶν ὑψηλῶν πνευματικῶν ἐνασχολήσεων αὐτοῦ. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του ἔδειξε μεγάλην ἀνιδιοτέλειαν καὶ αὐταπαρνήσιν. Τοιοῦτοτρόπως, ὅταν ὁ ἡγεμὸν τῶν Χαζάρων προσέφερεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον πλοῦσια δῶρα, οὗτος ἠρνήθη νὰ τὰ λάβῃ, ζητήσας ἀντ'

23. Θεοφύλακτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1196.

24. Αὐτόθι, στ. 1225.

25. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1196.

αὐτῶν νὰ ἐλευθερωθοῦν πάντες οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι, οἵτινες εὐρίσκοντο ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Χαζάρων. Αὐτὸ «εἶχε μεγαλυτέραν σημασίαν δι' αὐτὸν ἢ πάντα τὰ δῶρα»²⁶. Χάριν τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου ὁ Κωνσταντῖνος ἐθυσίασε πάντα τὰ ἀξιώματα, ὡς καὶ πάσας τὰς ἀνέσεις καὶ τιμὰς, τὰς ὁποίας προσέφερον εἰς αὐτὸν ἢ πρωτεύουσα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ μέγα ἀξίωμα τοῦ «χαρτοφύλακος» (ἦτοι ἀρχιεφεύ-

Ὁ ἁγ. Μεθόδιος βαπτίζων εἰς ποταμὸν νεαρὸν Σλάβον. Τοιογραφία τοῦ 17 αἰῶνος τοῦ ἱ. ναοῦ τοῦ ἁγ. Κλήμεντος Ρώμης.

λακος, βιβλιοφύλακος, γραμματέως) τοῦ Πατριαρχείου ἐγκατελείφθη ταχέως ὑπ' αὐτοῦ χάριν τῆς προσφυγῆς εἰς μονὴν τινα παρὰ τὸν Βόσπορον πρὸς πνευματικὴν μελέτην καὶ προπαρασκευήν. Ὡς καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῇ Ἀνωτέρᾳ Σχολῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἐπιρροήν, διότι οἱ καθηγηταὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ τοῦ 7ου ἕως 10ου αἰῶνος ἦσαν σύμβουλοι τῆς κυβερνήσεως εἰς τὰς σπουδαίας ἐκκλησιαστικὰς καὶ κρατικὰς ὑποθέσεις²⁷. Καὶ αὐτὴν τὴν θέσιν ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐδίστασε νὰ τὴν θυσιάσῃ χάριν πνευματικωτέρων σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων. Ὅταν ἡ ἐκ Μοραβίας πρεσβεία ἐζήτησεν ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ

26. Zitie Konstantina Filosofa 11. P. Lavrov, μν. ἔ., σ. 23. Z. Dittrich, μν. ἔ., σελ. 117. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 52.

27. F. Grivec, αὐτόθι, σελ. 36.

αὐτοκράτορος ἱεραποστόλους^{27α}, ὁ Κωνσταντῖνος μετ' αὐταπαρνήσεως ἐθυσίασε τὴν ζωὴν τῆς ἀνέσεως, τὴν ὁποίαν θὰ εἶχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν μεγάλην κλήσιν παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι αὐτὸ ἐπεφύλασεν εἰς αὐτὸν κακοπαθείας, ἀγῶνας πνευματικούς καὶ περιπλανήσεις εἰς ξένας χώρας.

Ἀνάλογον αὐτοθυσίαν καὶ αὐταπάρνησιν ἐπέδειξε καὶ ὁ Μεθόδιος, ὑποστάς καρτερικῶς χάριν τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως πλείστους διωγμούς καὶ μεγάλας πικρίας. Ἐκτὸς τῶν κακουχιῶν, τὰς ὁποίας ἐδημιούργει ἡ σκληρὰ ἱεραποστολικὴ ἐργασία εἰς ξένας καὶ ἀπολιτίστους χώρας, ὁ Μεθόδιος, ἕνεκα τῆς ἐμμονῆς του εἰς τὸ ὀρθόδοξον ἱεραποστολικὸν ἰδεῶδες, ὑπέστη τὰ πάνδεινα ὑπὸ λατίνων ἐπισκόπων τῆς Βαυαρίας δικασθείς²⁸, δεχθεὶς κολαφισμούς καὶ κτυπήματα²⁹, ἐκτεθείς εἰς ὑπαιθρον ἐν ὥρᾳ βαρέος χειμῶνος³⁰, ἀπειληθεὶς μετ' ἄλλων μαστιγώσεις³¹, ἐξορισθεὶς εἰς τὰ βάθη τῆς Γερμανίας³² καὶ φυλακισθεὶς ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα³². Καθ' ἃ πληροφορεῖ ἡμᾶς ἡ σλαβικὴ βιογραφία του (κεφ. 9), ὁ Μεθόδιος δικαζόμενος εἶπε τὰ ἐξῆς εἰς τοὺς βαυαρικούς ἐπισκόπους καὶ τὸν βασιλεῖα τῆς περιοχῆς των: «Λαλῶ τὴν ἀλήθειαν ἐνώπιον βασιλέων καὶ δὲν αἰσχύνομαι (Ψαλμ. 118, 46). Ὑμεῖς ποιήσατε ὅ,τι θέλετε. Δὲν εἶμαι καλύτερος ἐκείνων, οἱ ὅποιοι μετὰ πολλῶν βασάνων ἐθυσίασαν τὴν ζωὴν των ὑπὲρ τῆς ἀληθείας».

Τὸ πνεῦμα τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ αὐτοθυσίας μετεδόθη ὑπὸ τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καὶ εἰς τοὺς μαθητάς αὐτῶν, οἵτινες ἕνεκα τῆς αὐστηρᾶς ἐμμονῆς των εἰς τὴν Ὀρθοδόξιαν κατεδιώχθησαν ἀπηνῶς ὑπὸ τῶν λατίνων. Ὁ Μεθόδιος ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐνίσχυσε αὐτοὺς εἰπὼν: «Μὴ φοβεῖσθε... ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων κακῶσαι»³³.

Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου, οἵτινες ἔμεινον πιστοὶ εἰς τὸ ὀρθόδοξον πνεῦμα, οἱ λατῖνοι «τοὺς μὲν ἀπανθρώπως ἠμίζοντο, τῶν δὲ τὰς οἰκίας διήρπαζον μὴ γινύμενοι ἀσεβείᾳ πλεονεξίαν, ἄλλους

27α. Πρβλ. Zitie Metodija 14. P. Lavrov, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 76 ἔξ. Z. Dittrich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 207.

28. Βασ. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 371. Πρβλ. S. Sakac, Bemerkungen zum Methodiusprozess in Bayern ἐν Orientalia Christiana Periodica 20, Roma 1954, 175-180.

29. Τοῦτο φαίνεται εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ πάπα Ἰωάννου 8ου πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Hermanrich (εἰς Passau) καὶ Anno (εἰς Freising).

30. Τοῦτο μνημονεύεται ὡσαύτως ἐν παπικῇ ἐπιστολῇ (F. Grivec, μν. ἔ., σελ. 98).

31. Αὐτόθι.

32. Ἡ μαρτυρικὴ πορεία τοῦ Μεθοδίου διὰ τῆς Βαυαρίας πρὸς τὸν τόπον τῆς ἐξορίας ἠρουνήθη ὑπὸ τοῦ A. W. Ziegler εἰς τὰς ἐξῆς δύο πραγματείας: 1) Der Slavenapostel Methodius in Schwabenland ἐν Festschrift: Dillingen und Schwaben 1949, 169-182. 2) Methodius auf dem Weg in die schwäbische Verbannung ἐν Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 1953, 369-382. Ὁ Μεθόδιος πιθανῶς ἐφυλακίσθη εἰς τὴν μονὴν Ellwangen, ὡς ὑποστηρίζεται ἐν Viktor Burr, Ermenrich von Ellwangen ἐν Ellwanger Jahrbuch 16, 1956. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 100. Z. Dittrich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 192.

33. Θεοφυλάκτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1205.

γυμνούς ἐπ' ἀκανθῶν ἔσυρον, καὶ ταῦτα γέροντας ἀνδρας... "Ὅσοι δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἦσαν νεώτεροι, τούτους δὴ τοῖς Ἰουδαίοις (ὡς δούλους) ἐπώλουν³⁴... "Ὅσοι δὲ διδασκάλων ἐπέιχον τάξιν, οἷος δὴ Γοράσδος... καὶ Κλήμης πρεσβύτερος, ἀνὴρ λογιώτατος, καὶ Λαυρέντιος καὶ Ναοῦμ καὶ Ἀγγελάριος, τούτους δὴ καὶ ἄλλους πλείους ὀνομαστοὺς σιδηροδέτους φυλακαῖς εἶχον ἐγκλείσαντες³⁵. Μετὰ ταῦτα οἱ ὁμολογητὰ μαθητὰ τοῦ Μεθοδίου παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν λατίνων εἰς βαρβάρους γερμανοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἐκείνους ἀεζάγουσι μὲν τῆς πόλεως, ἀποδύσαντες δὲ γυμνοὺς ἔσυρον. Ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ξίφη τοῖς τραχήλοις ἐκείνων ἐπικατήγουν ὡς πλῆζοντες, καὶ τὰ δόρατα τοῖς πλευροῖς ἐπέφερον³⁶. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ἐκλεκτοὶ μαθητὰ τοῦ Μεθοδίου ἐξεδιώχθησαν ἀβρωμάτων, ἐνδυμάτων ἀπορούντες. Οὐκοῦν ἠναγκάσθησαν διὰ τὸ δέος ἀπ' ἀλλήλων διαιρεθῆναι, καὶ δὴ ἄλλος ἄλλαχού διεσπάρησαν, Θεῶ τούτο δόξαν, ἵνα καὶ πλείω μέρη τῶ κύκλω τοῦ Εὐαγγελίου ἐμπεριλάβωσι³⁷. Ὁ Franz Grivec ὁμολογεῖ, ὅτι αἱ περὶ τῆς ἀγρίας ἐκτοπίσεως τῶν μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου πληροφορίες αὗται, τὰς ὁποίας μεταδίδει ὁ Θεοφύλακτος, εἶναι ἱστορικῶς ἀξιοπίστοι καὶ ἐπικυροῦνται ὑπὸ παλαιοσλαβικῶν πηγῶν³⁸.

Ἡ συνισταμένη τῶν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν συναισθημάτων, ἅτινα ἐδημιουργοῦντο ἐκ τῶν κακουχιῶν, τὰς ὁποίας οὗτοι ὑφίσταντο μετ' αὐταπαρνήσεως πρὸς χάριν τοῦ ἱεραποστολικοῦ τῶν ἔργου, παρουσιάζεται λυρικῶς τα εἰς ἓνα παλαιοσλαβικὸν ὕμνον, ὅστις σφίζεται ἐν χειρογράφῳ τῆς Μόσχας τοῦ τέλους τοῦ 12ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰῶνος, παρεισαχθεὶς εἰς τὴν σλαβικὴν μετάφρασιν τῆς πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης σχετικῆς λειτουργικῆς ἀκολουθίας. Ὁ ὕμνος οὗτος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ἅγιον Δημήτριον, ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἐπάκουσον, ὦ Ἐνδοξέ, τῶν πτωχῶν δούλων σου καὶ δεῖξον τὴν εὐσπλαγγνίαν σου εἰς ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι εἴμεθα ἀπομακρυσμένοι ἐκ τοῦ ἁγίου καὶ μεγαλειώδους (ἐν Θεσσαλονίκῃ) ναοῦ σου καὶ τῶν ὁπίων αἰκαρδία σήμερον φλέγονται ὑπὸ τῆς νοσταλγίας, Ἄγιε, σὲ ἀκόμη μίαν φορὰν νὰ τιμήσωμεν εἰς τὸν ναόν σου καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν πρεσβείαν σου. Στερούμεθα, ὦ Σοφέ, τῆς θεᾶς τοῦ μεγαλείου σου, διότι ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Σωτῆρα περιπλανώμεθα εἰς ξένας χώρας καὶ ὑφιστάμεθα βιαίους διωγμοὺς ἐκ μέρους τῶν αἰρετικῶν...»³⁹.

34. Ἡ ἀξιοπιστία τῆς πληροφορίας ταύτης ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τῆς παλαιοσλαβικῆς βιογραφίας τοῦ Ναοῦμ. Οἱ δούλοι προσεφέροντο πρὸς πώλησιν εἰς τὴν Βενετίαν, ἥτις τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο τόπος δουλεμπορίου, τοῦ ὁποίου μετεῖχον καὶ Ἰουδαῖοι (F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 152—153).

35. Θεοφύλακτος, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1213—1216.

36. Αὐτόθι, στ. 1217.

37. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1220.

38. Μν. ἔ., σελ. 152.

39. M. Pogođin, Kirillo—Methodievskij Sbornik, Moskva 1865, σελ. 279, ἐν F. Grivec, μν. ἔ., σελ. 18.

4. Τὸ ὀρθόδοξον ἱεραποστολικὸν ἰδεῶδες.

Διὰ τὴν θεωρίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς κέκτηται μεγάλην σημασίαν ἡ διατύπωσις τοῦ ἰδεώδους, ὅπερ πρέπει νὰ ἐμπνέη πάντα ὀρθόδοξον ἱεραποστολόν. Τοῦτο ἀναμφιβόλως δὲν δύναται νὰ εἶναι διάφορον τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἰδεώδους, ὅπερ ἐνεσάρκωσαν οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος καὶ ἐκληροδότησαν εἰς τοὺς μαθητάς των.

Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο συναρτᾶται πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν ἤδη ἀντίληψιν τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν, καθ' ἣν, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἄνθρωποι εἶναι κεκλημένοι διὰ τοῦ Χριστοῦ νὰ ἐπανακτήσουν τὴν διὰ τῆς πτώσεως ἀπολεσθεῖσαν παραδείσιον δόξαν τοῦ Ἀδάμ⁴⁰. Ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης στηρίζεται ἡ ἰδέα τῆς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἐνότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ τῆς ἰσότητος καὶ ἀδελφωσύνης αὐτῶν. Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἐφρόνουν, ὅτι διὰ πάντα ἄνθρωπον ἰσχύουν οἱ λόγοι τοῦ Χρυσόστομου: «Ἀνθρωπός ἐστι τὸ περισπούδαστον τοῦ Θεοῦ ζῶον· κἂν δούλος ἦ, οὐκ ἐστι μοι εὐκαταφρόνητος· κἂν εἰς ἦ, ἄνθρωπός ἐστι, δι' ὃν οὐρανὸς ἐτανύσθη καὶ ἥλιος φαίνει καὶ σελήνη τρέχει καὶ ἄηρ ἐξεχύθη καὶ πηγαὶ βρῶνσι καὶ θάλαττα ἠπλώθη καὶ προφῆται ἐπέμφθησαν καὶ νόμος ἐδόθη· καὶ τί δὴ πάντα λέγειν; δι' ὃν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο. Ὁ Δεσπότης μου ἐσφάγη καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐδέχεεν ὑπὲρ ἀνθρώπου· κἀγὼ καταφρονῆσαι ἔχω; Καὶ ποῖαν ἔχω συγγνώμην;»⁴¹. «Θεὸν ὁ ζῆλος τῶν ἁγίων ἀδελφῶν ἐστηρίζετο ἔνθεν μὲν ἐπὶ τοῦ γνησίου αὐτοῦ ἀνθρωπιστικοῦ πνεύματος, ἐτέρωθεν δὲ ἐπὶ τῆς ζωηρᾶς αὐτῶν ἐπιθυμίας, ὅπως πάντες οἱ λαοὶ ἀνακαινισθοῦν ἐγκολπούμενοι τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ συνάπτοντες ζωντανὴν σχέσιν μετὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀφύπνισιν τοῦ ζήλου τῶν δύο ἱεραποστόλων ὑπὲρ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τῶν Σλάβων ἱεραποστολικῆς ἐργασίας συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) κατὰ τὸ διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ταξιδίον του πρὸς τοὺς Ἀραβίας παρετήρησεν, ὅτι πολλοὶ Σλάβοι εἶχον ἐξισλαμισθῆ καὶ εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν ἀραβικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν⁴². Πιθανῶς ἡ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μοραβίας Ραστισλάβου ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν βυζαντινὸν αὐτοκράτορα παράκλησις περὶ ἀποστολῆς βυζαντινῶν ἱεραποστόλων εἰς Μοραβίαν^{42α} εἶχε πολιτικὰ ἐλατήρια καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἐκ τῶν Φράγκων κινδύνου, ὅστις ἠπειλεῖ τὴν Μοραβίαν⁴³. Ἐπὶ πλεον ἀσφαλῶς ἡ ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος παρότρυνσις ἔδωκεν ὄθησιν εἰς τοὺς δύο ἁγίους ἀδελφούς,

40. Z. Dittrich, μν. ἔ., σελ. 123 καὶ F. Grivec, ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 31—32, ἐνθα ἰδὲ καὶ σχετικὰς περιχοπὰς εἰς τὰ ἔργα τῶν Πατέρων.

41. Migne 'E. Π. τόμ. 48, στ. 1029.

42. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 43.

42α. Zitie Konstantina Filosofa 14 καὶ Zitie Mefodija 5 ἐν P. Lavrov, μν. ἔ., σελ. 26, 71. Z. Dittrich, μν. ἔ., σελ. 93—94. P. Dvornik, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 212 ἐξ. P. Duthilleul, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 101—102.

43. B. Φειδῆ, ἐνθ' ἄνωτ.

ἵνα ἀποδυθῶν εἰς τὸ μέγα ἱεραποστολικὸν ἔργον των. Ἄλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς ἀπέδειξεν ἡ βλῆ πεφωτισμένη δρᾶσις των, δὲν εἶχε χαρακτῆρα καθαρῶς πολιτικὸν ἢ διπλωματικόν, οὔτε ἀπέβλεπεν εἰς σωβινιστικὰς ἢ ἀποικιοκρατικὰς ἐπιδιώξεις, ἀλλ' ἐνεπνέετο ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου μνημονευθέντος ἱεραποστολικοῦ ιδεώδους, ἀφορῶν εἰς καθαρῶς χριστιανικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς σκοποὺς, τ.ε. εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ἀναγέννησιν τῶν Σλάβων καὶ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Οἱ δύο ὁρθόδοξοι ἀδελφοί, — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς λατίνους ἱεραποστόλους, οἵτινες ἐδεικνυον περιφρόνησιν πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρας ἢ ἐχρησιμοποιοῦν καὶ βίαν πρὸς ἐκχριστιανισμόν των, — ἐνεπνέοντο ὑπὸ τοῦ γνησίου χριστιανικοῦ ἀνθρωπιστικοῦ πνεύματος^{43α}, ἕπερ σέβεται τὴν ἐλευθέραν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς πολιτιστικὰς ἢ γλωσσικὰς ἰδιομορφίας τῶν λαῶν^{43β}.

Τοῦτο ἐξηγεῖ διατὶ οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος δὲν ἤθελον νὰ ἐπιβάλουν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὰς λατρείας τῶν ἐκχριστιανιζομένων λαῶν, ἀλλὰ μετέφρασαν τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὰ λειτουργικὰ κείμενα εἰς τὴν σλαβικὴν. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Dvornik, «ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἐνεπνέοντο ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ τῶν πνεύματος, τοῦ δημοκρατικοῦ καὶ φιλελευθέρου, ἕπερ σέβεται τὴν ὄντοτητα ἀτόμων καὶ ἐθνῶν»⁴⁴. Δι' αὐτὸ ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἀνένδοτος καὶ ἐπικὸς ὁ πλήρης αὐτοθυσίας καὶ αὐταπαρνήσεως ἀγὼν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεθοδίου πρὸς ἐπιβολὴν ἐν ταῖς σλαβικαῖς χώραις τῆς σλαβικῆς λειτουργίας καὶ πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ἀντιδράσεως τῶν λεγομένων «Τριγλωσσιτῶν» ἢ «Πιλατιανῶν»^{44α}, οἵτινες ὑπεστήριζον, ὅτι ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ πρέπει νὰ χρησιμοποιῶνται οὐχὶ ἑτέρα γλῶσσα, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον μία ἐκ τῶν τριῶν γλωσσῶν (ἐβραϊκὴ, ἐλληνικὴ, λατινικὴ), αἵτινες ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πιλάτου τεθεῖσαν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἐπιγραφὴν. Ὁταν οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ κατὰ τὴν μετάβασίν των εἰς Ρώμην διήρχοντο ἐκ Βενετίας, ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ὡς διηγεῖται ὁ σλαβικὸς «βίος τοῦ Κωνσταντίνου»⁴⁵, «συνεκεντρώθησαν λατῖνοι ἐπίσκοποι, ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ἐναντίον αὐτοῦ (τοῦ Κωνσταντίνου), παρουσίασαν τὴν αἴρεσιν τῶν τριῶν γλωσσῶν καὶ εἶπον: Ἐξήγησον εἰς ἡμᾶς, πῶς ἠδυνήθης σὺ ἤδη νὰ δημιουργήσῃς διὰ τοὺς Σλάβους ἰδιαίτερα σημεῖα γραφῆς καὶ νὰ διδάξῃς ταῦτα εἰς αὐτούς, ἀφοῦ προηγουμένως οὐδεὶς ἕτερος εἶχεν ἐφεύρει τοιαῦτα, οὔτε τις τῶν ἀποστόλων, οὔτε ὁ ρωμαῖὸς πάπας, οὔτε ὁ

Γρηγόριος (ὁ μέγας) οὔτε ὁ Ἰερώνυμος, οὔτε ὁ Ἀγούστίνος; Γνωρίζομεν μόνον τρεῖς γλώσσας, εἰς τὰς ὑποίας πρέπει τις νὰ τιμᾷ τὸν Θεόν, τὴν ἐβραϊκὴν, τὴν ἐλληνικὴν καὶ λατινικὴν». Τότε ὁ Κωνσταντίνος ὁ φιλόσοφος ἀπήντησεν εἰς τοὺς λατίνους: «Δὲν στέλλει ὁ Θεὸς τὴν βροχὴν καθ' ὅμοιον τρόπον εἰς ὅλους; Ὁ ἥλιος δὲν λάμπει ὁμοίως δι' ὅλους (Ματθ. 5, 45); Ἡ ἡμεῖς πάντες δὲν ἀναπνέομεν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τὸν ἀέρα; Πῶς δὲν αἰσχύνοσθε διὰ τὸ ὅριζετε μόνον τρεῖς γλώσσας καὶ θέλετε, ἵνα πᾶσαι ἀλοιπαὶ γλῶσσαι εἶναι τυφλαὶ καὶ κωφαί; Ἡμεῖς ὅμως γνωρίζομεν πολλοὺς λαοὺς, οἵτινες ἔχουν τὴν γραφὴν των καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος εἰς τὴν γλῶσσαν του δοξάζει τὸν Θεόν. Γνωστοὶ εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἀρμένιοι, Πέρσαι, Ἀβασγοί, Ἰβηρες, Σοῦγδοι, Γότθοι, Ἀβαροι, Τοῦρσοι, Χάζαροι, Ἀραβες, Αἰγύπτιοι, Σύροι καὶ πλεῖστοι ἄλλοι»⁴⁶. Ἄλλ' ἐὰν δὲν θέλετε νὰ δώσητε προσοχὴν εἰς τὸ γεγονός αὐτό, τοῦλάχιστον ἀναγνωρίσατε τὴν κρίσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς». Ἐν συνεχείᾳ προβάλλονται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, πρὸς τοὺς ἄλλοις, τὰ ἐξῆς βιβλικὰ χωρία: «Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ» (Ψαλμ. 95,1)· «αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη, ἐπαινεῖσατε αὐτόν, πάντες οἱ λαοὶ» (Ψαλμ. 116)· «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. 28,19)· «ἐν τῷ ὀνόματί μου γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς» (Μάρκ. 16, 17). Αἱ ἀποδείξεις τοῦ Κωνσταντίνου κατακλείονται διὰ τῶν λόγων: «ἵνα... π ᾶ σ α γ λ ῶ σ σ α ἐξομολογήσῃται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς» (Φιλιπ. 2,11)^{46α}.

Οἱ δύο Ἕλληνες ἀδελφοὶ ἦσαν τόσον ἐνθουσιώδεις ὅπαδοι τῆς σλαβικῆς λειτουργίας, ὥστε ἐτέλουν αὐτὴν καὶ ἐντὸς αὐτῶν τῶν ρωμαϊκῶν ναῶν. Ἐπὶ πλέον ἦσαν τόσον εὐγλωττοὶ καὶ πειστικοὶ εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἀπόψεων τῶν «Τριγλωσσιτῶν» καὶ «Πιλατιανῶν», ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' ἠλόγησεν πανηγυρικῶς τὴν μετάφρασιν τῶν Γραφῶν καὶ τῶν λειτουργικῶν κειμένων εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν^{46β}. Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Θεοφιλάκτου, ὁ πάπας οὗτος, ὅταν ἐγνώρισεν τὸ μεταφραστικὸν ἔργον τῶν δύο ἀδελφῶν, «οὐκ εἶχεν ὁ χρῆσαιτο τῇ χαρᾷ· ἐμακάριζε τοὺς ἀνδρας, παντοίοις ὀνόμασιν ἀνεκάλει, πατέρας, ἐπιτόθητα τέκνα, χαρὰν οἰκείαν, στέφανον πίστεως, δό-

43α. P. Duthilleul, μν. ε., σελ. 103 ἐξ.

43β. Πρβλ. Zitie Konstantina Filsofa 1, 14, 16 καὶ Zitie Mefodija 2, 10. Z. Dittrich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 130. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Z. Dittrich (αὐτόθι, σελ. 139), ὅτι τὸ ἱεραποστολικὸν πνεῦμα τῶν δύο ἀδελφῶν ἦτο διάφορον τοῦ πνεύματος τοῦ Μ. Φωτίου εἶναι πάντῃ ἀσύστατος.

44. Β. Ἐράστου, Χίλια χρόνια ἀκτινοβολίας, περ. «Ἀκτῖνες», ἔτος 1948, σελ. 43.

44α. Zitie Konstantina Filsofa 15 ἐν P. Lavrov, μν. ε., σελ. 28. Z. Dittrich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 138. P. Duthilleul, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 112.

45. Zitie Konstantina Filsofa 15—16 ἐν P. Lavrov, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 28 ἐξ.

46. Περὶ τῆς ποικιλίας τῶν λειτουργικῶν γλωσσῶν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολὴν ἰδὲ Παν. Τρ ε μ π ε λ α, Λειτουργικοὶ τύποι Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς, ἐν Ἀθήναις 1961· Εἰσαγγ. Θεοδωροῦ, Λειτουργικοὶ τύποι ἐν «Θρ. καὶ Ἠθ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», 8 (1966) 199—210. A. M. Martimort, Handbuch der Liturgiewissenschaft, I, Freiburg—Basel—Wien 1963, σελ. 16—35. F. Brightman, Eastern Liturgies, Oxford 1896 κ.λ.π.

46α. Zitie Konstantina Filsofa 15—16. Πρβλ. Zitie Mefodija 6. P. Lavrov, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 28 ἐξ., 72. Z. Dittrich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 138, 158—159. P. Duthilleul, μν. ε., σελ. 116 ἐξ.

46β. Zitie Mefodija 8. Z. Dittrich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 92, 165, 176. F. Grivec, μν. ε., σελ. 257 ἐξ. Ἡ γνώμη τοῦ Dittrich (αὐτόθι, σελ. 127), καθ' ἣν πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν δύο ἀδελφῶν εἰς Ρώμην δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ ἐν σλαβονικῇ μεταφράσει λειτουργία εἶναι τελείως ἀστήρικτος.

ξης καὶ κάλλους Ἐκκλησίας διάδημα»⁴⁷. Καὶ βραδύτερον ὁ Μεθόδιος, παρὰ τὰς κακουχίας, τὰς ὁποίας ὑπέστη ὑπὸ τῶν «Πυλατιανῶν» λατίνων ἐπισκόπων, ἦτο τόσο ἀκλόνητος εἰς τὴν ἑλληνορθόδοξον ἀρχὴν τῆς ἰσοτιμίας πασῶν τῶν γλωσσῶν, ὥστε ἠνάγκασε τὸν πάπαν Ἰωάννην ὄν δια λόγους σκοπιμότητος νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς ἰδικὰς του ἀπόψεις. Τοῦτο φαίνεται σαφῶς εἰς τὸ ὅτι ὁ πάπας οὗτος, ἐνῶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Μεθόδιον γραφεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ ἔτους 879 ὡς λειτουργικὴν γλῶσσαν ἐπέτρεπε μόνον τὴν λατινικὴν καὶ ἑλληνικὴν⁴⁸, τῷ 880 ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ «Industriae tuae» πρὸς τὸν ἡγεμόνα Σβαντοπόλκον ὑποστηρίζει τὰς ὑπὲρ τῆς σλαβικῆς λειτουργίας ἀπόψεις τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καὶ καταδικάζει τὴν θεωρίαν τῶν Πυλατιανῶν ἢ Τριγλωσσιτῶν⁴⁸. Ἄλλ' αἱ ἀπόψεις τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου ὄν τάχιστα ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν διαδόχων παπῶν καὶ ὑπὸ τῶν τρεφόντων θανάσιμον μῖσος ἐναντίον τοῦ Μεθοδίου λατίνων ἐπισκόπων, οἵτινες οὐδόλως ἠνεύχοντο τὴν ἐξ ἐμμο- νῆς πρὸς τὸ γνήσιον ὀρθόδοξον ἱεραποστολικὸν πνεῦμα προβολὴν ὑπ' αὐτοῦ τῆς σλαβικῆς λειτουργίας.

Ὁλίκοθεν νοεῖται, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ ὀρθοδόξου πνεύματος καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον

47. Θεοφυλάκτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1197.

47α. Z. Dittlich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 198. P. Duthilleul, μν. ξ., σελ. 144 ἐξ.

48. A. Lapôtre, L' Europe et le Saint—Siège à l' époque carolingienne, I, Le pape Jean VIII, Paris 1895, σελ. 126, ἐνθα ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολὴ χαρακτηρίζεται ὡς «ὁ χάρτης τῆς ἰσότητος πασῶν τῶν γλωσσῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ».

ἀπορρέουσα προβολὴ τῆς σλαβικῆς λειτουργίας οὐδόλως ἐσήμαινε, ὅτι οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ εἶχον ἀπολέσει τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα των. Ὡς γνωστὸν, ὁ καταφλέγων τὰς καρδίας των πόθος πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ καὶ πρὸς τὴν προοριζομένην διὰ πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους παραδείσιον δόξαν, τὴν ὁποίαν θέλει νὰ ἀποκαταστήσῃ ὁ Χριστὸς καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ εὐλογούμενον ἱεραποστολικὸν ἔργον, οὐδόλως εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἀγάπην διὰ τὴν ἐπίγειον πατρίδα. Ἀμφότεροι οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς των εἶχον ἐστραμμένον τὸ βλέμμα τῆς ψυχῆς των πρὸς τὴν ἑλληνικὴν βυζαντινὴν πατρίδα. Ἡ Θεσσαλονικὴ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ναοὶ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἦσαν, ὡς ἤδη εἶπομεν, τὸ ἀντικείμενον τῆς ζωηρᾶς νοσταλγίας των. Ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) εἰς μὲν τὴν αὐλὴν τῶν Ἀράβων ὑπεστήριξεν, ὅτι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐξεπορεύθησαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, εἰς δὲ τὴν αὐλὴν τῶν Χαζάρων ἐτόνισεν, ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶναι τὸ μοναδικὸν παγκόσμιον χριστιανικὸν βασίλειον⁴⁹. Οἱ δύο ἀδελφοί, ὅταν μετέβησαν εἰς Ρώμην, διέμενον εἰς ἑλληνικὸν μοναστήριον καὶ εὐρίσκοντο εἰς συγχοτάτην ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τοὺς σλαβικοὺς βίους τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεθοδίου ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία περιβάλλεται μὲ θρησκευτικὸν φωτιστὴ φανον, ἐνῶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξυμνεῖται ἐμφαντικῶς⁵⁰. Ὁ Κωνσταντῖνος χαρακτηρίζεται ὡς διάκονος τοῦ

49. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 52.

50. Zitie Konstantina Filosofa 6, 8—11. Zitie Mefodija 5 καὶ 13.

Ὁ ἅγ. Κύριλλος βαπτίζει τὸν βασιλέα Βόριν καὶ ὁ ἅγ. Μεθόδιος κηρύττων.
Τοιχογραφία τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ ἱ. μονῆς Ἀραπόβου.

αυτοκράτορος⁵¹. Ὁ Μεθόδιος ἀκόμη καὶ εἰς τὴν τελευταίαν λειτουργίαν, ἣν ἐτέλεσεν ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, εὐχεται ὑπὲρ τοῦ βυζαντινοῦ αυτοκράτορος⁵². Ὡς ὁμολογεῖ ὁ Duthilleul, ὁ Μεθόδιος παρέμεινεν «ἐν πιστὸν τέκνον τοῦ Βυζαντίου μέχρι τέλους»⁵³.

Ἡ θερμὴ αὐτῆ ἀγάπη τῶν δύο ἀδελφῶν πρὸς τὴν πατρίδα, ἣτις ἐπανειλημμένως ἐξάιρεται εἰς τὰς σλαβικὰς βιογραφίας των⁵⁴, καθιστᾷ ἔτι περισσότερον ἡρωϊκὴν τὴν ἐξ αὐτῆς ἀπομάκρυνσίν των χάριν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου καὶ μαρτυρεῖ τὴν ἀφοσίωσιν των εἰς τὸ ὑπὸ οἰκουμενικοῦ πνεύματος διεπόμενον ὀρθόδοξον ἱεραποστολικὸν ἰδεῶδες, ὅπερ καὶ σήμερον δέον νὰ εἶναι ἡ γενεσιουργὸς αἰτία καὶ ἡ κινητήριος δύναμις πάσης πτυχῆς τοῦ ἔργου τῆς Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς.

5. Ἀφοσίωσις εἰς τὸ καθ' ὅλου ὀρθόδοξον πνεῦμα.

Εἰς σοβαρὸς κίνδυνος, ὁ ὁποῖος συχνάκις πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου ἱεραποστολικοῦ ἔργου, εἶναι ὁ κίνδυνος ἐπιβλαβῶν συμβιβασμῶν, δυναμένων νὰ δημιουργηθοῦν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν ταῖς χώραις τῆς Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς πάντοτε οἱ ὀρθόδοξοι ἱεραπόστολοι δροῦν ἐν μέσῳ ἀσφυκτικοῦ κλοιοῦ ἐκδηλώσεων ἢ ἀντιλήψεων, ἀντιθέτων πρὸς τὸ καθ' ὅλου ὀρθόδοξον πνεῦμα καὶ ὀφειλομένων εἴτε εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς μόλις ἐγκαταλειφθείσης εἰδωλολατρείας, εἴτε εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ διδασκαλίας ἐτεροδόξων ἱεραποστόλων, οἵτινες, ὡς μὴ ὄφελε, εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐξ ἀνταγωνισμοῦ ὑποσιμᾶπτον τὸ ἔργον τῆς Ὀρθοδόξου Ἱεραποστολῆς, ὅπου αὐτὴ ὑπάρχει. Παρόμοιον σοβαρὸν κίνδυνον ἀντιμετώπισαν νικηφόρος καὶ οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, ὡς καὶ οἱ ἄμειστοι μαθηταὶ αὐτῶν, διδάσκοντες οὕτω τὰς ἐπερχομένας γενεάς, ὅτι πᾶς ὀρθόδοξος ἱεραπόστολος, ἔστω καὶ ἐὰν διώκηται, πρέπει νὰ ἐχῆται στερεῶς τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως καὶ νὰ δεικνύη ἀφοσίωσιν εἰς τὸ καθ' ὅλου ὀρθόδοξον πνεῦμα.

Ἐν τοῖς πρόσθεν ἐμνημονεύθη ἤδη ἡ ἡρωϊκὴ ἀφοσίωσις τῶν ἁγίων ἀδελφῶν εἰς τὴν περὶ τῆς λειτουργικῆς γλώσσης ὀρθόδοξον παράδοσιν. Παρόμοιον τι ἰσχύει καὶ διὰ τὸν καθ' ὅλου λειτουργικὸν τύπον, τὸν ὁποῖον οὗτοι ἐχρησιμοποίησαν ἐν ταῖς σλαβικαῖς χώραις. Οὗτοι ἐχρησιμοποίησαν τὴν «λειτουργίαν τοῦ Χρυσοστόμου» ἐν σλαβικῇ μεταφράσει⁵⁵. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ διάγραμμα καὶ τὸ τυπικὸν τῶν διαφόρων ἀκολουθιῶν τῆς ὅλης σλαβικῆς λατρείας, εἶναι βέβαιον, ὅτι

51. Zitie Konstantina Filofofa 18. P. Lavrov, μν. ξ., σελ. 34. Z. Dittlich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 148.

52. Zitie Mefodija 17 F. Grivec, μν. ξ., σελ. 239.

53. P. Duthilleul, μν. ξ., σελ. 160.

54. Zitie Konstantina Filofofa 6, 8, 18. Zitie Mefodija 8 καὶ 18. P. Lavrov, μν. ξ., σελ. 18 ἐξ. Z. Dittlich, μν. ξ., σελ. 134.

55. Τοῦτο ὑποστηρίζομεν ἐν εἰδικῇ μελέτῃ ἡμῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ ἔργον τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἐξ ἐπόψεως λειτουργικῆς».

οἱ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος δὲν παρεσύρθησαν ἐκ τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ περιβάλλοντος, οὔτε ἐκ τῶν τιμῶν, τὰς ὁποίας ὁ πάπας ἀρχικῶς ἐπέδαψίλευσεν εἰς αὐτοὺς χάριν σκοπιμότητος. Ὡς ὁμολογεῖ ὁ Franz Grivec, «ἐν τῷ ἰδίῳ κεφαλαίῳ τοῦ σλαβικοῦ βίου τοῦ Κωνσταντινίου (Vita Constantini), ἔθθα περιγράφεται ἡ ἀρχὴ τῆς δράσεως τῶν δύο ἀδελφῶν, ἡ λειτουργικὴ ὁρολογία εἶναι καθαρῶς βυζαντινὴ». Ἐκ τῶν ἀκολουθιῶν, τὰς ὁποίας ὁ Κωνσταντίνος μετέφρασε μετὰ τὴν ἀφίξίν του εἰς Μοραβίαν, μνημονεύεται καὶ ἡ ἑλληνικὴ βυζαντινὴ ἀκολουθία τοῦ ἀποδείπνου⁵⁶. Αἱ νεώτεραι ἐργασίαι σλάβων φιλόλογων ἔχουν ἀποδείξει τὸ ἑλληνικὸν βυζαντινὸν ὑπόβαθρον τῶν παλαιοσλαβικῶν λειτουργικῶν κειμένων⁵⁷. Εἶτα αἱ μαρτυρίαι, καθ' ἃς οἱ δύο Ἑλληγες ἱεραπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ των θεώρουν ὡς ἐπίσημον ἀρχὴν τῶν εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» καὶ εἰσήγαγον εἰς τὴν σλαβικὴν λατρείαν τὸ «Τριῶδιον»⁵⁸, τὸ ὀρθόδοξοβυζαντινὸν λειτουργικὸν ἄσμα⁵⁹, τὸ ἑλληνορθόδοξον σύστημα τῆς νηστείας⁶⁰, ἑλληνικὰ πατερικὰ κείμενα ἀναγνωσκόμενα πιθανῶς κατὰ τὴν ὥραν τῆς λατρείας⁶¹ κ.λ.π., ἀποδεικνύουν τὴν προσήλωσιν αὐτῶν εἰς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν.

Συγκινητικὴ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ τῶν μαθητῶν του ἀπόκρουσις τῶν λατινικῶν κακοδοξιῶν, ὡς καὶ τῆς προσθήκης τοῦ «Filioque» εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Δι' ἐλαχίστου συμβιβασμοῦ θὰ ἠδύνατο ὁ Μεθόδιος νὰ ἀπολαμβάνη τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν προνόμιον, ὅπερ εἶχε δωρηθῆ αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ Β' ^{61α}. Ἄλλ' ὅμως οὕτως πάντοτε ἔθετεν ὑπεράνω τῶν προσωπικῶν του ἀνέσεων τὸν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν σεβασμὸν. Δι' αὐτό, ὡς ἐξιστορεῖ ὁ Θεοφύλακτος, «οὐκ ἔληγεν ὁ μέγας Μεθόδιος πᾶσαν νοθεσίαν τοῖς ἀρχουσι προσάγων... τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπαραιοῦτον δόγμα παρατιθεῖς οἷόν τι νόμισμα βασιλικὸν καὶ ἀκίβδηλον, καὶ ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐνσφραγίζων ἀνεπιβούλευτόν τε καὶ ἄσυλον. Ἦσαν γὰρ οἱ τοῦτο καὶ τότε παραχαράσσοντες καὶ μετακινούντες ὅρια, ἃ οἱ πατέρες ἡμῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἔθεντο, καὶ τῇ ὑπὸ Φράγγων εἰσαγομένη παραφθορᾷ πολλοὶ τὰς ψυχὰς ἐβλάπτοντο, οἳ τὸν μὲν Υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι διετείνοντο, οἷς ὁ Ἅγιος ἀνθιστάμενος τοῦτο μὲν ἐκ τῶν τοῦ Κυρίου λόγων, τοῦτο δὲ ἐκ φωνῶν Πατερικῶν λογισμοὺς καθήρει καὶ πᾶν ὕψωμα τούτων κατὰ τῆς θείας γνώσεως ἐπαίρομενον»⁶². Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὁ ἅγιος Με-

56. Μν. ξ., σελ. 181-182.

57. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 182.

58. Θεοφύλακτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1236.

59. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 186.

60. Βασ. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 370. Z. Dittlich, μν. ξ., σελ. 138.

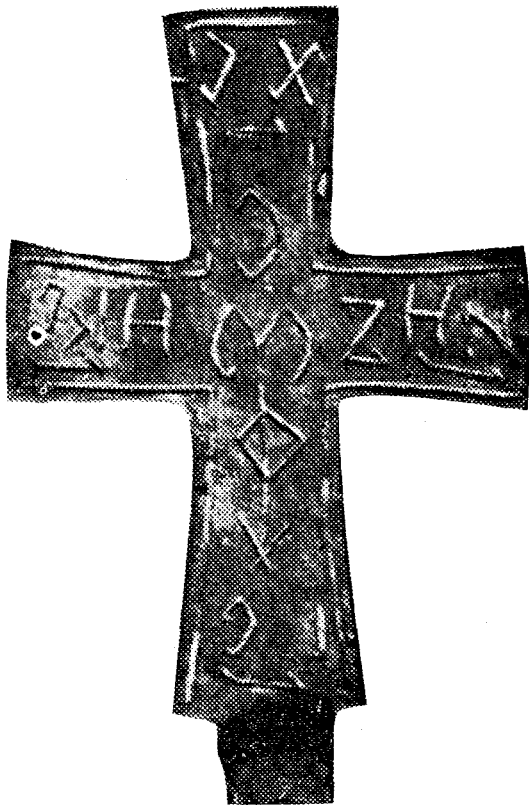
61. J. Gosev, Kiril i Metodij (Annuaire de l' Université de Sofia VI. 1938,3), σελ. 67-69.

61α. Θεοφύλακτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1196.

62. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1201. Αἱ κακοδοξίαι τῶν Φράγγων καὶ Λατίνων ἐχαρακτηρίζοντο ὡς «οἰοπατορικὴ ἀρεσις» (Zitie Mefodija 1,12. Z. Dittlich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 254). Ἡ ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καταπολέμησις αὐτῶν, ὡς καὶ ἡ καθ' ὅλου

θόδιος εἶπε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ: «Μετὰ τὴν ἐμὴν τελευταίην εἰσελεύσονταί καθ' ὑμῶν λύκοι βαρεῖς μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου, τοῦ ἀποσπᾶν τὸν λαὸν ὀπίσω αὐτῶν· οἷς ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει»⁶³.

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὀρθόδοξον ἦθος ὁ Μεθόδιος οὐδόλως ἐδέχετο συμβιβασμούς. Οὗτος δὲν ἐδίσταζε νὰ νοθετῇ ἢ νὰ ἐλέγῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας. «Ἀμέλει καὶ τῷ τότε ἄρχοντι Μοράβου Ρατισθλάβου καθ' ἐκαστὴν οὐ διέλιπε παραινῶν καὶ ταῖς θείαις ἐντολαῖς ρυθμίζων αὐτῷ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς Πανοσίας συμπάσης κρατοῦντα, Κοτζέλης ὄνομα τού-

Βυζαντινὸς σταυρὸς τῆς ἐποχῆς τῶν ἀγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, εὑρεθεὶς εἰς τὴν Μοραβίαν.

τῶν, παιδεύων ἦν καὶ νοθετῶν τῷ φόβῳ Κυρίου καθηλωσθαι, καὶ τούτῳ ἐκκλίνειν ἀπὸ παντὸς κακοῦ, οἷόν τινα χαλινῶ ἀνακρουόμενον καὶ ἀναστελλόμενον»⁶⁴. Ὁ Μεθόδιος ὠδήγει τοὺς ἄρχοντας «πρὸς βίον σεμνόν»⁶⁵ καὶ «ἐστηλίτευε» δριμύτως τὸν Σβαντοπόλκον, «ὅς μετὰ Ρατισθλάβου ἤρξε Μοράβου»⁶⁶ καὶ ὅστις ἔζη «ἀνδράποδον ἡδονῶν γυναικείων ὧν καὶ

ἀφοσίωσις αὐτοῦ εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἐξηγεῖ διατὶ οὗτος κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους δὲν ἐτιμᾶτο ἐν τῇ Δύσει ὡς ἄγιος, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐστιγματίζετο ὡς αἰρετικὸς (Z. Dittlich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 268).

63. Θεοφύλακτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1205.

64. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1200-1201.

65. Αὐτόθι, στ. 1201.

66. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1204.

τῷ βορβόρῳ τῶν μουσαρῶν ἐγκυλιόμενος πράξεων»⁶⁷ καὶ «τὸν νοῦν ὑπὸ τῆς μιαιφάνης ἡδονῆς παρασεσυλημένος»⁶⁸. Καὶ ἐνῶ οἱ λατῖνοι συνεχῶρουν πάντα εἰς αὐτόν, ἵνα ἔχουν τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ, ὁ Μεθόδιος ἤλεγχεν αὐτόν συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως⁶⁹.

Τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Glagolita Clozianus» σωζόμενον τμήμα μιᾶς ἀρχικῆς μεγάλης συλλογῆς ὁμιλιῶν τῶν Ἑλλήνων Ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, μεταφρασθεισῶν εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν, περιέχει καὶ μίαν ὁμιλίαν τοῦ Μεθοδίου, ἣτις ἀπευθύνει αὐστηρὰς συστάσεις εἰς τοὺς πρίγκιπας καὶ ἡγεμόνας, οἵτινες τότε ἦσαν καὶ δικασταί, ἵνα φροντίζουσι διὰ τὴν παρὰ τοῖς ὑπηκόοις αὐτῶν ἐφαρμογὴν τῶν περὶ γάμου ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων^{69α}.

Ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ Μεθόδιος δὲν ἠείχετο συμβιβασμούς εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπήτησεν ἐξ ἐνὸς συμβούλου τοῦ ἡγεμόνος Σβαντοπόλκου νὰ χωρισθῇ ἐκ τῆς ἀναδόχου αὐτοῦ, ἣν εἶχε νυμφευθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μεθόδιος δὲν εἰσηκούσθη, ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωσίας⁷⁰.

Καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Μεθοδίου, διὰ νὰ μὴ προδώσουν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, προετίμησαν, ὡς ἤδη εἴπομεν, τὴν ὁδὸν τῆς κακουχίας, τῆς δουλείας καὶ τῆς ἐξορίας. Ὅταν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου διδασκάλου «κεφαλὴν ἢ ἀρσεις ἀίρη, καὶ κατὰ τῆς ὀρθοδοξοῦσης πληθὺς τῶν Μεθοδίου μαθητῶν γαυριᾶ», διδάσκουσα «ἐκ Πατρὸς Υἱὸν γεννηθέντα καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον», τότε οἱ μαθηταὶ τοῦ Μεθοδίου διεκήρυξαν εὐθαρσῶς «ἐξ Υἱοῦ δὲ τοῦτο (τὸ Πνεῦμα) προερχόμενον οὔτε μεμαθήκαμεν, οὔτε μαθησόμεθα, οὔτε τὴν πίστιν ἀρνησόμεθα... Ἐτερον τὸ ἐκπορευέσθαι καὶ ἕτερον τὸ χορηγεῖσθαι»⁷¹. Ὅταν δὲ ὁ Σβαντοπόλκος ἐκάλεσεν αὐτοὺς νὰ ἀρνηθοῦν τὰς ιδέας των καὶ νὰ συμβιβασθοῦν χάριν τοῦ ἀδελφικοῦ πνεύματος καὶ τῆς εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας, οὗτοι ἀντέταξαν τοὺς ἐξῆς λόγους: «Οὐ γὰρ περὶ ἐλαχίστων, οὐδὲ περὶ τὰ ἐλάχιστα ἡμῖν ὁ κίνδυνος ἴσταται, ἀλλὰ περὶ δόγματος μὲν ἐκκλησιαστικοῦ τοῦ περὶ τῆς μακαρίας Τριάδος, περὶ δὲ ψυχῆν, τὸ πάντων ἡμῖν οἰκειότατον... Χριστιανούς δὲ οὐκ ἂν ποτε ἡμεῖς θείημεν τοὺς μὴ παραδεχομένους τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐκεῖ γὰρ τοῦ ἐνὸς τῆς Τριάδος, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰπόντος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέται, οὗτοί φασι ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπεπορευέσθαι τὸ Πνεῦμα... Πῶς τοίνυν συμφωνήσομεν τοῖς παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον φρονούσι καὶ τὴν μετὰ τοῦ Πνεύματος τῶν Πατέρων ἔχθεσι; Εἰ μὲν οὖν μεταβαλοῦνται τὰς γνώμας καὶ μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Πατέρων στήσονται,

67. Αὐτόθι.

68. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1213.

69. Αὐτόθι, στ. 1204.

69α. A. Dostal, Clozianus Codex palaeoslovenicus glagoliticus Tridentinus et Oenipontanus, prag 1959. J. Kopitar, Glagolita Clozianus, Vindobonae 1836. Z. Dittlich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 204. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 136.

70. Zitie Mefodija 11.

71. Θεοφύλακτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1208-1209.

ὡς ἀδελφοῖς προσδραμοῦμεν καὶ περιπλακησόμεθα καὶ περιπτυσζόμεθα»⁷².

6. Ἡ καλλιέργεια τῆς λειτουργικῆς ζωῆς καὶ τοῦ θεοῦ κηρύγματος.

Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπῆρξαν ὡσαύτως ὑποδειγματικοὶ εἰς τὸν συνδυασμὸν τοῦ καθ' ὅλου ἱεραποστολικοῦ ἔργου μετὰ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς. Οὗτοι ἐφρόνουν ὀρθῶς, ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ καθ' ὅλου δρᾶσις τῆς Ἐκκλησίας δὲν πρέπει νὰ ἐκφυλίζηται εἰς μίαν ἀναιμικὴν ἀλτροῦστικὴν ἐργασίαν, ἀφορῶσαν μόνον εἰς ἐνδοκοσμικοὺς σκοποὺς καὶ εἰς τὴν περιθαλψὴν ὑλικῶν τινῶν μόνον ἀναγκῶν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀλλὰ δεόν ὡς ἔσχατον καὶ τελικὸν αὐτῆς σκοπὸν νὰ ἔχη τὴν ἐν Χριστῷ πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῶν ἀνθρώπων, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἀληθοῦς χαρᾶς καὶ εὐτυχίας αὐτῶν, καθίσταται δὴλον, ὅτι οἱ φορεῖς τῆς δράσεως ταύτης δεόν νὰ καταβάλλουν ἰδιαίτεράν προσπάθειαν, ἵνα καθοδηγοῦν ἐκείνους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀποτείνονται, ὅπως συνδέωνται ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον καὶ συνειδητότερον μετὰ τῆς λειτουργικῆς καὶ μυστηριακῆς ζωῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ἡ συμμετοχὴ ἡμῶν εἰς τὸν μυστικὸν βίον τοῦ Χριστοῦ⁷³. Ἀκριβῶς πρὸς δημιουργίαν ἀνθηρᾶς λειτουργικῆς ζωῆς οἱ δύο Ἑλληνες ἱεραπόστολοι μετέφρασαν τὰ λειτουργικὰ κείμενα εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Σλάβων καὶ εἰργάσθησαν ἀόκνως πρὸς ἀνάπτυξιν παρ' αὐτοῖς τῆς λειτουργικῆς ποιήσεως^{73α}. Ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) ἐκ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἐδημιούργει ποιήματα. Ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ εἶχον ἰδιαίτεράν ἀγάπην εἰς τὸ λειτουργικὸν ἄσμα. «Ὅταν εὐρίσκοντο ἐν Ρώμῃ, ἔψαλλον τὴν σλαβικὴν λειτουργίαν⁷⁴. Ὁ Κύριλλος ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς τελευταίας πρὸ τοῦ θανάτου του στιγμᾶς ἔψαλλε καὶ δι' ἄσματος ἀπεχαιρέτησε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μεθόδιον⁷⁵. Τὸ παλαιοσλαβικὸν ἐγκώμιον τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου πληροφορεῖ, ὅτι ὁ Μεθόδιος ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὀλύμπου «ἐλάλει ἑαυτῷ ψαλμοὺς καὶ ὕμνοις καὶ ῥοδαῖς πνευματικαῖς» (Ἐφ. 5,19)⁷⁶. Εἰς τὴν φιλολογικὴν σχολὴν τοῦ Μεθοδίου ἀνεδείχθησαν ποιηταί, ὡς ὁ Κωνσταντῖνος ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ Κλήμης. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφυλάκτου, ὁ Κλήμης συνεβάλετο τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λειτουργικοῦ βίου ἐν Βουλγαρίᾳ, διότι «τὰς ἐκκλησίας αὐτὸς τοῖς ὕμνοις καὶ ταῖς ψαλμωδίαις ἐπέκνωσε, τὰς ἐορτὰς τοῖς ἀναγνώσμασι κατεφαίδρυνε»⁷⁷.

Ἐντὸς τῶν λειτουργικῶν πλαισίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν τὸ καθ' ὅλου κή-

ρυγμα. Οὗτοι «εἶχοντο ἱκανῶς λόγου διδασκαλικοῦ»⁷⁸ καὶ ἔτρεφον τοὺς Σλάβους (λόγω τῶ ἀληθινῶ ἄρω καὶ καρδίας ὄντας στηρίζοντι)⁷⁹. Διὰ τὸν ἅγιον Μεθόδιον παραδίδεται, ὅτι διὰ τοῦ λόγου «πολλοὺς ἡχμαλώτιζεν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, μετατιθεὶς ἀπὸ τῆς πλάνου δόξης ἐπὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀμώμητον καὶ τιμίους ἐξάγων ἐξ ἀναξίων καὶ διὰ τοῦτο στόμα Θεοῦ καὶ γενόμενος καὶ λεγόμενος. Ὅθεν τοῖς πιστοῖς καθ' ἐκάστην πλατυσμὸς ἐπεγίνετο, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἠῤῥξανε, ὃ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διδασχῆς Λουκᾶ λέγοντος ἀκηκόαμεν...»⁸⁰.

Τὸ ὑπὸ τῶν δύο ἁγίων καλλιεργούμενον κήρυγμα εἶχε πρὸ πάντων χαρακτηρὰ λειτουργικὸν καὶ μυσταγωγικόν, ἀποβλέπον εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν Σλάβων τόσο διὰ τὴν λατρείαν, τ. ἔ. διὰ τὴν ἐνεργὸν καὶ ἐνσυνείδητον συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν καθ' ὅλου λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅσον καὶ ἐκ τῆς λατρείας, τ. ἔ. διὰ τῆς χρήσεως καὶ ἀξιοποιήσεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ θησαυρῶν τῆς λατρείας. Διὰ τὸν εἰς τὰ ἔχνη τῶν δύο ἁγίων ἀδελφῶν ἀκολουθοῦντα πιστὸν μαθητὴν αὐτῶν Κλήμεντα μαρτυρεῖται, ὅτι οὗτος, συμφώνως πρὸς τὴν μακροαίωνα ὀρθόδοξον παράδοσιν, ἐκαλλιεργεῖ δαψιλῶς τὸ ἀπλοῦν καὶ προσηρμοσμένον εἰς τὴν δεκτικότητά τῶν ἀκροατῶν ἑορτολογικὸν κήρυγμα, ὅπερ σήμερον, ὡς μὴ ὠφελε, εἶναι λίαν παρημελημένον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ Κλήμης «λόγους συνθετικῶς εἰς πάσας τὰς ἐορτὰς ἀπλοῦς καὶ σαφεῖς καὶ μηδὲν βαθὺ μηδὲ περιενοημένον ἔχοντας, ἀλλ' οἷους μὴ διαφεύγειν μηδὲ τὸν ἡλιθιώτατον ἐν Βουλγαρίᾳ, διὰ τούτων τὰς τῶν ἀπλοστέρων ψυχὰς ἐθρέψατο, γάλακτι ποτίσας τοὺς μὴ δυναμένους στερεωτέραν τροφὴν προσήκασθαι, καὶ Παῦλος ἄλλοις τοῖς Βουλγάροις Κορινθίοις ἄλλος γενόμενος. Δι' αὐτῶν γὰρ τῶν τε Χριστοῦ καὶ ἐπὶ Χριστῷ τελουμένων ἐορτῶν ἔξεστι μαθεῖν τὰ μυστήρια, καὶ τῆς πανάγνου Θεοτόκου ταῖς μνήμαις πολλὰκις γινομέναις τοῦ ἔτους ἐγκώμια καὶ διηγῆσεις τῶν περὶ αὐτὴν θαυμασιῶν διὰ τῶν λόγων ἐκείνων ὁ Κλήμης πεφιλοτίμηται· οὐδὲ τὸν Βαπτιστὴν εὐρήσεις ἀνεγκωμιάστον... καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἐντεῦξ βίοις καὶ περιόδοις, καὶ μαρτύρων ἄθλοις πτερωθήσῃ πρὸς τὸν ἐκείνους διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ προσλαβόμενον»⁸¹.

Ὅθεν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καλλιέργεια τῆς λειτουργικῆς ζωῆς καὶ τοῦ λειτουργικοῦ κηρύγματος συνετέλει εἰς τὴν θαυμαστὴν καρποφορίαν τοῦ καθ' ὅλου ἱεραποστολικοῦ τῶν ἔργου, προβάλλεται ὡς νέον αἶτημα διὰ τὴν καθ' ὅλου Ὁρθόδοξον Ἐξωτερικὴν Ἱεραποστολήν ἡ ἀνάγκη τῆς μιμήσεως τῶν δύο ἁγίων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν μαθητῶν των καὶ εἰς τὸν τομέα τοῦτον.

7. Μεταφραστικὴ καὶ συγγραφικὴ δραστηριότης.

Ἡ πεῖρα τῶν αἰώνων πείθει, ὅτι ἡ Ἐξωτερικὴ Ἱε-

72. Αὐτόθι, στ. 1209-1213.

73. Πρβλ. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, Λειτουργικὴ μόρφωσις καὶ ἀγωγή, ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 37-38.

73α. Ζ. Dittirch, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 131.

74. F. Grivec, μν. ἔ., σελ. 184.

75. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 210.

76. Αὐτόθι, σελ. 184.

77. Θεοφυλάκτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1237.

78. Αὐτόθι, στ. 1196· πρβλ. στ. 1200.

79. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1229.

80. Αὐτόθι, στ. 1201.

81. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1229.

ραποστολή ἔχει μόνιμα ἀποτελέσματα, ὅταν δὲν περιορίζεται εἰς τὴν διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν χριστιανικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας εἰς τὴν γλώσσαν τῶν διὰ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου προσελκυομένων ἢ στηριζομένων εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν λαῶν. Καὶ εἰς τὸ αἴτημα τοῦτο ἀνταπεκρίθησαν κατὰ τρόπον ἄριστον οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ διὰ τοῦ καθ' ὅλου μεταφραστικοῦ καὶ συγγραφικοῦ τῶν ἔργου.

Οἱ δύο ἀδελφοὶ διὰ τὰς μεταφράσεις τῶν καὶ διὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν συγγραφέντα ἔργα ἐχρησιμοποίησαν τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐφευρεθεῖσαν λεγομένην «γλαγολιτικὴν» (γλαγὸλ=λόγος) σλαβικὴν γραφὴν^{81α}, τῆς ὁποίας τὰ περισσότερα γράμματα ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης⁸². Ἡ μεταρρύθμισις τῆς γραφῆς ταύτης καὶ ἡ δημιουργία τῆς λεγομένης «κυριλλείου» γραφῆς^{82α} εἶναι ἔργον τοῦ πρεσβυτέρου Κωνσταντίνου, μαθητοῦ τοῦ Μεθοδίου⁸³. Καθ' ἃ γράφει ὁ Θεοφύλακτος, «οἱ ἄγιοι οὗτοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, τὸ πλῆθος τῶν πιστευόντων ἰδόντες, καὶ ὡς πολλὰ μὲν τέκνα γεννῶνται δι' ὕδατός τε καὶ Πνεύματος, καὶ τροφῆς δὲ πάντως πνευματικῆς δέονται, γράμματα ἐξέφροντο...καὶ τὴν τῶν Γραφῶν...μετάθεσιν ἐποιήσαντο, ἵνα τὰ γεννηθέντα τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ θείας τροφῆς ἱκανῶς ἔχοιεν, καὶ εἰς αὐξήσιν πνευματικὴν καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ ἀνατρέχοιεν»⁸⁴. Ἡ ὑπὸ τῶν δύο ἁγίων μεταφρασις εἰς τὴν σλαβικὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἔτυχε τῆς ἐγκρίσεως τοῦ πάπῃ Ἀδριανῷ Β'. «Ὡς δὲ καὶ τὸ ἔργον ἐμφανισθεῖται τῷ Πάπῃ, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν ἐν γλώσση μετάθεσιν κατασκέψαιτο, ἀποστολικὸν οὖσαν γέννημα· οὐκ εἶχεν ὁ χρῆσαιτο τῇ χαρᾷ...Ἐπὶ τούτοις τί ποιεῖ; Τὰς ἐρμηνευθεῖσας βίβλους λαβὼν, τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ προσήγαγεν, οἷον τι ἀνάθημα ταύτας καθιερῶν τῷ Θεῷ καὶ δεικνύς, ὡς τοιαύταις θυσίαις καρπῶν χειλέων εὐαρεστεῖται Θεός, καὶ εἰς ὁσμήν εὐωδίας τὰς τοιοῦτοτρόπους καρπώσεις δέχεται...Ἀποστολικούς τε τοὺς ἄνδρας ἐπ' ἐκκλησίας ἐκήρυξε, τῷ Παύλῳ τὸν ἴσον ὑποδύντας ἀγῶνα, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν προσφορὰν τελείαν καὶ ἁγίαν τῷ Θεῷ προσενεγκεῖν σπεύσαντας»⁸⁵.

Ὁ Κωνσταντίνος (Κύριλλος), ἐκτὸς τῶν ἀριστοτεχνικῶν μεταφράσεων εἰς τὴν σλαβικὴν, ἔγραψεν ἀπολογία τῆς σλαβικῆς λειτουργίας, ποιήματα, ἐγκώμια καὶ ὕμνους πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ρώμης, πολλοὺς λόγους, ὁμολογίαν τῆς ἀληθοῦς πίστεως κ. ἄ^{85α}. Ὁ Μεθόδιος ἐξ ἄλλου συνειργάσθη εἰς τὸ μεταφραστικὸν ἔργον τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἐντὸς ὀκτῶ μηνῶν μετέφρασε ὁλόκληρον τὴν Ἁγίαν Γραφὴν πλὴν τῶν

βιβλίων τῶν Μακκαβαίων^{85β}. Ὡσαύτως μετέφρασε τὸν «Νομοκάνονα» («Συναγωγὴν») τοῦ Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ καὶ «τὰ βιβλία τῶν Πατέρων», ἧτοι διαφόρους πατερικὰς περικοπὰς. Ἐπὶ πλέον ἔγραψε λόγους προτρεπτικούς κ. ἄ.⁸⁶. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ δύο ἀδελφοὶ ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς μίαν θαλαρὰν σλαβικὴν φιλολογίαν⁸⁷. Οἱ μαθηταὶ τῶν συνέχισαν τὸ μεταφραστικὸν καὶ συγγραφικὸν ἔργον τῶν. Οὕτω λ.χ. ὁ Κλήμης δὲν ἔγραψε μόνον τοὺς ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθέντας λόγους, ἀλλ' ἐπὶ πλέον, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, μετέφρασεν εἰς τὴν σλαβικὴν τὸ Πεν-

Τὰ θεμέλια τῆς ροτόντας εἰς Μικροῦλτσιτσε Τσεχοσλοβακίας τῆς ἐποχῆς τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου.

τηροστάριον, ὅπερ, ἐπειδὴ ἀρχικῶς ἀπετέλει μίαν συλλογὴν μετὰ τοῦ Τριωδίου, ἐκαλεῖτο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ καλεῖται ὑπὸ τῶν Σλάβων «Τριωδίων»⁸⁸. Ὡς γράφει ὁ Θεοφύλακτος, «προεγνωκῶς (ὁ Κλήμης) τὸν θάνατον ἐξιτήριον δῶρον ταῖς Βουλγάρων ἐκκλησιαστικαῖς χαρίζεται, καὶ τὸ λεῖπον τῷ Τριωδίῳ προστίθησι· τὸ γὰρ ἀπὸ τῆς καινῆς Κυριακῆς ἄχρι τῆς Πεντηκοστῆς ψαλλόμενον τότε δὴ συνετέλεσεν»⁸⁹.

Σὺν τῷ χρόνῳ, ὡς γράφει ὁ Dvornik, «αἱ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς σλαβικαὶ μεταφράσεις ἐπολλαπλασιάζοντο, ἤρχοντο οἱ Σλάβοι προσήλυτοι εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν, μετὰ τὰ ἐλληνικὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον καὶ ἐμάνθανον νὰ δημιουργοῦν πρωτότυπα σλαβικὰ ἔργα συμφώνως πρὸς τὸ ἐλληνικὸν καὶ βυζαντινὸν φιλολογικὸν στυλ. Ὁ ἐν Μοραβία γραφεὶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ θ' αἰῶνος βίος τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἦτο τὸ πρῶτον σχετικὸν κατόρθωμα, ὅπερ συνηγωνίζετο τὰ καλύτερα βυζαντινὰ προϊόντα τῆς περιόδου... Εἷς νέος δρόμος ἐχαράσσετο εἰς τὴν νοτίαν

81α. Γερασίμου Ἱ. Κονιδάρη, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἐν Ἀθήναις 1948, σελ. 45.

82. Βασ. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄνωτ. Πρβλ. P. Duthilleul, μν. ἔ., σελ. 106 ἐξ.

82α. Γερασίμου Ἱ. Κονιδάρη, αὐτόθι.

83. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 169.

84. Θεοφύλακτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1201.

85. Αὐτόθι, στ. 1197.

85α. P. Duthilleul, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 159. Z. Dittich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 257-258.

85β. Z. Dittich, μν. ἔ., σελ. 203-204. P. Duthilleul, μν. ἔ., σελ. 160-161.

86. F. Grivec, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 132 ἐξ. P. Duthilleul, μν. ἔ., σελ. 160 ἐξ.

87. Β. Φειδά, ἐνθ' ἄνωτ.

88. Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Ἡ μορφωτικὴ ἀξία τοῦ ἱσχύοντος Τριωδίου, ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 40.

89. Θεοφύλακτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1236.

καὶ κεντρικὴν Εὐρώπην διὰ τὴν ἐλευθέραν διείσδυσιν τῆς ἑλληνικῆς μαθήσεως εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην»⁹⁰.

8. Δημιουργία πυρήνων συνεργατῶν.

Οἰαδήποτε ἱεραποστολικὴ προσπάθεια, διὰ τὴν νὰ φέρῃ καρποὺς καὶ μόνιμα ἀποτελέσματα, δὲν πρέπει νὰ στηρίζεται εἰς τὸ ἔργον ἑνὸς ἢ δύο μόνον ἱεραποστόλων, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ συνισταμένη τῆς ἐργασίας πολλῶν συνεργατῶν, ἐμπνεομένων καὶ κατευθυνομένων εἰς ἓνα κοινὸν καὶ ἐνιαῖον ἀγῶνα ὑπὸ τῶν ἰθυόντων τὴν προσπάθειαν ταύτην. Τοῦτο εἶχε κατανοηθῆ ὑπὸ τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἵτινες ἦσαν τῶ ὄντι μεγαλοφυεῖς εἰς τὸ ἔργον τοῦ καταρτισμοῦ καὶ συντονισμοῦ ὁλοκλήρου ἐπιτελείου ἐκλεκτῶν καὶ ἀφωσιωμένων Ἑλλήνων καὶ Σλάβων συνεργατῶν, οἵτινες ἐφήρμοσαν πιστῶς τὰς ὑπ' ἐκείνων ὑποδειχθείσας ἱεραποστολικὰς μεθόδους καὶ ἀπέβησαν ἄξιαι φορεῖς τοῦ πνεύματος τῶν δύο μεγάλων Ἑλλήνων διδασκάλων.

Πρὶν ἢ μεταβοῦν οἱ δύο ἀδελφοὶ εἰς Μοραβίαν, εἶχον ἤδη προπαρασκευάσει διὰ τὸ ἱεραποστολικὸν τῶν ἔργον συνεργάτας τινὰς κατέχοντας τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν. Ἐν Μοραβίᾳ «οὐκ ὀλίγοι τῆς διδασκαλικῆς αὐτῶν πηγῆς ἐπινον»⁹¹. Ἐξ αὐτῶν πολλοὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν δύο ἁγίων εἰσήλθον εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἀνωτέρου ἢ κατωτέρου κλήρου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Ρώμῃ παραμονῆς τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν καὶ πολλῶν συνεργατῶν αὐτῶν, ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' ἐκ «τῶν ἐπομένων τοῖς ἁγίοις, ὅσοι καὶ Σθλοβενικῶν γραμμάτων ἱκανὴν πείραν ἔχουν καὶ βίῃ σεμνῶ κοσμηθῆναι παρὰ τῶν διδασκάλων ἐμαρτυροῦντο, τοὺς μὲν τοῦ τῶν πρεσβυτέρων, τοὺς δὲ τοῦ τῶν διακόνων, ἔστι δ' οὐς καὶ ὑποδιακόνων βαθμοῦ ἤξιωσεν»⁹². Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία, καθ' ἣν ὁ πρίγκιψ τῆς Σλοβακίας Kocel ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Κωνσταντῖνον πεντήκοντα μαθητὰς ἐκ τῆς χώρας ταύτης⁹³. Κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεθοδίου περίξ αὐτοῦ εὐρίσκετο πλήθος ἀφωσιωμένων «πρεσβυτέρων καὶ διακόνων καὶ ὑποδιακόνων, οὓς τελευταίων διακοσίους τῇ ἐνορίᾳ τῆς οἰκίας ἐκκλησίας ἐγκατέλιπεν. Εἰ γὰρ οἱ τοῦ βήματος μόνοι τοσοῦτοι, πόσον εἶναι τῶν λαϊ-

κῶν τὸ πλήθος εἰκάσομεν»⁹⁴. Εἰς τὰς τάξεις πάντων τούτων ὑπῆρχον διακεκριμένοι τινές, οἵτινες ἀδιδασκάλων ἐπέιχον τάξιν, οἷος δὴ Γόρασδος...καὶ Κλήμης πρεσβύτερος, ἀνὴρ λογιώτατος, καὶ Λαυρέντιος καὶ Ναοῦμ καὶ Ἀγγελάριος»⁹⁵ καὶ Σάββας⁹⁶. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεθοδίου, οὗτοι, διωχθέντες, ὡς ἤδη εἶπομεν, ὑπὸ τῶν λατίνων, αὐτῶν τῶν Βουλγάρων χώρων ἐφώτισαν..., πατέρες μακάριοι καὶ διδάσκαλοι λάμπαντες διδάγμασί τε καὶ θαύμασι καὶ βίῃ καὶ λόγῳ καταστάντες παρὰ Θεοῦ ἀμφιδέξιοι»⁹⁷. Ἐκαστος τούτων, μιμούμενος τὴν ἱεραποστολικὴν μέθοδον καὶ τακτικὴν τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ἐδημιούργει ἱεραποστολικούς πυρήνας ἐξ ἀφωσιωμένων μαθητῶν καὶ συνεργατῶν. Ὁ ἐξ αὐτῶν δράσας ἐν Βουλγαρίᾳ Κλήμης εἶχε πλείστους ἐκλεκτοὺς μαθητὰς, τοὺς ὁποίους ἀπέστειλεν εἰς διαφόρους περιοχὰς ἀνά τριακοσίους εἰς ὁμάδας, περιλαμβανούσας κληρικούς πάντων τῶν βαθμῶν. Λίαν εὐγλωττοὶ εἶναι οἱ ἐξῆς λόγοι τοῦ Θεοφυλάκτου, οἵτινες σχεδὸν κατὰ λέξιν εἶναι εἰλημμένοι ἐκ σλαβικῆς διηγήσεως, γεγραμμένης ὑπὸ μαθητοῦ τοῦ Κλήμεντος: «Ἐχων δὲ τινὰς ἐκλελεγμένους τῶν ἄλλων..., τούτοις τὰ πλείω συνῆν καὶ τὰς βαθυτέρας τῶν Γραφῶν ἀνεκάλυπτεν, ἡμᾶς δὲ τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἀναξίτους οἰκειοτέρους τῶν ἄλλων διὰ σπλάγχχνα τῆς χρηστότητος ἐποίησατο, καὶ πάντοτε συνῆμεν αὐτῷ πᾶσι παρακολουθοῦντες οἷς ἐπαρτεν, οἷς ἔλεγεν, οἷς δι' ἀμφοτέρων ἐδίδασκεν...Οὐκοῦν ἄριστοι πάντων οἱ τούτου μαθηταὶ καὶ βίῃ καὶ λόγῳ γεγόνασιν ἔδει γὰρ τοὺς οὕτω μὲν καλῶς φυτευθέντας, οὕτω δὲ καὶ ἐπιμελῶς ποτισθέντας καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἀυξηθῆναι ἐκ τούτων ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακόνους καὶ διακόνους καὶ πρεσβυτέρους τελεῖ· καθ' ἑκάστην δὲ ἐνορίαν τριακοσίους μαθηταῖς εὐθνηεῖτο»⁹⁸. Ὡς εἶναι φανερόν, πρόκειται δι' ἀληθεῖς φάλαγγας καὶ ἐκλεκτοὺς πυρήνας συνεργατῶν, οἵτινες ἐπεξέτειναν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων τῶν.

9. Κοινωνικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ ἐργασία.

Εἰς τῶν σπουδαιότερων παραγόντων τῆς ἐπιτυχίας τοῦ καθ' ὅλου ἱεραποστολικοῦ ἔργου εἶναι τὸ νὰ μὴ περιορίζεται τοῦτο εἰς θεωρητικὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ νὰ συνδυάζεται μετ' ἐκδηλώσεων ἐμπράκτου ἀγάπης καὶ κοινωνικῆς ἢ ἐκπολιτιστικῆς ἐργασίας. Τοῦτο ἀκριβῶς παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ ἔργον τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἱεραποστόλων. Οὗτοι ἦσαν πλήρεις ἀγάπης. Διὰ τοῦτο ἠγαπῶντο πολὺ ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Καθ' ἃ διηγεῖται ὁ παλαιολάβος βιογράφος τοῦ Μεθοδίου, κατὰ τὴν κηδεῖαν αὐτοῦ εἶχον συγκεντρωθῆ πλήθη λαοῦ, ἀνδρες καὶ γυναῖκες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πλοῦσοι καὶ πτωχοί, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, χῆραι καὶ ὀρφανὰ, ξένοι καὶ ἐντόπιοι, ἀσθενεῖς καὶ

90. F. Dvornik, The Diffusion of Greek Culture ἐν «The Geographical Magazine», 1946, σελ. 297. Ὡς σημειοῖ ὁ καθηγητὴς Γερ. Κονιδάρης, «εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς πρέπει νὰ σημειωθῆ ἓν δεῦτερον γεγονός (τὸ πρῶτον εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ), ἐξ Ἰσοῦ ἀξιωμακόμενον διὰ τὴν Βουλγαρίαν καὶ τοὺς Σλαύους γενικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, ἀφοῦ καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν ἔργον τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων καὶ μοναχῶν, τούτεστιν ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς Σλαβικῆς φιλολογίας, ἥτις ὑπῆρξεν εἰς τὸν παραγόντων, ἴσως ὁ θεμελιωδέστατος τῆς πνευματικῆς αὐτοτελείας τῶν Σλαβικῶν λαῶν» (μν. ἔ., σελ. 45).

91. Θεοφυλάκτου, ἐνθ' ἀνωτ., στ. 1196.

92. Ἐνθ' ἀνωτ., στ. 1197. Zitie Konstantina Filosofa 17 καὶ Zitie Mefodija 6 ἐν P. Lavrov, μν. ἔ., σελ. 34 καὶ 73. Z. Ditttrich, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 166.

93. Zitie Konstantina Filosofa 15 ἐν P. Lavrov, μν. ἔ., σελ. 23. Z. Ditttrich, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 120, 155. F. Grivec, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 91.

94. Θεοφυλάκτου, ἐνθ' ἀνωτ., στ. 1205-1208. Πρβλ. Z. Ditttrich, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 202.

95. Θεοφυλάκτου, ἐνθ' ἀνωτ., στ. 1216.

96. Αὐτόθι, στ. 1196.

97. Αὐτόθι, στ. 1193.

98. Αὐτόθι, στ. 1225.

υγιείς». Οὗτοι ἔκλαιον διὰ «τὸν καλὸν διδάσκαλον καὶ ποιμένα» καὶ «συνώδευον ἐκεῖνον, ὅστις τοῖς πᾶσι γέγονε τὰ πάντα, ἵνα τοὺς πάντας σώσῃ» (Α΄ Κορ. 9, 22)⁹⁹. Ὁ Μεθόδιος «οὐκ ἐσκόπει τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τοῦτο ζῶν μόνον, ὃ τοὺς ἄλλους ὠφέλει»¹⁰⁰. Καὶ ὁ εἰς τὰ ἴχνη αὐτοῦ ἀκολουθῶν Κλήμης οὐδέποτε ἐθεάθη «ἡσυχολακῶς ποτε», ἀλλ' ἐκδαπανῶν πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις πρὸς χάριν τῶν Βουλγάρων («ἡ παιῖδας ἐδίδασκε καὶ τοὺτους ποικίλως, τοῖς μὲν τὸν τῶν γραμμένων χαρακτῆρα γνωρίζων, τοῖς δὲ τὸν τῶν γεγραμμάτων νοῦν σαφηνίζων, ἄλλοις πρὸς τὸ γράφειν τὰς χεῖρας τυπῶν· καὶ οὐχ ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ νυκτὸς ἢ προσευχῇ ἑαυτὸν ἐδίδου, ἢ τῇ ἀναγνώσει προσεῖχεν, ἢ βίβλους ἔγραφεν... Οὐκ ἐδίδου ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς οὐδὲ νυσταγμὸν τοῖς βλεφαρίοις, ἀλλὰ τροφήν καὶ τρυφήν τὴν περὶ τοῦ λαοῦ ἐποιεῖτο μέριμναν»¹⁰¹.

Ἐπὶ πλέον ὁ αὐτὸς ἐκλεκτὸς μαθητῆς τοῦ Μεθοδίου ἐφρόντιζε νὰ συνδέσῃ τὴν ἀναγέννησιν τῶν Βουλγάρων μετὰ τῆς καλλιέργειας τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος δι' ἀνεγέρσεως ὠραίων ναῶν καὶ μετὰ παροχῆς παντὸς εἴδους εὐεργεσιῶν, σχετιζομένων πρὸς τὰς βιοτικὰς ἀσχολίας τοῦ λαοῦ. Οὗτος, καθ' ὃ πληροφορεῖ πάλιν ὁ Θεοφύλακτος, «ἔσπευδε διὰ πάντων τὴν τῶν Βουλγάρων περὶ τὰ θεῖα ραθυμίαν ἐκκρούεσθαι, καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκοδομημάτων ἐφελομένων συνάγεσθαι, καὶ ὅλους ἐξημεροῦν τὸ τῆς καρδιάς αὐτῶν ἄγριον καὶ ἀτίθασσον... Ὅπου γε πάσῃ τῇ τῶν Βουλγάρων χώρα δένδροισιν ἀγρίοις κομώσῃ καὶ καρπῶν ἡμέρων ἀπορούσῃ καὶ τοῦτο τὸ καλὸν ἐδαρῆσατο, ἀπὸ τῆς τῶν Γραικῶν χώρας πᾶν εἶδος ἡμέρων δένδρων μεταγαγὼν καὶ τοῖς ἐγκεντριμοῖς καθημερώσας τὰ ἄγρια, ἵνα καὶ διὰ τούτου παιδεύσῃ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, μεταποιεῖσθαι τοὺς χυμοὺς τῆς χρηστότητος καὶ καρποφορεῖν Θεῷ τὴν ἐργασίαν τοῦ θείου θελήματος, ἣν ἐκεῖνος μόνην βρώμα πεποιήται»¹⁰².

Ἄξια ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι ἡ ἐν Μοραβίᾳ ἐργασία τοῦ Μεθοδίου ὡς νομοθέτου¹⁰³. Οὗτος, χρησιμοποιήσας ἀσφαλῶς καὶ τὴν πεῖραν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκ τῆς χρονικῆς περιόδου, καθ' ἣν εἶχεν ἐργασθῆ ὡς διοικητικὸς λειτουργὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἐνηρμόνισεν εἰς μίαν ὁλόκληρα πολλὰ ἕτερογενῆ στοιχεῖα καὶ ἐφρῦθμισε τὰς νομικὰς σχέσεις μεταξὺ κλήρου καὶ πιστῶν, ὡς καὶ μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους¹⁰⁴. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μετέφρασε τὸν «Νομοκάνονα» («Συναγωγὴν») τοῦ Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεσωμάτωσε καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) ἤδη μεταφρασθεῖσαν («Ἐκλογὴν») τοῦ Λέοντος Γ' Ἰσαύρου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' τοῦ Κοπρωνύμου, ἀφοῦ προσήρμο-

σε ταύτην εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν Μοραβῶν¹⁰⁵. Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Μεθοδίου, ὅπερ ἀνεφέρετο οὐ μόνον εἰς τὸ κανονικὸν ἢ ἐκκλησιαστικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ποινικόν, οἰκογενειακόν, κληρονομικὸν καὶ ἀστικὸν δίκαιον¹⁰⁶, ἐπέδρασε σημαντικώτατα εἰς τὴν καθ' ὅλου ἐξέλιξιν τοῦ μεσαιωνικοῦ δικαίου τῆς Μοραβίας¹⁰⁷, ὡς ἀπέδειξαν αἱ νεώταται ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι¹⁰⁸.

Γενικῶς εἰπεῖν διὰ τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῶν Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου, ὡς καὶ τῶν μαθητῶν των, ἰσχύουν οἱ λόγοι τοῦ Καρόλου Diehl: «Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους λαοὺς τὸ Βυζάντιον δὲν ἔφερε μόνον τὴν Θρησκείαν· μετ' αὐτῆς ἔφερεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδέαν τοῦ Κράτους, τὰς μορφὰς τῆς διοικήσεως, ἐν δίκαιον, ὅπερ θὰ ρυθμίσῃ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὸ κυρίλλειον ἀλφάβητον, μὲ τὸ ὅποιον θὰ γραφῇ καὶ θὰ παγιωθῇ ἡ γλῶσσά των. Ἐλληνες διδάσκαλοι ἐρχοῦνται νὰ διδάξουν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἐλληνες ἱερεῖς λειτουργοῦν εἰς τοὺς νέους των ναοὺς, οἵτινες εἶναι κατεσκευασμένοι εἰς τὸ σχέδιον τῶν Βυζαντινῶν καὶ κεκοσμημένοι ὑπὸ βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν διὰ λαμπρῶν μωσαϊκῶν. Τὰ κύρια ἔργα τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας μεταφράζονται μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν σλαβικὴν καὶ δίδουν τοιοῦτοτρόπως πρότυπα (ὑποδείγματα), τὰ ὅποια ἐτοιμάζουσι εἰς ἐκάστην χώραν τὴν γέννησιν μιᾶς ἐθνικῆς φιλολογίας. Εἰς τὰς αὐλὰς των οἱ βάρβαροι ἠγεμόνες εὐχαριστοῦνται νὰ εἰσάγουν τὰ πολυτελῆ ἐνδύματα, τοὺς τίτλους, τὴν ἐθιμοτυπίαν. Τοιοῦτοτρόπως πᾶσαι αἱ βάρβαροι αὐταὶ φυλαὶ ἐγίνοντο πραγματικοὶ λαοί...καὶ δι' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀληθῶς ὁ μέγας παιδαγωγός, ὁ μέγας μύστης»¹⁰⁹. Διὰ τοῦτο, ὡς λέγει νεώτερος ρώσος ἱστορικός, μετὰ τόσους αἰῶνας, οἵτινες παρῆλθον, «ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ Κύριλλος δὲν ἀνήκουν ἀκόμη εἰς τὸ παρελθόν. Καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἀκόμη τὸ θνομά των εἶναι ἀχώριστον ἐξ ὅλων τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἐνδιαφέρουν καὶ διεγείρουν τὸν σλαβικὸν κόσμον»¹¹⁰.

10. Ἐπίλογος.

Ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ δεοντολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς δύναται νὰ πλουτισθῇ σημαντικῶς ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς

105. Z. Dittlich, μν. ἔ., σελ. 207-208.

106. J. Vasic, Origine Cyrillo-Méthodienne du plus ancien code slave dit Zakon sudnyj ljudem, Byzantinoslavica 1951, 154 ἔξ. Πρβλ. A.V. Soloviev, L' influence du droit byzantin dans les pays orthodoxes, Relazioni del x congresso internazionale di scienze storiche I, Firenze 1958, σελ. 595 ἔξ.

107. Z. Dittlich, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 208, ὑποσημ. 3.

108. J. Posvar, Vizantijskie elementy v Moravskom vinogradskom prave, Byzantinoslavica 1956, 142 ἔξ. Bauvorschriften des byzantinischen Rechtes, αὐτόθι, 1959, 9 ἔξ. Z. Dittlich, μν. ἔ., σελ. 209.

109. Charles Diehl, Les grandes problèmes de l'histoire byzantine, Paris 1943, σελ. 17.

110. Ἄδ. Ἀδμαντίου, Βυζάντιον ἐν «Μεγ. Ἐλλ. Ἐγκυκλοπαίδειᾳ», τόμ. 7, σ. 913 α. Γενικώτερον εἰπεῖν, «ἐάν ἠθέλομεν πρὸς στιγμὴν, θεωρητικῶς σκεπτόμενοι, ἀφαιρέσει ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων λαῶν ὅ,τι προσέρχεται

99. F. Grivenc, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 142.

100. Θεοφύλακτου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1205.

101. Αὐτόθι., στ. 1225-1229.

102. Ἐνθ' ἄνωτ., στ. 1229-1232.

103. Ἐνθ' ἄνωτ.

104. Ὡς νομοθέτης ὁ Μεθόδιος μνημονεύεται ἐν Zitie Mefodija 2, 5, 17 (P. Lavrov, μν. ἔ., σελ. 70 ἔξ.).

ΔΙΑ ΠΟΙΟΝ, ΠΟΤΕ ΚΑΙ ΠΟΥ ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΤΟΝ «ΝΟΜΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΔΙΚΑΣΙΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ,, ;*

Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ «Νόμου διὰ τὴν δίκασιν τῶν ἀνθρώπων» ὑπάρχουν δύο θεωρίαι: ἡ βουλγαρική ἢ ἀποδεικνύουσα ὅτι αὐτὸ τὸ ἀρχαιότατον σλαβικὸν μνημεῖον συνετάχθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ διὰ τὴν Βουλγαρίαν τὴν ἐποχὴν τοῦ ἡγεμόνου Βορίδος ἢ τοῦ βασιλέως Συμεών, καὶ ἡ μοραβική ἢ ἀποδεικνύουσα ὅτι τοῦτο συνετάχθη ὑπὸ τοῦ φωτιστοῦ τῶν Σλάβων ἁγ. Μεθοδίου εἰς τὴν Μοραβίαν καὶ διὰ τὴν Μοραβίαν κατὰ τὴν μοραβικὴν ἀποστολὴν τῶν ἁγίων ἀδελφῶν. Ἡ μελέτη ὅμως τῶν λεπτομερειῶν τοῦ μνημείου αὐτοῦ καὶ ἡ ἀντιβολὴ αὐτῶν πρὸς τὰ Παννονικὰ συναξάρια τῶν ἁγίων ἀδελφῶν καὶ πρὸς τὰς ἄλλας πηγὰς ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητά τὸ μνημεῖον τοῦτο, μολοντί συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ ἁγ. Μεθοδίου, ἐγράφη τὴν τετάρτην δεκαετίαν τοῦ 9 αἰῶνος διὰ τὸν σλαβικὸν στρατὸν τὸν ὑποταγμένον εἰς τὸν ἁγ. Μεθόδιον, ὡς κλεισουράρχην τῆς μακεδονικῆς ἐπαρχίας τοῦ Στρυμόνος, πρὸς ἀνῦψωσιν τοῦ ἡθικοῦ ἐπιπέδου τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ ἐδραιώσιν τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ὅτι ὁ εἰρημένος Ποινικὸς Κώδιξ (περαιτέρω ΠΚ) συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἁγ. Μεθοδίου—τοῦτο εἰκάζειν ἤδη τὸ 1829 ὁ Ρόζενκαμψ, τὴν πιθανότητα ταύτην παρεδέχετο καὶ ὁ Ε.Ε. Γκολουμπίνσκυ, ἐσχάτως δὲ ἐπεβεβαίωσαν τοῦτο αἱ ἐργασίαι τῶν φιλολόγων: τοῦ Τσέχου Ι. Βάσιτσα, τοῦ Σλοβένου Φρ. Γκριβετς καὶ τοῦ Γάλλου Α. Βαϊάν, οἱ ὅποιοι συνέκριναν τὴν γλῶσσαν τοῦ ΠΚ πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς ἀναμφι-

* Ὁ τίτλος εἰς τὸ παλαιὸν σλαβικὸν πρωτότυπον εἶναι «Zakon sudny ljudem», ἦτοι κατὰ λέξιν «Νόμος διὰ τὴν δίκασιν τῶν ἀνθρώπων» ἢ κατ' ἐλευθέραν ἀπόδοσιν «Στρατιωτικὸς Ποινικὸς Κώδιξ». Ἡ συλλογὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ καὶ ὡς «Βιβλίον τοῦ Μεθοδίου».

φωτεινῆς δράσεως τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Εἶναι ἀληθῶς θλιβερόν, ὅτι τὸ παράδειγμα τῶν δύο μεγάλων Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν δὲν προεβλήθη μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν τόσον, ὅσον θὰ ἔπρεπε. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι αἱ μεγάλαι βιβλιοθήκαι αὐτῆς τῆς Θεσσαλονικῆς στεροῦνται σχεδὸν παντελῶς τῶν ἔργων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν ζωὴν καὶ δράσιν τῶν δύο ἁγίων.

ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τότε) δὲν γνωρίζομεν αἰθ' ἀπέμενον ὡς ἴδιον καὶ ἀξιολογικῶς σπουδαῖον δημιούργημα τῶν Σλαβικῶν καὶ ἄλλων λαῶν τῆς ὀρθῆς κληθείσης Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Ὅτι λοιπὸν κοινὸν πολιτιστικὸν ἀγαθὸν κατέχουσι πάντα τὰ ἔθνη τῆς ἡμετέρας Χερσονήσου τὸ ἀπέκτησαν λαβόντα παρὰ τῆς Καθολικῆς Ὁρθόδοξου—κατὰ τὴν μορφήν δὲ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ταύτης τὸ περιεχόμενον καὶ πρὸ παντὸς τὸ πνεῦμα τῆς δράσεως ἀποτελοῦσι τὴν μοναδικὴν ἀξίαν ἐξάρσεως καὶ ὄντως μεγάλῃ κληρονομίαν μας» (Γερασίμου Ἱ. Κοινοδάρη, ἔθν' ἀνωτ., σελ. κα'-κβ').

σβητήτως εἰς τὸν Μεθόδιον ἀνηκούσης μεταφράσεως τῆς Συναγωγῆς Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ καὶ πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς ἀνωτάτου ὁμιλίας τῆς Συλλογῆς τοῦ Cloz.

Ὑπὲρ τῆς πατρότητος τοῦ ἁγ. Μεθοδίου συνηγοροῦν καὶ τὰ δεδομένα περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ προετοιμασίας ὡς νομικοῦ καὶ γνώστου τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἡ ἀμεσος ὑπόδειξις τοῦ Παννονικοῦ συναξαρίου του (περαιτέρω ΒΜ = Βίος Μεθοδίου), ὅτι ζῶντος ἔτι τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) μετέφρασε τὸν Νομοκάνονα, τ.ἔ. ὄχι μόνον συλλογὴν κανόνων—τὴν Συναγωγὴν, ἀλλὰ καὶ συλλογὴν ἀστικῶν νόμων, οἷος εἶναι ὁ ΠΚ.

Ὅτι ὁ ΠΚ συνετάχθη ἀκριβῶς διὰ στρατὸν, τοῦτο φαίνεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ τίτλου «Νόμος διὰ τὴν δίκασιν τῶν ἀνθρώπων». Εἶναι αὐτονόητον ὅτι οἱ νόμοι ἐκδίδονται οὐχὶ διὰ τὰ ζῶα, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἂν ἡ λέξις «ἀνθρωποὶ» ἔχη χρησιμοποιηθῆ ἐνταῦθα ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐννοίᾳ τοῦ primates erecti τοῦ γένους homo sapiens, θὰ ἦτο τελείως περὶ τῆς, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν εἰς βραχὺ νομικὸν μνημεῖον καὶ δὴ εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον αὐτοῦ. Συνεπῶς ἡ λέξις «ἀνθρωποὶ» ἔχει ἐνταῦθα στενήν, εἰδικὴν ἐννοίαν καὶ συγκεκριμένως ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ μνημείου. Ἐνταῦθα ἀπαντᾷ μόνον τρεῖς εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον καὶ δηλοῖ ὅλους τοὺς στρατιώτας, πλὴν τοῦ κλεισουράρχου καὶ τῶν διοικητῶν τῶν στρατιωτῶν, μετὰ δὲ τοῦ ἐπιθέτου «ἀπλοῦς» σημαίνει τοὺς ἀπλοῦς στρατιώτας, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ ΠΚ, ὁμιλοῦν περὶ τῆς διανομῆς τῶν πολεμικῶν λαφύρων μεταξὺ τῶν «ἀνδρῶν», τ.ἔ. μεταξὺ τῶν πολεμιστῶν καὶ τῶν διοικητῶν τοῦ στρατοῦ, μαρτυρεῖ

Ἄς ἐλπίσωμεν, ὅτι αἱ ἐπιτείμεναι πρὸς τιμὴν των ἑορταὶ ἐπὶ τῇ χιλιοστῇ ἑκατοστῇ ἐπετείῳ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἱεραποστολικοῦ των ἔργου θὰ ἀφυπνίσουν καὶ παρ' ἡμῖν τὸν ζῆλον τῆς μελέτης τῶν μεγάλων αὐτῶν προσωπικότητων καὶ θὰ συντελέσουν ὥστε οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ νὰ τιμῶνται ἐν Ἑλλάδι οὐχὶ ἀπλῶς ὡς τοπικοὶ ἅγιοι, ἀλλ' ὡς μεγάλοι μορφαὶ τῆς καθ' ὅλου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, αἰτινες ἔχουν πανορθόδοξον ἀκτινοβολίαν. Ἡ προβολὴ των ἐξ ἄλλου θὰ συντελέσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Ὁρθόδοξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τοῦ ἔργου τῆς Ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς, ὅπερ ἐνδιαφέρον ἤρξατο μὲν ἀφυπνιζόμεναν, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι λίαν ἀτροφικόν.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Τακτικὸς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονικῆς

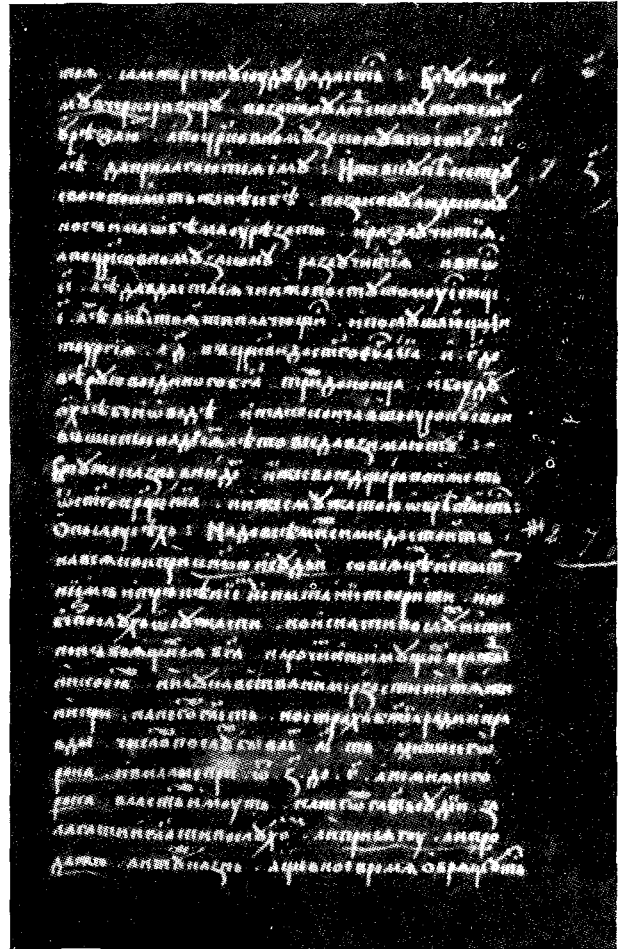
τὸν προορισμὸν τοῦ μνημείου αὐτοῦ ἀκριβῶς διὰ στρατὸν. Ἐνῶ εἰς τὴν Ἐκλογὴν, κυρίαν πηγὴν τοῦ ΠΚ, τὸ ἀντίστοιχον κεφάλαιον παρατίθεται εἰς αὐτὸ τὸ τέλος τοῦ Κώδικος, ὡς παράρτημα αὐτοῦ, εἰς τὸν ΠΚ παρατίθεται ἀμέσως μετὰ τὰ δύο πρῶτα εἰσαγωγικά κεφάλαια, προειδοποιούν τὸν ἀναγνώστην ποῖον ἔχουν ὑπ' ὄψιν ὅλα τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια.

Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ΠΚ διὰ στρατὸν ὀμιλεῖ καὶ τὸ ὑπόλοιπον περιεχόμενον του, καὶ ἂν ὁ τοιοῦτος προορισμὸς δὲν εἶναι παντοῦ ὀφθαλμοφανής, αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ὑποτεταγμένος εἰς τὸν Μεθόδιον στρατὸς δὲν ἦτο τακτικός, ἀλλὰ εἶχε χαρακτῆρα ἐθελοντικῆς φρουρᾶς, συγκεντρωμένης ad hoc πρὸς ὑπεράσπισιν ἀπὸ τὸν ἔχθρον ἢ ἐπίθεσιν κατ' αὐτοῦ, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὁ συντάκτης τοῦ ΠΚ ἔπρεπε νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης.

Τὸ κύριον περιεχόμενον του ὁ ΠΚ ἀντλεῖ, mutatis mutandi, ἐκ τοῦ ΙΖ' τίτλου τῆς Ἐκλογῆς, ὁ ὁποῖος ὀμιλεῖ περὶ ποινικοῦ δικαίου—περὶ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν 52 κεφαλαίων τοῦ τίτλου αὐτοῦ παραλαμβάνει μόνον 25 κεφάλαια, τὰ ὁποῖα τιμωροῦν τὰ ἀδικήματα εἰς τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ὑποπέσουν κατ' ἐξοχὴν οἱ πολεμισταί. Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ προσέξωμεν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ΠΚ ἔχει παντοῦ ὑπ' ὄψιν μόνον τοὺς ἄνδρας, ἐνῶ αἱ γυναῖκες ἀναφέρονται οὕτως εἰπεῖν κατ' ἀνάγκην, μόνον ὡσάκις γίνεται λόγος περὶ γάμου καὶ διαζυγίου, ὅπου ἡ γυνὴ ἐμφανίζεται ὡς ἐν ἐκ τῶν δύο μερῶν, ἢ περὶ ἀδικημάτων σεξουαλικῆς φύσεως, ὅπου αἱ γυναῖκες ἐμφανίζονται ἢ ὡς ἀπαραίτητοι συνεργοὶ ἢ ὡς θύματα τοιοῦτων ἀδικημάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς, ἀναφέρων τὰς γυναῖκας [ἐξαιρέσει μόνον μιᾶς περιπτώσεως (κεφ. 7)¹], ὅπου εἶναι προφανὴς ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἐκλογῆς], ὁ ΠΚ δὲν ὀρίζει δι' αὐτάς καμμίαν ποινὴν. Ἐντεῦθεν τυγχάνει πρόδηλον ὅτι ὁ ΠΚ συνετάχθη διὰ σύλλογον ἀποτελούμενον μόνον ἐξ ἀνδρῶν, οἷος εἶναι συνήθως ὁ στρατός.

Τέλος περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ΠΚ διὰ στρατὸν ὀμιλεῖ καὶ αὐτὸς ὁ χαρακτῆρ τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ ἀδικημάτων, τῶν ὁποίων κάμνει μνεῖαν ὁ ἐν λόγῳ Ποινικὸς Κώδιξ. Ἐκ τῶν 52 ἀδικημάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὸν ΙΖ' τίτλον τῆς Ἐκλογῆς, ὁ ΠΚ τιμωρεῖ μόνον τὰ ἀδικήματα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ὑποπέσουν κατ' ἐξοχὴν οἱ πολεμισταί ὡς νέοι ἄνθρωποι, ἐπιρρεπεῖς εἰς τοὺς πειρασμοὺς σεξουαλικοῦ χαρακτῆρος καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς σωματικῆς ρώμης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συνήθισαν ἐν πολέμῳ, καὶ ἰδοὺ ὁ ΠΚ ὀμιλεῖ εἰς 11 κεφάλαια (4-14) περὶ ἐκφοβιστικῶν καὶ σωφρονιστικῶν τιμωριῶν δι' ἀδικήματα σεξουαλικοῦ χαρακτῆρος, εἰς

τὸ κεφ. 15 περὶ καταλήψεως ξένου δάσους, εἰς τὸ κεφ. 17 περὶ βιαίας ἐκδιώξεως ἀτόμου ἐπωφελήθεντος τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀσύλου, εἰς τὸ κεφ. 18 περὶ αὐθαιρεσίας. Ὁ ἐμπρησμὸς τῶν χωρίων καὶ τῶν πόλεων τοῦ ἐχθροῦ ἦτο ὁ εὐκολώτερος τρόπος νὰ προξενηθῇ ζημία εἰς τὸν ἀντίπαλον καί, ἐθισθέντες εἰς τὸν τοιοῦτον τρόπον ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, οἱ πολεμισταί καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης κατέφευγον εἰς αὐτὸν πρὸς διακανονισμὸν προσωπι-

Μία σελὶς τοῦ «Zakon Sudny Ijudem» ἐκ χειρογράφου τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, φυλασσομένου εἰς τὴν ἐν Μόσχῃ Βιβλιοθήκην τοῦ Λένιν.

κῶν λογαριασμῶν καὶ λεηλασίαν κατὰ τὸν ἐμπρησμὸν (κεφ. 16). Μὲ τὸν πόλεμον συνδέεται ὁ καθορισμὸς τῆς νομικῆς θέσεως τοῦ ἐξαγορασθέντος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αἰχμαλώτου (κεφ. 20) καὶ τοῦ ἐπιστρέφαντος εἰς τὴν πατρίδα του στρατιώτου ὁ ὁποῖος αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἀπηνήθη τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν ἐχθρικὴν χώραν (κεφ. 22). Συνήθισαντες εἰς τὸν πόλεμον νὰ θεωροῦν ἰδικὴν τὴν περιουσίαν τοῦ ἐχθροῦ, οἱ πολεμισταί καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης ὑπέκυπτον εὐκολώτερον εἰς τὸν

1. Ἡ ἀρίθμησις τῶν κεφαλαίων εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ ΠΚ καὶ εἰς τὰς τύποις ἐκδόσεις αὐτοῦ εἶναι συνήθως λαθησμένη, ὀρθὴ δὲ εἶναι εἰς τὸ τύποις ἐκδοθὲν Πηδάλιον (κεφ. 46), τὸ ὁποῖον ἡμεῖς καὶ ἀκολουθοῦμεν.

πειρασμὸν νὰ ἐπιβουλευθοῦν τὸν κύριον πλοῦτον τῶν συμπολιτῶν των—τὰ ζῶα αὐτῶν (κεφ. 24 καὶ 27) καὶ νὰ κλέπτουν κατὰ τὸν πόλεμον ἵππους ἢ ὄπλα (κεφ. 26). Τὸν στρατιωτικὸν χαρακτήρα τοῦ κύκλου, διὰ τὸν ὁποῖον προωρίζετο ὁ ΠΚ, μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς 15 ἐκ τῶν 32 κεφαλαίων γίνεται λόγος περὶ σκλάβων καὶ σκλαβώματος, σκλάβοι δὲ καθίσταντο συνήθως οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου. Ἐθισθέντες εἰς τὸ νὰ καθιστοῦν σκλάβους τοὺς ἐχθρούς, οἱ πολεμισταὶ ὑφίστων τὸν πειρασμὸν νὰ καταστήσουν σκλάβους καὶ τοὺς συμπολίτας των (κεφ. 30) ἢ νὰ ἀρπάξουν τοὺς σκλάβους των (κεφ. 31), συνηθίσαντες δὲ νὰ σκυλεύουν τοὺς φονευθέντας ἐχθρούς, οἱ πολεμισταὶ ἀφήρουν τὰ ἐνδύματα τῶν ταφέντων συμπολιτῶν των (κεφ. 28)...

Ὁ προορισμὸς τοῦ ΠΚ διὰ σλαβικὸν στρατὸν ἐπιτρέπει νὰ προσδιορισθῇ τόσον ὁ χρόνος, ὅσον καὶ ὁ τόπος τῆς συγγραφῆς τοῦ μνημείου τούτου. Ἐνῶ ἡ ζωὴ τοῦ Κωνσταντίνου, νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Μεθοδίου, ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου ἀφιερωμένη εἰς τὴν διακονίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ζωὴ τοῦ Μεθοδίου χωρίζεται ὀξέως εἰς δύο περιόδους: τὴν περίοδον τῆς στρατιωτικῆς του ὑπηρεσίας, κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἀκολουθῶς εἰς τὴν Κων/πολιν καί, τέλος, εἰς τὴν μακεδονικὴν κλεισοῦραν τοῦ Στρυμόνος, ὅπου διωρίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου ὡς ἀρχῶν τῶν Σλάβων καὶ ὅπου ὑπερήσπιζε τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὰς βουλγαρικὰς ἐπιδρομάς, καὶ τὴν περίοδον καθ' ἣν ἀπογοητευθεὶς ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, «ἐμίσησε τὰ πάντα, ἐπέταξε τὰ ὄπλα»² καὶ ἀμερίστως ἤρchiσε νὰ διακονῇ τὴν Ἐκκλησίαν κατ' ἀρχὰς ὡς μοναχός, βραδύτερον δὲ ὡς ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἀρχηγὸς τῆς μοραβικῆς ἀποστολῆς.

Ἦδη αὐτὴ ἡ φευγαλέα ἀνασκόπησις τῆς δράσεως τοῦ Μεθοδίου δεικνύει, ὅτι μόνον κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ὁ Μεθόδιος εἶχε καὶ λόγους καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδώσῃ τὸν Στρατιωτικὸν Ποινικὸν Κώδικά του ἐν τῇ ιδιότητι του ὡς ἀρχὸν τῶν Σλάβων τοῦ Στρυμόνος, ἀμέσως ὑποτεταγμένου καὶ οἰκείου εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὁ δὲ χρόνος τῆς διοικήσεώς του ὡς ἀρχὸν, ὡς δεικνύουν αἱ ἑλληνικαὶ πηγαί³, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι συμπίπτει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοφίλου (829-842), ὁ ὁποῖος καὶ διώρισε τὸν Μεθόδιον ὡς ἀρχὸν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῖου οὗτος καὶ παρητήθη τῆς θέσεως αὐτῆς⁴.

2. Διονυσίου Πόποβιτς, Ἀληθινὴ διήγησις περὶ τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ἐν πόλει Μπουντίμ, 1923, σελ. 7. Τὴν βᾶσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ ἀπολεσθεῖσα ἑλληνικὴ «Χίλιανταρική διήγησις».

3. Δ. Πόποβιτς, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 6, ὁμοίως δὲ τὸ Συναξάριον τοῦ Μεθοδίου, Λάβρωφ, Ὑλικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς γενέσεως τῆς σλαβικῆς γραμματείας, Λένινγκραντ 1940, σελ. 102-104.

4. Ἐναντίον τῆς χρονολογίας αὐτῆς, ὡς φαίνεται, συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι πάντα τὰ χειρόγραφα τοῦ ΠΚ εἶναι γεγραμμένα διὰ τῆς Κυρίλλειου γραφῆς, τὴν δὲ τετάρτην δεκαετίαν τοῦ Θ' αἰῶνος ἀκόμη δὲν ὑπῆρχεν ἡ Κυρίλλειος γραφῆ.

Στρυμὼν ἐκαλεῖτο ἡ μόνη ἐν Εὐρώπῃ βυζαντινὴ «κλεισοῦρα»—στρατιωτικὴ περιφέρεια, χωριζομένη ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν δι' ὀρέων μὲ στενὰς διαβάσεις (κλεισοῦρας), ἡ δὲ κυρία ἀποστολὴ τοῦ Μεθοδίου ἦτο ἐνταῦθα ἡ ὑπεράσπισις τῶν συνόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ τὸν φιλοπόλεμον καὶ ἰσχυρὸν ἐχθρὸν, τὴν Βουλγαρίαν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, πρὸς ἐπιτυχῆ διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, ἦτο ἀπαραίτητον ὁ ἀρχηγὸς νὰ ἔχη οὐ μόνον πολεμικὴν πείραν, ἀλλὰ καὶ προσωπικὴν ἀνδρείαν καὶ μαχητικὴν ἰκανότητα, αἱ δὲ πηγαί, συγκρίνουσαι τὸν Μεθόδιον πρὸς τοὺς ἥρωας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, Γεδεὼν καὶ Σαμψὼν⁵, μαρτυροῦν ὅτι ὁ Μεθόδιος διέθετεν εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν ἀμφοτέρω. Ἀλλὰ «εἰς εἰς τὸ πεδίον δὲν εἶναι πολεμιστῆς», καὶ πρὸς ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τῆς ἀνατεθείσης του ἀποστολῆς ὁ Μεθόδιος εἶχεν ἀνάγκην πιστοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ μαχητικοῦ στρατοῦ, διὰ τὴν ὀργανῶσιν δὲ τοιοῦτου στρατοῦ εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν του μόνον τὸν σλαβικὸν πληθυσμὸν τοῦ Στρυμόνος.

Αἱ βυζαντιναὶ πηγαὶ ὁμοφώνως παρέχουν μαρτυρίας περὶ τῶν ὑψηλῶν προσωπικῶν πολεμικῶν ἰκανοτήτων τῶν κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐπιδραμοντῶν Σλάβων—περὶ τοῦ ὑψηλοῦ των ἀναστήματος, τῆς ἀσυνήθους ρώμης, τῆς ἀντοχῆς καὶ τῆς ἐπινοητικότητος, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως διαπιστώνουν παρ' αὐτοῖς ἔλλειψιν ὀργανωτικῆς ἰκανότητος, τάσιν πρὸς ἀρπαγὰς, πρὸς ἐριδὰς καὶ βιαιοπραγίας, παραλλήλως δὲ παραπονούνται καὶ διὰ τὴν ἀσάθθειαν τῶν σχέσεων των πρὸς τὸ Βυζάντιον, διότι οὐχὶ ἄπαξ τὰ ὑποτεταγμένα ἢ τὰ γεινιάζοντα πρὸς τὸ Βυζάντιον σλαβικὰ φῦλα μετετρέποντο εἰς ἐπικινδύνους ἐχθρούς του. Καὶ ἰδοὺ ὁ ΠΚ καταπολεμῆ τὴν ἐγκληματικότητα ἐν τῷ στρατῷ καὶ ἐπιδιώκει νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀφοσιώσιν του εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ΠΚ εἶναι ἡ καταπολέμησις τῶν στρατιωτικῶν ἀδικημάτων, φαίνεται τόσον ἐξ αὐτοῦ τοῦ τίτλου του «Νόμος διὰ τὴν δίκασιν τῶν ἀνθρώπων», τ.ἔ. Στρατιωτικὸς Ποινικὸς Κώδιξ, ὅσον καὶ ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ περιεχομένου του, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν τίτλον

Εἶναι ὁμως ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ πρωτόγραφον τοῦ ΠΚ δὲν ἐγράφη οὔτε διὰ τῆς Κυρίλλειου οὔτε διὰ τῆς γλαγολιτικῆς γραφῆς (ὡς φρονεῖ ὁ I. Βάσιτσα), ἀλλὰ δι' ἑλληνικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ μοναχοῦ Χράμπαρ, ἐχρησιμοποίησαν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὸ Βυζάντιον Σλάβοι. Τοῦτο εἶναι πρόδηλον ἐκ δύο σφαλμάτων εἰς τὴν Κυρίλλειον γραφὴν τῶν δι' ἑλληνικῶν στοιχείων γεγραμμένων ἀριθμῶν τῆς δευτέρας δεκάδος. Ἡ Κυρίλλειος γραφὴ εἰς τὴν δευτέραν δεκάδα θέτει τὸν ἀριθμὸν «1» εἰς τὴν δευτέραν θέσιν, τοὺς δὲ ἀριθμοὺς τῆς πρώτης δεκάδος εἰς τὴν πρώτην, ἐνῶ τὰ ἑλληνικὰ ψηφία τῆς δευτέρας δεκάδος τίθενται ἀντιστρόφως, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Σλάβοι ἀντιγραφεῖς τὸν εἰς τὸ 11 κεφάλαιον τοῦ ΠΚ γεγραμμένον ἀριθμὸν 13 δι' ἑλληνικῶν στοιχείων ἀντικατέστησαν μὲ τὸν ὁμοῖόν του διὰ Κυρίλλειου γραφῆς γεγραμμένον ἀριθμὸν 20. Εἰς δὲ τὸ 16 κεφάλαιον ὁ ἑλληνικὸς ἀριθμὸς 20 ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ὁμοῖου του μὲ τὴν Κυρίλλειον γραφὴν γεγραμμένου ἀριθμοῦ 12.

5. Ἐγκώμιον ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, Λάβρωφ ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 80-81.

(κεφ. 2), όταν δίδη εἰς τοὺς ζουπάνους τὴν θέσιν τῶν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ἄρχοντα ὑποτεταγμένων διοικητῶν τοῦ στρατοῦ (κεφ. 3), όταν ἀπαιτῆ μόνον τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου ἕνεκα συγγενείας ἐξ αἵματος (κεφ. 13) καὶ όταν ἀναγνωρίζη ὡς νόμιμον τύπον συνάψεως γάμου τὸ «sestvie», τ.ἔ. τὴν ἔλευσιν καὶ ἐγκατάστασιν τῆς γυναικὸς εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρὸς (κεφ. 32) κ.τ.λ.

Συμμόρφωσις πρὸς τὸ σλαβικὸν ἐθιμικὸν δίκαιον διαφαίνεται καὶ εἰς τὸν μετριασμὸν τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκλογῆς ὀριζομένων ποινῶν, μολοντί καὶ ἡ ἴδια

Ὁ ἅγ. Μεθόδιος. Μικρογραφικὴ παράστασις ἐπὶ εἰκόνας τοῦ ἁγ. Νικολάου τῆς Ἱ. Μονῆς Δοχειαρίου, ΙΒ' ἢ ΙΓ' αἰῶνος.

ἡ Ἐκλογὴ εἰς τὸν XVII τίτλον αὐτῆς μετριάζει τὰς ὑπὸ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας ὀριζομένης ποινάς. Ἐνῶ ἡ Ἐκλογὴ ὀρίζει τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου διὰ τὸν ἐμπρησμὸν (κεφ. 41) καὶ διὰ τὴν αἰμομιξίαν εἰς πρῶτον καὶ δεῦτερον βαθμὸν συγγενείας ἐξ αἵματος (κεφ. 33), εἰς περισσότερον δὲ μακρυνούς βαθμούς καὶ διὰ τὸν γάμον μεταξὺ συγγενῶν τὴν ἀποκοπὴν τῆς ρινὸς καὶ τὴν μαστίγωσιν, ὁ ΠΚ ὀρίζει τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου μόνον διὰ τὸν ἐμπρησμὸν, ἡ ὁποία ὅμως δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἐπιτιμίων, διὰ δὲ τὴν αἰμομιξίαν οὐδεμίαν τιμωρίαν ὀρίζει. Ὁ ὀριζόμενος ἐν τῇ Ἐκλογῇ σκληρὸς ἀκρωτηριασμὸς, ἤτοι ἡ τύφλωσις (κεφ. 15) καὶ ἡ ἀποκοπὴ

τῶν χειρῶν (κεφ. 10, 13, 14 καὶ 16), εἰς τὸν ΠΚ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς πωλήσεως ὡς σκλάβου, ἡ δὲ θέσις τῶν σκλάβων παρὰ τοῖς Σλάβοις, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, ἦτο καλύτερα ἢ εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπερ φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ κεφ. 19 τοῦ ΠΚ, ἀπαγορεύοντος εἰς τοὺς σκλάβους καὶ τοὺς ἀπελευθέρους νὰ εἶναι μάρτυρες μόνον ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κυρίου, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι εἰς ἄλλας περιπτώσεις οἱ σκλάβοι μποροῦν νὰ εἶναι μάρτυρες. Ὁ ἐπονεϊδιστος ἀκρωτηριασμὸς—ἡ ἀποκοπὴ τῆς ρινὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἐκλογὴν δεκάκις, εἰς δὲ τὸν ΠΚ μόνον τετράκις (κεφ. 6, 7, 8 καὶ 12), ἀλλὰ εἰς τὰ πρῶτα τρία κεφάλαια προβλέπεται ἡ δυνατότης ἀντικαταστάσεως τῆς ποινῆς αὐτῆς δι' ἐπιτιμίων, ὁ δὲ θεσμὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀσύλου, προστατευόμενος ἐντόνως ὑπὸ τοῦ 17 κεφαλαίου τοῦ ΠΚ, ὡς φαίνεται, παρέχει τὴν δυνατότητα τοιαύτης ἀντικαταστάσεως καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις.

Τέλος ἡ ἐπιδίωξις τοῦ ΠΚ νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς δεσμούς τοῦ σλαβικοῦ στρατοῦ τοῦ Στρυμόνος μετὰ τοῦ Βυζαντίου φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰς διατάξεις του περὶ τῆς οικονομικῆς καταστάσεως τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ.

Ἡ στρατιωτικὴ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου δεικνύει ὅποιας ἐπικινδύνους συνεπειᾶς διὰ τὸ κράτος εἶχεν οὐχὶ ἅπαξ ἡ παραμέλησις τῶν οικονομικῶν συμφερόντων τοῦ στρατοῦ, προκαλοῦσα τὴν ἐξέγερσίν του, τὴν ἄρνησιν νὰ πολεμήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν αὐτομόλησιν πρὸς τὸν ἐχθρόν. Πολλοὶ δὲ λεπτομέρειαι τοῦ ΠΚ δεικνύουν μετὰ πόσης ἐπιμελείας ὁ συντάκτης του ἐμερίμνησε διὰ τὰ οικονομικὰ συμφέροντα τῶν πολεμιστῶν. Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὸν εἶναι ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτῆν τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ ΠΚ.

Ἐνῶ ἡ Ἐκλογὴ ὁμιλεῖ περὶ «ρογῶν» (μισθοδοσίας) μόνον «τῶν ἀρχόντων», τῶν διοικητῶν τοῦ στρατοῦ, ὁ ΠΚ ὁμιλεῖ περὶ «ὀψωνίου» (ἐτησίου μισθοῦ) ὄλων τῶν πολεμιστῶν. Διαφόρως διανέμει ὁ ΠΚ καὶ τὰ πολεμικὰ λάφυρα. Ἐνῶ ἡ Ἐκλογὴ τὸ ἐν ἕκτον παραχωρεῖ εἰς τὸ δημόσιον, δίδουσα εἰς τὸν στρατηγὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἀμείβῃ ἐξ αὐτοῦ μόνον τοὺς διακριθέντας ἐπὶ ἀνδρείᾳ διοικητάς, ὁ ΠΚ οὐδὲν παραχωρεῖ εἰς τὸ δημόσιον καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ἕκτον τὸ δίδει εἰς τὸν κλεισουράρχην, παρέχων εἰς αὐτὸν ἢ τὸν στρατηγὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἀμείβῃ ἐξ αὐτοῦ ὄχι μόνον τοὺς ζουπάνους καὶ τοὺς διοικητάς τῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ καὶ ὄλους τοὺς πολεμιστάς.

Λόγω τῆς ἀφοσιώσεως τῶν Σλάβων εἰς τοὺς ἐθνικούς των ἀρχηγούς-ζουπάνους, ἡ carlatio benevolentiae τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν εἶχε μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ Βυζάντιον. Καὶ ἰδοὺ κατὰ τὸν ΠΚ οἱ ζουπάνοι λαμβάνουν: 1) «ρόγαν», τ.ἔ. μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου, 2) «προσθήκην», τουτέστι πρόσθετον ἐπίδομα, 3) μερίδιον ἀπὸ τὰ λάφυρα ἴσον πρὸς

τὸ μερίδιον τῶν ὑπολοίπων πολεμιστῶν, 4) «τὸ μερίδιον τοῦ κλεισουράρχου», τ.ξ. τὸ ἐν ἕκτον τῶν πολεμικῶν λαφύρων, διανεμόμενον μεταξύ αὐτῶν, ἀνευ χορηγήσεως ἐξ αὐτοῦ ἀμοιβῶν εἰς τοὺς διακριθέντας εἰς τὴν μάχην, 5) οἱ διακριθέντες ἐπὶ ἀνδρεία ζουπάνοι λαμβάνουν ἀπὸ τὸν κλεισουράρχην ἢ τὸν στρατηγὸν ἰδιαίτεραν ἀμοιβήν.

Τὰ ἐναπομένοντα λάφυρα, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐνὸς τρίτου διὰ τὸν κλεισουράρχην καὶ τοὺς ζουπάνους, διανέμονται ἐξ ἴσου μεταξύ ὅλων τῶν πολεμιστῶν, ὄχι μόνον μεταξύ τῶν μετασχόντων τῆς μάχης ἀλλὰ καὶ μεταξύ τῶν παραμεινάντων εἰς τὴν ἐφοδιοπομπήν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ ΠΚ συμπληρῶνει τὴν Ἐκλογὴν διὰ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὸ κῦρος τοῦ προφήτου Δαυὶδ.

Ἡ μέριμνα διὰ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ φαίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλας λεπτομερείας τοῦ ΠΚ. Κατὰ τὴν Ἐκλογὴν, τὰ χρήματα ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἐγκληματιῶν ὡς σκλάβων πηγαίνουν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, κατὰ τὸν ΠΚ εἰς τοὺς πτωχοὺς τοῦ τόπου (κεφ. 1 καὶ 4). Ἡ Ἐκλογὴ ἀφίνει τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐργασίας τοῦ ἀγορασθέντος αἰχμαλώτου πολέμου εἰς τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀγοραστοῦ του (VIII, 9), ἐνῶ ὁ ΠΚ (κεφ. 20) ὀρίζει τὸ ὑποχρεωτικὸν κατώτατον ὄριον τῆς ἀξίας τῆς τοιαύτης ἐργασίας, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πλέον εἶναι μίαν καὶ ἡμίσειαν φορὰν μεγαλύτερον τοῦ ὀριζομένου ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου (ἐκατοστὴ νεαρὰ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ). Ὁ ΠΚ δὲν ἀμαφερίζει κανενὸς εἴδους

φόρους ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ἐκ μέρους τῶν Στρυμονιτῶν⁷.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἀποδεικνύουν ὅτι εἰς τὰ ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι τεθέντα τρία ἐρωτήματα—διὰ ποῖον, πότε καὶ ποῦ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἁγ. Μεθοδίου ὁ ΠΚ—πρέπει νὰ δοθοῦν αἱ ἐξῆς ἀποκρίσεις:

1) Ὁ ΠΚ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἁγ. Μεθοδίου διὰ τὸν σλαβικὸν στρατὸν τὸν ὑποτεταγμένον εἰς αὐτὸν ὡς κλεισουράρχην, διορισθέντα ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου.

2) Ὁ Νόμος αὐτὸς συνετάχθη τὴν τετάρτην δεκαετίαν τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀναμφισβητήτως τὸ πρῶτον μνημεῖον ἀπάσης τῆς σλαβικῆς γραμματείας.

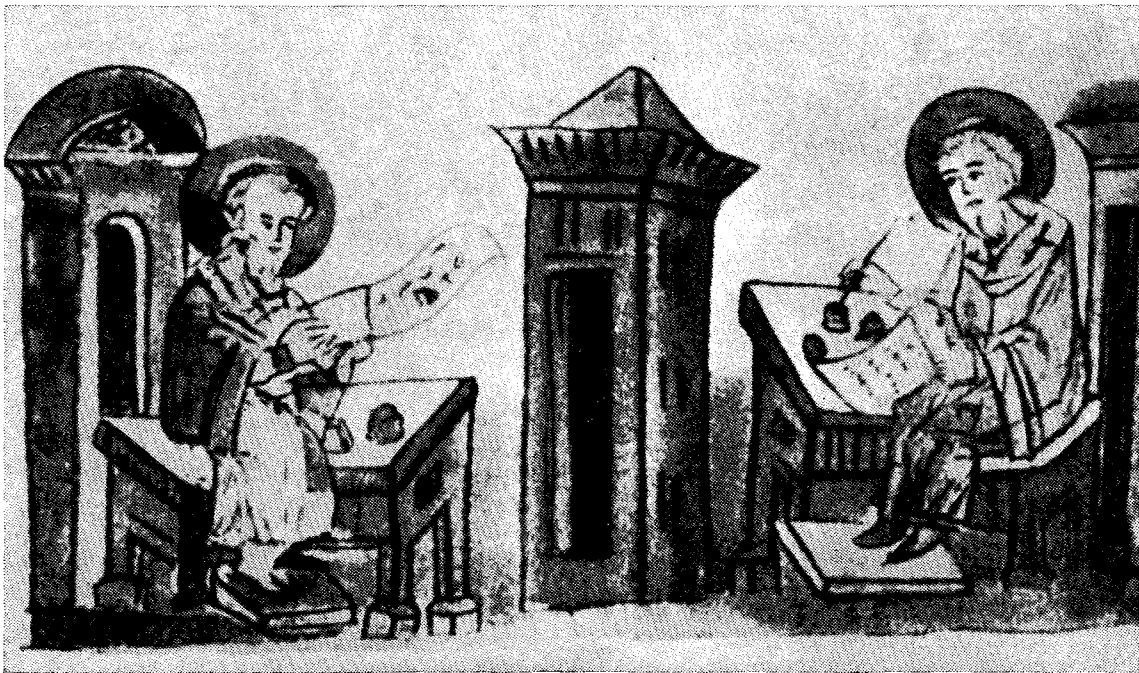
3) Οὗτος συνετάχθη εἰς τὴν εἰς τὸν Μεθόδιον ὑποτεταγμένην καὶ μετὰ τὴν Βουλγαρίαν συνορεύουσαν βυζαντινὴν περιφέρειαν, εἰς τὴν Μακεδονίαν, διὰ τοῦτο ὡς ὀρθὴ θεωρία τῆς προελεύσεώς του δεόν νὰ θεωρηθῇ οὐχὶ ἡ παλαιὰ βουλγαρικὴ καὶ μοραβικὴ θεωρία, ἀλλὰ ἡ νέα θεωρία, ἡ ὁποία δεόν νὰ ὀνομασθῇ μακεδονικὴ.

Μετὰφρασις ἐκ τῆς ρωσικῆς Τ.Κ.

Καθηγητῆς Σ. ΤΡΟΠΙΣΚΥ

7. Βλπ. ὁμοίως τὸ ἡμέτερον ἄρθρον «Ὁ ἁγ. Μεθόδιος ὡς νομοθέτης τῶν Σλάβων», ἐν «Θεολογικαὶ μελέται», τόμ. Β', Μόσχα 1961, σελ. 85-142.

Καίτοι τὸ ἐπίθετον «ἀγιος» εὐρίσκομεν εἰς ὅλα τὰ χειρόγραφα τοῦ ΠΚ, ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ὅτι εἰς τὸ πρωτόγραφον τοῦ ΠΚ δὲν ὑπῆρχε τὸ ἐπίθετον αὐτὸ καὶ ὅτι τοῦτο προσετέθη ὑπὸ τῶν πρώτων ἀντιγραφέων τοῦ μνημείου, οἱ ὁποῖοι ἐνόμισαν ὅτι ἐνταῦθα ὑπνοεῖται οὐχὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ε', ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Α'.

Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος μεταφράζουν τὴν Ἁγίαν Γραφήν εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν.
Μικρογραφία ἐκ ρωσικοῦ χειρογράφου τοῦ 15' αἰῶνος.

Η ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΤΩΝ ΦΩΤΙΣΤΩΝ ΤΩΝ ΣΛΑΥΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΓΑΛΗΝ ΜΟΡΑΒΙΑΝ

Ἐπί τῷ 1.100 ἰωβηλαίῳ τῆς ἐλεύσεως εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν τῶν ἀγίων ἀποστόλων—φωτιστῶν τῶν Σλαύων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἀφυπνίζετο τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Κυριλλομεθοδιανὴν προβληματολογία. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν εἰρημένην προβληματολογία λαοὶ καὶ ἐπὶ μέρους ἄτομα ἀπεδύθησαν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς δράσεως καὶ τοῦ ἔργου τῶν ἀγίων Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν καὶ τοιουτοτρόπως ἀνακύπτουν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὠρισμένα ἐπίμαχα ζητήματα, ἐν ἑκ τῶν ὁποίων θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἀποσαφηνίσωμεν καὶ συγκεκριμένως, ποῖον λειτουργικὸν τύπον εἰσήγαγον εἰς τὴν Μοραβίαν οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ καὶ ἂν ἐτέλουν τὴν θείαν λατρείαν κατὰ τὸν δυτικὸν τύπον.

Ἐν πρώτοις εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος εἰσήγαγον τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Μοραβίας καὶ τοῦτο ἤδη ἀποτελεῖ γνώρισμα τοῦ ἀνατολικοῦ λειτουργικοῦ χαρακτήρος τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἐνῶ ὁ δυτικὸς τύπος ἐγνώριζε μίαν μόνον λειτουργικὴν γλῶσσαν, τὴν λατινικὴν.

Ἄν ἐμβαθύνωμεν εἰς τὰς πηγὰς, ἡ πλειονότης αὐτῶν θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος μετέφραζον τὰ λειτουργικὰ βιβλία εἰς τὴν Σλαυικὴν γλῶσσαν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου. Αὐτὸ μαρτυροῦν ὁ Παννονικὸς βίος κεφ. 15, ἡ Βουλγαρικὴ διήγησις κεφ. 2, ὁ Βίος τοῦ ἁγίου Ναοῦμ κεφ. 1, ὁ Σερβικὸς βίος κ.ἀ. Βεβαίως πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ Μοραβικὴ διήγησις (κεφ. 5) καὶ ἡ Τσεχικὴ διήγησις (κεφ. 2) ἀναφέρουν ὅτι οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ μετέφραζον εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν οὐ μόνον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς λατινικῆς γλώσσης.

Τὴν ὡς ἄνω παρέκκλισιν τῆς Μοραβικῆς καὶ τῆς Τσεχικῆς διηγήσεως ἐκ τῶν λοιπῶν πηγῶν ἐξηγεῖ τὸ γεγονός «ὅτι ὁ συντάκτης τῆς Μοραβικῆς διηγήσεως, ὡς ἀναφέρει ὁ λόγιος Μπ. Α. Μπιλμπάσωφ εἰς τὸ ἔργον του «Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος κατὰ τὰς δυτικὰς διηγήσεις» τόμ. Β', δὲν εἶναι πρωτότυπος, μόνον δὲ τὰ τρία τελευταῖα κεφάλαια 12, 13 καὶ 14 προέρχονται ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ συντάκτου. Τὰ λοιπὰ κεφάλαια ἐγράφησαν κατὰ τὴν Ἰταλικὴν διήγησιν καὶ κατὰ τὰ «Ἐξ ἀναγνώσματα περὶ τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου» καὶ ἡ φράσις τῆς Μοραβικῆς διηγήσεως (κεφ. 5) «μετέφρασαν πολλὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς» τυγχάνει δάνειον ἀκριβῶς ἐκ τῶν «Ἐξ ἀναγνώσμάτων». Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ αὐτοῦ λογίου, καὶ ἡ Τσεχικὴ διήγησις εἶναι πλήρης ἀναχρονισμῶν καὶ ἀνακριβειῶν. Ὁ Μπ. Α. Μπιλμπάσωφ ἀναφέρει ὅτι ἡ Μοραβικὴ διήγησις προέρχεται

ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ἡ δὲ Τσεχικὴ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ιγ' αἰῶνος καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ γεννηθοῦν ὑποψία ὅτι ἐξυπηρετοῦν ὠρισμένοι σκοπὸν. Ὁ Μπιλμπάσωφ ὁμοίως, στηριζόμενος εἰς τὸν Ντομπρόβσκυ, ἀπορρίπτει κατηγορηματικῶς τὴν μαρτυρίαν τῆς Μοραβικῆς διηγήσεως περὶ μεταφράσεως τῶν ἱερῶν βιβλίων ἐκ τῆς λατινικῆς γλώσσης ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου καὶ βεβαίῳ ὅτι ὄλαι αἱ μεταφράσεις ἐγένοντο μόνον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς.

Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀνωτέρω σκέψεως δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ «Βίος τοῦ ἁγ. Ναοῦμ», εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται τὸ περιστατικὸν ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος προσέφεραν εἰς τὸν πάπαν τὰς σλαυικὰς τῶν μεταφράσεων τῶν ἱερῶν βιβλίων καὶ συγκεκριμένως: «Ὅταν τὰ προσεκόμισαν εἰς αὐτόν, ἤρχισεν οὗτος νὰ τὰ ἐλέγχει με ὄλην τὴν ἐπιμέλειαν, παραβάλλων τὸ ἑλληνικὸν πρὸς τὸ βουλγαρικὸν κείμενον καί, εὐρῶν τὰ πάντα σύμφωνα καὶ ταυτόσημα, ἐπέκύρωσε τὰ βιβλία αὐτὰ καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὰ ἀξιόπιστα καὶ νόμιμα, καὶ προσέταξε νὰ εἰσαχθοῦν εἰς κοινὴν διδασκαλίαν...»(κεφ. 2). Ἄφου λοιπὸν ὁ πάπας παρέβαλε τὰς μεταφράσεις πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον, σημαίνει ὅτι αἱ μεταφράσεις ἐγένοντο μόνον ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ὁ πάπας εἰς μάτην θὰ τὰς παρέβαλλε πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον. Θὰ ἦτο ἀπλοῦστερον δι' αὐτόν νὰ τὰς παραβάλλῃ πρὸς τὸ λατινικὸν ἂν εἶχον γίνεαι ἐκ τοῦ λατινικοῦ κειμένου.

Τοιουτοτρόπως, ἀφού ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος μετέφρασαν τὰ λειτουργικὰ βιβλία εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, αὐτὸ σημαίνει ὅτι οὗτοι κατὰ τὰ βιβλία αὐτὰ ἐτέλουν εἰς τὴν Μοραβίαν καὶ τὴν θείαν Λειτουργίαν. Καὶ ἐφ' ὅσον τὰ ἑλληνικὰ βιβλία ἦσαν προσηρμοσμένα μόνον πρὸς τὸν ἀνατολικὸν—ἑλληνικὸν τύπον, καὶ αἱ νέαι σλαυικαὶ ἀκολουθίαι, τὰς ὁποίας εἰσήγαγον εἰς τὴν Μοραβίαν οἱ ἅγιοι ἀδελφοί, ἠδύναντο νὰ τελοῦνται μόνον κατὰ τὸν αὐτὸν ἀνατολικὸν, ἑλληνικὸν τύπον.

Ἄλλην ἀπόδειξιν ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀνατολικοῦ λειτουργικοῦ τύπου εἰς τὴν Μοραβίαν δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐκ τοῦ «Βίος τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου», ὁ ὁποῖος ἱστορεῖ, ὅτι μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ σλαυικοῦ ἀλφαβήτου ὁ Κωνσταντίνος ἐπελήθη ἀμέσως τῆς μεταφράσεως τῶν Εὐαγγελίων εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ κεφ. α' στίχ. 1 τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος» (Βίος Κωνσταντίνου, κεφ. 14).

Ὁ Κωνσταντίνος, ὅπως εἶναι πρόδηλον, δὲν

ἤρχισε νὰ μεταφράζη τὰ Εὐαγγέλια κατὰ τὴν σειράν τῆς κατατάξεώς των εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀλλ' ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ τελευταίου, τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Προφανῶς ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ὡς ὀδηγὸν τὴν ἀνάγκη τῆς πρακτικῆς χρήσεώς των εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, καὶ ἐπραξεν οὕτω διότι ἐσκόπευε νὰ τελεῖ τὴν θείαν λατρείαν εἰς τὴν Μοραβίαν κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τύπον. Ἀλλῶς δὲν θὰ εἶχε νόημα ἡ τοιαύτη διάταξις τῶν εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων. Τοιαύτη σειρά διατάξεως τῶν εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων ὑφίσταται μέχρι σήμερον μόνον εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν καὶ μέχρι τοῦ 9^{ου} αἰῶνος, καὶ μετ' αὐτόν, ὅπως καὶ σήμερον, ἄλλη εἶναι ἡ σειρά τῶν εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων.

Περαιτέρω εἰς τὸ κεφ. 15 τοῦ εἰρημένου «Βίου τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου» ἀναγινώσκουμεν ὅτι οὗτος, ἐλθὼν εἰς τὴν Μοραβίαν «μετέφρασεν ταχέως ὅλην τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν καὶ τοὺς ἐδίδαξε τὸν Ὁρθρον, τὰς Ὁρας, τὸν Ἑσπερινόν, τὸ Ἀπόδειπνον καὶ τὴν θείαν Λειτουργίαν». Ὁ συντάκτης τοῦ Παννονικοῦ βίου τοῦ ἁγ. Μεθοδίου ἀναφέρει εἰς τὸ κεφ. 15 τὰ ἑξῆς: «Καὶ ἐπιλογήν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν μετέφρασε (ὁ Μεθόδιος) προηγουμένως μετὰ τοῦ Φιλοσόφου», ἡ δὲ Ἱταλικὴ διήγησις προσθέτει ὅτι κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκ τῆς Μοραβίας ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μεθόδιος «ἄφησαν ἐκεῖ διάφορα βιβλία, τὰ ὁποῖα ἐθεώρουν ἀπαραίτητα διὰ τὴν θείαν λατρείαν» (κεφ. 7). Εἰς τὸ «Ἐγκώμιον τοῦ ἁγ. Κυρίλλου» ἀναγινώσκουμεν ὅτι οὗτος μετέφρασεν «ὀλόκληρον τὸ τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας», τὸ δὲ «Χρονικὸν Κιέβου» ἀναφέρει ὅτι οἱ ἁγ. ἀδελφοί, ἐκτὸς τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ψαλτηρίου, μετέφρασαν προσέτι τὴν Ὁκτώηχον καὶ ἄλλα βιβλία.

Ὁ λόγιος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας Ἰ. Μπέρτσιτς ἐκ τοῦ ἀναφερθέντος «Βίου τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου» ἐξάγει τὸ ἐσφαλμένον συμπέρασμα, ὅτι τάχα ὁ ἐκεῖ ἀναφερόμενος κατάλογος τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν λατινικὸν τύπον (Ἰ. Μπέρτσιτς, Δύο ἀκολουθίαι ρωμαϊκοῦ τύπου εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, σελ. 76). Εἶναι δὲ ἐσφαλμένον διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι ὅπως ὁ Ὁρθρος, αἱ Ὁραι, ὁ Ἑσπερινός, τὸ Ἀπόδειπνον ὑφίστανται μέχρι σήμερον εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ὁ αὐτὸς Ἰ. Μπέρτσιτς ἐπίσης ἐσφαλμένως ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἐν τῷ κεφ. 15 τοῦ «Βίου τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου» φράσιν: «Καὶ τὴν μυστικὴν ἀκολουθίαν», ὅτι δῆθεν ὑπὸ τὴν φράσιν αὐτὴν δεόν νὰ νοηθῆ ἡ λατινικὴ λειτουργία (sacrificium missae), τὴν ὁποῖαν μετέφρασαν ἐκ τοῦ λατινικοῦ οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ καὶ ἐδίδαξαν τοὺς μαθητάς των νὰ τὴν τελοῦν. Οὕτω δύναται νὰ κρίνη μόνον ὁ καθολικὸς θεολόγος, ἐνῶ ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος γνωρίζει βεβαίως ὅτι ὑπὸ τὴν φράσιν «μυστικὴ ἀκολουθία» δεόν νὰ νοηθοῦν γενικῶς τὰ Μυστήρια, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς

Εὐχαριστίας, Μυστηρίου ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀνατολικῆς Λειτουργίας καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς λατινικῆς τοιαύτης.

Ἐσφαλμένη εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ θεωρία τοῦ καθολικοῦ θεολόγου καθηγητοῦ Βάσιτσα, ὡς καὶ τοῦ Ἑλληνος καθηγητοῦ Β. Στεφανίδου, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μεθόδιος δῆθεν εἰσή-

Ὁ ἱ. ναὸς Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου εἰς Στρόπκοβε Τσεχοσλοβακίας.

γαγον εἰς τὴν Μοραβίαν τὴν δυτικὴν Λειτουργίαν.

Ὁ Ρ. Ι. Βάσιτσα στηρίζεται ἐπὶ τῶν Φύλλων Κιέβου ὡσὰν ταῦτα νὰ ἀποτελοῦν sacramentarium τῆς λεγομένης σλαβικῆς λειτουργίας τοῦ Πέτρου τὴν ὁποῖαν μετέφρασεν ὁ Κωνσταντῖνος ἐκ τῆς λατινικῆς ἢ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὴν προσήρμοσε πρὸς τὰς συνθήκας τῆς ἐν Μοραβίᾳ ζωῆς (Βαβρίνεκ 46, Συλλογὴ 43). Τὰ Φύλλα Κιέβου εἶναι ὄντως μετάφρασις ἐκ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἀλλ' ἀποκλείεται νὰ ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, διότι ἡ γλώσσά των εἶναι λιαν πρωτόγονος καὶ διαφέρει μεγάλως τῶν μεταφράσεων τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου, περιέχουσα βοημισμούς. Ὁ Βάσιτσα πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ

ὁ Μεθόδιος, ἂν καὶ ἐτέλουν τὰς ἱεράς ἀκολουθίας εἰς τὴν σλαβικήν γλῶσσαν, τὰς ἐτέλουν ὅμως κατὰ τὸν δυτικὸν λειτουργικὸν τύπον καὶ εἰδικῶς τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Πέτρου. Οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ αὐτοῦ στηρίζονται ἀκριβῶς εἰς τὰ εἰρημένα Φύλλα Κιέβου καὶ εἰς τὸ κεφ. 11 τοῦ παλαιοσλαβικοῦ βίου τοῦ ἁγ. Μεθοδίου, τὸ ὁποῖον λέγει: «Ὅτε ὁ Σβιατοπόλκος πάλιν διεξῆγεν ἀνεπιτυχήν πόλεμον κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ ἀμφέταλαντεύετο καὶ ὅτε ἐπλησίαζεν ὁ καιρὸς τῆς τελέσεως τῆς θείας Λειτουργίας ἢ τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγ. Πέτρου, ἐπεμψεν (ὁ Μεθόδιος) πρὸς αὐτὸν ἀπεσταλμένον νὰ τοῦ εἴπῃ: «Ἄν ὑποσχεθῆς ὅτι τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Πέτρου θὰ ἔλθῃς μετὰ τὸν στρατόν σου, πιστεύω εἰς τὸν Θεὸν ὅτι ταχέως θὰ τοὺς νικήσῃς».

Οὐδαμῶς τῶν μνημείων ἢ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν βίων εὐρίσκομεν καὶ τὴν παραμικρὰν μνείαν, ὅτι οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ μετέφρασαν τὴν λατινικὴν Λειτουργίαν ἢ εἰδικώτερον ὅτι ἔγραψαν οὗτοι τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Πέτρου εἰς τὴν σλαβικήν γλῶσσαν. Τὴν σλαβικήν μετάφρασιν τῆς Λειτουργίας αὐτῆς ἀνεκάλυψεν εἰς μεταγενέστερον σερβικὸν χειρόγραφον τοῦ 17 αἰῶνος ἐν τῇ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει σερβικῇ μονῇ τοῦ Χιλανταρίου ὁ Ρῶσος λόγιος ἐπίσκοπος Πορφύριος Οὐσπένσκυ τὸ 1858—1861.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ ἐν λόγῳ σλαβικὴ Λειτουργία τοῦ ἁγ. Πέτρου, ὡς ἀναφέρει ὁ Ρῶσος λόγιος Σίρκου, τυγχάνει συγκερασμὸς τῶν Λειτουργιῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰακώβου, πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Ἡ Λειτουργία αὕτη ἔχει 27 εὐχὰς ἀνατολικοῦ χαρακτῆρος καὶ μόνον 7 εὐχὰς δυτικοῦ χαρακτῆρος. Τὸ ἴδιον τὸ sacramentarium - ἀπόσπασμα τῶν Φύλλων Κιέβου, αἱ εὐχαριστιακαὶ εὐχαὶ τοῦ ἀποτελοῦν σταθερὸν κείμενον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγ. Πέτρου, ἀναφερομένου ὑπὸ τοῦ εἰρημένου λογίου Σίρκου, ἢ ἐκ τοῦ ἱεροτελεστικοῦ τῶν Φύλλων Κιέβου προκύπτει ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ Λειτουργία αὕτη εἶναι Λειτουργία ἀνατολικοῦ χαρακτῆρος. Μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ ποῖος εἶναι ὁ συντάκτης τῆς, ἀλλ' οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ οὐδαμῶς φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ συντάκται τῆς. Πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὰ Φύλλα Κιέβου δὲν εἶναι τὸ γνήσιον πρωτότυπον, ἀλλὰ μεταγενέστερα μεταφράσεις ἢ ἀντίγραφα τοῦ 17 αἰῶνος, ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι ἀπὸ γλωσσικῆς ἐπόψεως συναντῶμεν εἰς αὐτὰ βοημισμούς. Τοὺς βοημισμούς ἠδύναντο νὰ παρεισαγάγουν εἰς αὐτὰ οἱ Τσέχοι ἀντιγραφεῖς γλαγολίται, οἱ ὅποιοι κατέφυγον εἰς τὴν Κροατίαν, ὅπου ἐτέλουν τὰς ἱεράς ἀκολουθίας εἰς τὴν σλαβικήν μὲν γλῶσσαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ δυτικὸν τυπικόν.

Διὰ τοῦτο τὸ ἐκ τῆς φράσεως τῆς εἰρημένης διηγήσεως «ὅτε ἐπλησίαζεν ὁ καιρὸς τῆς τελέσεως τῆς

ἱεράς ἀκολουθίας, τ.ἔ. τῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγ. Πέτρου» συμπέρασμα τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς θεωρίας ὅτι τάχα οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ ἐτέλουν τὰς ἱεράς ἀκολουθίας καὶ εἰδικῶς τὴν θείαν Λειτουργίαν εἰς τὴν σλαβικήν μὲν γλῶσσαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ λατινικὸν τυπικόν, τυγχάνει ἀσύστατον. Τὸ σημεῖον αὐτὸ δέον νὰ ἐννοηθῇ ἐν τῷ πνεύματι τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν τεχνικῶν ὄρων τῆς, ὅτι ἐδῶ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐγγιζούσης ἑορτῆς τῶν ἁγ. ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου καὶ περὶ τῆς ἱεράς ἀκολουθίας πρὸς τιμὴν τῶν Ἀποστόλων καὶ οὐδόλως περὶ Λειτουργίας συνταχθείσης ὑπὸ τοῦ ἁγ. Πέτρου.

Εἰς τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ Β. Στεφανίδου δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν διὰ τοῦ πολυμαθοῦς Ντομπρόβσκυ, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἔργον του «Mährische Legende (σελ. 91) γράφει: «Der Prister von Dioklea, der um das Jahr 1161 schrieb, sagt von ihm (Konstantin): Constantinus vir sanctissimus commutavit missam more Graecorum». Ὁρθῆ δὲ εἶναι ἢ ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ παρατήρησις τοῦ Τσέχου ὀρθόδοξου θεολόγου πρωθιερέως Ἰ. Λάιξνερ, ὁ ὁποῖος ἐρωτᾷ: Ποῖος δύναται ἀληθέστερον νὰ ὁμιλῇ περὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ζήσας 292 ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του ἢ ὁ ζήσας 1000 ἔτη βραδύτερον;

Ἱστορικῶς εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μετέφρασε τὰς Λειτουργίας τῶν ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου καὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. Τὰ ἀποσπάσματα τῶν μεταφράσεων αὐτῶν ἀποτελοῦν ἱστορικὸν τεκμήριον, εὐρέθησαν δὲ εἰς τὸ Ὄρος Σινᾶ ὑπὸ τοῦ ἐνταῦθα ἤδη ἀναφερθέντος Ρῶσου σοφοῦ θεολόγου Πορφυρίου καὶ τοῦ Κρίλωφ τὸ 1853 καὶ σώζονται μέχρι σήμερον. Καὶ διερωτώμεθα: θὰ ἦτο ἄραγε ἀναγκαῖα ἢ μετάφρασις τῶν εἰρημένων Λειτουργιῶν ἂν οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ τὰς χρησιμοποιήσουν;

Ὁ Pastrnek εἰς τὸ βιβλίον του «Ἱστορία Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου» (σελ. 87) γράφει: «Οἱ ἀπόστολοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος καὶ οἱ μαθηταὶ των ἐτέλεσαν (ἐν Ρώμῃ) τὴν ἑλληνικὴν Λειτουργίαν εἰς τὴν σλαβικήν γλῶσσαν. Διὰ τοῦτο τῆς θείας Λειτουργίας αὐτῆς μετέσχον οἱ γνωρίζοντες τὸ ἑλληνικὸν τυπικὸν ἐπίσκοποι, ὁ Ἀρσένιος καὶ ὁ βιβλιοθηκᾶριος Ἀναστάσιος». Καὶ περαιτέρω συνεχίζει ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ: «Ὅπως φαίνεται, ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος οὐδεμίαν καινοτομίαν εἰσήγαγον εἰς τὰ τῆς λατρίας, ἀλλὰ εἶχοντο τῶν ἑλληνικῶν προτύπων. Οὐδὲν δεδομένον ἔχομεν ἂν ἐτελεῖτο τότε ἤδη ἢ λατινικὴ Λειτουργία ἐν τῇ σλαβικῇ μορφῇ τῆς».

Ὁ ἱστορικὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας δόκτωρ Φρ. Κράσλ εἰς τὸ ἔργον του «Ὁ ἁγ. Προκόπιος» (σελ. 107) σχετικῶς μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς Λειτουργίας γράφει: «Ἄν εἰς τὴν Τσεχίαν δὲν ἐτέλουν τὴν Λειτουργίαν κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τύπον, τότε δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφανοῦν καὶ τὰ ἀποσπάσματα Πράγας. Ἀφοῦ οἱ Ρῶσοι καὶ οἱ Βούλγαροι

εἶχον ἐν χρήσει τὴν ἑλληνο-σλαβικὴν λατρείαν, εἶναι ἀβάσιμον νὰ φρονῆ κανεὶς ὅτι ὁ ἴδιος τύπος Λειτουργίας δὲν εἶχε γίνει δεκτὸς καὶ εἰς τὴν μονὴν Σαζάβας».

Ἀξιολόγους μαρτυρίας περὶ τῆς σλαβικῆς Λειτουργίας δίδει καὶ ὁ σύγχρονος σοφὸς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Πράγας Δρ. Antonin Dostal. Ὁ σοφὸς οὗτος ἐπανῆλθε τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν Πράγαν κατόπιν διμήνου παραμονῆς εἰς τὰς ΗΠΑ, ὅπου ἐδίδαξεν εἰς τὴν Βυζαντινολογικὴν Σχολὴν τοῦ εἰς Οὐάσιγκτων Πανεπιστημίου τοῦ Χάρβαρτ. Ἡ δρᾶσις τῆς Σχολῆς — ἐδήλωσεν ὁ καθηγητὴς Δρ. A. Dostal — κατ' ἔτος ἐνσωματοῦται εἰς τὸ ὀλιγοήμερον διεθνὲς συμπόσιον ἐπὶ δεδομένων θεμάτων. Κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἐδόθη προσοχὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱεραποστολήν. Γενικῶς τὰ μαθήματα περιεῖχον τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἱεραποστολῆς τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου, θέματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων εἰς τὴν Μοραβίαν καὶ τὴν Σλοβακίαν, προβλήματα γλωσσικά, φιλολογικά καὶ τῆς σλαβικῆς Λειτουργίας κ.τ.λ. Οὗτος εἶπε: «Τὸ θέμα μου ἦτο ἡ προβληματικὴ τῆς σλαβικῆς Λειτουργίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ εἰσήγαγον εἰς τὴν χώραν μας τὴν λεγομένην σλαβικὴν Λειτουργίαν, τὴν ὁποίαν ἠδυνήθησαν ἐν καιρῷ νὰ ὑπερασπίσουν. (Ὑπὸ τὴν σλαβικὴν Λειτουργίαν νοοῦμεν τὴν εἰσαγωγὴν τῆς σλαβικῆς γλώσσης εἰς τὴν θείαν λατρείαν). Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ Λειτουργία αὕτη ἦτο βυζαντινὴ ἢ δυτικὴ. Τελευταίως οἱ ἐπιστημονικοὶ κύκλοι ἀνεγνώρισαν ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος εἰσήγαγον τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Πέτρου, ὅτι ἔκαμαν συμβιβασμὸν μεταξὺ τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς δυτικῆς Λειτουργίας. Ἡ γνώμη αὕτη βασίζεται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὸ κείμενον τῶν Φύλλων Κιέβου, τὸ ὁποῖον σημαντικῶς συμπιπτει μὲ τὸ κείμενον τοῦ λατινικοῦ sacramentarium Παδούης, εἶναι ἀπ' εὐθείας ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Βάσει τῆς μελέτης ὀλοκλήρου τῆς συλλογῆς τῶν βυζαντινῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τῆς μελέτης τοῦ Σιναϊτικοῦ Εὐχολογίου, τῶν Φύλλων Κιέβου καὶ τῶν ἄλλων μνημείων κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν τὴν βυζαντινὴν Λειτουργίαν καὶ δῆ, κατὰ πάσαν πιθανότητα, τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου» (ἀπόσπασμα ἐκ τῆς «Φωνῆς τῆς Ὁρθοδοξίας», σελ. 163).

Ἄλλη ἀπόδειξις ὑπὲρ τῆς τελέσεως τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τύπον ἀκόμη κατὰ τὸν 1ῶν αἰῶνα εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν εἶναι τὰ «Ἀποσπάσματα Πράγας», τὰ ὁποῖα ἀνεκάλυψεν ὁ καθηγητὴς Γέλερ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ Πράγας.

Πρὸς διασαφήσιν ἀναφέρομεν ὅτι τὰ ἐν λόγῳ «Ἀποσπάσματα Πράγας» περιέχουν: κείμενα ὕμνων τοῦ Ὁρθροῦ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς (3 Ἀντίφωνα), τὸ Κάθισμα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς κεφ. 7,

δύο Μακαρισμοὺς τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἢ ὕμνους εἰς τὰ Εὐλογητάρια τοῦ Γ' ἤχου καὶ τὰ ἑξαποστειλάρια τοῦ Ὁρθροῦ τῆς δ' Τετάρτης μετὰ τὸ Πάσχα, τῆς Ἀναλήψεως, τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῶν Πέτρου καὶ Παύλου, τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

Ὡσαύτως εἰς τὸν «Ἀπόστολον Ἀχρίδος» τοῦ 1γ' αἰῶνος ὑπάρχει σημείωσις, ὅτι ὁ Μεθόδιος μετέφρασεν εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν 11 εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα τῶν Ὁρθροῦ τῶν Κυριακῶν, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον ἀναγινώσκονται μόνον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν.

Εἰς τὸ Σιναϊτικὸν Εὐχολόγιον, τὸ ὁποῖον ἀνεκάλυψεν εἰς τὴν Μονὴν Σινᾶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Ζάγκρεμπ Γκέιτλερ, εὐρίσκομεν ἀποσπάσματα μεταφράσεων ὠρισμένων ἱερῶν τελετῶν, αἱ ὁποῖαι μέχρι σήμερον τελοῦνται εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὅπως τὸ βάπτισμα, ἡ κουρά, ἡ ἐξομολόγησις κ.τ.λ. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Γιάγκιτς καὶ τοῦ Πάστρεκ. Ἡ τελετὴ τῆς κουρᾶς τελεῖται εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν μόνον ἐπὶ τῶν πρὸς ἱερατεῖαν ὑποψηφίων (tonsura), ἐνῶ εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἡ κουρά μέχρι σήμερον τελεῖται ἐπὶ ἐκάστου βαπτιζομένου, ἀναγιγνωσκόμενης ἐιδικῆς εὐχῆς.

Οἱ ἁγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος εἰσήγαγον εἰς τὴν Μοραβίαν τὴν νηστείαν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νηστείας ἔφαλλον τὸ «Ἀλληλουῖα». Ὁ Τσέχος ὀρθόδοξος θεολόγος Π. Μάλιη (τ. ἔ. ὁ ἀείμνηστος μάρτυς ἐπίσκοπος Γκόραζντ) εἰς τὸ ἔργον του «Ὁ βίος τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου» γράφει ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 885 ἐπιστολὴν τοῦ πάπα Στεφάνου Ε' πρὸς τὸν Σβιατοπόλκον ἀναφέρονται ἡ Τετάρτη, ἡ Παρασκευὴ καὶ τὸ Σάββατον ὡς ἡμέραι νηστείας. Οὗτω ἐνήστευον εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Ἀνατολήν, τ.ἔ. εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τὸ Σάββατον δὲν ἔθεωρεῖτο ἡμέρα νηστείας. Ὁ 66 κανὼν τῶν ἁγ. Ἀποστόλων ἀπαγορεύει τὸ νηστεύειν τὸ Σάββατον, ὁ δὲ 55 κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου ὀρίζει, ὅτι ὁ ἀνωτέρω ἀποστολικὸς κανὼν περὶ τοῦ μὴ νηστεύειν τοῖς Σάββασι πρέπει νὰ τηρῆται καὶ εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ὅπου οὗτος ἤδη τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δὲν ἐτηρεῖτο. Ὁ πάπας Στέφανος Ε' ἀναφέρει ἐπίσης καὶ τέσσαρας «ξηρὰς ἡμέρας», ἀγνώστους εἰς τὴν Ἀνατολήν (σελ. 76-77).

Ὁ πάπας ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ ὑπομνήσῃ τὰς νηστείας αὐτάς, διότι οἱ ἁγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, ἀκολουθοῦντες τὴν ἀνατολικὴν τάξιν εἰς τὸ ζήτημα τῆς νηστείας, δὲν τὰς εἰσήγαγον εἰς τὴν Μοραβίαν.

Ὡσαύτως πρέπει νὰ ἀναφερθῆ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν Τσεχίαν μέχρι σήμερον διτηρήθη ὁ ὅρος «μιάσοπουστ» (=ἀπόκρεως), δηλῶν τὰς προηγούμενας τῆς νηστείας ἡμέρας πρὸ τῆς λεγομένης «Καθαρᾶς Τετάρτης». Ὁ ὅρος «μιάσοπουστ» προήλθεν ἀπὸ τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀπόκρεως, ἡ ὁποία ὑφί-

σταται μέχρι σήμερα εις τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀγνοεῖ καὶ τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀπόκρεω, καὶ τὸν ὄρον «ἀπόκρεως» καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ κρέατος κατὰ τὰς πρὸ τῆς νηστείας ἡμέρας. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι τὴν ἀνατολικὴν νηστείαν ἠδύνατο νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν Τσεχίαν μόνον ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος.

Οἱ ἅγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος εἰσήγαγον εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν καὶ τὰς ἐορτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (Παννονικὸς βίος, κεφ. 15).

Ὁ ἅγιος Κύριλλος.

Θὰ ἀναφέρωμεν ἐπίσης ὠρισμένα ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τοῦ ἀνατολικοῦ λειτουργικοῦ τύπου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου Dr. Hugo Richet «Slovenske kapitoli z ceske historie», ὁ ὁποῖος εἰς τὴν σελ. 20 καὶ 21 λέγει τὰ ἑξῆς :

α) Οἱ Θεσσαλονικεῖς φωτισταὶ ἦσαν κληρικοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας — ὁ Μεθόδιος ἦτο μοναχός, ὁ δὲ Κύριλλος ἑλλην ἱερεὺς — καὶ ὡς τοιοῦτοι ἠδύνατο νὰ φέρουν καὶ ἔφερον εἰς τοὺς Σλαύους τῆς Μοραβίας καὶ τῆς Παννονίας λειτουργικὸν τύπον, τὸν ὁποῖον οἱ ἴδιοι ἐγνώριζον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀνετράφησαν καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἦσαν προσηλωμένοι, οὗτος δὲ ἦτο ὁ λειτουργικὸς τύπος τῆς πατρίδος των, ὁ ἑλληνικὸς ἀνατολικὸς λειτουργικὸς τύπος.

β) Οὗτοι μετέφρασαν διὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἱεραποστολῆς των εἰς τὸ κράτος τοῦ Μοραβοῦ Ραστισλάβ τὰ ἀπαραίτητα βιβλία ἐκκλησιαστικοῦ καὶ

λειτουργικοῦ περιεχομένου εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν γλῶσσαν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου.

γ) Ἀμφότεροι οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ ἐστάλησαν εἰς τὴν Μοραβίαν ὑπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐνεκα τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντικαταστήσουν τὸν λειτουργικὸν τύπον τῆς ἀποστειλάσης αὐτοὺς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ λειτουργικοῦ τύπου τῆς Ρωμαιολατινικῆς Ἐκκλησίας.

δ) Ὁ ὄρος, τὸν ὁποῖον ἔθεσαν οἱ πάπαι Ἀδριανὸς Β' καὶ Ἰωάννης Η', βάσει τοῦ ὁποῖου κατὰ τὴν Λειτουργίαν ἔπρεπε νὰ ἀναγινώσκωνται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος πρῶτον λατινιστὶ καὶ μόνον μετὰ ταῦτα σλαβιστὶ, δὲν θὰ εἶχε νόημα ἂν ἡ Λειτουργία ἐτελεῖτο κατὰ τὸν δυτικὸν τύπον, διότι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁλόκληρος ἡ Λειτουργία θὰ ἦτο δυτικὴ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν Δύσιν περισσότερον ἢ ὁ ἀνωτέρω τεθεὶς ὄρος.

ε) Ἀπόδειξιν τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου (τῆς Ἐκκλησίας Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου) ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΓ', τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἐπισκοπῆς Πράγας, ἡ ὁποία κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κοσμᾶ λέγει : «Ἄλλ' οὐχὶ κατὰ τὸν λειτουργικὸν τύπον ἢ τὴν αἴρεσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ἢ ρωσικοῦ λαοῦ, ἢ τῆς σλαβικῆς γλῶσσης...». Τὸ τσεχικὸν χρονικὸν Dalimila, ἡ παλαιοσλαβικὴ διήγησις περὶ τοῦ βίου τοῦ ἁγ. Ἰωάννου καὶ ἡ λατινικὴ διήγησις Χριστιανοῦ (ἡ τελευταία ἀνάγεται εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 1' αἰῶνος) μαρτυροῦν ἀναμφισβητήτως ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τῶν συναξαρίων αὐτῶν ὑπῆρχε παρὰ τῷ λαῷ ἡ συνειδησις ὅτι ὁ λειτουργικὸς τύπος τῆς Σλαβικῆς Ἐκκλησίας Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἦτο ὁ ἑλληνικὸς καὶ οὐχὶ ὁ λατινικὸς.

στ)... εἰς τὴν Μοραβίαν καὶ εἰς τὴν νότιον Πολωνίαν διετηρήθησαν μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἔθιμα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, ὅπως ὁ ἀγιασμὸς τοῦ ὕδατος πρὸ τῶν Θεοφανείων, τὸ Σάββατον πρὸ τῆς Ἀπόκρεω, τὸ Σάββατον πρὸ τῆς Ἀγ. Τριάδος, ἡ νηστεία κατὰ τὴν ἑλληνικὴν συνήθειαν κ.λ.π... Ἐκ τῶν ὁδηγιῶν (Communitorium) τοῦ πάπα Στεφάνου Ε' πρὸς τοὺς λεγάτους του, οἱ ὁποῖοι ἐστάλησαν πρὸς τὸν Σβιατοπόλκ τὸ 885, πληροφοροῦμεθα ὅτι εἰς τὸ ζήτημα τῆς καθιερώσεως τῆς νηστείας ὑπῆρχον διαφοραὶ μεταξὺ τοῦ Μεθοδίου καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ὁ πάπας δὲν ἠθέλε νὰ ἀνεχθῆ.

Ὁ καθηγητὴς Πάστρνεκ εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου του «Πράξεις τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλαύων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου» γράφει : «Εἰς τὴν αὐτοτελεῖ καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ Σαλτσβούργου καὶ τοῦ Πασσάου ἐπαρχίαν Μοραβίας καὶ Παννονίας ἡ σλαβικὴ γλῶσσα ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς ὅλας τὰς ἱεροτελεστίας. Οἱ ἀδελφοὶ ἀπόστολοι εἰς οὐδεμίαν παρέκκλισιν προέβαινον, ἀλλ' ἀπλοῦστατα ἐτήρουν ὅλας τὰς δογματικὰς καὶ ἠθικὰς, ὅπως καὶ τὰς λειτουργικὰς ἀρχὰς

καὶ ἔθιμα τῆς ἰδικῆς των Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως».

Ἄπαν τὸ μέχρι τοῦδε ἐκδοθὲν ὑλικὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Κυριλλομεθοδιανὴν προβληματολογία ἂν ἀναλυθῆ προσεκτικῶς, φυσικὰ ἄνευ προκαταλήψεως, ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὀρθοδόξου θεολόγου, οἷοι ἦσαν τότε οἱ ἅγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀδελφῶν μεταφρασις ὄλων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἐγένετο ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου.

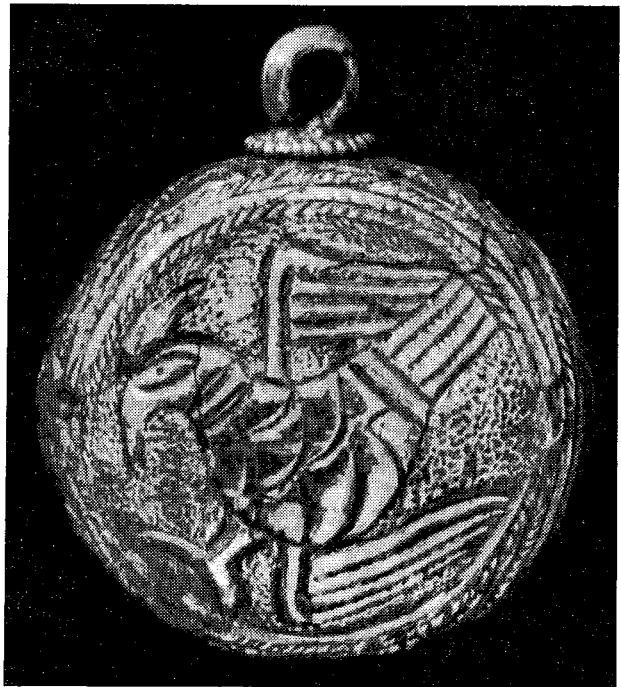
Ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἐπιχείρημα, ἐν μόνον δύναται νὰ εἶναι τὸ λογικὸν συμπέρασμα : ἀφοῦ τὰ ἑλληνικὰ βιβλία ἦσαν προσηρμοσμένα μόνον πρὸς τὸν ἀνατολικὸν λειτουργικὸν τύπον καὶ τὸ κείμενόν των μετεφράσθη εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν, τότε καὶ οἱ ἅγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος καὶ οἱ μαθηταὶ των ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰς ἱεράς τελετάς μόνον κατὰ τὸν ἀνατολικὸν ἑλληνικὸν λειτουργικὸν τύπον.

Βεβαίως δεόν νὰ ἀναγνωρισθῆ ὅτι εἰς τὴν Μοραβίαν αἱ ἱεραὶ τελεταὶ ἐτελοῦντο μόνον εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὸν ἀνατολικὸν λειτουργικὸν τύπον. Μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῶν ἁγίων ἀδελφῶν εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν, ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν πρὸς ἐκχριστιανισμὸν τῶν Σλαύων ἀπέπτυσεν ὁ γερμανικὸς λατινικὸς κληρὸς, ὁ ὁποῖος ἀναμφιβόλως ἐτέλει τὰς ἱεράς Ἀκολουθίας λατινιστῶν καὶ κατὰ τὸν δυτικὸν λειτουργικὸν τύπον. Ὅτι οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μαρτυρεῖ «Ὁ βίος τοῦ Κωνσταντίνου» (κεφ. 15), ὅπου λέγεται ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Μοραβίας Ραστισλάβ ἀπετάθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαήλ Γ' μετὰ τὴν παράκλησιν : «Ἄν καὶ ὁ λαὸς μας ἀπεκήρυξε τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ ἔχεται τοῦ χριστιανικοῦ νόμου, ἐν τούτοις ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τοιοῦτον διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος θὰ μᾶς ἐξήγει εἰς τὴν γλῶσσάν μας τὴν ἀληθινὴν χριστιανικὴν πίστιν ...».

Ἄν ὁ γερμανολατινικὸς κληρὸς διέδιδε τότε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν καταληπτὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ ἂν ἐτέλει τὰς ἱεράς Ἀκολουθίας κατὰ τὸν δυτικὸν τύπον, ἀλλὰ εἰς τὴν καταληπτὴν γλῶσσαν ἐν τῷ κράτει τῆς Μεγάλης Μοραβίας, τότε δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ἀποταθῆ ὁ Ραστισλάβ οὔτε πρὸς τὸν πάπαν, ὡς ἔπραξε κατ' ἀρχάς, οὔτε βραδύτερον πρὸς τὸν Μιχαήλ Γ', διὰ νὰ τοῦ ἀποστείλουν τοιοῦτους ἱεροκλήρυκας, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐκήρυττον τὸν χριστιανισμὸν καὶ θὰ ἐτέλουν τὰς ἱεράς ἀκολουθίας εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν τῶν Μοραβῶν.

Ἴδου τί γράφει περὶ τοῦ ἀνωτέρω ζητήματος ὁ σύγχρονος σοβιετικὸς φιλόλογος Α. Ι. Γκόρσκωφ εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ παλαιοσλαβικὴ γλῶσσα» (ἔτος ἐκδ. 1963, σελ. 10-11) : «Ἡ Μοραβία, σλαβικὴ ἡγεμονία κειμένη κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Μοράβα, παραποτάμου τοῦ Δουνάβη, ἦτο ἡδη τὴν ἐποχὴν αὐτὴν χριστιανικὴ χώρα, ἀλλ' εὑρίσκετο εἰς τὴν σφαῖραν ἐπιρροῆς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἐπόψεως ἡ Μοραβία ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἐπισκόπους».

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα λέγει περαιτέρω : «Ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐπέτρεπε τὴν θεῖαν λατρείαν μόνον εἰς τὴν λατινικὴν, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, διότι κατὰ τὴν βιβλικὴν παράδοσιν ἀκριβῶς εἰς τὰς γλῶσσας αὐτὰς εἶχον γραφῆ αἱ ἐπιγραφαὶ εἰς τὸν σταυρὸν, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐσταύρωσαν τὸν Χριστόν. Δεσπόζουσα γλῶσσα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν καὶ λατρείαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἦτο ἡ λατινικὴ, διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Μοραβίαν ὁ Χριστιανισμὸς ἐκηρύσσεται εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκ-

Ἐπίχρυσος κόρη Βυζαντινῆς τέχνης, εὑρεθεῖσα εἰς Ποχάνσκο τῆς Τσεχοσλοβακίας.

κλησίαν, ἐπέτρεπε τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματεῖαν καὶ λατρείαν καὶ εἰς ἄλλας γλῶσσας».

Δεόν νὰ ἀναγνωρισθῆ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δράσεως τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, λ.χ. εἰς τὴν Παννονίαν καὶ εἰς Νίτρα ἐτελοῦντο αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι καὶ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὸν δυτικὸν λειτουργικὸν τύπον, διότι οἱ ὁπαδοὶ τοῦ δυτικοῦ λειτουργικοῦ τύπου διέκριντο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν σλαβικὴν λειτουργικὴν γλῶσσαν. Εἰς τὴν Παννονίαν ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Κότσελ συνεχίσθη ἐπὶ μακρὸν ἡ ἐπιρροὴ τοῦ δυτικοῦ κλήρου καὶ εἰς τὰ Νίτρα ἡ προσήλωσις τοῦ Σβιατοπόλκ εἰς τὸν δυτικὸν λειτουργικὸν τύπον ἦτο παγκοίνως γνωστὴ. Ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἐχειροτόνησεν εἰς ἐπίσκοπον τὸν ἀντίπαλον τῆς ἑλληνοσλαβικῆς λειτουργίας καὶ ὑπέρμαχον τῆς λατινικῆς λατρείας Βίχιγκ καὶ μετὰ τὴν βουλλαν «In-

dustriæ tuæ» τοῦ 880 ἀνεγνώρισε τὸ δικαίωμα τῆς τελέσεως τῆς θείας Λειτουργίας κατὰ τὸν λατινικὸν τύπον διὰ τὸν Σβιατοπόλκ καὶ τοὺς αὐλικούς του, ἐπικυρώσας οὕτω ἐπισήμως τὴν διαρκικὴν λατρείαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Μεγάλης Μοραβίας. Μὲ τὴν αὐτὴν βουῖαν ὁ πάπας ὑπήγαγεν ὑπὸ τὸν Μεθόδιον ὡς ἀρχιεπίσκοπον ἅπαντα τὸν κληρὸν τὸσον τοῦ ἀνατολικοῦ ὅσον καὶ τοῦ δυτικοῦ λειτουργικοῦ τύπου, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Βίχιγκ. Οὕτω δὲ ἐξηγεῖται διατὶ ἐτελέσθη ἡ Νεκρώσιμος Ἀκολουθία κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ ἁγ. Μεθοδίου εἰς τὴν λατινικὴν, ἑλληνικὴν καὶ σλαυικὴν γλῶσσαν, διότι ὁ ἁγ. Μεθόδιος ἦτο ἀρχιεπίσκοπος ὄλων τῶν χριστιανῶν τοῦ κράτους τῆς Μεγάλης Μοραβίας.

Διὰ τοῦτο τυγχάνει ὑπερβαλλόντως τολμηρὰ καὶ ἀναπόδεικτος ἡ ἄποψις ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐντελῶς ἀβασίμως ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ ἐτέλουν τὰς ἱεράς ἀκολουθίας κατὰ τὸν λατινικὸν τύπον, ἢ ὅτι αἱ δυτικαὶ ἀκολουθίαι ἐτελοῦντο ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν σλαυικὴν γλῶσσαν. Ἀπεναντίας, τὰ δεδομένα ἱστορικὰ τεκμήρια καὶ αἱ ἀνακαλύψεις κατὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Στάρε Μέστο, εἰς τὰ περίχωρα τοῦ ἀρχαίου Βελεγράδου ἢ τῶν πόλεων Οὐγέροκε Γράδιστε, Μικούλτσιτσε, Νίτρα (τὰ εἰρημένα μέρη ἀνήκουν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς σημερινῆς Τσεχοσλοβακίας) ὁμιλοῦν σαφῶς, ὅτι οἱ ἁγ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἔφερον εἰς τοὺς δυτικούς Σλαύους τὸν ἀνατολικόν, ἑλληνικὸν λειτουργικὸν τύπον, τὸν ὅποιον οἱ ἴδιοι ἐτήρουν καὶ τὸν ὅποιον ἐφύτευον μεταξὺ αὐτῶν μαζί μὲ τὴν σλαυικὴν λειτουργικὴν γλῶσσαν.

Ἐν κατακλείδι τοῦ παρόντος ἀρθρου θὰ ἤθελον νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς :

Ἄν καὶ ἡ Ἐκκλησία Μοραβίας ὑπήγετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ θρόνου, αὕτη ἦτο μὲ ὄλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ὁ ρ θ ὁ ξ ο ς. Οἱ ἁγ. ἀδελφοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, ἀσχέτως

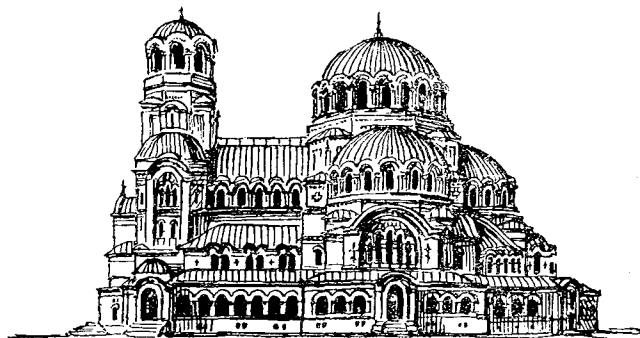
ὀρισμένων ἐπαφῶν των μὲ τὴν Ρώμην, ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὰς ὀρθοδόξους πεποιθήσεις των μέχρι τοῦ θανάτου των, πράγμα διὰ τὸ ὅποιον ἐδιώχθησαν, πρὸ πάντων ὁ ἁγ. Μεθόδιος, ὁ ὅποιος κατηγορήθη ἐπὶ ἀρειανισμῶ, ἀφωρίσθη ὡς αἰρετικὸς εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Σπαλάτου καὶ πρὸς μεγάλην λύπην ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν ὑπὸ τῆς λατινογερμανικῆς ἱεραρχίας.

Προσέτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μνημονευθῇ τὸ δυσάρεστον γεγονός ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Κυριλλομεθοδιανῆς Ἐκκλησίας τῆς Μοραβίας, ὅτι μόλις ὁ ἁγ. Μεθόδιος ἔκλεισε διὰ παντός τοὺς ὀφθαλμούς του, ἡ Ἐκκλησία των κατέστη λεία τῆς ἐχθρικῆς λατινογερμανικῆς Ἐκκλησίας, εἰς ὃ συνέβαλεν οὐκ ὀλίγον καὶ αὐτὸς ὁ Ρωμαϊκὸς θρόνος διὰ τοῦ διατάγματός του τοῦ ἔτους 885, βάσει τοῦ ὅποιου ἀπηγορεύθη ἡ σλαυικὴ γλῶσσα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν καὶ λατρείαν. Βαρβαρικῶς ἐκαίοντο τὰ σλαυικὰ λειτουργικὰ βιβλία, κατεδαφίζοντο οἱ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ναοὶ καὶ πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ κακοῦ, ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν τῶν ἁγίων ἀδελφῶν ἐξεδιώχθησαν, ἄλλοι δὲ ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι.

Παρ' ὅλα τὰ ἐμπόδια ἐκ μέρους τῶν ἐπιβουλευομένων τὴν Μοραβοσλαυικὴν Ἐκκλησίαν, τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου ζῆ μέχρι σήμερον εἰς τὸν ὀρθόδοξον λαὸν τῆς Τσεχοσλοβακίας καὶ εἰς τὸν ἀνατολικὸν λειτουργικὸν τύπον τῆς Ἐκκλησίας του. Ὅπως πρὸ 1100 ἐτῶν οἱ πρόγονοί του μετὰ τῶν ἁγίων ἀδελφῶν ἐδόξαζον τὸν Ἐνα ἐν Τριάδι Θεὸν εἰς καταληπτὴν δι' αὐτοὺς γλῶσσαν, οὕτω καὶ τώρα εἰς αὐτὴν τὴν καταληπτὴν του γλῶσσαν ἀναπέμπει πρὸς Αὐτὸν τὰς δεήσεις του καὶ ἐν ὕμνοις μεγαλύνει Αὐτὸν τὸσον διὰ τοῦ πνεύματος, ὅσον καὶ διὰ τῶν σκέψεων.

Πρωθ. ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΧΑΛΩΦ
Κοσμητῶρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πρέσοβ

Μετὰφρασις ἐκ τῆς ρωσικῆς
ΤΡ. ΚΩΣΤΙΤΣ

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ-ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΩΡΑΝ ΤΩΝ ΧΑΖΑΡΩΝ

Γνωστή είναι και έρευνάται συστηματικῶς ὑπὸ ξένων και μάλιστα ὑπὸ τῶν σλάβων ιστορικῶν ἢ ἀποστολῆ τοῦ Κωνσταντίνου-Κυρίλλου και τοῦ ἀδελφοῦ του Μεθοδίου εἰς τὴν Μοραβίαν, διότι εἶχε σημαντικώτατα ἀποτελέσματα. Ταύτης ὁμως προηγήθη και ἄλλη ἀποστολῆ τῶν δύο ἀδελφῶν εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων. Ἡ διάρκεια αὐτῆς ἦτο σύντομος και τὰ ἀποτελέσματα μικρὰ και ἀφανῆ, ἀλλὰ και ὁ λαὸς οὗτος ἐξηφανίσθη, δι' αὐτὸ και ἡ ἀποστολῆ αὐτῆ δὲν ἐξητάσθη λεπτομερῶς. Ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν ἐλάχιστος λόγος γίνεται περὶ αὐτῆς, θὰ τὴν ἐξιστορήσωμεν ἐνταῦθα.

1. ΟΙ ΧΑΖΑΡΟΙ ΚΑΙ ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.

Οἱ Χάζαροι ἦσαν λαὸς τουρκικῆς καταγωγῆς. Ἡ ἀρχικὴ κοιτὶς αὐτῶν εὐρίσκετο Ν. τῶν Οὐραλίων ὀρέων και εἰς χρόνον μὴ προσδιορισθέντα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ΒΔ τῆς Κασπίας θαλάσσης. Περὶ τὸν Δ' αἰῶνα ὑπεδουλώθησαν ὑπὸ τῶν Οὐννων και οἱ Βυζαντινοὶ ἄνευ ἐπιτυχίας προσεπάθησαν νὰ συμμαχήσουν μετ' αὐτῶν ἐναντίον τῶν Οὐννων. Ὑποδουλωθέντες ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, ἀπλευθερώθησαν και ἤρχισαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν χώραν των πρὸς τὰ Β. και Δ. καταλαμβάνοντες ἐδάφη ἀπὸ τοὺς Πετσενέγους, Γκούσους, Κομάους και Σλάβους. Τὸ β' ἡμισιοῦ τοῦ ΣΤ' αἰ. κατέχον τὰς χώρας μεταξὺ Ἀζοφικῆς, Κασπίας, Βόλγα, Δὸν και Καυκάσου. Τὸ 634 ἐξεδίωξαν τοὺς Ἀβάρους και κατέκτησαν τὰς χώρας μέχρι τοῦ Δνειπέρου ποταμοῦ. Μετὰ τῶν Βυζαντινῶν ἤλθον εἰς φιλικὰς σχέσεις, συνεμάχησαν ἐνίοτε μετ' αὐτῶν και ἀνέπτυξαν ἐμπορικὰς συναλλαγὰς. Ἦδη ἀπὸ τοῦ Ε' και ΣΤ' αἰ. ὅτε οἱ Πέρσαι ἐπολέμησαν ἐναντίον αὐτῶν, οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς ἐνίσχυσαν διὰ χρημάτων εἰς τὸν ἀγῶνα των ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὅτε ὁ Ἡράκλειος διεξῆγε τὸν ἀγῶνα του ἐναντίον τῶν Περσῶν, οἱ Χάζαροι συνεμάχησαν μετ' αὐτοῦ και ὁ στρατὸς των ἐπετέθη κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ εἰς τὰ σύνορα τοῦ Καυκάσου και τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Ἡράκλειος ἐπρότεινε εἰς τὸν Χαγάνον Ζίμπελ τὴν χεῖρα τῆς θυγατρὸς του και οὗτος διέθεσε διὰ τὸν ἀγῶνα 40.000 ἵππεῖς, οἱ ὅποιοι διηκούλουν τὴν νίκην τοῦ 627¹. Οἱ Χάζαροι ἐγκατέλειψαν μετ' ὀλίγον τὸν ἀγῶνα και ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν χώραν των². Ὁ Ἰουστινιανὸς Β' ἐξορισθεὶς εἰς τὴν Χερσῶνα, κατέφυγεν

εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Χαγάνου τῶν Χαζάρων, ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Θεοδώρα και ἐπανῆλθε εἰς τὸν θρόνον του μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Τερέλ³. Ὁ Λέων Γ' συνῆψε συνθήκην μετὰ τοῦ Χαγάνου και πρὸς στερέωσιν αὐτῆς ἐνύμφευσεν τὸν υἱὸν του Κωνσταντίνου Ε' μετὰ τῆς κόρης αὐτοῦ, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Εἰρήνη. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη ὁ Λέων Δ' ὁ ἐπονομαζόμενος διὰ τοῦτο Χάζαρος⁴.

Ἀλλὰ και οἱ Βυζαντινοὶ ἐβοήθησαν αὐτοὺς εἰς τοὺς ἀγῶνας των ἐναντίον τῶν Πετσενέγων. Εἰς στενοτέρας σχέσεις ἤλθον εἰς τὴν Κριμαίαν, ὅπου οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ἐγκαταστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὸ φυλάκιον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πρὸς τὰ βόρεια. Ἡ Κριμαία ἐκινδύνευσε ὑπὸ τῶν Χαζάρων, ὅτε οὗτοι ἐπροχώρησαν πρὸς τὰ νότια. Παλαιότερον ἡ περιοχὴ ὑπέστη ἐπιθέσεις ἐκ μέρους τῶν Γότθων και τῶν Οὐννων, οἱ ὅποιοι και ἐγκατεστάθησαν εἰς ὠρισμένας περιοχὰς αὐτῆς. Τὸ 581 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ πόλις Βόσπορος και οἱ Βυζαντινοὶ ἐτοποθέτησαν τὸ 590 εἰς τὴν Χερσῶνα στρατηγόν. Οἱ Χάζαροι τὸν Ζ' αἰ. κατῶρθωσαν νὰ καταλάβουν τὸν Βόσπορον, ἀνεχαιτίσθησαν ὁμως ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐνεπλάκησαν εἰς θανάσιμον ἀγῶνα εἰς τὸν Καύκασον. Ὁ Μασαλμᾶς κατῶρθωσε νὰ καταλάβῃ τὸ 730 τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν, τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁμως οἱ Χάζαροι ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀράβους και προελαύνοντες ἔφθασαν μέχρι τῆς Μεσοποταμίας. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεοφίλου οἱ Χάζαροι και οἱ Βυζαντινοὶ συνειργάσθησαν διὰ ν' ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ κοινοῦ τὸν κίνδυνον ἐκ τῶν Ρώσων, οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει μέχρι τοῦ Δνειπέρου και τοῦ Δόν, ἐχόντες τὴν τάσιν νὰ προχωρήσουν νοτιώτερον. Ἐπολιόρησαν και ἐκυρίευσαν τὴν Σουγδαίαν και ἔφθασαν μέχρι τῆς Ἀμάστριος, εὐρισκομένης εἰς τὸ Κέρτς. Οἱ Ρῶσοι περὶ τὸ 825-30 ἐπραγματοποίησαν και δευτέραν ἐπιδρομὴν⁵. Ἐνώπιον τοῦ κινδύνου τούτου οἱ Χάζαροι τὸ 833 ἔστειλαν πρεσβείαν εἰς τὸν Θεόφιλον και ἐζήτησαν νὰ ἐνεργήσουν ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τῶν Ρώσων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλεν εἰς τὴν Χερσῶνα τὸν Πετρωνᾶν Καματηρόν, ὁ ὁποῖος ὠργάνωσεν στρατιωτικῶς τὴν περιοχὴν. Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνέφερεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὰς δυσχερεῖας τὰς ὁποίας συνήνητησε και οὗτος διώρισε εἰς τὸ θέμα τῆς Χερσῶνας «στρατηγὸν τῶν Κλιμάτων» ὡς διοικητὴν. Ἐκπληρῶν ἐπιθυμίαν τῶν Χαζάρων ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τεχνίτας, οἱ ὅποιοι ἔκτισαν χάριν αὐτῶν

1. Fr. Dvornik, *Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*. Prague 1933 σ. 153.

2. G. Ostrogorsky, *Geschichte des Byzantinischen Staates*. München 1962, σ. 83. A.A. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, Ἀθήνα 1954, σ. 246.

3. Ostrogorsky, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 114.

4. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 126. Vasiliev σ. 292.

5. F. Dvornik, *Les Légendes* σ. 173.

τὸ φρούριον Σαρκέλ (=Λευκὸς Οἶκος) εἰς τὸ στόμιον τοῦ ποταμοῦ Δόν. Τὸ φρούριον τοῦτο ἐχρησίμευσε διὰ τὴν ἄμυναν τῶν Χαζάρων, οἱ ὅποιοι ἐκινδύνευον ἀπὸ τοὺς Ρώσους καὶ τοὺς Πετσενέγους⁶.

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν Χαζάρων, Ἰτίλ, διηρεῖτο εἰς δύο πόλεις, εἰς τὴν δυτικὴν ὀνομαζομένην Σαρύγκσαρ (=Κιτρίνη πόλις), ὅπου ὁ Χαγάνος διήρχετο τοὺς χειμερινούς μῆνας καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικήν, ὀνομαζομένην Χαμλίχ ἢ Χαζαράν, ὅπου εὐρίσκοντο μωαμεθανοὶ καὶ σκανδιναβοὶ ἔμποροι⁷. Ὁ λαὸς ἠσχολεῖτο μὲ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν γεωργίαν. Ὁ Χαγάνος ἦτο πολύγαμος, δὲν ἠσχολεῖτο ὁ ἴδιος ἀπ' εὐθείας μὲ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἀλλ' ἀνέθετε τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸν ἀντιβασιλέα. Τὸ πρόσωπόν του ἔθεωρεῖτο ἱερὸν καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτόν, τὸν προσεκύουν ἐδαφιαίως.

Εἰς τὰς κατεχομένας ὑπὸ τῶν Χαζάρων χώρας ἀνεμιγνύοντο τρεῖς πολιτισμοὶ ὁ χριστιανικὸς, ὁ ἰουδαϊκὸς καὶ ὁ ἰσλαμικὸς. Οἱ Χαζαροὶ ἐγνώρισαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Ἀρμενίαν μετὰ τῆς ὁποίας ἦλθον εἰς ἐπαφὴν ἐνωρῖς. Ὁμοίως ἐγνώρισαν καὶ τοὺς Νεστοριανούς, οἱ ὅποιοι εὐρίσκοντο εἰς τὰ Β. τοῦ Καυκάσου. Καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν ἐγνώρισαν τὸν Χριστιανισμὸν τοῦ Βυζαντίου, διότι ἐκεῖ εἶχεν ἤδη διαδοθῆ ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ Γ' αἰ.⁸ Εἰς τὴν Α' οἰκουμηνικὴν σύνοδον παρέστη καὶ ὁ ἐπίσκοπος Βοσπόρου καὶ εἰς τὴν Β' οἰκουμηνικὴν σύνοδον ὁ Αἰθέριος, ἐπίσκοπος Χερσονήσου. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐχειροτόνησε τὸν Οὐνίλαν (+409) ἐπίσκοπον Γόθων τῆς Κριμαίας⁹. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Γ' αἰ. ἀναφέρεται ἡ ἐπαρχία Ζηκχίας καὶ οἱ ὑπ' αὐτὴν

- ὁ Χερσῶνας
- ὁ Βοσπόρου
- ὁ Νικόψεως.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν συνεχείᾳ ἐνισχύθη ἐκεῖ ὅτε ἤρχισεν ἡ εἰκονομαχία, διότι εἰκονόφιλοι μοναχοὶ κατέφυγον εἰς τὴν Χερσῶνα. Οὕτω κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Η' αἰ. ἡ ἐπαρχία Γοθθίας κατέχει τὴν λθ' ἢ λζ' θέσιν καὶ φέρεται ἔχουσα πόλεις ζ' ὡς ἀκολούθως·

- Δόρος μητρόπολις
- α' ὁ Χοτζήρων
- β' ὁ Ἀστήλ
- γ' ὁ Χουάλης
- δ' ὁ Ὀνογούρως
- ε' ὁ Ρετίγ
- στ' ὁ Οὐννων

6. Ostrogorsky, σ. 169, J. B. Bury, A History of the Roman Empire, London 1912, σ. 416.

7. Bury, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 403.

8. A. Harnack, Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. Leipzig 1906, 2er Band σ. 203.

9. F. Dvornik, Les Légendes σ. 158.

ζ' ὁ Ταμάταρχα¹⁰.

Αἱ πόλεις αὗται εὐρίσκοντο εἰς τὴν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Χαζάρων περιοχὴν τῆς Κριμαίας· ὁμοίως καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας αὐτῶν ὑπῆρχον πολυάριθμοι χριστιανοὶ καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν Ἰτίλ.

Ἰουδαῖοι ὑπῆρχον καὶ παλαιότερον, ἐπληθύνθησαν ὅμως περισσότερο κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ Η' αἰ. ὅτε διωχθέντες εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὸ Χαλιφάτον κατέφυγον εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων, ὅπου ἰδρύσαντες κοινότητας ἠσχολοῦντο μὲ τὸ ἐμπόριον, διενεργοῦντες συγχρόνως καὶ προσηλυτισμὸν. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των καὶ μετέστρεψαν τὸν Χαγάνον τῶν Χαζάρων Μπουλάν εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν τὸ 731. Ἐν τούτοις εἶχεν οὗτος ὠρισμένας ἐπιφυλάξεις καὶ προσεκάλεσεν ἐκ Βυζαντίου καὶ ἐκ τῶν Ἀράβων σοφοὺς διὰ νὰ συζητήσουν μετὰ τῶν Ἰουδαίων. Ὁ μωαμεθανὸς σοφὸς ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ δὲν ἠκούσθησαν αἱ γνώμαι του. Ὁ Χαγάνος ἐξεπλάγη ὅταν ἤκουσεν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ δέχονται τὰς ἱεράς γραφάς τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦτο ἐστερέωσεν αὐτὸν περισσότερο εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν. Οἱ Ἀραβες προσεπάθησαν τὸ 737 νὰ ἐπιβάλουν εἰς τοὺς Χαζάρους τὸν ἰσλαμισμόν. Ὁ χαλίφης Χαρβάν εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν των καὶ ἔφθασεν μέχρι τῆς πρωτεύουσας των, ὁ δὲ Χαγάνος διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν σύναμιν εἰρήνης ὑπεσχέθη ν' ἀκολουθήσῃ τὸν ἰσλαμισμόν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν ἔπραξε¹¹. Ἐπὶ Χαγάνου Σαβριέλ-Ὀβαδία συγχρόνου τοῦ Ἀρουν ἄλ Ρασίντ περὶ τὸ τέλος τοῦ Η' αἰ. οἱ Χαζαροὶ ἐστερεώθησαν εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν των πίστιν¹². Καὶ οἱ ἄραβες ἱστοριογράφοι ὁμιλοῦν περὶ τοῦ ἔξιουδαϊσμοῦ τῶν Χαζάρων· οὕτως ὁ Μασουντί λέγει ὅτι οὗτος ἐπραγματοποιήθη ἐπὶ Ἀρουν ἄλ Ρασίντ καὶ ὠφείλετο εἰς τοὺς διωγμούς τῶν Ἑβραίων οἱ ὅποιοι ἐγιναν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἰς τὸ Χαλιφάτον¹³. Καὶ ἕτερος ἄραβ ὁ Ἄλ Μπεκρί ὁμιλεῖ περὶ τῶν συζητήσεων τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν.

Ἀπὸ ἰουδαϊκῆς πλευρᾶς ἡ εἰκὼν συμπληροῦται διὰ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Χαζντάι ἱμπν Σαπρούτ, ὑπουργοῦ τοῦ χαλίφου τῆς Κορδούης, μετὰ τοῦ Χαγάνου τῶν Χαζάρων Ἰωσήφ. Ὁ ἰουδαῖος Χαζντάι ἐπληροφόρηθη ὅτι ὀλόκληρον ἔθνος μετεστράφη εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν καὶ ἔγραψεν εἰς τὸν Χαγάνον παρακαλῶν ν' ἀποστείλῃ ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ λαοῦ του καὶ τῆς μεταστροφῆς εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν. Ὁ Χαγάνος Ἰωσήφ ἀπήντησε δι' ἐπιστολῆς του. Τὰ περὶ τῶν ἐπιστολῶν ἐνισχύθησαν

10. Γ. Ι. Κονιδάρη, Αἱ μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμηνικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ «Τάξις» αὐτῶν. τ. Α'. Athen 1934 σ. 100.

11. Bury σ. 405.

12. F. Dvornik, Les Légendes σ. 171. M. L. Margolis καὶ A. Mary, A. History of the Jewish People. Philadelphia 1947, σ. 526.

13. Αὐτόθι σ. 168.

καὶ ἐξ εὐρεθέντος ἀποσπάσματος ἰουδαϊκῆς ἐπιστολῆς εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς συναγωγῆς τοῦ Καίρου. Ἰουδαῖος Χάζαρος ἔγραψε περὶ τὸ 950 ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Χαζντάι ἱμπν Σαπρούτ διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔδιδεν ὁ Χαγάνος Ἰωσήφ διὰ τῆς ἐπιστολῆς του¹⁴.

* * *

Οἱ Χάζαροι ἐπειδὴ ἐγειτόνευον μὲ λαοὺς βαρβάρους καὶ πολεμικοὺς, οἱ ὅποιοι διενήργουν ἐπιδρομὰς ἔπρεπε διορκῶς νὰ ἀμύνωνται διὰ νὰ διατηρήσουν τὰς κτήσεις των. Ἀπὸ τοῦ Καυκάσου μέχρι τοῦ Κουμπάν ἐξετείνετο ἡ ἐπικράτεια τῶν Ἀλανῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον κοινὰ σύνορα μετὰ τῶν Χαζάρων. Νοτίως τοῦ Δὸν μέχρι τοῦ Δνειπέρου ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ Οὐγγροι. Εἰς τὰς βορείας ὄχθας τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης καὶ πρὸς τὸν Δνειπερον εὐρίσκοντο οἱ Μαῦροι Βούλγαροι, κατοικοῦντες μεταξὺ τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν Γότθων. Οἱ Σλάβοι τοῦ Κιέβου ἐπλήρωνον φόρον εἰς τὸν Χαγάνον τῶν Χαζάρων, διότι τοὺς προεφύλασσαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Οὐγγρων. Οἱ Πετσενέγοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι μεταξὺ τοῦ Βόλγα καὶ τῶν Οὐραλίων ὀρέων, συνορεύοντες εἰς τὰ Ν.Δ. μετὰ τῶν Χαζάρων.

Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀποστολὴν στρατηγοῦ εἰς τὴν Χερσῶνα Ρῶσοι ἀπεσταλμένοι ἔφθασαν τὸ 838-9 εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Θεοφίλου δι' ἄγνωστον λόγον. Ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐπρόκειτο ν' ἀποστείλῃ πρεσβείαν εἰς τὸν Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβῆ καὶ οἱ Ρῶσοι ἠκολούθησαν τοὺς πρέσβεις καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα των διὰ τῆς Γερμανίας, ἐπειδὴ ἐφοβούντο τὴν ἐπιστροφὴν διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου¹⁵. Ἦδη οἱ Ρῶσοι ἐκ τῆς προωθήσεώς των πρὸς τὰ νότια εὐκόλως ἠδύναντο νὰ φθάσουν εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐξείνου. Πρὸ τῆς καταλήψεως τοῦ Κιέβου ἐπεχείρησαν τολμηροτάτην ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ 860 ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Γ' καὶ ὁ θεῖος του Βάρδας ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἐνῶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἐπληροφορήθησαν τὸν Ἰούνιον ὅτι οἱ Ρῶσοι μὲ 200 πλοιάρια εἰσῆλθον εἰς τὸν Βόσπορον, ἐληλάτησαν τὰ μοναστήρια, τὰ προάστια καὶ τὰς Πριγκηπονήσους. Ἐνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ στρατοῦ, ὁ λαὸς βλέπων τοὺς ἐπιδρομεῖς ἐτρομοκρατήθη¹⁶. Οἱ Ρῶσοι, κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν των αὐτῶν, ἠτοιμάσθησαν νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ταύτην ὑπερήσπισεν ὁ Πατριάρχης Φώτιος ἐμψυχώσας τὸν λαὸν καὶ διὰ δύο ὁμιλιῶν. Ἐν λιτανείᾳ περιήγαγον εἰς τὰ τεῖχη τὴν εἰσθητὰ τῆς Θεοτόκου καὶ ἀνέπεμψαν δεήσεις διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως. Οἱ Ρῶσοι, πληροφορηθέντες ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανερχεται μετὰ τοῦ στρατοῦ,

ἀπεχώρησαν. Τὰ πλοιάριά των κατεστράφησαν ὑπὸ τρικυμίας.

2. Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΧΑΖΑΡΟΥΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΩΝ

α) Πρόσκλησις καὶ ἀναχώρησις τῆς ἀποστολῆς.

Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τῶν Ρώσων ἀνησύχησε τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ πλη-

Ἐργον τοῦ Ε. Μάξ. Ἐπιγραφή: Ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου.

σιάζῃ τοὺς Χαζάρους καὶ νὰ ἀνασυνδέσῃ τοὺς δεσμούς μετ' αὐτῶν, ἐπειδὴ οὗτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν εὐρίσκοντο μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ρώσων, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἔτρεπον κατακτητικὰς βλέψεις ἐπὶ τῆς Χερσῶνος. Ἡ προσέγγισις πρὸς τοὺς Χαζάρους θὰ ἐνίσχυε τὰς θέσεις τῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου¹⁷.

Ἡ Ἐκκλησία ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πολιτείαν εἰς τὰς εἰρηνικὰς ἐπιδιώξεις της καὶ οὕτως ἡ ἀποστολὴ τῶν δύο ἀδελφῶν σχετίζεται πρὸς τὴν ρωσικὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 860 καὶ τὸν ἐκ ταύτης σαφῶς διαγραφέντα κίνδυνον. Ὁ

14. Αὐτόθι σ. 169. 170. M. L. Margolis A. Mary, σ. 309.

15. Bury σ. 418.

16. Αὐτόθι σ. 419. Ostrogorsky σ. 184. Vasiliev σ. 345.

17. Ostrogorsky σ. 154. F. Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome au IXe Siècle. Paris 1926, σ. 137.

πατριάρχης Φώτιος ἄλλωστε ἔστρεψε τὴν προσοχήν του πρὸς τὸν νέον ἐχθρὸν ἐκ τοῦ βορρᾶ καὶ διείδεν ὅτι ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ρώσων θὰ ἔσωζε τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὴν ἀπειλήν. Ἡ ἀποστολὴ πρὸς τοὺς Χαζάρους θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προετοιμάσῃ τὸ ἔδαφος καὶ πρὸς περαιτέρω προώθησιν βορειότερον¹⁸.

Ἡ ἀποστολὴ πρεσβειῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου πρὸς ἄλλοθρήσκους κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Θ' αἰ. ἦτο σύννηθες φαινόμενον. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πρεσβειῶν ἦσαν συνήθως κληρικοί. Οὕτως ὁ Ἰωάννης ὁ Γραμματικός, ὁ κατόπιν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, μετέβη ὡς πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ χαλίφου Μαμουὺν εἰς τὴν Βαγδάτην¹⁹. Ὁ Φώτιος ὁμοίως ἐστάλη εἰς τὴν Βαγδάτην ὡς πρέσβυς²⁰ καὶ ὁ νέος τότε Κωνσταντῖνος-Κύριλλος μετέβη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουταβακίλ περὶ τὸ 855-6 ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Γ'²¹. Αἱ πρεσβεῖαι αὐταὶ εἶχον ὡς σκοπὸν τὴν διευθέτησιν διαφορῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ζητημάτων ἢ τὴν ἀνταλλαγὴν αἰχμαλώτων, ἀπέβλεπον ὁμως καὶ εἰς τὴν προβολὴν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ κύρους τοῦ Βυζαντίου. Εἰς τὴν πολιτισμὸν τοῦ Βυζαντίου τὴν κυριώτεραν θέσιν κατεῖχεν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ οἱ πρέσβεις ἦσαν ἔτοιμοι νὰ προβάλλουν καὶ ὑπερασπίσων αὐτὴν ἐνώπιον τῶν ἄλλοδόξων. Κατὰ ταῦτα αἱ πρεσβεῖαι ἢ αἱ ἱεραποστολαὶ δὲν ἦσαν ἀπλάι ὡς εἰς παλαιότερας ἐποχάς, ἀλλ' οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὰς καὶ μάλιστα οἱ ἀρχηγοὶ ἔπρεπε νὰ διακρίνωνται διὰ τὴν παιδείαν των, νὰ εἶναι γινῶσται τῶν Γραφῶν, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκείων διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ συζητοῦν μετὰ τῶν ἄλλοδόξων καὶ ν' ἀποδεικνύουν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πολλάκις τὰ πολιτικὰ καὶ ἔθνικα ἐνδιαφέροντα κατεῖχον κυρίαρχον θέσιν εἰς τὰς ἱεραποστολάς²². Κυρίως εἰς τοὺς Ἀραβας ἔπρεπε οἱ πρέσβεις ν' ἀποδεικνύουν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ Βυζαντινοὶ κατεῖχοντο ὑπὸ βαθεῖας συναίσθησεως τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ μεταδώσουν στοιχεῖα αὐτοῦ καὶ ὄχι νὰ λάβουν ἐξ ἄλλων. Δὲν ἐπίστευον ὅτι ὑστεροῦν εἰς ὅ,τι δῆποτε. Ἐν τούτοις ἔλαβον πολιτιστικὰ στοιχεῖα παρὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἔνεκα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ ὑπ' αὐτῶν, παρεκινήθησαν ν' ἀναπτύξουν ἀκόμη περισσότερο τὸν ἰδικόν των.

* *

Συμφώνως πρὸς τὴν βιογραφίαν τοῦ Κωνσταντίνου-Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου²³ ἀπεσταλμένοι

18. Ostrogorsky σ. 184.

19. Bury σ. 246, κ. ε.

20. F. Dvornik, Les Slaves σ. 133.

21. F. Grivee, Konstantin und Method, Lehrer der Slaven, Wiesbaden 1960, σ. 40.

22. F. Dvornik, Les Slaves σ. 133.

23. F. Dvornik, Les Légendes, ὅπου ἀπὸ τῆς σελ. 349 κ.ε. ἢ μετάφρασις τῆς βιογραφίας.

τῶν Χαζάρων ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ παρουσιασθέντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαήλ Γ' εἶπον «Ἀπ' ἀρχῆς ἀναγνωρίζομεν ἓνα Θεόν, κυρίαρχον ἐπὶ πάντων τῶν ὄντων, τὸν λατρεύομεν (στρεφόμενοι) πρὸς ἀνατολὰς καὶ (ἐπὶ πλέον ὁμως) τηροῦμεν καὶ ἄλλας συνηθείας αἰσχράς. Οἱ Ἑβραῖοι μᾶς συμβουλεύουν ν' ἀκολουθήσωμεν τὴν πίστιν των καὶ τὰς παραδόσεις των, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν καὶ οἱ Σαρακηνοὶ μᾶς σύρουν πρὸς τὴν πίστιν των, προσφέροντες τὴν εἰρήνην καὶ πολυἀριθμὰ δῶρα καὶ λέγοντες «ἢ πίστις μας εἶναι ἢ καλύτερα ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων». Δι' αὐτὸ ἀπευθυνόμεθα πρὸς σᾶς, ἔνεκα τῆς παλαιᾶς φιλίας καὶ ἀγάπης μας. Ἐπειδὴ εἴσθε μέγα ἔθνος καὶ διατηρεῖτε τὴν θεῖαν αὐτοκρατορίαν σας, σᾶς παρακαλοῦμεν, ζητοῦντες τὴν συμβουλὴν σας, νὰ μᾶς ἀποστείλετε ἄνθρωπον πεπαιδευμένον, ὁ ὅποιος ν' ἀντικρούσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, διὰ ν' ἀκολουθήσωμεν τὴν ἰδικὴν σας πίστιν»²⁴.

Ταῦτα μᾶς ὑπενθυμίζουν ὅσα ἀνωτέρω εἶπομεν περὶ τῶν σχέσεων Βυζαντινῶν καὶ Χαζάρων ὡς καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν μετὰ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν μαωμεθανῶν. Ἡ συζήτησις μετ' ἄλλοθρήσκων κατὰ τὴν ὁποίαν δημοσίᾳ ἐπεδιώκετο ἢ ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας τῆς θρησκείας μετὰ τὸν σκοπὸν τὸν προσηλυτισμὸν ἦτο συνήθης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὰ περὶ τῆς ἀποστολῆς πρέσβων εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς αἰτήσεως αὐτῶν ὁμοιάζουν πρὸς τὰ λεγόμενα κατωτέρω ὑπὸ τῆ βιογραφίας περὶ τῶν πρέσβων ἐκ Μοραβίας²⁵. Ἐχομεν ἀκόμη δύο παραδείγματα ἀποστολῆς πρέσβων ἐκ μέρους τῶν Χαζάρων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐστάλησαν τὸ 740 ἐπὶ Λέοντος Γ', ὅποτε καὶ ἐζήτησαν πεπαιδευμένους ἄνδρας, διὰ νὰ συζητήσουν μετὰ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Ἀράβων καὶ διὰ δευτέραν φοράν ἐπὶ Θεοφίλου τὸ 833, ὅτε ἠπειλοῦντο. Τώρα ὁμως ὁ κίνδυνος διεγράφη μέγας διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οὗτοι ἀνέλαβον τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀποστολῆς πρέσβων εἰς τοὺς Χαζάρους²⁶. Ἡ βιογραφία ὁμιλεῖ περὶ πρέσβων ἐκ τῶν Χαζάρων προσαρμόζουσα τὴν διήγησιν πρὸς τὰ προηγηθέντα παραδείγματα. Ὁμοίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Χαζάρων ἡ βιογραφία ἀφήνει νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὅτι εἶναι οὗτοι μονοθεῖσται, δὲν λέγει ὁμως ἐκπεφρασμένως ὅτι εἶναι Ἰουδαῖοι.

Ὁ Μιχαήλ Γ' καὶ ὁ Βάρδας εὐθὺς μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ θέρους τοῦ 860 ἀπεφάσισαν ν' ἀποστείλουν πρεσβεῖας εἰς τοὺς Χαζάρους. Ὁ Φώτιος ὑπέδειξε τὸν Κωνσταντῖνον, γινῶστον εἰς τὴν αὐλὴν. Οὗτος εἶχε σπουδάσει εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου κατόπιν ἐχρημάτισε καθηγητῆς, ἦτο βιβλιοθηκᾶριος τοῦ Φωτίου, ἐφημίζετο διὰ τὴν εὐρυτάτην του μόρφωσιν καὶ ὠνομάζετο «φιλόσοφος». Εἶχεν ἤδη πείραν τῶν ἱερα-

24. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 358.

25. Αὐτόθι σ. 372.

26. Αὐτόθι σ. 176.

ποστολῶν καὶ τῶν συζητήσεων, διότι συνεζήτησε μετὰ τῶν Ἀράβων σοφῶν, ὅτε μετέβη ὡς πρέσβυς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουταβακίλ²⁷. Ὅτε κατὰ τὴν βιογραφίαν ἔφθασαν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Χαζάρων, ὁ Κωνσταντῖνος εὐρίσκετο εἰς μοναστήριον τοῦ Ὀλύμπου τῆς Βιθυνίας, ὁπότεν ἐκλήθη καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀδελφοῦ του Μεθοδίου προσδίδει διπλωματικὸν χαρακτήρα εἰς τὴν ἀποστολὴν, διότι οὗτος χρηματίσας διοικητῆς ἐπαρχίας παρὰ τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, ἐγνωρίζε τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ θέματα. Οὕτως ἐσηματίσθη συνοδεία, ἡ ὁποία ἐξεκίνησεν ἐκ Κων/πόλεως τὸ φθινόπωρον τοῦ 860 κατευθυνομένη εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων «μετὰ τιμῆς καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ αὐτοκράτορος»²⁸.

β) Τὰ γεγονότα εἰς τὴν Χερσῶνα. Ἡ ἀκολουθία ἔφθασε πρῶτον εἰς τὴν Χερσῶνα, ὅπου καὶ ἐστάθμευσεν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγνωρίζεν ὅτι θὰ συνομιλήσῃ μετὰ τῶν Ἑβραίων, δι' αὐτὸ ἐξέμαθε κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὴν Χερσῶνα τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Ἄν καὶ ἡ βιογραφία οὐδὲν ἀναφέρει περὶ γλώσσης εἰς τὴν ὁποίαν ἔγιναν αἱ συζητήσεις, ὑπάρχει γνώμη κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπίσημος γλῶσσα εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Χαγάνου ἦτο ἡ Ἑβραϊκὴ, διότι οἱ ἐκεῖ Ἑβραῖοι εἶχον σχέσεις μετὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν σχολῶν τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Παλαιστίνης²⁹. Ὁ Κωνσταντῖνος συνητηθὴ εἰς τὴν Χερσῶνα καὶ μετὰ Σαμαρειτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν εἰς αὐτὸν τὴν Βίβλον των. Συνεζήτησε μετ' αὐτῶν, ἀπέδειξε τὴν ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τοὺς ἐβάπτισε μετὰ τῶν τέκνων των³⁰. Σαμαρεῖται ὑπῆρχον πράγματι εἰς τὴν Κριμαίαν, ὅπου εἶχον ἐγκατασταθῆ μετὰ τῶν Ἑβραίων, ὅτε ἔγιναν διωγμοὶ ἐναντίον αὐτῶν τὸ 723 ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν.

Εὐρεν ἀκόμη Εὐαγγέλιον καὶ Ψαλτήριον με χαρακτήρας *rosskiy* ὡς λέγεται εἰς τὸ κείμενον τῆς βιογραφίας³¹. Συνομιλήσας μετ' ἀνθρώπου γνώστου τῆς γλώσσης ταύτης ἐμελέτησε τοὺς χαρακτήρας, τὰ σύμφωνα καὶ τὰ φωνήεντα³². Προσευχθεὶς εἰς τὸν Θεὸν ἠδυνήθη νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ ὁμιλῇ τὴν γλῶσσαν ταύτην, προκαλέσας τὸν θαυμασμὸν τῶν παρισταμένων. Παλαιότερον ὑπέθεσαν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαίας σλαβικῆς γλώσσης, ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη ἐγκατελείφθη καὶ ἐπιστεύθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς γοθθικῆς γλώσσης καὶ ἀντιγράφου μεταφράσεως τοῦ Οὐλφίλα³³. Νεώτεροι ἐρευνῆται πιστεύουν ὅτι τὸ *rosskiy* πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς *surski*, ὁπότε πρόκειται περὶ συριακῆς μεταφράσεως καὶ σύρων,

27. Αὐτόθι σ. 354.

28. Αὐτόθι σ. 359.

29. Αὐτόθι σ. 184.

30. Αὐτόθι σ. 359.

31. F. Grivec σ. 49.

32. F. Dvornik, *Les Légendes* σ. 359.33. F. Dvornik, *Les Slaves*, σ. 139 ὑποσ. 3.

μερικοὶ τῶν ὁποίων τότε ἦσαν ἐγκατεστημένοι ὡς ἔμποροι εἰς τὴν Χερσῶνα³⁴. Ἴσως ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἰδέαν τῆς συριακῆς γλώσσης ἢ ὁποία κατὰ τινὰ τρόπον συγγενεῦει μετὰ τῆς Ἑβραϊκῆς. Εἰς τὴν Χερσῶνα ἐξέμαθε καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Χαζάρων. Ὑπὸ τῆς βιογραφίας οὕτω παρουσιάζεται ὁ Κωνσταντῖνος ὡς ἐκμαθὼν τέσσαρας γλώσσας ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος. Βεβαίως ἦτο εὐφύεστατος ἄνθρωπος, ἀλλ' ἡ ἐκμάθησις τόσων γλωσσῶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπερβολή. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐγνωρίζε τὰς γλώσσας ταύτας καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς του εἰς τὴν Χερσῶνα ἐπεμελήθη καὶ ἐξέμαθεν αὐτὰς πληρέστερον.

Σημαντικώτατον γεγονός διὰ τὴν μετέπειτα δράσιν τῶν δύο ἀδελφῶν ἀπετέλεσεν ἡ ἀνεύρεσις τῶν πιστευομένων ὡς λειψάνων τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Κλήμεντος (88-97) ὁ ὁποῖος ἐξωρίσθη εἰς τὴν Χερσῶνα καὶ ὑπέστη ἐκεῖ μαρτυρικὸν θάνατον (101) συμφώνως πρὸς τὴν βιογραφίαν του συγγραφείσαν τὸν Δ' αἰῶνα. Τὸ ζήτημα περιπλέκεται ὡς πρὸς τὸ σημεῖον ἂν τὰ εὐρεθέντα λείψανα ἦσαν πράγματι τοῦ Κλήμεντος ἐπισκόπου Ρώμης. Αἱ Πράξεις Κλήμεντος γράφουν ὅτι οὗτος ἐξωρίσθη εἰς τὴν Κριμαίαν, ὅπου κατεδικάσθη «ad maritima». Ἐκεῖ εὐρε καὶ δύο χιλιάδας χριστιανούς ὁμοίως καταδικασμένους εἰς καταναγκαστικά ἔργα εἰς τὰ λατομεῖα μαρμάρων. Ὁ Κλήμης ἐξηκολούθησε τὸ ἱεραποστολικὸν του ἔργον καὶ μετέστρεψε πολλοὺς κατοίκους εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἐνεκα τῆς δράσεως του ταύτης κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἀφοῦ προσεδέθη ἄγκυρα εἰς τὸν λαϊμόν του ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ θάλασσα ἀπεσύρθη καὶ οἱ χριστιανοὶ εὐρον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀποδώσουν νεκρωσίμους τιμὰς εἰς τὸ λείψανόν του· ὁ Κλήμης ἐνεφανίσθη κατ' ὄναρ εἰς αὐτοὺς καὶ παρήγγειλε ν' ἀφήσουν τὸ σῶμα του εἰς τὸν μαρμάρινον τάφον εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης, ὅπου ἠθέλησεν ὁ Θεός. Ὅτε κατ' ἔτος ἡ θάλασσα ἀπεσύρετο θαυματουργικῶς κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ θανάτου του, εἶπεν εἰς τοὺς χριστιανούς ὅτι ἠδύναντο νὰ τὸν ἐπισκέπτωνται.

Ἡ ἱστορία περὶ ἐξορίας τοῦ Κλήμεντος εἰς τὴν Κριμαίαν εἶναι ἀπίθανος, διότι ἡ χώρα αὕτη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ δὲν ἦτο ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἀλλὰ χώρα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς αὐτοκρατορίας³⁵. Καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη ἐκεῖ τὸ β' ἡμισυ τοῦ Γ' αἰῶνος. Ἐὰν ὑπῆρχον χριστιανοὶ ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' αἰ. θὰ διεδίδετο ἐνωρίτερον καὶ εὐρύτερον. Εἰς τὴν Δύσιν ἡ παράδοσις αὕτη ἔγινε γνωστὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΣΤ' αἰ. καὶ ἐπεκράτησε, διότι εἰς τὴν Ρώμην ὑπῆρχε ναὸς τοῦ ἁγ. Κλήμεντος ἄνευ τοῦ λειψάνου αὐτοῦ. Εἰς τὴν Χερσῶνα ὑπῆρχεν ἡ παράδοσις περὶ ἑνὸς μάρτυρος Κλήμεντος, μὴ σχετιζομένου πρὸς τὸν ἐπίσκοπον

34. F. Grivec, σ. 49.

35. F. Dvornik, *Les Légendes* σ. 191.

Ρώμης, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη ναὸς τὸν Δ' αἰ. τοῦ ὁποίου τὰ ἐρείπια εὐρέθησαν τὸ 1853. Αἱ Πράξεις Κλήμεντος ἔκαμαν σύγχυσιν μετὰ τῶν δύο μαρτύρων. Ἀλλὰ καὶ τὰ συναξάρια συνδέουν τὴν ἴδρυσιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Χερσῶνος μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, οὐδεμία σχέσις δὲ αὐτῆς ὑπάρχει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης³⁶.

Τὴν παράδοσιν περὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἁγ. Κλήμεντος ἐπισκόπου Ρώμης ἀκολουθεῖ καὶ ἡ βιογραφία τοῦ Κωνσταντίνου. Λέγεται ἐκεῖ ὅτι οὗτος ἐγνώριζεν ὅτι τὸ λείψανον τοῦ ἁγ. Κλήμεντος εὐρίσκειτο εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης, οἱ ἐντόπιοι ὅμως δὲν εἶχον ἰδέαν περὶ τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκειτο. Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ κλήρου καὶ εὐσεβῶν ἀνθρώπων ἤρχισαν τὴν ἔρευναν ψάλλοντες. Ὡσμίσθησαν ὁσμὴν ἐλαίου καὶ θυμιάματος, ἡ θάλασσα ἠρέμησεν, εὗρον τὸ λείψανον τὴν 30 Ἰανουαρίου 861 καὶ τὸ διεκόμισαν μετὰ τιμῶν εἰς τὴν πόλιν³⁷. Τὸ μέρος ὅπου εὐρέθη τὸ λείψανον ἔκειτο εἰς μικρὸν κόλπον νήσου παρὰ τὴν Χερσῶνα· ἐκεῖ ἦτο ἐκτισμένος καὶ μικρὸς ναὸς, ὁ ὁποῖος κατεστράφη ὑπὸ βαρβάρων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ζ' αἰ.

Βραδύτερον οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐπιστρέφοντες ἐκ Μοραβίας διὰ τῆς Βενετίας μετέβησαν εἰς τὴν Ρώμην φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ λείψανον, τὸ ὁποῖον ἐπίστευον ὅτι ἦτο τοῦ ἁγ. Κλήμεντος, ἐπισκόπου Ρώμης. Ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' ἀκολουθούμενος ὑπὸ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, κρατούντων ἀνημμένας λαμπάδας, ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν αὐτῶν. Τὸ λείψανον διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἔθεράπευσεν ἀσθενεῖς· αἰχμάλωτοι ἠλευθερώθησαν ἐπικαλεσθέντες διὰ τῆς προσευχῆς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Κλήμεντος³⁸. Οὕτως αἱ δύο ἀδελφοὶ ἀπέκτησαν τὴν εὐνοίαν τοῦ πάπα καὶ τῶν Ρωμαίων καὶ παρέμειναν ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα εἰς ἑλληνικὴν μονὴν τῆς Ρώμης παρὰ τὸν ναὸν τῆς Σάντα Μαρία Ματζιόρε. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν εἰς τὴν Ρώμην τὴν 14 Φεβρουαρίου 869, ὁ δὲ Μεθόδιος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μοραβίαν.

Εἰς τὴν Ρώμην, ὁ ἐπίσκοπος Βελλέτρι, Γκάουτεριχ, τοῦ ὁποίου ὁ καθεδρικὸς ναὸς ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὸν ἁγ. Κλήμεντα, ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς εὐρέσεως τοῦ λειψάνου καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν διάκονον Ἰωάννην νὰ συγγράψῃ τὸν βίον τοῦ ἁγ. Κλήμεντος καὶ τὴν διήγησιν περὶ τῆς εὐρέσεως καὶ μετακομιδῆς τοῦ λειψάνου εἰς τὴν Ρώμην. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἤδη γράψῃ διήγησιν περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ λειψάνου καὶ ἕνα πανηγυρικὸν λόγον καθὼς καὶ ὕμνον πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγ. Κλήμεντος, τὰ ὁποῖα ἀπώλεσθησαν³⁹. Ὁ διάκονος Ἰωάννης ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Ἀναστάσιον βιβλιοθηκῆριον ζητῶν παρ' αὐτοῦ πληροφορίας, ἐπειδὴ ἐγνώριζε

τοὺς φιλικούς αὐτοῦ δεσμούς μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν Ρώμῃ. Ὁ Ἀναστάσιος εἶχε χειροτονηθῆ κληρικὸς τὸ 847 ἢ 848 καὶ ὑπεστήριξε τὰ συμφέροντα τοῦ γερμανοῦ αὐτοκράτορος. Ἐνεκα τῶν δολοπλοκιῶν του κατὰ τοῦ πάπα Λέοντος Δ' (847-55) ἀφωρίσθη τὸ 850 καὶ τὸ 853. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Δ' ἡ αὐτοκρατορικὴ μερὶς τὸν ἐξέλεξε πάπαν, ἐνῶ εἶχεν ἤδη ἐκλεγῆ ὁ Βενέδικτος Γ'. Ὁ Ἀναστάσιος, ἔνεκα τῆς ὑπεροπτικῆς συμπεριφορᾶς του, ἔχασε τοὺς ὑποστηρικτάς του καὶ ὁ Βενέδικτος Γ' τὸν ἐδέχθη μετανοήσαντα ὡς λαϊκὸν πλέον. Ἐξέμαθε καλῶς τὴν ἑλληνικὴν, πιθανῶς εἰς ἐν τῶν ἑλληνικῶν μοναστηρίων τῆς Ρώμης, καὶ οὕτως ἠδυνήθη νὰ διορισθῆ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πάπα Νικολάου Α', λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ βιβλιοθηκαρίου. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην καὶ ἔνεκα τῆς ἑλληνομαθείας του ἔπαιξε σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν σύνταξιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Νικολάου Α' πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς ἐπίσημους. Ὁ Ἀδριανὸς Β' ἐξηκολούθησε νὰ τὸν χρησιμοποιοῖ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του μέχρι τοῦ 868, ὁπότε ἔχασε τὴν παπικὴν εὐνοίαν.

Ὁ Ἀναστάσιος ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Βελλέτρι εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρει περὶ τῶν προμνησθέντων ἔργων τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐπιβεβαιώνει τὰς πληροφορίας περὶ εὐρέσεως τῶν λειψάνων καὶ ἐκ τῶν διηγήσεων τοῦ Μηροπολίτου Σμύρνης Μητροφάνους, τὸν ὁποῖον συνήντησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 869-70. Ὁ Μητροπολίτης εἶχεν ἐξορισθῆ εἰς τὴν Χερσῶνα, ἐπειδὴ ὑπεστήριξε τὸν ἐκθρονισθέντα πατριάρχην Ἰγνάτιον, καὶ εὐρισκόμενος ἐκεῖ ἤκουσε περὶ τῆς εὐρέσεως τῶν λειψάνων⁴⁰. Ὁ Ἀναστάσιος παρατηρεῖ εἰς τὴν ἐπιστολὴν του, ὅτι ὅταν ἠρώτησε τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὴν Ρώμην περὶ τοῦ ἰδίου ζητήματος, οὗτος ἔνεκα τῆς μετριοφροσύνης του δὲν διηγήθη τὰ γεγονότα⁴¹. Μετέφρασε τὴν διήγησιν καὶ τὸν πανηγυρικὸν τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν ὕμνον ὅμως δὲν μετέφρασε, μὴ δυνάμενος νὰ διατηρήσῃ τὸ μέτρον καὶ τὴν ἄρμονίαν τοῦ πρωτοτύπου⁴². Ἐκ τούτων καὶ ἐκ τῶν λατινικῶν πηγῶν συνετάχθη ἡ βιογραφία τοῦ ἁγ. Κλήμεντος, τὴν ὁποίαν ὁ ἐπίσκοπος Βελλέτρι ἀφιέρωσεν εἰς τὸν πάπαν Ἰωάννην Η'. Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου, περιλαμβάνοντος τρία βιβλία, δισώθη τὸ τρίτον περιέχον τὴν διήγησιν περὶ τῆς ἐξορίας, τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς εὐρέσεως καὶ μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἁγ. Κλήμεντος Ρώμης. Ὁνομάζεται *Legenda Italica* καὶ περιλαμβάνει καὶ βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Κωνσταντίνου, ὅσα σχετίζονται πρὸς τὴν κυρίαν διήγησιν, δηλαδὴ τὴν περὶ τοῦ ἁγ. Κλήμεντος⁴³. Ὁ ἐπίσκοπος Βελλέτρι ἔκτισε μικρὸν ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγ. Κλήμεντος εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἐτάφη ὁ Κωνσταντῖνος.

36. Αὐτόθι σ. 193 κ.ε.

37. Αὐτόθι σ. 359.

38. Αὐτόθι σ. 378.

39. F. Dvornik, *Les Slaves* σ. 139.

40. Αὐτόθι σ. 140 ὑποσ. 1.

41. Bury σ. 396 ὑποσ. 1.

42. Αὐτόθι appendix XI. σ. 486.

43. Αὐτόθι σ. 486.

3. ΑΦΙΖΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΩΡΑΝ ΤΩΝ ΧΑΖΑΡΩΝ. ΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΜΕΤ' ΑΥΤΩΝ

α) Συμπόσιον καὶ πρώτη συζήτησις μετὰ τῶν Ἰουδαίων. Ὄταν ἐξέκίνησαν ἀπὸ τὴν Χερσώνα καὶ ἐβάδιζον πρὸς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων, ὁμᾶς ἐξ αὐτῶν εἶχε πολιορκήσει χριστιανικὴν πόλιν, ἀνήκουσαν εἰς τοὺς Γότθους, οἱ ὅποιοι πιθανῶς ἦσαν αὐτόνομοι μετὰ τὴν συμφωνίαν τῶν Βυζαντινῶν μετὰ τῶν Χαζάρων τοῦ 833. Ὄταν ἐπληροφορήθη τοῦτο ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπλησίασε τοὺς πολιορκητάς, συνήντησε τὸν ἀρχηγόν των καὶ τὸν κατηύνασε διὰ τῶν λόγων του. Οὗτος ὑπέσχεθη ὅτι διὰ βαπτισθῆ καὶ ἀπεχώρησε λύσας τὴν πολιορκίαν⁴⁴. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀντιπροσωπεύων τὸν αὐτοκράτορα, ἐνήργησεν ὡς διπλωμάτης, ἐπροστάτευσε τοὺς Γότθους καὶ ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῆς ἀπειλῆς.

Ζωηρῶς περιγράφεται καὶ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Οὐγγρων, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς στέππας. Ἐν συνεχείᾳ τῶν ἀνωτέρω ἐπεισοδίων λέγεται ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν, ὅταν ἐστάθμευσαν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος προσήυχετο, ἠκούσθησαν Οὐγγροι ἐπιτιθέμενοι «οὐρλιάζοντες ὡσὰν λύκοι», καὶ «ἐπιθυμοῦντες νὰ τὸν φονεύσουν»⁴⁵. Ὁ Κωνσταντῖνος τοὺς κατεπράυνε καὶ τοὺς ἀπεμάκρυνε διὰ τῆς προσευχῆς, ἐπανελαμβάνων τὸ «Κύριε ἐλέησον».

* * *

Ἡ ἀκολουθία ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον τῆς διὰ πλοιαρίου εἰς τὴν Ἀζοφικὴν θάλασσαν πρὸς τὰς πύλας τοῦ Καυκάσου. Ἡ τόποθεσία αὕτη ὀρθότερον ὀνομάζεται «Πύλαι Κασπίας τοῦ Καυκάσου», ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν «Κάσπια πύλαι» καὶ ὑπὸ τῶν Ἀράβων Μιὰμπ-ἐλ-Ἀμπβάμπ, εὐρίσκειτο δὲ μετὰ τὴν Κασπίας θαλάσσης καὶ Καυκάσου. Ἐκ τῆς τοποθεσίας ταύτης ἔφθασαν εἰς τὴν θερινὴν πρωτεύουσαν τοῦ Χαγάνου. Πρὸς ὑποδοχὴν των ἦλθεν Ἰουδαῖος μετὰ τοῦ ὁποίου συνωμίλησεν ὁ Κωνσταντῖνος⁴⁶.

Ὄταν ἔφθασαν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὁ Χαγάνος ὑπέδεχθη αὐτοὺς καὶ παρέθεσε γεῦμα πρὸς τιμὴν των. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον ἠρώτησεν αὐτόν: «Ποῖον εἶναι τὸ ἀξίωμά σου, διὰ νὰ σὲ τοποθετήσωμεν εἰς θέσιν ἀνάλογον πρὸς αὐτό;». Ἡ ἐρώτησις δεικνύει ὅτι πράγματι ἡ ἀκολουθία ἦτο πολυάριθμος. Ἐξ αὐτῆς ὁ Κωνσταντῖνος εὔρε τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀνοίξη θεολογικὴν συζήτησιν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε σύντομος καὶ περιστράφη εἰς τὰς ζητήματα τοῦ μονοθεϊσμοῦ, τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ. «Εἶχον μέγαν καὶ ἔνδοξον πρόγονον, ἀπήντησεν, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν θέσιν του πλησίον τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ἀρνηθεὶς ὁ ἴδιος τὴν τιμητικὴν αὐτὴν θέσιν ἡ ὁποία τοῦ ἐδόθη, ἐξεδιώχθη. Μεταναστεύσας εἰς τὰ ξένα, κατέστη πτω-

χὸς καὶ ἐκεῖ με ἐγέννησεν. Καὶ ἐγὼ προσεπάθησα νὰ ἐπιτύχω τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον κατείχευ ἄλλοτε ὁ πρόγονός μου, δὲν ἠδυνήθην ὁμῶς νὰ τὸ ἀποκτήσω, διότι εἶμαι ἀπόγονος τοῦ Ἀδάμ. «Καλῶς καὶ ἀληθῶς ὡμίλησες, ξένη» ἀπήντησαν καὶ ἔκτοτε τὸν ἐτίμων περισσότερο⁴⁷.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Χαγάνος ἠγειρεν πρόποσιν καὶ ἐκφράζων τὰς Ἰουδαϊκὰς ἰδέας του εἶπεν: «Ἄς πῶμεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, δημιουργοῦ πάντων τῶν ὄντων». Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπιθυμῶν νὰ τὸν νίση εὐθὺς τὸ κύριον χριστιανικὸν δόγμα ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν, ἐπιεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Ζωοποιοῦ Πνεύματος. Ὁ Χαγάνος ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τῶν λόγων καὶ παρετήρησεν ὅτι ἔχει ἀπολύτως τὴν αὐτὴν γνώμην μετὰ τῆς διαφορᾶς, ὅτι αὐτοὶ μὲν τιμοῦν τὸν ἕνα Θεὸν συμφώνως πρὸς τὰς Γραφάς, τὰς ὁποίας κατέχουν, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ τιμοῦν τὴν Ἁγίαν Τριάδα. Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τιμοῦν τὸν Θεόν, τὸν Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸ ρητὸν τοῦ Ἡσαίου «ἄκουσέ μου Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ ὃν ἐγὼ καλῶ· ἐγὼ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα... καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ»⁴⁸.

Οἱ Ἰουδαῖοι σύμβουλοι τοῦ Χαγάνου ἴσταντο ὀρθοὶ καὶ ἤκουον· ἔθεσαν τὴν ἐρώτησιν κατὰ πόσον δύναται ἡ γυνὴ νὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῇ τὸν Θεόν, τὸν ἀόρατον καὶ ἀγέννητον. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Κωνσταντῖνου εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ὑπῆρξε πνευματώδης. ἠρώτησε τοὺς συνομιλητάς του ἂν δὲν θὰ ὠνομάζετο ἀνόητος ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος θὰ ἔλεγεν ὅτι ὁ πρῶτος σύμβουλος τοῦ Χαγάνου δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ δεχθῆ τὸν κύριόν του, ἐνῶ θὰ ἠμποροῦσε νὰ πράξῃ τούτο εἰς ἀπλοῦς ιδιώτης. Οἱ συνομιληταὶ του παρεδέχθησαν ὅτι πράγματι ὁ ἄνθρωπος οὗτος θὰ ἦτο ἀνόητος καὶ ὁμοίως ὅτι τὸ ἀνώτερον πλάσμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὡς δημιουργηθεὶς κατ' εἰκόνα αὐτοῦ. Κατ' ἀναλογίαν λοιπόν, παρετήρησεν ὁ Κωνσταντῖνος, εἶναι ἀνόητοι ὅσοι λέγουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθῆ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὰ σύννεφα, εἰς τὴν θύελλαν καὶ εἰς τὸν γνόφον, ὅταν ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἰώβ. Ἐπρεπε νὰ δώσῃ τὰ μέσα θεραπείας εἰς τὸν ἀσθενῆ ἄνθρωπον καὶ δι' αὐτὸ ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐνανθρωπήσῃ. Ἐπεκαλέσθη ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀκύλα (Β' αἰ. μ.Χ.) ἡ ὁποία ἦτο δουλικὴ καὶ κατὰ λέξιν, μνημονεύσας τὰ χωρία Ἐξόδου ιθ' 16 καὶ λα' 9.

Ἡ συζήτησις ἔληξε, προσδιωρίσθη ἡ ἐπομένη καὶ ἀπεχώρησεν⁴⁹.

β) Ἡ δευτέρα συζήτησις. Ἡ δευτέρα συζήτησις ὑπῆρξε μακροτέρα. Εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Κωνσταντῖνου λέγεται, ὅτι τὰ ἀναγραφόμενα

44. F. Dvornik, Les Légendes σ. 359.

45. Αὐτόθι σ. 360.

46. Αὐτόθι.

47. Αὐτόθι.

48. Ἡσ. μὴ' 12. 16.

49. F. Dvornik, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 362.

ἔδω ἐκτίθενται ἐν περιλήψει. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἐρευνησῆ λεπτομερέστερον τοὺς λόγους τούτους καὶ εἰς τὸ αὐθεντικὸν των κείμενον, θὰ τοὺς εὕρῃ εἰς βιβλίον τοῦ Κωνσταντίνου, μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μεθοδίου καὶ διαιρεθὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὀκτῶ βιβλία. Ἐκεῖ θ' ἀνακαλύψῃ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, ἐμπνευσμένου ὑπὸ τῆς θείας χάριτος, δύναμιν παρομοίαν μὲ φλόγαν καταβιβρώσκουσαν τοὺς ἀντιθέτους⁵⁰.

Ἡ συζήτησις ἔγινε πάλιν παρουσίᾳ τοῦ Χαγάνου, ἔλαβον δὲ μέρος εἰς αὐτὴν ἀφ' ἐνὸς ὁ Κωνσταντίνος καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἰουδαῖοι καὶ συνωμίλησαν περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, τοῦ Μεσσοῦ, περὶ τοῦ ποῖος εἶναι ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς περιτομῆς, τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων, καὶ τῆς βρώσεως ἀπηγορευμένων τροφῶν.

Θέλοντες νὰ δεῖξουν τὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου οἱ Ἰουδαῖοι παρετήρησαν ὅτι τηροῦν τούτον, διότι εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ἀρχαιότερος τοῦ χριστιανικοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη, ὅτι τὸ ἀρχαιότερον εἶναι σημαντικώτερον καὶ ἀληθέστερον χρησιμοποιεῖται ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀπολογητῶν, δι' αὐτὸ καὶ ὁ Κωνσταντίνος παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει ἤδη νόμος ἀρχαιότερος πρὸ τοῦ Μωσαϊ-

κοῦ, ὁ δοθεὶς εἰς τὸν Νῶε. Ἄλλ' οὗτος λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι «διαθήκη» καὶ ὄχι «νόμος», ταῦτα δὲ εἶναι δύο διάφορα ἀντικείμενα. Ἡ ἀπάντησις εἰς τοῦτο ὑπῆρξεν, ὅτι δὲν εἶναι διάφορα καὶ εἰς τὴν Γραφὴν αἱ λέξεις ἐναλλάσσονται, ἔχουσαι τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἐπομένως οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ὑποχρέωσιν νὰ τηροῦν ταῦτα. Ἄλλ' οὔτε καὶ ὑπῆρχε λόγος ν' ἀναγγεῖλῃ ὁ Θεός, ὅτι ἡ μωσαϊκὴ νομοθεσία θὰ διήρκει ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα, διότι τοῦτο καὶ εἰς ἄλλας παρομοίας περιπτώσεις δὲν ἀνηγγέλθη. Ὅμως ἐκ χωρίων προφητῶν παρατηρεῖται ὅτι ἐλέχθη, ὅτι ὁ Θεός θὰ δώσῃ νέον νόμον μετὰ τὸν Μωσαϊκόν, τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσιν ν' ἀκούθησονται.

Περὶ τοῦ Μεσσοῦ εἶπεν ὁ Κωνσταντίνος, ὅτι ὁ χρόνος τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ δὲν ἦτο ἄγνωστος, διότι ὅσα περὶ τούτου προεῖπον οἱ προφῆται ἐξεπληρώθησαν. Ἡ Ἱερουσαλὴμ κατεστράφη, αἱ θυσίαι ἔπαυσαν. Ὁ χρόνος τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσοῦ προσδιωρίσθη ὑπὸ τοῦ προφήτου Δανιὴλ, ὁ ὁποῖος προεῖπεν ὁμοίως ὅτι τὸ βασίλειον τῆς Ρώμης θὰ καταστραφῆ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ συνέβη, διότι τὸ ἤδη ὑπάρχον βασίλειον δὲν εἶναι ρωμαϊκόν, ἀλλὰ χριστιανικόν. Ταῦτα ὑπεστήριξε διὰ τῆς παραθέσεως χωρίων ἐκ τῶν προφητῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι ὁ ἐκλε-

50. Αὐτόθι σ. 367—8.

Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος (ἐμπροσθεν τῶν Ἀρχαγγέλων). Τοιχογραφία τοῦ 9^{ου} αἰῶνος τοῦ ἐν Ρώμῃ ἱ. ναοῦ τοῦ Ἀγ. Κλήμεντος.

κτὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὑπεστήριξεν ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰάφεθ εἶναι εὐλογημένοι καὶ ὄχι τοῦ Σὴμ ἐκ τοῦ ὁποίου κατάγονται οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐπὶ τοῦ σημεῖου τούτου οἱ Ἑβραῖοι συνεφώνησαν μετ' αὐτοῦ⁵¹.

Οἱ χριστιανοὶ ἀπορρίπτουν τὴν περιτομὴν, ἐνῶ ὁ Χριστὸς περιετμήθη. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην ἦτο, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε τὴν περιτομὴν εἰς τὸν Ἀβραάμ τὴν κατήργησεν, ὅταν ἤλθε καὶ διέταξε τὸ βάπτισμα τῶν πιστῶν. Ἡ περιτομὴ θεωρεῖται καὶ ὡς καταδικητὴς διγαμίας τοῦ Ἀβραάμ, τὴν ὁποῖον ὁμως οὗτος δὲν κατεδίκασε.

Ἐτέθη ἐν συνεχείᾳ τὸ ζήτημα τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων, τὴν ὁποῖαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐχαρακτήρισαν ὡς εἰλωλοατρεῖαν. Γνωρίζουν τὴν γλώσσαν των, ὁ Κωνσταντῖνος παρετήρησεν ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ διὰ τὴν «εἰκόνα» ἔχει δέκα ἐκφράσεις. Ὁ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ εἶδε τὴν εἰκόνα τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου. Εἰς τὴν Σκηνὴν καὶ εἰς τὸν ναὸν ἐχρησιμοποιήθησαν ἀπεικονίσεις τῶν Χερουβεὶμ, ἀγγέλων καὶ πολλῶν ἄλλων ἀντικειμένων. Οὕτω καὶ οἱ χριστιανοὶ τιμοῦν τοὺς εὐαρεστήσαντας τὸν Θεόν, ζωγραφίζοντας τὰς εἰκόνας των. Ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, ἂν καὶ ἐγνώριζε τὰ ἐπιχειρήματα τῶν εἰκονοφίλων, δὲν ἀναπτύσσει περαιτέρω τὴν συζήτησιν, ἀλλὰ περιορίζεται κυρίως εἰς τὴν ἀπάντησιν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους.

Εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι οἱ χριστιανοὶ καταργοῦν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, τρώγοντες κρέας ἀπηγορευμένων ζώων, λέγεται ὅτι οὗτοι λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὰ παλαιότερα. Εἰς τὴν Γένεσιν λέγεται, ὅτι τὰ πάντα εἶναι καλὰ λίαν. Ὁ Θεὸς διέταξε τοὺς Ἰουδαίους νὰ μὴ τρώγουν κρέας ὠρισμένων ζώων, ἐνεκα τῆς λαιμαργίας των.

Αὐτὸ ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς δευτέρας συζητήσεως μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας ὁ Χαγάνος καὶ οἱ εὐγενεῖς εἶπον· «Ὁ Θεὸς σὲ ἔστειλεν ἐδῶ διὰ τὴν οἰκοδομὴν μας· διδαχθεὶς δι' Αὐτοῦ ἐξ ὅλων τῶν βιβλίων, ἐξήγησες ὅλα τὰ ζητήματα μετὰ τὴν σειρὰν των, μᾶς ἐχόρτασες ὅλους μετὰ μελίρρυτα λόγια τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Εἴμεθα ἀγράμματοι, ἀλλὰ πιστεύομεν, ὅτι προέρχεσαι ἀπὸ τὸν Θεόν. Καὶ ἂν θέλῃς ν' ἀναπαύσῃς τὰς ψυχὰς μας, νὰ μᾶς δώσῃς μετὰ παραβολὰς ὅλας τὰς ἐξηγήσεις εἰς τὰς ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας θὰ σοῦ θέσωμεν». Κατόπιν ἐχωρίσθησαν διὰ ν' ἀναπαυθοῦν⁵².

γ) Ἡ τρίτη καὶ τελευταία συνάντησις. Αὕτη ἔγινε τὴν ἐπομένην ἡμέραν. Τώρα πλέον, ἀπευθυνόμενοι πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν ὀνομάζουν «σεβαστὸν ἄνθρωπον» καὶ ζητοῦν νὰ τοὺς ἀποδείξῃ μετὰ παραβολὰς καὶ ἐπιχειρήματα ποῖα εἶναι ἡ καλυτέρα πίστις ἐξ ὅλων⁵³. Ὁ Κωνσταντῖνος διηγῆθη παραβολὴν, ἀλλ' ἀφῆκε τὴν ἐρώ-

τησιν ἄνευ ἀπαντήσεως. «Εἷς αὐτοκράτωρ, εἶπε, εἶχε δύο συζύγους, τὰς ὁποίας ἠγάπα· διέπραξαν ὁμως σφάλματα καὶ τὰς ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς χώρας του. Αὗται ἔζησαν εἰς τὰ ξένα καὶ ἐγέννησαν τέκνα, τὰ ὁποῖα συναντηθέντα ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν παλαιάν των δόξαν, διεφώνησαν ὁμως ὡς πρὸς τὸν δρόμον τῆς ἐπιστροφῆς καὶ τέλος ἠκολούθησαν τὴν καλυτέραν συμβουλήν ὡς πρὸς τὸ ποῖον δρόμον πρέπει νὰ ἀκολουθήσουν». Ἄλλ' οἱ παριστάμενοι ἠρώτησαν ποῖος εἶναι ὁ ὀρθὸς δρόμος, διότι κάθε θρησκεία ἔχει τὴν ἀξίωσιν ὅτι εἶναι ἡ καλυτέρα. Ὁ Κωνσταντῖνος δι' ἑτέρας παραβολῆς ἔδειξεν, ὅτι οἱ ἱατροὶ διὰ τὴν θεραπείαν νόσων χορηγοῦν πολλὰκις φάρμακα ἀντίθετα πρὸς τὰς αἰτίας, αἱ ὁποῖαι τὰς προεκάλεσαν. Τοῦτο ἐφαρμόζει καὶ ὁ Χριστὸς. Δεικνύει τὰς δυσκολίας τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς, ὁμως εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν οἱ καρποὶ θὰ εἶναι ἑκατονταπλάσιοι.

Ἐν συνεχείᾳ εἰς ἐκ τῶν συμβούλων τοῦ Χαγάνου ἔστρεψε τὴν συζήτησιν εἰς τὸν μωαμεθανισμόν καὶ ἠρώτησε διατί οἱ χριστιανοὶ δὲν τιμοῦν τὸν Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις δέχεται ὅτι ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη ἐκ Παρθένου καὶ εἶναι μέγας προφήτης. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεκρίθη διὰ λόγον τοῦ προφήτου Δαυιὴλ, ὁ ὁποῖος εἶπεν, ὅτι μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ αἱ ὀράσεις καὶ αἱ προφητεῖαι θὰ παύσουν. Ἄν λοιπὸν ὁ Μωάμεθ τιμηθῇ ὡς προφήτης, τότε ὁ Δαυιὴλ πρέπει ν' ἀπορριφθῇ. Τότε πολλοὶ ἐκ τῶν ἀκροατῶν εἶπον· «Τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Δαυιὴλ ἐλέχθη ἐν πνεύματι Θεοῦ. Διὰ τὸν Μωάμεθ γνωρίζομεν ὅλοι, ὅτι ἦτο ψεύστης καὶ μᾶστιξ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων»⁵⁴. Ἡ συζήτησις περὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ δὲν ἐξηκολούθησεν.

Ὁ πρῶτος σύμβουλος τοῦ Χαγάνου ἀεγνώρισεν τὴν νίκην τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς «μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, παρετήρησε, ὁ ξένος μας ἐνίκησε τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀπέρριψε τὴν ἰδικήν σας εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ὡς ρῦπον». Ἐν συνεχείᾳ εἶπε πρὸς ὅλους τοὺς παρισταμένους· «Ὅπως ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν χριστιανὸν αὐτοκράτορα τὴν ἐξουσίαν ἐφ' ὅλων τῶν λαῶν καὶ τὴν μεγαλυτέραν σοφίαν, ἔτσι ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν πίστιν καὶ χωρὶς αὐτὴν δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ζήσῃ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Δόξα τῷ Θεῷ εἰς αἰῶνας αἰώνων». Οἱ παριστάμενοι ἀπήντησαν «Γένοιτο». Ὁ Κωνσταντῖνος κλαίων ἐκ τῆς συγκινήσεως εἶπεν· «Ἀδελφοί, πατέρες, φίλοι καὶ τέκνα! Ὁ Θεὸς σᾶς ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀντιληφθῆτε, καθὼς καὶ τὴν συμφέρουσαν ἀπάντησιν. Ἄν ὑπάρχη κανεὶς διαφωνῶν, ἄς ἔλθῃ νὰ μᾶς μεταπέισῃ ἢ ἄς πεισθῇ ὁ ἴδιος. Ὅποιος συμφωνεῖ μετὰ τὰ διδάγματα αὐτά, ἄς βαπτισθῇ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὅποιος δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ βαπτισθῇ, ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ ἄς εἶναι μακρὰν ἐμοῦ· οὗτος θὰ ἴδῃ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ὅποτε ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν θὰ καθίσῃ νὰ

51. Αὐτόθι σ. 366.

52. Ἡ ὅλη συζήτησις περιέχεται αὐτόθι σελ. 362—8.

53. Αὐτόθι σ. 368.

54. Αὐτόθι σ. 369.

κρίνη πάντα τὰ ἔθνη ὡς Θεός». Οἱ Χάζαροι ἀπεκρίθησαν: «Δὲν εἴμεθα ἐχθροὶ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὅποιος ἠμπορεῖ, θὰ βαπτισθῆ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του. Ὅποιος ὅμως προσκυνεῖ πρὸς τὴν Δύσιν ἢ προσεύχεται κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ἰουδαίων ἢ ἀκολουθεῖ τὴν πίστιν τῶν Σαρακηνῶν, αὐτὸς θὰ θανατωθῆ εὐθύς ὑφ' ἡμῶν». Οὕτως ἔληξε καὶ ἡ συζήτησις αὕτη ἐν χαρᾷ.

Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν συνάντησιν δὲν παρέστη ὁ Χαγάνος· ὁμιλεῖ ὁ πρῶτος σύμβουλος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπόφασιν λαμβάνουν πάντες οἱ παριστάμενοι. Ἀποτέλεσμα τῶν συζητήσεων ἦτο ὅτι ἐβαπτίσθησαν διακόσιοι ἄνθρωποι ἀπορρίψαντες τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τοὺς ἀνόμους δεσμούς των.

Ὁ Χαγάνος ἔγραψεν ἐπιστολὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἔχουσαν ὡς ἐξῆς· «Κύριε. Ἔστειλες εἰς ἡμᾶς ἄνθρωπον, ὁ ὅποιος μᾶς ἐδίδαξε τὴν χριστιανικὴν πίστιν διὰ τῶν λόγων του καὶ τοῦ παραδείγματός του. Πεισθέντες ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀληθὴς πίστις, παρηγγείλαμεν νὰ βαπτισθῶν ὅσοι ἐπιθυμοῦν καὶ ἐλπίζομεν ὅτι καὶ ἡμεῖς θὰ φθάσωμεν εἰς τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Πάντες εἴμεθα φίλοι καὶ σύμμαχοι τῆς αὐτοκρατορίας σου καὶ πρόθυμοι νὰ σὲ ὑπηρετήσωμεν ἐκεῖ ἢ ὅπου λάβῃς ἀνάγκην ἡμῶν»⁵⁵. Κατόπιν προσέφερον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον πολλὰ δῶρα, ἀλλ' οὗτος δὲν τὰ ἐδέχθη καὶ τοῦ ἐζήτησε νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Ἑλληνας αἰχμαλώτους, τοὺς ὁποίους ἐκράτει. Ὁ Χαγάνος παρέδωκεν εἰς αὐτὸν διακόσιους αἰχμαλώτους καὶ ὅλοι ἠτοιμάσθησαν μὲ χαρὰν νὰ ἐπιστρέψουν.

δ) Ἀποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς.

Ἐκ τῶν συζητήσεων τούτων φαίνεται ἡ εὐρυτάτη μόρφωσις καὶ ἡ εὐγένεια τοῦ Κωνσταντίνου. Γνωρίζει καλῶς τὴν Π. Διαθήκην ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', μνημονεύει τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀκύλα καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν. Εἶναι ἰκανὸς συζητητὴς καὶ φέρει πειστικὰ ἐπιχειρήματα μετ' εὐστροφίας. Ὁμοίως φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ γνώσεις ἰατρικὰς. Δὲν ἀντιμετωπίζει τοὺς Ἰουδαίους μὲ φανατισμόν· οὔτε ἀντιιουδαϊκὸν πνεῦμα ἔχει οὔτε χρησιμοποιεῖ σκληρὰς ἐκφράσεις δι' αὐτούς. Δι' ἐπιχειρημάτων ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, μὲ νηφαλιότητα προσπαθεῖ νὰ πείσῃ αὐτούς ὑπὲρ τῶν ἀποφεῶν του. Δὲν γνωρίζομεν κατὰ πόσον τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Ἰουδαίων ἀποδίδονται καλῶς ἢ ἀναφέρονται μόνον ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ καταρριφθῶν εὐκόλως. Ἡ ὅλη συζήτησις πάντως διεξάγεται εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον. Ἐπίσης δὲν εἶναι γνωστὸν ποῖα σχέσις ὑπάρχει μεταξύ τῶν ἐκτιθεμένων ἐδῶ καὶ τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν βιογραφίαν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου.

Περὶ τοῦ Μωάμεθ ἔγινε συζήτησις παρεμπιπτόντως μόνον. Τὸ βῆρος τῆς ὅλης συζητήσεως ἔπε-

σεν ἐπὶ τῶν ἀντιρρήσεων τῶν Ἰουδαίων. Αἱ συζητήσεις μετὰ τῶν Ἑβραίων ἀποτελοῦν ἀρχαίαν παράδοσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν γραμματείαν· ὑπάρχουν τοιαῦται ἤδη εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ ἔνωρις τὰ χριστιανικὰ ἐπιχειρήματα ἐξετέθησαν συστηματικώτερον ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου, τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, τὸν Β' αἰ. εἰς τὸν «Διάλογον πρὸς Τρύφωνα». Ἡ πολεμικὴ κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐξηκολούθησε καὶ βραδύτερον, ὅποτε καὶ ἐξεδηλώθη καὶ διὰ διωγμῶν. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐδείχθησαν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀνεκτικώτεροι τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως τοῦ μεσαίωνα, οἱ ὅποιοι ἐδίωκον αὐτούς διὰ νὰ καρπωθῶν τὴν περιουσίαν των, τὴν ὁποίαν διήρπαζον. Καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον ἀναφέρονται τρεῖς διωγμοὶ κατὰ τῶν Ἰουδαίων μέχρι τοῦ Ι' αἰ. διότι καὶ ἐκεῖ ἠλπίζον ὅτι οὔτοι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκχριστιανισθῶν, ἢ δὲ ἀντιδρασις αὐτῶν προεκάλει τοὺς διωγμούς. Οὕτως ἐδιώχθησαν ἐπὶ Ἡρακλείου, ἰδίως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου οὗτος μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ἠνάγκασεν αὐτούς νὰ βαπτισθῶν βιαίως. Ὁμοίως ἐδιώχθησαν ἐπὶ Λέοντος Γ' τὸ 723 καὶ ἐπὶ Βασιλείου Α'. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων οἱ εἰκονόφιλοι ἔλεγον ὅτι οἱ εἰκονομάχοι ἐπηρεάζοντο ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον των.

Ἐπὶ Ἡρακλείου τὸ 640 ἐγράφη βιβλίον κατὰ Ἰουδαίων ὑπὸ βιαιῶς ἐκχριστιανισθέντος Ἰουδαίου, ὁ ὅποιος ὅμως τελικῶς ἐπέστη περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁμοίως τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὁ Λεόντιος, ἐπίσκοπος Νεαπόλεως Κύπρου, ἔγραψε πέντε βιβλία κατὰ Ἰουδαίων, ἀποσπάσματα τῶν ὁποίων ἐδημοσιεύθησαν⁵⁶. Ὁ Θεόδωρος Ἀβουκάρας, συγγραφεὺς ἀντιϊσλαμικῶν ἔργων, ἔγραψε καὶ κατὰ Ἰουδαίων. Μετὰ τὸν διωγμὸν ἐπὶ Λέοντος Γ' ὁ Ἱερωννυμος, ἱερεὺς εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔγραψε «Διάλογον κατὰ Ἰουδαίων»⁵⁷. Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Ἰουδαίων εἰς τὴν μεταστροφὴν τῶν Χαζάρων καὶ ἡ προστασία τὴν ὁποίαν παρέσχον εἰς αὐτούς μερικοὶ ἐκ τῶν εἰκονοκλαστῶν αὐτοκρατόρων συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναρρίπισιν τοῦ ἀντιιουδαϊκοῦ πνεύματος. Ὁ Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως ἔγραψεν ἔργον κατὰ Ἰουδαίων ἀπολεσθὲν καὶ ὁ Βασίλειος Νέων Πατρῶν γράψας ἐρμηνείαν εἰς τοὺς Προφήτας, προσέδωκεν εἰς αὐτὴν ἔντονον ἀντιιουδαϊκὸν χαρακτήρα. Ὁ Φώτιος συγκαίρει τὸν ἐπίσκοπον Χερσῶνος Ἀντώνιον διὰ τὰς ἐπιτυχίας του κατὰ τὰς προσπαθείας πρὸς ἐκχριστιανισμόν τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐπαρχίας του. Τὸ κλίμα λοιπὸν ἦτο κατάλληλον καὶ ὁ Βασίλειος Α' προσεπάθησε νὰ ἐκχριστιανίσῃ αὐτούς βιαίως εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐνεκα τοῦ διωγμοῦ τούτου δυσηρεστήθησαν οἱ Χάζαροι καὶ δι' αὐτὸ μέχρι τῆς καταστροφῆς των ὑπὸ τῶν Ρώσων δὲν ἔχομεν πλέον εἰδήσεις περὶ φιλικῶν των σχέσεων πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς⁵⁸.

56. Migne P. G. τ. 93, 1597—1613.

57. F. Dvornik, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 201.

58. Αὐτόθι σ. 202.

55. Αὐτόθι σ. 370.

Οὕτω κατὰ τὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ Θ΄ αἰ. ἐγένετο εἰς τὸ Βυζάντιον πολὺς λόγος περὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, μελετήσας τὰ ἀντιιουδαϊκὰ ἔργα, ἦτο πλήρως προητοιμασμένος διὰ τὰς συζητήσεις μετὰ τῶν Ἰουδαίων. Εἰς τὰς ἐκτεθείσας ἀνωτέρω συζητήσεις δὲν εἶναι ἀπαραίτητον ν' ἀναζητήσωμεν πρωτοτυπίαν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν ἐρωτήσεων καὶ τὰς ἀπαντήσεις αἱ ὁποῖαι δίδονται. Τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ὁμοιάζουν πρὸς τὰ παρατιθέμενα εἰς τὸ ἀντιιουδαϊκὸν ἔργον «Τρόπαια τῆς Δαμασκοῦ» γραφῆν τὸ 680 εἰς Δαμασκὸν καὶ περιέχον συζητήσεις μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων⁵⁹. Ἐκ τῶν συζητήσεων φαίνεται ὅτι ὁ Χαγάνος ἦτο Ἰουδαῖος. Τεχνηέντως κατὰ τὴν τελευταίαν συζήτησιν ἀφήνεται νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ὅτι δὲν ὁμιλεῖ ὁ Χαγάνος, ἀλλὰ γενικῶς οἱ Χάζαροι, οἱ ὁποῖοι ἀπειλοῦν μὲ θάνατον μεταξὺ ἄλλων καὶ «ὅποιοι προσεύχεται κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ἰουδαίων». Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν πενιχρά, διότι ἐβαπτίσθησαν 200 μόνον καὶ οὗτοι ἐκ τῶν εἰδωλολατρῶν, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζοντο ὅτι δὲν ἀνῆκον οὔτε εἰς τὸν Χριστιανισμόν, οὔτε εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, οὔτε εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ Χαγάνος ἂν καὶ ἠκολούθησε τὸν Ἰουδαϊσμόν ἐφήρμωσεν εἰς τὸ κράτος τοῦ τὴν ἀνεξίθρησκεῖαν καὶ οὕτως ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχουν καὶ ὀπαδοὶ ἄλλων θρησκείων. Ὁ Χαγάνος ἂν καὶ ἐξέφρασε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἐλπίδα νὰ βαπτισθῆ, δὲν τὸ ἔπραξε, διότι ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ⁶⁰. Οἱ Χάζαροι ἠκολούθησαν τὸν Ἰουδαϊσμόν ἐκ πολιτικῶν λόγων, διότι ἐφοβοῦντο ὅτι ἂν ἠσπάζοντο ἐν τῶν δύο ἄλλων θρησκευμάτων θὰ ὑφίσταντο καὶ πολιτικὰς ἐπιδράσεις. Τοῦτο εἶχον ἀντιληφθῆ οἱ Βυζαντινοί, δι' αὐτὸ καὶ ἐχρησιμοποιοῦν τοὺς Γότθους διὰ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν Χαζάρων. Οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον ἱερὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἐσέβοντο οἱ μωαμεθανοὶ καὶ ἐδέχοντο ὁμοίως ὡς ἱερὰ οἱ χριστιανοί· τοῦτο ἐνίσχυσε τὸν Χαγάνον ν' ἀκολουθήσῃ τὸν Ἰουδαϊσμόν. Ἡ βιογραφία δὲν λέγει ἐκπεφρασμένως ὅτι ὁ Χαγάνος ἀνῆκεν εἰς τὸ Ἰουδαϊκὸν θρήσκευμα, μαρτυροῦν ὅμως ὅσα ὁ ἴδιος λέγει ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης συναντήσεως· «Εἴμεθα ἀπολύτως τῆς ἰδίας γνώμης καὶ δὲν διαφέρομεν παρὰ μόνον εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον, σεῖς τιμᾶτε τὴν Ἄγ. Τριάδα καὶ ἡμεῖς ἓνα μόνον Θεόν, συμφώνως πρὸς τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἐδέχθημεν»⁶¹. Βιβλία τὰ ὁποῖα «ἐδέχθησαν» ἦσαν τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὅτι οἱ 200 βαπτισθέντες δὲν ἦσαν Ἰουδαῖοι φαίνεται καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι ἀπέρριψαν τὰ βδελύγματα τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τοὺς ἀνόμους δεσμούς των⁶².

Τὰ διπλωματικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς

ἦσαν σημαντικά, διότι ὁ Χαγάνος διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐδήλωσεν ὅτι εἶναι φίλος καὶ σύμμαχος αὐτοῦ καὶ πρόθυμος νὰ τὸν ἐνισχύσῃ διὰ στρατοῦ ὅπουδῆποτε.

4. ΤΟ ΤΑΞΙΔΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

Ἄφοῦ ἔληξεν ἡ ἀποστολὴ των ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μεθόδιος καὶ ἡ ἀκολουθία των, συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν ἀπελευθερωθέντων ἐλλήνων αἰχμαλώτων, ἐξεκίνησαν διὰ τὸ ταξίδιον τῆς ἐπιστροφῆς.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πορείας των ἔφθασαν εἰς ἔρημον καὶ ἐδίψασαν. Εὗρον ὕδωρ, ἀλλὰ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ πῖον ἐπειδὴ εἶχε πικρὰν γεῦσιν. Διὰ πρώτην φοράν ἀναφέρεται ἐδῶ ὁ Μεθόδιος πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ ἀδελφός του λέγει ὅτι ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος μετέτρεψε τὸ πικρὸν ὕδωρ εἰς γλυκὺ χάριν τῶν Ἑβραίων, θὰ εὕρῃ καὶ δι' αὐτοῦς πορηγορίαν. Πράγματι, ὅταν ἔπιον τὸ εὗρον γλυκὺ καὶ δροσερὸν καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεόν⁶³. Ἄν καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐστερηθῆσαν ὕδατος εἰς τὰς στέππας τοῦ Καυκάσου, δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ διίδωμεν τὴν τάσιν τοῦ συγγραφέως τῆς βιογραφίας νὰ παρουσιάσῃ, μετὰ τὰς συζητήσεις μετὰ τῶν Ἰουδαίων, θαῦμα παρόμοιον πρὸς τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην καὶ νὰ ἐνισχύσῃ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν θέσιν τῶν Χριστιανῶν ἔναντι τῶν Ἰουδαίων.

Παρὰ τὴν Χερσῶνα εὕρισκοντο εἰδωλολάτριά καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῶν Φούλλων εἶχον ἐπιηρεασθῆ ὑπ' αὐτῶν καὶ διετήρουν εἰδωλολατρικὰς συνηθείας. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ ὑψηλὴ δρυς συμφυομένη μετὰ κερασέας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ κάτοικοι τῶν Φούλλων ἐθυσίαζον. Ὠνόμαζον τὴν δρυὶν «Ἀλέξανδρον» καὶ δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὰς γυναῖκας νὰ πλησιάσουν καὶ νὰ θυσιάσουν. Αἱ θυσίαι προσεφέροντο ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἐκείνοι ἐπίστευον ὅτι δι' αὐτῶν πραγματοποιιοῦνται αἱ ἐπιθυμίαι των καὶ μάλιστα εἰσκούεται ἡ παράκλησις των διὰ τὴν πτώσιν εὐεργετικῶν βροχῶν. Παρατηρήθη ὅτι τὸ ὄνομα «Ἀλέξανδρος» ἀναφέρεται εἰς τὴν ιδιότητα τοῦ δένδρου καὶ δηλοῖ τὸν «φυλάσσοντα τοὺς ἄνδρας» ἴσως διότι οἱ παλαιότεροι κάτοικοι γνωρίζοντες τὴν ἐλληνικὴν, ἀπέδωσαν τὸ ὄνομα τούτου καὶ τὴν ιδιότητα εἰς τὸ δένδρον⁶⁴.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτε ἐπληροφορήθη ταῦτα, ἔσπευσε ἐκεῖ καὶ ἀφοῦ συνεκέντρωσε τοὺς κατοίκους εἶπεν· «Οἱ Ἕλληνες ὑφίστανται αἰωνίας βασάνους, ἐπειδὴ ἐλάτρευσαν ὡς θεὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἂν καὶ ταῦτα εἶναι μεγάλα καὶ καλὰ πράγματα. Σεῖς, λοιπόν, οἱ ὁποῖοι λατρεύετε δένδρον, πτωχὸν καὶ προωρισμένον νὰ καῆ, πῶς θ' ἀπαλλαγῆτε ἀπὸ τὸ αἰώνιον πῦρ;». Οἱ κάτοικοι ἀπήντησαν ὅτι ἐκληρονόμησαν τὴν συνήθειαν ταύτην ἀπὸ τοὺς προγόνους των καὶ ὁποῖος θὰ τολμήσῃ νὰ καταστρέψῃ τὸ δένδρον, αὐτὸς μὲν θὰ θανατωθῆ, αὐτοὶ δὲ δὲν θὰ ἴδουν πλέον βροχὴν.

59. Αὐτόθι σ. 201.

60. Bury σ. 406. F. Dvornik, Les Slaves σ. 144.

61. F. Dvornik, Les Légendes σ. 361.

62. Αὐτόθι σ. 370.

63. Αὐτόθι.

64. F. Grivenc σ. 53.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπέμνησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους τῶν προφητῶν Ἡσαΐου καὶ Ἰερεμίου⁶⁵ καὶ ἔδειξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸ ὅποιον ἐβασίλευσαν. Τοὺς ἐκάλεσε κατόπιν νὰ καύσουν τὸ δένδρον. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἠσπάσθη τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦτον δὲ ἠκολούθησαν καὶ οἱ ἄνθρωποι του. Ὁ Κωνσταντῖνος διένειμεν εἰς αὐτοὺς λευκὰ κηρία καὶ λαβῶν ἀξίνην κατέφερον εἰς τὸ δένδρον 33 κτυπήματα καὶ διέταξεν αὐτοὺς νὰ τὸ ἀποκόψουν τελείως καὶ νὰ τὸ καύσουν. Τὴν ἰδίαν νύκτα ἐστάλη ἀπὸ τὸν Θεὸν εὐεργετικὴ βροχὴ καὶ ὄλοι χαρούμενοι ἐδόξασαν Αὐτόν⁶⁶. Οἱ ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι περιγράφονται εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο δὲν ἦσαν Χάζαροι ἀλλ' Ἄλανοι ἡμιαυτόνομοι, διατηρήσαντες τὸ εὐρέως διαδεδομένον εἰς τὰ βόρεια ἔθιμον τῆς δενδρολατρείας.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἐξηκολούθησαν τὸ ταξίδιον πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔφθασαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 861. Ὁ Κωνσταντῖνος παρουσιάσθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐξέθεσε τὰ τῆς ἀποστολῆς του καὶ διέμενεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων. Δὲν λέγεται εἰς τὴν βιογραφίαν ἂν ἀνέλαβε διδασκαλικὸν ἔργον εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναφέρεται ὅμως ὅτι ἀπήντησεν εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρωτήσεις εἰς τὰς ὁποίας ἄλλοι σοφοὶ δὲν κατάρθωσαν ν' ἀπαντήσουν⁶⁷.

Παρὰ ταῦτα ὅμως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐδίδασκεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, διότι ὑπῆρχε τότε ἀνάγκη μορφωμένων κληρικῶν οἱ ὅποιοι θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ εἰς τὰς ἱεραποστολὰς ὑπὸ τοῦ Φωτίου. Ὁ Βάρδας συνεκέντρωσε τὰς ὑπαρχούσας ἀνωτέρας σχολὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Μαγναύρας προσδώσας εἰς τὸ ἴδρυμα τὴν μορφήν πανεπιστημίου. Καὶ ὁ Φώτιος, ἐνδιαφερόμενος κυρίως διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν κληρικῶν, ἀναδιωργάνωσε τὴν πατριαρχικὴν ἀκαδημίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸν Κωνσταντῖνον, ὁ ὅποιος εἶχε μεγάλην ἱεραποστολικὴν καὶ διδασκαλικὴν πείραν. Φαίνεται ὅτι εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ὑπῆρχεν ἤδη διδασκαλικὸν ἴδρυμα καὶ τοῦτο βραδύτερον εὐρίσκομεν ἀνεπτυγμένον καὶ ἐν πλήρει ἀκμῇ. Τέλος ἡ ὑπόθεσις ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὅταν ἐκλήθη ὁ Κωνσταντῖνος διὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἱεραποστολὴν εἰς Μοραβίαν ὁ Μιχαὴλ Γ' εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἐγνώριζε ὅτι εἶναι κουρασμένος. Ἡ κόπωσις ἐκ τοῦ ταξιδίου εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων εἶχε περάσει πλέον, διότι εἶχε παρέλθει ἀπὸ τότε μία διετία. Εἶναι πιθανὸν ὅτι αὕτη προήρχετο

ἐκ τῆς διδασκαλικῆς ἐργασίας εἰς τὴν ὁποίαν ἠσχολεῖτο ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κωνσταντῖνος.

* *

Αἱ γνώσεις τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸ ταξίδιον τοῦ ἠύρυναν τὸν ὀρίζοντά του καὶ ἠδυνήθη εἰς τὴν Βενετιάν ν' ἀντικρούσῃ ἐπιτυχῶς τοὺς λατίνους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς οἱ ὅποιοι κατηγορήσαν αὐτὸν διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς σλαβικῆς γλώσσης εἰς τὴν θείαν λατρείαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Μοραβίας μετὰ τὴν δικαιολογίαν ὅτι μόνον εἰς τρεῖς γλώσσας λατρεύεται ὁ Θεός, εἰς τὴν ἑβραϊκὴν τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπήντησεν· «Γνωρίζομεν πολλοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι γνωρίζουν τὴν Γραφὴν καὶ ὑμνοῦν τὸν Θεὸν ἕκαστος εἰς τὴν γλώσσαν του. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτοι εἶναι οἱ ἕξῃς, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Πέρσαι, οἱ Ἀβασγοί, οἱ Ἰβηρες, οἱ Σοῦγδοι, οἱ Γότθοι, οἱ Ἀβαροὶ, οἱ Τοῦρκοι, οἱ Χάζαροι, οἱ Ἀραβες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Σύριοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκόμη»⁶⁸. Φανερόν εἶναι ὅτι μερικὸς ἐκ τῶν λαῶν τούτων ἐγνώρισεν ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου του.

Ὁμοίως ἡ πείρα ἐκ τοῦ ταξιδίου τῶν δύο ἀδελφῶν ἀπετέλεσε τὴν βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη ὁ πατριάρχης Φώτιος διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἄλλων ἱεραποστολῶν. Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Ἀντωνίου, ἐπίσκοπον Βοσπόρου, γράφει ὅτι ὁ Εὐξείνιος Πόντος, ἄλλοτε δύστροπος εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐπιδράσεις (ἄξεινος) καστέστη ὄχι μόνον φιλόξενος (εὐξείνιος) ἀλλὰ καὶ «εὐσεβής»⁶⁹. Ὁ ἐπίσκοπος οὗτος ἐξετέλεσε ἱεραποστολικὸν ἔργον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ζηκχίας ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Φωτίου. Ὁ Λουκάς, διάδοχος τοῦ Ἀντωνίου, καὶ ὁ Παῦλος, διάδοχος τοῦ Χερσῶνος Γεωργίου, παρέστησαν εἰς τὴν σύνοδον τοῦ 879, τὴν συγκληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Φωτίου. Ὁ μαθητὴς τοῦ Φωτίου Νικόλαος ὁ Μυστικός, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (901-907 καὶ 912-925) ἠκολούθησε τὴν ἰδίαν τακτικὴν διὰ τοὺς Χαζάρους καὶ ἀνέθεσε τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον εἰς τὸν ἐπίσκοπον Χερσῶνος. Αἱ ἐνέργειαι ὅμως αὐταὶ ἀπέβλεπον καὶ εἰς τοὺς Σλάβους, τοὺς κατοικοῦντας βορείως τῶν περιοχῶν, τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Χαζάρων⁷⁰.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρώσων Σβιατοσλάβος, υἱὸς τῆς χριστιανῆς Ὀλγας, ὑπέταξε τοὺς Χαζάρους καὶ ἀπέκτησε τεραστίαν δύναμιν ἐπεκτείνας τὰς κτήσεις αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν κατεχομένην ὑπ' αὐτῶν χώραν.

ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

65. Ἡσ. ξστ' 18—20. Ἰερ. ιστ' 16.

66. F. Dvornik, Les Légendes σ. 371.

67. Αὐτόθι σ. 371.

68. Αὐτόθι σ. 375.

69. Migne P. G. τ. 102, 828.

70. F. Dvornik, Les Slaves σ. 142.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΟΙ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΤΩΝ ΣΛΑΒΩΝ

Τὸ 334 πρὸ Χριστοῦ ἕνας νέος βασιλεὺς ἔφυγε ἀπὸ τὴν Μακεδονία καὶ ἔφθασε ἕως τὴν καρδιά τῆς Ἀνατολῆς, μεταφέροντας, παντοῦ ὅπου ἐπήγγαινε, τὸ φῶς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ μεγάλη αὐτὴ πορεία, ποὺ μετέφερε τὸν ἑλληνικὸ λόγον καὶ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἕως τὴν Ἀπὼ Ἀνατολή, εἶχε δύο θεμελιώδη χαρακτηριστικά. Τὸ πρῶτο ἦταν ὅτι ἔγινε ἀπὸ βασιλέα στρατηλάτη καὶ εἶχε τὴ μορφή πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ μάχες διαδέχονταν ἢ μία τὴν ἄλλη καὶ λιγοστὲς ἦσαν οἱ πολιτεῖες ἢ οἱ πολιτισμοὶ ποὺ παραμεῖναν ἄθικτοι, κάτω ἀπὸ τὰ πέλματα τῶν Μακεδόνων στρατιωτῶν. Τὸ δεύτερο χαρακτηριστικὸ τῆς πορείας αὐτῆς ἦταν ὅτι ἔγινε σὲ μίαν ἐποχὴ ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε πιά δημιουργήσει τὰ μεγάλα πολιτιστικὰ του ἐπιτεύγματα στὴν τέχνη καὶ στὴ φιλοσοφία καὶ εἶχε ἀρχίσει νὰ παρακμάζῃ. Τὰ δύο ὅμως αὐτὰ χαρακτηριστικὰ δὲν μειώνουν καθόλου τὴν σημασία τῆς ἑλληνικῆς διεισδύσεως στὴν Ἀνατολή, ποὺ τὸ ἀποτέλεσμά της ἦταν νὰ δημιουργηθοῦν πολυάριθμες καινούριες Ἑλληνικὲς πολιτεῖες, νὰ ἐξελληνισθοῦν ὀλόκληροὶ λαοὶ καὶ πολιτισμοὶ καὶ νὰ δημιουργηθοῦν οἱ ἀναγκαῖες γλωσσικὲς καὶ πνευματικὲς προϋποθέσεις ποὺ συνετέλεσαν ἔπειτα στὴν διαμόρφωσι, στὴ διάδοσι καὶ στὴν ἐπιβολὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὸ 863 μετὰ Χριστὸν ἔφυγαν, καὶ πάλι ἀπὸ τὴ Μακεδονία, δύο ἀδελφοὶ καὶ ἔφθασαν ἕως τὴν καρδιά τῶν Σλάβων τῆς Δύσεως, μεταφέροντας ἐκεῖ τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀντίθετα ὅμως ἀπὸ τὸν χαρακτήρα ποὺ εἶχε ἢ διεισδύσει τῶν παλαιῶν συμπατριωτῶν τους στὴν Ἀσία, ἢ πορεία τῶν δύο Μακεδόνων πρὸς τοὺς Σλάβους ἦταν σεμνὴ καὶ ἀπέριττη, χωρὶς στρατούς, χωρὶς πολεμικὲς συγκρούσεις, χωρὶς φωτιὰ καὶ καταστροφές. Ἀντὶ γιὰ στρατιῶτες, οἱ δύο αὐτοὶ ἀδελφοὶ εἶχαν ὡς συνοδεία τους τρεῖς—τέσσερις ἄλλους ἀγνώστους σήμερα σὲ μᾶς, τὸ ἴδιον ὅμως εἰρηνικοὺς καὶ πράους, ὅπως ἦσαν αὐτοί.

Ἀντὶ γιὰ στρατιωτικὲς στολές, φοροῦσαν ὅλοι τους τὸ ράσο τοῦ καλογέρου καὶ ἀντὶ γιὰ σπαθιά, ἄρματα μάχης καὶ πολιορκητικὲς μηχανές, εἶχανε μαζί τους μόνον τὸ Εὐαγγέλιον καὶ μερικὲς ὀρθόδοξες εἰκόνες. Ὁ εἰρηνικὸς αὐτὸς χαρακτήρας ἦταν τὸ πρῶτον γνώρισμα τῆς πορείας τῶν Βυζαντινῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς Σλάβους. Τὸ δεύτερον ἦταν ὅτι ἔγινε στὴν μεγαλύτερη περίοδο τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, σὲ μίαν ἐποχὴ ὅπου τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα ἀπλώνονταν πανίσχυρα στὰ σύνορα τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, ἐνῶ μέσα στὴν πρωτεύουσα εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀναθάλλη ἢ κλασσικὴ παράδοσις πλάι στὴν μεγάλη δραστηριότητα τῶν θεολόγων καὶ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς αυτοκρατορίας.

Τὰ κατορθώματα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὴν

Ἀσία τὰ ἐξύμνησαν οἱ Ἕλληνες μὲ ὅλους τοὺς τρόπους ποὺ εἶχαν στὴ διάθεσί τους, μὲ ποιήματα, μὲ ἱστορικὰ δοκίμια, μὲ φιλοσοφικὲς πραγματεῖες, μὲ ἀγάλματα καὶ μὲ πολυάριθμες λόγιες καὶ λαϊκὲς παραδόσεις. Τὰ ἐπιτεύγματα ἕως τῶν δύο Θεσσαλονικῶν ἀδελφῶν, τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου δὲν ἀπασχόλησαν καθόλου τοὺς βυζαντινοὺς. Οἱ ἑλληνικὲς πηγὲς δὲν ἀναφέρουν τίποτε γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὸ μεγάλο γεγονός ποὺ διαδραματίσθηκε στὴν αὐτὴ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σλάβων Ραστισλάβου ἐπέρασε ἀπαρατήρητο ἀπὸ τοὺς ἀγιογράφους, τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς θεολόγους τοῦ Βυζαντίου. Καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ βυζαντινὸ εὐρολόγιον, ποὺ περιλαμβάνει στὸν κατάλογον τῶν ἁγίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πολλοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα, δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς ἀδελφοὺς ποὺ ἐργάσθηκαν ὅσο λίγοι ἄλλοι διὰ τὴν δόξα τῆς Ὁρθοδοξίας. Γιὰ νὰ μάθουμε τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράσι τους θὰ πρέπει νὰ ἀνατρέξουμε σὲ σλαβικὲς καὶ σὲ λατινικὲς πηγές, στὶς δύο παλαιοσλαβονικὲς βιογραφίες τους, καὶ ὅσα γράφει εἰδικὰ γιὰ τὸν Κύριλλο ὁ Ἀναστάσιος ὁ βιβλιοθηκᾶριος, τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἴδιον δὲν ἐνδιαφέρθησαν γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, ποὺ φαίνεται ὅτι ἐνόμισαν ὅτι ὁ βίος καὶ ἡ δράσις τῶν δύο αὐτῶν ἀδελφῶν ἀποτελεῖ ὑπόθεσι καθαρὰ σλαβικὴ ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει τὸν Ἕλληνοισμὸ. Οἱ Σλάβοι, ὅπως εἶναι αὐτονόητον, γυρίζουν καὶ ξαναγυρίζουν διαρκῶς στὴ μνήμη τῶν δύο αὐτῶν ἀδελφῶν, ποὺ τοὺς ἐτίμησαν ὡς ἁγίους καὶ ὡς ἰδρυτὰς τῆς Ἐκκλησίας των, χωρὶς ποτὲ νὰ παραλείπουν νὰ ἐξάγουν καὶ ἐθνολογικὰ συμπεράσματα γιὰ τὴ Μακεδονία καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ἀπὸ ὅπου προέρχονται ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος. Οἱ σλαβικὲς μελέτες γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς ἀδελφοὺς εἶναι ἀναρίθμητες σὲ ὅλες τὶς γλώσσες καὶ σὲ ὅλες τὶς διαλέκτους τῶν Σλάβων. Πολυάριθμα ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ δημοσιεύματα σὲ γλώσσες εὐρωπαϊκῆς, εἴτε ἀπὸ Σλάβους συγγραφεῖς, εἴτε ἀπὸ Εὐρωπαίους ποὺ χρησιμοποιοῦν τὴν σλαβικὴ βιβλιογραφία. Ὅσα παλαιὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν, ἐξετάζονται κάθε φορὰ μὲ νέα προοπτικὴ, τὰ δὲ ἐλάχιστα νέα ποὺ παρουσιάζονται, γίνονται δεκτὰ μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ ἀποτελοῦν τὴν βᾶσι νέων πολυαριθμῶν δημοσιευμάτων.

* *

Θὰ προσπαθῶ νὰ παρουσιάσω τὴν ἑλληνικὴ ἀποψὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, μίαν ἀποψὶ ποὺ συνήθως δὲν παρουσιάζεται ἀπὸ τοὺς Σλάβους ἱστορικοὺς, ἀλλὰ ποὺ νομίζω εἶναι ἡ μόνη ἀληθινή. Γιὰ τὴν ἐξιστόρησι της ὅμως θὰ χρειασθῆ νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ ἀρκετὰ μακριά, ἀπὸ τὰ χρόνια ἤδη τῆς εἰκονομαχίας, ποὺ ὑπῆρξε

ένας από τους σπουδαιότερους παράγοντες για την διαμόρφωση του ευρωπαϊκού γενικά πολιτισμού. Γνωρίζετε ότι έως σήμερα ακόμη δεν έχει γίνει έντελως σαφής η προέλευσις του κινήματος έναντι των εικόνων; Υπάρχουν ιστορικοί που ανάγουν την εικονομαχία σε επιδράσεις εβραϊκές ή αραβικές. "Άλλοι την θεωρούν ως αντίδρασις έναντι της μεγάλης δυνάμεως που είχε η Ἐκκλησία, με τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὰ μοναστικά ἰδρύματα, στὴ ζωὴ τῆς αὐτοκρατορίας. Υπάρχουν καὶ ἄλλοι που τὴν ἀνάγουν σὲ παράγοντες κοινωνικούς καὶ οἰκονομικούς. Τὸ πιθανώτερο ὅμως εἶναι ὅτι οἱ ρίζες τῆς θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὴν ἴδια τὴν χριστιανικὴ δογματικὴ διδασκαλία, στὶς πεποιθήσεις κυρίως που εἶχαν διαμορφωθῆ γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοῦ Ὁριγένης, που παρὰ τὴν καταδίκη τῆς δὲν ἔπαυε ποτὲ νὰ ἐπανεμφανίζεται στὴ βυζαντινὴ θεολογία. Τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο δὲν ἔχει τόση σημασία γιὰ μᾶς, ὅση ἔχουν τὰ ἀποτελέσματα τῆς εἰκονομαχίας, τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν ἡ διάσπασις τῆς ἐνιαίας ἕως τότε χριστιανικῆς οἰκουμένης σὲ δύο παραλλήλους κόσμους, στὴν αὐτοκρατορία τῶν Φράγκων, που ἴδρυσεν τὸ 800 ὁ Κάρολος ὁ μέγας, καὶ στὴν αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου. "Ἐως τὴν ὥρα που ὁ πάπας τῆς Ρώμης ἔσπευε ὡς αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως τὸν Κάρολο, οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ἐνωμένοι σὲ ἓνα βασίλειο, μὲ ἓνα βασίλευα ὡς πολιτικὸ ἀρχηγὸ καὶ ἓνα ἀρχιερέα ὡς θρησκευτικὸν ἀρχηγό. Ὁ βυζαντινὸς βασιλεὺς ἦταν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡς χριστομιμητῆς ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς χριστιανικῆς οἰκουμένης. Μετὰ τὴν εἰκονομαχία, που καταδικάστηκε ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης ἔγιναν αἰρετικοὶ καὶ ἡ γνήσια χριστιανικὴ διδασκαλία περιορίστηκε στὴ Δύσι, οἱ αὐτοκράτορες τῆς ὁποίας μετὰ τὸν Κάρολο καὶ τοὺς ἀμέσους διαδόχους του ἔγιναν τώρα αὐτοὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Δὲν θὰ πρέπει ὅμως οἱ δύο διαφορετικοὶ δρόμοι που ἀκολούθησαν ἀπὸ τότε καὶ πέρα οἱ αὐτοκράτορες τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Βυζαντίου νὰ ἀναχθοῦν μόνον στὴ δογματικὴ διαφορὰ γιὰ τὴ σημασία τῶν εικόνων. Πέρα ἀπὸ τὸ εἰδικὸ αὐτὸ ζήτημα καὶ ὅσα ἄλλα ἐξ ἴσου εἰδικὰ εἶχαν χωρίσει καὶ ἐχώριζαν τὶς δύο αὐτοκρατορίες, ὁ βασικὸς συντελεστῆς τῆς διαφορᾶς τοὺς ἔμεινε ἡ καταγωγὴ τῆς μᾶς ἀπὸ τὶς λατινικὲς παραδόσεις καὶ ἡ καταγωγὴ τῆς ἄλλης ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς καὶ τὶς ἀνατολικὲς παραδόσεις. Μετὰ τὴν ἔριδα γιὰ τὶς εἰκόνες ἡ διαφορὰ αὐτὴ ἔγινε ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὀριστικὴ καὶ ἐνῶ οἱ Φράγκοι γύριζαν ὅλο καὶ περισσότερο στὴν ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, τὸ Βυζάντιο ἄρχισε πιά νὰ γίνεται ὅλο καὶ περισσότερο ἑλληνικό. Καὶ ὅταν ἔληξε ἡ εἰκονομαχία καὶ ἄρχισαν νὰ ἀναστηλώνονται στοὺς βυζαντινοὺς ναοὺς οἱ εἰκόνες, οἱ ἑλληνικὲς καὶ ἀνατολικὲς παραδόσεις ἐκυριάρχησαν στὸν χαρακτήρα καὶ στὴν διαμόρφωσι τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τὴν λαμπρὴ στροφὴ πρὸς τὴν κλασσικὴ παιδεία που εἰσήγαγε πρῶτος ὁ Φώτιος. "Ἐτσι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ἡ ἀντιδικία μεταξὺ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βυζαντινῶν εἶναι ἀντιδικία μεταξὺ τῶν Λατινικῶν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων, μεταξὺ δύο κόσμων,

ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας ἀναζητοῦσε τὰ πρότυπά του στὴν αὐτοκρατορία τοῦ Αὐγούστου καὶ ὁ ἄλλος στὶς κλασσικὲς ἑλληνικὲς καὶ στὶς ἑλληνιστικὲς παραδόσεις.

Ἡ ἀντιδικία αὐτὴ ἀποκαλύφθηκε σὲ ὅλη τῆς τὴν ἔκτασι ὅταν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἀνέκυψε τὸ ζήτημα τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων, ἰδίως ἐκεῖνων που εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὶς σημερινὲς περιοχὲς τῆς Μοραβίας καὶ τῆς Σλοβακίας καὶ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ὀργανώνωνται σὲ κράτος ἰσχυρό. Τὸ ζήτημα τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοὺς παρουσιάστηκε καὶ γιὰ τὶς δύο αὐτοκρατορίες περισσότερο ὡς ἀνάγκη πολιτικὴ, γιὰτὶ ἔτσι μόνον θὰ μπορούσαν καὶ οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Βυζαντινοὶ νὰ τοὺς φέρουν μέσα στὴν περιοχὴ τῆς δικῆς τους ὁ καθένας διπλωματικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιρροῆς.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ κάνω μιὰ μικρὴ παρέκβασι γιὰ νὰ ξαναθυμίσω τὶς συνθήκες που ἐπικρατοῦσαν στὸ Βυζάντιο στὶς ἀρχὲς τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ἐνάτου αἰῶνος. Τὸ 856 ὕστερα ἀπὸ πραξικόπημα που ἐπέφερε τὸ θάνατο τοῦ λογοθέτη Θεοκτίστου καὶ τὴν ἔξωσι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Θεοδώρας, ἡ ἐξουσία στὸ Βυζάντιο περιέρχεται στὰ χέρια τοῦ νεαροῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ τρίτου καὶ τοῦ θείου του Βάρδα, ἀδελφοῦ τῆς Θεοδώρας, στὸν ὁποῖο ὁ Μιχαὴλ ἔδωσε τὸν τίτλο καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ Καίσαρος. Δίπλα στοὺς δύο αὐτοὺς νέους καὶ δυναμικοὺς πολιτικοὺς συγκεντρώνονται πολλοὶ ἐξ ἴσου δυναμικοὶ διανοούμενοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ ἀποτέλεσμα μέσα σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα νὰ ἀλλάξῃ ριζικὰ ἡ διπλωματικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ δραστηριότης τῆς αὐτοκρατορίας. Μέσα στὰ ἀνάκτορα τῆς Μαγναύρας, ὁ Βάρδας ἴδρυσεν ἓνα εἶδος ἐλευθέρου Πανεπιστημίου, ὅπου ἐδίδασκονταν μαθήματα κοσμικοῦ κυρίως χαρακτήρος, ὅσα δὲν ἐδιδάσκονταν στὴν ἀνώτερη θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Πατριαρχείου. Ἀνάμεσα στὰ μαθήματα αὐτὰ ἦταν ἡ ἀρχαία φιλολογία, τὰ μαθηματικὰ καὶ οἱ ξένες γλῶσσες.

Γιὰ τὴ διδασκαλία τοὺς ὁ Βάρδας ἐδιάλεξε μερικὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς διανοουμένους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ Λέων ὁ Μαθηματικός. Ἄλλος ἦταν ὁ Φώτιος καὶ τρίτος ἓνας ἄγνωστος ἀκόμη τότε νέος ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Φιλόσοφος, που ὁ Φώτιος τὸν περιέβαλε μὲ ἰδιαιτέρη στοργὴ καὶ ἐμπιστοσύνη. Ἡ σχολὴ αὐτὴ ἔγινε γρήγορα τὸ κέντρο ἰσχυρᾶς πνευματικῆς κινήσεως καὶ ἄρχισε νὰ ἀκτινοβολῇ ὄχι μόνον μέσα στὰ ἀνάκτορα καὶ στὴν Κωνσταντινούπολι, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα, ὅπου ὑπῆρχαν νέοι μὲ ἰδανικὰ καὶ φιλοδοξίες. Ἡ σχολὴ ὅμως αὐτὴ, ὅπως καὶ γενικώτερα ἡ προσπάθεια ταχείας ἀνασυγκροτήσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἤλθε γρήγορα σὲ ἀντίθεσι μετὰ τὴν συντηρητικὴν πολιτικὴν τοῦ Πατριαρχείου καὶ μετὰ τοὺς κύκλους που τὸ περιέβαλλαν. Ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ Βάρδας δὲν ἦσαν διστακτικοὶ στὴν πολιτικὴν καὶ στὶς ἀποφάσεις τους. Τὸ 859, τρία χρόνια ἀπὸ τότε που εἶχαν ἐκτοπίσει τὴν Θεοδώρα καὶ τὸ περιβάλλον τῆς, παραμέρισαν ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ τὸν Πατριάρχη Ἰγνάντιο καὶ μέσα σὲ ὀκτὼ ἡμέρες ἐπέβαλαν καὶ ἐπέτυχαν

τὴν χειροτονία ὡς μοναχοῦ καὶ ὡς ἀρχιερέως καὶ τέλος ὡς Πατριάρχου τοῦ διευθυντοῦ τῆς σχολῆς τῆς Μαγναύρας Φωτίου. Ἔτσι τὸ 860, ἡ πολιτική, ἡ στρατιωτική καὶ ἡ πνευματική ἐξουσία τοῦ Βυζαντίου εἶναι πιά στὰ χέρια τριῶν ἐξαιρετικῶν ἀποφασιστικῶν καὶ ἐμπνευσμένων ἡγετῶν, τοῦ Μιχαήλ, τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Φωτίου, ποὺ κατορθώνουν μέσα σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα νὰ ἀνυψώσουν τὴν αὐτοκρατορία, ἐλευθερὴ πιά ἀπὸ τὴν αἵρεσι τῆς εἰκονομαχίας, σὲ πανίσχυρη δύναμι στὰ Βαλκάνια, στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἐν μέρει στὴ Σικελία. Τὸ 859 τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα συνέτριψαν τοὺς Ἄραβες κοντὰ στὰ Σαμόσατα, ἐπανωχύρωσαν τὴν Ἄγκυρα καὶ τὴν Νίκαια, ἐξεδίωξαν τὸν ἀραβικὸ στόλο ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Δαμιέττης καὶ τὸ 863 ἐξεμηδένισαν τὸν στρατὸ τοῦ Ὁμάρ, ἐμίρη τῆς Μελιτινῆς, στὰ σύνορα τοῦ Ἀρμενιοῦ καὶ τῆς Παφλαγονίας. Στὸ μεταξὺ οἱ Βυζαντινοὶ ἐγνώρισαν γιὰ πρώτη φορὰ καὶ τοὺς Σλάβους τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν εἶχαν ἀκούσει τίποτε ἕως τότε. Τὸ 860 παρουσιάστηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἔξω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι οἱ Ρῶσοι, ποὺ εἶχαν φθάσει ἕως ἐκεῖ μὲ μονόζυλα, ἀκολουθώντας τὰ ρεύματα τῶν ποταμῶν ἀπὸ τὸ Κιέβο. Ἀποβιβάστηκαν στὶς ἀκτὲς γύρω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι, ἐπολιορκήσαν τὴν πόλι καὶ ἐρήμωσαν τὴν ὑπαιθρο χώρα. Ὁ Μιχαήλ, ποὺ μόλις εἶχε ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ἐπέστρεψε ταχύτατα, διέσπασε τὴν πολιορκία καὶ συνέτριψε τοὺς πολιορκητὰς. Ἡ σύγκρουσις αὐτῆς Ρῶσων καὶ Βυζαντινῶν εἶχε ἀμέσως ἔπειτα καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀποτελέσματα, γιὰτὶ ὁ Φῶτιος ἔστειλε ἱεραποστόλους στὴν περιοχή τοῦ Κιέβου καὶ λίγα χρόνια ἀργότερα ἀνήγγειλε μὲ πολλὴ συγκίνησι τίς πρώτες ἐπιτυχίες στὴν προσπάθεια ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Ρῶσων.

Παράλληλα μὲ τὰ διπλωματικὰ καὶ στρατιωτικὰ αὐτὰ ἐπιτεύγματα, μέσα στὴν αὐτοκρατορία ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀρχίζει πιά, ἐλευθερὸς ἀπὸ τίς περιπλοκὰς τῆς εἰκονομαχίας, νὰ ἀναθάλλῃ. Ὁ Φῶτιος, ποὺ εἶχε εἰσαγάγει τὴν συστηματικὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας γραμματείας, πρωτοστατεῖ καὶ στὴν ἀναστήλωσι τῶν εἰκόνων στοὺς ναοὺς τῆς αὐτοκρατορίας μὲ μιὰ ομάδα ἀγνώστων τῶρα σὲ μᾶς ἀλλὰ ἐξαιρετικῶν προικισμένων θεολόγων καὶ καλλιτεχνῶν, στοὺς ὁποίους ὀφείλονται τὸ σχέδιο καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν μωσαϊκῶν σὲ πολλοὺς ναοὺς τῆς πρωτεύουσῆς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι, ἡ Ἁγία Σοφία, ἡ Παναγία τοῦ Φάρου καὶ ἡ Νέα Ἐκκλησία.

Ἡ παρέκβασις αὐτῆ εἶχε σκοπὸ νὰ ξαναθυμίση σὲ γενικώτατες γραμμὲς τίς κατευθύνσεις ποὺ ἔπαιρνε ἡ αὐτοκρατορία τὴν ἐποχὴ τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου. Ἀπὸ ὅσα γνωρίζετε καὶ ἀπὸ ὅσα ἀκούσατε, εἶναι, νομίζω, φανερὸ ὅτι βρισκόμαστε σὲ μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες περιόδους τοῦ Βυζαντίου, θὰ ἔλεγα μάλιστα στὴν μεγαλύτερη, γιὰτὶ εἶναι τὸ μεταίχμιον ἐκεῖνο, ὅπου τὸ Βυζάντιο δὲν εἶναι πιά Ρωμαϊκὸ, μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐμμονῆς στὶς ρωμαϊκὰς παραδόσεις ποὺ ἐπικρατοῦσαν ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ

δὲν εἶναι ἀκόμη Ἑλληνικὸ, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ταυτισμοῦ τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς μὲ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. Ὁ βυζαντινὸς βασιλεὺς πολιτεύεται ὡς ἀρχηγὸς τῆς χριστιανικῆς οἰκουμένης, ἀδιάφορα ἂν οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως ἔχουν πιά ἀποσχισθῆ καὶ ἔχουν ἰδρύσει δική τους αὐτοκρατορία. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τῆς μεγάλῆς ἀκμῆς τοῦ Βυζαντίου, ἦλθε τὸ καλοκαίρι τοῦ 862 στὴν Κωνσταντινούπολι μιὰ πρεσβεία ἀπὸ πολὺ μακριὰ, ἀπὸ ἕναν λαό, ποὺ δὲν εἶχε ἐπικοινωνήσει

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ
(Ἔργον τοῦ J. Subic)

ποτὲ ἄλλοτε μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς. Ὁ λαὸς αὐτὸς ἦσαν οἱ Σλάβοι τῆς Δύσεως, οἱ Μοραβοί, ποὺ κατοικοῦσαν στὴν κοιλάδα τοῦ Μοράβα, ἕως τὸν Δούναβι, καὶ στὴν περιοχή τῆς σημερινῆς Σλοβακίας. Πρὸς βορρᾶν συνῶρευαν μὲ τίς Τσεχικὰς φυλὰς, καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲ τίς φυλὰς τῶν Πολωνῶν. Ὁ παλαιὸς χρονογράφος μιλάει γιὰ τὴν πρεσβείαν αὐτὴ μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια: «Ὁ Ραστισλάβος, ὁ ἡγεμὸν τῶν Μοραβῶν, ἀφοῦ ἐκάλεσε τοὺς συμβοῦ-

λους του για να ακούσει τη γνώμη τους και τη γνώμη του λαού του, έστειλε πρεσβεία στον βασιλέα Μιχαήλ και του είπε: «Ο λαός μας έχει άπαρηθῆ την πολυθεΐα και τηρεῖ τὸν χριστιανικὸ νόμο. Ἄλλὰ δὲν ἔχουμε διδάσκαλο πού νά μπορῆ νά μάς διδάξη τὴν ἀληθινὴ πίστι στὴ γλῶσσα μας, ὥστε καὶ ἄλλοι νά γίνουν ὅμοιοι μ' ἑμᾶς. Στείλε μας λοιπόν, Κύριε, ἕνα τέτοιο διδάσκαλο. Γιατί ἐσεῖς ἔχετε τὸν Νόμον τὸν καλόν». Μὲ τίς ἀπλὲς αὐτὲς ἐκφράσεις τοῦ παλαιοσλαβονικοῦ χρονικοῦ ὑποδηλώνεται ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα γεγονότα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἡ εἴσοδος τῶν Σλαβικῶν λαῶν στὴν Ὀρθοδοξία. Ὑστερα ἀπὸ τὴν παρέμβασι πού κάναμε γιὰ τὴν ἀκμὴ τοῦ Βυζαντίου στὰ χρόνια τοῦ Μιχαήλ καὶ τοῦ Φωτίου δὲν χρειάζεται νά ἐρμηνευθῆ ποὺ εἶναι ὁ ρόλος πού ἔκανε τὸν Ραστισλάβο νά ζητήσῃ ἱεραποστόλους ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι. Ἀρκεῖ μόνο νά προσέξουμε δύο ἀπὸ τίς φράσεις τοῦ ἀποστόματος πού εἶδαμε: «Ὁ λαός μας ἔχει ἀπαρηθῆ τὴν πολυθεΐα καὶ τηρεῖ τὸν χριστιανικὸ νόμο». Οἱ Μοραβοί—ἢ τουλάχιστον οἱ ἡγέται τῶν Μοραβῶν—εἶχαν ἤδη γίνῃ χριστιανοί, ἀλλὰ δὲν εἶχαν κανένα νά τοὺς ἐξηγήσῃ τὸ Εὐαγγέλιο στὴ γλῶσσα τους. Ἡ φράσις τούτη εἶναι σαφὴς ἀναφορὰ στοὺς λατίνους ἱεραποστόλους πού εἶχαν ἤδη πάει πρὶν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στὴ Μοραβία καὶ εἶχαν προσηλυτίσει τοὺς Μοραβούς. Οἱ λατῖνοι ὅμως, συνεπεῖς πρὸς τίς ρωμαϊκὰς παραδόσεις τους, ἐδίδασκαν καὶ ἐπέβαλλαν παντοῦ τὴν λατινικὴ. Ἦταν ὅμως καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη. Ὁ χρονογράφος λέει, ὅπως εἶδαμε: «Στείλε μας λοιπόν, Κύριε, ἕνα ἐπίσκοπο κ' ἕνα τέτοιο διδάσκαλο. Γιατί ἐσεῖς ἔχετε τὸν Νόμο τὸν καλόν». Ἡ φράσις τούτη εἶναι καὶ πάλι σαφὴς ἀναφορὰ στοὺς λατίνους ἱεραποστόλους πού δροῦσαν στὴ Μοραβία, ὅχι μόνον ὡς ἱεραπόστολοι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπεσταλμένοι τῆς Φραγκικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ πλέον τῆς πνευματικῆς προστασίας τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ραστισλάβος ἐπεδίωκε καὶ τὴν πολιτικὴν προστασία του ἐναντίον τῶν Φράγκων ἀπὸ τὴν Δύσι καὶ τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, πού εἶχαν περικλείσει τὴν χώρα του καὶ ἀπειλοῦσαν τὴν ἀνεξαρτησία της. Ἔτσι ἡ αἴτησίς του, νά ἔλθουν στὴ Μοραβία ἱεραπόστολοι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι, ἦταν μαζὶ καὶ αἴτησις πολιτικῆς καὶ διπλωματικῆς συνεργασίας μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς, ἐναντίον τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν συμμάχων τους Βουλγάρων, καὶ ἐναντίον τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας πού ὑπεστήριζε τοὺς Γερμανοὺς ἐναντίον τῶν Σλάβων.

Στὴ συνέχεια τῆς ἀφηγήσεώς του, ὁ χρονογράφος λέει: «Ὁ βασιλεὺς, ἀφοῦ συνεκάλεσε τὸ συμβούλιό του, προσκάλεσε τὸν Κωνσταντῖνο τὸν φιλόσοφο καὶ τοῦ εἶπε τὰ ἀκόλουθα λόγια: Γνωρίζω, φιλόσοφε, ὅτι εἶσαι κουρασμένος.

Ἄλλὰ πρέπει νά μάς βοηθήσης, γιατί κανένας ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ σὲ δὲν μπορεῖ νά ἀναλάβῃ αὐτὴν τὴν ἀποστολή. Ὁ φιλόσοφος τοῦ ἀπαντᾷ: Παρὰ τὴν κούρασι, θὰ πάω μὲ χαρά, ἀλλὰ μὲ τὸν ὄρο νά ἔχουν μιὰ γραφὴν προσαρμοσμένη στὴ γλῶσσα τους. Ἄλλὰ ὁ βασιλεὺς τοῦ ἀπαντᾷ: Πάτερ μου, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι, τὴν ἐζήτησαν καὶ δὲν τὴν βρήκανε. Ὁ φιλόσοφος τότε τοῦ λέει: Δὲν θὰ εἶναι λοιπὸν σὰ νά θέλῃ κανεὶς νά γράψῃ ἐπάνω στὸ νερό καὶ νά πάρῃ τὴν ὀνομασία τοῦ αἰρετικοῦ; Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ θεῖος τοῦ Ὁ Βάρδας τοῦ ἀπήντησαν καὶ πάλιν: Ἄν θέλῃ ὁ Θεὸς θὰ σὲ βοηθήσῃ γιατί δίδει σ' ἐκείνους πού ζητοῦν μὲ ἐμπιστοσύνη καὶ ἀνοίγει τὴ θύρα σ' ἐκείνους πού χτυποῦν. Ὁ φιλόσοφος ἔφυγε καὶ ἀκόλουθώντας τὴν παλαιὰ του συνήθεια προσευχήθη με τοὺς ἄλλους ἀδελφούς του. Καὶ ὁ Θεὸς ἄκουσε τίς προσευχὰς τῶν δούλων του. Τοὺς ἐνέπνευσε καὶ ἔτσι συνέθεσε τὸ ἀλάβητο. Καὶ ἄρχισε νά γράφῃ τὸ Εὐαγγέλιο. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος». Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὸν παλαιοσλαβονικὸ βίβλο τοῦ Κωνσταντίνου, πού μετωνομάσθηκε ἀργότερα Κύριλλος. Ὁ ἐπίσης παλαιοσλαβονικὸς βίβλος τοῦ Μεθόδιου ἀφηγεῖται τὸ ἴδιο ἐπεισόδιο μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια: «Τότε ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ εἶπε στὸν Κωνσταντῖνο: Ἀκούς, φιλόσοφε, αὐτὸ πού λένε; Κανένας ἄλλος δὲν μπορεῖ νά κάνη αὐτὴ τὴν ἐργασία. Νά λοιπὸν πολλὰ δῶρα. Πάρε μαζὶ σου τὸν ἀδελφό σου τὸν μοναχὸ Μεθόδιο καὶ πηγαίνετε ἐκεῖ. Γιατί καὶ οἱ δύο σας εἴσαστε ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη. Καὶ ὅλοι οἱ Θεσσαλονικεῖς μιλάνε μὲ εὐχέρεια τὰ σλαβικά. Δὲν ἐτόλμησαν νά ἀντιταχθοῦν στὸν Θεὸ καὶ στὸν βασιλέα, καὶ ἀφοῦ ἄκουσαν τὸν μέγαλον αὐτὸν λόγον, πῆγαν νά προσευχηθοῦν μὲ ὄσους εἶχαν τὰ ἴδια συναισθήματα μαζὶ τους. Τότε ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε στὸν φιλόσοφο τὰ σλαβικά γράμματα καὶ ἀφοῦ διεμόρφωσε αὐτὰ τὰ γράμματα καὶ μετέφρασε τὸ Εὐαγγέλιο, πῆρε τὸν Μεθόδιο μαζὶ του καὶ πῆγε στὴ Μοραβία».

Στὴν ἀφήγησιν αὐτὴν ὑπάρχουν μερικὰ θέματα, πού πρέπει νά ἀναπτυχθοῦν ἢ νά ἐρμηνευθοῦν. Θὰ ξαναγυρίσω σ' αὐτὰ ἀφοῦ συμπληρώσω τὴν ἐξιστόρησι τοῦ ταξιδιοῦ τῶν δύο ἀδελφῶν. Στὴν αὐλὴ τοῦ Ραστισλάβου ἐφθασαν τὴν ἀνοίξι τοῦ 863. Πα-

ρουσιάσθηκαν στον ήγεμόνα των Μοραβών, του έδωσαν τὰ δώρα και συστατική επιστολή του Μιχαήλ και άρχισαν να επικοινωνούν με τους Φράγκους ιερείς και με όσους από τους Μοραβούς είχαν γίνει ήδη Χριστιανοί. Συνολικά έμειναν εκεί περίπου τρία χρόνια και επέτυχαν όχι μόνο να μεταφράσουν και άλλα εκκλησιαστικά και θεολογικά κείμενα στην σλαβική, αλλά και να πείσουν τον Ραστισλάβο να εισαγάγη στις χριστιανικές εκκλησίες την ορθόδοξη λειτουργία μεταφρασμένη κι αυτή στα σλαβικά. 'Η διείσδυσις όμως αυτή της 'Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως στους Σλάβους του Μοράβα και μάλιστα σε μίαν εποχή που Οικουμενικός Πατριάρχης ήταν ο Φώτιος, ο οποίος είχε διαρρήξει τους δεσμούς του με την Καθολική 'Εκκλησία, προκάλεσε την αντίδρασι και της Ρώμης και των Φράγκων ήγεμόνων. Οί δύο άδελφοί είχαν όχι μόνο ανατρέψει το έργο των λατίνων ιεραποστόλων, αλλά και είχαν συνδέσει το βασίλειο του Ραστισλάβου με την αυτοκρατορία του Βυζαντίου αποσπώντας το έτσι από την έπιρροή της Φραγκικής αυτοκρατορίας. Και επί πλέον είχαν καινοτομήσει κατά τρόπον πρωτοφανή για τους λατίνους, με την έκβολή της προσθήκης του Filioque από το σύμβολο της πίστεως, με την εισαγωγή της Σλαβικής στην λειτουργία και με την καθιέρωσι των λειτουργικών βιβλίων της Κωνσταντινουπόλεως στη θέσι του λατινικού Brevarium. 'Η αντίδρασις που συνάντησαν οί δύο άδελφοί στη μακρυνή εκείνη χώρα, που δρούσαν σχεδόν μόνοι τους, με τη συνοδεία ελαχίστων άλλων μοναχών από το Βυζάντιο, ήταν ισχυρότατη. Λατίνοι ιερείς, Φράγκοι πράκτορες, αλλά και όσοι Μοραβοί διαφωνούσαν με την πολιτική του Ραστισλάβου, υπέσκαπταν αδιάκοπα την ιεραποστολικήν εργασία τους. Και ή θέσις τους έγινε ακόμη πιο δύσκολη, όταν στην Κωνσταντινούπολι ο Βασίλειος ο Μακεδών έδολοφόνησε τον Μιχαήλ, έγινε ο ίδιος βασιλεύς και, αφού αντικατέστησε τον Φώτιο με τον παληό του αντίπαλο 'Ιγνάτιο, επανασυνέδεσε τους δεσμούς του Βυζαντίου με την Εκκλησία της Ρώμης. Οί δύο άδελφοί, που είχαν ήδη κληθῆ στη Ρώμη για να τακτοποιήσουν τις διαφορές τους με τους Λατίνους ιεραποστόλους της Μοραβίας και για να δικαιολογήσουν τις καινοτομίες τους, έφθασαν εκεί στις άρχές του 868 φέροντας μαζί τους και τὰ λείψανα του λατίνου ιεραποστόλου άγιου Κλήμεντος που είχε μαρτυρήσει στη χώρα των Χαζάρων. 'Η ήγεςια της Καθολικής 'Εκκλησίας εδέχθηκε με μεγάλην έπισημότητα τους δύο άδελφούς, και φάνηκε ότι ανεγνώριζε πανηγυρικά την ιεραποστολική τους δράσι στη Μοραβία. Τὰ σλαβικά λειτουργικά βιβλία έποποθετήθησαν μ' ευλάβεια στην 'Αγία Τράπεζα της εκκλησίας Santa Maria ad Praesepe και ή σλαβική λειτουργία ακούσθηκε όλόκληρη στην βασιλική του άγιου Πέτρου με συλλειτουργούς τον έπίσκοπο 'Αρσένιο και τον βιβλιοθηκάριο 'Αναστάσιο, λατίνους και τους δύο. 'Η πανηγυρική όμως αυτή αναγνώρισις του έργου των δύο ιεραποστόλων υπέκρυπτε την σταθερήν απόφασι της παπικής εκκλησίας να τὸ εκμηδενίση. Σε τούτο έβοήθησε και ο πρόω-

ρος θάνατος του Κωνσταντίνου, στις τέσσαρες Φεβρουαρίου του 869, ένα περίπου χρόνο έπειτα από την άφιξι του στη Ρώμη, και όταν πια έγινε φανερό ότι ή Καθολική 'Εκκλησία δεν είχε πρόθεσι να τον άρτίση να επιστρέψη στη Μοραβία. Λίγο άργότερα, ύστερα από επίμονες παρακλήσεις των ήγεμόνων της Μοραβίας και της Παννονίας, ο Πάπας 'Αδριανός αναγκάσθηκε να χειροτονήση τον Μεθόδιο πρώτον έπίσκοπο της Μοραβίας και της Παννονίας και να τον στείλη με θερμή συστατικήν επιστολή προς τον Ραστισλάβο, στην οποία εδήλωνε χαρακτηριστικά ότι ο Μεθόδιος θά εργασθῆ ως άπεσταλμένος της Καθολικής 'Εκκλησίας. «'Εζητήσατε, έγραφε ο Πάπας στον Ραστισλάβο, όχι μόνο από την 'Αποστολική τούτη έδρα, αλλά και από τὸ βασίλειά Μιχαήλ, έναν διδάσκαλο. 'Επειδή έμεϊς τότε δεν μπορούσαμε, ο Μιχαήλ σας έστειλε τον μακάριο Κωνσταντίνο τον φιλόσοφο, και τον άδελφό του. Και οί δύο τους αναγνωρίζανε ότι ή χώρα σας ανήκει στην 'Εκκλησία μας και δεν έκαναν τίποτε αντίθετο προς τους εκκλησιαστικούς κανόνες και ήλθαν μάλιστα σ' έμας φέροντας μαζί τους τὰ λείψανα του άγιου Κλήμεντος. 'Υστερα από προσεκτική μελέτη αποφασίσαμε να στείλουμε στη χώρα σας τὸ τέκνο μας Μεθόδιο, τον όποιον έχειροτονήσαμε μαζί με τους μαθητάς του. Εϊναι άνθρωπος εύφύεστατος και πολὺ εύσεβής. 'Η έπιθυμία μας είναι να να σας διδάξη όπως τὸ εζητήσατε έρμηνεύοντας στη γλώσσα σας την 'Αγία Γραφή, την τάξι όλων των εκκλησιαστικών ακολουθιών και την θεία λειτουργία, μαζί με τὸ βάπτισμα, όπως είχε άρχίσει να κάνει ο Κωνσταντίνος βοηθούμενος από την θείαν χάρι και επικαλούμενος τον 'Αγιον Κλήμεντα». 'Η έπιδέξια αυτή οικειοποίησης από τη Ρώμη του ιεραποστολικού έργου της 'Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως είχε την άμεση συνέχαιά της. Τὸ τέλος του 869, όταν ο Μεθόδιος έφθασε στην Παννονία, ο ήγεμών της οποίας τον ξανάστειλε άμέσως στην Ρώμη με αίτησι προς τον Πάπα να όνομασθῆ ειδικώς ο Μεθόδιος έπίσκοπος της Παννονίας μόνο, με πολὺ περιορισμένη τώρα εκκλησιαστική δικαιοδοσία. Στο μεταξύ όμως ο ήγεμών της Βουλγαρίας Βόρις ανεγνώρισε έπισήμως ως άρχηγὸ της εκκλησίας του τὸ Πατριαρχεϊο της Κωνσταντινουπόλεως, και ή παπική εκκλησία, για να αντιδράση στη νέα αυτή δραστηριότητα των Βυζαντινών, αντί να περιορίση τον Μεθόδιο στην εκκλησία της Παννονίας, τον ώνόμασε έπίσκοπο της Παννονίας και γενικά αντιπρόσωπο της 'Αγίας 'Εδρας σε όλους τους Σλάβους, έπιζητώντας έτσι να αντιπαραθέση στους Βυζαντινούς έναν κατ' έξοχήν Βυζαντινὸ. 'Όταν ο Μεθόδιος ξαναγύρισε με την εύρυτάτην αυτή δικαιοδοσία στην έδρα του την Παννονία, είχε να αντιμετώπιση την όργη των Γερμανών έπισκόπων και την αδυναμία του διαδόχου του Ραστισλάβου στην διακυβέρνησι της Μοραβίας Σβατοπλoux. Τὸ άποτέλεσμα ήταν να συλληφθῆ, να παραμείνη επί αρκετά χρόνια στις φυλακές της Μοραβίας, και στο τέλος, ύστερα από έντονα διαβήματα του βασιλέως Βασιλείου, να ξαναγυρίση στην Κωνσταντινούπολι. Κατά πληροφορίας του βιογράφου του, έως την τελευταία ώρα της ζωής του

ἀγωνιζότανε μετὰ τὴν σλαβικὴν μετάφρασι ἐκκλησιαστικῶν κειμένων ἀπὸ τὰ ἑλληνικά.

Λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 885, οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Μοραβία, ἡ χρῆσις τῆς σλαβικῆς ἀπαγορεύθηκε καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐκυριάρχησε καὶ πάλι. Ἀπὸ τὴν μακροχρόνια καὶ σκληρὴ ἐργασία τῶν δύο ἱεραποστόλων ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴ

Βυζαντινὸς σταυρὸς τοῦ 9^{ου} αἰῶνος, εὑρεθεὶς εἰς Μάτσο Τσεχοσλοβακίας.

δὲν ἔμεινε τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γραφὴ τῆς σλαβικῆς καὶ τὴν μετάφρασι τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων στὰ παλαιοσλαβονικά. Ἡ ἐργασία ὅμως, πού ἀρχισε στὴ Μοραβία, δὲν πῆγε τελικὰ χαμένη, γιατί ἀπὸ ἄλλους δρόμους, μετὰ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ μετὰ συνθήκες διαφορετικῆς, μεταφέρθηκε σὲ δύο ἄλλες περιοχάς, τίς ὁποῖες οὔτε ὁ Κωνσταντῖνος, οὔτε ὁ Μεθόδιος εἶχαν γνωρίσει. Οἱ περιοχές αὐτές ἦσαν ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Ρωσία, πού υἱοθέτησαν τὴν διδασκαλία τῶν δύο ἀδελ-

φῶν, εἰσάγαγον τὴν Σλαβικὴν μετάφρασι τῆς λειτουργίας στὴν ἐκκλησία τους καὶ προσεχώρησαν στὴν Ὀρθοδοξία, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ παράδοξι ἀυτὴ ἀλλαγὴ τοῦ πεδίου δράσεως τῆς ἱεραποστολῆς τῶν δύο ἀδελφῶν ἀπὸ τοὺς Σλάβους τῆς Δύσεως στοὺς Σλάβους τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν Βαλκανίων ἐκλείσει γιὰ πάντα στὴν Ὀρθοδοξία τίς θύρες τῆς Δύσεως, τῆς ἀνοιξε ὅμως τίς πύλες τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου καὶ σήμερα ἀκόμη ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆ καὶ νὰ ὑπάρχει.

Ὁ ἐκχριστιανισμὸς ὅμως τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρώσων εἶναι ἐξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς σημερινῆς ὀμιλίας καὶ πρέπει τώρα νὰ ξαναγυρίσωμε στὰ πρόβληματα πού εἶδαμε νὰ τίθενται ἀπὸ τὴν ἀφήγησι τῆς ζωῆς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεθοδίου. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ καταγωγὴ τῶν δύο ἀδελφῶν. Δὲν θὰ σὰς ἀπασχολήσω ὅμως πολὺ μετὰ τὸ ζήτημα αὐτό. Ἀνεπίσημα καὶ ἀνυπεύθυνα ἔχει λεχθῆ πολλὰ φορὰς ἀπὸ τοὺς Σλάβους ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἦσαν Σλαβικῆς καταγωγῆς. Κανένας ὅμως σοβαρὸς Σλάβος καὶ κανένας σοβαρὸς Εὐρωπαῖος ἐπιστήμων δὲν ἔχει ὑποστηρίξει ὑπευθύνως τὴν ἀποψὶ αὐτή, τῆς ὁποίας σήμερα οἱ μόνοι ὑποστηρικταὶ εἶναι οἱ δημοσιογράφοι τῶν Σκοπίων. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ πατέρας τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεθοδίου Λέων, ἦταν ἀνώτερος ἀξιωματικὸς στὴν στρατιωτικὴν ἱεραρχία τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸν τίτλο τοῦ δρουγγαρίου. Καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά περίπτωση Σλάβου, ὁ ὁποῖος νὰ κατέλαβε ἔστω καὶ μικρότερο ἀπὸ τοῦ δρουγγαρίου ἀξίωμα στὴν Αὐλὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Ἐξ ἄλλου, τὸ 856 ἤδη, ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν καθηγητὴς Φιλοσοφίας στὴ Σχολὴ πού εἶχε ἰδρυθῆ ἀπὸ τὸν Βάρδα στὸ ἀνάκτορο τῆς Μαγναύρας. Καὶ θὰ ἦταν τολμηρὸ νὰ σκεφθῆ κανεὶς ὅτι πλάι στὸν Φώτιο καὶ τὸν Λέοντα τὸν Μαθηματικὸ θὰ ἐδίδασκε τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία μέσα στὰ Ἀνάκτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕνας ἐξελληνισμένος Σλάβος. Ἐπὶ πλέον οἱ μεταφράσεις τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Μεθοδίου ἀπὸ τὰ ἑλληνικά στὰ σλαβικά δείχνουν τέτοιαν οἰκειώσει μετὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴν ἑλληνικὴ σκέψι, ὥστε νὰ ἀποκλείεται ἡ πιθανότης ὅτι ἔχουν γίνεαι ἀπὸ μεταφραστὴ μετὰ μητρικὴ γλῶσσα τὴν σλαβικὴ. Μένει βέβαια τὸ πρόβλημα τῆς φράσεως τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο, πού εἶδαμε ἤδη ὅτι ἀναφέρει ὁ παλαιοσλαβονικὸς βίος τοῦ Μεθοδίου: «Πάρε μαζὶ σου τὸν ἀδελφὸ σου τὸν μοναχὸ Μεθόδιο καὶ πηγαίνετε καὶ οἱ δύο στὴ Μοραβία. Γιατὶ καὶ οἱ δύο εἴσθε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ καὶ ὅλοι οἱ Θεσσαλονικεῖς μιλοῦνε μετὰ εὐχέρεια τὴν σλαβικὴ». Στὸν ἐπίσης παλαιοσλαβονικὸ βίος τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ὑπάρχει ἡ φράσις αὐτή. Καὶ οἱ δύο ὅμως συγγραφεῖς πού ἔγραψαν τοὺς βίους τῶν ἱδρυτῶν τῆς Σλαβικῆς Ἐκκλησίας, ἴσως στὴ Βουλγαρία ἢ στὸ Κίεβο στὶς ἀρχές τοῦ 10ου αἰῶνος, στὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν εἶναι ἀξιόπιστοι, γιατί ἡ πρόθεσις τους εἶναι νὰ ἐξάρουν τὸ πραγματικὸ μεγάλο γεγονός τῆς εἰσαγωγῆς τῆς σλα-

βικῆς στὴ λειτουργία. Στὴν ἐπιδιώξει τοὺς αὐτὴ ἦταν φυσικὸ νὰ εἰποῦνε ὅτι οἱ δύο ἱεραπόστολοι προέρχονται ἀπὸ σλαβόφωνες περιοχές, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ δὲν ἦταν σωστό. Γιὰ τὸ σημερινὸ μελετητὴ τῆς ἱστορίας τῆς Θεσσαλονίκης μιὰ τέτοια ἄποψις δὲν μπορεῖ κατὰ κανένα τρόπο νὰ δικαιολογηθῆ, πρῶτα γιατί γνωρίζουμε ὅτι ποτὲ δὲν μπῆκαν Σλάβοι στὴ Θεσσαλονίκη παρὰ μόνο ὡς δοῦλοι ἢ ὡς βοηθητικοὶ τῶν Βυζαντινῶν στρατευμάτων, καὶ ἔπειτα γιατί τὰ μνημεῖα τῆς πόλεως καὶ οἱ ἄλλες πληροφορίες ποὺ ἔχουμε ἀποκλείουν τελείως τὴν παρουσία Σλάβων σὲ μιὰ πόλι, τῆς ὁποίας ὁ προστάτης Ἅγιος ἦταν σύμβολο τῆς ἀμύνης τῆς ἐναντίον τῆς σλαβικῆς διεισδύσεως. Ἀψευδῆς ἄλλωστε μάρτυς τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος τῆς Θεσσαλονίκης ἀκριβῶς στὴν ἐποχὴ τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου μένει τὸ μωσαϊκὸ τοῦ θόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας στὴ Θεσσαλονίκη ποὺ ἔγινε τὸ 885 ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Παύλου, στενοῦ φίλου τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ποὺ ὁ Παῦλος εἶχε βοηθήσει στὴν οἰκουμένη συν-οδο τοῦ 880. Ὁ θόλος αὐτός, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ σχέδιο τοῦ κεντρικοῦ θόλου τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στὴν Κωνσταντινούπολι, δὲν εἶναι νοητὸ νὰ εἶχε γίνει γιὰ περιοχὴ σλαβοφώνων.

ὑπολείπεται τώρα νὰ ἐρμηνευθῆ ἡ γνώσις τῆς σλαβικῆς ἀπὸ τοὺς δύο ἀδελφοὺς. Πρέπει εὐθὺς ἀμέσως νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐκτός ἀπὸ τὰ σλαβικὰ ἐγνώριζε καὶ τὴν τουρκικὴ διάλεκτο τῶν Χαζάρων, τοὺς ὁποίους εἶχε ἐπισκεφθῆ ὡς ἱεραπόστολος, προτοῦ ἀκόμη νὰ σταλῆ στὴ Μοραβία. Ἄν εἰποῦμε ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν Σλάβος, ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὴν σλαβικὴ, θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ εἰποῦμε ὅτι ἦταν Χαζάρος Τοῦρκος ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὴν τουρκικὴ γλῶσσα τῶν Χαζάρων. Μέσα στὸ πολὺ-γλωσσὸ περιβάλλον τῶν ἀνακτόρων καὶ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ τοὺς διερμηνεῖς, τοὺς διπλωματικούς ἀπεσταλμένους καὶ τοὺς ἐμπόρους ποὺ ἔφθαναν ἐκεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς διδασκάλους ξένων γλωσσῶν ποὺ ἐργάζονταν στὶς σχολὰς τῆς Μαγναύρας καὶ τῶν Πατριαρχείων, δὲν θὰ ἦταν δύσκολο σὲ δύο νέους, μὲ τίς πνευματικὲς ικανότητες τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ τοῦ Μεθοδίου, νὰ μάθουν τὰ σλαβικὰ, τίς πρῶτες βάσεις τῶν ὁποίων θὰ εἶχαν ἴσως πάρει στὴ Θεσσαλονίκη, ὅταν ἦσαν μικρὰ παιδιὰ ἀκόμη ἐκεῖ, ἀπὸ Σλάβους ὑπηρέτες.

Θὰ ἤθελα τώρα νὰ ἐξετάσω ἓνα δεῦτερο ζήτημα ποὺ παρουσιάζει ἡ ἀφήγησις τοῦ βίου τῶν δύο ἱεραποστόλων. Ἡ γραφὴ ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Κωνσταντῖνος γιὰ τὰ σλαβικὰ παρουσιάζεται καὶ στὶς δύο βιογραφίες ὅτι ἀποκαλύφθηκε στὸν ἱεραπόστολο ὡς θαῦμα ὕστερα ἀπὸ ἐντατικὴ προσευχὴ του μαζὶ μὲ ἄλλους φίλους του. Οἱ σλαβολόγοι ἔχουν φθάσει στὸ συμπέρασμα ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο θὰ εἶχαν γίνει καὶ πολλὲς ἄλλες προσπάθειες ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν αὐλὴ γιὰ νὰ γραφοῦν τὰ σλαβικὰ. Ἀσφαλῶς θὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γραφὴ, ὅπως ἔγινε ἀργότερα καὶ στὴν Μικρὰ Ἀσία μὲ τὴν Τουρκικὴ μετάφρασι τῆς Λειτουργίας. Ἡ προσπάθεια

ὅμως αὐτὴ, ὅπως ἴσως καὶ ἄλλες, τελικὰ ἐκηδη-νίστηκαν μὲ τὴν ἐργασία τοῦ Κωνσταντῖνου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ὑπομνησθῆ, ἂν καὶ εἶναι βέβαια γνωστὸ σὲ ὅλους, ὅτι τὸ σημερινὸ σλαβικὸ ἀλφάβητο, ποὺ λέγεται κυριλλικὸ, δὲν εἶναι τὸ ἀλφάβητο ποὺ κατασκεύασε ὁ Κωνσταντῖνος. Τὸ δικὸ του ἀλφάβητο εἶναι γνωστὸ σήμερα ὡς γλαγολιτικὴ γραφὴ, ἔχει δὲ διασωθῆ σὲ πολὺ λίγα μνημεῖα. Πολλὲς ἀπὸ τίς μεταφράσεις τῆς ἐποχῆς τῶν δύο ἱεραποστόλων τίς γνωρίζουμε σήμερα σὲ μεταγενέστερες μεταγράφες στὸ κυριλλικὸ ἀλφάβητο, ποὺ εἶναι βασικὰ ἡ μεγαλογράμματος γραφὴ τῶν Βυζαντινῶν μὲ μερικὲς λατινικὲς προσθήκες. Γιὰ τὴν προέλευσι τοῦ γλαγολιτικοῦ ἀλφάβητου ποὺ κατασκεύασαν καὶ χρησιμοποίησαν οἱ δύο ἱεραπόστολοι, οἱ γνώμες τῶν εἰδικῶν σλαβολόγων ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι μοιρασμένες, καὶ ἡ ἀσυμφωνία αὐτὴ ἀποδεικνύει ὅτι, ἔως σήμερα, δὲν ἔχει διαλευκανθῆ ὀριστικὰ ἡ καταγωγὴ του. Μερικοὶ ὑπέθεσαν ὅτι τὸ ἀλφάβητο αὐτὸ ἔχει ἀνατολικὴ προέλευσι καὶ μοιάζει μ' ἐκεῖνο ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Σαμαρεῖται ἢ Πέρσαι. Μερικοὶ ἄλλοι ἀναζήτησαν τίς ἀρχές του στὴν παλαιὰ ἀλβανικὴ γραφὴ, ἄλλοι στὴ λατινικὴ καὶ ἄλλοι στὴν μικρογράμματη ἢ συντομογραφικὴ ἑλληνικὴ. Ἡ ἐπικρατέστερη σήμερα γνώμη εἶναι αὐτὴ ποὺ διετύπωσε ὁ Τσέχος βυζαντινολόγος Dvornik στὰ 1926. Δὲν ἔχει νόημα νὰ ἀναζητήση κανεὶς νὰ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς τὴν προέλευσι ὅλων τῶν γλαγολιτικῶν γραμμάτων. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Κωνσταντῖνου ὅλοι οἱ λαοὶ ποὺ ἤθελαν νὰ θεωρηθοῦν ὡς πολιτισμένοι ἔπρεπε νὰ ἔχουν εἰδικὴ, δική τους γραφὴ, διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν γραφὴ τῶν ἄλλων λαῶν. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἀρμενίων, τῶν Γόθων, τῶν Ἀράβων, τῶν Ἑβραίων καὶ ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν εἶναι χαρακτηριστικὸ. Ὁ Κωνσταντῖνος συμμορφώθηκε πρὸς τὴν ἰδεολογίαν αὐτὴ τῶν λαῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀπομακρύνθηκε ἠθελημένα ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο σὰν νὰ ἤθελε νὰ κρύψῃ τίς πηγές τῆς ἐφευρέσεώς του καὶ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ γραφὴ ἀνατολικοῦ χαρακτήρος.

Πολὺ συνοπτικὰ θὰ ἀπασχοληθῶ καὶ μὲ ἓνα τρίτο ζήτημα, γιὰ τὸ ὁποῖον ὅμως, ὅπως ἄλλωστε καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τῆς σλαβικῆς γραφῆς, δὲν θὰ σᾶς πῶ περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι λένε σήμερα οἱ ξένοι εἰδικοί. Παλαιότερα καὶ ἀπὸ πολλοὺς εἶχε γίνει μεγάλη συζήτησις γιὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τῆς σλαβικῆς ἐκείνης περιοχῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπήρσαν τὴν σλαβικὴν διάλεκτο τῶν μεταφράσεων τοὺς οἱ δύο ἱεραπόστολοι. Στὶς ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ὅταν ἐδημιουργήθηκε τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα, Βούλγαροι καὶ Ρῶσοι ἐπιστήμονες ἐζήτησαν νὰ ταυτίσουν τὴν σλαβικὴν διάλεκτο τῶν μεταφράσεων τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ τοῦ Μεθοδίου μὲ τὴν σλαβικὴν διάλεκτο τῆς Βορείου Μακεδονίας. Τὴν ἴδια ἄποψι ὑποστηρίζουν καὶ σήμερα οἱ ἱστορικοὶ καὶ γλωσσολόγοι τῶν Σκοπίων ποὺ θεωροῦν τίς μεταφράσεις τῶν δύο ἱεραποστόλων ὡς τὰ παλαιότερα κείμενα τῆς γλώσσας ποὺ ὀνομάζουν οἱ ἴδιοι ὡς γλῶσσα «Μακεδονικὴ». Ἀπὸ

μιάν άποψι ή έρμηνεία αύτή δέν φαίνεται παράλογη, γιατί καθώς οί δύο άδελφοί ήσαν Μακεδόνες, ήταν φυσικό ή σλαβική διάλεκτος πού χρησιμοποιήσαν νά ήταν ή διάλεκτος τών Σλάβων τής Βορείου Μακεδονίας. Ή λογικοφανής όμως αύτη έρμηνεία δέν γίνεται δεκτή από τους σλαβολόγους εκείνους πού σκέπτονται ανεξάρτητα από συνθήματα πολιτικά ή έθνολογικά. Καί τούτο, πρώτα γιατί δέν υπάρχουν παλαιά σλαβικά κείμενα από την Μακεδονία ώστε νά γίνη ή σύγκρισις και νά επαληθευθή ή άποψις αύτή. Έπειτα—και αυτό είναι τό σπουδαιότερο—γιατί ή προσεκτική άνάλυσις τών παλαιοσλαβονικών αύτών μεταφράσεων, πού μπορούνε νά άποδοθούν με θετικότητα στον Κωνσταντίνο και στον Μεθόδιο, δείχνει ότι πρόκειται για μία γλώσσα έντεχνη, πού όπως είναι γραμμένη, δέν μιλήθηκε ποτέ. Είναι δηλαδή μία γλώσσα λογοτεχνική,

Ή Αγ. Κύριλλος κηρύττων. (Έργον του J. Manes).

με την σφραγίδα και τον χαρακτήρα του προσωπικού ύφους τών δύο μεταφραστών, τόσο στενά δεμένη με τό έλληνικό πρωτότυπο, ώστε νά άποκλείεται νά είχε ποτέ μιληθή. Τό λεξιλόγιο και οί γραμματικοί της τύποι μοιάζουν περισσότερο νά είναι βουλγαρικής προελεύσεως, δύσκολο όμως είναι νά έντοπισθούν ειδικώς σε μία συγκεκριμένη περιοχή, έφ' όσον δέν υπάρχουν τόσα παλαιοσλαβονικά στοιχεία, όσα θα έχρειάζονταν για νά γίνη ένας γλωσσολογικός χάρτης τών παλαιοσλαβονικών διαλέκτων. Στο σύνολό της ή γλώσσα αύτή δέν ήταν δυνατόν νά είχε ποτέ χρησιμοποιηθή σε προφορική όμιλία, γιατί οί έννοιες πού άποδίδει, ιδίως στις μεταφράσεις του Έυαγγελίου του Ίωάννου και τών Πατέρων τής Έκκλησίας, δέν υπήρχαν έως τότε στη σλαβική γλώσσα πού ήταν γλώσσα ποιμένων και γεωργών. Ένας από τους καλύτερους σημερινούς γλωσσολόγους, ειδικός στην παλαιοσλαβονική γλώσσα, ό Roman Jacobsen Har-

vard, χαρακτηρίζει τους δύο ίεραποστόλους όχι μόνο ως έφευρέτες τής σλαβικής γραφής, αλλά και ως δημιουργούς τής σλαβικής άφηρημένης γλώσσας.

Ύστερα από τά επί μέρους αυτά πληροφοριακά στοιχεία και τά επί μέρους ζητήματα, μένει τώρα, νά ιδούμε την σημασία τής εισόδου τών σλαβικών λαών στην ένότητα τής χριστιανικής οικουμένης. Χριστιανική οικουμένη είναι εδώ ή Βυζαντινή Όρθοδοξία γιατί από αύτην έγιναν χριστιανοί και σ' αύτην έμειναν έως τώρα οί περισσότεροι και ισχυρότεροι από τους σλαβικούς λαούς. Την σημασία αύτή την διέτύπωσε ήδη πρώτος ό πατριάρχης Φώτιος μιλώντας για τον έκχριστιανισμό τών Βουλγάρων και τών Ρώσων. Στη συνείδησι του τελευταίου αυτού πατρός τής Έκκλησίας την διάστασι μεταξύ Έλλήνων και βαρβάρων την έχει τώρα διαδεχθή ή διάστασις μεταξύ Οικουμένης και βαρβαρότητος—στην οικουμένη δέ άνήκουν όσοι τρέφονται και κατευθύνονται πνευματικά από τό Πατριαρχείο του Βυζαντίου. Μιλώντας για τον εκχριστιανισμό τών Ρώσων, πού άρχισε ήδη επί τής εποχής του, ό Φώτιος λέγει: «Τό παρά πολλούς πολλάκις θρυλούμενον και εις όμότητα και μαιφονίαν πάντας δευτέρους ταττόμενον, τούτο δη τό καλούμενον τό Ρώσ... έν ύπηκόων έαυτους και προξέναν τάξει έγκατέστησαν, ώστε και επίσκοπον και ποιμένα δοξασθήαι και τά τών χριστιανών θρησκευματα διά πολλής σπουδής και επιμελείας άσπάξασθαι. Με την ίδια στοργή και τρυφερότητα μιλάει και για τους Βουλγάρους, στον πρώτο χριστιανό ήγεμόνα τών όποιων, στον Βόρι—Μιχαήλ, άπηύθυνε ένα από τά όραιότερα κείμενα τής βυζαντινής γραμματείας, την παραινετική του επιστολή, στην όποια ύψώνει στην ψυχή του μέχρι χθές βαρβάρου ήγεμόνος τό ιδεώδες του χριστιανού βασιλέως.

Είναι δύσκολο νά έξάρη κανείς όσο πρέπει την σημασία τής άλλαγής πού έσήμαινε για τους Σλάβους ή εισόδός τους στην Οικουμενική Όρθοδοξία. Γιατί δέν είναι σχήμα λόγου ή διατύπωσις ότι με τον εκχριστιανισμό τους έπέρασαν από την βαρβαρότητα στον πολιτισμό. Ή Όρθοδοξία τους έδωσε γραφή για νά γράφουν τή γλώσσα τους· τους έβοήθησε νά μάθουν, νά αγαπήσουν και νά πλουτίσουν τή γλώσσα τους· τους έπροίκισε με τον κόσμο τών ιδεών τής Όρθοδόξου Έλληνικής Έκκλησίας, με τίς μεταφράσεις του Νομοκάνονος και τών νομικών βιβλίων του Βυζαντίου τους έβοήθησε νά οργανώσουν την κοινωνική τους ζωή όχι επάνω στις διαθέσεις και στις προτιμήσεις τών άρχηγών τών γενών, όπως γινόταν έως τότε, αλλά επάνω στη γενική και στην απρόσωπη έννοια του νόμου. Και με την εισοδό τους στην Όρθοδοξία, πού έγινε στην καλύτερη ώρα του βυζαντινού πολιτισμού, οί Σλάβοι είχαν την ευκαιρία νά παρακολουθήσουν από κοντά την λειτουργία ενός κράτους ώργανωμένου και στερεού, όπως ήταν τό Βυζάντιο στην εποχή του Μιχαήλ, του Φωτίου και τής Μακεδονικής δυναστείας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΟΥΡΔΑΣ

Διευθυντής Ίδρύματος Μελετών Χερσονήσου Αίμου

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Πέριξ τοῦ ἐπιφανοῦς ὀνόματος τῶν διασήμεων Ἑλλήνων ἀποστόλων τῶν Σλαύων ἔχει δημιουργηθῆ ποιά τις σύγχυσις καὶ θολία. Καὶ ἕτεροι μὲν συγγραφεῖς, λατῖνοι τὸ πλεῖστον, θεωροῦσι τὸν τε Κωνσταντῖνον (εἶτα Κύριλλον ὀνομασθέντα) καὶ τὸν Μεθόδιον Σλαύους, ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν, ἕτεροι δέ, ἀνιέρως, ἀνατρέπουσι τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα διὰ τε τὴν προέλευσιν καὶ θαυμαστὴν περαίωσιν τοῦ σπουδαιότατου ἱεραποστολικοῦ αὐτῶν ἔργου. Τοιμῶσι δὴλον ὅτι πολλοί, κατὰ τρόπον πάντη ἀνιστόρητον, ἐσκεμμένως δέ, προβάλλοντες ἀπαράδεκτους ἀξιώσεις πρὸς οἰκειοποίησιν τῶν εὐχύμων καὶ εὐωδῶν καρπῶν τῆς ἱεραποστολικῆς αὐτῶν δραστηριότητος, ἀποκλειστικῶς ἐν Μοραβία, εἰς βάρους τῆς ἀδαμαντίνης καὶ κρυσταλλίνης ἀληθείας, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία τῆς Νέας Ρώμης Κωνσταντινουπόλεως (καὶ οὐχὶ τῆς ἀρχαίας Ρώμης) ὑπῆρξεν ἡ πνευματικὴ μήτηρ καὶ τροφὸς διὰ τὰ ἐκχριστιανισθέντα σλαυικά φύλα. Καὶ ἐπὶ πᾶσι αὐτοῖς ὁ πάπας Ρώμης Λέων ΙΓ' (1878-1093), εἰς τὴν, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1880, ἐξαπολυθεῖσαν περιβόητον αὐτοῦ ἐγκύκλιον, πρὸς ἔπαινον, δόξαν, καύχησιν τοῦ ρωμαιοπαπισμοῦ, ἀφίνει δι' ἡμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους νὰ θεωρῶμεν, ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἅγιοι ἱεραπόστολοι ἠρνήθησαν τὴν ἐξ ἧς προήρχοντο Ἐκκλησίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς καὶ τὴν ἁγίαν αὐτῆς, ἄμωμον καὶ ἄσπιλον ὀρθόδοξον πίστιν καὶ τὰς ἀχράντους αὐτῆς παραδόσεις καὶ ὑπετάγησαν πλήρως τῷ πάπᾳ Ρώμης! Καὶ ἄρα, ἐν συνεχείᾳ, ἀδείξαι καὶ εὐλογίας αὐτοῦ — θέλοντος, παρὰ πᾶσαν ἐννοίαν λογικῆς, καὶ ἐπιμένοντος νὰ πιστεῦν, πλὴν ἄλλων, ὅτι οὗτος, καὶ μόνον οὗτος, κέκτηται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου τὸ δικαίωμα καὶ τὴν εὐθύνην τῆς ἀνὰ πάντα τὰ ἔθνη διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου (!) — ἀνελήφθη ὑπὸ τῶν μακαρίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου τὸ ἔργον τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλαύων. Ἄλλ' οὐδὲν ἀναληθέστερον τούτου.

Ἐντεῦθεν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην θεωροῦμεν, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς κατ' αὐτὰς συμπληρώσεως ἑνδεκα αἰώνων (863-1963) ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς δράσεως τῶν ἱερῶν Ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου γεγονὸς τὸ ὅποιον, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐώρτασαν μεγαλοπρεπῶς ἰδίᾳ αἱ Ἐκκλησίαι τῶν Σλαύων, ὅπως παρουσιάσωμεν ἀδρομερῶς μετὰ πάσης εἰ δυνατόν ἱστορικῆς ἀντικειμενικότητος, τὰ κατ' αὐτοὺς ἐν σχέσει κυρίως πρὸς τὴν μετὰ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἀναστροφὴν αὐτῶν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας καὶ διαφώτισιν παντὸς φιλιστόρου Χριστιανοῦ.

α) Ἱεραπόστολοι τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ Ἕλληνες¹ ἀδελφοὶ Κωνσταντῖνος (ὁ μετέπειτα ὀνομασθεὶς καὶ οὕτω πως ἔκτοτε γνωριζόμενος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ Κύριλλος) καὶ Μεθόδιος ὑπῆρξαν διάσημοι τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἱεραπόστολοι. Ἀμφότεροι, παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτῶν μόρφωσιν καὶ τὰς διακεκριμένας θέσεις, ἄστινας δικαίως κατέλαβον ἐν τῇ βυζαντινῇ πολιτείᾳ, διαπνεόμενοι ὑπὸ βαθυτάτης εὐλαβείας καὶ διακατεχόμενοι ὑπὸ ἱερᾶς κλίσεως πρὸς τὸν μονήρη καὶ μυστικοπαθῆ μοναχικὸν βίον, ἀφιερῶθησαν καθ' ὀλοκληρίαν, λίαν δ' ἔνωρις, εἰς τὸν Θεόν καὶ τὴν διακονίαν τῆς Ἁγιοτάτης Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Κων/πόλεως, παρ' ἧς ἀνεδέχθησαν εἰς τοὺς τῆς ἱερωσύνης βαθμούς. Ἐξ αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος χειροτονηθεὶς Πρεσβύτερος «διωρίσθη πατριαρχικὸς χαρτοφύλαξ καὶ βιβλιοθηκάριος τῆς Ἁγίας Σοφίας»². Μετὰ ταῦτα ὁμως (852) κρύφα ἀνεχώρησεν ἀπελθὼν εἰς τὰς ἐν Ὀλύμπῳ τῆς Βιθυνίας μονάς, ἐνθα συνήνητησε τὸν ἐκεῖ μονάζοντα αὐτάδελφον αὐτοῦ ἱερομόναχον Μεθόδιον³. Τὸ πλεῖστον ὁμως διέτριψαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Πολυχρονίου, ἐν ἣ ἡγούμενος διετέλει ὁ Μεθόδιος. Ἐντεῦθεν ἐκλήθησαν μετ' οὐ πολὺ χρόνου ὑπὸ τε τοῦ πατριαρχοῦ Κων/πόλεως Φωτίου τοῦ Α' καὶ τοῦ αυτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Γ' καὶ ἐπέμφθησαν εἰς τὴν ἱεραποστολικὴν διακονίαν τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν βαρβάρων.

1. Κατ' ἀρχὴν ὡς εἰς ἱεραποστολικούς μᾶλλον ἢ πολιτικούς σκοποὺς δέον νὰ ἐκκληφθῆ ἡ πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀποστολὴ τοῦ Κωνσταντῖνου, συνοδευο-

1. Τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς αὐτῶν εἶναι ἱστορικῶς παντάπασι λελυμένον. Εἶναι ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες, γεννηθέντες ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐκ Λέοντος (δρουγαρίου ἦτοι διοικητοῦ θέματος Θεσ/νίκης) καὶ τῆς Μαρίας. Τοῦτο γράφει καὶ ὁ Dvornik F. (εἰς τὸ σύγγραμμά του: «Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, Prague 1933»): «Οἱ αἱ θεωρία αἱ ἀποβλέπουσαι νὰ παραστήσουν τοὺς δύο ἀδελφοὺς ὡς Σλάβους πρέπει ὅλως διόλου νὰ ἀπορριφθοῦν... Ἐν πράγματι ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἦσαν Ἕλληνες» (βλ. Ἀ μ ἄ ν τ ο υ Κ., Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1939, σελ. 447.— Β α φ ε ἰ δ ο υ Φιλαρέτου (ἀποθ. μητροπολίτου Ἡρακλείας), Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, τόμ. Β', ἐν ΚΠόλει 1886, σελ. 17.— Π α π ἄ δ ο π ο ὕ λ ο υ Χρυσοστόμου (ἀποθ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Ἡ Ἐκκλησία Βουλγαρίας, ἐν Ἀθήναις 1957, σελ. 17.

2. Αὐτόθι.

3. Γενναδίου (ἀποθ. μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως), Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τόμ. Α', Ἀθήναις 1953, σελ. 333. Κατὰ τὸν Χρυσ. Παπαδόπουλον, ὁ Μεθόδιος «δὲν προεχειρίσθη εἰς ἱερατικὸν βαθμὸν» (βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18).

Καί «μετ' ὀλίγον πλήθος Ἑλλήνων κληρικῶν μετέδωκε τὸν Χριστιανισμόν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ εἰσήγαγε τὴν χώραν εἰς τὸν πολιτισμόν»¹⁷.

4. Σημαντικωτέρα δ' ὁμως ὑπῆρξεν ἡ εἰς Μοραβίαν ἀποστολὴ τῶν δοκίμων τούτων τῆς τοῦ Βυζαντίου Ἐκκλησίας ἱεραποστόλων.

Αὐτόθι ὁ ἡγεμὼν Ρατισλαῦς «πολεμήσας ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν φράγκων ἐθέλησε νὰ ἀποσεῖση τὴν λατινικὴν ἐπίδρασιν, ὑφ' ἣν διετέλει ἡ χώρα του» συνεπιεία τοῦ ἐπιβληθέντος αὐτῆ ζυγοῦ ὑπὸ τοῦ μεγ. Καρόλου, τοῦ γερμανικοῦ¹⁸. Ἐντεῦθεν δ' ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἠτήσατο παρὰ τε τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ Γ' καὶ τοῦ πατριάρχου Κων/πόλεως Φωτίου τὴν ἀποστολὴν Ἐπισκόπου, Κληρικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων, ἵνα διδάξωσι τὴν ἀληθῆ πίστιν καὶ μεταδώσωσι τὴν θεῖαν λατρείαν «ἐν τῇ μητρικῇ αὐτῶν σλαωνικῇ γλώσσῃ». Οἱ πρέσβεις αὐτοῦ ταῦτα εἶπον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, σὺν τοῖς ἄλλοις, κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐπίδοσιν τῆς αἰτήσεως τοῦ ἡγεμόνος: «Πολυάριθμοι Χριστιανοὶ ἀπεσταλμένοι μᾶς ἦλθον ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ἀπὸ τὴν Γερμανίαν, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ μᾶς ἔφεραν διαφόρους διδασκαλίαις. Ἡμεῖς οἱ Σλάβοι εἴμεθα εἰς ἀπλοῦς λαὸς καὶ δὲν ἔχομεν κανένα νὰ μᾶς διδάξῃ ποῦ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Δεῖξέ μας λοιπόν, μεγαλόψυχε μονάρχα, ἓνα ἄνθρωπον ἄξιον νὰ μᾶς ὁμιλήσῃ φρόνιμα, διότι ἀπὸ σᾶς βγαίνει ὁ καλὸς νόμος διὰ νὰ διαδοθῇ εἰς ὅλοκληρον τὸν κόσμον»¹⁹.

Τὸ τοιοῦτο γεγονός φαίνεται λαβὼν χώραν περὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 862, κατὰ τὸ Wilkinson²⁰ ὅπερ φαίνεται πιθανώτερον, διότι ἀπῆρτετο χρόνος διὰ τὴν σκέψιν τοῦ πράγματος, πρὸς λήψιν ἀποφάσεως, συγκρότησιν τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς, προπαρασκευῆν αὐτῆς κλπ. Καὶ τῶ ὄντι. Ἀποδεκτῆς γενομένης εὐθὺς μετὰ ταῦτα τῆς αἰτήσεως, ἀνετέθη ἐπισημῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κων/πόλεως καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἔργον εἰς τοὺς αὐτοὺς περισπουδάστους καὶ πάνυ ἀξίους ἱεραποστόλους Κωνσταντῖνον (Κύριλλον) καὶ Μεθόδιον, διὰ τὴν πολλὴν αὐτῶν ἐμπειρίαν, τὸν ἔνθεον ζῆλον, τὸν ἱερὸν ἐνθουσιασμόν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γνώσιν τῆς σλαυικῆς γλώσσῃς

Ἀληθές εἶναι, ὅτι ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης Φώτιος, ἡ ψυχὴ αὐτῆ τῶν ἱεραποστόλων, ἦτο ὁ «ἐκπαιδεύων, ὁ ἐμψυχώνων, ὁ κατευθύνων»²¹. Αὐ-

17. Ἀμάντου Κ., Μακεδονικά. Συμβολὴ εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν ἱστορίαν καὶ ἔθνολογίαν τῆς Μακεδονίας, ἐν Ἀθήναις 1920, σελ. 40.

18. Καλλινίκου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 265. Περιστέρη Κ., Ἐγχειρίδιον ἱστορίας τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τόμ. 1ος, ἐν Ἀθήναις 1919, σελ. 180.

19. Ἀδαμαντίου Ἀδ., Βυζάντιον (πολιτικὴ ἱστορία) ἐν «Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τόμ. Ζ', σελ. 859.—Παπαδοπούλου Χρυσ., ἐνθ' ἄνωτ.—Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, γενικὴ ἱστορικὴ ἐπισκόπησις, ἐν Ἀθήναις 1954, σελ. 70.

20. Παρ. Ἀριστάρχῃ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 187.

21. Παπαδοπούλου, Ἡ Ἐκχριστιάνισις, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 179. Πολάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 500.

τοῦ δὲ μαθητῆς ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ καί, ὡς «φιλόσοφος», διάδοχος αὐτοῦ ὑπάρξας ἐν τῶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Μαγναύρας Πανδιδακτηρίῳ, ἤδη μετ' αὐτοῦ συνεργάζεται, μάλιστα δὲ διὰ «τὸν καθορισμόν τοῦ σλαωνικοῦ ἀλφαβήτου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἑλληνικοῦ μετὰ προσθήκης σλαυικῶν φθόγγων καὶ τὸν φιλογολικὸν καταρτισμόν τῆς σλαωνικῆς γλώσσῃς»²². Ἀκολουθῶς μετέφρασαν εὐαγγελικὰς περικοπὰς χρησίμους διὰ τὴν θεῖαν Λατρείαν²³. Καὶ μετὰ ταῦτα, ἐφωδιασμένοι διὰ

Ὁ ἁγ. Κύριλλος. Μικρογραφικὴ παράστασις ἐπὶ εἰκόνας τοῦ ἁγ. Νικολάου τῆς ἰ. μονῆς Δοχειαρίου, ΙΒ' ἢ ΙΓ' αἰῶνος.

κανονικῶν ἐνταλητριῶν γραμμάτων τοῦ Κων/λεως Φωτίου, ὡς καὶ δι' ἄλλων ἐπισημῶν ἐπιστολῶν τοῦ τε πατριάρχου καὶ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Μοραβίας Ρατισλαῦον, συνοδευόμενοι δ' ἐξ ἄλλου ὑπὸ ἱκανοῦ ἐπιτελείου κληρικῶν, μοναχῶν, τεχνιτῶν, ἐμπόρων²⁴, εἰδημόνων πάντων τούτων κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἥττον, τῆς σλαυικῆς γλώσσῃς, ἀνεχώρησαν, διὰ μέσου τῆς Βουλγαρίας πιθανώτατα, ὡς ἔφθηνεν εἰπόντες, ἀφιχθέντες ἐν Μορα-

22. Παπαδοπούλου Χρ., Ἐκκλ. Βουλγαρίας, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 19.

23. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 370.

24. Αὐτόθι. Ἀπ. Διακονίας, Πίστις καὶ Ζωή, Ἀθήναι 1961, σελ. 74.

καί ἐργάσθη ἀποστολικῶς πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐν πᾶσι πρότυπον ἔχων πάντοτε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον»⁴⁴.

Κατὰ ταῦτα «ἡ ἱστορία διηγεῖται — γράφει ὁ Νικομηδείας — καὶ ὁ (πάπας) Λέων (ΙΓ΄) δὲν ἀρνεῖται, ὅτι οἱ δύο ἀπόστολοι τῶν σλαύων Κύριλλος καὶ Μεθόδιος εἰσήλθον καὶ ἐκήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ εἰς χώρας ἀπρωτάτας ἀνηκούσας ἕως τότε τῇ βαρβαρότητι καὶ τῇ εἰδωλολατρείᾳ καὶ ὅτι αὐταὶ διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν δύο μακαρίων ἐκείνων ἀνδρῶν εἰς Χριστὸν πιστεύσασαι, τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ἀμέσως συνεδέθησαν καὶ εἰς αὐτὴν ὠφείλον διοικητικῶς ὑπάγεσθαι»⁴⁵. Καὶ ὑπήγοντο ὄντως, μέχρι οὗ λόγοι σοβαροί, οὓς παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν, συνετέλεσαν εἰς τὴν πρὸς τὴν Ρώμην ἀπόκλισιν αὐτῶν, χωρὶς πάντως νὰ ὑποταχθῶσι τῷ πάπᾳ τούλάχιστον μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ Μεθοδίου.

γ) Αἱ μετὰ τῆς Ρώμης σχέσεις τῶν ἱερῶν ἀδελφῶν.

1. Ἀφορμὴ πρὸς σύναψιν σχέσεων μετὰ τῆς Ρώμης ὑπῆρξε τοῦτο μὲν πρόσκλησις τοῦ πάπα Νικολάου Α΄ (858-867), τοῦτο δὲ ἄδικος καταδίκη αὐτῶν ὑπὸ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου τῶν φράγκων. Πρὸς τούτοις συνωδεύετο καὶ ἡ τοῦ Ρατισλαύου, διὰ λόγους πολιτικούς, πρὸς τὴν ὀρθοδοξοῦσαν εἰσέτι Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν στροφή, ἐξ οὗ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ εἰδικὰ συστάσεις καὶ παροτρύνσεις, ὅπως συνδέσωσι σχέσεις μετὰ τοῦ πάπα Ρώμης. Καὶ διή.

Οἱ φράγκοι λατῖνοι, ἐπίσκοποι, ἡγεμόνες καὶ λοιποὶ κληρικοί, φθόνῳ κινούμενοι, διὰ τὴν ἐνεργὸν καὶ καταπλήσσοσαν εἰς εὐτυχῆ ἀποτελέσματα δραστηριότητα τῶν ἐλλήνων ἱεραποστόλων, δι' ὧν οἱ βαθύτεροι αὐτῶν σκοποὶ περὶ πολιτικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπικρατήσεως ἐπὶ τῆς Μοραβίας ὁλοσχερῶς ἐματαιοῦντο, διενοήθησαν πονηρὰ κατ' αὐτῶν. Εὐρόντες ἐπιχειρήματα ἐκ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐφαρμογῆς τοῦ ἐλληνοσλαωνικοῦ τυπικοῦ, τῆς ἐν τῇ θ. Λατρεία ἐισαγωγῆς τῆς σλαωνικῆς γλώσσης, ἣτις ἐδημιούργησεν ἀληθῶς ἀληθῆ ἐπανάστασιν κατὰ τῶν λατίνων, διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τῆς μὴ ὡσαύτως ἀπαγγελίας τοῦ Filioque ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἐχαρακτήρισαν αὐτοὺς ὡς αἰρετικούς, καὶ ὡς τοιοῦτους προσήγαγον (τέλη 867) ἐνώπιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, παρ' οὗ ἐκηρύχθησαν ἔνοχοι καὶ κατεδικάσθησαν,⁴⁶ καίτοι τὸ τοιοῦτο ἦτο πάντῃ ἀντικανονικόν, ἐπειδὴ οὗτοι

μὲν ἦσαν ἀναρμόδιοι, ἐκείνοι δὲ ξένοι κληρικοί, ἐτέρας Ἐκκλησίας, τῆς Κων/πόλεως⁴⁷, πρὸς ἣν ὠφείλον νὰ ἀναφερθῶσιν καὶ τὰ τυχόν παράπονα αὐτῶν νὰ διατυπώσωσι.

2. Οἱ ἀδίκως δικασθέντες καὶ καταδικασθέντες ἱεροὶ ἀδελφοὶ ἀπήλθον εὐθὺς ἀμέσως, καὶ ἐκ λόγων ἀνάγκης, ὡς κατηγορούμενοι προφανῶς, ἵνα παραστῶσι ἐνώπιον τοῦ καλέσαντος αὐτοὺς πάπα Νικολάου Α΄⁴⁸, ὅστις ἦτο «ἀνὴρ μεγαλοπράγμων, ἀλαζών καὶ τυραννικός, ὅστις πρὸς πραγμάτων καὶ ἐπέκτασιν τῶν κυριαρχικῶν τῆς Ρώμης ἀξιώσεων πρῶτος ἐποίησατο χρῆσιν τῶν ψευδοδεκρεταλίων καὶ ἄλλων νόθων διατάξεων»⁴⁹. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως, θανόντος, εὔρον ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Ἀδριανὸν Β΄, «κατὰ πάντα ὁμότροπον» τοῦ προκατόχου αὐτοῦ⁵⁰, ἐκλεγέντα δὲ τῇ 15 Δεκεμβρίου 867⁵¹, ὅστις πληροφορηθεὶς, ὅτι οἱ ἀπόστολοι τῶν Σλαύων κομίζουσι τὰ, ἅπερ ἐν Χερσῶνι εἶχον, κατὰ τὴν εἰς Χαζάρους πορείαν αὐτῶν εὖρει, τίμια λείψανα τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ἐπισκόπου Ρώμης (†101), ἐξήλθε πρὸς ὑπάντησιν αὐτῶν.

Μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης (867) οἱ δύο ἄνδρες εἰς οὐδεμίαν «ἄμεσον ἢ ἔμμεσον μετὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας σχέσιν εἶχον ἔλθει»⁵². Τὸ ἀποστολικὸν αὐτῶν ἔργον «ἐξεπλήρωσαν τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας οὐδὲ τὴν ἐλάχιστην γνῶσιν περὶ τούτου ἐχούσης, οὐδ' ἀμέσως ἢ ἔμμέσως εἰς τοῦτο τὸ παράπαν συντελεσάσης»⁵³. «Ἡ φήμη τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν εἰς τὰ ὦτα τῶν παπῶν» ἔφθασε λίαν καθυστερημένως, ταυτοχρόνως μετὰ τῶν, ἐναντίον αὐτῶν, καταγγελιῶν τῶν φράγκων ἐπισκόπων.

Οὐχ ἤττον αὐτὴ αὐτὴ ἢ εἰς Ρώμην πρόσκλησις τῶν δύο ἀδελφῶν ἦτο ἔκθεσμος καὶ ἀντικανονικὴ. Διότι, ὡς εἶναι γνωστόν, ἀμφοτέροι ἦσαν μοναχοὶ μὲν τῆς τοῦ Πολυχρονίου Μονῆς, Κων/πόλεως, κληρικοί δὲ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, παρὰ τοῦ ὁποῦ καὶ ἐξεπέμφθησαν πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν Σλαύων ἐπὶ τῇ βάσει αἰτήσεως τούτων παρὰ τοῦ ἡγεμόνος, νομίμως διαβιβασθείσης. Ἄρα ὁ πάπας Ρώμης διέπραττε πράξιν ἐξ ὁλο-

47. Βρυννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 24.

48. Οὗτος πληροφορηθεὶς τὰ κατ' αὐτοὺς ἐθαύμασε διὰ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν ἐπὶ τῶν Μοραβῶν καὶ ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς Ρώμην διὰ λόγους εὐνοήτους, καθ' ὅτι ἔλαβεν ὑπὸ σημείωσιν ἰδιαιτέρως τὸ γεγονός ὅτι οὗτοι ἦσαν μαθηταὶ καὶ ἐντολοδόχοι τοῦ μεγάλου Φωτίου ἐναντίον τοῦ ὁποῦ οὗτος, λυσσῶν κυριολεκτικῶς, εἶχεν ἀπὸ 23 Ὀκτωβρ. 867 ὑπογράψει ἐγκύκλιον πρὸς τὸν κληρὸν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας ἐπικαλούμενος αὐτὸν εἰς σταυροφορίαν κατ' αὐτοῦ τοῦ κοινού πολεμίου, τοῦ ἱερωτάτου Φωτίου! (βλ. Ἀριστάρχῃ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. νη.—Ν. Ἐγκ. Λεξικόν, τόμ. ΙΑ΄, σελ. 803).

49. Βαφείδου Φιλάρτου (ἀποθ. μητροπολίτου Ἡρακλείας), Τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα Ρώμης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἐξελισσόμενον, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1929, σελ. 118.

50. Αὐτόθι, σελ. 121.

51. Ἀριστάρχῃ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. πθ'.

52. Βρυννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 13, 33 ὑποσ. Ι. Καλινίκοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 267.

53. Βρυννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 13, 14.

44. Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου (ἀποθ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Περί τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μ. Φωτίου Πατριάρχου Κων/πόλεως, ἐν Ἀθήναις 1912, σελ. 23.

45. Βρυννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14.

46. Παπαδοπούλου Χρ., Ἐκκλ. Βουλγαρίας, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 19.

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ
('Από τὸ τέμπλον τοῦ ἐν Κιέβῳ ἱ. ναοῦ ἁγ. Βλαδιμήρου)

λεως ἀποπλανᾶν ἐπειρώτω»⁶⁵. Μεταξὺ δ' αὐτῶν τῶν λαῶν ἦσαν προφανῶς καὶ οἱ Μοραβοί, Κροάται, Βοημοί, ὧν κατ' ἀποκλειστικότητα εὐαγγελίσται καὶ ἀπόστολοι Κωνσταντίνος καὶ Μεθόδιος εὐρίσκονται ἤδη ἐν Ρώμῃ.

3. Κατηγοροῦσι τινες αὐτοὺς, ὅτι αὐτοὶ ὑπετάγησαν τῷ πάπῃ. Ὁ δὲ Λέων ΙΓ', εἰς τὴν μνησθεῖσαν ἐγκύκλιον αὐτοῦ θριαμβολογῶν πως γράφει: «τότε ἀμφοτέροι ἀπαγγείλαντες τὸν τύπον τῆς καθολικῆς ὁμολογίας καὶ ὀρκισθέντες ὅτι θὰ μείνωσι στερροί ἐν τῇ πίστει τοῦ μακαρίου Πέτρου καὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης»⁶⁶, ἀνυψώθησαν εἰς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα.

Ὅτι τὸ δεύτερον ὄντως ἐγένετο μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν. Τινὲς ἀμισσητοῦσι τὴν εἰς ἐπίσκοπον ἀνάδειξιν τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου)⁶⁷. Ἄλλ' ὁ μακαρίτης Γεννάδιος Ἐπιόπολις, εἰδικῶς διὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην, βεβαιοῖ, ὅτι κατὰ νεωτέρας ἐρεῦνης ἀποδεικνύεται αὕτη, γενομένη κατὰ τὸ ἔτος 868 «ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Πέτρου ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ καὶ τῶν ἐπισκόπων καρδιναλίων Φορμόζου καὶ Γουαδερίκου»⁶⁸. Γεγονὸς πάντως εἶναι, ὅτι καὶ ἂν συνέβη, δὲν ἀπημπούλησεν ὁ Ἐλληνας ἱεραπόστολος ποσὼς τὰς τε ἀρχάς, πίστεις, παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς προήρχετο, δοθέντος ὅτι ἦτο πάντοτε «πρόθυμος καὶ πιστὸς ἐκτελεστής τῶν πόνων καὶ διαταγῶν τοῦ σοφοῦ καὶ μεγαλεπιβόλου Φωτίου» Κων/πόλεως⁶⁹.

Διὰ τὴν ἐπισκοποῦσιν τοῦ Μεθοδίου — μὴ δεχθέντος ἄλλοτε τὴν ὑψίστην ταύτην τιμὴν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου⁷⁰, ἐν Κων/πόλει, ἐκ λόγων προφανῶς ὑπερτάτης ταπεινοφροσύνης, ἣν ἔσχον πάντες οἱ μεγαλόνυμοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, δι' ὃ καὶ ἀπέφυγον τὸ βᾶρος καὶ τὴν εὐθύνην τῆς ἀρχιερωσύνης — οὐδὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Γνωστὸν εἶναι παρὰ ταῦτα, ὅτι ταύτην ἤξιωσε καὶ ὁ ἐν Παννονίᾳ ἡγεμῶν τῶν νοτιοσλαύων Κοτζέλης⁷¹, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτοῦ, πιθανώτατα, ὅπως ἀποφυγῇ σύγκρουσιν αὐτοῦ μετὰ τῶν γερμανῶν ἰδίᾳ ἐπισκόπων⁷².

Τίθενται ὅμως τὰ ἐξῆς ἐρωτήματα: α) Πῶς ἀπετόλμησε τὰς τοιαύτας χειροτονίας ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης εἰς κληρικούς μὴ ἀνήκοντας εἰς αὐτόν, ἀλλ'

εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως, δίχα τῆς γνώμης, ἀδείας ἢ ἔστω καὶ ἀπλῆς εἰδήσεως τῆς τοιαύτης ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν ἀρχῆς; β) Πῶς οἱ ἱεροὶ ἀδελφοὶ συγκατετέθησαν καὶ ἐδέχθησαν χειροτονίαν ὑπὸ ἱεράρχου οὐδεμίαν ἔχοντος σχέσιν μετ' αὐτῶν;

α'. Οἱ πάπαι Ρώμης διεξεδίκουν κυριαρχικὰ δικαιώματα ἐφ' ὅλης τῆς οἰκουμένης, ὅπερ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ἐκτενωσ νὰ ἴδωμεν. Ἐπίστευον καὶ ἐκήρυττον, ὅτι ἐξ αὐτῶν, καὶ μόνον ἐξ αὐτῶν, διαδόχων τοῦ Ἀπ. Πέτρου, ἐκπηγάζουσι τὰ πάντα, πᾶσα ἐξουσία ἐπὶ τῆς καθ' ὅλου Ἐκκλησίας. Καὶ ἐνῆργουν ἀδιστακτικῶς ἐναντίον τῶν ἱερῶν Κανόνων Οἰκουμεικῶν Συνόδων, εἰς ἃς καὶ οὗτοι αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀντιπροσώπων αὐτῶν παρεκάθησαν καὶ προσυπέγραψαν τὰ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀποφασισθέντα. Ὡστε ἀντικανονικῶς ἔπραττον καὶ ἐν γνώσει αὐτῶν, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσο οὐ δὲν δικαίωμα εἶχον οὔτε ἐπ' αὐτῶν, οὔτε καὶ ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐκχριστιανισθείσης χώρας.

Τοῦτ' αὐτὸ δέχεται ἐμμέσως πως καὶ ὁμολογεῖ Λέων ὁ ΙΓ' γράφων, ὅτι «οὔτοι ἦσαν κληρικοὶ καὶ ἀπόστολοι τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι τοιοῦτοι ὄντες ἐκήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς Χαζάρους, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Μοραβούς, ὅτι διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν οἱ λαοὶ οὗτοι ἐπίστευσαν εἰς Χριστόν, ὅτι οὕτως αἱ χώραι αὐτῶν, αἱ τείως τῇ εἰδωλολατρείᾳ ἀνήκουσαι, συνεδέθησαν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησιαστικῶς, καὶ ὅτι ταῦτα πάντα ἐγένοντο χωρὶς ἢ Ρώμῃ νὰ λάβῃ τὸ ἐλάχιστον μέρος»⁷³.

β'. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐρωτήματος καθίσταται δυσχερεστέρα ἢ ἀπάντησις, καθ' ὅσον οὐδὲν διεσώθη ἐκ μέρους τῶν ἱερῶν ἀδελφῶν, ἀποσαφηνίζον τοὺς λόγους ἐνεκα τῶν ὁποίων προέβησαν εἰς τοῦτο τὸ ἐγγεῖρημα. Δυνάμεθα ὅμως νὰ συμπέρανωμεν, ὅτι οὗτοι εἶχον περιέλθει εἰς κατάστασιν ἐκτάκτου ἀνάγκης. Ἐκ τῶν προλεχθέντων ἐσχηματίσαμεν ἤδη γνώμην, ὅτι εὐρίσκοντο οἱ ἱεραπόστολοι τοῦ Βυζαντίου οἰοῦναι μετὰ Σκύλλης καὶ Χαρύβδευς. Ἀμφοτέροι, ὅ τε παπισμὸς καὶ ὁ γερμανικὸς λατινικὸς κληρὸς ἐβλεπον ὀπισθεν αὐτῶν καὶ τοῦ χριστιανικοῦ — ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου αὐτῶν δρῶντα τὸν τῆς Κων/πόλεως πρωθιεράρχην Φώτιον⁷⁴, τοῦ ὁποῦ, ὡς προείπομεν, ὑπῆρξαν μαθηταί, καὶ κατὰ τοῦ ὁποῦ ἢ παπικῆ μηνὶς εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἔμμανῶς καὶ εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου πτώσιν, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 876, συνεργῶντος καὶ τοῦ νέου αὐτοκράτορος Βασιλείου, ὅστις καὶ διέταξε τὴν ἐγκάθειρξιν αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ τὸ Στενὸν τοῦ Βοσπόρου μονὴν τῆς Σκέπης⁷⁵. Ἄρα,

65. Β α λ έ τ τ α 'Ιω., Φωτίου Πατριάρχου Κων/πόλεως, Ἐπιστολαί, ἐν Λονδίῳ 1864, σελ. 51.—Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ Χρυσσοστόμου (ἀποθ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησῖαι Σερβίας καὶ Ρουμανίας κατὰ τὸ ἱστορικόν αὐτῶν παρελθόν καὶ τὴν νέαν συγκρότησιν, ἐν Ἱεροσολύμοις 1923, σελ. 2.

66. Β ρ υ ε ν ν ί ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 25.

67. Κ α λ λ ι ν ί κ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 269 ὑποσ. 7.

68. Μ ν η μ. ἔργων, σελ. 334. Π ρ β λ. Β ο υ τ υ ρ ᾱ, ἐνθ' ἄν., σελ. 882.

69. Ε ὕ σ τ α θ ί ο υ Ν., Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, ρωσικαὶ γραφαὶ καὶ πρώτη μετάφρασις τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν σλαβικὴν, ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ συγγράμματος «Ἡ Ρωσικὴ γλῶσσα ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ αὐτῆς», Ἀθήναι 1936, σελ. 15.

70. Τοῦτο ἔλαβε χώραν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπιστροφήν αὐτοῦ ἐκ τῆς εἰς τοὺς Χαζάρους ἱεραποστολῆς (βλ. ἐνθ' ἄνωτ.).

71. Π ε ρ ι σ τ έ ρ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 181.

72. Π ο λ ᾱ κ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 505.

73. Β ρ υ ε ν ν ί ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 23.

74. Π ο λ ᾱ κ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 504.

75. Ἀ ρ ι σ τ ᾶ ρ χ η, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 85.—Β α λ έ τ τ α, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 53. Τῷ 869 συνῆλθεν ἐν Κων/πόλει Σύνοδος κατὰ τοῦ Φωτίου, γνωστῆ ὡς «ψευδοσυνοδὸς», καθ' ἣν πλείστα θλιβερά συντελέσθησαν, οἱ δὲ ἐν αὐτῇ συμπαρεδρεύοντες καὶ κυριο-

καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ δύο ἀδελφοὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν Ρώμην ὁ Φώτιος ἀδυνατεῖ νὰ προστατεύσῃ αὐτούς, ἀφ' οὗ ἰδίᾳ εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐπανήλθεν ὁ Ἰγνάτιος. Ὡς ἐκ τούτου διαισθάνονται βαθέως, ὅτι τὸ ἔργον αὐτῶν διατρέχει σοβαρώτατον κίνδυνον.

Ἐχοντες ἐξ ἄλλου ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἡγεμὼν τῆς Μοραβίας Ρατισλαῦς «ἐνεκα πολιτικῶν λόγων εἶδεν ἑαυτὸν ἡναγκασμένον νὰ προσκολληθῆ εἰς τὸ γερμανικὸν κράτος, τὸ μετὰ τοῦ παπισμοῦ συνδεδεμένον, καὶ νὰ κλίνη πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν», γεγονός ὅπερ προῦκάλεσε πολλὴν σύγχυσιν εἰς τὰ τῆς νέας ἐκκλησίας πράγματα⁷⁶, καὶ διὰ τοῦτο «ἵνα μὴ καταστραφῇ τὸ ἔργον αὐτῶν»⁷⁷ συνεπέειξε καὶ τῆς παπικῆς ἀντιδράσεως, ἡναγκάσθησαν «ἐκόντες ἄκοντες νὰ συνδέσῃσι σχέσεις μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης· ἄλλως ἀδύνατον ἦτο αὐτοῖς νὰ ἐνεργήσῃσι τι. Οἱ δύο ἀδελφοὶ βλέποντες τὴν τῶν δύο ἐκκλησιῶν ρῆξιν, ἣτις εἶχεν ἤδη τελεσθῆ, ἤχθοντο μὲν ἐπὶ τούτῳ, δὲν ἤθελον ὅμως τοῦτο νὰ γίνῃ πρόσκομμα εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου παρὰ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς, ὅπερ ἦτο ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν, εἰς ὃν ἀφιέρωσαν ὀλόκληρον τὸν βίον αὐτῶν». Δι' ἄλλων λόγων «ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, ὧν οἱ ἀποστολικοὶ ἰδρώτες ἐπότισαν τὴν διψαν τῶν λαῶν ἐκείνων ἐπὶ μίαν περίπου πενταετίαν, εὐρέθησαν νῦν μεταξὺ Σκύλλης καὶ Χαρύβιδος· εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν περιῆλθε νῦν καὶ ὁ ἄρχων τῆς Μοραβίας. Οἱ ἱεροὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες ἰδόντες ὅτι ἂν μὴ ἐματαιοῦντο ἀλλὰ τούλάχιστον θὰ ὠπισθοδρομοῦν σπουδαίως τὰ πάντα, εἰ ἐπέμενον ἀπωθούμενοι ἐπίσης τὰς ἀμφοτέρωθεν ἐπὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων φερομένας ἀξιώσεις, προὔτιμησαν νὰ πέσωσιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ρώμης, τῆς τηνικαῦτα ἔτι ὀρθοδοξούσης»⁷⁸.

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ εἶναι παντάπασι ἀπόβλητον, ὡς ἀσύστατον, εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Λέοντος ΙΓ' λεγόμενον ὅτι ἀμφοτέροι οἱ τῶν Σλαύων ἀπόστολοι ἀφικόμενοι εἰς Ρώμην ἔδωσαν ὁμολογίαν πίστεως παπικῆς. Καὶ ἄρα «ἐγένοντο κατόλικοι, ὅσον κατόλικοι σήμερον εἶναι καὶ αὐτοί»⁷⁹. Δι' ἄλλων λόγων ὑπὸ τοῦ εἰρημένου ρωμαίου ποντίφηκος οἱ Ἕλληνες ἱεραπόστολοι «παριστῶνται ὡς ἀρνησάμενοι τρόπον τινὰ τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν ἐν

λεκτικῶς ὀργιάζοντες λεγάτοι τοῦ Πάπα Ἀδριανοῦ Β' «ὑπογράφουσι τῇ καθαίρεσει, οὐ φιλῶ τῷ μέλανι τὰ χειρόγραφα ποιούμενοι, ἀλλὰ, τὸ φρικωδέστατον, ὡς τῶν εἰδῶτων ἀκήκοα—γράφει ὁ Νικήτας—διαβεβαιομένων, καὶ ἐν αὐτῷ τοῦ Σωτήρος τῷ αἵματι βάπτουντες τὸν κάλαμον» (Βλ. Βαλέττα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 53, 60).

76. Κυριακοῦ, Ἀντιπαπικά, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 82.

77. Καλλινίκου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 267.

78. Βρυεννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 81. Κυριακοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 82.

79. Βρυεννίου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 30. σελ. 82.

79. Βρυεννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 30. Ὁ ἱερός Μεθόδιος «καίτοι ἐξετίμησεν ἐν τούτῳ τὴν ἰσχὺν τῆς πατριαρχικῆς ἔδρας τῆς Δύσεως οὐδαμῶς μέντοι ὤμοσεν αὐτῇ διὰ τοῦτο καὶ τυφλὴν ὑποταγὴν· πολλοῦ γε καὶ δεῖ» (Ἐκκλησι. Ἀλήθεια, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 243),

Ρώμην καὶ ὡς τὸν παπισμὸν ἀσπασάμενοι καὶ τοῦτον εἰς τοὺς σλαύους διδάξαντες οὐχὶ δὲ τὴν πίστιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἑπτὰ ἀγίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἣν ἐξ ἀπαλῶν οὐνυχῶν ἐθήλασαν καὶ κατὰ πλάτος ὕστερον ἐδιδάχθησαν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ θεολογίᾳ⁸⁰. Ἄλλ' οὐδὲν τούτου ἀναληθέστερον. Διότι, ναὶ μὲν καθωμολόγησαν, κατὰ τὴν ἐπισκοπικὴν αὐτῶν χειροτονίαν, τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως—κατὰ τὰ εἰθισμένα—ὡς αὕτη περιέχεται ἐν τῷ ἱερῷ τῆς πίστεως ἡμῶν Συμβόλῳ, ἄνευ τοῦ Filioque, ὅπερ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐν Ρώμην υἰοθετηθῆ, καὶ ὡς ταύτην ἐδίδαξεν ὁ Λυτρωτῆς Κύριος, ὁ Πέτρος καὶ πάντες οἱ Ἀπόστολοι, ἀπεδέχοντο δ' ἅπασαι αἱ τῆς οἰκουμένης ἀγιώταται Ἐκκλησίαι, αἱ ἀποδεχόμεναι τὰς θεοπνεύστους ἀποφάσεις τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἦσαν παπισμός. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ.

Οἱ ἀδελφοὶ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) καὶ Μεθόδιος «ἦσαν πιστοὶ καὶ ὀρθόδοξοι, ὀρθόδοξοὶ ὅτι οἱ, ὁμολογοῦντες τὴν πίστιν τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας Κων/πόλεως, ἣτις ἦν πίστις καὶ συμπάσης τῆς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς τότε ἐπὶ Ρώμης ἐκκλησίας ἐκτὸς τοῦ φιλαρχικοῦ πνεύματος τῶν ἀρχιερέων αὐτῆς. Ἡ πίστις τοῦ ἀδελφικοῦ ζεύγους ἦν τοσοῦτον καθαρά καὶ ἀμωμος καὶ ἐν μέσῳ τῶν βουλγάρων καὶ ἐν μέσῳ τῶν χαζάρων καὶ ἐν μέσῳ τῶν μοραβῶν, καὶ τῶν γειτόνων αὐτῶν σλαύων, ὥστε καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Λέοντος τὴν ἔκφρασιν οἱ δύο ἀδελφοὶ εἶχον διὰ παντὸς συνοδίτην καὶ συναντιλήπτορα τὸν Θεόν, ἐπισκεπτόμενον συνεχῶς καὶ ἐπιδαμιλεύοντα αὐτοῖς ἄνωθεν τὴν χάριν καὶ εὐλογίαν αὐτοῦ»⁸¹.

4. Διὰ τὰ, κατὰ τὴν περαιτέρω, ἐν Ρώμην, διαμονὴν τῶν δύο ἀδελφῶν γενόμενα, δὲν γνωρίζομεν σαφῶς ἔλλειπει ἱστορικῶν πηγῶν. Γνωστοὶ εἶναι πάντως, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἠσθένησε βαρύντατα. Προαισθανθεὶς τὸ ἐγγίζον τέλος τῆς ἐπιγείου αὐτοῦ βιοτῆς, ἀπεξεδύθη τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος, περιβληθεὶς τὸ τοῦ μεγάλου ἀγγελικοῦ σχήματος τριβώνιον, καθ' ἣν τελετὴν φέρεται ὀνομασθεὶς Κύριλλος, ἤρξατο δὲ ψάλλων «ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι ὀδεύσωμεν εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου, ἠψφράνθη μου τὸ πνεῦμα, συγχαίρει ἡ καρδία». Χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ τὰ ὅσα προσέθηκε, φανερούντα, ὅτι «ἐν Ρώμην τὸ ἔργον τῶν δύο ἀποστόλων ἐξητάζετο μόνον πολιτικῶς»⁸² καὶ οὐχὶ ἐκκλησιαστικῶς, παρὰ τὰς γενομένας χειροτονίας καὶ τὰς ἐμμέσως καταβαλλομένας προσπάθειάς σφετερισμοῦ, ἐν καιρῷ, τῶν θαυμαστῶν καὶ ἐγκάρπων δραστηριοτήτων καὶ ἀποτελεσμάτων τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων. Πνέων δὲ τὰ λείσθια ὁ ἱερός Κύριλλος ἀνεφώνησε περιχαρῆς· «ἀπὸ τοῦ νῦν δὲν εἶμαι πλέον οὔτε τοῦ αὐτοκράτορος, οὔτε οἰουδήποτε ἄλλου ἐπὶ τῆς γῆς δούλος, ἀλλὰ μόνον τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ»⁸³. Προσευχόμενος δ' οὕτω πῶς, «Λύτρω-

80. Βρυεννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 3.

81. Αὐτόθι, σελ. 32.

82. Πολάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 505.

σον ἐκ τῆς ἀσεβοῦς καὶ εἰδωλολατρικῆς κακίας τοῦς βλασφημοῦντας σε. Ἀφάνισον τὴν αἴρεσιν τῶν τριῶν γλωσσῶν, αὖξῃσον τὴν Ἐκκλησίαν σου διὰ πλήθους καὶ ἄθροισον τοὺς πάντας ἐν τῇ ἐνότητι. Ποίησον τοῦτους λαὸν ἐξάϊρετον, ἠνωμένον τῇ ἀληθείᾳ πίστει...»⁸⁴, ἐξεμέτρῃσε τὸ ζῆν, μετὰ βίον ἅγιον καὶ ἀποστολικὴν ἀξιοθαύμαστον δρᾶσιν, ἄγων τὸ 42ον μόλις ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, τῇ 14 Φεβρουαρίου 869 ἔτους, εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Μεθοδίου, ὃν τὴν ὑστάτην στιγμὴν ἐξώρκισεν, ὅπως συνεχίσῃ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ τὸ εἰς τοὺς Σλαῦους ἱεραποστολικὸν ἔργον. Τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ἐνεταφιάσθη κατ' ἄλλους μὲν εἰς τὴν ἑλληνορρυθμον (οὐνιτικὴν) μονὴν Grotta Ferrata, κατ' ἄλλους δὲ εἰς τὸν τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος Ναόν⁸⁵.

5. Ὁ ἱερός Μεθόδιος λαβὼν τὴν ἄδειαν τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ Β' περὶ ἐλευθέρως χρήσεως τῆς σλαυωνικῆς⁸⁶, ἧς τὰς μεταφράσεις καθιέρωσεν ἐν θείᾳ ἱεουργίᾳ⁸⁷, συνέχισε ἐν Μοραβίᾳ ἐπιπορευῶς ἐργαζό-

83. Αὐτόθι.

84. Ἐνθ' ἄνωτ.

85. Κατὰ Muralt, τῇ 4 Φεβρ. 868 (παρ. Ἀριστᾶρχη, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 57 ὑποσ. 8).

86. Βουτυρά, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 882.—Γεννάδιου, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 334.—Καλλινίκου, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 269 ὑποσ. 7.

87. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ.—Πολάκη, ἔνθ' ἄνωτ.

μενος «ὡς ἀνεξάρτητος Ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐν Μοραβίᾳ-Παννονίᾳ Ἐκκλησίας»⁸⁸ ἐπεκτείνων τὴν ἱεραποστολικὴν δραστηριότητα αὐτοῦ καὶ ἐν Βοημίᾳ πρὸς ἐκχριστιάνισιν τῶν Βοημῶν (Τσέχων).

Τὸ γεγονός ὅτι εἶχε πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς Ρώμης θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω. Τοῦτο δὲ μόνον λέγομεν ἐνταῦθα, ὅτι ὁ πάπας, ἀναγνωρίζων ταύτην, ἐξεμεταλλεύετο τὴν μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ ἁγίαν φήμην τοῦ ἱεροῦ Μεθοδίου, χάρις ἱκανοποιήσεως ἐν εὐκαίρῳ περιστάσει τῶν βλέψεων καὶ πόθων αὐτοῦ ἐπὶ τε τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς Βουλγαρίας.

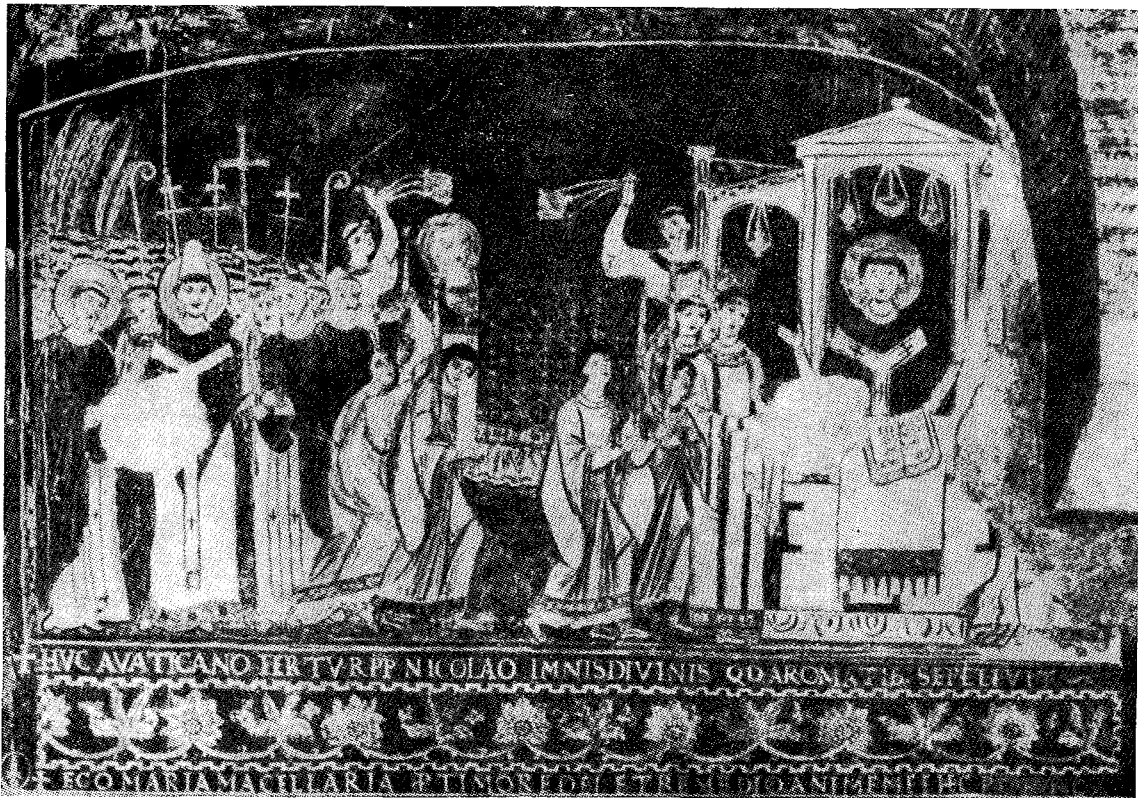
Πάντως, ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ἐφ' ὅσον ἐδέχθη τὴν ἀρχιερωσύνην ἐκ τῆς Ρώμης, διετήρει ὅπωςδῆποτε ποιὰν τινα ἐξ αὐτῆς ἐξάρτησιν, ἔστω καὶ σκιώδη. Πρόβλημα ἐξ ἄλλου εἶναι ἂν ἐμνημόνευε τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ὅπερ δὲν θεωροῦμεν ἀπίθανον⁸⁹.

Τούτων οὕτως γενομένων, ὁ φραγκικὸς λατινικὸς κληρὸς τῶν γειτνιαζουσῶν τῇ Μοραβίᾳ χωρῶν διεμαρτυρήθη ἐντονώτατα κατὰ τοῦ πάπα διὰ τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ καὶ χειροτονίαν τοῦ Μεθοδίου⁹⁰, ὃν ἤρξαντο καταδιώκοντες πλέον σφοδρῶς καὶ ἀπηγνῶς καὶ διὰ τὸν ἐπιπρόσθετον λόγον, ὅτι ἔβλεπον

88. Παπαδοπούλου, αὐτόθι.

89. «Πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων» μνημονεύουσι οἱ Ἀρχιεροὶ τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

90. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ.

Ἡ μεταφορά τῆς σοροῦ τοῦ ἁγ. Κυρίλλου εἰς τὸν ἐν Ρώμῃ ναὸν τοῦ ἁγ. Κλήμεντος. Τοιχογραφία 1α' αἰ.

«τὰς καταρτισθείσας ἐγγύς αὐτῶν ἐκκλησίας φερούσας τὸν τύπον τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολήν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν»⁹¹, τὸν δὲ Μεθόδιον συμφωνοῦντα μετὰ τῆς ὀρθοδοξοῦσης ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὸ Filioque Ἐκκλησίας Κων/πόλεως⁹².

Ἄτυχῶς ὁ τὸν θεῖον αὐτοῦ Ρατισλαῦον συλλαβῶν, ἐκτυφλώσας καὶ διαδεχθεὶς ἐν τῷ ἡγεμονικῷ θρόνῳ τῆς Μοραβίας Σβιατοπόλκος (ἢ Σουατοπόλκος ἢ Σφεντοπλίκος), συνετάχθη ἕνεκα προσωπικῶν συμφερόντων τοῖς γερμανοῖς καὶ οὕτω ὁ Μεθόδιος εὐρέθη ἀνυπεράσπιστος εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μαινομένων αὐτοῦ ἐχθρῶν, οἵτινες ἔσπευσαν καὶ κατήγγειλαν αὐτὸν τῷ πάπᾳ «ἐπὶ ἑτεροδιδασκαλία καὶ ἐπὶ τῆς χρήσει τῆς Σλαωνικῆς γλώσσης ἐν τῇ θεῖᾳ Λατρείᾳ»⁹³.

Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἐν ᾧ ὁ ποντίφηξ τῆς Ρώμης εἶχεν ἐπιτρέψει, ἅμα τῇ ἀναχωρήσει, εἰς τὸν Μεθόδιον τὴν χρῆσιν τῆς σλαωνικῆς γλώσσης, εἶτα ὑπανεχώρησε καὶ τῷ παρήγγειλεν, ὅπως τὸν ἀπόστολον καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἀναγινώσκῃ πρῶτον λατινιστὶ εἶτα σλαυιστὶ, ὁ δὲ θεῖος λόγος κηρύσσεται εἰς τὴν ἐγχώριον γλῶσσαν⁹⁴, ἀλλ' οὕτως ἡγνώσε παντελῶς τὰς παπικὰς παραγγελίας. Ὁ δὲ Σβιατοπόλκος «περιφρονητὴς τῆς μητρικῆς αὐτοῦ γλώσσης, κατήγγειλε (ὡσαύτως) τὸν Μεθόδιον εἰς τὴν Ρώμην», ἔνθα προσκληθεὶς ἦλθε καὶ κατάρθωσε τοῦτο μὲν ν' ἀνατρέψῃ ἀπάσας τὰς τῶν ἀντιπάλων κατηγορίας, ἀποκρούσας διαρρήδην τὴν χρῆσιν τοῦ Filioque, ὡς ἀντιευαγγελικῆ καὶ ἀντορθόδοξου, τοῦτο δὲ «νὰ πείσῃ τὸν πάπαν Ἰωάννην Η' (ἐκλεγέντα τῇ 14 Δεκ. 879) ὑπὲρ τῆς ὀρθότητος τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ»⁹⁵.

Ληπτέον ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ νέος πάπας Ρώμης, τῆρῶν διαλλακτικὴν στάσιν ἐναντι τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως, ἐπέζητει «νὰ ὑπαγάγῃ τὴν Ἐκκλησίαν Μοραβίας ὑπὸ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν»⁹⁶.

Ὁ Μεθόδιος δικαιωθείς πλήρως ἐπανέρχεται εἰς τὴν παροικίαν-ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὁ πάπας ἔγραφε πρὸς τὸν ἡγεμόνα: «Τὸν Μεθόδιον τὸν σεβάσιμον ὑμῶν ἀρχιεπίσκοπον διηρωτήσαμεν ἐνώπιον τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν Ἐπισκόπων εἰς τὸ τῆς ὀρθόδοξου πίστεως ΟΥΤῶ ΠΙΣΤΕΥΕΙ καὶ ἐν ταῖς ἱεουργίαις ἄδει καθάπερ ὡς ἡ τῶν Ρωμαίων Ἐκκλησία κατέχει καὶ ἐν ταῖς ἁγίαις ἐξ Οἰκουμινικαῖς Συνόδοις ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν διδασκαλίαν ἐκλήρυχθη καὶ παρεδόθη· ὁ δὲ ὡμολόγησεν ὅτι κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν καὶ ἀποστολικὴν διδασκαλίαν καὶ ὡς ἡ τῶν Ρωμαίων Ἐκκλησία

91. Καλλινίκου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 269.

92. Παπαδοπούλου, ἐν «Ἐκκλησία», ἐνθ' ἀνωτ. σ. 180.

93. Καλλινίκου, ἐνθ' ἀνωτ.

94. Γενναδίου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 333.—Στεφανίδου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 471.

95. Αὐτόθι.

96. Παπαδοπούλου, Η ἐκχριστιάνισις... ἐνθ' ἀν.

ΔΙΔΑΣΚΕΙ ὡς ὑπὸ τῶν Πατέρων ἐστὶ παραδεγμένον κατέχει καὶ ψάλλει. Ἡμεῖς δὲ ἐν πάσαις ταῖς διδασκαλίαις καὶ ταῖς παραδόσεσι τῆς Ἐκκλησίας ὁρθόδοξον καὶ δόκιμον καὶ ὠφέλιμον αὐτὸν ἀνευρόντες ἐπέμψαμεν αὐθὶς πρὸς ὑμᾶς...»⁹⁷.

Ἄλλ' ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ πανηγυρικῇ δικαιοῦσι αὐτοῦ ἐπὶ μᾶλλον ἐξωργίσθησαν οἱ ἄδυσώπητοι πολέμιοι αὐτοῦ—μᾶλλον εἰπεῖν πολέμιοι «κατὰ τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, τῆς διδασκαλίας, τῆς θείας λατρείας, τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων αὐτῶν»⁹⁸—ἀρχιεπίσκοπος Σαλτσβούργου Ἀδαλβίνος καὶ οἱ ἐπίσκοποι Φρεϊσίγγης Ἄννων καὶ Παταβίου Ἐρμάνριχος. Οὗτοι συλλαβόντες τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεθόδιον, ἐδίκασαν καὶ κατεδίκασαν αὐτόν, ἐπὶ τῇ βάσει κανόνων τῶν τοπικῶν γερμανικῶν συνόδων Μαγεντίας (813) καὶ Βόρμς (τῷ 868, καταδικάσασα τὸν Μ. Φώτιον), ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ τοῦ σφετερισμοῦ ἀλλοτρίων ἐπισκοπικῶν δικαιωμάτων. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ «διεπόμπευσαν καὶ ἐκακοποίησαν αὐτόν», ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸν ἐφυλάκισαν ἐν φρικτῇ εἰρκτῇ, ἐπὶ τριετίαν ὅλην.

Τὸ τοιοῦτο ἐγχείρημα ἦτο αὐτόχρημα ἐπανάστασις κατὰ τῆς Ρώμης, ἧς οὐδὲν δικαίωμα ἀνεγνώριζον ἐπὶ τῆς Μοραβίας καὶ Παννονίας. Ἐπὶ πλέον οὗτοι οὐδὲν ἕτερον ἐπεδείκνυν, ἡλίου φαεινότερον, ἢ ὅτι τὸν Μεθόδιον ἐβλεπον ἐξακολουθητικῶς ὡς «μέλος τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως»⁹⁹, ἐξ οὗ καὶ οὐδαμῶς ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν «τὰς διαμαρτυρίας του, ὅτι τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα ἔλαβε παρὰ τοῦ πάπα»¹⁰⁰. Καὶ ἄρα «κατέπιπτεν οὕτως ἐκ βάθρων ὀλόκληρον τὸ ἐν Μοραβίᾳ καὶ Παννονίᾳ μετὰ τοσαύτης ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς καὶ ἐπὶ οὕτωσιν χρησταῖς ἐλπίσιν ἀνεγερέθην ἀρχιεπισκοπικὸν οἰκοδόμημα τῆς Ρώμης»¹⁰¹.

Ὁ πάπας Ἰωάννης, ὅστις, ὡς λέγει ὁ Φέγελ, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς «κατενόησεν ὅτι ἡ ἀρχιεπισκοπικὴ ἐκκλησία τοῦ Μεθοδίου ἔδει νὰ μείνῃ ἄθικτος καὶ ἀνέπαφος· διότι ἄλλως θὰ περιήρχετο εἰς χεῖρας τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως»¹⁰², ἐκινήθη δραστηρίως καὶ ἀποφασιστικῶς, μόλις ἐπληροφορήθη καθυστερημένως τὰ γεγονότα. Ἐπέμψε τ.ἐ. τὸν ἐπίσκοπον Ἀγκῶνος Παῦλον μετὰ εἰδικῶν αὐτοῦ ἐντολῶν. Οὗτος δὲ τοὺς μὲν διώξαντας ἐπισκόπους ἤλεγξε καὶ δριμύτατα ἐπέτιμψε¹⁰³, τὸν δὲ Μεθό-

97. Καλλινίκου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 270.

98. Βρυνεννίου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 45.

99. Καλλινίκου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 271.

100. Πολάκη, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 506.

101. Βρυνεννίου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 100.

102. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 112-113 ὑποσ. 1.

103. Εἰς τὰ παπικὰ γράμματα ἀναγινώσκει τις μεταξὺ ἄλλων· τῷ Σαλτσβούργου: «σὸν ἐστιν τὸ ἀποδοῦναι τῇ ἔδρᾳ αὐτοῦ τὸν ἡμέτερον ἀδελφὸν Μεθόδιον, οὐδὲ φανήσεται σοι παράδοξον τοῦτο· διότι ἀφ' οὗ σὺ ἐγένου αἴτιος τῶν κατ' αὐτοῦ διαπραχθέντων, δίκαιον ἵνα σὺ πάλιν ἐπαναγάγῃς αὐτὸν εἰς τὴν ἐμπιστευθείσαν αὐτῷ διακονίαν». Τῷ Παταβίου: «Ἐλέγχει αὐτὸν ὅτι προσηνέχθη τῷ Μεθόδιῳ μετὰ σκληρότητος ἀξίας τῶν τυράννων ἢ τῶν ἀγρίων θηρίων· ὅτι ἐκτός τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ βασιανιστηρίων, εἰς αὐτὸν ἐπέβαλε τὸν σεβάσιμον ἱεράρ-

διον ἀποκατέστησεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ μετὰ τῆς παπικῆς παραγγελίας, ὅπως ἐφεξῆς καταργησῆται καὶ «μὴ ποιῆται χρῆσιν τῆς σλαβωνικῆς» γλώσσης ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις ¹⁰⁴.

6. Ὁ Μεθόδιος συνεχίζει, ὡς γνωρίζει, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξάσιν του ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν διαβίβασθῆσαν αὐτῷ νέαν παπικὴν ἐπιταγὴν, διότι ἀντελαμβάνετο ὅτι, μετὰ τὴν παραγκώνισιν τῆς σλαβικῆς γλώσσης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, αὐτομάτως θὰ ὑπεχρεοῦτο «νὰ ἀντικαταστήσῃ ταῦτα διὰ τῶν λατινικῶν τῆς Δύσεως» ¹⁰⁵.

Ἄλλ' οἱ ἀμετανόητοι ἐχθροὶ αὐτοῦ τὸν διέβαλον ἐκ νέου (879) διὰ τὴν τοιαύτην ἀνυποταξίαν, δι' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ πάπας ὀργισθεὶς ἐλέγχει αὐτὸν ἐγγράφως ¹⁰⁶ καὶ τὸν καλεῖ εἰς Ρώμην πρὸς ἀπολογία.

Ὁ Μεθόδιος ἀναγκάζεται καὶ ἔρχεται. Παρίσταται δὲ πρὸ νέου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, σκοπίμως συγκροτηθέντος ὑπὸ προσώπων ἀφωσιωμένων τῷ πάπᾳ. Ἀπολογεῖται καὶ ἀθωώνεται ¹⁰⁷. Καὶ οὕτω, διὰ μίαν εἰσέτι φοράν, ἐξέρχεται νικητῆς, προτρεπόμενος ἀπλῶς, ὅπως τὸ Εὐαγγέλιον ἀνα-

γινώσκῃ πρῶτον λατινιστὶ καὶ εἶτα σλαβωνιστὶ ¹⁰⁸.
 καὶ ἡ νίκη ὅμως αὕτη τοῦ Μεθοδίου δὲν ὠφέλιμο ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ παπικοῦ δικαστηρίου ἀπονομὴν δικαιοσύνης, ἀλλ' εἰς τὸ γεγονός, ὅτι Ἰωάννης ὁ Η' ἀπέφευγε νὰ ἐκτεθῆ ἔναντι τοῦ Ἑλληνοῦ ἱεραποστόλου, μεγάλως τιμωμένου καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ¹⁰⁹, ἥς τὴν κατάληψιν ἐπέδωκε, καὶ ἐν Μοραβίᾳ-Παννονίᾳ, ὧν τὸν ἐκλατινισμὸν «ἐμμέσως καὶ τεχνηέντως» ἐπέδωξε ¹¹⁰.

Εἰς ἐν μόνον ζήτημα αὐτόθι ἤττηθη· εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἐν Ρώμῃ, ἐπιθυμίας τοῦ Σβιατοπόλκου, χειροτονηθέντος Βιχνίκου, ὃν κατὰ βῆθος ἠγνόει, ὡς βοηθοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ, ὄργανου ὅμως ὑπάρχοντος τῶν φράγκων ἐπισκόπων. Ἀλλὰ τῷ ἐπεβλήθη. Καὶ ἐπ' ἀρκετὸν τὸν ἠνέχθη. Ὅτε δὲ νέα συνωμοσία ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ κατ' αὐτοῦ ἐξυφάνθη, διὰ τῆς ἀποστολῆς πρὸς τὸν Σβιατοπόλκον πλαστῶν παπικῶν ἐπιστολῶν περὶ νέας δῆθεν καταδίκης αὐτοῦ, ὁ δὲ Μεθόδιος ἀνήγγειλε ταῦτα τῷ πάπᾳ, ἀπαντήσαντι καὶ ἀποκαλύψαντι τοὺς συκοφάντας, ἐν οἷς πρῶτος καὶ καλύτερος ἦτο ὁ βοηθὸς ἐπίσκοπος, δὲν ἐδίστασε καὶ τὸν κατήρεσε, ἀναθεματίσας αὐτὸν ¹¹¹.

Ὁ ἱερός Μεθόδιος, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος Βυζαντίου Βασιλείου, ἦλθεν εἰς τὴν Κων/πολιν, κατὰ Μάρτιον 882. Αὐτόθι ἐδεξιώθη ὁ Μέγας Φώτιος «ἐναγκαλιζόμενος τὸν Μεθόδιον», ὅστις ἤντησε παρ' αὐτοῦ νέας δυνάμεις καὶ νέον θάρρος, πρὸς συνέχισιν τῆς, ἣν ἀνέθηκεν αὐτῷ καὶ τῷ Κωνσταντίνῳ (Κυρίλλῳ), ἀποστολῆς παρὰ τοῖς σλαύοις.

Τὶ ἐλέχθησαν κατὰ τὴν εἰδικὴν συνάντησιν ταύτην, καὶ κατ' ἐκείνην μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ αὐτοκράτορος, εἶναι ἄγνωστον. Βέβαιον εἶναι πάντως ὅτι ἀμφότεροι «ἐπλεξαν τὸ ἐγκώμιον τῆς διδασκαλίας τοῦ Μεθοδίου, μὴ δεχομένου τὴν προσθήκην τοῦ Filioque εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως παρὰ τὰς ἐπὶ κακοδοξίᾳ κατηγορίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου» ¹¹². Ἐξ ἄλλου «ἡ διαβληθεῖσα ὀρθοδοξία τοῦ Μεθοδίου ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ἐν Κων/πόλει καὶ τὸ δεινῶς πολεμηθὲν ἔργον αὐτοῦ ἐδικαιώθη καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἡ πληροφορία αὕτη, τὴν ὁποῖαν διέσωσεν ὁ βιογράφος τοῦ Μεθοδίου εἶναι σπουδαιότης. Ἡ

104. Β α φ ε ἰ δ ο υ , Ἐκκλ. Ἰστορ. τ. Β'. ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18. Καλλινίκου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 273.

105. Αὐτόθι.

106. «Ἦκούσαμεν πρὸς τούτοις—γράφει—ὅτι τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας ψάλλεις ἔτι καὶ νῦν εἰς γλώσσαν βάρβαρον, τούτεστι τὴν Σλαβωνικὴν, ὅπερ ἀπηγορεύσαμεν σοι ἤδη ἐν τοῖς γράμμασιν ἡμῶν ὅπερ ἐπέμψαμεν διὰ Παύλου τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκῶνος. Τὰς ἱερὰς Ἀκολουθίας ὀφείλεις νὰ ἐπιτελῆς οὐχὶ ἐν τῇ Σλαβωνικῇ ἀλλ' ἐν τῇ λατινικῇ». Ἄλλ' ὁ Ἰωάννης Η' «καταδικάζων οὕτω πως ἀπεριφράστως τὴν χρῆσιν τῆς σλαβικῆς γλώσσης ἐν τῇ λατινικῇ, περιέπιπεν εἰς τὴν «ἀρεσιν τῆς τριγλωσσίας», διὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς ὁποίας εἶχε προσευχηθῆ ἐπὶ τῆς ἐπιθανατίου κλίνης του ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μεθοδίου» (Βλ. Κ α λ λ ι ν ἰ κ ο υ , ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 274. Π ο λ ἄ κ η , ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 507).

107. Ε ὑ σ τ α θ ἰ ο υ , ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 19.

108. Β α φ ε ἰ δ ο υ , ἐνθ' ἄνωτ.

109. Ἦδη ἀπὸ τῆς 26 Ὀκτωβρ. 878 ἐκόσμηε τὸν θρόνον τῆς Κων/πόλεως ὁ ἱερός Φώτιος, ὃν ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἀνεγνώρισε, ἀλλὰ τῆς προθεσμίας αὐτοῦ ταύτης ἠτέτο τὸ μηδαμῶς εἰς Βουλγαρίαν τὴν τῆς Κων/πόλεως Ἐκκλησίαν ἐπεμβαίνειν καὶ παντὸς ἐν ἐκείνῃ δικαιοῦματος ἀποστήναι». Ὅστε «διὰ τὴν Βουλγαρίαν ὁ πάπας Ἰωάννης φίλος ἐγένετο, τὴν ἀλωπεκὴν ὅπου ἦν ἡ λεοντὴ οὐκ ἐξικνεῖτο προσράπτειν. διὰ τὴν Βουλγαρίαν ἔπειτα καὶ ὁ αὐτὸς Ἰωάννης παλινοῦσαν ἄδων ἀνεθεμάτιζε καὶ οὗτος τὸν Φώτιον» (Βλ. Β α λ ἔ τ τ α , ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 70, 71 ὑποσ. 2).

110. Κ α λ λ ι ν ἰ κ ο υ , ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 295.

111. Β α φ ε ἰ δ ο υ , ἐνθ' ἄνωτ.—Β ρ υ ε ν ν ἰ ο υ , ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 117, 121. Π ο λ ἄ κ η , ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 508.

112. Ἀ ρ ἰ σ τ ἄ ρ χ η , ἐνθ' ἄνωτ., σελ. ρη'.

ἀλλοπρόσαλλος στάσις τῆς Ρώμης ἀπεδοκίμασθη ὀριστικῶς»¹¹³.

Ὁ Ἕλλην ἱεραπόστολος ἐπανελθὼν μετὰ νέας ζέσεως καὶ νέων ἠθικῶν δυνάμεων πρὸς συνέχισιν τῆς ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ αὐτοῦ ἀγίας αὐτοῦ ἀποστολῆς εὔρε τοιαύτην ἐχθρότητα καὶ ἐμπάθειαν ἐν τῇ Μοραβίᾳ τοῦ Σβιατοπόλκου, τοιαύτην πολεμικὴν ἀντίκρουσιν ἐκ μέρους τοῦ ἀδιστάκτου λατινικοῦ-φραγκικοῦ κλήρου, εἰς οὐδὲν λαμβάνοντος ὑπ' ὄψιν τὰς αὐστηροτάτας παπικὰς ἐπιπλήξεις καὶ ἀπειλάς, κινουῦντος δὲ πάντα λίθον «πρὸς κατάργησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Μοραβικῆς Ἐκ-

κλησίας»¹¹⁴, ὥστε ἀδυνατεῖ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἱεραποστολικὴν διακονίαν αὐτοῦ. Οἱ τῆς Μοραβίας καὶ τῆς Παννονίας ἡγεμόνες εἶχον καταστή ὄργανα τῶν μανιακῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο «ὁ Μεθόδιος ἀποσύρεται — κατὰ τὸν βιογράφων — παντὸς θορύβου, ἐπιρρίπτει τὰς μερίμνας του εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐπιδίδεται εἰς τὴν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ μετάφρασιν τῶν ἀγίων Γραφῶν», ὅπερ συνετελέσθη ἐντὸς ἑξαμήνου¹¹⁵.

Μετὰ ταῦτα τὸ τέλος αὐτοῦ προαισθανθεὶς, ἐξελεξε καὶ ἐχειροτόνησε, κατὰ παράκλησιν τῶν πληθῶν μαθητῶν του, εἰς διαδοχὴν αὐτοῦ τὸν, ἐξ αὐτῶν, ἄριστον καὶ γνώστην τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ

113. Πολάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 511.

114. Εὐσταθίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 19.

115. Πολάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 512.

Ἐπάργυρος πλάξ μὲ παράστασιν ἱερακαρίου, εὑρεθεῖσα ἐντὸς τάφου εἰς τὸν νάρθηκα ἀρχαίου βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Στάρε Μέστο τῆς Μοραβίας.¹¹⁶

λατινικῆς Γοράσδου καί, πλήρης ὢν πικρίας διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων κακίαν καὶ ἀντίδρασιν πρὸς περαιοῖσιν τοῦ ὠραίου αὐτοῦ ἔργου, ἐτελεύτησε τὸν βίον ὁσίως, ἐν Βελεγράδῳ, πρωτεύουσῃ τῆς Μοραβίας, τῇ 16 Ἀπριλίου (κατ' ἄλλους 11 Μαΐου) τοῦ ἔτους 885¹¹⁶ «καταλείπων εἰς τὸν Φώτιον λύπην ἀμύθητον»¹¹⁷.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ἀνωτέρω καταδείκνυται ἀβιάστως, νομίζομεν, ὅτι ἀμφότεροι οἱ ἱεροὶ ἀδελφοὶ Κωνσταντίνος (Κύριλλος) καὶ Μεθόδιος ὑπῆρξαν τοῦ θρόνου Κων/πόλεως ἱεραπόστολοι, σταλέντες ἐπινεύσει μὲν τοῦ αὐτοκράτορος, εὐλογία δέ, ἀδεία κυριαρχικῆ καὶ ἐντολῆ τοῦ πατριάρχου Φωτίου τοῦ Α΄, κατ' αἴτησιν τοῦ ἡγεμόνος Ρατισλαύου, εἰς τὴν ἡγεμονίαν Μοραβίαν, ἣν — καθὼς καὶ τὰς περίεξ αὐτῆς χώρας — ἐξεχριστιάνισαν πλήρως.

Εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῶν ἔργον οἱ μὲν φράγχοι λατῖνοι κληρικοὶ ἀντετάχθησαν μετὰ τινα ἔτη ἐκ λόγων ζηλοτυπίας διὰ τὴν ἀστοχίαν καὶ ἀνεπιτυχίαν τῆς αὐτῶν ἱεραποστολῆς ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ, εἰς δὲ τὸν κόπον αὐτῶν μεταγενεστέρως αὐτοὶ τε καὶ κυρίως οἱ πάπαι Ρώμης ἐπεδίωξαν νὰ ὑπεισέλθουν, ἕνεκα δὲ τούτου πολλὰ ἐχρησιμοποίησαν. Ἄλλ' «οὐδὲν κανονικὸν δικαίωμα ἀναμίξεως εἶχεν ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία εἰς τὸ ἔργον τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καὶ εἰς τὰ πράγματα τῶν νεοφωτιστῶν αὐτῶν Ἐκκλησιῶν». Παρὰ ταῦτα σκανδαλωδῶς ἀνemίχθησαν. «Ἡ δὲ ἀνάμιξις αὐτῆς παρὰ τὰς ρητὰς τῶν ἱερῶν κανόνων διατάξει ἐγένετο»¹¹⁸.

Οὐδέποτε δὲ κατὰ βᾶθος καὶ κατ' εἰλικρίνειαν ἠγάπησαν οἱ πάπαι ἡ ἐξετίμησαν τῇ ἀληθείᾳ τοὺς ἱερούς ἀδελφούς, ἀφ' οὗ ἦσαν μαθηταὶ τοῦ Μεγάλου Φωτίου, τοῦ τῆς Κων/πόλεως διακεκριμένου καὶ σοφωτάτου Πατριάρχου, πρὸς ὃν εἶχον οὗτοι ἔλθει εἰς σοβαρωτάτας ἀντιδικίας¹¹⁹. Ἐγνώριζον ὅτι ἡ

116. Λέων ΙΓ΄ διακατεχόμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ «ὑποτάξαι ὑφ' ἑαυτὸν τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, διέταξεν, τῷ 1880, ἵνα πομπωδῶς ἐορτασθῇ ἡ ἐορτὴ τῶν ἀποστόλων τῶν Σλαύων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, τῷ δὲ 1885 ἡ χιλιετηρὴς αὐτῶν» (βλ. Βαφείδου, ἐκκλ. ἱστορ., ἐνθ' ἀνωτ. τόμ. Γ΄ β, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1928, σελ. 803-4).

117. Ἀριστάρχη, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. ρκβ΄.—Εὐσταθίου, ἐνθ' ἀνωτ.—Καλλινίκου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 296. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 180.

118. Βρυεννίου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 23-24.

119. Μετὰ τὸν Νικόλαον Α΄, γνωστὸν διὰ τὰ κακοῦργα αὐτοῦ αἰσθημάτων κατὰ τοῦ Φωτίου, ὃν ἐν γράμμασιν αὐτοῦ «ἀπεκάλει φονέα, ἔχιδναν, Χάμ, Ἰούδαν», ὁ Ἀδριανὸς Β΄ ὠσαύτως ἦτο «ἔχθιστος τοῦ Φωτίου», δι' ὃ καὶ τὸν κατεδίκασε! Ὁ μετ' αὐτὸν Ἰωάννης Η΄ «εἰς τὸν Φώτιον δικαιοσύνην ἀπένειμε» «ποιούμενος μόνην ἐπιρύλασιν περὶ Μοισίας (Βουλγαρίας), ἣς (δῆθεν) ἀντιποιεῖται τὴν ἐκκλησιαστικὴν διακυβέρνησιν». Μετέπειτα ὁμοῦ καὶ οὗτος μαθὼν τὴν περὶ Βουλγαρίας ἀπόφασιν τῆς Συνόδου 879, καθ' ἣν ἠθωώθη ὁ Φώτιος, ἀλλ' ἐπεκυρώθησαν τὰ ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας δίκαια τῆς Ἐκκλῆσ. Κων/πόλεως, οὗτος «ἀνάβη λέγεται ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀμβωνος καὶ ἀνερῶνησεν: ὁ μὴ ἔχων τὸν θεοκρίτως ἀναθεματισθέντα Φώτιον, ὡς

μεταξὺ τῶν σλαύων ἐργασία εἶχε θαυμαστὴν ἀπήχησιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ προσωπικότης, ἡ μόρφωσις καὶ ἡ εὐσέβεια ἦσαν ἀναμφισβήτητα καὶ εὐρύτατα γνωσταί. Καὶ διὰ τοῦτο ὑπεχρεοῦντο ἑκάστοτε ὑπὲρ αὐτῶν νὰ συντάσσωνται εὐελπιστοῦντες τὴν σὺν τῷ χρόνῳ ἄλωσιν αὐτῶν καὶ τοῦ ἔργου των.

Ὡς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης φέρομεν τὰ μετὰ τὴν ἐκδημίαν τοῦ ἱεροῦ Μεθοδίου γενόμενα.
α) «Ὁ Μεθόδιος καὶ οἱ ὄπαδοί του ἐξηκολούθουν κατηγορούμενοι ὡς αἰρετικοί! Οἱ διωγμοὶ ἐγένοντο σφοδροί. Ἡ Ρώμη ἐδείχθη ἀκαμπτος. Περιεφρόνησε τὴν τελευταίαν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀποστόλου τῶν Σλαύων καὶ ἐκήρυξε παράνομον καὶ ἄκυρον τὴν χειροτονίαν τοῦ Γοράσδου, ὡς «ἐναντίον τῶν κανόνων πάντων τῶν ἁγίων πατέρων», ἀντείσχθη δὲ ὁ Βιχνίκος, ὅστις εἶχεν ἀναθεματισθῆ ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου»¹²⁰. β) Ἐκλήθη ὁ Γοράσδος εἰς τὴν Ρώμην πρὸς ἀπολογία καὶ προφανῶς κατηρέθη. γ) Οἱ μαθηταὶ τοῦ Μεθοδίου, ἐξ ὧν ὑπερδιακόσιοι ἦσαν ἱερεῖς, διάκονοι, ὑποδιάκονοι, χαρακτηρισθέντες ὑπὸ τῶν λατῖνων ὡς «αἰρετικοί», κατεδιώχθησαν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ Κων/πολιν, τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων κληρικῶν ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς Ἰουδαίους σωματεμπόρους, οἵτινες πρὸς μεταπώλησιν μετέφερον αὐτοὺς εἰς Βενετίαν, ἐνθα παρατρυχῶν ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου ἐξηγόρασε καὶ μετέφερεν αὐτοὺς εἰς τὴν Κων/πολιν. δ) Κατηργήθη ὀλοσχερῶς ἡ ἐν τῇ λατρείᾳ χρῆσις τῆς σλαυωνικῆς γλώσσης¹²¹. ε) Ὁ πάπας Στέφανος Στ' (896-897) ἐν γράμματι αὐτοῦ ἀποφαινεῖται κατ' αὐτοῦ, διότι «καθ' ἃ ἤκουσεν, ὁ Μεθόδιος ἐνέμενε διασπείρων τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν διχόνοιαν»¹²², ἀπέστειλε δὲ εἰς Μοραβίαν τρεῖς λατῖνους κληρικούς, «μετ' ἰδιαιτέρων ὁδηγῶν», ὅπως ἐπιβάλωσι «τὴν ὀρθότητα τοῦ δόγματος», δηλαδή τὴν διδασκαλίαν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Filioque), τὴν ὅποιαν ἀπέρριπτον οἱ δύο ἀδελφοὶ»¹²³. ς) Τῷ δὲ 925 ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου Ι΄ (915-928), ἦτοι τεσσαράκοντα μόλις ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἱεροῦ Μεθοδίου «ἡ διδασκαλία τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καταδικάζεται διαρρήδην ὡς ξένῃ ὄλως καὶ ἄλλοτρίᾳ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἡ δὲ σλαυικὴ

ἀφῆκαν αὐτὸν Νικόλαος καὶ Ἀδριανὸς ἀνάθεμα ἔστω, ὁμοίως δὲ τὸ κατὰ τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς ἀνάθεμα ἐξεφώνησαν καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Μαρτῖνος (ἡ Μαρῖνος) ὁ Β΄ (882-84) καὶ Ἀδριανὸς ὁ Γ΄ (†885). Στέφανος δ' ὁ Ε΄ (885-891) ὑπῆρξεν ἑπίσης σφοδρὸς πολέμιος τοῦ Φωτίου, ὃν θεωρεῖ «παραβάτην καὶ λαϊκόν, ἐπισηῶν κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ποινὰς πλείονας καὶ τιμωρίας μείζονας τῶν ὅσαι μέχρι τοῦδε ἐπεσώρευθησαν» (βλ. Ἀριστάρχη, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. πθ΄, ρια΄—Βαλέρτια, ἐνθ' ἀνωτ.—Βαφείδου, Τὸ πρωτεῖον, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 122. Μπαλάνου Δ., Φώτιος Α΄ πατρ. Κων/πόλεως, ἐν ΜΕΥ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. ΚΔ', σελ. 341.—Παπαδοπούλου Χρυσ., Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκ. Ρώμης, Ἐκκλησία ΜΑ' (1964), σελ. 334 ἔξ.).

120. Πολλάκη, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 512.

121. Αὐτόθι, σελ. 513.

122. Βρυεννίου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 128-29.

123. Πολλάκη, ἐνθ' ἀνωτ.

αὐτῶν λειτουργία ὡς μὴ εὐάρεστος τῷ Θεῷ καὶ αὐτοὶ μὲν πλαγίως ἀναθεματίζονται, οἱ δὲ σλαῦοι ἀπειλοῦνται ἀπροκαλύπτως ὅτι ἐὰν μὴ ἀποστῶσι τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Μεθοδίου, ἐκκοπήσονται τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινῆς καὶ θεωρηθήσονται ὡς μὴ ἔχοντες μέρος μετὰ τοῦ Χριστοῦ: Ἀπέστω, ἀναφωνεῖ ὁ Ἰωάννης Γ', ἀπέστω τῶν πιστῶν (σλαύων) τὸ καταλιπεῖν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, τὰς ἀγίας καὶ κανονικὰς Γραφὰς καὶ τὰς ἀποστολικὰς διατάξεις, καὶ προσχωρήσαι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Μεθοδίου. Ἄν ὁ Μεθόδιος ἠριθμεῖτο ἐν τοῖς ἰ. συγγραφεύσιν, εἶχον ἄν δίκαιον ἀκολουθεῦντες αὐτῷ οἱ σλαῦοι, ἀλλ' ὁ Μεθόδιος οὐ συγκαταλέγεται αὐτοῖς· ἄρα οὐδ' οἱ σλαῦοι ὀφείλουσιν ἀκολουθεῖν αὐτῷ· τούναντίον μάλιστα ὀφείλουσιν φεῦγειν μακρὰν αὐτοῦ· διότι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ξένη τυγχάνει καὶ ἄλλοτρία τῶν ἱερῶν Γραφῶν· ὁ δὲ ἀπόστολος λέγει, εἴ τις ἄλλα διδάσκει παρὰ τὰ ἐν ταῖς ἱεραῖς καὶ κανονικαῖς Γραφαῖς ἀποκείμενα, καὶ ἂν ἄγγελος ἢ ἐξ οὐρανοῦ, ἀνάθεμα ἔστω»¹²⁴. Κατὰ ταῦτα πάντες οἱ σλαῦοι τῆς Σλαβονίας καὶ Δαλματίας ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου αὐτῶν ἀρχοντος, ἀπὸ τοῦ βασιλέως μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου θὰ ἐξεβάλλοντο εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἂν μὴ, ἀποπτύοντες τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ἐνεκομποῦντο καὶ ἠσπάζοντο τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν λατινικὴν λειτουργίαν τῆς ρωμάνας ἐκκλησίας»¹²⁵. ζ) Ἐξ ἄλλου ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Β' (1061-1073) υἱοθετήσας πλήρως τὴν ὑπὸ τῶν πολεμίων τῶν ἀποστόλων τῶν σλαύων χαλκευθεῖσαν νέαν κατηγορίαν, καθ' ἣν «οὗτοι ἦσαν γότθοι, ὅτι καὶ τὰ γράμματα καὶ σύμπασα ἡ ἱερὰ αὐτῶν γραμματολογία ἦσαν γοθτικά καὶ ὅτι ὁ Μεθόδιος, ὁ τούτων πάντων εὐρέτης καὶ δημιουργός, αἰρετικός ἦν, τῷ ἀρειανισμῷ τῶν γόθτων προσκείμενος, ὃν δὴ καὶ ὡς πολλὰ ἐναντίον τοῦ κανόνος τῆς καθολικῆς πίστεως σλαυῖστί συγγράψαντα ἡ θεία δίκη οὐκ ἀφῆκεν ἀτιμώρητον, αἰφνιδίῳ θανάτῳ πατάξασα αὐτόν»¹²⁶, «τὸ συνοδικὸν θέσπισμα ὑπέγραψεν ἀμφοτέραις ταῖς χερσίν, καθήμενος ἐπὶ τῆς ἀγίας ἔδρας τῶν ἐπὶ γῆς ἐπιτρόπων τοῦ Χριστοῦ διὰ τὸ εἶναι τοὺς σλαύους γότθους καὶ τὰ γράμματα καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν βιβλία γοθτικά καὶ τοὺς τούτων πατέρας καὶ διδασκάλους αἰρετικούς, ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν ἀρειανῶν Γόθτων»¹²⁷. Ἐπὶ πᾶσιν «ὁ Μεθόδιος οὐ μόνον δὲν ἐξηγιάσθη μετὰ θάνατον ὑπὸ τῆς Ρώμης, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πλανωμένοις συγκαταλέγη»!!¹²⁸.

Τελευτῶντες, ὡς κατακλείδα θέτομεν τὴν κβ'

124. Βρυεννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 134.

125. Αὐτόθι, σελ. 135.

126. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 137.

127. Αὐτόθι, σελ. 139. Βαφείδου, Ἐκκλ. Ἰστ. Β' σελ. 18.

128. Βρυεννίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 128.

παράγραφον τῆς περιφήμου πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου, ἐκδοθείσης τῷ 1895, ἐπὶ πατριάρχου Κων/πόλεως Ἀνθίμου Ζ' τοῦ Ἡπειρώτου, ἀποτελοῦσαν ἐπίσημον ἀπόφασιν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγιοτάτης Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων:

«κβ'. Τί δ' εἶπη τις καὶ περὶ ὧν γράφει ὁ Ρωμαῖος ποντίφηξ πρὸς τὰ ἔνδοξα Σλαυικά ἔθνη ἀποτεινόμενος; Οὐδεὶς βεβαίως ἠρνήθη ποτέ, ὅτι διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν ἀποστολικῶν μόθων τῶν ἀγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν Σλαυικῶν λαῶν ἠξιώθησαν τῆς σωτηρίου χάριτος· ἀλλ' ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου Φωτίου οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης ὀρμώμενοι Ἕλληνες ἐκεῖνοι τῶν Σλαύων ἀπόστολοι καὶ στενοὶ φίλοι τοῦ θεοῦ ἐκείνου Πατρὸς ἀπεστάλησαν πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν Σλαυικῶν φυλῶν οὐχὶ ἐκ Ρώμης, ἀλλ' ἐκ Κων/πόλεως, ἐνθα καὶ ἐμορφώθησαν ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τοῦ ἀγίου Πολυχρονίου μονάζοντες. Ὡς ἄρα ἀσύστατά εἰσι τὰ διασαλπιζόμενα ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ τοῦ Ρωμαίου ποντίφηκος, ὅτι δῆθεν ἐγεννήθη ὥραία σχέσις καὶ ἀμοιβαιότης μεταξὺ τῶν Σλαυικῶν φυλῶν καὶ τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας· διότι, καὶ ἐὰν ἡ αὐτοῦ Μακαριότης ἀγνοῇ, ἡ ἱστορία ὅμως διαρρήδην κηρύττει, ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἱεροὶ τῶν Σλαύων ἀπόστολοι περισσότερα ὑπέστησαν δεινὰ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν παρὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης διὰ τῶν ἀφορισμῶν καὶ τῶν ἀντιπράξεων αὐτῶν καὶ ἀπηνέστερον ἐδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων παπιστῶν ἐπισκόπων, ἢ ὑπὸ τῶν ἔθνικῶν κατοίκων τῶν χωρῶν ἐκείνων. Γινώσκει δὲ πάντων ἡ αὐτοῦ Μακαριότης, ὅτι, μεταστάντος πρὸς Κύριον τοῦ μακαρίου Μεθοδίου διακόσιοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ οἱ καὶ διαπρεπέστεροι, μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας πρὸς τὰς ἀντιπράξεις τῶν Ρωμαίων ποντιφῆκων ἐδιώχθεντες ἐκ Μοραβίας, ἀπήχθησαν διὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως πέραν τῶν ὄριων αὐτῆς, ὁπόθεν διεσπάρησαν ἔπειτα εἰς Βουλγαρίαν καὶ ἄλλαχού, καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ λογιωτέρου Σλαυικοῦ Κλήρου συνεζώσθη καὶ τὸ τυπικὸν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἐν χρήσει Σλαυικὴ γλῶσσα, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου πᾶν ἴχνος ὀρθοδοξίας ἐξηλείφθη ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων, καὶ ταῦτα πάντα συνεργούντων ἐπισήμως τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης κατὰ τρόπον ἡκιστα τιμῶντα τὴν ἱερότητα τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. Ἄλλ' ἐξ ὧν τούτων τῶν ὑπηρεσιῶν διασωθεῖσαι χάριτι θεῆα ἀσινεῖς αἱ ὀρθόδοξοι Σλαυικαὶ Ἐκκλησίαι καὶ προσφιλεῖς θυγατέρες τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς, καὶ ἰδίως ἡ μεγάλη καὶ ἔνδοξος τῆς θεοσώστου Ρωσίας, διεφύλαξαν καὶ διαφυλάξουσιν ἄχρι συντελείας τῶν αἰώνων τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς πίστεως, καὶ πρόκεινται περιφανῆ μαρτύρια τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας. Μάτην ἄρα ἡ παπικὴ ἐγκύκλιος ἐπαγγέλλεται ταῖς Σλαυικαῖς Ἐκκλησίαις εὐημερίαν καὶ μεγαλεῖα· διότι εὐδοκίᾳ τοῦ παναγάθου Θεοῦ κέκτηνται ἤδη ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ, σταθερῶς ἐμμένουσαι ἐν τῇ

ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ: ΔΕΙΚΤΑΙ ΠΟΡΕΙΑΣ

Εἰς περίοδον, κατὰ τὴν ὅποιαν ἀναζωπυροῦται καὶ πάλιν ἡ ἱεραποστολικὴ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ἀναπόλησις καὶ μελέτη τοῦ ἔργου τῶν κορυφαίων τῆς βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς Κυρίλλου (827—869) καὶ Μεθοδίου (815—885) ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὸν ὄρθον προσανατολισμὸν μας. Ὅσον καὶ ἂν οἱ καιροὶ εἶναι διαφορετικοί, ὠρισμένα κεντρικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ζωῆς τῶν παραμένον ἐπίκαιρα καὶ θὰ πρέπει νὰ τύχουν ἰδιαιτέρας προσοχῆς :

1. Συναίσθησις τοῦ εὐρυτέρου ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἱστορικοῦ χρέους εἰς ἐποχὴν ἐσωτερικῆς ἀναταραχῆς.

Ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὅποιαν ἔζησαν καὶ ἔδρασαν οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ (μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος) ἦτο παραχώδης. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ ρωμανικοῦ εἰκονοκλάστου αὐτοκράτορος Θεοφίλου (829—842), καὶ ἰδίως ὅταν τῷ 837 ἀνέβη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ δυναμικὸς παιδαγωγὸς τοῦ Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς, ἡ θύελλα τῆς εἰκονομαχίας ἔφερε πάλιν μεγάλην ἀναστάτῳσιν εἰς τὸ Βυζάντιον. Μόλις τῷ 843 ἐκόπησεν ὁ σάλος, ἀπεμακρύνθη ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Γραμματικὸς ἀπὸ τὴν θέσιν του καὶ ὁ νέος πατριάρχης Μεθόδιος (843—847) μετὰ τὴν συνεργασίαν τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας καὶ τοῦ Λογοθέτου Θεοκτίστου ἤρχισαν νὰ ἐργάζωνται διὰ τὸν κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων. Ὁ σλαβονικὸς βίος τοῦ Κυρίλλου περιγράφει συζήτησιν τοῦ μετέπειτα ἀποστόλου τῶν Σλάβων μετὰ τοῦ εἰκονομάχου πατριάρχου, εἰς τὴν ὅποιαν ἐξάιρεται ἡ κατάρτισις καὶ ἰκανότης τοῦ νεαροῦ «Φιλοσόφου»¹ (Συνήθως ὁ Κύριλλος ὀνομάζε-

1. Zitijs Konstantina Filosa V, (=βίος Κωνσταντίνου τοῦ Φιλοσόφου). Ἡ σημαντικώτερα κριτικὴ ἐκδοσις τῶν πηγῶν διὰ τὴν ζωὴν τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν εἶναι τοῦ P. L a v r o v, Materialy po istorii vozniknovenija drevnejsej slavjanskoj pis'mennosti, Leningrad 1930. Ἄλλαι σημαντικαὶ ἐκδόσεις τῶν πηγῶν εἶναι τῶν E r n s t D ü m m l e r καὶ F r a n z M i k l o s i s c h, Die Legende vom heiligen Cyrillus (σλαβονικὸν κείμενον καὶ λατινικὴ μετάφρασις) ἐν Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch—historisch Klasse, Bd. 19. Vienna, 1870, σελ. 205—248. E r n s t D ü m m l e r, Vita Methodii, (λατινικὴ μετάφρασις) ἐν Archiv für Kunde österreicherischer Geschichtsquellen, Bd. 13. Vienna, 1854 σελ. 156—163. F r a n z M i k l o s i s c h, Vita sancti Clementis, episcopi Bulgarorum, Vindobonae 1847. Ἀργότερον

πατρῶα ὀρθοδοξία, καὶ καυχώμεναι ἐπ' αὐτῇ ἐν Χριστῷ»¹²⁹.

Ἄρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ ΑΠ. ΒΙΤΑΛΗΣ
Ἱεροκήρυξ Ἱ. Μητροπόλεως Νικοπόλεως

129. Ἐγκύκλιος πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἱερωτάτους καὶ Θεοφιλεστάτους ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς Μητροπολίτας καὶ Ἐπισκόπους καὶ τὸν περὶ αὐτοὺς ἱερὸν καὶ εὐαγῆ Κλήρον καὶ ἅπαν τὸ εὐσεβὲς πλήρωμα τοῦ Ἀγιωτάτου Ἀποστολικοῦ καὶ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Κων/πόλει 1895, σελ. 16-17.

ται διὰ τοῦ λαϊκοῦ του ὀνόματος : «Κωνσταντῖνος Φιλόσοφος»).

Τὴν κατάπαυσιν τῆς εἰκονομαχίας ἠκολούθησε μικρὰ σχετικῶς περίοδος εἰρηγική. Ἡ ἀντικατάστασις ὁμοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ Ἰγνατίου ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἐδημιούργησε νέον ἐνδοεκκλησιαστικὸν σάλον με εὐρυτέρας ἐπιπτώσεις. Ἡ ἀνωμαλία αὕτη, ὡς γνωστὸν, ἔγινεν ἀφορμὴ ἐπεμβάσεως τοῦ Ρώμης Νικολάου με συνέπειαν τὰς πρώτας ἔξυτάτας συγκρούσεις Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Συγχρόνως ἀπησχόλουν τὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ μακροῦ μεγάλα ἐξωτερικὰ προβλήματα, λόγῳ τῶν πιέσεων καὶ κατακτήσεων τῶν νοτίων ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν Ἀράβων. Ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ συν-εγγυς τὸν ἰσχυρὸν ἀντίπαλον, ὅταν ἐστάλῃ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τοῦ «γραμματικοῦ Γεωργίου» εἰς τὴν βορείως τῆς Βαγδάτης πόλιν Σαμάρρα, ὅπου διέμενον ὁ Χαλίφης Mutawakki (847—861), διὰ μίαν ὑπεύθυνον ἀποστολήν². Ἀργότερον ἔζησεν ἐπίσης, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Μεθοδίου, πλησίον τῶν Χαζάρων τῆς Κριμαίας³, παρηκολούθησε τὴν ἔντασιν τῆς ἰσλαμικῆς καὶ ἰουδαϊκῆς προπαγάνδας καὶ

εἰς τὴν Πατρολογία Migne : Θεοφυλάκτου, Βίος καὶ πολιτεία, ὁμολογία τε καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος Ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων. P.G. 126, 1193—1240 (ἰδίαι αἱ παράγραφοι Α—ΙΑ'). Διὰ τὴν κριτικὴν μελέτην τῶν σχετικῶν μετὰ τὰς πηγὰς προβλημάτων κλασικὸν παραμένει τὸ ἔργον τοῦ Fr. D v o r n i k, Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, Prague 1933. Τελευταίως ἐκυκλοφόρησε νεωτέρα κριτικὴ ἐκδοσις τοῦ σλαβονικοῦ κειμένου τῶν βίων Κωνσταντίνου καὶ Μεθοδίου μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως ὑπὸ τῶν Fr. G r i v e c καὶ Fr. T o m s i c : Constantin et Methodius Thessalonicenses. Fontes, Zagreb 1960. (Ἐν: RADOVI Staroslavenskog Instituta). Ταύτην εἶχομεν ὑπ' ὄψιν μας, ἐν συνδιασμῷ μετὰ τὴν γερμανικὴν κριτικὴν μετάφρασιν τοῦ J o s e f B u j n o c h, Zwischen Rom und Byzanz. (Leben und Wirken der Slavennapostel Kyrillos und Methodius nach den Pannonischen Legenden und der Klemensvita...) Graz-Wien-Köln, 1958.

Διὰ λεπτομερῆ βιβλιογραφίαν ἕως τοῦ 1934 ἰδέ : G. I P i n s k i j, Opyt sistematiceskoj Kirillo—Mefodievskoj bibliografii, Sofia 1934. Ἀπὸ 1934—1940 : M. P o p r u z e n k o καὶ S t. R o m a n s k i, Kirilometodievaska bibliografija za 1934-1940. Ἀπὸ 1939-1955 : J. H a h n, Kirilomethodianische Bibliographie 1939—1955, Gravenhage 1958. Καὶ εἰς τὰς μελέτας : E. Georgiev, Kiril i Metodij osnovopoloznici na slavjanskite literaturi. Sofia 1956.—Fr. G r i v e c, Konstantin und Method, Lehrer der Slaven, Wiesbaden 1960.

2. Zitijs Konstantina Filosa IV. Ἐδῶ ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) ἦτο τότε 24 ἐτῶν. Ὁ Vassiliev ὁμοῦ, ὁ ὅποιος ἰδιαιτέρως ἔχει ἀσχοληθῆ μετὰ τὸ θέμα, θεωρεῖ πιθανώτερον τὸ ἔτος 855/856, ὅταν ἔλαβον χώραν αἱ διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων πρὸς ἀνακωχὴν καὶ ἀνταλλαγὴν αἰχμαλώτων, ὅποτε ὁ Κωνσταντῖνος θὰ ἦτο 28/29 ἐτῶν. V a s s i l i e v, Byzance et les Arabes I. Brüssel, 1935.

3. Zitijs Konstantina Filosa VIII-XI καὶ Zitijs Methodija (=βίος Μεθοδίου) IV. ἐνθ. ἀν.

ἦτο εἰς θέσιν νὰ συνειδητοποιήσῃ τὸ πλῆθος τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα περιέσφιγγον τὸ Βυζάντιον.

Ἐπὶ τῆς συνεπῶς πολλὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ἀμεσώτερας προτεραιότητος διὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν δύο ἐξαιρετικῶς μορφωμένων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν. Εἶναι ὅμως ἀξιοπρόσεκτον μὲ πόσῃ νηφαλιότητα ἐξετίμησαν τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα καὶ κατηρθύνθησαν πρὸς τὰ ἀπλοῖα τότε σλαβικὰ φῦλα, ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐθνολογικὴ σύνθεσις τῶν λαῶν ἤρχιζε νὰ παχιοῦται. Ἐὰν ὑποθεθῆ ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Μοραβου ἡγεμόνος Ρατισλάβου, ὁ ὁποῖος τῷ 862 ἐζήτησεν ἱεραποστόλους γνῶστας τῆς σλαβικῆς, δὲν ἀνταπεκρίνοντο ἐγκαίρως, ἀλλὰ μετὰ δεκαετιῶν, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν. Διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κατάστασις ἤλλαξεν εἰς Μοραβίαν· ὁ Ρατισλάβος ἀνετράπη ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Σβιατοπόλου, ὁ δὲ τελευταῖος δὲν ἤθελε σχέσεις μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς συνθήκαι καὶ δυνατότητες, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπανερχονται.

Ἡ αἰσθησις αὐτῆ τοῦ γενικωτέρου ἱστορικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ χρέους πρὸς τοὺς ὑπὸ ἀνάπτυξιν λαοὺς, ἀκόμη καὶ εἰς ἐποχὴν σοβαρῶν ἐσωτερικῶν προβλημάτων, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀξιοπρόσεκτος. Τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα δὲν ἐλείψαν ποτέ, καὶ οὔτε θὰ λείψουν, ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ὅμως πρέπει νὰ μᾶς ἀπορροφῶν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ ἀπαρνόμεθα τὸ «Πιστεύω» μας εἰς τὴν καθολικότητα καὶ ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ μωπαζώμεν ἐνώπιον τῆς γενικωτέρας ἱστορικῆς μας εὐθύνης διὰ τὴν προσφορὰν τῆς Ὁρθοδόξιας εἰς περιοχάς, ὅπου βαθύταται ἐθνολογικαὶ ζυμώσεις συντελοῦνται, ὅπως π.χ. σήμερον εἰς Ἀφρικὴν. Τὰ «ἔσω» καὶ τὰ «ἔξω» ἀλληλοσπηρεάζονται καὶ πρέπει ὡς ἐνιαῖον χρέος καὶ πρόβλημα νὰ ἀντιμετωπίζωνται. Ἰδίως εἰς τὰς ἡμέρας μας, κατὰ τὰς ὁποῖας οἱ λαοὶ ὁδηγοῦνται εἰς μίαν ἀνευ προηγουμένου ἀλληλεξάρτησιν.

2. Συγκρότησις καὶ πνευματικαὶ προϋποθέσεις.

Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνετέθη ἡ ἀποστολὴ διὰ τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Μοραβίας, διεκρίνοντο διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ ἐσωτερικὴν των κατάρτισιν. Ἄν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν πληροφορίαν, τὴν ὁποῖαν δίδει ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίνου, ὅτι ὁ πατὴρ των Λέων ἦτο ἀνώτατος ἀξιωματικὸς (δρουγγάριος) εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, οἱ δύο ἀδελφοὶ θὰ πρέπει, ὅχι μόνον νὰ ἀνετράφησαν εἰς ἀτμόσφαιραν ἀρχοντικῆν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ νὰ ἔλαβον τὴν καλυτέραν διὰ τὴν ἐποχὴν των μόρφωσιν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐν συνεχείᾳ ἐσπούδασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πλησίον τοῦ Λέοντος τοῦ Φιλοσόφου καὶ τοῦ Φωτίου γραμματικὴν, γεωμετρίαν, διαλεκτικὴν, φιλοσοφίαν, ἀριθμητικὴν, ἀστρονομίαν, μουσικὴν καὶ ὅλας τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς τέχνας⁴. Ἰδιαίτερος ἡ γλωσσομάθειά

4. Zitijsje Konstantina Filosofa IV. Διὰ τὸν Λέοντα καὶ Φώτιον ἰδὲ: G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, München 1952, 181.

τοῦ ἦτο ἐκπληκτικὴ. Ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς σλαβικῆς γλώσσης ἐγνώριζεν ἀκόμη τὴν ἑβραϊκὴν, συριακὴν καὶ ἀραβικὴν. Κατ' ἀρχὰς ἐχρημάτισε βιβλιοθηκᾶριος τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐν συνεχείᾳ, πολὺ νέος ἀκόμη, διεδέχθη τὸν Φώτιον ὡς καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὴν περίφημον Σχολὴν τῆς Μαγναύρας, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κων/πόλεως. Ὁ βιογράφος τοῦ συνεχῶς τὸν ἐπονομάζει «ὁ Φιλόσοφος». Λόγῳ τῆς μεγάλης μορφώσεως καὶ εὐφυΐας του ἐστάλη, ὡς ἦδη ἀνεφέρθη, δις ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἐμπιστευτικὰς καὶ δυσκόλους ἀποστολάς. Συγχρόνως ἀνέπτυξεν, ὡς δεικνύουν νεώτεροι ἔρευναι, καὶ δραστηριότητα συγγραφικὴν. Εἰς ἓνα τοῦ ἔργου ἀνέπτυξε τὰς χριστιανικὰς ἀπόψεις κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὰς τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Χαζάρων, δυστυχῶς ὅμως τοῦτο δὲν σώζεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν. «Ὁ ἀδελφός του Μεθόδιος τὸ μετέφρασεν εἰς τὴν σλαβονικὴν καὶ τὸ διήρσεν εἰς ὀκτὼ ὀμίλιας. Πιθανῶς ὁ βίος τοῦ Κυρίλλου περιέχει περίληψιν τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου»⁵.

Ὁ κατὰ δώδεκα ἔτη μεγαλύτερος ἀδελφός Μεθόδιος, μετὰ ἀπὸ ἀρτίας καὶ αὐτὸς σπουδᾶς, λίαν ἐνωρὶς ἀνήλθεν εἰς ἀνώτατα κρατικὰ ἀξιώματα. Ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Θεόφιλον ὡς διοικητὴς («ἄρχων») μιᾶς σλαβικῆς ἐπαρχίας πλησίον τῶν βουλγαρικῶν συνόρων, ὅπου διεκρίθη διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὰ διοικητικὰ του χαρίσματα. Ἀλλὰ τῷ 840⁶ εἰς νεαρὰν ἀκόμη ἡλικίαν ἐγκατέλειψε τὰς κοσμικὰς τιμὰς καὶ ἀπεσύρθη εἰς μὴν πλῆσιον τοῦ ὄρους Ὀλύμπου τῆς Βιθυνίας (Μ. Ἀσία), διότι ὅπως χαρακτηριστικῶς ὁ βιογράφος τοῦ σημειώνει, «δὲν μποροῦσε νὰ ἡσυχάσῃ τὴν εὐγενικὴν του ψυχὴν μὲ κάτι ποὺ δὲν ἦταν αἰώνιον». Καὶ καταλήγει ὅτι ὑπετάγη πλήρως ἐκεῖ, ἔζησε μὲ ἀπόλυτον συνέπειαν τοὺς μοναχικοὺς κανόνας καὶ ἀφωσιώθη εἰς τὴν μελέτην⁷.

Ὁ Κύριλλος ἐπίσης παρὰ τὴν οἰκουμενικὴν δραστηριότητά του ἐπόθει τὴν ζωὴν τῆς περισυλλογῆς καὶ σιωπῆς. Μετὰ τὴν ἀποστολὴν του εἰς τοὺς Ἀραβας, ἐφοῦ ἐμοίρασεν τὰ ὑπάρχοντά του εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἀπεσύρθη ἀναζητῶν τὴν μοναχικὴν αὐτοσυγκέντρωσιν. Ἀργότερον μετέβη εἰς τὸν Ὀλυμπον (τῆς Βιθυνίας) πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἔζη ἐκεῖ, «ἀδιαλείπτως προσευχόμενος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀσχολούμενος μόνον μὲ τὰ βιβλία»⁸.

5. Hans-Georg Beck, Kirche und theologische Literatur in Byzantinischen Reich. München 1959 σ. 531.

6. Fr. Grivec, Konstantin und Method, Lehrer der Slaven, Wiesbaden 1960, σ. 26.

7. Zitijsje Mefodija III. Ὅπως ἀναφέρει εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον (IV) ὁ βιογράφος του, μετὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἀποστολὴν εἰς τοὺς Χαζάρους ὁ πατριάρχης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέμειναν νὰ τὸν κάμουν «Ἀρχιεπίσκοπον σὲ μιᾶ μεγάλῃ ἐπαρχίᾳ, ποὺ χρειάζεσταν ἓνα τέτοιον ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ ὅμως ἀρνήθηκε, τὸν τοποθέτησαν—ἄθελά του— ἡγούμενον στὴν μονὴ τοῦ Πολυχρονίου».

8. Zitijsje Konstantina Filosofa VII. Δὲν ἔχει ἀποσαφηνισθῆ ἐὰν ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) εἰς τὸν Ὀλυμπον ἐκάρη μοναχός, ἔμεινεν ὡς δόκιμος ἢ ἀπλῶς ἀπεσύρθη διὰ περισυλλογῆν. Εἰς τὸν βίον τοῦ Κλήμεντος (Migne P.G. 126, 1197 καὶ 1200) ἀναφέρεται ὅτι ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίλλου εἰς Ρώμην ἀπρογνοῦς τὴν ἑαυτοῦ τελευτὴν τὸ τῶν μοναχῶν

Πρέπει ιδιαίτερος νὰ ὑπογραμμισθῆ ἡ σύνθεσις τῶν προσόντων, τὰ ὅποια συνεκέντρωναν οἱ δύο βυζαντινοὶ ἱεραπόστολοι: α) Ἐδρυτάτη μόρφωσις, ἡ ὅποια τοὺς ἐπέβαλεν εἰς τὰ πλέον ἑτερογενῆ περιβάλλοντα, ἀπὸ τὸ αὐτοκρατορικὸν βυζαντινὸν ἕως τὸ προκατειλημμένον ρωμαϊκὸν καὶ ἀλλόθρησκον μουσουλμανικὸν ἢ ἀραβικόν. β) Πεῖρα τῆς κοινωνίας, ἡ ὅποια ἐξετείνεται καὶ πέραν τῶν συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας. γ) Ἐντασις ἐσωτερικῆς ζωῆς ἐν προσευχῇ καὶ μελέτῃ, πόθος ὀλοκληρωτικῆς ἀφιέρωσης εἰς τὸν Θεόν. Εἶναι συγκινητικὴ καὶ δηλωτικὴ τῆς ποιότητος τῆς πνευματικῆς των ζωῆς, ἡ ταπεινὴ μετὰ τὴν ὅποιαν ὁ Μεθόδιος, ὁ τέως βυζαντινὸς ἑπαρχὸς ἠκολούθησε τὸν ἀδελφόν του. Ὅτι δὲ τοῦτο δὲν ἐσχετιζέτο καθόλου μετὰ ἀδυναμίαν χαρακτῆρος ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἡγεμονικὴν σταθερότητα καὶ ἀποφασιστικότητα, τὴν ὅποιαν ἔδειξεν εἰς τὴν μετέπειτα—ὡς θὰ ἴδωμεν—σύγκρουσίν του μετὰ τοὺς Βαυαροὺς ἐπισκόπους.

Χαρακτηριστικῶς σημειώνει ὁ Θεοφύλακτος εἰς τὸν βίον τοῦ Κλήμεντος σχετικῶς μετὰ τοὺς δύο Ἀποστόλους τῶν Σλάβων: «Μεθόδιος, ὃς τὴν Πανόνων ἐπαρχίαν ἐκόσμησεν ἀρχιεπίσκοπος Μοράβου γενόμενος, καὶ Κύριλλος, ὁ πολὺς μὲν τὴν ἕξω φιλοσοφίαν, πλείω δὲ τὴν ἔσω, καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπιγνώμων, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐνός ὄντος, παρ' οὗ πάντα ἐκ μὴ φαινομένων τὸ εἶναι ἔλαβον. Οὗτοι γὰρ δὴ διὰ τὴν τοῦ βίου καθαρότητα, Θεὸν βαλόντες ἐν ἑαυτοῖς, καὶ διὰ τοῦ τὸν φόβον λαβεῖν ἐν γαστρὶ τὸ σωτηριῶδες Πνεῦμα ἀποτεκεῖν σπεύδοντες εἶχοντο μὲν ἱκανῶς λόγου διδασκαλικοῦ, Ἑλλάδι γλώσση προσφερομένου, καὶ πολλοὺς εἶλεν, ἡ τῆς τοιαύτης σοφίας ἄλυσιν»^{8α}.

Αὕτῃ ἡ θαυμαστὴ ἐναρμόνισις ἐπιστημονικοῦ κατὰ τισιμοῦ, πείρας τοῦ κόσμου, πόθου διὰ τὴν ἀεκρυμμένην ζωὴν ἐν Χριστῷ» ὑπῆρξε ἡ μυστικὴ φλέβα, ἡ ὅποια ἔδωσε τόσῃ δύνάμει καὶ καρποφορίαν εἰς τὸ ἔργον τῶν δύο κορυφαίων βυζαντινῶν ἱεραποστόλων. Καὶ θὰ πρέπη νὰ ἀποτελῆ—τοῦλάχιστον ὡς ἰδανικόν—ἀφετηρίαν καὶ βάσιν ὅσων σκέπτονται νὰ διακονήσουν εἰς τὸ ἔργον τῆς ὀρθοδόξου Ἱεραποστολῆς.

3. Νηφαλιότης καὶ σύστημα. Σεβασμὸς εἰς τὴν ὀντότητα τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀποστέλλονται.

Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἤρχισαν τὸ ἱεραποστολικὸν των ἔργον μετὰ μεγάλην θετικότητα. Ἐπεσήμανον μετὰ διαύγειαν κρίσεως καὶ εἰλικρινῆ σεβασμὸν τῆς προσωπικότητος τοῦ μοραβικοῦ λαοῦ τὸν δρόμον,

σχῆμα ἐπαμφιέννυται, καὶ πάλαι μὲν τοῦτο ποθῶν, διὰ δὲ μετριοφροσύνην ὡς μέγα τι καὶ τὴν αὐτοῦ ἰσχὴν ὑπερβαῖνον ἀναδυόμενος καὶ φατὶ φῶς προσλαβὼν εἰς οὐρανοὺς μετέστη. Ὁ J. Vajs διετύπωσε τὴν ἀποφιν ὅτι πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) ἔλαβεν ἀπλῶς τὸ «μέγα σχῆμα» (παρὰ J. Bujnoch, μν. ἔργ. 175). Ἀναμφισβήτητος πάντως μένει ὁ βαθὺς σεβασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ μεγάλου ἱεραποστόλου πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον.

8α. Migne P. G. 126, 1196.

τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ διανοίξουν διὰ νὰ συνδεθῆ ὁ ὑπὸ ἀνάπτυσιν σλαβικὸς κόσμος συνειδητῶς μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν, νὰ κατανοήσῃ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ νὰ τὸ ζῆσῃ.

Προετοιμασία. Προτοῦ ἐγκαταλείψουν τὸ Βυζάντιον, ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) ἠσχολήθη συστηματικῶς διὰ τὴν δημιουργίαν ἀλφαβήτου, μετὰ τὸ ὅποιον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καταγραφῆ ἡ σλαβικὴ γλώσσα. Βασικῶς ἐχρησιμοποίησε τὴν μικρογράμματον ἑλληνικὴν γραφὴν καὶ προσέθεσε μερικὰ ἀκόμη γράμματα διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὑπολοίπων σλαβικῶν φθόγγων. Μετὰ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ τοῦ ἀλφαβήτου μετέφρασε καὶ κατέγραψε εἰς τὴν σλαβονικὴν κατ' ἐκλογὴν περικοπὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης (τῶν κατὰ τὰς Κυριακάς, μεγάλας ἑορτὰς ἀναγινωσκομένων Εὐαγγελίων καὶ Ἀποστόλων). (Αὕτῃ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς σλαβικῆς φιλολογίας) (Dvornik). Ἐν συνεχείᾳ, ἀνεζήτησαν τοὺς καταλλήλους συνεργάτας διὰ τὴν ἱεραποστολικὴν ἐργασίαν μεταξύ εὐσεβῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν καθὼς καὶ ἱκανῶν τεχνιτῶν διὰ τὴν ἀνέγερσιν ναῶν. Ὅλοι αἱ ἀνάγκαι διὰ τὴν ἄμεσον ἀνάπτυσιν τῆς λειτουργικῆς ζωῆς ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν.

Ἡ προσεκτικὴ θεμελίωσις τῆς ἱεραποστολῆς, κατόπιν ὀρθῆς σταθμίσεως τῆς καταστάσεως, γνώσεως τῆς γλώσσης καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ λαοῦ καὶ ἡ συστηματικὴ προπαρασκευὴ παραμένον πάντοτε βασικοὶ παράγοντες ἐπιτυχίας καὶ θὰ πρέπη νὰ τύχουν ἰδιαίτερας καὶ σήμερον προσοχῆς.

Μεταφράσεις. Τὴν ἀνοιξίν τοῦ 863 οἱ βυζαντινοὶ ἱεραπόστολοι ἐφθάσαν εἰς τὴν Μοραβίαν γενόμενοι ἐνθουσιωδῶς δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Ρατισλάβου^{8β}. Καὶ ἐδῶ μία ἐκ τῶν πρώτων των ἐπιδιώξεων ἦτο ἡ συνέχισις τῆς μεταφράσεως τῶν λειτουργικῶν βιβλίων. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ σύγχρονός του βιογράφος, ὁ Κωνσταντῖνος μετέφρασεν ὅλην τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν, τὸν ὄρθρον, τὰς ὥρας, τὸν ἑσπερινόν, τὸ ἀπόδειπνον καὶ τὴν θείαν Λειτουργίαν⁹. Εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην περίοδον φαίνεται συνεπληρώθη καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Ψαλτηρίου. Τὸ μεταφραστικὸν ἔργον ὀλοκλήρωσεν ἀργότερον ὁ Μεθόδιος, παρὰ τὰς περιπετείας καὶ τὸ πλῆθος τῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀντιμετώπισε μετὰ τὸν

8β. Τελευταίως ὁ καθηγητῆς J. Cibulka εἰς διεξοδικὴν μελέτην διετύπωσε τὴν ἀποφιν ὅτι οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἱεραπόστολοι ἐφθάσαν εἰς Μοραβίαν ὄχι τῷ 863 ἀλλὰ τῷ 864, ἀπαιτῶς κατὰ τὸ δεύτερον τέταρτον τοῦ ἔτους 864». Ἰδὲ: J. Cibulka, Der Zeitpunkt der Ankunft der Brüder Konstantin—Cyrillus und Methodius in Mähren, ἐν: Byzantinoslavica, Prague 26 (1965) 318—364.

9. Εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντῖνου (XIII) ἀναφέρεται ὅτι ὁ Φιλόσοφος μετέφρασεν ὅλην τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν. Εἰς τὸν βίον ὅμως τοῦ Μεθοδίου (XV) ἀναλυτικότερον γράφεται, ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ μετέφρασαν τὰ ἀπαραίτητα λειτουργικὰ βιβλία καὶ ἐπὶ πλέον τὸ Ψαλτήριον. Διὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἰδὲ Fr. Grivic, μν. ἔργ. σ. 133. Διὰ τὸ θέμα τοῦ τυπικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐξέλεξαν διὰ τὴν σλαβονικὴν λειτουργίαν, ἰδὲ D. Obolenok, Saint Cyril and Saint Methodius. Apostles of the Slaves ἐν St. Vladimir's Seminary Quarterly (N. York), 1963 σ.6.

θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὁ βιογράφος του διηγεῖται, ὅτι ὀλίγον πρὸ τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του με ἐντατικὴν ἐργασίαν καὶ τὴν βοήθειαν δύο ταχυγράφων μετέφρασεν εἰς διάστημα ὀκτὼ μηνῶν ὀλόκληρον τὴν Π. Διαθήκην (πλὴν τῶν Ψαλμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐνωρίτερον εἶχον μεταφρασθῆ, καὶ τῶν Μακκαβαίων τοὺς ὁποῖους παρέλειψε) καθὼς καὶ τὴν ὑπόλοιπον Κ. Διαθήκην. Ἐξεφράσθησαν ἐπιφυλάξεις κατὰ πόσον ἦτο τοῦτο δυνατόν εἰς τόσον μικρὸν χρονικὸν διάστημα, σήμερον ὅμως θεωρεῖται βέβαιον, καὶ ὑπολογίζεται ὅτι ἔγινε τῷ 884¹⁰. Εἰς τὸ ἴδιον κεφάλαιον τῆς βιογραφίας του ἀναφέρεται ὅτι μετέφρασε τὸν «Νομοκάνονα» καὶ τὰ «Πατερικά»¹¹.

Ἡ μετάφρασις τοῦ βιβλικοῦ καὶ λειτουργικοῦ θησαυροῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀπετέλεσε—καὶ πρέπει καὶ πάλιν νὰ ἀποτελέσῃ—βασικὸν πνεύμονα τῆς ὀρθοδόξου ἱεραποστολῆς.

Δημιουργία στελεχῶν. Ἡ δευτέρα μεγάλη φροντίς τῶν δύο Θεσσαλονικέων ἱεραποστόλων ἦτο ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἀνάδειξις ἰθαγενεῶς κλήρου. Ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν τῆς ἀφίξεώς των ἀφιερώθησαν συστηματικῶς εἰς τὸ ἔργον αὐτό· ἀποιῶνται δὲ σπουδῆν τοῖς ὀξετέροις τῶν μαθητῶν παραδοῦναι τὰ θεῖα μαθήματα. Οὐκ ὀλίγοι γὰρ τῆς διδασκαλικῆς αὐτῶν πηγῆς ἔπινον, ὧν ἔγκριτοί τε καὶ τοῦ χοροῦ κορυφαῖοι Γοράσδος τε καὶ Κλήμης καὶ Ναούμ καὶ Ἀγγελάριος καὶ Σάββας¹². Τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα εἶχον μεταφράσει ἦσαν τὰ πρῶτα ἀναγνωστικά τῆς σλαβικῆς. Ἡ πρόθεσις των ἦτο νὰ ὀργανώσουν τὸ συντομώτερον τὴν σλαβικὴν ἐκείνην ἐπαρχίαν, νὰ τὴν καταστήσουν αὐτοδύναμον με ἐπικεφαλῆς ἐντόπιον κλῆρον καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἀποσυρθοῦν εἰς τὴν μονὴν των¹³. Ὁ βίος τοῦ Κωνσταντίνου ἀναφέρει ὅτι «ἀφοῦ ἔμειναν 40 μῆνες στὴν Μοραβίαν πῆγαν νὰ χειροτονήσουν τοὺς μαθητάς τους»¹⁴. Ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, ἐὰν ἡ πρόθεσις των ἦτο νὰ κατευθυνθοῦν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς τὴν Ρώμην, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ὁποίας ὑπήγετο ἡ Μοραβία. Τὸ «Ἰταλικὸν Συναξάριον»¹⁴ σημειώνει ὅτι τοὺς ἐκάλεσαν ὁ Νικόλαος Ρώμης καὶ ἔσπευσαν· ὁ βίος

τοῦ Μεθοδίου γράφει: «Ὑστερα ἀπὸ τρία χρόνια, ἀφοῦ ἐδίδαξαν τοὺς μαθητάς τους ἐπέστρεψαν. Ὅταν ἦμας ὁ «ἀποστολικὸς» Νικόλαος ἔμαθε γι' αὐτοὺς τοὺς δύο ἀνθρώπους, ἔστειλε νὰ τοὺς καλέσῃ, γιὰτὶ ποθοῦσε νὰ τοὺς δῆ, σὰν ἀγγελοῦ Θεοῦ»¹⁵. Γεγονὸς πάντως παραμένει, ὅτι κατ' ἀρχὴν μὲν ἔμειναν εἰς τὴν Βενετίαν, ἐν συνεχείᾳ δὲ κατηυθύνθησαν πρὸς τὴν Ρώμην πρὸς ἐξομάλυνσιν τῆς καταστάσεως εἰς Μοραβίαν καὶ διάλυσιν τῶν συκοφαντιῶν τῶν λατίνων κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι τοὺς κατηγοροῦν δι' αἰρετικὰς καινοτομίας (ἐνοοῦντες τὴν χρῆσιν τῆς σλαβικῆς γλώσσης καὶ τὴν παράλειψιν τοῦ Filioque, τὸ ὁποῖον σημειωτέον δὲν ἐχρησιμοποιοῦε τότε οὔτε ἡ Ρώμη¹⁶). Ἡ ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητός των τοὺς ἐπέβαλε καὶ εἰς τὸ παπικὸν περιβάλλον καὶ ἐδικαιώθησαν.

Μολονότι οἱ δύο βυζαντινοὶ ἱεραπόστολοι εἶχον σταλῆ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἦσαν ἐκ τῶν σημαίνοντων προσώπων τῶν πατριαρχικῶν καὶ αυτοκρατορικῶν κύκλων, ἐνεπνεόντο εἰς τὰς ἐνεργείας των ἀπὸ βαθυτάτην οἰκουμενικὴν ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία τοὺς ἐδίδε μίαν θαυμαστήν ἄνεσιν καὶ θετικότητα κινήσεων. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀγῶνες των διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς σλαβικῆς γλώσσης μαρτυροῦν τὴν καθαρὰν ὀρθοδόξον οἰκουμενικὴν των συνείδησιν. Ἡ εἰσαγωγή της εἰς τὴν λατρείαν, ὅπως τονίζεται σήμερον ἀπὸ ὅλους τοὺς μελετητάς τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας, ἦτο θεμελιώδους σημασίας διὰ τὸ μέλλον τοῦ σλαβικοῦ κόσμου. «Ἐλάχιστα γεγονότα ὑπῆρξαν τόσον σπουδαῖα εἰς τὴν ἱεραποστολικὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας»¹⁷. Διὰ νὰ κατανοηθῆ τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ποτὲ ἕως τότε εἰς τὴν Δύσιν δὲν εἶχεν ἀντικατασταθῆ ἡ λατινικὴ με μίαν ἄλλην γλῶσσαν. Ἀντιθέτως ἐπεκράτει ἡ θεωρία, ὅτι τρεῖς μόνον γλῶσσαι εἶναι ἱεραὶ καὶ ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν λατρείαν καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ: ἡ ἐβραϊκὴ, ἡ ἑλληνικὴ, καὶ ἡ λατινικὴ. (Θεωρία τῶν τριῶν γλωσσῶν). Διὰ τοῦτο ἡ «καινοτομία» τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων ἐθεωρήθη ἐπανάστασις ὑπὸ τῶν Λατίνων κληρικῶν. «Ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ δὲν φωτίζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους; Ὅλοι δὲν ἀναπνεόμεν ὅμοια τὸν ἀέρα;», ἔλεγεν ὁ Κύριλλος εἰς τοὺς κατηγοροὺς των, ὅταν ἦσαν εἰς τὴν Βενετίαν. «Πῶς δὲν ντρέπεσθε νὰ δέχεσθε μόνον τρεῖς γλῶσσες καὶ νὰ λέτε πῶς οἱ ἄλλες εἶναι κουφές καὶ ἄλαλες;... Ἐμεῖς γνωρίζομε πολλοὺς λαοὺς, ποὺ ἔχουν δική τους γραφὴ καὶ ὑμνοῦν τὸν Θεὸν στὴν γλῶσσα τους· τέτοιου λόγου χάριν εἶναι οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Πέρσαι, οἱ

10. Zdenek R. Dittich, *Christianity in Great-Moravia*, Groningen, 1962 σ. 258.

11. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται διὰ τὸ «Σύνταγμα Κανόνων» τοῦ πατριάρχου Κων/πόλεως Ἰωάννου Σχολαστικοῦ (565—577). Ἰδὲ H. F. Schmid, *Die Nomokanonübersetzung des Methodius*, Leipzig 1922. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ «πατερικά» δάφοροι ἀπόψεις ἔχουν διατυπωθῆ. Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι ἡ μετάφρασις ἔγινε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν συλλογὴν «Ἀνδρῶν ἁγίων βίβλος», σλαβονικὴ μετάφρασις τῆς ὁποίας ὑπάρχει εἰς χειρόγραφον τοῦ 13 αἰ. εὑρισκόμενον ἐν Βενετίᾳ. Ἰδὲ F. Grivec μν. ἔργ. 123.

11α. Migne P. G. 126, 1196.

12. Fr. Grivec, μν. ἔργ. σ. 72.

13. Zitiije Konstantina Filosafo XV.

14. Légende Italique. *Analecta Bollandiana*, Brüssel, 73 (1955), 375 κ. ἐ. Σχετικῶς μετὸ συναξάριον αὐτὸ καὶ τὴν ἱστορικὴν του σημασίαν ἰδὲ: E. Georgiev, *Die Italienische Legende*, Sofia 1939, καὶ P. Meyvaert—P. Devos, *Trois énigmes kyrillométhodiennes de la Légende Italique résolues grâce à un document inédit*. Ἐν *Analecta Bollandiana*, Brüssel, 73 (1955), 388 κ.ἐ.

15. Zitiije Mefodija V-VI. Κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ Dvornik, τὴν ὁποίαν συμμερίζονται ὁ Grivec καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐρευνηταί, οἱ δύο ἀδελφοὶ ἔλαβον τὴν παπικὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου ἀρχικῶς εἶχον φθάσει με σκοπὸν νὰ κατευθυνθοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. F. Dvornik, μν. ἔργ. 296 κ. ἐ. J. Bujnoch, μν. ἔργ. 173.

16. B. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι 1948, σ. 370-371.

17. T. Ware, *The Orthodox Church*, London 1963, σ. 83.

προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σαλτσβούργου κατεδικάσθη ὡς σφετεριστῆς ξένης ἰδιοκτησίας. Ἀφοῦ ἐκακοποιήθη, ἐφυλακίσθη εἰς μονὴν τοῦ Μέλανος Δρυμοῦ²⁴. Δύο καὶ ἥμισυ ἔτη ἔμεινε φυλακισμένος καὶ μόλις τὸν Μάϊον τοῦ 873 ἀπηλευθερώθη καὶ ἀποκατεστάθη εἰς τὸ ἀξίωμα του, κατόπιν μεσολαβήσεως τοῦ νέου πάπα Ἰωάννου Η' (872-882) εἰς τὸν Λουδοβϊκὸν τὸν Γερμανικὸν καὶ τοὺς Βαυαροὺς ἐπισκόπους²⁵. Ἡ τέλεσις ὁμῶς τῆς λατρείας εἰς τὴν σλαβονικὴν ἀπηγορεύθη ρητῶς. Μόνον τὸ κήρυγμα ἐπετρέπετο νὰ γίνῃ εἰς τὴν ἐντοπιαν γλῶσσαν. Κατόπιν τούτου ὁ Μεθόδιος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μοραβίαν, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου κατηγγέλθη ὑπὸ τοῦ Μοραβοῦ ἡγεμόνος Σβιατοπόλκου, ὅτι ἐξήκολούθει νὰ χρησιμοποιεῖ τὴν σλαβονικὴν. Ἐχρειάσθη καὶ πάλιν νὰ ταξιδεύσῃ ὁ Μεθόδιος εἰς τὴν Ρώμην, διὰ νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις καὶ νὰ πείσῃ τοὺς ἐκεῖ παρόντας περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς διαγωγῆς του. Ἠκολουθήθη τακτικὴ ἀνοχῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Η', διὰ νὰ ἀπαγορευθῇ ὁμῶς ὀριστικῶς ἡ χρησιμοποίησις τῆς σλαβονικῆς ὑπὸ τῶν διαδόχων του. Ἡ Ρώμη παρά τοὺς πρώτους ἐλιγμούς της, ἐπανάηθε εἰς τὴν μονολιθικὴν τῆς ἀντίληψιν περὶ γλώσσης. Τῷ 885 ὁ ἅγιος Μεθόδιος ἀπέθανεν εἰς τὴν Μοραβίαν ἐν μέσῳ φοβερῶν ἀντιδράσεων καὶ ραδιουργῶν.

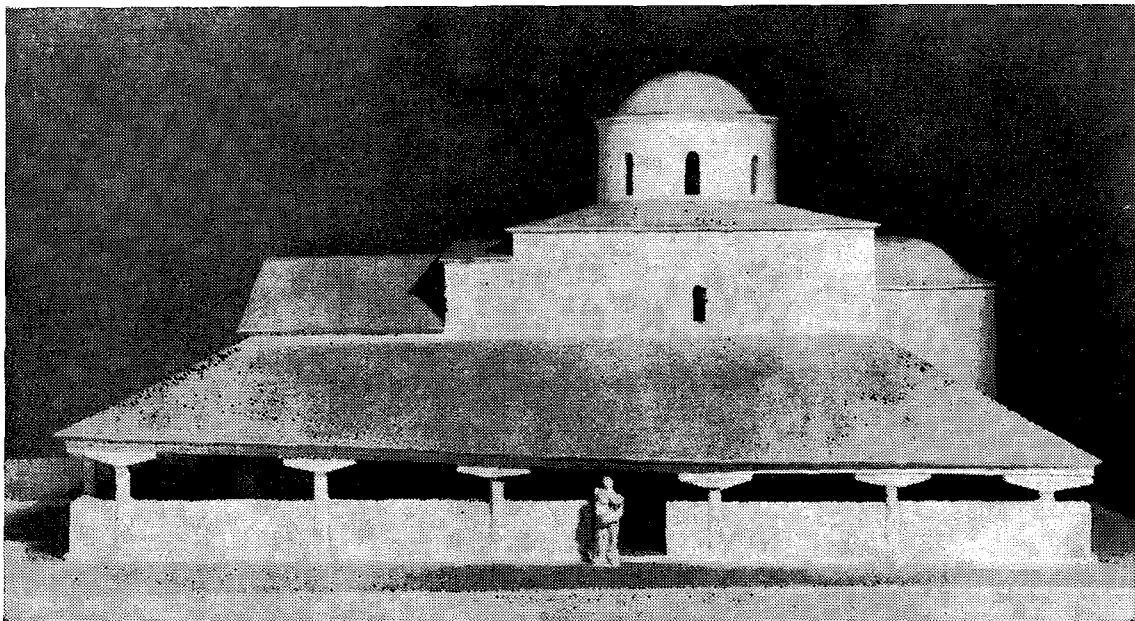
24. Ποῖος ἀκριβῶς ἐφυλάκισε τὸν Μεθόδιον καθὼς καὶ ὁ τόπος τῆς φυλακίσεώς του δὲν ἔχουν μὲ βεβαιότητα ἐξακριβωθῇ. (Ide V. Burr, Konflikt mit den bayerischen Bischöfen, ἐν Cyrillo-Methodiana (Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven) ἐκδ. ὑπὸ M. Hellmann, R. Olesch, B. Stasiewski, F. Zagiba, Köln 1964, σ. 44.

25. Heinz Löwe, Der Streit um Methodius. (Quellen in den nationalkirchlichen Bestrebungen in Mähren und Pannonien in 9. Jahrhundert)—Köln 1948, σ. 20-21. Fr. Zagiba, Neue probleme der Kyrillomethodianischen Forschung, ἐν Ostkirchliche Studien 11 (1962) 67-130.

Διάδοχός του κατώρθωσε νὰ γίνῃ μὲ τὴν εὐνοίαν τοῦ Σβιατοπόλκου ὁ φανατικὸς ἀντίπαλός του, ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Νείτρα Wiching, ἐκ Σουηβίας τῆς Γερμανίας. Οὗτος προσεπάθησε νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ ἔργα τοῦ ἔργου τῶν βυζαντινῶν ἱεραποστόλων. Τὰ ἐπόμενα ἔτη ἀπηγορεύθη αὐστηρῶς ἡ σλαβονικὴ γλῶσσα εἰς τὴν θείαν Λειτουργίαν, ἐπεβλήθη ἡ προσθήκη τοῦ Filioque εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ παρεμερίσθη κάθε τι, τὸ ὁποῖον εἶχε σχέσιν μὲ τὸν Μεθόδιον καὶ Κύριλλον. Οἱ κυριώτεροι μαθηταὶ των συνελήφθησαν ἢ ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς Μοραβίας, ἄλλοι δὲ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Εἰς τὸ ΧΙ καὶ ΧΙΙΙ κεφάλαιον τοῦ βίου τοῦ Κλήμεντος ἐξιστοροῦνται μὲ ἀνατριχιαστικὰς λεπτομερείας οἱ διωγμοί, τοὺς ὁποῖους ὑπέστησαν περίπου 200 μαθηταὶ τοῦ Μεθοδίου: «Τοὺς μὲν ἀπανθρώπως ἠκίζοντο, τῶν δὲ τὰς οἰκίας διήπαζον μινύντες ἀσεβεῖα πλεονεξίαν, ἄλλους γυμνοὺς ἐπ' ἀκανθῶν ἔσυρον, καὶ ταῦτα γέροντας ἄνδρας καὶ τοὺς δαβιτικὸς ὄρους τῆς ἡλικίας ὑπερτηδήσαντες. Ὅσοι δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἦσαν νεώτεροι, τούτους δὴ τοῖς Ἰουδαῖοις ἐπώλουν, οἱ τῆς Ἰούδα μοῦρας καὶ τῆς ἀγχόνης ἐπάξιον»²⁶. Ἡ σλαβονικὴ βιογραφία τοῦ Ναοῦμ διηγεῖται, ὅτι εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Βενετίας, ὅπου ἐπωλοῦντο ὡς δοῦλοι, κρατικὸς ὑπάλληλος τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου ἐξηγόρασε τοὺς μαθητὰς τοῦ Μεθοδίου. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐλευθερωθέντες ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα των, ὠρισμένοι ὁμῶς ἐζήτησαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν εἰς τὴν Κων/πολιν, ὅπου τοὺς ἐπαρουσίασεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα²⁷.

26. Βίος... Κλήμεντος Ἀρχιεπισκόπου Βουλγάρων, Migne P.G. 126, 1213, 1216.

27. Zitiije Nauma, Lavrov 181, καὶ παρὰ Z. Dittrich μν. ἐργ. σ. 294.

Ἀναπαράστασις βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ 9' αἰῶνος εἰς Στάρε Μέστο τῆς Μοραβίας.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἱεραποστολή εἰς τὴν Μοραβίαν μὲ τὸν διωγμὸν τῶν μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου ἠτόνησεν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σβιατοπόλκου ἠκολούθησε καὶ ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους· μετὰ δὲ τοῦ 906 καὶ 910 διελύθη τοῦτο ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν νέων κατακτητῶν τῆς χώρας Μαγυάρων (Οὐγγρων).

Ἐὰν θὰ ἤθελε λοιπὸν κανεὶς νὰ ἐξετάσῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας τῶν δύο βυζαντινῶν ἱεραποστόλων ἀρχὰς τοῦ Ἰ' αἰῶνος θὰ ἔπρεπε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ πλήθους ἀποτυχίας. Ἐδῶ ἡμῶς ἀκριβῶς εὐρίσκειται τὸ ἀξιοπρόσεκτον (απαράδοξον). Τὸ ἐξωτερικῶς καταρρεῦσαν ἔργον τῶν δύο Θεσ/κέων ἀδελφῶν ἔφερεν ἀργότερον τὰ σοβαρώτερα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς ἀποτελέσματα. Ὁ ἀκόκκος τοῦ σίτου», ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Κυρίου ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν καὶ ἀπέθανε, ἔφερεν (καρπὸν πολλόν) (Ἰωάν. β' 24). Ἐκ τῶν διασκορπισθέντων μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου ἄλλοι εἰργάσθησαν ἱεραποστολικῶς εἰς τὴν Βοημίαν, μερικοὶ εἰς τὴν Πολωνίαν, οἱ περισσότεροι δὲ κατέφυγον εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους. Ἐπτὰ ἐξ αὐτῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Κλήμεντα, ὁ ὁποῖος διέπρεψεν διὰ τὴν φιλολογικὴν του δραστηριότητα καὶ τὸ ἀποστολικὸν του πνεῦμα, κατέφυγον εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅπου ὁ Βόρις-Μιχαὴλ τοὺς ὑπεδέχθη μετὰ χαρᾶς. Ἐκεῖ συνεχίσθη καὶ ἐπεξετάθη τὸ ἔργον τῶν δύο Ἑλλήνων ἱεραποστόλων. Ὁ Κλήμης μὲ τοὺς συνεργάτας του ἱδρυσεν μονὴν καὶ σχολεῖον καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν μεταφρασίν Ἑλλήνων συγγραφέων διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνύψωσιν τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ. Πολλοὶ ναοὶ καὶ πηγαὶ φέρουν ἀκόμη σήμερον τὸ ὄνομα τῶν βυζαντινῶν ἱεραποστόλων, ὁ μητροπολιτικὸς δὲ ναὸς τῆς Σόφιας φέρει τὸ ὄνομα τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Ὅσοι ἐκ τῶν διωχθέντων μαθητῶν τῶν κατέφυγον εἰς Βοημίαν ἐδίδασκαν ἐκεῖ τὰ σλαβικὰ γράμματα, κατέστησαν γνωστὴν τὴν σλαβονικὴν λειτουργίαν καὶ ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Τσέχων. Ὁπὼς σημειῶναι ὁ F. Dvornik, ἀτόση ἦτο ἡ ζωτικότης τῆς νέας διδασκαλίας, τὴν ὁποίαν εἶχον φέρει ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, ὥστε ἂν καὶ αὐτοὶ ἦσαν χωρισμένοι ἀπὸ τὴν πηγὴν, τὸ Βυζάντιον, καὶ ὑπέκειντο εἰς ἀκαταπαύστους ἐπιθέσεις ἀπὸ τὸν λατινικὸν κλήρον, ἐν τούτοις ὁ χριστιανισμὸς ἦνθησεν εἰς τὴν Βοημίαν καθ' ὅλον τὸν Ἰ' αἰῶνα. Ἡ Αὐλὴ τῆς Πράγας ἔγινε κέντρον προηγμένου πολιτισμοῦ. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἅγιος Βενσεσλάβ (δοῦξ τῆς Βοημίας) ἐγνώριζε λατινικά, σλαβικά καὶ ἑλληνικά, τὸ δὲ μαρτύριόν του κατὰ τὸ 929 ἱστορήθη ὑπὸ ἀνωμόμου μαθητοῦ τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων εἰς βιογραφίαν ἢ ὁποία θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότερον ἀριστούργημα τῆς τσεχικῆς φιλολογίας»²⁸. Ἀπηχεῖ τὴν γνώμην ὅλων τῶν μελετητῶν τῆς ἱστορίας ὁ Fr. Grivec χαρακτηρίζων τὸν Κύριλλον «ζηλωτὴν ἀγγελιαφόρον τῆς πίστεως κατὰ τὸ ἀποστολικὸν πρότυπον, φορέα πολιτισμοῦ, ἀνυπέβλητον θεμελιωτὴν τῆς σλαβικῆς γραπτῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας», τὸν δὲ Μεθόδιον «μέγαν πρίγκηπα

τῆς Ἐκκλησίας» ὁ ὁποῖος «ἐβάστασεν εἰς τοὺς ὄμους του ἓν ἔργον γιγαντιαῖον»²⁹. Προϋπόθεσις ἡμῶς τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου ὑπῆρξεν ὁ πόνος, ἡ αὐτοθυσία, ἡ ὀλόψυχος ἄρσις τοῦ Σταυροῦ.

Ἰπάρχουν μερικοὶ οἱ ὁποῖοι σκέπτονται τὴν ἱεραποστολὴν μὲ ρωμαντικὴν αἰσιοδοξίαν, ὡς μίαν «δημιουργίαν», τύπου κοσμικοῦ, μὲ τάσεις ὠραιοποιήσεως ἢ ἡρωοποιήσεως. Δὲν ὑπάρχει πλέον ἐπικίνδυνος ψευδαίσθησις ἀπὸ αὐτὴν. Ἡ ἱεραποστολή θὰ παραμένῃ πάντοτε ΟΔΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ—μὲ ὅλας τὰς συνεπειὰς τοῦ πράγματος. «Καθὼς ἀπέσταλκέν με ὁ ὁ πατήρ, καὶ γὰρ πέμπω ὑμᾶς» (Ἰωάν. κ' 21), εἶπεν ὁ Κύριος εἰς τοὺς Ἀποστόλους. Αὐτὸ τὸ «καθὼς» καθορίζει τὸν τρόπον, τὸν τύπον, τὴν τακτικὴν τῆς θεοδόξου ἱεραποστολῆς· αὐτὸ δὲ σημαίνει «κένωσιν», ταπεινώσιν, μορφὴν δούλου, ἀνυπόκριτον ἀγάπην, ὑ-

Ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ Γ'.

πακοὴν εἰς τὸν Θεὸν μέχρι θανάτου σταυροῦ (Φιλίπ. β' 7-8). Χωρὶς αὐτὴν τὴν διάθεσιν οἰαδῆποτε σκέψις περὶ ἱεραποστολῆς ἀποτελεῖ ἀφελῆ ρωμαντισμὸν καὶ ἐπιπολαιότητα. Μὲ τὴν συνειδητὴν ὁμῶς ἀποδοχὴν τῆς πορείας θυσίας διὰ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ Εὐαγγελίου «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» ἡ ἱεραποστολικὴ ζωὴ ἀποκτᾷ μοναδικὸν βάθος καὶ νόημα, ἀνέκφραστον δύνάμιν καὶ πληρότητα. «Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται» εἶπεν ὁ Κύριος καὶ «ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με» (Ματθ. ι' 40). Αὐτὴ ἡ «ταύτισις» τοῦ ἱεραποστόλου μὲ τὸν Χριστόν—αὐτὸν ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Ὄν καὶ ἡ Ζωή, τὸ Ἰστατον, τὸ ὁποῖον ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιθυμήσῃ—εἶναι κεντρικὸν βίωμα τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου. Τὰ ἀποτελέσματα δὲν δύναται νὰ προκαθορισθοῦν—οὔτε σταθμίζονται ἐκ τῶν ἀμέσων, ἐξωτερικῶν ἐπιτυχιῶν. Τὸ ἔργον τῶν δύο κορυφαίων τῆς βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς ἀποτελεῖ σαφῆ περὶ αὐτοῦ ἀπόδειξιν. Αἱ εὐεργετικαὶ πάντως ἀάλυσιδωταὶ ἀντιδράσεις διὰ τὴν ζωὴν τῆς ὅλης Ἐκκλησίας εἶναι ἀνεκτίμητοι.

Ἀρχιμ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ

29. F. Grivec, μν. ἐργ. σ. 231 καὶ 232.

28. F. Dvornik, The Diffusion of Greek Culture, ἐν Geographical Magazine 1946, σ. 298.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ πολιτισμοῦ δυσκόλως δύναται νὰ ὑποδειχθῇ ἕτερον ἔργον τόσον τεράστιον ὡς πρὸς τὰς συνεπείας του, μὲ τόσην μεγάλην ἱστορικὴν σημασίαν, ὅπως εἶναι τὸ ἔργον τῶν φωτιστῶν τῶν Σλαύων ἀγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Μόνον τὸ γεγονός αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὸ μέγα, συνεχῶς αὐξανόμενον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ἀγίους Ἀδελφούς, ἰδίᾳ εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον, ὅπου ἡ Κυριλλομεθοδιανὴ παράδοσις ὑπῆρξε καὶ παρέμεινε ἡ γρανιτώδης βᾶσις τοῦ σλαβικοῦ πνευματικοῦ καὶ ὕλικου πολιτισμοῦ...

Ἐγράφησαν ἐξαιρετικῶς πολλὰ διὰ τὸ Κυριλλομεθοδιανὸν πρόβλημα. Ἐχει δημιουργηθῆ τεραστία ἐπιστημονικὴ φιλολογία, καθὼς καὶ ἐκλαϊκευτικὴ τοιαύτη, ἀποσκοπούσα εἰς τὸ νὰ διδάξῃ τὰ εὐρέα στρώματα τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ ἔργου καὶ τῶν ὑποθηκῶν τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὑπάρχει εἰσέτι σειρά προβλημάτων ἐκ τῆς Κυριλλομεθοδιανῆς ἱστορίας, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν φωτισθῆ ἐπαρκῶς λόγω ἐλλείψεως πειστικῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν. Ὑπάρχουν καὶ τοιαῦτα προβλήματα τὰ ὁποῖα, ἕνεκα τοῦ ἰδιόζοντος χαρακτήρος των, δὲν ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον λεπτομεροῦς ἐξετάσεως. Ἐνια δὲ ἐξ αὐτῶν συγκινοῦν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν καὶ εἶναι ἰδιαίτερος οἰκεία εἰς τὴν πιστεύουσαν καρδίαν. Τοιοῦτον εἶναι, κατὰ τὴν κρίσιν μας, καὶ τὸ ἐνταῦθα προκείμενον θέμα. Τοῦτο, βεβαίως, ἐνδιαφέρει καὶ αὐτὴν τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, διότι εἶναι ἡ κλεῖς διὰ τὴν λύσιν σειράς μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένων προβλημάτων, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀπαιτεῖ θεμελιώδη καὶ βαθεῖαν ἐξέτασιν, ἀλλ' ἡμεῖς εἴμεθα ἡναγκασμένοι νὰ ἀρκεσθῶμεν ἐνταῦθα εἰς πολὺ ὀλίγα.

Γεννηθέντες εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ διαπαιδαγωγηθέντες ἐν αὐτῇ, οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπῆρξαν πιστὰ τέκνα αὐτῆς. Ἀνατραφέντες ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας διὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς Ὁρθοδοξίας, οὗτοι ἀφιέρωσαν ὁλόκληρον τὴν ζωὴν των καὶ ὅλην τὴν δραστηριότητά των εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, σπείροντες μὲ ἀποστολικὸν ζῆλον τοὺς κεχαριτωμένους σπόρους τοῦ θεοῦ λόγου μεταξὺ τῶν διψῶντων χριστιανικὴν παιδείαν σλαβικῶν λαῶν. Εἰς τὸ ἱεραποστολικὸν τῶν ἔργων ἀνεδείχθησαν ἔσοχοι διαλεκτικοί, ἀπολογηταὶ τῆς πίστεως καὶ φλογεροὶ ὑπερασπισταὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ὁρθοδόξου «Πιστεύω». Τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως Νικαίας—Κωνσταντινουπόλεως ἦτο διὰ τοὺς ἀγίους Ἀδελφούς τὸ ἱερώτερον πρᾶγμα. Εἰς τὰς θεολογικοδογματικὰς των ἀπόψεις ἔχονται αὐστηρῶς τούτου, μιμούμενοι τοὺς γίγαντας τῆς ὀρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως. Οὕτω λ.χ. ὁ ἅγ.

Κωνσταντῖνος ὁ Φιλόσοφος διετέλει ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τοῦ ἁγ. Γρηγορίου Θεολόγου, ἡ γοητεία τοῦ ὁποῖου ἦτο εὐρέως διαδεδομένη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀπὸ τὴν θεολογίαν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἁγ. Πατρὸς διδάσκεται ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Φιλόσοφος καὶ αὐτὸν μιμεῖται.

Ἡ θεολογία εἶναι διὰ τοὺς ἀγίους Ἀδελφούς ἀνωτέρα ἐπιστήμη, μὲ τὴν ὁποίαν μόνον ἐκλεκτοὶ δύνανται νὰ ἀσχολοῦνται. Κατὰ τὸ βάθος αὐτῆς καὶ ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν προβλημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται, αὕτη ὑπερβαίνει τὴν φιλοσοφίαν. Αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιώδες, διότι ἡ θεολογία εἶναι ἐπιστήμη περὶ τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ Θεὸς εἶναι ὁ Δημιουργὸς καὶ ὁ Προνοητὴς, ἡ ὑπερτάτη δύναμις καὶ Σοφία.....

Θεογνωσία.

Ὁ ἁγ. Κωνσταντῖνος ὁ Φιλόσοφος διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἀγιότητα του εἶναι ἀπρόσιτος εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, διὸ καὶ ὁ προφήτης λέγει: «Τὴν γενεὰν Αὐτοῦ τίς διηγῆσεται;» (Ἠσ. 53,8). Ὁ δὲ ἁγ. ἀπόστολος Παῦλος γράφει: «Ὡς βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα Αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ Αὐτοῦ!» (Ρωμ. 11,33). Ὁ ἁγ. Κύριλλος ἐπίσης παρομοιάζει τὸν χριστιανικὸν Θεὸν πρὸς πέλαγος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ὅλοι εἰς θέσιν νὰ διαπλεύσουν. Πολλοὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ πέλαγος αὐτό, ἐπιδιώκοντες νὰ ἐνοήσουν καὶ αἰσθανθῶν τὴν θεῖαν οὐσίαν, καθὼς καὶ νὰ ἐπικοινωνήσουν πνευματικῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τῆ πίστει καὶ τῆ διανοίᾳ χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ταπεινῶς ζητοῦν τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, δίδεται αὐτῇ ἡ ἀσύγκριτος χαρὰ. Τοὺς δὲ ἀσθενεῖς τῆ πίστει καὶ τῆ διανοίᾳ, ἐπὶ πλέον δὲ ἀλαζόνας ἀνθρώπους, σπερουμένους τῆς θείας βοήθειας καὶ ἐξουθενωμένους ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ των, ὁ ἰσαπόστολος τῶν Σλαύων παρομοιάζει πρὸς ἀπαρασκεύους οἰακοστρόφους, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νὰ διαπλεύσουν καὶ κατακτήσουν τὸ ἀχανές πέλαγος μὲ σάπια καράβια, ἀλλὰ ἡ βυθίζονται ἢ, ριπταζόμενοι ὑπὸ τῶν κυμάτων, ματαίως ἀναζητοῦν εὐδίων λιμένα διὰ νὰ ἀναπαυθοῦν. Οἱ ἀνθρωποι αὐτοὶ μόνον των ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐκτιθέμενοι εἰς τὰς βιοτικὰς τρικυμίας, περιπίπτουν εἰς αἰρέσεις καὶ πλάνας καὶ ἀπόλλυνται. Ἐντελῶς δὲ διαφόρως ἔχει τὸ ζήτημα τῆς θεογνωσίας εἰς τὰς ἄλλας θρησκείας, ἐκτὸς τῆς χριστιανικῆς. Ταύτας ὁ ἁγ. Κύριλλος θεωρεῖ ἀνθρωπίνους διδασκαλίας, ὁμοίας πρὸς ἀβαθῆ θάλασσαν, τὴν ὁποίαν ἕκαστος (μικρὸς καὶ μέγας), ἀνευ ἰδιαιτέρων προσπαθειῶν, δύναται νὰ διαβῇ. Αὐταὶ αἱ διδασκαλίαι καὶ θρησκείαι δὲν ἐξέρχονται τῶν ὁρίων

τῶν ἀνθρωπίνων ἀντιλήψεων καὶ δυνάμεων, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἕκαστος δύναται νὰ τὰς ἐπιτύχη καὶ κατακτήσῃ... Εἰς τὴν ὀρθόδοξον χριστιανικὴν δογματικὴν ὁμως ὑπάρχει σειρά ζητημάτων τὰ ὁποῖα, κατὰ τοὺς ἁγίους Ἀδελφούς, μόνον οἱ πλουσίως πεπρωτισμένοι διὰ θείας χάριτος καὶ πεφωτισμένοι διὰ θείου φωτὸς ἐκλεκτοὶ δύναται θεμελιωδῶς νὰ ἐννοήσουν καὶ πιστῶς νὰ ἐρμηνεύσουν. Ἐν ἐξ αὐτῶν τῶν ἀνεφίκτων μυστηρίων εἶναι καὶ τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος δόγμα, ἡ ἐξήγησις τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν ἔμπνευσιν. Διὰ τοιαύτης ἦσαν πεπρωτισμένοι καὶ οἱ ἅγιοι Ἀδελφοί, ἰδίως ὁ φιλόσοφος Κωνσταντῖνος—Κύριλλος. Οὗτος ἐξηγεῖ τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος δόγμα ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Συμβόλου Νικαίας—Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὑπὸ τὴν ὑπογραμμισθεῖσαν ἐπίδρασιν τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Κληθεὶς νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν εἰς τὴν χώραν τῶν Σαρακηνῶν, ὁ ἁγ. Κύριλλος ἀπαντᾷ: «Μετὰ χαρᾶς θὰ μεταβῶ διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ὑπάρχει τι ἐνδοξότερον δι' ἐμὲ εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ζῶ καὶ νὰ ἀποθάνω διὰ τὴν Ἁγίαν Τριάδα;». Μὲ τὸν αὐτὸν ἀποστολικὸν ζῆλον οὗτος ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν πρόσκλησιν εἰς ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν μεταξὺ τῶν Χαζάρων, ὧν πρόθυμος «νὰ ὑπάγῃ πεζῇ, ἀνυπόδητος, ἄνευ οὐδενός», ὡς ὁ Κύριος ἐνετείλατο τοῖς μαθηταῖς Αὐτοῦ νὰ εὐαγγελίζωνται. Καὶ ἀληθῶς, ἀφοσιωθεὶς εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ μὲ ἀγάπην μέχρι θυσίας, ὁ ἁγ. Κύριλλος ἐξεπλήρωσε λαμπρῶς τὰς ἱεραποστολάς του, ὑπερασπίσας καὶ βαθύτατα, μετὰ φιλοσοφικοθεολογικῆς ἐπιδεξιότητος, ἐξηγήσας τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος δόγμα.

Ἁγία Τριάς.

«Ὁ Θεὸς Πατὴρ, ὁ Θεὸς Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τρία πρόσωπα ἐν μιᾷ οὐσίᾳ», διδάσκουν οἱ ἅγιοι Ἀδελφοί. Εἰς ἐστὶ ὁ Θεὸς—Πατὴρ, Παντοκράτωρ καὶ Ποιητὴς πάντων τῶν ὁρατῶν καὶ τῶν ἀόρατων. Οὗτος εἶναι ἀναρχος, ἀόρατος, ἀσύλληπτος, ἀτρεπτος καὶ ἄπειρος. Ὁ Θεὸς—Λόγος, τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνάρχως, ἐκτὸς τοῦ χρόνου, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀνέτειλεν (ἐξέλαμψεν) ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Δι' οὗ (τοῦ Λόγου) τὰ πάντα ἐγένετο καὶ ἀληθῶς ὑπάρχει. Τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται μόνον, καλεῖται Θεὸς καὶ δοξάζεται ὡς τοιοῦτος ἐξ ἴσου μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁμοούσιος Αὐτοῖς καὶ ὡς διαμένων μετ' αὐτῶν. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ζωοποιεῖ τὸ πᾶν. Δι' αὐτοῦ τὸ πᾶν ὑπάρχει καὶ διατηρεῖται. Ἡ Ἁγία Τριάς δοξάζεται καθ' ὑποστάσεις (τ. ἔ. κατὰ πρόσωπα), ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει ἰδιαιτέρα γνωρίσματα καὶ πρέπει νὰ δοξάζεται ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως, διαφυλασσομένων τῶν ἰδιαιτέρων γνωρι-

Ὁ ἁγ. Μεθόδιος, ἀρχιεπίσκοπος Μοραβίας.
Τοιχογραφία τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Ρίλας.

σμάτων Αὐτῶν. Ποῖα εἶναι τὰ γνωρίσματα αὐτά; Ἴδιον τοῦ Θεοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ ἀγέννητον. Οὗτος εἶναι αἴτιος Αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπάρχουν ἐξ Αὐτοῦ. Ἴδιον τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ γέννησις (τὸ γεννητόν), τοῦ δὲ Ἁγίου Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Γεννώμενος καὶ ὁ ἐκπορευόμενος εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς (ἐξ Αὐτοῦ ἐξέλαμψαν) ὡς φῶς ἐκ φωτός, ἐν τριλαμπές, τρισήλιον φῶς ὑπάρχει ὑπεράνω ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Καὶ οὕτω εἰς εἶναι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν οὐσίαν. Οὗτος εἶναι ἀδιάρητος καὶ ἀχώριστος, ἔχων δόξαν καὶ ἐξουσίαν, αἱ ὁποῖαι ἐκδηλοῦνται

ἐν μιᾷ βουλή καὶ θελήσει (ἐν μιᾷ σκέψει καὶ βουλήσει), ἐν μιᾷ δυνάμει καὶ μιᾷ ἐνεργείᾳ. Τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀδιαιρέτως διακρίνονται κατὰ τὰ ἐκάστω ἐξ Αὐτῶν προσιδιάζοντα γνωρίσματα. Δὲν δύναται νὰ ταυτίζεται ὁ γεννηθεὶς Υἱὸς μετὰ τοῦ ἀγεννήτου Πατρὸς, οὔτε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται καὶ συγκεχυμένα λόγω τοῦ ἀδιαιρέτου καὶ τῆς ἐνότητος κατὰ τὴν οὐσίαν. Ἀλλὰ ἐν τῇ ἐνότητι ταύτῃ κατὰ τὴν οὐσίαν νὰ θεωρῶνται διάφορα μόνον κατὰ τὰ προσωπικά Αὐτῶν γνωρίσματα. Διότι ταῦτα χωρίζονται ἀδιαιρέτως καὶ ἐνοῦνται κεχωρισμένως. Τὰ τρία πρόσωπα εἶναι μία Θεότης καὶ ἡ Θεότης Αὐτῶν εἶναι μία ἐν Τριάδι. Ὄταν ἐνώνουν τὰ πρόσωπα εἰς μίαν θείαν οὐσίαν, οἱ ἅγιοι Ἀδελφοὶ τὰ χωρίζουν θεοσεβῶς, ὅταν δὲ τὰ χωρίζουν κατὰ τὰ προσωπικά των γνωρίσματα, οὗτοι τὰ ἐνώνουν θεοπρεπῶς, θεοσεβῶς. Οὕτω διδάσκουν οἱ ἅγιοι Ἀδελφοὶ «διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν τριθεϊαν καὶ ἰδίως τὴν πολύθεον ἀθεϊαν», ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἀνισότητά μεταξὺ τῶν προσώπων. Διότι ἐν τῇ ὁμοουσίᾳ Τριάδι δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη μεγαλύτερος ἢ μικρότερος, εἴτε κατὰ τὴν οὐσίαν, εἴτε κατὰ τὴν Θεότητα. Τοιουτοτρόπως οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος εἶναι ἐξ ἴσου ξένοι πρὸς τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ τὴν παραφροσύνην τοῦ Σαβελίου, τὰς ὁποίας οὗτοι ἀποδοκιμάζουν καὶ καταδικάζουν.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐπιδιώκει νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὴν θεολογικὴν του σκέψιν, καθιστῶν αὐτὴν προσηλωτὴν εἰς τὸ κοινόν, βεβαίως ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατὸν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοιούτων ἀσυλλήπτων δογματικοθεολογικῶν προβλημάτων. Κατὰ τὴν συζήτησίν του μετὰ τῶν Χαζάρων καὶ Ἰουδαίων, ὑπερασπίζων τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος δόγμα, ὁ ἰσαπόστολος λέγει: «Πρέπει νὰ τιμᾶται ὁ Θεὸς ἐν τρισὶ Προσώποις, διότι μήπως δὲν τιμᾷ ἀληθῶς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν τιμᾷ μόνον ἐσέ, τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τὸν λόγον σου καὶ τὸ πνεῦμά σου! Οὕτω συμβαίνει καὶ μετὰ τὸν Θεόν!». Διὰ νὰ δώσῃ ὀφθαλμοφανῆ ἐξήγησιν τῆς Ἁγίας ὁμοουσίου Τριάδος, οὗτος λαμβάνει ὡς παράδειγμα τὸν ἥλιον μετὰ τὴν θερμότητα καὶ τὸ φῶς του. Ὅπως ὁ κύκλος τοῦ ἡλίου εἶναι ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους, οὕτως εἶναι ἀναρχος καὶ ἀπειρος καὶ ὁ Κύριος. Ὅπως ὁ ἥλιος ἐκπέμπει φῶς καὶ θερμότητα διὰ τὴν ὑφ' ἡλίου κτίσιν, οὕτως ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς γεννᾶται ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ—ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ Πατρὸς— οὕτω καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα (ὅπως ἡ θερμότης τοῦ ἡλίου) ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται καὶ τὰ πάντα ζωοποιεῖ. Καὶ ὅπως ὁ ἥλιος, τὸ φῶς καὶ ἡ θερμότης του δὲν εἶναι τρία τινά, κεχωρισμένα ἀλλήλων, ἀλλὰ ἐν ὅλῳ, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι τρεῖς θεοὶ, ἀλλὰ εἰς Θεὸς ἐν τρισὶ προσώποις.

Ἐνσάρκωσις.

Ἐπεξηγοῦντες τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος δόγμα, οἱ ἅγιοι Ἀδελφοὶ διδάσκουν ὅτι τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ Θεὸς Λόγος, κινούμενον ὑπὸ ἀφάτου φιλανθρωπίας καὶ εὐεργετικῆς εὐσπλαγχνίας, δὲν ἀνέχεται νὰ βλέπῃ μέχρι τέλους τὸ ἀνθρώπινον γένος αἰχμάλωτον τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀμαρτίας. Εὐδοκίᾳ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ συνεργείᾳ τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοποιοῦ Πνεύματος, χωρὶς νὰ ἀποχωρισθῇ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς καὶ χωρὶς νὰ ἀφήσῃ τὴν θεοπρεπῆ τιμὴν ὑπὸ οἰανδήποτε ἔποψιν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκουσίως ἐκένωθη καὶ ἐσαρκώθη ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ τῆς Παναγίας, τῆς ἀληθῶς ἐνδόξου Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας, ἡ ὁποία προηγουμένως ἐκαθάρισε τὴν ψυχὴν καὶ τὴν σάρκα αὐτῆς διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀπαντῶν εἰς τὰς εἰρωνικὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἰουδαίων, εἰς τοὺς ὁποίους ἤχει παραδόξως ὁ Λόγος περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως, ὁ ἅγ. Κύριλλος ἀναφέρει σειρὰν ἀποδείξεων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ προβαίνει εἰς τὰς ἐξῆς συγκρίσεις: «Ἐάν ὁ Θεὸς ἠδύνατο νὰ χωρέσῃ εἰς βάλαντον (εἰς τὸ ὄρος Χορήβ), εἰς νεφέλην, καὶ εἰς θύελλαν καὶ εἰς κἀπνόν, πῶς δὲν δύναται νὰ χωρέσῃ εἰς ἀνθρωπίνην σάρκα, καὶ δὴ εἰς ἀναμάρτητον, δικαίαν παρθένον; Ἐάν τις ἀσθενῇ, δύναται νὰ θεραπεύσῃ ἄλλον (ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν); Οὔτε τὸν ἑαυτὸν του οὔτε τὸν ἄλλον δύναται νὰ θεραπεύσῃ. Ὄταν δὲ ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος νοσῇ καὶ ἔχει φθάσει μέχρι τῆς ἀπωλείας, ποῖος δύναται νὰ τὸ ἀνακαινίσῃ εἰ μὴ ὁ ἴδιος ὁ Δημιουργός; Διὸ καὶ ὁ Μωϋσῆς, ἐκτείνων τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεόν, λέγει ἐν τῇ προσευχῇ του διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: «Διὰ τοῦτο, οἰκτίρμον Θεέ, μὴ ἐμφανίζῃσαι εἰς ἡμᾶς ἐν βροντῇ καὶ ἀστραπῇ καὶ ἐν φωνῇ σάλπιγγος, ἀλλὰ κατασκήνωσον ἐν τῇ κοιλίᾳ ἡμῶν, αἴρων τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν».

Χριστολογία καὶ σωτηριολογία.

Διὰ τῆς σαρκώσεώς του ὁ Θεὸς Λόγος ἐγένετο ἄνθρωπος κατὰ πάντα, πλην τῆς ἀμαρτίας. Ἐνδύμενος τὴν θνητὴν, φθαρτὴν καὶ πεπερασμένην (ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι εἶναι προσηλωτὴ δι' ἐξεικόνισιν) φύσιν, Οὗτος ἐγένετο εἰς ἐκ δύο φύσεων, θείας καὶ ἀνθρωπίνης (τ.ἔ. Θεάνθρωπος), ὁ Ὅποῖος μένει τέλειος ἐν πᾶσι, ἄτρεπτος κατὰ τὴν Θεότητα, ὁμοίως δὲ τέλειος καὶ ἄτρεπτος κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, Θεὸς ὢν κατὰ τὴν φύσιν, γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἀνεκφράστως καὶ ἀσπύρως πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ εἶναι κατὰ τὴν φύσιν Θεός, προσέλαβεν ἀνθρωπίνην φύσιν. Καὶ μετὰ τὴν ἐνσάρκωσίν Του, ὁ Θεὸς Λόγος μένει εἰς Υἱὸς ὁμοούσιος κατὰ τὴν θεότητα τῷ Θεῷ Πατρί, ὁμοίος δὲ ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ μετὰ τὴν ἐνσάρκωσιν Οὗτος διετήρησεν ἀσυγ-

χύτως καὶ ἀτρέπτως τὰς διαφορὰς τῶν δύο φύσεων, αἱ ὁποῖαι ἠνώθησαν εἰς μίαν θεανδρικήν προσωπικότητα μὲν ἐν σῶμα. Πρόκειται, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἁγίων Ἀδελφῶν, περὶ καινῆς καὶ θαυμαστῆς ἐνώσεως τῆς ἐκχυθείσης θεότητος καὶ τῆς προσληφθείσης ἀνθρωπότητος. Ἄλλ' ἔτι παραδοξότερον εἶναι, ὅτι μετὰ τὴν πρόσληψιν τῆς σαρκὸς γεννᾶται Θεός. Διότι ὁ Λόγος, ὡς τέλειος Θεός, ἠνώθη μετὰ τελείου Ἀνθρώπου εἰς ἐν σῶμα. Οἱ ἅγιοι Ἀδελφοί, ὁμολογοῦντες δύο τελείας φύσεις ἐν Χριστῷ, ὁμολογοῦν ταυτοχρόνως καὶ τὰς προσιδιζούσας ἐκάστην ιδιότητα, θέλησιν καὶ ἐνέργειαν. Ἄφοῦ ὑπάρχουν δύο φύσεις, πρέπει νὰ ἀναγνωρισθοῦν ἐν αὐταῖς καὶ δύο θελήσεις καὶ ἐνέργειαι. Μόνον τοιοῦτοτρόπως διαφυλάσσεται ἡ ἀληθινή, ἡ τελεία ἐνωσις τοῦ ὄλου· μόνον τοιοῦτοτρόπως διαφυλάσσεται ἡ διάκρισις (ἢ διαφορὰ) τῶν φύσεων. Διότι δὲν ὑπάρχει φύσις ἀνευ βουλήσεως (θελήσεως, ἐπιθυμίας) καὶ ἐνεργείας (δράσεως). Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ φανεροῦται διὰ τῶν δύο φύσεων. Ὡς Θεός, Οὗτος εἶχε θεῖαν βούλησιν καὶ ἐνέργειαν, ὡς ἄνθρωπος δὲ ἀνθρωπίνην βούλησιν καὶ ἐνέργειαν ἐν σημείοις καὶ ἐκδηλώσεσιν. Θεϊκῶς ἐφανερῶτο διὰ θαυμάτων, ἀνθρωπίνως δὲ διὰ κοινῶν ἔργων. Ἄλλ' ἐν Αὐτῷ ἡ μία θέλησις δὲν ἀντέβαινε εἰς τὴν ἑτέραν, ἡ μία ἐνέργεια εἰς τὴν ἑτέραν, διότι ὁ προσληφθεὶς (ἄνθρωπος) ὑπετάσσετο εἰς τὸν προσλαβόντα (Θεόν). Πληρεστάτην παράστασιν καὶ ἀκριβεστάτην ἔκφρασιν αὐτῆς τῆς τελείας ἐνότητος καὶ ἀρμονίας μεταξύ τῶν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ, τῶν δύο θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν ἐν Αὐτῷ παρέχει ἡμῖν ἡ φράσις Θεάνθρωπος. Ἐν αὐτῇ τῇ θαυμαστῇ ἐνότητι ἐκάστη τῶν ἐνουμένων φύσεων δίδει τὴν μορφήν αὐτῆς, καὶ πᾶσα ἐνότης εἶναι καρπὸς κοινωνίας καὶ πλήρους ἀρμονίας μεταξύ τῶν φύσεων.

Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν ἐν σαρκὶ εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν προδιαγεγραμμένην ἀπολυτρωσιν τῶν ἀνθρώπων. Οὗτος ἐξηγόρασε τὴν ἀνυπακοὴν τοῦ Ἀδάμ, κατέλυσε τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας προεληθοῦσαν φθορὰν καὶ ἐχάρισε τὴν ἀφθαρσίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διὰ τοῦ ἔκουσιου Του πάθους, τοῦ ζωοποιῦ Του θανάτου καὶ τῆς θεοπρεποῦς Του ἀναστάσεως. Ἐπιτελῶν τὸ ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔπαθε δι' ἡμᾶς οὐχὶ κατὰ τὴν θεῖαν Αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην. Οὗτος ἀνεκαίνισε τὴν φύσιν ἡμῶν καὶ ἐπανήγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν προτέραν τιμὴν. Ἀναλαμβάνομενος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Χριστὸς Κύριος ἐκάθισε παρὰ τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεκαίνισσε τὴν ἐνωσὶν μας μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Περὶ τῆς ἐλευθέρας ἀνθρωπίνης προσωπικότητος.

Οἱ ἅγιοι ἀδελφοί Κύριλλος καὶ Μεθόδιος διδάσκουν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς πάντων τῶν ὄρατῶν καὶ ἀοράτων, ὅλης τῆς φύσεως ἀπὸ τῶν Ἀγγέλων μέχρι τῶν ζώων. Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίω-

σιν Αὐτοῦ ἐδημιούργησεν ὁ Κύριος τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐναπέθεσε πνευματικοθηκῆς δυνάμεις πρὸς δημιουργίαν καὶ πολύπλευρον πρόοδον. Τὴν κορωνίδα τῆς δημιουργίας Του ἐπροίκισεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ὑψίστου δώρου—τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειοποιήσεώς του ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνος. Οὗτος ἔχει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Δημιουργοῦ, ὁ ὅποιος θέλει ἅπαντα τὰ τέκνα Του νὰ σωθοῦν καὶ νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθειαν. «Ὁ Θεὸς ἀνυψῶναι ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω τὸ βαρὺ». Διὰ τῶν ἄθλων τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς ὁ Θεὸς διδάσκει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἀνυψῶναι ἀπὸ τὰ χαμηλὰ πρὸς τὰ ὑψηλὰ—μέχρι τῆς πλήρους τελειότητος. Ἄλλ' ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ ὑποκειμενικὸν ἔργον. Ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῆς πανσόφου θείας Δεξιᾶς μεταξύ Ἀγγέλου καὶ ζώου. Ὁ Θεὸς τὸν διεχώρισεν ἀπὸ τὸ ζῶον διὰ τοῦ δώρου τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως, ἀπὸ δὲ τὸν ἄγγελον διὰ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας. Ἐπειδὴ εἶναι προικισμένος δι' ἐλευθέρας βουλήσεως, ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἄνθρωπον ἐξαρτᾶται ποῖον θὰ προσεγγίσῃ καὶ πρὸς ποῖον θὰ ὁμοιάσῃ—τὸν ἄγγελον ἢ τὸ ζῶον.

Ὁ Νόμος τοῦ Μωϋσέως καὶ ὁ Νόμος τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μεταξύ τῶν Χαζάρων, οἱ ἅγιοι Ἀδελφοὶ συνήντησαν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Ἑβραίων σοβαροῦς ἀντιπάλους. Ἐν ἐκ τῶν κυρίων συζητηθέντων θεμάτων ἦτο τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως μεταξύ τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ. Θέλοντες νὰ ἐξάρουν τὴν μεγάλην τελειότητα, ὑπεροχὴν καὶ ἀγιότητα τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως, οἱ Ἑβραῖοι βασιζόνται εἰς τὴν ἀρχαιότητά του. Διὰ πληθῆς ὁμως χωρίων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὁ θεόπνευστος ἅγ. Κύριλλος ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ νόμοι δὲν εἶναι τι τὸ ἀμετάβλητον, καὶ ὅτι ὁ Θεός, ὁ ὅποιος τοὺς δίδει, ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ τοὺς καταργήσῃ [«Διότι καὶ ὁ Μωϋσῆς, ἀφοῦ ἔγραψε νέον νόμον, δὲν ἐτήρει πλέον τὸν πρῶτον νόμον (τοῦ Νῶε καὶ τοῦ Ἀβραάμ)». Ὅταν ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Νῶε νόμον, δὲν εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι θὰ δώσῃ καὶ ἄλλον (βραδύτερον), ἀλλ' ὅτι θὰ δώσῃ τοιοῦτον (νόμον), ὁ ὁποῖος αἰώνιως θὰ μένῃ εἰς τὴν ζῶσαν ψυχὴν. Ὁμοίως ὅταν ἔδιδεν εἰς τὸν Ἀβραάμ τὴν ἐπαγγελίαν, ὁ Θεὸς δὲν τοῦ ἀνήγγειλεν ὅτι θὰ δώσῃ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἄλλον νόμον]... Ὁ ἅγ. Κύριλλος, ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύεται ἐξοχος γνώστης τῆς Ἁγ. Γραφῆς, προσάγει σειρὰν ἀποδείξεων ἐκ τῶν Προφητῶν, οἱ ὁποῖοι μαρτυροῦν δημοσίως περὶ νέου νόμου τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ θὰ καταργήσῃ τὸν τοιοῦτον τοῦ Μωϋσέως... Συνεπῶς ματαίως οἱ Ἰουδαῖοι θεωροῦν τὸν τελευταῖον ἀκατάλυτον, αἰώνιον καὶ ἅγιον. Ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ, ἀσύγκριτος κατὰ τὴν τελειότητά του, πρὸ πολλοῦ κατήργησε τὸν νόμον τοῦ Μωϋσέως. Οἱ Ἰουδαῖοι δὲ γνωρίζουν πάντα ταῦτα, ἀλλὰ πλανῶνται νο-

μίζοντες ότι ακόμη δὲν ἦλθεν ἡ ὥρα του, ἐπειδὴ δὲν ἦλθεν ὁ Μεσσίας—Χριστός. Ἐναντίον αὐτοῦ ὁ ἅγ. Κύριλλος προσάγει ἐπίσης πολυαριθμούς ἀποδείξεις, στηριζόμενος εἰς τοὺς Προφήτας, τῶν ὁποίων αἱ προρρήσεις, λεχθεῖσαι δημοσίως περὶ τοῦ Χριστοῦ, πρὸ πολλοῦ ἐξεπληρώθησαν. Ματαιῶς οἱ Ἰουδαῖοι ἀναμένουν ἀκόμη τὸν Μεσσίαν, διότι Οὗτος ἦλθε, μᾶς ἔδωκε τὴν θείαν διδασκαλίαν του, μᾶς ἔδειξε τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, μᾶς ἀνεγέννησε καὶ μᾶς ἔσωσε.

Περιτομὴ καὶ βάπτισμα.

Εἰς τὴν συζήτησίν του μὲ τοὺς Ἰουδαίους ὁ Κύριλλος ὁ Φιλόσοφος λέγει ὅτι οὗτοι πρέπει νὰ παραιτηθοῦν καὶ τῆς περιτομῆς, διότι ὁ νόμος τοῦ Μωϋσεῶς δὲν περιέχει ἐντολὴν περὶ αὐτῆς, ἐπειδὴ αὕτη ἐδόθη πρὸ τοῦ νόμου αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς ἔδωκε τὴν περιτομὴν ὡς διαθήκην εἰς τὸν Ἀβραάμ, λέγων: «Αὐτὸ ἃς εἶναι σημεῖον μεταξύ σου καὶ Ἑμοῦ». Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέχρι τοῦ Χριστοῦ ἡ περιτομὴ γίνεται, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Χριστὸς δὲν ἄφησε νὰ χαθῆ, μᾶς ἔδωκε τὸ βάπτισμα. Καὶ οὕτως οἱ χριστιανοὶ ἔλαβον τὸ μυστήριον τοῦ ἱεροῦ βαπτίσματος ἀντὶ τῆς περιτομῆς. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἅγ. ἀπόστολος Παῦλος: «ἐν ᾧ (Χριστῷ) καὶ περιετιμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βᾶπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος Αὐτὸν ἐκ νεκρῶν» (Κολ. 2, 11—12). Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἅγ. Κύριλλος πειστικῶς ἐξηγεῖ τὸν προσωρινὸν χαρακτήρα τῆς περιτομῆς καὶ τὴν σημασίαν της ὡς σημείου τῆς διαθήκης μεταξύ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ καὶ ὡς προτύπου τῆς μελλούσης περιτομῆς ἐν Χριστῷ, τοῦ μυστηρίου τοῦ ἅγ. Βαπτίσματος.

Περὶ τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἁγίων Ἀδελφῶν ἀκόμη δὲν εἶχε σβῆσει ἡ ἠχώ τοῦ ἀγῶνος μεταξύ τῶν εἰκονομάχων καὶ τῶν εἰκονοφίλων. Διὰ τοῦτο ὡς χρέος των ἐπεβάλλετο ἡ βαρεῖα ἀποστολὴ νὰ ἐκριζώσουν τὰ ὑπολείμματα τῆς εἰκονομαχικῆς αἰρέσεως. Ἡ πρώτη συζήτησις, τὴν ὁποίαν διεξήγαγεν ὁ ἅγ. Κωνσταντῖνος, ἦτο ἡ μετὰ τοῦ εἰκονομάχου Πατριάρχου Ἰωάννου Ζ' ὑπὲρ τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Ἡ συζήτησις αὕτη ὑπενθυμίζει τὴν ἔκβασιν τῆς μονομαχίας μεταξύ τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Γολιάθ. Ὁ νεαρὸς φιλόσοφος φλογερῶς ὑπερήσπισε τὴν τιμητικὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ ἀξιοπρεπῶς ἐξεπλήρωσε τὴν πρώτην του ἀποστολήν. Οὗτος ἐρμηνεύει ὀρθῶς τὸ νόημα τῆς δευτέρας ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ (Ἐξ. 20, 4), ἡ ὁποία ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάρμοστον παράστασιν, εἰδωλον καὶ ὁμοίωμα, καὶ ὄχι εἰς τὰς ἁγίας εἰκόνας. Οἱ χριστιανοί, κατὰ τὰς θεολογικὰς ἀπόψεις τῶν ἁγίων Ἀδελφῶν, ἀπονέμουν τιμὴν οὐχὶ εἰς αὐτὴν τὴν εἰκόνα ὡς ὕλην, ἀντικείμενον, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐν

αὐτῇ εἰκονιζομένην μορφήν, καὶ δὴ οὐχὶ εἰς ἐκάστην (τυχαίαν, καλλιτεχνικῶς καὶ πρεπόντως, διὰ χρωμάτων ἐξωγραφισμένην μορφήν), ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν μορφήν τοῦ Σωτῆρος, τῆς Παναγίας Παρθένου, τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τῶν ὁσίων καὶ μαρτύρων. Ἡ τιμητικὴ προσκύνησις τῶν εἰκόνων συνεπῶς δὲν δύναται οὐδόλως νὰ θεωρηθῆ ὡς εἰδωλολατρεία. Πολλοὶ ἀντικανονικῶς συσχετίζουν τὴν δευτέραν ἐντολὴν πρὸς τὴν τιμητικὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Πρέπει νὰ γίνεταί διάκρισις μεταξύ εἰκόνας καὶ εἰδωλου. Ὅταν κάμνωμεν εἰκόνας τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ, ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ ἀπονέμεμεν τιμὴν εἰς αὐτάς, ἀλλὰ ποιούμεθα διάκρισιν μεταξύ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν δαιμονικῶν μορφῶν. Ἡμεῖς τιμῶμεν καὶ ἀσπαζόμεθα μόνον ἐκείνας τὰς εἰκόνας καὶ παραστάσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐποπτικῶς (παραστατικῶς) μᾶς παραδίδονται αἱ εὐαγγελικαὶ διηγήσεις καὶ αἱ ὁποῖαι ἀνακαλοῦν εἰς τὴν συνείδησίν μας τοῦ θεοῦ λόγους, λεχθέντας ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δι' ἡμᾶς, ὅπως τοὺς παρελάβομεν εὐεργετικῶς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς. Μόνον πρὸς αὐτάς οἱ χριστιανοὶ δεικνύουν σεβασμὸν καὶ τιμὴν, ὅπως τὰ τέκνα τὰ σεβόμενα τὸ παραληφθὲν παρὰ τῶν πατέρων των καὶ τρέφοντα τιμὴν πρὸς αὐτούς. Τιμῶντες δὲ τὰς ἁγίας εἰκόνας οἱ Χριστιανοὶ δὲν τὰς λατρεύουν, διότι ἡ λατρεία προσήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν, ὁ ὅποιος κατέχει τὰ πάντα. Οἱ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐμπνευσμένοι καλῶς βλέπουν τὴν διαφορὰν αὐτὴν τοῦ σεβασμοῦ καὶ γνωρίζουν ποῖα τιμὴ πρέπει νὰ ἀπονέμεται εἰς τὸν Θεὸν καὶ ποῖα εἰς τὰς ἁγίας εἰκόνας, τιμὴ, ἡ ὁποία νὰ διαβαίη δι' αὐτῶν (τῶν εἰκόνων) ἐπὶ τὸ πρωτότυπον, τοῦ ὁποίου ἡ μορφή εἶναι ἐξωγραφισμένη εἰς τὴν εἰκόνα.

Κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας.

Κατὰ τὰς ἱεραποστολικὰς των πορείας οἱ ἅγιοι Ἀδελφοὶ ἠγωνίζοντο μετὰ ζήλου κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, ἡ ὁποία τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξηκολούθει ὑφισταμένη μεταξύ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, καὶ ἀντικαθίστων τὰς διαστρεβλωμένας θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις διὰ τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ὁμολογίας, συνοδευμένης ὑπὸ ὑγιούς, ὑψηλῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Εἰς τὴν Μοραβίαν ἔπρεπε οὗτοι νὰ ἐκριζώσουν σειρὰν δεισιδαιμονιῶν, αἰσχῶν καὶ εἰδωλολατρικῶν θυσιῶν, νὰ ἀγωνισθοῦν κατὰ τῆς διαστροφῆς τοῦ γάμου καὶ δι' ἱεραποστολικῶν ἄθλων νὰ ἐμφυτεύσουν τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Ἄλλ' ἰδιαίτερος δυσχερὴς ἀγῶνα, μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς νέας ἐθνικῆς σλαβικῆς γραφῆς, οἱ ἅγιοι Ἀδελφοὶ ἔπρεπε νὰ διεξαγάγουν κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν τριῶν γλωσσῶν ἡ ὁποία ἠθελε νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν σλαβικὴν γραφὴν καὶ νὰ ἀλυσσοδέσῃ ἐκ νέου τὸ σλαβικὸν πνεῦμα.

Κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν τριῶν γλωσσῶν.

Οἱ ὁπαδοὶ τῆς αἰρέσεως τῶν τριῶν γλωσσῶν ἰσχυρίζοντο ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ δοξάζεται εἰς ἄλ-

Ὁ ἅγ. Μεθόδιος ἀρχιεπίσκοπος Μοραβίας καὶ ὁ ἅγ. Ἐφραίμ ἀρχιεπίσκοπος Σερβίας. Ἔργον τοῦ Χρ. Ζεφόροβιτς τοῦ 1741.

λην γλώσσαν πλὴν τῆς ἑβραϊκῆς, τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς. Συνεπῶς ἡ σλαβική γλώσσα δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη θέσιν εἰς τὴν θεϊαν λατρείαν διότι, ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀρεστὸν εἰς τὸν Θεόν, Οὗτος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θὰ ἔκαμεν, ὥστε οἱ Σλαῦοι νὰ Τὸν δοξάζουν εἰς τὴν γλώσσάν των... Ὁ Θεὸς ὁμως ἐξέλεξε μόνον τὰς ὡς ἄνω τρεῖς γλώσσας. Οἱ ὄπαδοι τῶν τριῶν γλωσσῶν δὲν ἀνεγνώριζον Κυριλλομεθοδιανὴν λειτουργικὴν γλώσσαν, διότι αὕτη δὲν εἶχεν ἀρχαίαν προέλευσιν, ἐπὶ πλέον δὲ τὰ βιβλία τῆς δὲν εἶχον καθιερωθῆ ὑπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, οὔτε ὑπὸ τοῦ Πάπα Ρώμης, οὔτε ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, τοῦ μακαρίου Ἰερωνύμου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου... Πράγματι δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ συντελεσθῆ ἐπανάστασις εἰς τὰς τότε ἀντιλήψεις καὶ νὰ εἰσαχθῆ ἡ νέα σλαβική γλώσσα εἰς τὴν θεϊαν λατρείαν. Οἱ ἅγιοι ὁμως Ἀδελφοὶ συνέτριψαν τὴν αἵρεσιν τῶν τριῶν γλωσσῶν καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας εἰς ἓνα νέον πηγαῖον σλαβικὸν πολιτισμόν. Ἡ κατατρόπως τῆς αἰρέσεως ταύτης ὀφείλεται

ἐν πολλοῖς εἰς τὸν ἅγ. Κύριλλον, ὁ ὁποῖος εἶχεν εἰς τὴν Βενετιαν εἰδικὴν συζήτησιν μετὰ τῶν ὄπαδῶν τῶν τριῶν γλωσσῶν, τοὺς ὁποῖους ἀπεκάλεσεν «Πιλατιανούς».

«Ὁ Θεὸς δὲν βρέχει ἐξ ἴσου ἐπὶ πάντας, — ἐρωτᾷ ὁ Φιλόσοφος.— Ὁμοίως καὶ ὁ ἥλιος δὲν ἀνατέλλει ἐπὶ πάντας ; (Ματθ. 5, 45). Καὶ δὲν ἀναπνέομεν τὸν ἀέρα ὅλοι ὁμοίως ;». Τῶ ὄντι εἶναι ἐπαίσχυντον νὰ κηρύσσεται ἡ αἵρεσις τῶν τριῶν γλωσσῶν. Μήπως αἱ ἄλλαι φυλαὶ καὶ λαοὶ θὰ πρέπει νὰ μείνουν τυφλοὶ καὶ κωφοὶ ; «Ἐξηγήσατέ μοι, λέγει ὁ ἅγ. Κύριλλος, θεωρεῖτε τὸν Θεὸν ἀνίκανον, μὴ δυνάμενον νὰ κάμη, ὥστε καὶ οἱ ἄλλοι νὰ φωτισθοῦν (διὰ τοῦ θεοῦ φωτός) ; Ἡ τὸν θεωρεῖτε φθονερὸν καὶ μὴ ἐπιθυμοῦντα τοῦτο ; Ἡμεῖς γνωρίζομεν πολλοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν γραφὴν καὶ δοξάζουν τὸν Θεὸν εἰς τὴν γλώσσάν των : Ἀρμένιοι, Πέρσαι, Γότθοι, Ἰβηρες, Χάζαροι, Ἀραβες καὶ ἄλλοι. Ἐὰν δὲ δὲν θέλετε νὰ καταλάβετε τὰ παραδείγματα αὐτά, τοῦλάχιστον ἐκ τῆς Γραφῆς γνωρίσατε τὸν Θεόν. Διότι ὁ Δαυὶδ ἀναφωνεῖ : «Ἄσατε τῶ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, ἄσατε τῶ Κυρίῳ ἄσμα καινόν... «Ἀλαλάσατε τῶ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, ἄσατε καὶ ἀγαλλιᾶσθε καὶ ψάλατε...». Ὁ ἅγ. Ἰσαπόστολος προσάγει μετὰ πειθούς πολλὰ χωρία ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, διὰ νὰ δυνηθῆ ἰσχυρῶς νὰ κατοχυρώσῃ τὴν ὀρθὴν γνώμην ὅτι πᾶσα ψυχὴ, πᾶν ἔθνος τοῦ Θεοῦ, δύναται καὶ πρέπει νὰ δοξάζῃ τὸν Θεὸν εἰς τὴν μητρικὴν του καταληπτὴν γλώσσαν. Οὕτω συντρίβοντες τὴν αἵρεσιν τῶν τριῶν γλωσσῶν, οἱ ἅγιοι Ἀδελφοὶ ἀποβαίνουν οἱ αἵτιοι τῆς ἐμφανίσεως τῆς σλαβικῆς λειτουργικῆς γλώσσης, ἡ ὁποία διεδραμάτισε τεράστιον πολιτικοθρησκευτικὸν ρόλον εἰς τὴν ζωὴν ὀλοκλήρου τοῦ σλαβικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος εἰσφέρει βραδύτερον μεγάλην εἰσφορὰν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ.

Αὐταὶ εἶναι ἐν συντομίᾳ, ἐκτεθειμένα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, αἱ θεολογικαὶ ἀπόψεις τῶν μεγάλων φωτιστῶν τῶν Σλαύων, τῶν ἅγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ὅσον οὗτοι θίγουν τὰ θεολογικὰ προβλήματα κατὰ τὴν ἱεραποστολικὴν καὶ φιλολογικὴν δρᾶσιν των καὶ ἐν ὅσῳ ἔχουν διατυπωθῆ εἰς τὰς ὑπαρχούσας πηγὰς. Δι' αὐτῶν οἱ ἅγιοι Ἀδελφοὶ ἀναδεικνύονται φορεῖς ὀρθοδόξου θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Οὗτοι παρέμειναν πιστὰ τέκνα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καθ' ὅλην τὴν ζωὴν των, ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν αἴγλην αὐτῆς με ὅλας τὰς δυνάμεις των.

Τ. ΣΑΜΠΕΦ

Υφηγητὴς τῆς Θεολ. Ἀκαδημίας Σόφιας

Μετάφρασις ἐκ τῆς Βουλγαρικῆς
Τ. Κ.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΛΑΒΙΚΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΩΝ ΑΓ. ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ

Ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἔχου διασωθῆ δύο σλαβικά θρησκευτικά ποιήματα. Ταῦτα ἀποτελοῦν σπουδαῖα μνημεῖα ὄχι μόνον τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς καθόλου ἀρχαίας σλαβικῆς γραμματείας διὰ δύο λόγους· πρῶτον μὲν διότι εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων μνημείων τοῦ γραπτοῦ σλαβικοῦ λόγου, δεύτερον δὲ διότι εἶναι τὰ πρῶτα σχεδὸν πρωτότυπα ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν σλαβικὴν γλῶσσαν. Τὰ λοιπὰ γνωστά μνημεῖα τῆς πρώτης σλαβικῆς γραμματείας τῆς ἐποχῆς τῶν ἀγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἀποτελοῦν καθ' ὁλοκληρίαν μεταφράσεις ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Τὰ ποιήματα ταῦτα εἶναι γενικῶς γνωστά, τὸ μὲν ἐν ὧς προσευχὴ δι' ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος, τὸ δὲ ἕτερον ὡς πρόλογος εἰς τὸ ἄγ. Εὐαγγέλιον. Ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων ἔχουν γίνεи ἐπανεπιλημμένως κριτικαὶ ἐκδόσεις ὑπὸ διαδεχομένων σλαβολόγων, οἵτινες προσεπάθησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅπως, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰς οὐδὲ διεσώθησαν ταῦτα κώδικας, ἀποκαταστήσουν τὸ ἀρχικὸν τῶν κείμενων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως ἐξακριβώσουν τὸ πρόσωπον τοῦ γράψαντος αὐτά¹. Τοῦ δευτέρου τῶν ποιημάτων ἔχει δημοσιευθῆ καὶ ἑλληνικὴ μετάφρασις, ἥτις ὅμως ἐγένετο ἐκ τῆς εἰς τὴν ἀγγλικὴν μετάφρασεως τούτου².

Ἀναφορικῶς πρὸς τὸν συγγραφέα τῶν ποιημάτων αὐτῶν αἱ γνώμαι τῶν εἰδικῶν σλαβολόγων διίστανται. Οἱ μὲν φρονοῦν ὅτι τὸ δεύτερον τῶν ποιημάτων ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀγ. Κυρίλλου ὡς πρόλογος εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου μεταφραστῆν εἰς τὴν σλαβικὴν Εὐαγγέλιον³, οἱ δὲ ἐπιμένουν ὅτι συγγραφεὺς ἀμφοτέρων τῶν ποιη-

1) Αἱ σπουδαιότεραι ἐκδόσεις ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ R. Nahtigal, Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovenskih pesnitev, ἐν Rasprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1943, 43-156 καὶ E. Georgiev, Dve proizvedenija na sv. Kirila, Σόφια 1938. Κριτικὴν ἐκδοσιν τοῦ δευτέρου ποιήματος βλ. καὶ παρὰ R. Jakobson ἐν «St. Vladimir's Seminary Quarterly», 1953, 19-23 ὡς καὶ τὴν κατωτέρω μνημονευμένην τοῦ A. Vaillant.

2) Τὰς μεταφράσεις ταύτας ἔκαμαν ὁ Β. Λαοὺρδασ ἐν «Νέα Πορεία», τεῦχος Ἰουνίου 1955, 147-149 καὶ ὁ Ἄ. Γερομιχαλὸς ἐν «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», ΜΓ' (1960), 317-326.

3) Περὶ τῶν διαφορῶν ἐπὶ τοῦ θέματος θεωριῶν βλ. F. Grivec, Konstantin und Method Lehrer der Slaven, Wiesbaden 1960, 215 ἔξ. Τῆς ἀπόψεως ὅτι ἀμφοτέρα τὰ ποιήματα ἔγραψεν ὁ ἀγ. Κύριλλος ἔχεται στέρεως ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας E. Georgiev, ὅστις πιστεύει εἰς τὴν σλαβικὴν καταγωγὴν τῶν ἀγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ὡς ἰσχυρίζεται καὶ εἰς τὸ τελευταῖον περὶ αὐτῶν ἔργων του Kiril i Metodij—osnovopoloznici na slavjanskite literaturi, Σόφια 1956. Οἱ ἐγκριτώτεροι τῶν συγχρόνων σλαβολόγων, ἐν οἷς ἰδίως ὁ A. Vaillant, πιστεύουν ἀραδάντως εἰς τὴν καθαρῶς ἑλληνικὴν προέλευσιν τῶν δύο Θεσσαλονικῶν ἱεραποστόλων.

μάτων εἶναι ὁ Βούλγαρος Κωνσταντῖνος ὁ Πρεσβύτερος, ὁ μαθητὴς τῶν ἀγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ὅστις κατὰ τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ βίου του διετέλεσεν ἐπίσκοπος Πρεσλάβας τῆς Βουλγαρίας. Ἄλλοι ἔχονται τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ μὲν ἀγ. Κύριλλος ἔγραψε τὸ δεύτερον ποίημα, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τὸ πρῶτον. Αἱ γνώμαι αὗται διατυποῦνται μετ' ἴσης σαβαρότητος, εἰς ἐπίρρωσιν δὲ ἐκάστης αὐτῶν προσκομίζονται ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα, εἰλημμένα κυρίως ἐκ τῆς αὐστηρᾶς φιλολογικῆς κριτικῆς. Πάντως ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἐπικρατεῖ ἡ ἄποψις, ὅτι συγγραφεὺς ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πρεσβύτερος, εἰς ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων μαθητῶν τῶν Θεσσαλονικῶν ἀποστόλων τῶν Σλάβων. Τὴν ἄποψιν ταύτην ἀσπάζεται καὶ ὁ γράφων, ὑπὸ τὸ πρῶτον δὲ ταύτης θεωρεῖται ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν δύο ἀξιολόγων τούτων μνημείων τῆς ἐν τῷ βρεφικῷ λίκνῳ εὐρισκομένης εἰσέτι τότε σλαβικῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας.

Ἡ μετάφρασις τῶν ποιημάτων ἐγένετο ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις καθηγητοῦ A. Vaillant γενομένης ἐκδόσεως τοῦ σλαβικοῦ πρωτοτύπου⁴. Κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως ἡ μετάφρασις γίνῃ εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ἀρχαῖζουσαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Τοῦτο ἐγένετο διὰ δύο κυρίως λόγους· πρῶτον μὲν ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως ἡ μετάφρασις παραμείνῃ ἐξ ἐπόψεως φραστικῆς ἐγγύτερον πρὸς τὸ πρωτότυπον, δεύτερον δὲ ἵνα καταδειχθῆ, ὡς οἶον ἡ ὑπὸ τῶν πρώτων Σλάβων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων χρησιμοποιηθεῖσα ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ ὀρολογία. Πρὸς ἐπίτευξιν τούτου κατὰ τὴν μετάφρασιν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ γλῶσσα ἀρχαίων μεταφράσεων γενομένων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν σλαβικὴν (Codex Clozianus, Eucologium Sinaiticum κλπ.) καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γλώσσης τῶν κειμένων τούτων ἠλέγχθη σχεδὸν ἐκάστη λέξις τῶν ποιημάτων⁵. Οὕτω, νομίζομεν, ὅτι κατὰ τὸ δυνατόν διεγράφησαν τὰ πλαίσια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρολογίας, τὴν ὁποῖαν ἐχρησιμοποιεῖ Κωνσταντῖνος ὁ Πρεσβύτερος.

* * *

Περὶ τοῦ βίου τοῦ Κωνσταντῖνου πολὺ ὀλίγα εἶναι γνωστά καὶ μάλιστα ἐξ ἐμμέσων πηγῶν. Πιθανώτατα

4) Τὸ πρῶτον τῶν ποιημάτων ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ Manuel du vieux slave, II, Paris 1948, 76-79 τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὸ ἄρθρον Une poésie vieux-slave: La préface de l'Évangile, ἐν «Revue des études slaves», XXXIII (1956), 7-25.

5) Εἰς τὸν σεβαστὸν μου καθηγητὴν κ. A. Vaillant, ὅστις εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ ἴδῃ τὴν μετάφρασιν καὶ νὰ κάμῃ πολυτίμους ὑποδείξεις, ὡς καὶ εἰς τὸν φιλόλογον κ. Ἰ. Τσάρον, ὅστις ὡσαύτως προσέβη εἰς χρησίμους ὑποδείξεις, ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τῶν γραμμῶν αὐτῶν τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας.

ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη ἐν Βουλγαρία περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος. Ἡ λαμπρὰ γνώσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ἀποδεικνύεται ἔχων ὁ Κωνσταντῖνος, ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ὅτι οὗτος ἐσπούδασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Κωνσταντῖνος ἠκολούθησε τοὺς ἁγ. Κύριλλον καὶ Μεθόδιον εἰς τὴν ἱεραποστολὴν, εἰς Μοραβίαν, ὁμοῦ μετ' ἄλλων Βουλγάρων νέων κληρικῶν⁶. Κατὰ τὸν διωγμὸν τῶν μαθητῶν τοῦ ἁγ. Μεθοδίου ἐν Μοραβία συνελήφθη καὶ ἐπαλήθην ὡς σκλάβος εἰς Βενετίαν. Τελικῶς ἠγοράσθη ὑπὸ ἀνωτέρου βυζαντινοῦ ἀξιωματοῦχου, ὅστις τὸν ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁπόθεν μετέβη εἰς ἀνατολικὴν Βουλγαρίαν καὶ συνέχισεν αὐτόθι τὴν πλουσίαν ἐκκλησιαστικὴν δρασίαν του. Ἀργότερον ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος τῆς Πρεσλάβας, ἥτις ἦτο πρωτεύουσα τῆς Βουλγαρίας. Εἰς τὴν Πρεσλάβαν ἡ ἀρχαία σλαβικὴ γλῶσσα διεμορφώθη εἰς φιλολογικὴν τοιαύτην, εἰς τοῦτο δὲ τὰ μάλιστα συνετέλεσε διὰ τοῦ γραμματολογικοῦ τοῦ ἔργου ὁ Κωνσταντῖνος. Ἡ συμβολὴ τοῦ Κωνσταντῖνου εἰς τὴν ἀρχαίαν σλαβικὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματείαν ὑπῆρξεν ὑψίστης σημασίας. Ἐν πρώτοις οὗτος εἰσηγήθη τὴν μεταρρυθμίσει τῆς ἀρχαιοτέρας σλαβικῆς γραφῆς, τῆς γλαγολιτικῆς, τὴν ὁποίαν ἀντικατέστησε διὰ τῆς κυριλικῆς, ἥτις εἶχεν ὡς βάσιν τὴν ἑλληνικὴν μεγαλογράμματον τοῦ Θ' αἰῶνος⁷. Ἀξιόλογοι ὑπῆρξαν αἱ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου γενόμεναι μεταφράσεις ἑλληνικῶν κειμένων εἰς τὴν σλαβικὴν⁸. Σπουδαῖον ἔργον αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ μετάφρασις ὁμιλιῶν εἰς τὰς εὐαγγελικὰς περικοπὰς τῶν Κυριακῶν τῶν ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης τοῦ Κωνσταντῖνου κατηρτίσθη τὸ πρῶτον ὑπομνηματισμένον σλαβικὸν Εὐαγγελιστάριον. Πλὴν τούτων ὁ Κωνσταντῖνος μετέφρασεν εἰς τὴν σλαβικὴν καὶ τοὺς κατὰ Ἀρειανῶν λόγους τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, συντάξε δὲ καὶ χρονικόν, ὅπερ ἀποτελεῖ διασκευὴν τοῦ βραχέος χρονικοῦ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρου⁹. Εἰς ἀπότισιν φόρου τιμῆς πρὸς τὸν κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλον αὐτοῦ ἁγ. Μεθόδιον, ὁ Κωνσταντῖνος συνέγραψεν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγ. Μεθοδίου, σημειώσας τὸ ὄνομα του ἐν αὐτῇ δι' ἀκροστιχίδος¹⁰. Τὰ ἔργα ταῦτα ὡς καὶ ἕτερα, περὶ τῶν ὁποίων πιστεύεται ὅτι ἀνήκουν εἰς συγγραφικὸν κάλαμον Κωνσταντῖνου τοῦ Πρεσβυτέρου, μαρτυροῦν σαφῶς ὅχι μόνον περὶ τῶν φιλολογικῶν ικανοτήτων αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέτι καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς δραστηριότητος, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀνέπτυξεν ὡς πρεσβύτερος καὶ εἶτα ὡς ἐπίσκοπος Πρεσλάβας.

6) Βλ. Grivéc, ἐνθ' ἄνωτ., 131.

7) Βλ. Grivéc, ἐνθ' ἄνωτ., 169 ἐξ.

8) Περὶ τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντῖνου βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ E. Georgiev ἐν *Istorija na balgarskata literatura*, I, 112-126.

9) Βλ. Grivéc, ἐνθ' ἄνωτ., 164.

10) Βλ. D. Kostic, Bugarski episkop Konstantin, pisac sluzbe sv. Metodiju ἐν «Byzantinoslavica», VII (1937-1938), 189-211.

* * *

Ἡ Προσευχὴ δι' ἀλφάβητικῆς ἀκροστιχίδος συνετέθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου τὸ ἔτος 894 καὶ προετάχθη τοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδίου καταρτισθέντος Διδασκατικοῦ Εὐαγγελίου, ὡς ἀπεκλήθη ἡ συλλογὴ τῶν ἐρμηνευτικῶν ὁμιλιῶν τῶν ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ἡ κατ' ἀλφάβητον ἀκροστιχίς ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γλαγολιτικοῦ ἀλφαβήτου. Τὸ ποίημα συνετέθη κατ' ἀπομίμησιν ποιήματος δι' ἀκροστιχίδος ἀλφαβητικῆς τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Ψάλμου 118, ὅστις εἰς τὸ ἑβραϊκὸν εἶναι κατ' ἀλφαβητικὴν ἀκροστιχίδα. Τὸ ποίημα ἔχει χαρακτῆρα τριαδικόν, ἡ δὲ ἐν αὐτῷ χρησιμοποιομένη θεολογικὴ φρασεολογία ἀποδεικνύει πόσον ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἐγκρατής τῆς βυζαντινῆς θεολογικῆς γραμματείας. Ἡ ταυτοτης τοῦ ποιητοῦ ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ στίχου 31, ὅπου οὗτος λέγει ὅτι φέρει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐνός τῶν διδασκάλων του, ἦτοι τοῦ ἁγ. Κωνσταντῖνου—Κυρίλλου. Δυσκολίας παρουσιάζει ὁ στίχος 12, ὅστις ἐπανειλημμένως ἔχει ἀπασχολήσει τοὺς σλαβολόγους. Εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐκδόσεων τοῦ ποιήματος ὁ στίχος εἰς τὴν σλαβικὴν ἀναγινώσκεται *Letit' bo nyne i Sloven'sko pleme*, ὅπερ σημαίνει «ἔπταται νῦν καὶ τὸ τῶν Σλάβων γένος». Οὕτω λαμβανόμενος ὁ στίχος δὲν ἔχει ἔννοιαν καὶ δὲν συνδέεται μετὰ τῶν συμφραζομένων. Δοθέντος ὅτι ὁ στίχος ἄρχεται διὰ τοῦ γράμματος Λ, ὁ δὲ ἐπόμενος αὐτοῦ διὰ τοῦ Κ καὶ ὁ μεθεπόμενος καὶ πάλιν διὰ τοῦ Λ, οἱ σλαβολόγοι ὑπαψίασαν ὅτι ἀρχικῶς ὁ στίχος οὗτος δὲν ἤρχιζε διὰ τοῦ γράμματος Λ¹¹. Λαμβανόμενου ἐξ ἄλλου ὑπ' ὅψιν ὅτι τὸ ἀκολουθούμενον εἰς τὴν ἀκροστιχίδα ἀλφάβητον εἶναι τὸ γλαγολιτικόν, κανονικῶς εἰς τὴν θέσιν τοῦ πρώτου γράμματος τοῦ στίχου ἀντιστοιχεῖ γράμμα τοῦ γλαγολιτικοῦ ἀλφαβήτου, τὸ ὁποῖον προφέρεται ὡς τὸ ἑλληνικὸν γ¹². Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ πρώτη λέξις ἀναγινώσκεται εἰς τὴν σλαβικὴν «γιαίνει» ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ «ὕγιαίνειν», ὅποτε ὁ στίχος γίνεται «ὕγιαίνει νῦν καὶ τὸ τῶν Σλάβων γένος». Ἡ φράσις αὕτη ἐναρμονίζεται πρὸς τὰ συμφραζόμενα, παρομοία δὲ ταύτης ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν σλαβικὸν Βίον τοῦ ἁγ. Μεθοδίου¹³. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν στίχον προσδίδεται τὸ νόημα, ὅτι τὸ σλαβικὸν γένος μετὰ τὸ βάπτισμα ὕγιαίνει ἐν τῇ ὁδοδόξῳ πίστει.

11) Ὡς ἐκ τούτου πολλοὶ πιστεῖον ὅτι τὸ γράμμα Λ σημαίνει τὸν ἀριθμὸν 30 καὶ οὕτω ὁ στίχος ἐρμηνεύεται «Ἀπὸ τριάκοντα ἐτῶν ἦδη καὶ τὸ τῶν Σλάβων γένος πρὸς τὸ βάπτισμα ἐστράφη κλπ.».

12) Βλ. V. Tkadlcik, Dve reformy hlalohského pisemnictví, ἐν «Slavia», XXXII (1963), 353-354 καὶ M. Vasmér, Altbulgarisches. 2. Der Lautwert des glagolitischen, γ, ἐν «Zeitschrift für slavische Philologie», 1 (1925), 163-164.

13) Βλ. Vita Metodii, V2, παρὰ F. Grivéc et F. Tomšic, Konstantinus et Methodius Thessalonicenses, Fontes. (=Radovi Staroslovenskog Instituta 4), Zagreb 1960, 155, Πρβλ. A. Vaillant, Quelques notes sur la Vie de Méthode, ἐν «Byzantinoslavica», XXIV (1963), 235.

Προσευχή δι' ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος

- Τῷδε τῷ λόγῳ προσεύχομαι τῷ Θεῷ·
 Θεὸ πάσης κτίσεως καὶ δημιουργεῖ
 ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν,
 Πνεῦμα ἀπόστειλον τὸ Κύριον, τὸ ζῶν
 5 ἵνα ἐμπνεύσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ μου λόγον,
 ὃς ἔσεται εἰς ὠφέλειαν πάντων
 τῶν ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ζώντων.
 Μέγας γὰρ λύχνος τῇ ζωῇ ἐστὶ
 ὁ νόμος σου καὶ φῶς ταῖς τρίβοις ¹⁴
 10 τοῦ ζητοῦντος τὸν εὐαγγελικὸν λόγον
 καὶ αἰτοῦντος τὰ σὰ δῶρα λαβεῖν.
 Ὑγιαίνει νῦν καὶ τὸ τῶν Σλάβων γένος.
 Πρὸς τὸ βάπτισμα ἐστράφησαν ἅπαντες
 λαὸς σου βουλόμενοι κληθῆναι.
 15 Τὸ σὸν ἔλεος, Θεέ, αἰτοῦνται πάνυ.
 Ἐμοὶ δὲ νῦν εὐχερῆ λόγον δός,
 Πάτερ, Υἱὲ καὶ πανάγιον Πνεῦμα,
 αἰτοῦντι βοήθειαν παρά σοῦ.
 Τὰς χειράς μου τοίνυν ἄνω ὑψῶ ἀεὶ
 20 τοῦ λαβεῖν δύναμιν καὶ σοφίαν παρά σου.
 Σὺ γὰρ τῷ ἀξίῳ δύναμιν δίδεις
 καὶ πᾶσαν ὑπόστασιν ¹⁵ θεραπεύεις.
 Ἐκ τοῦ κακοῦ τοῦ Φαραὼ λυτρώσας με ¹⁶,
 χερουβικὸν νοῦν καὶ σκέψιν δός.
 25 Ὡ τιμία, παναγία Τριάς,
 τὴν θλιψὴν μου εἰς χαρὰν μετάβαλον,
 ἵν' ἄρξωμαι σωφρόνως γράφειν
 θαύματα τὰ σὰ, τὰ πανθαύμαστα λίαν.
 Ἐξαπτερύγων τὴν δύναμιν λαβόν,
 30 πορεύομαι νῦν ἐπὶ τὰ ἔργα τοῦ διδασκάλου
 τῷ ὀνόματι αὐτοῦ καὶ τῷ ἔργῳ ἐπόμενος.
 Σαφῶς πληρῶ λόγον τὸν εὐαγγελικὸν
 αἶνον ἀποδίδων τῇ ἐν θεότητι Τριάδι,
 ἣν πᾶσα ἡλικία ὕμνεῖ,
 35 νέων τε καὶ γερόντων τῇ διανοίᾳ αὐτῆς.
 Λαὸς ὁ νέος αἶνον ἀποδίδει ἀεὶ
 Πατρὶ, Υἱῷ καὶ παναγίῳ Πνεύματι,
 ᾧ τιμὴ, κράτος καὶ δόξα
 ἐκ πάσης κτίσεως καὶ πνοῆς
 40 εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

* *

Ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὸ δεύτερον ἐκ τῶν ποιημάτων συνήθως δημοσιεύεται ὑπὸ τὸν τίτλον Π ρ ό λ ο γ ο ς εἰς τὸ ἅ γ ι ο ν Εὐ α γ γ έ λ ι ο ν. Νομίζομεν ὅτι ἡ λέξις π ρ ό λ ο γ ο ς εἶναι ἀδόκιμος ὡς ἀμαρτυροῦς εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν σλαβικὴν τοῦ Θ' αἰῶνος. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τὸ ποίημα καθ' ἑαυτὸ ἀποτελεῖ πρόλογον εἰς τὸ Εὐαγγέλιον ὡς προτασσόμενον τούτου, πλὴν ὅμως οὐσιαστικῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος ἀποτελεῖ κ λ ῆ σ ι ν πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, διὸ καὶ προστιμήσαμεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν λέξιν

14) Ἐλευθέρα ἀπόδοσις τοῦ στίχου 105 τοῦ Ψαλμοῦ 118.
 15) Ἡ λέξις ἐλήφθη ἐκ τοῦ στίχου 6 τοῦ Ψαλμοῦ 38.
 16) Ὡς κακὸν τοῦ Φαραὼ ἐνταῦθα νοεῖται ἡ εἰδωλολατρεία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐλύτρωσεν ὁ Θεὸς τοὺς Σλάβους διὰ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου.

ταύτην εἰς τὸν τίτλον τοῦ ποιήματος, ἥτις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν σλαβικὴν *priglasie*. Τὸ ποίημα ἔχει διασωθῆ εἰς τέσσαρας κώδικας, τῶν ὁποίων οὐδεὶς περιλαμβάνει τοῦτο ὁλόκληρον, ἀλλὰ μόνον ἀποσπασματικῶς ¹⁷. Ἐκ τούτου καθίσταται σαφές ὅποια φιλολογικὰ προβλήματα ἀνακύπτουν κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου.

Τὸ ποίημα ἔχει γραφῆ εἰς στίχους δωδεκασυλλάβους κατ' ἀπομίμησιν τῆς ποιήσεως τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Δοθέντος ὅτι ὁ ἁγ. Κυρίλλος τὸν πρόλογον εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ, τῇ βοήθειᾳ Σλάβων μαθητῶν του, μεταφρασθὲν Εὐαγγελιστάριον ἔγραψεν ἀρχικῶς ἑλληνιστὶ εἰς πεζὸν λόγον καὶ μετέφρασεν ἐν συνεχείᾳ αὐτὸν εἰς τὴν σλαβικὴν ¹⁸, φαίνεται ἀπίθανον νὰ ἔγραψεν καὶ ἕμμετρον πρόλογον ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν σλαβικὴν εἰς στίχους δωδεκασυλλάβους. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι περὶ τὸ 895 ὁμᾶς λογίῳ Σλάβων μεταφραστῶν περὶ τὸν Κλήμεντα καὶ τὸν Ναούμ, τοὺς Ἀχριδινοὺς μαθητὰς τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, προέβη εἰς πλήρη μετάφρασιν τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων ἐπὶ τῇ βάσει βεβαίως τῆς πρώτης μετάφρασεως τοῦ Εὐαγγελισταρίου τοῦ ἁγ. Κυρίλλου, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως οἱ νέοι μεταφρασταὶ ἐπέφεραν διορθώσεις. Ἡ συγγραφὴ προλόγου εἰς τὴν νέαν μετάφρασιν ἀνετέθη εἰς τὸν ποιητὴν Κωνσταντῖνον τὸν Πρεσβύτερον ¹⁹. Οὕτω τὸ ποίημα τοῦτο μετὰ τοῦ προηγουμένου ἀποτελοῦν οἰοῦνται τὰ ποιητικὰ πρωτόλεια τοῦ Κωνσταντίνου, συνάμα ὅμως καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς σλαβικῆς ποιήσεως. Διὰ τοῦ ποιήματος τούτου καλοῦνται οἱ Σλάβοι νὰ ἐπιδοθῶν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, τὰ ὁποῖα ἐτίθεντο πλεόν εἰς τὴν διάθεσιν των κατὰ τὴν νέαν κυριλικὴν ὀρθογραφίαν. Ἡ πρόσκλησις αὕτη πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν Εὐαγγελίων ἀποδεικνύει ὅτι τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐγράφη τὸ ποίημα, ὑπῆρχεν ἤδη ἀνεπτυγμένη φιλολογικὴ δραστηριότης μεταξὺ τῶν Σλάβων. Ὅθεν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συνθέσεως τοῦ ποιήματος ὑπῆρχον εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Σλάβων γραπτὰ μνημεῖα τοῦ λόγου καὶ δὴ τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, τὰ ὁποῖα ἐκαλοῦντο οὗτοι ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου νὰ ἀναγνώσουν μετὰ προσοχῆς καὶ νὰ διδασκῶν ἐξ αὐτῶν τὴν ὀρθὴν πίστιν.

Κλήσις εἰς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον

Ὡσπερ προφήται προεῖπον πάλα
 Χριστὸς «ἔρχεται συναγαγεῖν τὰ ἔθνη» ²⁰
 φῶς γὰρ ἐστὶ παντὶ τῷ κόσμῳ τούτῳ ²¹.

17) Ἐκ τῶν κωδίκων αὐτῶν ὁ εἰς εἶναι σλαβονορωσικὸς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶ., οἱ ὑπόλοιποι δὲ σλαβονοσερβικοὶ τοῦ ΙΙ' (Χελανδαρίου) καὶ ΙΔ' αἰῶ. (Chludov καὶ Hilferding). Ὁ πρῶτος καὶ μεταγενέστερος κώδιξ περιλαμβάνει μόνον τοὺς 44 πρώτους στίχους, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα διασώζει καλλίτερον τὸ κείμενον τοῦ ποιήματος.

18) Βλ. A. Vaillant, La préface de l' Evangeliaire vieux-slave, ἐν «Revue des études slaves», XXIV (1948), 5-20.

19) Βλ. Vaillant, Une poésie vieux-slave, 25.

20) Ἡσαίας, 66,18.

21) Περὶ. Ζαχαρία, 6,12.

Կ ԾՈՍՅ ԶՂՈՆՄՈՆՅ
 ԵԿԾՆԵԿԱՄՅԱՅ ՎԻ
 ՅԾԵՄ ԲԵԾՆՆՈՍՈՒ ԿԻ
 ՅՈՆԵԿԱՅՆՅ ԿՄՐՐԻՅԵՅ
 ՔՆՈՒՆԻ ԾՍՅ ԻՒՅՆՅ
 ՅՐՈՒԿ Ը ԾՐՈՆՅՆ

Ի ԵԱ ԲԵԾՆՆՈՍ
 ԿՄՐՐԻՅԵՅ ՎԻ
 ՍԵՅՅ ԿԵ

ԵԿ ԵՍՈՅ ԲԵԾՆՆՈՍ
 ՈՍԾԻՎՅԱՄԻ ԲԵԾՆՆՈՍ
 ՄԵԼՈՍՐՅԱՄԻ ՍՈՐԲԻՅԵՅ
 ԵԿԵ ԿԵԿ ԶՈՅ ԲԵԾՆՆՈՍ
 ԿՍԾՆՅ ԿՍՈՒԿԻ ՎԵԻ
 ԵՆՅՈՐ ԻՅՈՒՄՈՅ ՄՈՒՆԻ
 ՍՈՅՐԵԿԵ ԱՅԵԿ ԲԵԾՆՆՈՍ
 ՎՈՒ ԾՆՆՆՈՍ ԿՍԵԻՅԵ
 ԿՍԵՅԵԼՈՒ ԻՅՈՒՄՈՍ
 ՍՈՒՄՈՍԵԿ Կ ԻՍՅ ԻՍՅ

ՍՈՆՅ ԲԵՅՅՅ ԲԵԻ ՍՈՒԿ
 ԲԵԾՆՆՈՍԵՅ ԿԵԼՈՄԻ
 ԿՄՅՅՅ ԻՄԵԻՐԵՅ Զ
 ՍՈՅՐԵԿԵ ՅՅՅ ԵՍԻՅՅ
 ԾՆՆՈՍ ԲԵԾՆՆՈՍԵՅ
 ՅՅՅ ԵՍՈՍՅՈՍԵՅ
 ՍՈՍՈՒՅՅ ՎՈՒ ԵՍՈՍՅՈՍ
 ԵՅՈՄԻ ԿՍԵ ԿՍՅՅՅՅՅ

ՅՅՅ ԿԵԿՅ ԿՄԿՈՄԵՅ
 ԲԵԾՆՆՈՍԵՅ ԶՈՍԿՅ
 ՅՅՅ ԿՍՅՅՅՅՅՅՅ ՅԵԿ
 ԶՈՍ ԻՄԵՅՅՅՅՅՅՅ
 ԲԵԿՈՍ ԿՍՅ ԵՍՅ
 ԻՍՂԱՅՅՅՅ ԵՍԵՅՅ ԵՍԵՅ
 ԱՍ ՅԱՍ ԲԵԾՆՆՈՍ

Ի ԲԵԾՆՆՈՍ
 ԵԿԵ ԿԵԻ
 ԾՆՆՈՍ
 ԿՍՅԿՈՒ ԻՅՈՒՄՈՍ
 ԵՍՅՅՅՅՅՅՅՅՅ
 ԵՍՅՅՅՅՅՅՅՅՅՅՅ

Δείγμα γλαβολιτικής γωνιακής γραφής εκ χειρογράφου Ευαγγελισταρίου του ιδ' αιώνας, φυλασσομένου εις Reims της Γαλλίας.

- 5 Εἶπον τοίνυν οὗτοι· οἱ τυφλοὶ βλέπονται, οἱ κωφοὶ λόγον βιβλίου ἀκούσονται²².
 "Ὅθεν πρέπον ἐστὶ γινῶναι Θεόν.
 Τούτου ἔνεκεν ἀκούσατε, Σλάβοι, τόδε·
 δῶρον γὰρ τοῦτο ἐκ Θεοῦ δοθέν,
 δῶρον θεῖον ἐστὶ τῆς δεξιᾶς μερίδος,
 10 ταῖς ψυχαῖς δωρεὰ μηδαμῶς φθειρομένη,
 ταῖς ψυχαῖς, ταῖς ταύτην ὑποδειξιζομέναις.
 Ματθαῖος, Μάρκος, Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης
 διδάσκουσι πάντα τὸν λαὸν λέγοντες·
 ὅσοι οὖν τῶν ψυχῶν ὑμῶν τὸ κάλλος
 15 ἀγαλλιᾶσθε βλέπειν, βούλεσθε δὲ
 ἀμαρτίας τὰ σκόπη ἀποδιῶξαι
 καὶ κόσμου τούτου τὴν φθορὰν ἀπωθῆσαι
 παραδείσου δὲ βίον ἀνακτῆσαι
 καὶ διαφυγεῖν ἐκ πυρὸς φλέγοντος,
 20 προσέξατε ἡμῖν τῇ διανοίᾳ ὑμῶν.
 Ἀκούσατε δὴ, λαοὶ Σλάβοι,
 ἀκούσατε τὸν λόγον, ἐκ Θεοῦ γὰρ ἐλύληθε,
 λόγον τρέφοντα τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς,
 λόγον ἐνδυναμοῦντα καρδίαν τε καὶ νοῦν,
 25 λόγον εὐτρεπίζοντα πάντας εἰς γινῶσιν Θεοῦ.
 Ὡς οὖν φωτὸς ἄνευ χαρᾶς οὐκ ἐστὶ
 ὀφθαλμῶ ὁρῶντι πᾶσαν Θεοῦ τὴν κτίσιν,
 ἀλλ' ἄνευ κάλλους τὸ μὴ ὁρώμενόν ἐστι,
 οὕτω δὴ καὶ ψυχὴ βιβλίων δίχα
 30 μὴ εἰδυῖα οὐδὲ Θεοῦ τὸν νόμον,
 ὅς κατὰ τοῦ τῆς ἀμαρτίας ἐστὶ²³,
 νόμον ἀποκαλύπτουσα παράδεισον τὸν θεῖον.
 Ποῖον γὰρ οὐς κερανοῦ βροντῆς
 ἀκοῦον, δύναται Θεὸν μὴ φοβηθῆναι;
 35 ρώθωνες δὲ ἄνθος μὴ ὀσφρανθέντες
 πῶς νοήσωσι τὸ θεῖον θαῦμα;
 Στόμα γὰρ τὸ μὴ αἰσθανόμενον τὸ γλυκὺ
 ὥσπερ λίθον τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ.
 Τούτων δὲ πλεῖον ψυχὴ βιβλίων ἄνευ
 40 νεκρὰ παρίσταται ἀνθρώποις.
 Ἡμεῖς, ἀδελφοί, ταῦτα πάντα νοοῦντες,
 λέγομεν ὑμῖν λόγον τὸν προσήκοντα,
 ὅς πάντας ἀποχωρίσει ἀνθρώπους
 ἐκ βίου ζωῶδους καὶ ἐπιθυμίας²⁴
 45 ἵνα μὴ, ἔχοντες νοῦν ἄνου,
 ἀκούοντες τὸν ξένη γλῶσση λόγον,
 ἀκούσητε ὡς φωνὴν χαλκοῦ ἠχοῦντος.
 Τοῦτο γὰρ ὁ ἅγιος διδάσκων ἔφη Παῦλος,
 εὐχὴν Θεοῦ ἀναπέμπων πρώτῳ²⁵
 50 ἥτοι λόγους θέλω πέντε λαλήσαι,
 ἵνα πάντες οἱ ἀδελφοὶ νοήσωσι,
 ἢ μυρίους λόγους ἀκαταλήπτους.
 Ἄνθρωπος γὰρ ὁ μὴ νοῦν
 οὐ προσέχει τῇ σοφῇ παραβολῇ,
- 55 τῇ κατηχούσῃ ἡμᾶς κατήχησιν ὁρθήν.
 Ὡσπερ γὰρ φθορὰ σαρκὶ ἐπιδημεῖ,
 πᾶσαν φθείρουσα, ὑπὲρ σῆψιν σήπουσα
 ὅτε τροφὴν αὐτῇ οὐκ ἔχει,
 οὕτω δὴ πᾶσα ψυχὴ φθίνει,
 60 εἰς αἰῶνα ζῶν μὴ ἔχουσα τὴν θεῖαν,
 ὅτε Θεοῦ τοὺς λόγους οὐκ ἀκροᾶται.
 Ἐτέραν αὐθις παραβολὴν σοφὴν λίαν
 εἰπόμεν, σπορᾶ παραβάλλοντες
 βλαστανούσῃ βλαστήσει θεῖα²⁶.
 65 Ὅπου δὴ πίστεως ὁρθῆς σπορὸς ὑπάρχει,
 ὡς αἱ εἰς ἀγρὸν πίπτουσαι σποραὶ,
 οὕτω καὶ ἐν καρδίαις ἀνθρώπων
 ἄμβρου βιβλίων θεῖων δέονται
 πρὸς τὸ αὐξῆσαι Θεοῦ καρπὸν μᾶλλον.
 70 Τίς δύναται εἰπεῖν παραβολὰς ἀπάσας
 ἀποφαινούσας ἐθνικοὺς βιβλίων ἄνευ,
 δεικνυούσας αὐτοὺς λόγῳ μὴ συνιέντας;
 εἰ καὶ γλώσσας ἀπάσας γιγνώσκει
 οὐ δύναται διηγήσασθαι αὐτῶν τὴν ἀσθένειαν.
 75 Προσθήσω ἕως τὴν ἐμὴν παραβολὴν,
 πολλὴν διάνοιαν ὀλίγοις ῥήμασι δεικνύων.
 Ἐθνη δὴ βιβλίων δίχα, γυμνά,
 ἀγωνίσασθαι μὴ δυνάμενα ἄνευ ὄπλων,
 μετὰ τοῦ ἐχθροῦ τῶν ψυχῶν ἡμῶν,
 80 ἐτοίμη λεία εἰς μαρτύρια αἰώνια.
 Ὅθεν, ἔθνη, τὰ τὸν ἐχθρὸν μὴ ἀγαπῶντα,
 τὰ μετ' αὐτοῦ ἀγωνισθῆναι προτιθέμενα λίαν,
 σπεύσατε ἀνοῖξαι τῆς διανοίας τὴν θύραν,
 ἔχοντα νῦν ὄπλον ἰσχυρόν,
 85 ὑπὲρ ὀπλίζουσιν αἱ γραφαὶ τοῦ Κυρίου,
 αἱ πάνυ πλήττουσαι πονηροῦ τὴν κεφαλὴν.
 Βιβλίον τόδε, ὑπὲρ λήψεσθε,
 ἢ σοφία αὐτοῦ ἐνδυναμώσῃ τὰς ψυχὰς ὑμῶν
 καὶ οἱ Ἀπόστολοι μετὰ τῶν Προφητῶν ἀπάντων.
 90 Οἱ γὰρ λαλοῦντες τὰ ῥήματα ταῦτα
 ἄξιοι ἔσονται τὸν ἐχθρὸν φονεῦσαι,
 νίκην καλὴν Θεῷ προσάγοντες,
 σαρκὸς φθορὰν σήπουσαν φεύγοντες,
 σαρκὸς, ἧς ὁ βίος ὡσεὶ χόρτος,
 100 μὴ πίπτοντες, ἀλλὰ στερρῶς ἰστάμενοι,
 ὡς στρατιῶται Θεῷ φανέντες,
 παριστάμενοι ἐκ δεξιῶν θρόνου Θεοῦ,
 ὅτε πυρὶ κρινεῖ τὰ ἔθνη,
 ἀγαλλιῶντες μετ' ἀγγέλων εἰς αἰῶνα,
 105 αἰεὶ δοξάζοντες τὸν πανελεῆμονα,
 πάντοτε ὕμνοις, ὡς ἐν βιβλίῳ διδασκόμενοι,
 Θεὸν ὑμνοῦντες ἀνθρώπους ἐλεοῦντα.
 Ὅτι δόξα πᾶσα πρέπει
 ἐν παντὶ καιρῷ τιμὴ καὶ αἴνος Θεῷ, Υἱῷ
 110 σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ
 ἐκ κτίσεως πάσης εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἀμήν.

22) Πρβλ. Ἡσαΐου, 29, 18.

23) Πρβλ. Ρωμ. 6, 23-25.

24) Πρβλ. Α' Θεσσαλ., 4, 5.

25) Ὁ Κωνσταντῖνος ἔχει ἐνταῦθα ὑπ' ὄψει τοὺς στίχους τῆς Α' πρὸς Κορινθίους 14, 18-19. «Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν. Ἄλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοῦς μου λαλήσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ».

26) Παραβολὴ τοῦ σπορέως ἐν Μάρκ. 4, 26-29.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ποιημάτων ὁ συνεχιστὴς τῆς παραδόσεως τῶν Θεσσαλονικέων ἁγίων ἱεραποστόλων, Κωνσταντῖνος ὁ Πρεσβύτερος, ἐνεκαινίωσε πρῶ-

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ

Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξύ τῶν Σλάβων διὰ τῆς ἐξόχου ἱεραποστολικῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον καὶ σημαντικώτερον γεγονός τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου. Κέντρον τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξύ τῶν σλαβικῶν λαῶν ὑπῆρξεν ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μεγάλου Φωτίου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν εἰδική σχολή ἐξωτερικῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν κατηρτίζοντο ἱεραπόστολοι πρὸς ἐκχριστιάνισιν τῶν Σλάβων (Φωτίου Ἐπιστολαὶ Migne E.P., τόμ. 103, στ. 904-5). Ἡ Ἐκκλησία Κων/πόλεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ δεσποτικὸν πνεῦμα τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἐσέβητο τὴν ὄντοτητα τῶν ἐπὶ μέρος λαῶν καὶ ἐδημιούργησε διὰ τῶν ἱεραποστόλων τῆς αὐτόνομους ἔθνικας Σλαβικὰς Ἐκκλησίας, συνδεομένας μετὰ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας διὰ κοινῆς πίστεως καὶ κοινῆς λατρείας.

Αἱ μεγαλύτεραι ἱεραποστολικαὶ προσωπικότητες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀναμφιβόλως οἱ Ἕλληνες Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ ὁποῖοι διέδωσαν τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς καὶ ἐμήσαν τούτους εἰς τὸν ἑλληνικὸν χριστιανικὸν πολιτισμόν. Οἱ δύο ἅγιοι ἀδελφοὶ διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ σλαβικοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς μεταφράσεως ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν σλαβωνικὴν γλώσσαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν λειτουργικῶν κειμένων καὶ τοῦ Νομοκάνονος ἔθεσαν τὰ θεμέλια τῆς σλαβικῆς γραμματείας καὶ

τοὺς τὴν σλαβικὴν ποίησιν. Μιμούμενος τὸν ἅγ. Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν εἰς τὴν τεχνικὴν τῶν στίχων, συνέδεσεν ἀπ' εὐθείας τὴν πρώτην σλαβικὴν γραμματεῖαν μετὰ τῆς ἑλληνικῆς βυζαντινῆς θερησκευτικῆς ποιήσεως, τὴν ὁποίαν ἄριστα ἐγνώριζε. Ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ ἐλέχθη, τὰ ποιήματα ταῦτα ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα σχεδὸν πρωτότυπα σλαβικὰ ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντικατοπτρίζονται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ λαμπρὰ γνώσις τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρολογίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προηγμένη ἐκφραστικὴ ἱκανότης ἐν τῷ πρώτῳ γραπτῷ λόγῳ τῶν Σλάβων. Ἐμπεποτισμένοι εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν οἱ πρῶτοι καὶ ἄριστοι μαθηταὶ τῶν ἅγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, Κλήμης καὶ Ναῦμ οἱ Ἀχριδινοὶ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πρεσβύτερος καὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν δύο ἀυταδέλφων ἑλλήνων ἱεραποστόλων ἐργαζόμενοι, ἀπεδείχθησαν ἄξιοι συνεχισταὶ τοῦ λαμπροῦ ἐκείνων ἔργου καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν Βουλγάρων.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ—ΑΙΜΙΛΙΟΣ Ν. ΤΑΧΙΑΟΣ

Ἰψηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

εἰσήγαγον τὸν σλαβικὸν κόσμον εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν πολιτιστικῶς προηγμένων λαῶν. Οὐδεὶς Ἕλλην εὐηργέτησε τόσον πολὺ τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς, ὅσον οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ ὁποῖοι κατέχουν διὰ τοῦτο ὄλως ἐξέχουσιν θέσιν εἰς τὴν συνείδησίν των, ἀναγνωριζόμενοι ὡς οἱ πρῶτοι καὶ μεγαλύτεροι πνευματικοὶ των χειραγωγοί, φωτισταὶ καὶ ἀναμορφωταὶ καὶ τιμώμενοι ὡς ἱσαπόστολοι. Ἄλλὰ καὶ οὐδεὶς σπουδαῖος Ἕλλην τόσον ἠγνοήθη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ὅσον αἱ μεγαλοφυεῖς ἡρωϊκαὶ μορφαὶ τῶν ἐκ Θεσσαλονίκης ἁγίων ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου.

Περὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἀνεπτύχθη πλουσιωτάτη φιλολογία ἰδίως εἰς τὰς σλαβικὰς γραμματείας. Αἱ εἰδικαὶ πραγματεῖαι καὶ μονογραφίαι ἀνέρχονται εἰς ἀρκετὰς χιλιάδας, ἐνῶ παρ' ἡμῖν μόλις τώρα ἀρχίζει πῶς ἀφυπνιζόμενον τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἐξόχους ταύτας προσωπικότητας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ συγγραφή τοῦ παρόντος ἄρθρου ἐγένετο κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαιοτέρων ἀξιοπίστων ἱστορικῶν πηγῶν, ὅπως εἶναι πρωτίστως τὰ Παννονικὰ συναξάρια, καὶ ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ παρουσιάσῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ἐκκλησίας» τὴν πολυάθλον ζωὴν καὶ τὸ ἀθάνατον ἔργον τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἱ ὁποῖοι ἐδόξασαν τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἀγιότητός των καὶ τῆς μεταδόσεως εἰς τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς τῆς Βυζαντινῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῶν ἀξιῶν τοῦ ζωντανοῦ καὶ δημιουργικοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

* *

Οἱ ἀπόστολοι τῶν Σλάβων Κωνσταντῖνος (Κυρίλλος) καὶ Μεθόδιος ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, ἡ ὁποία ἦτο σπουδαῖον πολιτικόν, ἐμπορικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον. Ὁ πατὴρ των ἐκαλεῖτο Λέων καὶ κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦ «δρουγγαρίου» τοῦ «στρατηγοῦ», ἦτοι βοηθοῦ τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τοῦ θέματος Θεσσαλονίκης. Κατὰ τινὰς μεταγενεστέρων πηγῶν, ἡ μήτηρ των δύο ἁγίων ἀδελφῶν ὠνομάζετο Μαρία. Ἐκ τῶν ἐπτά τέκνων τοῦ δρουγγαρίου Λέοντος καὶ τῆς συζύγου του Μαρίας εἶναι γνωστὰ μόνον τὰ ὀνόματα τοῦ πρεσβυτέρου Μεθοδίου καὶ τοῦ νεωτέρου Κωνσταντίνου (Κυρίλλου). Οἱ γονεῖς των δύο ἁγίων ἀδελφῶν ἦσαν «εὐγενεῖς καὶ τιμίου γένους». Τὸ Παννονικὸν συναξάριον ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ὁ πατὴρ των «ἦτο εὐσεβῆς καὶ δίκαιος, φυλάσσων πάσας τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄλλοτε ὁ Ἰώβ».

Τὰ Παννονικά συναξάρια οὐδὲν ἀναφέρουν περὶ τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τῶν ἁγίων ἀδελφῶν. Μεταγενέστεραι σλαβικά πηγαί παρουσιάζουν τὸν μὲν πατέρα αὐτῶν Βούλγαρον, τὴν δὲ μητέρα Ἑλληνίδα. Εἰς τὸ παρελθὸν διάφοροι Σλάβοι φιλόλογοι καὶ ἱστορικοὶ διετύπωσαν τὴν θεωρίαν ὅτι οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἦσαν σλαβικῆς ἢ βουλγαρικῆς καταγωγῆς. Οὐδεμία ἀξιόπιστος μαρτυρία διεσώθη περὶ δῆθεν σλαβικῆς καταγωγῆς τῶν ἁγίων ἀδελφῶν. Οἱ κορυφαῖοι Σλάβοι ἐπιστήμονες τῆς περιωπῆς τοῦ Ντβόρνικ, τοῦ Τρόϊτσκου καὶ τοῦ Γκριβετς δέχονται ὅτι ἦσαν Ἕλληνες τὸ γένος. Αἱ ἀβάσιμοι ὑποθέσεις περὶ σλαβικῆς καταγωγῆς τῶν ἁγίων ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν μᾶλλον εἰς συναισθηματικούς καὶ ρομαντικούς λόγους. Ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία ἤθελε τοὺς πρώτους διδασκάλους καὶ φωτιστὰς τῶν Σλάβων ὁμαίμονας.

Ἐλαχίστας πληροφορίας ἔχομεν περὶ τῆς παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς ἡλικίας τοῦ Μεθοδίου. Ὁ Παννονικὸς βίος τοῦ Μεθοδίου ἀναφέρει ὅτι ἦτο ὠραῖος τὴν ἐμφάνισιν καὶ ὅτι ἐκ νεότητος ἦτο δημοφιλὴς μεταξύ τῶν νομικῶν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐπὶ ἑλληνικῶν πηγῶν στηριζομένη «Ἀληθινὴ διήγησις» μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Μεθόδιος ἐξέμαθε τὰ ἱερά γράμματα, ὅτι ἠκολούθησε τὸ στρατιωτικὸν στάδιον ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ὅτι ἠ φήμη περὶ τῆς ἀνδρείας του ἐφθασε μέχρι τοῦ εἰκονομάχου βασιλέως Θεοφίλου (829-842), ὁ ὁποῖος τὸν ἐκάλεσεν εἰς τὴν Κων/πολιν τὸ 829 καὶ τὸν διώρισε βραδύτερον «ἄρχοντα», ἦτοι στρατιωτικὸν διοικητὴν «τῶν πρὸς τὸ βουλγαρικὸν ἔθνος συνορευουσῶν περιοχῶν», δηλ. τῆς περιφερείας τοῦ ἄνω Στρυμόνος, ἔνθα ὑπηρετήσεν ἐπὶ μίαν δεκαετίαν. Μετὰ ταῦτα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κων/πολιν, διότι «λόγῳ τοῦ διωγμοῦ τὸν ὁποῖον ἤγειρε κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων ὁ θεομίσητος Θεόφιλος, ἐμίσησε τὰ πάντα, ἀπέριψε τὰ σπλά» καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸν Ὀλυμπον τῆς Βιθυνίας, ἔνθα ἐκάρη μοναχὸς καὶ ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἀσκητικὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν μελέτην. Ὁ Ὀλυμπος τῆς Βιθυνίας εἶναι γνωστὸς ὡς ὄρος τῶν μοναχῶν, διότι ὑπῆρξε σπουδαῖον μοναστικὸν κέντρον, τὸ ὁποῖον διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας.

Τὸ σύντομον συναξάριον τοῦ ἁγ. Μεθοδίου ἀναφέρει ὅτι «ἦτο ἐκ νεότητος σοφὸς τὸν λόγον, μεσωματικὴν εὐρωστίαν καὶ γνωστὸς εἰς τὸν Βασιλέα» καὶ ὅτι κατὰ τὴν δεκαετὴ ὑπηρεσίαν του εἰς τὴν ἀκριτικὴν περιφέρειαν τοῦ Στρυμόνος ἐξέμαθε τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν, ἐγνώρισε τὰ σλαβικά ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἠγάπησε τοὺς Σλάβους.

Κατὰ τὸν διαπρεπῆ καθηγητὴν |Σ. Τρόϊτσκου, ὁ Μεθόδιος διωρίσθη ἄρχων τοῦ Στρυμόνος τὸ 830 ἢ 831 εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν, παραιτηθεὶς τῆς θέσεως ταύτης τὸ 840 ἢ 841. Βάσει τῶν δεδομένων αὐτῶν

δύναται νὰ προσδιορισθῇ βασίμως ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Μεθοδίου τὸ 810 ἢ 811.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη τὸ 827. Αἱ πηγαὶ διέσωσαν ἐνδιαφερούσας πληροφορίες περὶ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας. Ὄταν ἦτο ἑπτὰ ἐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος εἶδεν εἰς τὸ ὄνειρον τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν νὰ τοῦ προτείνῃ νὰ διαλέξῃ νύμφην μεταξύ ὄλων τῶν νεανίδων τῆς πόλεως. Ὁ βιογράφος του προσθέτει ὅτι οὗτος ἐξέλεξε τὴν «ὠραιότεραν ὄλων», ἡ ὁποία ἐκαλεῖτο Σοφία, προαναγγέλλων τοιουτοτρόπως τὴν κλίσιν τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὰ γράμματα. Πράγματι δὲ ἐξ ὄλων τῶν συμμαθητῶν του ἐπροώδευε περισσότερο εἰς τὰ γράμματα ἕνεκα τῆς ὀξείας του ἀντιλήψεως καὶ ὅλοι τὸν ἐθαύζον.

Ἐτερον χαρακτηριστικὸν περιστατικὸν ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Κωνσταντίνου περιέχει τὸ κεφ. 3 τοῦ παννονικοῦ συναξαρίου. Μίαν ἡμέραν, μαζὶ μετὰ τὰ παιδιά τῶν ἄλλων πλουσίων οἰκογενειῶν, ἐπῆγε νὰ παίξῃ μετὰ τὸ γεράκι του. Ἐπειδὴ ὁ πνεύσας ἰσχυρὸς ἄνεμος ἀνήρπασε τὸ γεράκι, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἔφαγε δύο ἡμέρας ἀπὸ μελαγχολίαν καὶ λύπην. Τὸ γεγονός αὐτὸ τὸν ἔκαμε νὰ διαπιστώσῃ τὴν ματαιότητα τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλην ὁδόν, τὴν ὁδὸν τῆς μελέτης. Ἐμενε λοιπὸν εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἀπεστήλιξε τὰ ποιήματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Εἰς τὸν τοῖχον τοῦ δωματίου του ἐχάραξε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἔγραψε τὸν ἐξῆς ὠραιότατον ὕμνον εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον: «Ὁ Γρηγόριε, ἄνθρωπε κατὰ τὸ σῶμα καὶ ἄγγελε κατὰ τὴν ψυχὴν! Ἄν καὶ εἶσαι ἄνθρωπος κατὰ τὸ σῶμα, ἐνεφανίσθης ὡς ἄγγελος, διότι τὸ στόμα σου δοξάζει τὸν Θεὸν ὡς ἐν τῶν Σεραφεῖμ καὶ φωτίζει τὴν Οἰκουμένην διὰ τῆς ἐρμηνείας τῆς ὀρθῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο δέξαι καὶ ἐμὲ τὸν γονυπετοῦντα ἐνώπιόν σου μετ' ἀγάπης καὶ πίστεως καὶ ἔσο μοι διδάσκαλος καὶ φωτιστὴς!».

Ἀναγινώσκων τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μεγίστη θεολογικὴ μορφή τοῦ Δ' αἰῶνος, προσεπάθει νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ βαθύτερον νόημά των. Ἐλυπεῖτο δὲ σφόδρα ὡς ὅτι δὲν κατενόει τὸν βαθυστόχαστον διδάσκαλον τῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ δακρύων παρεκάλει ξένον τινὰ διδάσκαλον νὰ τὸν βοηθήσῃ, προσφέρων εἰς αὐτὸν ὡς ἀμοιβὴν ὀλόκληρον τὸ μερίδιόν του ἐκ τῆς πατρικῆς περιουσίας. Ἐπειδὴ ὁ ξένος ἠρνήθη νὰ τὸν βοηθήσῃ, ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεδόθη εἰς μακρὰς προσευχὰς «διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ὁ πόθος τῆς καρδίας του», ὡς λέγει ὁ βιογράφος του. Ὁ Θεὸς εἰσήκουσε ταχέως τὴν προσευχὴν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐκλήθη εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Κων/πόλεως, πρωτοβουλία τοῦ λογοθέτου Θεοκτίστου, ὁ ὁποῖος ἦτο φίλος ἢ συγγενὴς τοῦ δρουγγαρίου Λέοντος, πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου. Αὐτὸ συνέβη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος (841 ἢ 842), ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος ἦγε τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Καθ' ὁδὸν διὰ τὴν Κων/πολιν, πλήρης χαρᾶς διότι πραγματοποιεῖται ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία του νὰ συνεχίσῃ τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, ὁ Κωνσταντῖνος προσηυχήθη γονυπετῶν: «Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους, ὁ δημιουργήσας τὰ πάντα μὲ τὸν λόγον σου καὶ τὴν σοφίαν σου, ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἵνα κυριαρχῇ τῶν κτισμάτων σου, χάρισέ μου τὴν παρὰ τὸν θρόνον σου σοφίαν, διὰ νὰ καταλάβω τί εἶναι εὐάρεστον εἰς σέ καὶ σωθῶ. Ἐγὼ εἶμαι δούλος σου καὶ υἱὸς τῆς δούλης σου».

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐφοίτησεν εἰς τὴν περίφημον Σχολὴν τῆς Μαγναύρας. Εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο πνευματικὸν ἴδρυμα τοῦ Βυζαντίου ἐδίδασκον τότε διαπρεπέστατοι καθηγηταί, ὅπως ὁ Λέων ὁ Μαθηματικὸς καὶ ὁ μέλλων Πατριάρχης Φώτιος. Εἰς τὴν περίφημον Σχολὴν τῆς Μαγναύρας ὁ Κωνσταντῖνος ἐδιδάχθη τὴν γραμματικὴν, τὴν ὁποίαν ἐξεμάθει ἐντὸς τριῶν μηνῶν, ἔπειτα τὸν Ὅμηρον καὶ τὴν γεωμετρίαν, τὴν διαλεκτικὴν καὶ πάσας τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν λογικὴν καὶ πάσας τὰς ἑλληνικὰς τέχνας. Χάρις εἰς τὰ ἔξοχα χαρίσματα καὶ εἰς τὴν φιλοπονίαν του, ὁ Κωνσταντῖνος ἐσημείωσε καταπληκτικὴν πρόοδον, ὑπερακοντίσας κατὰ πολὺ τοὺς συμφοιτητάς του. Ὁ βιογράφος του ὑπογραμμίζει ὅτι «οὗτος ἐξεμάθε πάσας τὰς ἐπιστήμας ὅπως ἄλλος θὰ ἐμάνθανε μόνον μίαν ἐξ αὐτῶν». Ἐκτὸς τῆς λαμπρᾶς ἐπιδόσεώς του εἰς τὰ γράμματα, διακρίνεται διὰ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν πραότητα. Εἶχε δὲ ἔν καὶ μόνον ἰδανικόν: «νὰ ἐξέλθῃ τοῦ σώματος τούτου καὶ νὰ ζήσῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ». Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν του συνεδέθη διὰ φιλίας μετὰ τοῦ διδασκάλου του καὶ μετέπειτα πατριάρχου Φωτίου, ἡ ὁποία οὐδέποτε διαταράχθη. Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπῆρξε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν Ἀναστασίου τοῦ βιβλιοθηκαρίου, («fortissimus amicus» (=ἐλικρινέστατος φίλος) τοῦ Φωτίου.

Ἐκτιμήσας τὴν σοφίαν, τὴν φιλεργίαν καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ Κωνσταντῖνου, ὁ λογοθέτης Θεόκτιστος ἀπέβλεψεν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν μεγάλων χαρισμάτων καὶ ἰκανοτήτων τοῦ μεγαλοφυοῦς σπουδαστοῦ διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦ ἐπέτρεψε νὰ εἰσέρχεται ἐλευθέρως εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἐπίσης συχνὰ τὸν συνεβουλεύετο ἐπὶ σπουδαίων ζητημάτων. Κάποτε ὁ προστάτης του Θεόκτιστος τοῦ εἶπε: «Φιλόσοφε, θὰ ἤθελον νὰ μάθω τί εἶναι ἡ φιλοσοφία». Ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ ἀπήντησεν ἀμέσως: «Ἡ γνῶσις τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, πόσον ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ πλησιάσῃ τὸν Θεόν, καὶ διδάσκει τὸν ἄνθρωπον ὅπως δι' ἔργων καταστή εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις τοῦ Δημιουργοῦ του». Ἀπὸ τότε ὁ Θεόκτιστος τὸν ἠγάπησε καὶ τὸν ἐξετίμησεν ἀκόμη περισσώτερον, τοῦ προσέφερε δὲ καὶ πολὺν χρυσόν, ἢ λάμπις ὅμως τοῦ ὁποίου δὲν συνε-

κίνησε τὴν ψυχὴν τοῦ νεαροῦ Κωνσταντῖνου. Μετὰ ταῦτα ὁ λογοθέτης Θεόκτιστος τοῦ ἐπρότεινε διὰ σύντροφον τῆς ζωῆς μίαν ὠραίαν, πλουσίαν καὶ εὐγενοῦς καταγωγῆς νέαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος εἶχε ἀναδεχθῆ ἐκ τῆς κολυμβήθρας, προσθέσας ὅτι ἀμέσως θὰ ἐλάμβανε ἀπὸ τὸν βασιλέα τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος καὶ ὅτι πολὺ ταχέως θὰ διωρίζετο καὶ στρατηγός. Ἡ πρότασις ἦτο ὄντως δελεαστικὴ, ἀλλὰ δι' ἓνα φιλόδοξον ἄνθρωπον ζητοῦντα ν' ἀνέλθῃ εὐκόλως εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἀπεδέχθη τὴν δελεαστικὴν ταύτην πρότασιν, διότι δὲν ὑπῆρχε δι' αὐτὸν τίποτε τὸ ὠραιότερον καὶ πολυτιμότερον ἀπὸ τὴν μάθησιν καὶ τὴν μελέτην.

Τότε ὁ λογοθέτης Θεόκτιστος, τῇ συγκαταθέσει τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, προσεπάθησε νὰ κρατήσῃ τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὴν Κων/πολιν, προτείνας εἰς αὐτὸν νὰ γίνῃ κληρικὸς καὶ πατριαρχικὸς χαρτοφύλαξ καὶ βιβλιοθηκᾶριος τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Κατόπιν τῶν ἐπιμόνων παρακλήσεων ὁ Κωνσταντῖνος ἐχειροτονήθη εἰς ἡλικίαν 22 ἐτῶν κατ' ἄλλους μὲν ἱστορικοὺς διάκονος, κατ' ἄλλους δὲ πρεσβύτερος.

Τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ πατριαρχικοῦ χαρτοφύλακος καὶ βιβλιοθηκαρίου εἶχε πολιτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐπεθύμει διακαῶς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν μοναστικὴν μόνωσιν. Μιμούμενος τὸν ἁγ. Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἐγκατέλειπε μυστικῶς τὴν θέσιν του, καταφυγὼν εἰς τινὰ ἱερὰν μονήν. Οἱ αὐλικοὶ τὸν ἀνεζήτησαν ἐπὶ ἕξ μῆνας καὶ τελικῶς τὸν ἀνεκάλυψαν. Ἐπειδὴ δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸν πείσουν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν παλαιὰν θέσιν του, τὸν παρεκάλεσαν νὰ δεχθῆ τὴν ἔδραν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Μαγναύρας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐνέδωκεν εἰς τὴν παράκλησιν αὐτήν. Ἀνέπτυξεν δὲ λαμπρὰν διδασκτικὴν δρᾶσιν καὶ ἀπέκτησε τὸν ἐπίζηλον τίτλον «φιλόσοφος».

Μετὰ ταῦτα τὸ παννονικὸν συναξάριον τοῦ Κωνσταντῖνου (κεφ. 5) περιγράφει μὲ ζωηρότητα τὴν δημοσίαν συζήτησιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ τέως Πατριάρχου Κων/πόλεως Ἰωάννου Ζ' τοῦ Γραμματικοῦ (836-842), ὁ ὁποῖος καθηρέθη ἔνεκα τῶν εἰκονομαχικῶν ἰδεῶν του, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ εἰκονοφίλου καὶ ὁμολογητοῦ Μεθοδίου (842-846). Ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ἦτο ἔμπειρος συζητητῆς καὶ εἶχεν εὐρείαν μόρφωσιν. Ἐγκαταλείπων τὸν θρόνον του, οὗτος ἐδήλωσεν ὑπεροπτικῶς: «Διὰ τῆς βίας μὲ ἀνετρέψατε, ἀλλὰ δὲν μὲ ἐνίκησατε εἰς τὴν συζήτησιν, διότι κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιταχθῆ εἰς τὴν διδασκαλίαν μου». Ὁ αὐτοκράτωρ ὠρίσε τὸν Κωνσταντῖνον διὰ τὴν ἰδεολογικὴν συζήτησιν μετὰ τοῦ καθαιρεθέντος πατριάρχου Ἰωάννου Γραμματικοῦ, εἰπὼν εἰς τὸν τελευταῖον: «Ἄν νικήσῃς αὐτὸν τὸν νεαρόν εἰς τὴν συζήτησιν, πάλιν θὰ καταλάβῃς τὸν θρόνον σου».

Κατὰ τὴν συζήτησιν αὐτὴν μετὰ τοῦ ἐπικιν-

δύνου καὶ πεπειραμένου ἀντιπάλου του ὁ Κωνσταντῖνος κατήγαγε τὴν πρώτην δημοσίαν νίκην, ὑπερασπίσας μετὰ δεξιότητος καὶ πειστικότητος τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν περὶ τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων. Ἡ σχετικὴ περικοπὴ τοῦ παννονικοῦ συναξαρίου δεικνύει τὴν διαλεκτικὴν ἱκανότητα, τὴν ὀξύνοϊαν, τὴν πνευματικὴν εὐστροφίαν, τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν πολυμάθειαν τοῦ Κωνσταντίνου.

Μετὰ μικρόν, τὸ 851 καὶ εἰς ἡλικίαν 24 ἐτῶν, ὁ Κωνσταντῖνος ἐστάλη εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Μιχαήλ Γ' (842-867) πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οἱ Σαρακηνοὶ ἢ Ἀραβες ἦσαν μωαμεθανοί, καὶ διέδιδον τὴν θρησκείαν των διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ ἐπεξέτεινον τὸ κράτος των εἰς βάρος τοῦ Βυζαντίου, καταλαβόντες βαθμηδὸν τὴν Συρίαν, τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Οὗτοι παρέλαβον τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καὶ ἐκαλλιέργησαν ἐπιτυχῶς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς τέχνας. Κατεπολέμησαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ διὰ συγγραφῶν, χλευάζοντες ἰδίως τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ Μιχαήλ ὁ Γ' ἀντέδρασε κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Ἀράβων ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ὅταν οἱ Ἀραβες ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Κων/πολιν νὰ στείλῃ ἄνδρας δυναμένους νὰ συζητήσουν μετ' αὐτῶν ἐπὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαήλ ὁ Γ' συνεκάλεσε συμβούλιον καὶ ἀνέθεσε τὴν λεπτήν καὶ ἐπικίνδυνον αὐτὴν ἀποστολὴν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, διότι ἐγνώριζε τὴν ἱκανότητά του νὰ νικᾷ τοὺς ἀντιπάλους διὰ τῆς διαλεκτικῆς του δεινότητος καὶ τῆς εὐγλωττίας, ἀποδεικνύων τὴν ὑπεροχὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεδέχθη τὴν ἀποστολὴν, εἰπὼν: «Εὐχαρίστως θὰ ὑπάγω διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Δι' ἐμὲ ὑπάρχει τι γλυκύτερον εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ζῶ καὶ ν' ἀποθάνω διὰ τὴν Ἁγίαν Τριάδα;». Τοῦ ἔδωσαν ὡς βοήθον τὸν ἀσηκρήτην Γεώργιον καὶ τοὺς ἀπέστειλαν.

Ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἀναφέρει ποῦ ἀκριβῶς μετέβησαν. Οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μετέβη εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ ἀραβικοῦ κράτους Σαμάρραν, ἢ ὁποία ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Τίγρητος βορείως τῆς Βαγδάτης. Τότε ἐβασίλευεν ὁ καλῖφης Μουτταβακίλ (847-861), ὁ ὁποῖος κατεδίωκε τοὺς χριστιανοὺς παντοιοτρόπως. Οὗτοι δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ τελοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των, ἐπλήρωνον διπλοῦν φόρον, ἀπηγορεύετο νὰ τιμοῦν δημοσίως τὰς ἱερὰς εἰκόνας, εἰς τὴν ἐξώθυραν τῶν χριστιανικῶν οἰκιῶν οἱ Σαρακηνοὶ εἶχον ζωγραφίσαι παραστάσεις δαιμόνων κ.τ.λ. Εἰς τοιαύτην δυσμενῆ διὰ τοὺς χριστιανοὺς ἐποχὴν ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μετὰ χαρᾶς τὴν ἀποστολὴν εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς. Ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖ μετὰ κοπιώδη πορείαν οἱ Σαρακηνοί, διὰ νὰ ταπεινώσουν τὸν Κωνσταντῖνον, τοῦ

ἔδειξαν τὰς χριστιανικὰς οἰκίας μὲ τὰς δαιμονικὰς παραστάσεις καὶ τὸν ἠρώτησαν ἂν γνωρίζῃ τί σημαίνουν αἱ παραστάσεις αὐταί. Οὗτος ἀπήντησε μὲ μεγάλην ἐτοιμότητα καὶ εὐστροφίαν: «Βλέπω δαιμονικὰς παραστάσεις καὶ νομίζω ὅτι ἐδῶ μέσα κατοικοῦν χριστιανοί· οἱ δαίμονες φεύγουν ἔξω, διότι δὲν ἠμποροῦν νὰ συζοῦν μὲ τοὺς χριστιανούς. Ὅπου δὲ δὲν ὑπάρχουν τοιαῦται παραστάσεις εἰς τὴν ἐξώθυραν, ἐκεῖ οἱ δαίμονες ζοῦν μέσα μαζί μὲ τοὺς ἐνοίκους».

Κατὰ τὴν διάρκειαν ἐνὸς γεύματος ἤρχισεν ἡ συζήτησις ἐπὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῶν «σοφῶν καὶ λογίων» Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν γνώσται «τῆς γεωμετρίας, τῆς ἀστρονομίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν». Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξήγησεν εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς ἀντιπάλους του τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀνθρώπου, τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἀκολουθῶς ἔλυσε τὴν ἀπορίαν των διατὶ πολεμοῦν οἱ Χριστιανοὶ παρὰ τὸ Εὐαγγελικὸν πρόσταγμα νὰ ἀγαποῦν καὶ τοὺς ἐχθροὺς, εἰπὼν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μᾶς ἔδωκε δύο ἐντολάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπαιτεῖ νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθροὺς, ἡ δὲ ἕτέρα νὰ θυσιάσωμεν τὴν ψυχὴν μας ὑπὲρ τῶν φίλων.

Μετὰ ταῦτα ἡ συζήτησις ἐστράφη περὶ πολιτικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ζητήματα, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Κωνσταντῖνος ἐξῆλθε πάλιν νικητῆς. Κατάπληκτοι ἀπὸ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὰς σοφὰς ἀπαντήσεις του, οἱ Ἀραβες τὸν ἠρώτησαν: «Καὶ σὺ ἀπὸ ποῦ τὰ ξέρεις ὅλα αὐτά;». Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπήντησε μὲ ἔκδηλον δόσιν ἐθνικῆς ὑπερηφανείας: «Ἐξ ἡμῶν (τῶν Ἑλλήνων) προῆλθον ὅλαι αἱ ἐπιστήμαι».

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεπλήρωσεν ἄριστα τὴν λεπτήν καὶ δύσκολον ταύτην ἀποστολὴν, ἐκθέσας μὲ σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν τὴν ὑπεροχὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐναντι τοῦ μωαμεθανισμοῦ καὶ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐναντι τοῦ ἀραβικοῦ. Γενικῶς ἡ ὅλη συζήτησις, ὅπως διασώζεται εἰς τὸ παννονικὸν συναξάριον (κεφ. 6), διεξήχθη ἄνευ ὀξύτητος. Ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς συζητήσεως φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε προετοιμασθῆ καλῶς διὰ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν καὶ ὅτι ἐγνώριζε τὸ Κοράνιον, οἱ δὲ ἀντίπαλοί του τὸ Εὐαγγέλιον.

Μικρόν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐκ τῆς Σαμάρρας εἰς τὴν Κων/πολιν, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεμονώθη εἰς τινὰ τόπον μακρὰν τῆς τύρβης τῆς ζωῆς καὶ ἀφιέρωσεν ὅλην τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐσωτερικὴν περισυλλογὴν. Μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς τὸν Ὀλυμπον τῆς Βιθυνίας πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ του Μεθοδίου, ὅπου καὶ παρέμεινεν «ἀδιαλείπτως προσευχόμενος εἰς τὸν Θεὸν» καὶ «συνομιλῶν μόνον μὲ τὰ βιβλία». Οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ παρέμειναν εἰς τινὰ μονὴν τοῦ Ὁ-

λύμπου ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μαζί καὶ ἔκτοτε δὲν ἐχωρίσθησαν πλέον.

Αἱ ἀνάγκαι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἠνάγκασαν τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Ὀλυμπόν, τὸν ὁποῖον δὲν θὰ παύσουν νὰ νοσταλοῦν μέχρι τῆς τελευταίας των πνοῆς, διὰ νὰ ἀναλάβουν τὸ 860 ἄλλην ἀποστολὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων, τὸ κράτος τῶν ὁποίων ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν Οὐραλίων καὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης μέχρι τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Τὸν Ζ' καὶ Η' αἰῶνα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων ἀρκετοὶ Ἰουδαῖοι, οἱ ὁποῖοι διέδωσαν τὴν θρησκείαν των κυρίως μεταξύ τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων. Εἰς τὰς νοτιοανατολικὰς περιοχὰς τοῦ κράτους εἶχε διεισδύσει ὁ μωαμεθανισμός. Οἱ Χάζαροι εἶχον ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον, οἱ δὲ βυζαντινοὶ χρονογράφοι τοὺς ἀποκαλοῦν συχνὰ συμμάχους.

Ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίνου ἀναφέρει (κεφ. 8) ὅτι ὁ χαγᾶνος τῶν Χαζάρων ἐπεμφεν πρεσβείαν εἰς τὴν Κων/πολιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ' μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως ἀποστείλῃ «παιδαγωγὸν ἀνδρα» διὰ νὰ δεχθῶν τὸν χριστιανισμὸν ἀν οὗτος ἐνίκα εἰς συζήτησιν τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Σαρακηνούς. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ὁ πλέον κατάλληλος διὰ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία καὶ τοῦ ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Ὡς βοηθὸν του παρέλαβε τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν του Μεθόδιον.

Καθ' ὁδὸν διὰ τὴν χώραν τῶν Χαζάρων οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ Κύριλλος (Κωνσταντῖνος) καὶ Μεθόδιος ἐστάθμευσαν ἐπὶ τινὰς μῆνας εἰς τὴν Χερσῶνα τῆς Κριμαίας, ἡ ὁποία τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦτο χριστιανικὴ πόλις τοῦ Βυζαντίου. Ἐκεῖ οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ ἀνεπαύθησαν καὶ συνεπλήρωσαν τὰς προετοιμασίας διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ διπλωματικὴν ἀποστολὴν των μεταξύ τῶν Χαζάρων. Τὸ παννονικὸν συναξάριον μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἰς τὴν Χερσῶνα ὁ Κωνσταντῖνος ἔμαθε τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν καὶ γραμματεῖαν καὶ μετέφρασεν ὀκτῶ μέρη τῆς ἑβραϊκῆς γραμματικῆς. Ἐκεῖ εἶχε συζήτησιν μετὰ τινος Σαμαρείτου (εἰς τὴν Κριμαίαν ὑπῆρχον Σαμαρεῖται καὶ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ κατόπιν τοῦ διωγμοῦ των ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Βυζαντίου περὶ τὸ 723) καὶ ἤρχισε νὰ διαβάξῃ τὰ σαμαρειτικὰ βιβλία χωρὶς κανένα λάθος, πράγμα τὸ ὁποῖον ἔκαμε τὸν Σαμαρεῖτην νὰ ἀνακράξῃ: «Πράγματι, ὅσοι πιστεύουν εἰς τὸν Χριστὸν ταχέως θὰ λάβουν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὴν χάριν του». Ἐν συνεχείᾳ τὸ παννονικὸν συναξάριον ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εὗρεν ἐκεῖ «Εὐαγγέλιον καὶ Ψαλτήριον γεγραμμένα διὰ ρωσικῶν στοιχείων». Τί ἦσαν τὰ στοιχεῖα αὐτά; Οἱ ἐπιφανέστεροι σλαβολόγοι ὑποθέτουν ὅτι πρόκειται περὶ γοθτικῶν χαρακτήρων. Τελευταίως δὲ ὑποστηρίζεται ὅτι πρόκειται περὶ συριακῶν χαρακτήρων, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον.

Ἄλλ' ἢ μεγαλυτέρα ἐπιτυχία τοῦ Κωνσταντίνου

Ὁ ἡγεμὸν τῆς Παννονίας Κότσελ, θερμὸς προστάτης τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Ἔργον τοῦ Tine Kos.

κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν Κριμαίαν ἦτο ἀναμφιβόλως ἡ ἀνακάλυψις τῶν τιμίων λειψάνων τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Κλήμεντος (†101) τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 861, τὰ ὁποῖα βραδύτερον θὰ παίξουν σημαντικὸν ρόλον εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἁγ. ἀδελφῶν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης τῆς σλαβικῆς γλώσσης ὡς λειτουργικῆς τοιαύτης. Τὸ παννονικὸν συναξάριον ἀναφέρει ὅτι τὰ τίμια λείψανα ἀνεκαλύφθησαν κατόπιν ἀνασκαφῶν, αἱ ὁποῖαι διενηργήθησαν ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Κωνσταντίνου. Διὰ τοῦτο δύναται νὰ ἀποδοθῇ

εἰς αὐτὸν καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἀρχαιολόγου. Ἐνθουσιασμένοι ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτὴν, ὁ Κωνσταντῖνος ἔγραψε πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ρώμης (κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀναστασίου τοῦ βιβλιοθηκαρίου): ὁμιλίαν, διήγησιν καὶ ἐγκώμιον. Ὁ Ἀναστάσιος μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικὴν μόνον τὴν ὁμιλίαν καὶ τὴν διήγησιν, τὸ δὲ ἐγκώμιον δὲν ἐτόλμησε νὰ μεταφράσῃ, διότι θὰ ἐπρόδιδε τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν του.

Ἐκ τῆς Χερσῶνος οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ ἔφθασαν ὀδικῶς μέχρι τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης καὶ ἐκεῖθεν διαπλεύσαντες τὴν Ἀζοφικὴν θάλασσαν ἀφίκοντο εἰς τὴν χώραν τῶν Χαζάρων, ὅπου εἶχον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ χαγάνου συζητήσεις μετὰ σοφῶν Ἰουδαίων καὶ Σαρακηνῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος, γνωρίζων καλῶς τὰ ἑβραϊκὰ καὶ τὰ μωαμεθανικὰ βιβλία, ἐνίκησε μὲ τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν διαλεκτικὴν του ἰκανότητα τοὺς ἀντιπάλους του, ὑπεραμυνθεὶς ἐπιτυχῶς τοῦ γοήτρου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος κατέγραψε τὰς συζητήσεις μετὰ τῶν Ἑβραίων, τῶν Χαζάρων καὶ τῶν Σαρακηνῶν εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἀργότερον μετέφρασεν εἰς τὴν ἀρχαίαν σλαβικὴν γλῶσσαν ὁ ἀδελφός του Μεθόδιος, διαιρέσας αὐτὸ εἰς ὀκτὼ κεφάλαια. Ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίνου παρατηρεῖ ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ ἦτο γεγραμμένον μὲ δύναμιν λόγου ὁμοίαν πρὸς καταβιβρώσκουσαν φλόγα. Δυστυχῶς τὸ ἐν λόγῳ πολεμικὸν βιβλίον δὲν διεσώθη οὔτε ἑλληνιστί οὔτε εἰς τὴν σλαβικὴν του μετάφρασιν.

Ἐκπληρώσαντες λαμπρῶς τὴν λεπτήν ἀποστολὴν των οἱ ἅγιοι Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὸ Βυζάντιον. Ὁ χαγᾶνος τῶν Χαζάρων, προπέμπων τοὺς δύο ἁγίους ἀδελφούς, ἤρχισε νὰ τοὺς δίδῃ πλοῦσια δῶρα. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως ἐζήτησεν ἀντὶ τῶν δῶρων κάτι ἄλλον: «Δώσέ μου ὅσους Ἑλληνας αἰχμαλώτους ἔχεις ἐδῶ. Αὐτὸ εἶναι δι' ἐμὲ τὸ καλύτερον ἐξ ὅλων τῶν δῶρων». Συνεκέντρωσαν περὶ τοὺς διακοσίους αἰχμαλώτους, τοὺς ὁποίους παρέδωσαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς τῶν ἁγίων ἀδελφῶν μετὰ τῶν Χαζάρων φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ χαγάνου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', τὴν ὁποίαν παραθέτει ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίνου. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Βασιλεῦ, μᾶς ἔστειλες τοιοῦτον ἄνδρα ὁ ὁποῖός μᾶς ἐξήγησε τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ, καὶ ἐπέισθημεν ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀληθινὴ θρησκεία καὶ διετάξαμεν τοὺς ἀνθρώπους νὰ βαπτισθοῦν ἔκουσίως μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι καὶ ἡμεῖς θὰ πράξωμεν τὸ ἴδιον. Ὅλοι μας εἴμεθα φίλοι τοῦ βασιλείου σου καὶ πρόθυμοι νὰ σὲ ὑπηρετῶμεν ὅπου θὰ ἔχῃς ἀνάγκην».

Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μεθόδιος ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ τέλος τοῦ 861 καὶ

ἐξέθεσαν τὰ τῆς ἀποστολῆς των μετὰ τῶν Χαζάρων εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ καὶ τὸν Πατριάρχην Φώτιον. Μετὰ ταῦτα ὁ Κωνσταντῖνος «ἔζη μακρὰν τοῦ θορύβου προσευχόμενος εἰς τὸν Θεὸν καὶ διαμένων εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων». Ὁ Μεθόδιος δὲν ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Πατριάρχου νὰ χειροτονηθῇ ἀρχιεπίσκοπος. Διωρίσθη δὲ παρὰ τὴν θέλησίν του ἡγούμενος τῆς ἱεραῆς μονῆς Πολυχρονίου, ἡ ὁποία ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἁσιατικῆς παραλίας τῆς Προποντίδος, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου τῆς Βιθυνίας, καὶ ἡ ὁποία εἶχε τότε ἄνω τῶν 70 μοναχῶν.

Ἐν ἔτος περίπου μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Μεθοδίου ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Χαζάρων, τὸ φθινόπωρον τοῦ 862 ἔφθασεν εἰς τὴν Κων/πολιν πρεσβεία τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μοραβίας Ραστισλάβου, ἡ ὁποία ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ Γ' ἱεραποστόλους ἰκανοὺς νὰ διαδώσουν τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν. Ἡ αἴτησις τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ σλαβικοῦ κράτους τῆς Μοραβίας ἀπέβλεπε πρωτίστως εἰς τὴν ἀναχαίτισιν, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, τῆς ἐπιρροῆς τοῦ λατινογερμανικοῦ κλήρου καὶ τῆς διεισδύσεως τῶν Γερμανῶν. Ταυτοχρόνως ὅμως ἡ αἴτησις αὐτὴ παρείχεν εἰς τὸ Βυζάντιον ἐξαιρετικὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιρροὴν του εἰς αὐτὴν τὴν καρδίαν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ ἀσκήσῃ πίεσιν ἐπὶ τῆς ὁμόρου Βουλγαρίας. Ἡ σπουδαία αὐτὴ ἀποστολή, ἡ ὁποία εἶχε καταπληκτικὴν ἐπιτυχίαν παρὰ τὰ ποικίλα ἐμπόδια, ἀνετέθη εἰς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν ἀδελφόν του Μεθόδιον.

Μεσοῦντος τοῦ Θ' αἰῶνος εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην ἐδημιουργήθη ἓν ἐκ τῶν τότε μεγαλυτέρων κρατῶν τῆς Εὐρώπης, τὸ κράτος τῆς Μεγάλης Μοραβίας, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν Μοραβίαν, τὴν Σλοβακίαν καὶ τμήμα τῆς ἀρχαίας Παννονίας. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους αὐτοῦ ἦτο ἡ πόλις Βελέγραδον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μεγάλης Μοραβίας Ραστισλάβος (846—870) ἐπέτυχεν νὰ συνενώσῃ τὰς σλαβικὰς χώρας τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, νὰ τὰς ὀργανώσῃ εἰς ἰσχυρὸν κράτος καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του ἀπὸ τὰς κατακτητικὰς εἰσβολὰς Λουδοβίκου τοῦ Γερμανοῦ (840—876), βασιλέως τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς φραγκικῆς αὐτοκρατορίας. Μετὰ τὸ 830 οἱ Βαυαροὶ ἐπίσκοποι τοῦ Πασσαίου ἤρχισαν ἀποστέλλοντες ἱεραποστόλους εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν, οἱ ὁποῖοι ἐξεδιώχθησαν μετὰ τὸ 855, διότι μὲ τὴν πρόφασιν τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰργάζοντο ὑπὲρ τῆς πραγματωποιήσεως τῶν κατακτητικῶν σχεδίων τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Γερμανοῦ. Τὸ κήρυγμα τῶν λατινογερμανῶν ἱεραποστόλων δὲν εἶχεν ἐπιτυχίαν μετὰ τῶν δυτικῶν Σλάβων. Διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιρροῆς τῶν Βαυαρῶν καὶ Φράγκων κληρικῶν, ὁ Ραστισλάβος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν πάπαν

Νικόλαον Α' (858—867) νὰ στείλῃ ἱεραποστόλους καὶ ἐπίσκοπον εἰς τὴν Μοραβίαν. Ὁ πάπας ὁμοῦ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνταποκριθῆ, προφανῶς διότι ἡ Ἐκκλησία Ρώμης δὲν διέθετε τὴν ἐποχὴν αὐτὴν μορφωμένους ἀνθρώπους διὰ νὰ ἀναλάβουν ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν μεταξὺ τῶν Σλάβων τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης.

Τὸ 862 Λουδοβίκος ὁ Γερμανὸς συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, γειτόνων τῶν Μοραβῶν. Αἰσθανόμενος τὸν διαγραφόμενον κίνδυνον διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κράτους του, ὁ Ραστισλάβος εἶδεν ὡς σάνιδα σωτηρίας τὴν συμμαχίαν μετὰ τὸ μακρυνὸν Βυζάντιον, πρὸς τὸ ὁποῖον καὶ ἀπετάθη ζητήσας ἱεραποστόλους.

Ὁ Ραστισλάβος, ἀφοῦ συνεβουλεύθη τοὺς ἡγεμόνας του καὶ τοὺς Μοραβούς, ἔστειλε τὸ 862 εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ Γ' πρεσβεῖαν καὶ ἐπιστολὴν μετὰ τὸ ἐξῆς περιεχόμενον: «Ὁ λαὸς μας ἀπηνήθη τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ ἔχεται τοῦ χριστιανικοῦ νόμου, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τοιοῦτον διδάσκαλον ὁ ὁποῖος νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ εἰς τὴν γλῶσσάν μας τὴν ἀληθινὴν χριστιανικὴν πίστιν, ὥστε καὶ ἄλλαι χῶραι, βλέπουσαι ἡμᾶς, νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά μας. Διὰ τοῦτο στείλέ μας, Δέσποτα, τοιοῦτον ἐπίσκοπον καὶ διδάσκαλον, διότι πάντοτε ἀπὸ οἷς ἀπορρέει πρὸς ὅλας τὰς χῶρας ὁ νόμος ὁ καλός».

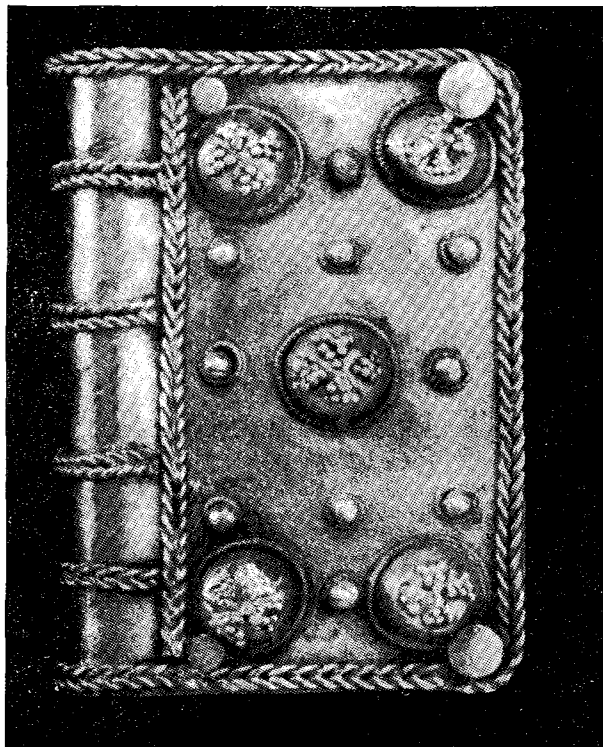
Συμπληρώνων τὸν βιογράφων τοῦ Κωνσταντίνου (κεφ. 14), ὁ βιογράφος τοῦ Μεθοδίου (κεφ. 5) μεταδίδει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ραστισλάβου πρὸς τὸν Μιχαὴλ Γ' ὡς ἐξῆς: «Μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ὑγιαίνομεν. Μᾶς ἔχουν ἔλθει πολλοὶ διδάσκαλοι—χριστιανοὶ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Γερμανίαν, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐδίδασκον διαφόρως. Ἡμεῖς δὲ οἱ Σλάβοι εἴμεθα ἀπλοῦς λαὸς καὶ δὲν ἔχομεν κανένα, ὁ ὁποῖος νὰ μᾶς διδάξῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ τὴν ἐξηγήσῃ καταληπτῶς. Διὰ τοῦτο, Δέσποτα ἀγαθέ, στείλέ μας τοιοῦτον ἄνδρα ὁ ὁποῖος νὰ μᾶς διδάξῃ ὅλην τὴν ἀλήθειαν».

Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Βυζαντίου ἦσαν ἄξιοι τῆς μεγάλης στιγμῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Γ', ὁ καίσαρ Βάρδας καὶ ὁ μέγας Πατριάρχης Φώτιος ἔλαβον τὴν ἱστορικὴν ἀπόφασιν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν αἴτησιν τοῦ Ραστισλάβου. Οὗτοι ἀνέθεσαν τὴν σπουδαίαν ταύτην ἀποστολὴν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν ἀδελφόν του Μεθόδιον, εἰς τοὺς ὁποῖους ἐπέτρεψαν ὅπως εἰς τοὺς πέραν τῶν ὁρίων τοῦ Βυζαντίου σλαβικοὺς λαοὺς κηρύξουν τὸν χριστιανισμόν εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ εἰσαγάγουν ταύτην εἰς τὴν θείαν λατρείαν. Συνέπεια τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποφάσεως εἶναι ἡ θριαμβευτικὴ εἰσοδος καὶ διάδοσις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν σλαβικὸν κόσμον.

Ὁ Μιχαὴλ Γ' συνεκάλεσε συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον προσεκλήθη καὶ ὁ Κωνσταντῖνος διὰ νὰ

ἀκούσῃ τὴν αἴτησιν τοῦ Ραστισλάβου. Ἀκολουθῶς ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον εἶπε: «Φιλόσοφε, γνωρίζω ὅτι εἶσαι κουρασμένος, ἀλλὰ σὺ πρέπει νὰ ὑπάγῃς ἐκεῖ. Κανεὶς ἄλλος δὲν μπορεῖ ὅπως σὺ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἔργον αὐτό. Νὰ λοιπὸν δῶρα πολλά, πάρε τὸν ἀδελφόν σου ἡγούμενον Μεθόδιον καὶ πήγαίνε!». Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπήντησεν: «Ἄν καὶ εἶμαι σωματικῶς κατάκοπος καὶ ἀσθενὴς μετὰ χαρὰν θὰ ὑπάγω ἐκεῖ ἂν ἔχουν γραφὴν διὰ τὴν γλῶσσάν των».

Ὁ βασιλεὺς τοῦ εἶπεν ὅτι πολλοὶ τὴν ἐζήτησαν, ἀλλὰ δὲν τὴν εὔρον, ἐκφράσας συγχρόνως

Ἐπίγραφος λειψανοθήκη, εὑρεθεῖσα εἰς τάφον πλησίον τοῦ εἰς Μικουλτστισε τῆς Μοραβίας ἀρχαίου βυζαντινοῦ ναοῦ.

τὴν ἐλπίδα ὅτι μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ὁ Κωνσταντῖνος δύναται νὰ δημιουργήσῃ σλαβικὸν ἀλφάβητον. «Τότε ὁ Φιλόσοφος ἔφυγε—λέγει ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίνου—καὶ κατὰ τὴν παλαιάν του συνήθειαν προσηυχῆθη μετὰ τοὺς συνεργάτας του καὶ ταχέως τοῦ ἐφανερῶθη ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος πάντοτε εἰσακούει τὴν δέησιν τῶν δούλων του. Καὶ τότε συνέθεσε τὸ ἀλφάβητον καὶ ἤρχισε νὰ μεταφράζῃ τὸ Εὐαγγέλιον: Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος κ.τ.λ.»

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐδημιούργησε τὸ πρῶτον σλαβικὸν ἀλφάβητον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μικρογραμμάτου ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐπινοήσας ἰδιαίτερα σημεῖα διὰ τοὺς ἀπαντῶντας

μόνον εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν φθόγγους. Ἡ γραφὴ αὐτὴ εἶναι γνωστὴ ὡς «γλαγόλιτσα», ἡ ὁποία βραδύτερον ἐξετοπίσθη ὑπὸ τῆς μέχρι καὶ σήμερον χρησιμοποιουμένης εἰς τὰς ὀρθοδόξους σλαβικὰς χώρας κυριλλικῆς γραφῆς. Ὁ Βούλγαρος μοναχὸς Χράμππαρ, ὁ ὁποῖος ἐζήση τὸν 1' αἰῶνα, ἀναφέρει ὅτι οἱ Σλάβοι, ὅταν ἦσαν ἀκόμη εἰδωλόλατρες, μετεχειρίζοντο ἐγκοπὰς καὶ χαραγμάς, ὅταν δὲ ἐβαπτίσθησαν ἔγραφον μὲ λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ στοιχεῖα ἀκανονίστως, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα «ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος ὁ Φιλόσοφος, ὁ ἐπικληθεὶς Κύριλλος, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φιλαλήθης, ἐδημιούργησε 38 γράμματα, ἄλλα μὲν καθ' ὑπόδειγμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἄλλα δὲ συμφώνως πρὸς τὸν σλαβικὸν λόγον... Διὰ τοῦτο τὰ σλαβικὰ γράμματα εἶναι ἀγιώτερα καὶ τιμιώτερα, διότι ἅγιος ἀνὴρ τὰ ἐδημιούργησεν». Ὁ μεγαλοφυὴς Κωνσταντῖνος ἐδημιούργησε τέλειον ἀλφάβητον μὲ σημεῖα δι' ὅλους τοὺς φθόγγους τῆς σλαβικῆς γλώσσης, πράγμα τὸ ὁποῖον προϋπέθετεν ἐξόχους πνευματικὰς ἰκανότητας, ἀρίστην φιλολογικὴν κατάρτισιν καὶ πείραν καὶ δημιουργικὸν πνεῦμα.

Τεραστίας δυσκολίας ἀντιμετώπισαν οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ καὶ κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν πρώτων λειτουργικῶν κειμένων εἰς τὴν τότε πτωχὴν σλαβικὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία ἐστερεῖτο λέξεων δι' ἀφηρημένας ἐννοίας. Εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ἔπρεπε νὰ μεταφραστοῦν κείμενα περιέχοντα νέας λεπτὰς ἐννοίας, νέαν κοσμοθεωρίαν. Οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ ἐπετέλεσαν τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ἔργον κατὰ τρόπον πράγματι ἀριστουργηματικόν, δημιουργήσαντες πλήθος νέων λέξεων συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς σλαβικῆς γλώσσης. Διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ σλαβικοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν λειτουργικῶν κειμένων οἱ μεγαλοφυεῖς ἅγιοι ἀδελφοὶ ἀνύψωσαν τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν εἰς φιλολογικὴν καὶ ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς γραμματείας.

Μετὰ τὴν συστηματικὴν αὐτὴν προετοιμασίαν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μεθόδιος ἀνεχώρησαν μετὰ τῶν συνεργατῶν των διὰ τὴν Μοραβίαν, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ ἱερὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Κλήμεντος. Οὗτοι ἔφερον ἐπίσης δῶρα καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Μιχαήλ Γ' πρὸς τὸν Ραστισλάβον. Ὁ πρῶτος ἔγραφεν εἰς τὸν δεύτερον μεταξύ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Σοῦ ἀποστέλλομεν ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς τὰ γράμματα, ἄνδρα τίμιον καὶ εὐσεβῆ, πολὺ μορφωμένον καὶ φιλόσοφον. Δέξου τὸ δῶρον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶναι μεγαλύτερον καὶ τιμιώτερον παντὸς χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου καὶ πολυτίμων λίθων καὶ τοῦ ἐφημέρου πλοῦτου». Τὸ πρῶτον ἡμῖσι τοῦ 863 οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ ἔφθασαν εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς Μεγάλης Μοραβίας, γενόμενοι δεκτοὶ «μετὰ μεγάλων τιμῶν» ὑπὸ τοῦ Ραστισλάβου. Ἀμέσως δὲ ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἔργον των μὲ ἱερὸν ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν, ἀναπτύξαντες πλουσίαν κηρυκτικὴν, διδασκτικὴν καὶ μεταφραστικὴν δρᾶσιν. Διέτρεχον τὰ χωρία καὶ τὰς πό-

λεις κηρύττοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν, ἐκρίζουντες τὰς μεταξύ τοῦ λαοῦ ἐπικρατούσας πλάνας καὶ δεισιδαιμονίας καὶ φυτεύοντες τὰ ἀγαθὰ χριστιανικὰ ἦθη. Ἐπίσης ἐφρόντισαν νὰ καταρτίσουν μαθητάς, οἱ ὁποῖοι θὰ συνῆχιζον τὸ ἔργον των ὡς διδάσκαλοι καὶ κληρικοί. Ἐξηκολούθησαν καὶ τὴν μετάφρασιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ ἐδίδαξαν εἰς τοὺς Μοραβούς μαθητάς των «τὸν Ὅρθρον, τὰς Ὑρας, τὸν Ἑσπερινόν, τὸ Ἀπόδειπνον καὶ τὴν Λειτουργίαν». Αἱ πρόσφατοι ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν ὅτι οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ ἱδρυσαν καὶ ναοὺς βυζαντινοῦ ρυθμοῦ. Μεταξύ τῶν συνεργατῶν τοὺς ὁποίους παρέλαβον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχον ἀσφαλῶς οἰκοδόμοι καὶ ζωγράφοι, οἱ ὁποῖοι μετέδωσαν τὴν τέχνην των εἰς τοὺς Μοραβούς μαθητάς των.

Λουδοβίκος ὁ Γερμανός, μὴ ἀνεχόμενος τὴν ἐκ κλησιαστικῆν καὶ πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μοραβίας, ἐξεστράτευσε τὸ 864 κατὰ τοῦ Ραστισλάβου, ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ προσωρινῶς τὴν γερμανικὴν κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέτιναξεν ὀριστικῶς τὸ 869. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ εἰσήλασαν εἰς τὴν Μοραβίαν λατινογερμανοὶ ἱεροκήρυκες καὶ κληρικοί. Οὗτοι, βλέποντες τὴν καταπληκτικὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῶν βυζαντινῶν ἱεραποστόλων, ἤρχισαν νὰ δολοπλοκοῦν καὶ νὰ ὑπονομεύουν τὴν καρποφόρον προσπάθειάν των, διότι ἐθίγοντο τὰ οἰκονομικὰ των συμφέροντα καὶ διότι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς σλαβικῆς γλώσσης εἰς τὸν λειτουργικὴν χρῆσιν ἀντέβαινεν εἰς τὴν θεωρίαν των, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς πρέπει νὰ δοξάζεται μόνον εἰς τρεῖς γλώσσας: τὴν ἑβραϊκὴν, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπερήσπισε μὲ δύναμιν τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν τῆς σλαβικῆς γλώσσης, νικήσας τοὺς Λατίνους καὶ Γερμανοὺς ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν ὁμοφρόνων πρεσβυτέρων καὶ μαθητῶν των καὶ ἀποκαλέσας αὐτοὺς «τριγλωσσίτας».

Κατόπιν παραμονῆς 40 μηνῶν εἰς τὴν Μοραβίαν οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ ἀνεχώρησαν μετὰ τῶν καλυτέρων μαθητῶν των, πιθανῶς διὰ τὴν Κων/πολιν, ὅπου ἐπρόκειτο οἱ Μοραβοὶ μαθηταὶ των νὰ χειροτονηθοῦν καὶ ἀκολούθως νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν χώραν των. Καθ' ὁδὸν διήλθον ἀπὸ τὴν Παννονίαν, ὁ ἡγεμὼν τῆς ὁποίας Κότσελ (861-874) τοὺς ὑπέδεχθη μετὰ πολλῶν τιμῶν, ἠγάπησε καὶ ἔμαθε τὰ σλαβικὰ γράμματα καὶ παρέδωκεν εἰς τοὺς ἁγίους ἀδελφοὺς ἕως 50 μαθητάς διὰ νὰ τοὺς μάθουν γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν. Μετὰ τινὰς μῆνας ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μεθόδιος ἀνεχώρησαν διὰ τὴν Βενετίαν, μὴ δεχθέντες διὰ τοὺς κόπους των οὔτε χρυσὸν οὔτε ἀργυρον οὔτε ἄλλα δῶρα. Τὸ μόνον ποῦ ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Ραστισλάβον καὶ τὸν Κότσελ ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις 900 αἰχμαλώτων (πιθανῶς χριστιανῶν).

Ὁ Κωνσταντῖνος ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Βενετίαν μὲ τὸν ἀδελφόν του Μεθόδιον, συνηθροίσθησαν ἐναντίον του οἱ Λατῖνοι «ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι

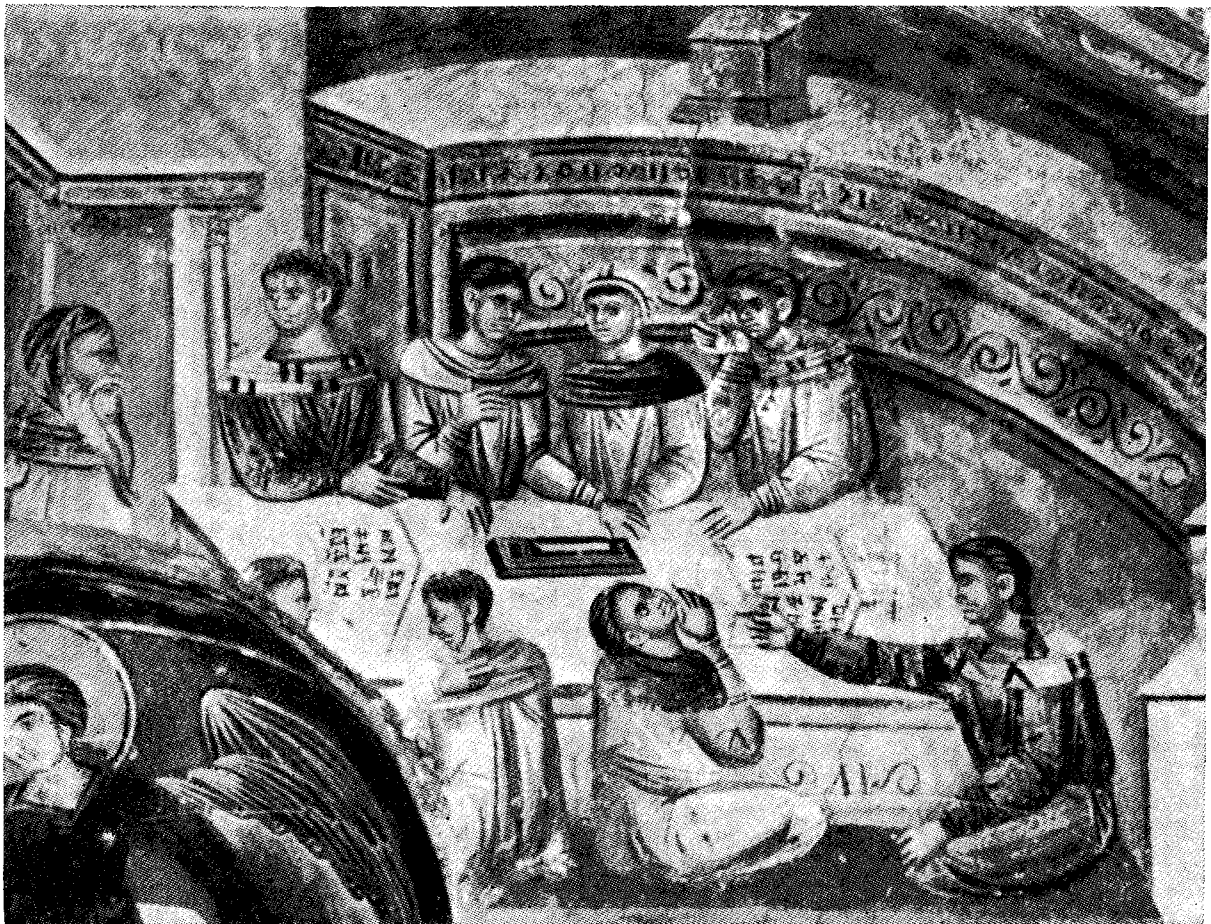
καὶ μοναχοὶ ὡς κόρακες ἐναντίον ἱέρακος». Τοῦ ἐπετέθησαν μὲ σφοδρότητα, διότι ἐτόλμησε νὰ δημιουργήσῃ σλαβικὴν γραφήν, νὰ μεταφράσῃ τὰ ἱερά κείμενα εἰς τὴν «βάρβαρον» σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν, ἐνῶ ὁ Θεὸς πρέπει νὰ γεραίρεται μόνον εἰς τρεῖς γλώσσας: τὴν ἑβραϊκὴν, τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν. Εἰς τὴν ὀπισθοδρομικὴν ταύτην θεωρίαν τῶν Λατίνων ὁ Κωνσταντῖνος ἀντέταξε τὴν ἐπαναστατικὴν διὰ τὴν ἐποχὴν του θεωρίαν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὅλοι οἱ λαοὶ εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν, μικρὸς ἢ μεγάλος, δικαιούται νὰ λατρεύῃ τὸν Θεὸν εἰς τὴν γλῶσσαν του. Οὗτος ὑπεστήριξε τὰς ἀπόψεις του μὲ ζέσιν καὶ εὐστροφίαν, ἀντλήσας ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ὅταν ὁ πάπας Ρώμης Νικόλαος Α' (858-867) ἐπληροφορήθη ὅτι εἰς τὴν Βενετίαν εὐρίσκονται οἱ ἅγιοι ἀδελφοί, οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυξαν τόσον ἐπιτυχῆ ἱεραποστολικὴν δράσιν εἰς τὴν Μεγάλῃν Μοραβίαν, ἐπεθύμησε νὰ τοὺς ἴδῃ «ὡς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ», ἀλλὰ καὶ νὰ τοὺς ἐλέγξῃ—ὡς μᾶς πληροφορεῖ ἡ Μοραβικὴ διήγησις—διότι μαζί μὲ τὸν βυζαντινὸν

λειτουργικὸν τύπον εἰσήγαγον καὶ τὴν ἀνήκουστον διὰ τὴν Δύσιν καινοτομίαν τῆς τελέσεως τῆς θείας λατρείας εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία καινοτομία ἐξέπληξε τὸν πάπαν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ πάπας Νικόλαος Α' ἀπέθανε τὴν 13 Νοεμβρίου 867, τὸν διεδέχθη δὲ ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' (867-872), ὁ ὁποῖος ἐνεθρονίσθη τὴν 14 Δεκεμβρίου 867. Οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Ρώμην τέλη Δεκεμβρίου 867 ἢ ἀρχὰς Ἰανουαρίου 868. Πρὸς προϋπάντησίν των ἐξήλθεν ὁ ἴδιος ὁ πάπας Ἀδριανὸς μετὰ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Ρώμης, διότι εἶχον πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μεθόδιος ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Κλήμεντος.

Ἀκολουθῶν ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντῖνου διηγεῖται ὅτι ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' ἐδέχθη τὰ «σλαβικὰ βιβλία», τὰ ἠύλγησε καὶ τὰ ἐναπέθεσεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Μαρίας τῆς Φάτνης. Ἐπειτα ἐχειροτόνησε τὸν Μεθόδιον εἰς πρεσβύτερον εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Πέτρου, εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν τοῦ ὁποῖου ἐναπέθεσε σλαβικὸν Εὐαγγέλιον. Κατ' ἐντολὴν τοῦ πάππα οἱ ἐπίσκοποι Φορμόζος καὶ Γαυδερίκος ἐχειροτόνησαν τρεῖς ἐκ τῶν Σλάβων μαθητῶν

Σερβικὸν μεσαιωνικὸν σχολεῖον. Τοιχογραφία τοῦ ἱ. ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τοῦ Πεκίου τοῦ 9' αἰῶνος.

εἰς πρεσβυτέρους καὶ δύο εἰς ἀναγνώστας, τελέσαντες τὴν θείαν Λειτουργίαν εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν.

Ἡ ἀναγνώρισις τῆς σλαβικῆς λειτουργίας ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ Β' ὑπῆρξε νέα λαμπρὰ ἐπιτυχία τῶν ἁγίων Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσαν κατόπιν πολλῶν κόπων καὶ προσπαθειῶν. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς συνηγορεῖ ἡ μακρὰ των παραμονὴ εἰς τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία παρετάθη ἐπὶ ἓν ἔτος καὶ πλέον. Ἄν ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' εἶχεν ἀναγνωρίσει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν σλαβικὴν λειτουργίαν καὶ χειροτονήσει τοὺς μαθητὰς τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν, τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος νὰ παρατείνουσαν τόσο πολὺ τὴν παραμονὴν των εἰς τὴν Ρώμην καὶ νὰ ἀφήσουσαν ἀπροστάτευτον τὸ ποιμνιον τῆς Μεγάλης Μοραβίας ἀπὸ τὰς ἐπιβουλάς καὶ τὰς μηχανορραφίας τοῦ λατινογερμανικοῦ κλήρου.

Ἡ ἱεραποστολικὴ δρᾶσις εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν καὶ τὴν Παννονίαν, τὸ κοπιαστικὸν μεταφραστικὸν καὶ διδακτικὸν ἔργον, οἱ σκληροὶ ἀγῶνες κατὰ τοῦ δολοπλόκου λατινογερμανικοῦ κλήρου καὶ τὸ ταξιδιον εἰς τὴν Ρώμην ὑπέσκαφαν σοβαρῶς τὴν ἐπισφαλῆ υγείαν τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως διὰ τὴν Μοραβίαν παρεπνεῖτο ὅτι εἶναι κατάκοπος καὶ ἀσθενής. Προαισθανόμενος τὸ τέλος τῆς ἐπιγείου ζωῆς του, ὁ Κωνσταντῖνος 50 ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του ἠσπάσθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, λαβὼν τὸ ὄνομα Κύριλλος.

Περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα, διῆλθεν ὅλην τὴν ἡμέραν ἐν χαρᾷ λέγων: «Ἀπὸ τώρα δὲν εἶμαι ὑπηρέτης οὔτε τοῦ βασιλέως οὔτε οἰουδηποτε ἄλλου ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ μόνον τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ». Ἡ περικοπὴ αὐτῆ μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός του Μεθόδιος, εἶχε πάντοτε κατὰ νοῦν τὸν δεσμόν του μετὰ τὸ Βυζάντιον καὶ τὰς ὑποχρεώσεις του ἐναντι τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ περικοπὴ αὐτῆ ἀναρεῖ τὰς ἀπόψεις τῶν καθολικῶν ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι δῆθεν οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ ἀπηρνήθησαν τὸ Βυζάντιον καὶ προσκολληθήσασαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ρώμης. Ἐὰν ὄντως εἶχον προσκολληθῆ εἰς τὴν Ρώμην, τότε δὲν ἐξηγεῖται καὶ ὁ ἐν τῇ κατωτέρῳ περικοπῇ μνημονεύμενος ἰσχυρὸς πόθος τοῦ Μεθοδίου νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν καὶ νὰ ἀποσυρθῆ εἰς τὸ μοναστήριόν του εἰς τὸν Ὀλυμπον τῆς Βιθυνίας.

Ὅταν ἐπλησίασεν ἡ ὥρα νὰ ἀναπαυθῆ ἐν Κυρίῳ καὶ νὰ μετοικήσῃ εἰς τὰς αἰωνίους μονάς, ὁ ἅγιος Κύριλλος ἰκέτευσε τὸν ἀδελφόν του Μεθόδιον νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον χάριν τῆς μοναστικῆς ἀσκήσεως καὶ ἡσυχίας. «Κοίταξε, ἀδελφέ, ἡμεῖς οἱ δύο ὑπῆρξαμεν συζευγμένοι ὡς ἐν ζευγάρῳ τὸ ὁποῖον ἀνοίγει εἰς τὴν γῆν ἓνα αὐλάκι· καὶ ἐγὼ πίπτω εἰς τὸν ἀγρόν, τελειῶνων τὴν ζωὴν μου. Σὺ δὲ ἀγαπᾶς πολὺ τὸ Ὀρος (ἐννοεῖ τὸν Ὀλυμπον τῆς Βιθυνίας), ἀλλὰ χάριν τοῦ Ὀρους μὴ ἐγκατα-

λείψῃς τὸ ἀποστολικὸν ἔργον, διότι δι' αὐτοῦ εὐκολώτερον θὰ σωθῆς». Ἡ μεγαλειώδης αὐτῆ ὑποθήκη πρὸς τὸν ἀδελφόν του Μεθόδιον μαρτυρεῖ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν φροντίδα τοῦ Κωνσταντίνου ὅπως τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον μεταξὺ τῶν σλαβικῶν λαῶν ἀχθῆ εἰς πέρας.

Ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ ἅγιος Κύριλλος προσηυχῆθη μετὰ δακρύων ἐνώπιον τῶν μαθητῶν του: «Κύριε ὁ Θεός μου.. εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου καὶ φύλαξον τὸ πιστὸν σου ποιμνιον... Ἀφάνισον τὴν αἴρεσιν τῶν τριῶν γλωσσῶν, πλήθυνον τὴν Ἐκκλησίαν σου καὶ σύναξον πάντας ἐν ἐνὶ πνεύματι...». Μετὰ ταῦτα ἠσπάσθη φιλήματι ἁγίῳ τοὺς μαθητὰς του καὶ εἶπεν: «Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θήραν τοῖς ὁδοῦσι τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν ἡμῶν, ἀλλὰ συνέτριψε τὴν παγίδα αὐτῶν καὶ ἐρρύσατο ἡμᾶς». Ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τὴν 14ην Φεβρουαρίου 869 εἰς ἡλικίαν 42 ἐτῶν.

Μὴ εἰσακουσθείσης τῆς συγκινητικῆς παρακλήσεως τοῦ Μεθοδίου νὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ μεταφέρῃ τὸ σεπτὸν σκηνῶμα τοῦ ἀδελφοῦ εἰς τὸ μοναστήριόν του καὶ τὸ θάψῃ ἐκεῖ, ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐτάφη, πάλιν κατὰ παράκλησιν τοῦ Μεθοδίου, εἰς τὴν παλαιὰν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος, τοῦ ὁποῦ τὰ τίμια λείψανα εἶχεν ἀνακαλύψει εἰς τὴν Κριμαίαν καὶ μετακομίσει εἰς τὴν Ρώμην. Εἰς τὴν μεγαλοπρεπεστάτην κηδεῖαν παρέστη ὅλη ἡ Ρώμη: ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β', οἱ ἐπίσκοποι καὶ μοναχοὶ μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ ὅλοι οἱ ἐν Ρώμῃ εὑρισκόμενοι Ἕλληνες. Ἡ πάνδημος κηδεῖα εἶναι ἐγγλωττος μαρτυρία τῆς βαθυτάτης ἐκτιμήσεως, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὴν ἰσχυρὰν πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὴν παροιμιώδη ἀγιότητα τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καθὼς καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι οὗτος ἐκόμισε τὰ ἱερά λείψανα τοῦ ἁγίου Κλήμεντος εἰς τὴν Ρώμην.

Εἰς τὸν τάφον τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐτελοῦντο πολλὰ θαύματα, οἱ δὲ Ρωμαῖοι βλέποντες ταῦτα ἤρχισαν νὰ τιμοῦν ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀγιότητα καὶ τὴν μνήμην του. Ἐζωγράψισαν ἐπὶ τοῦ τάφου τὴν εἰκόνα του καὶ ἤναπτον λαμπάδας νύκτα καὶ ἡμέραν δοξάζοντες τὸν Θεόν. Ἡ εἰκὼν σώζεται μέχρι σήμερον, ἐνῶ τὰ ἱερά λείψανα τοῦ μεγάλου ἱεραποστόλου ἔχουν ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὸν τάφον.

Ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ ἁγ. Κυρίλλου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ διευθύνων νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως μεταξὺ τῶν Σλάβων, ἀπετέλεσε μεγίστην ἀπώλειαν. Ἄλλ' ὁ Μεθόδιος, τὸν ὁποῖον ὁ βιογράφος του παρουσιάζει ὡς ἀπολύτως ὑποτασσόμενον εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφόν του, ἐπεστράτευσε τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις του καὶ συνέχισε μετὰ γενναιότητα τὸ ἀρξάμενον ἱερὸν ἔργον.

Τότε ὁ ἡγεμὼν τῆς Παννονίας Κότσελ (861—874) ἀπετάθη πρὸς τὸν πάπαν μετὰ τὴν παράκλησιν ὅπως τοῦ στείλῃ τὸν «μακάριον διδάσκαλον» Μεθόδιον, ὅστις καὶ ἐστάλη «ὡς διδάσκαλος παρὰ

Θεοῦ» ὄχι μόνον τῆς Παννονίας, ἀλλὰ καὶ «ὄλων τῶν σλαβικῶν χωρῶν». Ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' (867—872) ἀπηύθυνε τὸ 869 πρὸς τοὺς Σλάβους ἡγεμόνας Ραστισλάβον, Σβιατοπόλκον καὶ Κότσελ τὴν βούλλαν «Gloria in excelsis Deo», εἰς τὴν ὁποίαν γράφει ὅτι ἀποστέλλει τὸν Μεθόδιον, «ἄνδρα τέλειον τὸν νοῦν», διὰ νὰ τοὺς διδάσκῃ καὶ ὅτι ἐγκρίνει τὴν τέλειον τῆς θείας Λειτουργίας εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν. Ὁ πάπας ἔθετε μόνον ἓνα ὄρον, «ὅ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον νὰ ἀναγινώσκωνται πρῶτον λατινιστὶ καὶ ἔπειτα σλαβωνιστὶ».

Ὁ Κότσελ ἐδέχθη τὸν Μεθόδιον μετὰ μεγάλων τιμῶν καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν Ρώμην μετὰ συνοδείας ἐξ 20 μεγιστάνων διὰ νὰ τὸν χειροτονήσῃ ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' εἰς ἐπίσκοπον Παννονίας «εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἁγίου Ἀνδρονίκου, ἀποστόλου ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα». Τοῦτο καὶ ἐγένετο τὸ 870. Κατὰ τινὰ παλαιὰν χριστιανικὴν παράδοσιν, ὁ ἅγιος Ἀνδρόνικος (συγγενὴς καὶ συναιχμάλωτος τοῦ ἀποστόλου Παύλου) ἵδρυσεν τὴν ἐπισκοπὴν Σιρμίου, ἡ ὁποία βραδύτερον ἀνυψώθη εἰς ἀρχιεπισκοπὴν περιλαμβανούσαν ἐπισκοπὰς τῆς σημερινῆς Κροατίας καὶ Σερβίας. Τὸ 582 οἱ Ἀβαροὶ κατέστρεψαν τὴν πόλιν καὶ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ κατηργήθη. Ὁ καθεδρικός ναὸς τοῦ Σιρμίου ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, ἐξ οὗ ἡ πόλις ἀπεκλήθη βραδύτερον Μητροβίτσα. Ἡ ἀνασυστάθεισα τὸ 870 ἀρχιεπισκοπὴ Παννονίας (Σιρμίου) ἐνεθύμιζεν εἰς τὸν ἅγιον Μεθόδιον τὴν γενέτειράν του, ὅπου ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐτιμᾶτο ὡς προστάτης τῆς.

Διὰ τῆς ἀνασυστάσεως τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Παννονίας (Σιρμίου) ὁ Κότσελ, εἰλικρινῆς θαυμαστῆς καὶ ὑποστηρικτῆς τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῶν ἁγίων ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, ἤθελε νὰ ἀπαλλαγῇ τελείως τῆς παρουσίας τοῦ λατινογερμανικοῦ κλήρου εἰς τὴν χώραν του καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῆς λατινογερμανικῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σαλτσβούργου.

Τὸ ἰσχυρότερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον ὄπλον τοῦ Μεθοδίου εἰς τὸν σκληρὸν ἀγῶνά του κατὰ τοῦ ἐν Παννονίᾳ ὑπονομεύοντος τὸ ἔργον του λατινογερμανικοῦ κλήρου ὑπῆρξεν κυρίως ἡ τέλειον τῆς θείας Λειτουργίας εἰς τὴν σλαβωνικὴν γλῶσσαν. Οὕτω ὁ ἄγνωστος Λατίνος συντάκτης τοῦ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* ὁμολογεῖ ὅτι ὁ ἀρχιεπισκοπάρχης τοῦ Σαλτσβούργου ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Παννονίαν, διότι «Ἕλλην τισ, ὀνόματι Μεθόδιος, διὰ νεωστὶ ἐπινοηθέντων γραμμάτων σοφῶς ἐξετόπισεν τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ρωμαϊκὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ ἔγκριτα λατινικὰ γράμματα, ἀφαιρέσας οὕτω ἐνώπιον ὄλων τῶν ἀνθρώπων τὴν αἴγλην ἀπὸ τὴν Λειτουργίαν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐτέλουν λατινιστὶ».

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Μοραβίας Ραστισλάβος ἐνίκησε τὸ 869 τὸν στρατὸν τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Γερμανοῦ,

ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπροδόθη ὑπὸ τοῦ Σβιατοπόλκου καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐτύφλωσαν καὶ ἐξώρισαν, ἀναβιβάσαντες εἰς τὸν θρόνον τὸν Σβιατοπόλκον (870—894). Ὁ λατινικός κληρὸς τῆς Βαυαρίας ἤρchiσε νὰ κατακλύζῃ τὴν Μοραβίαν. Τὸ 871 οἱ Φράγκοι εἰσήλθον εἰς τὴν Μοραβίαν καὶ ἐφυλάκισαν τὸν Σβιατοπόλκον. Ἐν τῷ μεταξύ ἐπανεστάτησαν οἱ Μοραβοὶ κατὰ τοῦ ξένου σκληροῦ δυνάστου, ὁ Σβιατοπόλκος ἀπεφυλακίσθη διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Γερμανοὺς νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν. Ἀντ' αὐτοῦ ὁ Σβιατοπόλκος ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐξεγερθέντων Μοραβῶν καὶ ἐξεδίωξε τοὺς Γερμανοὺς. Τὸ 874 συνήφθη ἡ συνθήκη εἰρήνης τοῦ *Forchheim*, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Λουδοβίκος ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μοραβίας, ἀλλ' ἡ Παννονία περιῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς φραγκικῆς αὐτοκρατορίας.

Διὰ τῆς χειροτονίας τοῦ Μεθοδίου εἰς ἐπίσκοπον Παννονίας περιωρίσθη ἡ δικαιοδοσία τοῦ λατινογερμανικοῦ κλήρου ἐπὶ τῶν σλαβικῶν χωρῶν τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης. Ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀνωμάλου πολιτικῆς καταστάσεως οἱ Λατῖνοι ἐπίσκοποι συνέλαβον τὸν Μεθόδιον καὶ αὐθαίρετως καὶ παρανόμως τὸν ἐδίκασαν καὶ κατεδίκασαν, ἀφοῦ τὸν ἐκακοποίησαν ἀγρίως καὶ ἐβασάνισαν ἀπανθρώπως. Οἱ παράνομοι δικασταὶ καὶ σκληροὶ βρασνισταὶ τοῦ μεγαλομάρτυρος Μεθοδίου ἦσαν ὁ Λατίνος ἀρχιεπίσκοπος Σαλτσβούργου Ἀδαλβίνος καὶ οἱ ἐπίσκοποι Πασσάου Χέρμανριχ καὶ Φραϊσίγγης Ἄνων. Ὁ Μεθόδιος ἐφυλακίσθη εἰς τινὰ μονὴν τῆς Σουηβίας, ὅπου ὑφίστατο τὰ πάνδεινα ἐπὶ δύο καὶ ἡμισυ ἔτη. Τὸ 873 ὁ Μεθόδιος ἀφέθη ἐλεύθερος τῆ ἐπεμβάσει τοῦ πάπα Ἰωάννου Η' (872—882), ὁ ὁποῖος τὸν ἀποκατέστησεν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον, ἀλλ' ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῆς σλαβωνικῆς γλώσσης εἰς τὴν θεῖαν λατρείαν. Ὁ ἅγιος Μεθόδιος, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Παννονίαν μετὰ τὴν ἀποφυλάκισίν του, ἀλλὰ τὸ 874 φαίνεται ὅτι ἐφονεύθη ὁ Κότσελ καὶ οὕτω μείνας ἄνευ προστάτου μετέβη εἰς τὴν Μοραβίαν, ὅπου «ὁ ἡγεμὼν Σβιατοπόλκος με ὄλους τοὺς Μοραβούς τὸν ὑπέδεχθη καὶ τοῦ ἐνεπιστεύθη ὄλους τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς κληρικούς ὄλων τῶν πόλεων καὶ ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἤρchiσε νὰ διαδίδεται πολὺ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ πληθύνωνται οἱ κληρικοὶ εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ οἱ ἄθεοι νὰ πιστεύουν εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεόν». Οἱ κόπτοι τοῦ ἁγίου Μεθοδίου κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 874—885 ἀπέδωκαν πλουσίους καρπούς. Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται ἐκίνησαν τὸν φθόνον τῶν παλαιῶν ἐχθρῶν του, οἱ ὁποῖοι ἤρchiσαν νὰ ἀντιδρῶν καὶ νὰ μηχανορραφοῦν. Τὸν κατηγοροῦν ὅτι παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ πάπα ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιοῖ τὴν σλαβωνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν θεῖαν λατρείαν. Ἐπὶ πλεόν τὸν κατηγοροῦν καὶ ὡς αἰρετικόν. Οἱ Λατῖνοι ἐπίσκοποι ἀπήτουν τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως τῆς προσθήκης «*Filio-*

que». Ὁ Μεθόδιος ἀντέστη σθεναρῶς εἰς τὴν πεπλανημένην διδασκαλίαν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Οἱ Λατῖνοι κληρικοί μετ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸν πρεσβύτερον τῆς Βενετίας Ἰωάννην καὶ τὸν Γερμανὸν Wiching, οἱ ὅποιοι κατάρθρωσαν νὰ καταστοῦν σύμβουλοι τοῦ Σβιατοπόλκου καὶ νὰ πείσουν τοῦτον καὶ τοὺς αὐλικούς του νὰ ἀγαπήσουν τὴν λατινικὴν Λειτουργίαν, διέβαλον τὸν Μεθόδιον εἰς τὸν πάπαν ὅτι δὲν διδάσκει ὀρθῶς. Ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἔστειλεν εἰς τὸν Μεθόδιον τὸ 879 ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας τὸν διέτασεν ἀμέσως νὰ ἐμφανισθῆ ἐνώπιόν του, διότι «ἤκούσαμεν ὅτι ψάλλεις τὴν λειτουργίαν εἰς τὴν βάρβαρον σλαβικὴν γλῶσσαν, μολονότι ἡμεῖς δι' ἐπιστολῆς σου εἴχαμεν ἀπαγορεύσει νὰ τελῆς τὴν λειτουργίαν εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῆν».

Ὁ Μεθόδιος ἀμέσως μετέβη εἰς τὴν Ρώμην. Διὰ τρίτην φοράν ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ πάπα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φοράν ὡς ὑπόδικος. Ἀπελογήθη μετ' ἐπιπορευῆν εὐστροφίαν καὶ ἠθωώθη. Ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἐνέκρινε τὴν χρήσιν τῆς σλαβικῆς γλῶσσης εἰς τὴν θείαν λατρείαν, ὅπερ εἶχε πράξει καὶ ὁ προκατόχος του Ἀδριανός, ἀπήτησεν ὁμῶς τὸ Εὐαγγέλιον νὰ ἀναγινώσκειται πρῶτον λατινιστῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν σλαβωνικὴν γλῶσσαν. Ταυτοχρόνως ὁ πάπας Ἰωάννης ἐπέτρεψε νὰ τελῆται ἡ λατινικὴ Λειτουργία διὰ τὸν Σβιατοπόλκον καὶ τοὺς αὐλικούς καὶ ἐχειροτόνησε τὸν ἀσπονδότερον ἐχθρὸν τοῦ Μεθοδίου, τὸν Γερμανὸν Wiching εἰς ἐπίσκοπον μετ' ἔδραν εἰς τὰ Νίτρα τῆς Σλοβακίας. Οἱ κατήγοροι τοῦ Μεθοδίου ἐπέστρεψαν ἐνωρίτερον εἰς τὴν Μοραβίαν, ὅπου διέδιδον ὅτι ὁ πάπας διατάσσει νὰ ἐκδιώξουν ἐκ τῆς χώρας τὸν Μεθόδιον καὶ τὴν διδασκαλίαν του, πράγμα τὸ ὁποῖον ἐλύπησε βαθύτατα τὸν μοραβικὸν λαὸν διότι θὰ ἔστερεῖτο «τοιούτου ποιμένος καὶ διδασκάλου».

Κατόπιιν προσκλήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλίου τοῦ Μακεδόνα ὁ γέρον ἤδη Μεθόδιος μετέβη τὸ 881 ἢ 882 μετὰ τινῶν μαθητῶν του εἰς τὴν Κων/πολιν διὰ νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Πατριάρχην Φώτιον τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἱεραποστολικῆς του δράσεως. Ὁ βιογράφος τοῦ Μεθοδίου ἀναφέρει (κεφ. 13) ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος τὸν ἐδέχθησαν μετὰ χαρᾶς καὶ μεγάλων τιμῶν, ἐπήνεσαν τὸ ἀποστολικὸν ἔργον του καὶ ἐκράτησαν ἐκ τῶν μαθητῶν του ἓνα πρεσβύτερον καὶ ἓνα διάκονον καὶ ἐξεπλήρωσαν πᾶσαν ἐπιθυμίαν του. Τὸν ἠσπᾶσθησαν, τοῦ ἔδωκαν πλοῦσια δῶρα καὶ ἐπίσημον ἀκολουθίαν, ἡ ὁποία τὸν συνώδευσε μέχρι τῆς ἔδρας του εἰς τὴν Μοραβίαν, ὅπου ἀφιερῶθη κυρίως εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τοῦ Νομοκάνονος καὶ ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν πατερικῶν ἔργων. Κατὰ τὸν βιογράφον του (κεφ. 15), ὁ Μεθόδιος τῇ βοθηείᾳ δύο ταχυγράφων μαθητῶν του μετέ-

φρασεν ὅλην τὴν Ἁγίαν Γραφήν, πλὴν τῶν βιβλίων τῶν Μακκαβαίων, ἐντὸς ὀκτῶ μηνῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μέχρι τῆς 26ης Ὀκτωβρίου, ὅτε ἐτέλεσε τὴν θείαν Λειτουργίαν τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Δημητρίου, προστάτου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Σιρμίου.

Ἡ κοπιαστικὴ ἱεραποστολικὴ δρᾶσις, οἱ ἀνήκουστοι διωγμοὶ καὶ μαρτύρια κατέβαλον τὸν μέγαν ἱεραπόστολον Μεθόδιον, ὁ ὁποῖος ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τὴν 6ην Ἀπριλίου 885. Αἱ τελευταῖαι λέξεις του ἦσαν: «Εἰς χεῖράς σου, Κύριε, παραδίδωμι τὴν ψυχὴν μου».

Οἱ μαθηταὶ του ἐτέλεσαν τὴν Νεκρώσιμον Ἀκολουθίαν εἰς τὴν λατινικὴν, ἑλληνικὴν καὶ σλαβωνικὴν καὶ τὸν ἔθαψαν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναόν. Τὸν συνώδευσαν δὲ μετὰ λαμπάδων, κλαίοντες διὰ τὸν καλὸν διδάσκαλον καὶ ποιμένα, ἀνδρες καὶ γυναῖκες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πλοῦστοι καὶ πτωχοί, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, χῆραι καὶ ὀρφανὰ, ξένοι καὶ ἐντόπιοι, ἀσθενεῖς καὶ ὑγιεῖς, διότι «τοῖς πᾶσι γέγονε τὰ πάντα, ἵνα τοὺς πάντας σώσῃ».

Ἡ τόσῃ ἐπιτυχίαν σημειώσασα ἱεραποστολικὴ δρᾶσις τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν θὰ συνεχίζετο ἀσφαλῶς εἰς τὴν Μεγάλῃν Μοραβίαν, διότι οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ εἶχον καταρτίσει στελέχη ἱκανὰ νὰ ἐπωμισθῶν τὸ βαρὺ τοῦτο ἔργον. Ὁ Θεοφύλακτος Ἀχρίδος ἀναφέρει ὅτι ὁ ἅγιος Μεθόδιος ἄφησε περὶ τοῦς 200 πρεσβυτέρους, διακόνους καὶ διακόνους. Ἀλλὰ ὁ πάπας Στέφανος Ε' (885—891) ἀπηγόρευσε τὸ 885 τὴν σλαβικὴν λειτουργίαν καὶ κατεδίκασε τὸ ἀποστολικὸν ἔργον τῶν ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Ὁ λατινογερμανικὸς κληρικός, πρωτοστατοῦντος τοῦ ἐπισκόπου Βίχιγκ, θανασίμου ἐχθροῦ τοῦ ἁγ. Μεθοδίου, ἐξαπέλυσεν ἄγριον διωγμὸν κατὰ τῶν ἀφωσιωμένων μαθητῶν καὶ συνεχιστῶν τοῦ ἔργου τῶν δύο Ἑλλήνων ἱεραποστόλων, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἐξεδιώχθησαν βιαίως ἐκ τῆς Μεγάλῃς Μοραβίας καὶ τῆς Παννονίας, ἄλλοι δὲ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς Ἑβραίους δουλεμπόρους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τοὺς ἐξηγόρασεν ἐν Βενετίᾳ ὑπάλληλος τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Α'. Οἱ ἀπηνῶς διωκόμενοι μαθηταὶ κατέφυγον κυρίως εἰς τὰ Βαλκάνια, ὅπου συνέχισαν τὸ ἔργον τῶν μεγάλων διδασκάλων των. Οὗτοι ἱδρυσαν πνευματικὰ κέντρα εἰς τὴν Κροατίαν, τὴν Δαλματίαν, τὴν τότε πρωτεύουσάν τῆς Βουλγαρίας Πλίσκα καὶ εἰς τὴν Ἀχρίδα.

Οἱ Ἑλληνεῖς ἱεραπόστολοι καὶ φωτισταὶ τῶν Σλάβων ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἀνήκουν ἀναμφισβητήτως εἰς τὰς μεγάλας μορφὰς τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας. Ἡ θερμουργὸς καὶ ζῶσα πίστις των, ἡ ἐξαίρετος μόρφωσις, ἡ εὐρύτης ἀντιλήψεων, ἡ παρομιμώδης ἀγιότης καὶ εὐσέβεια, ἡ ἀπαράμιλλος ἱεραποστολικὴ δρᾶσις, ἡ ἀκαταπόνητος φιλεργία καὶ ἡ ἀκλόνητος ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις εἰς τὴν τριαγαλίαν Ὀρθοδοξίαν μὴ κατέστησαν τὰ ὄνοματὰ τῶν δύο ἐκλεκτῶν τέκνων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τετιμημένα καὶ ἐνδοξα. Τὸ μεγαλειώδες

ΤΟ ΚΗΡΥΓΜΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΤΩΝ ΣΛΑΒΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (ΚΥΡΙΛΛΟΣ) ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΣ

Οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀδελφοὶ Κωνσταντῖνος (Κυρίλλος) καὶ Μεθόδιος εἶναι πράγματι δύο ἀπὸ τὰς ἀξιολογώτερας προσωπικότητας τοῦ Θ' αἰῶνος, τὸ δὲ ὑπ' αὐτῶν ἐπιτελεσθὲν μέγα ἱεραποστολικὸν ἔργον ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας σελίδας τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, διότι δι' αὐτοῦ προσηλυτίσθη εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ κόσμος τῶν Σλάβων καὶ ἐδέχθη ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ γλώσσῃ τὰ ἀνεκτίμητα μνημεῖα τοῦ Βυζαντινοῦ πνεύματος καὶ τὴν πρώτην γονιμοποίησην τοῦ βαρβάρου πνεύματος ἀπὸ τὸν λαμπρὸν Βυζαντινὸν πολιτισμόν¹.

Οἱ Βίοι τῶν ἱεραποστόλων τῶν Σλάβων Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ Μεθοδίου παρέχουν ἀξιολόγους εἰδήσεις διὰ τὸ ἐπιτελεσθὲν ἔργον, ἀλλὰ δὲν εἶπον εἰσέτι πᾶν, ὅ,τι ἔχουν νὰ εἵπουν περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν καὶ τῆς ἐποχῆς των. Ὑπάρχουν εἰσέτι πολλὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα παραμένουν σκοτεινὰ καὶ ἕτερα, ἅτινα χρῆζου εὐρυτέρας ἐξηγήσεως. Μεταξὺ τῶν σοβαρωτέρων προβλημάτων τῶν Βίων Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ Μεθοδίου δύνανται νὰ συναριθμηθῇ τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν των, αἱ ὁποῖαι δὲν πρέπει νὰ περιορισθῶν μόνον εἰς σλαβικὰ κείμενα, ἀλλὰ νὰ ἀναζητηθῶν καὶ εἰς ἀντίστοιχα βυζαντινὰ καὶ σλαβικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουν μεγάλην σχέσιν πρὸς τὸ κήρυγμα

1. Ἡ μελέτη αὕτη ἀποτελεῖ περίληψιν εὐρυτέρας ἐργασίας περὶ τοῦ κηρύγματος τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἀποκαθίσταται διὰ τῆς παραλλήλου ἐξετάσεως βυζαντινῶν καὶ σλαβικῶν πηγῶν. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ δὲν παρατίθενται λεπτομερῶς τὰ πολλαπλὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς διατυπωμένης θέσεως, ἕνεκα τοῦ λίαν περιορισμένου χρόνου, καθ' ὃν συνετάχθη.

ἔργον των ἀπετέλεσε σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν σλαβικῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι τοὺς τιμοῦν ὡς ἱεραποστόλους καὶ πρωτοδιδασκάλους των, ἀναγνωρίζοντες οὕτω τὰς ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσέφερον πρὸς αὐτοὺς οἱ ἅγιοι ἀδελφοὶ διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ σλαβικοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς μεταφράσεως ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τῶν λειτουργικῶν κειμένων, τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τοῦ Νομοκάνονος. Οἱ Ρῶσοι, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ ἄλλοι ὀρθόδοξοι Σλάβοι χρησιμοποιοῦν μέχρι σήμερον τὸ κυριλλικὸν ἀλφάβητον καὶ λατρεύουν τὸν Θεὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν σλαβικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἔθεμελίωσαν πρὸ ἕνδεκα αἰῶνων οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, οἱ ὁποῖοι εἶναι διὰ τοὺς Σλάβους ὄντως «δύορον μεγαλύτερον καὶ τιμιώτερον παντὸς χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου καὶ πολυτίμων λίθων καὶ τοῦ ἑφημέρου πλοῦτου».

ΤΡ. ΚΩΣΤΙΤΣ

τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, τοῦ Θ' ἰδία αἰῶνος, διὸ καὶ ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν τὸ τμήμα τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὸ κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα.

*

Γεγονός, ὅτι τὸ ἱεραποστολικὸν κήρυγμα ἀπετέλει πάντοτε τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἱεραποστολικῆς δραστηριότητος προσεπλάθη νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἱδρυτοῦ τῆς, ὅστις ἀναλαμβάνόμενος εἰς τοὺς οὐρανούς παρήγγειλεν εἰς τοὺς μαθητάς του, ἵνα μαθητεύσωσι πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος² καὶ ὁδηγήσωσι τοὺς βαπτιζομένους εἰς τὴν σωτηρίαν. Τὸ ἱεραποστολικὸν κήρυγμα, προοριζόμενον αἰεὶ οὐκ ἀνηγγέλη καὶ οἷ οὐκ ἀκηχάσι³ περὶ Χριστοῦ, περιελάμβανε τὰς θεμελιώδεις μόνον ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους τὸ ἱεραποστολικὸν κήρυγμα ἦτο σύντομος ἐκθέσις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ὃ δὲ προσήλυτος ἐγίνετο δεκτὸς εἰς τὸ βάπτισμα μετὰ βραχείαν ὁμολογίαν πίστεως, ἡπερ προϋποθέτει προηγουμένην τινὰ διδασκαλίαν, ἥς τὸ περὶ ἐχόμενον δὲν ἦτο μὲν ἐπακριβῶς καθωρισμένον, ἀλλ' ὅπως ἂν ἔγινετο ὑπὸ τύπον ἐρωτηματικῶν ἅμα δὲ καὶ ἀκροαματικῶν, περιστρέφετο δὲ περὶ τὰς βιβλικὰς προρρήσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν Ἰησοῦν. Σκοπὸν εἶχε νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦτο ὁ ἀληθὴς Μεσσίας καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἱεραποστολικὸν κήρυγμα πρὸς τοὺς Ἑθνικούς ὠρμάτο ἀπὸ τῆς διδασκαλίας περὶ ὑπάρξεως ἐνός καὶ μόνου Θεοῦ, δημιουργοῦ τοῦ παντὸς καὶ κατέληγεν εἰς τὴν προβολὴν τοῦ Ἰησοῦ ὡς Λυτρωτοῦ⁴. Κατὰ τὸν Ἰουστίνον⁵ ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸ βάπτισμα αἴσοι ἂν πεισθῶσι καὶ πιστεύσωσιν ἀληθῆ ταῦτα καὶ βιωῦν οὕτως δύνασθαι. Προϊόντος τοῦ χρόνου καθωρίσθη σαφέστερον τὸ ἱεραποστολικὸν κήρυγμα. Κατὰ τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον, ἡ διδασκαλία ἀγραμμάτου τινὸς (rudis et indoctus) πρέπει νὰ γίνηται διὰ συντόμου ἀνασκοπήσεως τῆς παγκοσμίου ἱερᾶς ἱστορίας ἀπὸ τῆς δημιουργίας, τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἐπιφυλασσομένης σωτηρίας διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου μέχρι τῆς ἐκθέσεως τῶν κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν σταυρικὸν θάνατον, τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἔπεμψε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἵνα διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ζῶσιν οἱ πιστεύοντες, ἀσκούντες τὴν ἀγάπην καὶ ἀναμένοντες τὰς αἰωνίους ἀμοιβάς⁵. Αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ παρέχουν παρεμφερῆ τύπον τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος, ὃ δὲ προετοιμαζόμενος

2. Ματθ. κη' 19.

3. Πράξ. Ἀποστ. ιζ' 24-31.

4. Α' Ἀπολογία, 61.

5. Migne, P.L., τ. 40, 316 ἐξ.

ρίσκη τὸν ποιητὴν τῶν τοσοῦτον θαυμαστῶν καὶ πολλῶν ἔργων· διότι ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ τὸ κάλλος τῶν δημιουργημάτων ὁδηγεῖ εἰς τὴν διὰ αὐτῶν γινώσιν τοῦ δημιουργοῦ, τοῦ ὑμνουμένου ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀδόντων τὸν τρισάγιον ὕμνον καὶ λατρευμένου ὑπὸ ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι, Πατρὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι, ἧτοι ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, δυναμέναις νὰ ὀνομασθῶσι καὶ τρία πρόσωπα, ἀλλ' ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ θεότητι. Διότι πρὸ παντός χρόνου, πρὸ πάσης ὥρας καὶ πρὸ παντός ἐνιαυτοῦ ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄυλον ἔνοιαν ὁ ἴδιος ὁ Πατὴρ ἐγέννησε τὸν Υἱόν, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν τῇ Σοφίᾳ («πρὸ τοῦ ὅρη γενηθῆναι ἐγέννησά σε»). Καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ αὐτὸς θεῖος Λόγος εἶπε διὰ τοῦ καθαρῶτάτου στόματός του μετὰ τὸ σαρκωθῆναι διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν: «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἔστιν». Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρός ἐκπορεύεται αὐθις καὶ τὸ Ἁγιον Πνεῦμα, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς εἶπε τῇ θείᾳ αὐτοῦ φωνῇ: «Τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται». Ὁ αὐτὸς Θεὸς ἐποίησεν ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Δαυὶδ. «Οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου καὶ πᾶσα ἡ ἰσχύς αὐτῶν ἐκ τῆς πνοῆς τοῦ στόματος αὐτοῦ». Ὡς εἶπεν ἐγένοντο, ἐνετείλατο καὶ ἐδημιουργήθησαν. Πρὸ παντός ἄλλου δημιουργήματος ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ χοῦς τῆς γῆς, ἐμφυσήσας (εἰς αὐτόν) ἐξ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν διὰ ζωοποιῶν πνοῆς καὶ δούς νοῦν λογικὸν καὶ ἐλευθέραν βούλησιν, ἵνα εισέλθῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Πρὸς δοκιμασίαν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν μίαν ἐντολήν, ἵνα καταστῆ ἀθάνατος, ἐὰν ἐτήρει ταύτην καὶ ἵνα ἀποθάνῃ, ἐξ (ἰδίας) βουλήσεως καὶ οὐχὶ κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, ἐὰν παρέβαινε ταύτην. Ὁ διάβολος, ἰδὼν τὸν ἄνθρωπον τοσοῦτον τιμηθέντα καὶ ἀνυψωθέντα εἰς τὴν θέσιν, ἐξ ἧς ὁ ἴδιος, ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας του, ἐξέπεσεν, ἐνήργησεν ὥστε (ὁ ἄνθρωπος) νὰ παραβῇ τὴν ἐντολήν, νὰ ἐκδιωχθῇ ἐκ τοῦ παραδείσου καὶ νὰ καταδικασθῇ εἰς τὸν θάνατον. Ἐκτοτε δὲ ὁ διάβολος ἤρξατο ὀγγλῶν καὶ πειράζων τὸν ἄνθρωπον ἕνεκα τοῦ γένους διὰ παντός εἶδους παγίδων. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς ἐν τῇ μεγάλῃ (αὐτοῦ) εὐσπλαγγνίᾳ καὶ ἀγάπῃ δὲν ἐγκατέλιπε τὸν ἄνθρωπον μέχρι τέλους. Πάντοτε καθ' ἕκαστον ἔτος ἐξελέξατο ἄνδρας, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἀγῶνας ἀπεκάλυψε εἰς τοὺς ἄνθρώπους, ἵνα πάντες στραφοῦν πρὸς τὸ καλόν, συμμορφούμενοι πρὸς αὐτούς· ἐν οἷς ὁ Ἐνώχ, ὅστις πρῶτος ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου· εἶτα ὁμοῦς εὐάρεστος γενόμενος τῷ Θεῷ ὁ Ἐνώχ, ἀπέθανε. Εἰς τὴν αὐτὴν γενεάν ἀνήκεν ὁ δίκαιος Νῶε, ὅστις ἐν τῇ κιβωτῷ του διεσώθη ἀπὸ τὸν κατακλυσμόν, ἵνα ἡ γῆ πληρωθῇ καὶ ἐξωραϊσθῇ ἀπὸ τὸ δημιουργημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀβραάμ, μετὰ τὴν διαίρεσιν τῶν λαῶν, ὅτε πάντες εἶχον χαθῆ ἐν τῇ πλάνῃ, ἐγνώρισε τὸν Θεόν, ἀπεκλήθη φίλος αὐτοῦ καὶ ἔλαβε τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην: «ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς».

Ὁ Ἰσαάκ, ὡς ὁ Χριστός, ὠδηγήθη ἐπὶ τινος ὄρους ἵνα θυσιασθῇ. Ὁ Ἰακώβ κατέστρεψε τὰ ξένα εἶδωλα καὶ εἶδε κλίμακα (ἀναβαίνουσαν) ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν

οὐρανόν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον οἱ Ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. Εὐλογῶν τὰ τέκνα του προσήτευσεν περὶ Χριστοῦ. Ὁ Ἰωσήφ ἐν Αἴγυπτῳ ἐχόρτασε τὸν λαόν καὶ παρουσιάσθη (εὐάρεστος) τῷ Θεῷ. Ὁ Ἰῶβ ὁ ἐξ Αὐσίτιδος ἐχαρηκτήρισθη ὑπὸ τῆς Γραφῆς δίκαιος, ἀψευδὴς καὶ ἀνεπίληπτος, ἐκεῖνος, ὅστις ἠλόγηθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι ἐδέχθη τὴν συμφορὰν καὶ τὴν ὑπέμεινε. Ὁ Μωϋσῆς, μετὰ τοῦ Ἀαρών, μέλους τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ, ἀπεκλήθη Θεὸς τοῦ Φαραῶ· κατετρόπευσεν τὴν Αἴγυπτον, ἐπέτυχεν τῆς ἐξόδου τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ διὰ φωτεινῆς νεφέλης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας καὶ διὰ στήλης πυρός κατὰ τὴν διάρκειαν νυκτός καὶ διήρσεσε τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης. (Οὔτοι) διῆλθον ἀβρόχοις ποσίν, ἀλλ' ἐπνιξε τοὺς Αἰγυπτίους. Καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπότισε δι' ὕδατος τοὺς ὑστερουμένους τούτου καὶ ἐχόρτασεν ἔτι καὶ δι' ἀγγελικοῦ ἄρτου καὶ διὰ πτηνῶν. Καὶ ὠμίλησε τῷ Θεῷ ἐνώπιος ἐνώπιον, ὡς εἶναι δυνατόν νὰ ὀμιλῇ ὁ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ διένευμε τὴν γῆν εἰς τοὺς ἄνθρώπους τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ πρότερον κατενίκησε τοὺς ἐχθρούς των. Οἱ Κριταὶ κατήγαγον ἐπίσης πολλὰς νίκας. Ὁ Σαμουὴλ, λαβὼν τὴν θείαν χάριν, ἔχρισεν τὸν βασιλέα καὶ τὸν ἐγκαθίδρυσεν διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Ὁ Δαυὶδ ἐποίμανε τοὺς ἀνθρώπους ἐν εἰρήνῃ καὶ τοὺς ἐδίδαξε θεία ἔσματα. Ὁ Σολομὼν, λαβὼν ἐκ Θεοῦ τὴν σοφίαν, περισσότερον πάντων τῶν ἀνθρώπων, συνέθεσε πολλὰς (καὶ) καλὰς παραβολὰς, καὶ τοὶ δὲν τὰς ἐτέλειεσεν μόνος. Ὁ Ἡλίας ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ λιμοῦ τὴν κακίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀνέστησεν ἕνα νεκρόν· ἐπέτυχεν δὲ νὰ ρίψῃ καὶ πῦρ ἀκόμη ἀπὸ τὸν οὐρανόν καὶ ἔκαυσε πολλοὺς ἀνθρώπους· κατέκαυσε δὲ ἀκόμη διὰ πυρός θαυματουργικοῦ τὰ θύματα τῶν θυσιῶν καὶ, φονεύσας τοὺς παρανόμους ἱερεῖς, εἰσῆλθεν εἰς τὸν οὐρανόν ἐπὶ πυρίνου ἄρματος καὶ ἐπὶ ἵππων, ἀφοῦ πρότερον ἔδωκεν εἰς τὸν μαθητὴν (του) διπλοὺν πνεῦμα. Ὁ Ἐλισσαῖος, λαβὼν τὴν μελωτήν (του), ἐτέλεσε διπλοὺν θαῦμα. Οἱ λοιποὶ προφήται, ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἐποχῇ προσήτευσαν θαυμαστὰ γεγονότα, τὰ ὅποια ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν.

Ὁ Ἰωάννης, ὅστις, μετὰ τοὺς προγενεστέρους, ὑπῆρξεν ὁ μέγας μεσάζων μετὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ βαπτίσας τὸν Χριστόν, ἐγένετο μάρτυς καὶ κήρυξ διὰ τοὺς ἐπιζῶντας καὶ τοὺς τεθνεῶτας. Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ διέβησαν ὀλόκληρον τὸν κόσμον ὡς ἀστραπῆ, ἐφώτισαν ὀλόκληρον τὴν γῆν. Μετ' αὐτοὺς οἱ μάρτυρες ἀπεκάρθησαν διὰ τοῦ αἵματός των τὸν ρύπον καὶ οἱ διάδοχοι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ τοῦ βαπτίσματος τῶν Βασιλέων ἐξηφάνισαν μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ πολλὰς προσπαθείας τὴν εἰδωλολατρίαν.

Ὁ σεπτὸς Σίλβεστρος, βοηθούμενος ὑπὸ τριακοσίων δέκα ὀκτῶ πατέρων καὶ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, συνεχάλεισε τὴν πρώτην σύνοδον ἐν Νικαίᾳ. Ἐνίκησε τὸν Ἀρείον καὶ τὸν ἀνεθεματίσεν, (αὐτὸν) καὶ τὴν αἵρεσίν του, τὴν ὁποίαν ἤγειρε κατὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς ἄλλοτε

ὁ Ἀβραάμ μετὰ τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτώ δούλων ἐνίκησε τοὺς βασιλεῖς καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Μελχισεδέκ, βασιλέα τῆς Σιδῆμ (Σαλήμ), τὴν εὐλογίαν, τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον· διότι ἦτο ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου.

Ὁ Δάμασος καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος μετὰ ἑκατὸν πενήτηντα πατέρων καὶ ὁ μέγας αὐτοκράτωρ Θεόδωσιος κατωχύρωσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἅγιον Σύμβολον, ἦτοι τὸ «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν...» καὶ ἀφορίσαντες τὸν Μακεδόνιον τὸν ἀνεθεμάτισαν, (αὐτὸν) καὶ τὴν αἵρεσιν, τὴν ὁποίαν ἐκήρυττε κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ Καιεστίνος καὶ ὁ Κύριλλος μετὰ διακοσίων πατέρων καὶ ἓνα ἄλλον αὐτοκράτορα εἰς τὴν Ἔφεσον ἀπέκοψαν ἐκ ριζῶν τὸν Νεστόριον καὶ ὀλόκληρον τὴν αἵρεσιν, τὴν ὁποίαν ἐκήρυττε κατὰ τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Λέων καὶ ὁ Ἀνατόλιος, μετὰ τοῦ Ὁρθοδόξου αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ καὶ ἑξακοσίων τριάκοντα πατέρων, ἀνεθεμάτισαν ἐν Χαλκηδόνι τὴν ἀνοησίαν καὶ αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς.

Ὁ Βιργίλιος, ὡς καὶ ὁ εὐσεβὴς Ἰουστίνος καὶ ἑκατὸν ἐξήκοντα πέντε πατέρες, συγκαλέσαντες τὴν πέμπτην σύνοδον... (ἐλλείπουν λέξεις εἰς πάντα τὰ χειρόγραφα) ἐξετάσαντες κατεδίκασαν.

Ὁ Ἀγάθων, ὁ ἀποστολικὸς πάπας, μετὰ διακοσίων ἑβδομήκοντα πατέρων καὶ ὁ σεπτὸς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν ἕκτην σύνοδον, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν πολυαριθμῶν ταραξιῶν καὶ (ἐν συμφωνίᾳ) μετὰ πάντων τῶν πατέρων, ἀφοῦ (τοὺς) κατεδίωξε, τοὺς ἀνεθεμάτισαν, ἦτοι τὸν Θεόδωρον Φαράν, Σευῆρον καὶ Πύρρον, Κύρον Ἀλεξανδρείας, Ὀνώριον Ρώμης, Μακάριον Ἀντιοχείας καὶ τοὺς ἄλλους ὁπαδοὺς των. Θεμελιώσαντες δὲ τὴν χριστιανικὴν πίστιν τὴν κατωχύρωσαν ἐπὶ τῆς ἀληθείας».

*

Τὸ κείμενον τοῦτο, ὡς παρατίθεται ὑπὸ τοῦ βιογράφου ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου, παρουσιάζει σαφῆ ἀναλογίαν πρὸς τὸν συνήθη τύπον τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, διότι περιλαμβάνει τὰ τρία κύρια τμήματα τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος; ἦτοι: α) περιληπτικὴν ἔκθεσιν τῆς συντόμου ἱεραῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρίας· β) σύντομον δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως· γ) σύντομον ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς παραθέσεως τῆς ἱστορίας τῶν ἑξῆ πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Ἐν τούτοις τὸ κείμενον ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ βιογράφου οὐχὶ ἐν τῇ ὁλότῃ αὐτοῦ, ὁ δὲ σκοπὸς τῆς παραθέσεως τούτου εἰς τὸν Βίον τοῦ Μεθοδίου διαφέρει τοῦ σκοποῦ τοῦ κηρύγματος τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, διὸ καὶ οὐδέποτε μέχρι σήμερον ἐσχετίσθη πρὸς τὸ κήρυγμα τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς. Γεγονός, ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος ἀγνοεῖται καὶ οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἀνελήφθη προσπάθεια διὰ τὴν

ἀποκατάστασιν τοῦ σταθεροῦ τμήματος τοῦ κηρύγματος τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἱεραποστολάς κατὰ τοὺς Θ' καὶ Γ' αἰῶνας. Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο δὲν συνετάχθη ὑπὸ τοῦ βιογράφου τοῦ Μεθοδίου, διότι παρουσιάζει σαφεῖς ἀναλογίας πρὸς προγενέστερα παρεμφερῆ κείμενα, ὡς τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου πρὸς τὸν πρῶτον Χριστιανὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βόριν, ἐνῶ παράλληλα κείμενα ἀποδεικνύουν, ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου ἀποτελεῖ περίληψιν τοῦ κηρύγματος τῆς Βυζαντινῆς

Οἱ ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ τὸν Γ'. Τοιχογραφία τοῦ Κιέβου τοῦ ΙΒ' αἰ.

ἱεραποστολῆς¹⁰. Ὁ Βιογράφος ὅμως τοῦ Μεθοδίου δὲν ἐχρησιμοποίησε αὐτοῦσιον τὸ κείμενον τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος, ὡς τοῦτο εἶχε συνταχθῆ πρωτοτύπως, ἀλλ' ἤρυσθη ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τοῦ ἱεραποστολικοῦ τούτου κηρύγματος τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐνδιέφερον τὸν βιογράφον εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ βίου τοῦ Μεθοδίου. Οὕτω, τὸ κείμενον τοῦτο, συνδεθὲν πρὸς τὴν βιογραφίαν τοῦ Μεθοδίου, ὑπέστη τροποποιήσεις τινάς, καθ' ὅσον δι' αὐτοῦ ὁ βιογράφος προσεπάθησε νὰ παραλληλίσῃ τὸν Μεθόδιον πρὸς τὰς μεγάλας προσωπικότητας τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι κατὰ καιροὺς ἐγένοντο φορεῖς τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ προανήγγειλαν ἢ ἀνήγγειλαν τὴν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπινου

10. Migne P. G., 102, 629—657.

Πόβιεστ Βοέμενυχ Λιέτ, ἐτη 6494, 6495, 6496.

γένους. Ὁ Μεθόδιος ἴσεται, κατὰ τὸν βιογράφο του, ἐγγὺς τῶν προσωπικοτήτων αὐτῶν, διότι διὰ τοῦ ἔργου του ἐγένετο ὁ φωτιστὴς τῶν Σλάβων¹¹. Εὐνόητον εἶναι, ὅτι διὰ τοῦ κειμένου τούτου ὁ βιογράφος δὲν ἐσκόπει νὰ παραθέσῃ τὸ κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, ἀλλὰ νὰ κατατάξῃ ἐν προοιμίῳ μεταξὺ τῶν προσωπικοτήτων τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο φορεῖς τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ τὸν Μεθόδιον διὸ καὶ ἀρκεῖται εἰς μόνην τὴν περιληπτικὴν ἀπαρίθμησην τῶν προσώπων, δι' ὧν ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε τὰς βουλὰς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, ἀντὶ νὰ παραθέσῃ τὴν ἐνιαίαν ἱστορίαν τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος· τοῦτο ὅμως πράττει περιληπτικώτατα ὁ βιογράφος τοῦ Κυρίλλου (Κωνσταντίνου) ἐν τῷ Α' κεφαλαίῳ, ἐνθα περιγράφει συνθετικώτατα τὴν ἱστορίαν τῆς θείας οἰκονομίας, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ ὀνομαστικῶς τὰς προσωπικότητας, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο φορεῖς τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν Βίων τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ τοῦ Μεθοδίου καὶ ἐκ τῆς παραλλήλου ἐξετάσεως τούτων πρὸς σχετικὰ κείμενα (Ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βόριν καὶ Παράδοσις διὰ τὸ ἐν Χερσῶνι βάπτισμα τοῦ Ρώσου ἡγεμόνος Βλαδιμήρου (989)¹² ἀγόμεθα εἰς τὸ εὐλογοφανέστατον συμπέρασμα, ὅτι οἱ βιογράφοι ἢ ὁ βιογράφος τῶν δύο ἱεραποστολῶν ἀδελφῶν ἐκ Θεσσαλονίκης ἐχρησιμοποίησαν ὡς μίαν τῶν βασικῶν πηγῶν διὰ τὴν σύνταξιν τῶν Βίων τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ τοῦ Μεθοδίου τὸ κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, τὸ ὁποῖον προφανῶς εἶχε μεταφρασθῆ ὑπὸ τῶν δύο ἀδελφῶν εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν. Ὁ βιογράφος ἢ οἱ βιογράφοι παραλλήλως πρὸς τὰς λοιπὰς πηγὰς διὰ τοὺς Βίους τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων¹³ ἐχρησιμοποίησαν καὶ τὸ ἐνιαῖον κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, ἵνα δι' αὐτοῦ ἀποκαταστήσουν τὰς ὁμιλίας κυρίως τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου), τοῦ «Φιλοσόφου» τῶν σλαβικῶν πηγῶν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι εἰς τὸν Βίον τοῦ Μεθοδίου δὲν περιλαμβάνονται ἐκτενεῖς ὁμιλίαι, ὡς εἰς τὸν Βίον τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου), πιθανώτατα διότι ὁ βιογράφος τοῦ Μεθοδίου, συντάξας ἢ γνωρίζων τὸ περιεχόμενον τοῦ Βίου τοῦ Κωνσταντίνου, δὲν ἠθέλησε νὰ παραθέσῃ τὰ αὐτὰ κείμενα, ἠρύσθη ὅμως ἐκ τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος, ὅ,τι ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε παραλειφθῆ ἢ ἐλλιπῶς τονισθῆ.

Τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον παρατίθεται ὑπὸ τοῦ βιο-

γράφου, ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Βίον τοῦ Μεθοδίου, συμπληρούμενον ἀπὸ τὰ ὑπὸ τοῦ βιογράφου τοῦ Κωνσταντίνου χρησιμοποιηθέντα τμήματα τοῦ κηρύγματος τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, δύναται νὰ παράσῃ ἀξιόλογον ἀποκατάστασιν τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων. Ἀναλυτικώτερον εἰς τὸ κείμενον τοῦτο δέον νὰ προστεθῶσιν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου τὰ ἀκόλουθα τμήματα ἐκ τοῦ Βίου τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου), τὰ ὁποῖα παρελείφθησαν ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Μεθοδίου, διότι συμπεριλαμβάναντο ἐν τῷ Βίῳ τοῦ ἀδελφοῦ του:

Τὸ κεφάλαιον Α' τοῦ σλαβικοῦ Βίου τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) δέον νὰ διανθίσῃ τὸ πρῶτον τμήμα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου, ἐνθα ἀναφέρονται αἱ προσωπικότητες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἵτινες ἐγένοντο φορεῖς τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

Τὸ τμήμα τοῦ Γ' κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον περιέχει τὰς προφητείας τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίας, δέον νὰ προστεθῆ εἰς τὸ σημεῖον τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τοὺς προφήτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Τὸ τμήμα τοῦ ΙΑ' κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν, δέον νὰ προστεθῆ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου ἐν τῷ σημεῖῳ ἐνθα τονίζεται τὸ ἔργον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἀφοῦ προηγηθῆ ἡ ἔκθεσις περὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου.

Τὰ σχετικὰ στοιχεῖα ὅμως περὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχουν διανθίσαι τμηματικῶς ἀμφοτέρους τοὺς Βίους Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ Μεθοδίου, οὕτως ὥστε ἡ πλήρης ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου τῆς διδασκαλίας ταύτης νὰ καθίσταται δυσχερής.

Τὸ ἀκολουθοῦν τμήμα τοῦ κειμένου τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου δέον νὰ συμπληρωθῆ διὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ δογματικοῦ τμήματος, ὅπερ τίθεται ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς εἰσαγωγῆς, εἰς τὸ σημεῖον ἐνθα ἀρχεται ἡ περιληψὴ τῆς ἱστορίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Πρὸ τούτων ἐπίσης πρέπει νὰ ποιοτηθῆ τὸ κείμενον τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, τὸ ὁποῖον παραλείπεται ὑπὸ τοῦ βιογράφου, ὡς μὴ ἐξυπηρετοῦν ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Μεθοδίου σκοπιμότητά τινα. Ὡσαύτως ἢ περιληψὴς τῆς ἱστορίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, δέον νὰ συμπληρωθῆ διὰ τῆς προσθήκης τῶν σχετικῶν εἰδήσεων καὶ περὶ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἡ ὁποία παρελείφθη προφανῶς ὑπὸ τοῦ βιογράφου, ὑπῆρχεν ὅμως πιθανώτατα ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ πρωτοτύπου ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος, τοῦ μεταφρασθέντος εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων. Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου παρουσιάζει ὠρισμένας τροποποιήσεις τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο πιθανώτατα εἰς τὸ πρωτότυπον παλαιοσλαβικὸν κείμενον ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων, κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου, ἵνα ἐξυπηρετήσῃ σκοπιμότητά τινα. Πρόκειται περὶ τοῦ τονισμοῦ τοῦ ρό-

11. Κεφ. Β' τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου παρὰ Dvornik, Les Légendes de Constantin et de Méthode, σ. 384. «Ἰπῆρξεν πράγματι ἴσος πρὸς τινὰς (τῶν ὑψηλῶν τούτων προσωπικοτήτων), ὀλίγον ὑποδεέστερος ἄλλων καὶ ὑπέρτερος ἄλλων εἰσέτι, ὑπερτερῶν ἔναντι τῶν ρητόρων διὰ τῆς δραστηριότητός του καὶ ἔναντι τῶν δραστηρίων διὰ τοῦ λόγου του...»

12. Migne P.G. 102, 629-657. Πρόβισετ Βρέμεννυχ Λιέτ, ἔτη 6494, 6495, 6496.

13. Grivec, Konstantin und Method, σ. 241-257, ἐνθα καὶ παρέχεται εὐρεῖα βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσις ἐπὶ τῶν πηγῶν.

λου τοῦ πάπα Ρώμης ἐν ταῖς Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις, δεδομένου, ὅτι κεντρικὸν πρόσωπον τούτων θεωρεῖται ὁ ἐκάστοτε πάπας Ρώμης, δευτερεῖον δὲ πρόσωπον ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, ἐνῶ ἀγνοεῖται σχεδὸν ὁ ρόλος τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν παρατηρεῖται εἰς τὰ παράλληλα βυζαντινά¹⁴ ἢ καὶ σλαβικά κείμενα¹⁵, εἰς τὰ ὅποια τονίζεται ἰδιαίτερος ὁ ρόλος τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐὰν αἱ τροποποιήσεις αὗται ἐγένοντο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὗτοι ἐνήργησαν οὕτως, ἵνα ἀποφύγουν ἐνδεχομένας ἀντιδράσεις τῶν ἐκ τοῦ ἔργου τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς πληγέντων Φράγκων ἱεραποστόλων, οἱ ὅποιοι ἠδύνατο νὰ διασύρουν τὸ ἔργον τῶν δύο ἀδελφῶν παρὰ τῷ πάπα Ρώμης. Θέμα ἀναγνωρίσεως πρωτείου ἐξουσίας εἰς τὸν πάπαν Ρώμης δὲν ὑπῆρχε διὰ τοὺς δύο ἀδελφούς, οἱ ὅποιοι προσεπάθησαν διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἀποφύγουν ρῆξιν πρὸς τὸν πάπαν, δεδομένου, ὅτι θὰ ἐδυσχέραινε σοβαρῶς τὸ ἔργον των, διὸ καὶ ἐκινήθησαν μὲ ἐκπλήσσοσαν δεξιότητα μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, δρώντες ὡς ἀγνοὶ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ¹⁶.

Πέραν ὅμως τῶν θεμελιωδῶν τούτων στοιχείων τοῦ κηρύγματος τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, τὰ ὅποια παρελείφθησαν καὶ ἐν τοῖς Βίοις Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ Μεθοδίου, ὑπῆρχε καὶ ἀνεξάρτητός τις παράδοσις ἐν Βυζαντίῳ περὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔναντι τῶν ἄλλων θρησκειῶν (Μωαμεθανισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ) καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας ἔναντι τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὅποια ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱεραποστόλων ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν παρ' ἐκάστῳ λαῷ¹⁷.

Οὕτω, πιθανώτατα καὶ αἱ ἐν τῷ κεφαλαίῳ ΣΤ' τοῦ σλαβικοῦ Βίου τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) παρεχόμεναι συζητήσεις τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τῶν Ἀράβων, δέον νὰ ἐλήφθησαν ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης, ὡς καὶ αἱ συζητήσεις τοῦ «Φιλοσόφου» μετὰ τῶν Ἑβραίων καὶ Μωαμεθανῶν ἐν Χαζαρία, αἱ ὅποια παρέχονται ἐν τοῖς Η', Θ', Ι' καὶ ΙΑ' κεφαλαίοις τοῦ Βίου τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου).

Παρομοία παράδοσις φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Μοραβία καὶ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς Ὁρθοδοξίας ἔναντι τῆς πίστεως τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πίστεως τῶν Φράγκων, ἡ ὅποια μνημονεύεται μόνον ἐν τῷ Ε' κεφαλαίῳ τοῦ Βίου τοῦ Μεθοδίου.

Παραλλήλως, ἀποτελεῖ γεγονός ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ ἀπολογία τοῦ «Φιλοσόφου» ὑπὲρ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς σλαβικῆς γλώσσης ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ ἔναντι τῆς θεωρίας περὶ τῶν τριῶν ἱερῶν γλωσσῶν ἤτις περιλαμβάνεται ἐν τοῖς κεφαλαίοις ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' τοῦ σλαβικοῦ Βίου τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου),

14. Migne P.G. 102, 629-657.

15. Πόβιεστ Βρέμενουχ Λιέτ, ἔτος 6496.

16. Grivec, Cyril und Method zwischen Ost und West ἐν Die Welt der Slaven 3 (1958) 225-231. Τοῦ αὐτοῦ, Konstantin und Method, σ. 228-231.

17. Πόβιεστ Βρέμενουχ Λιέτ, ἔτη 6494, 6495 καὶ Migne P.G. 113, 304-310.

παρελήφθη ὑπὸ τοῦ βιογράφου ἀπὸ σχετικὸν ἀνεξάρτητον κείμενον¹⁸.

Ἀπορίας ἄξιον εἶναι διαπρὶς ὁ βιογράφος ἢ οἱ βιογράφοι τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ Μεθοδίου ἐχρησιμοποίησαν μεταξὺ τῶν ἄλλων πηγῶν διὰ τὴν σύνταξιν τῶν Βίων καὶ τὸ κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς. Τοῦτο δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα. Τὸ κείμενον τοῦ ἱεραποστολικοῦ κηρύγματος, ὡς προσελέγη, παρουσιάζεται σταθερὸν καὶ πάγιον κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, αἱ

Ὁ ἅγιος Κλήμης Ἀχιίδος, ὁ ἐπιφανέστερος μαθητὴς τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Βικὼν τοῦ 18 αἰῶνος.

δὲ τροποποιήσεις τῶν Βυζαντινῶν ἱεραποστόλων ἀναφέρονται μόνον εἰς λεπτομερείας τινὰς τοῦ βασικοῦ κειμένου, ἐν τῷ ὅποῳ ἐξετίθετο ἡ περιληπτικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καὶ ἡ ἱστορία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Εὐνόητον, ὅτι ὁ βιογράφος ἢ οἱ βιογράφοι τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων, ἔστω καὶ ἀνῆλθον ἀκόλουθοι τούτων ἐν τοῖς διαφόροις ἀποστολαῖς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπο-

18. Grivec, Konstantin und Method, σ. 73-77.

μνημονεύσουν λεπτομερῶς τὰς διεξαχθείσας ἐν ἐκάστη ἀποσυολῇ συζητήσεις ἐν τούτοις ὅμως αἱ παρεχόμεναι εἰδήσεις ἐν τῷ Βίῳ τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) παρουσιάζουν μεγάλην ἐνημέρωσιν. Προφανῶς ὁ βιογράφος ἢ οἱ βιογράφοι κατέφυγον εἰς τὸ ἐνιαῖον καὶ πάγιον ἱεραποστολικὸν κήρυγμα καὶ εἰς τὰς σχετικὰς ἀνεξαρτήτους παραδόσεις, αἵτινες παρεῖχον, ὡς ἔγγιστα, τὸ πνεῦμα τῶν διεξαχθεισῶν συζητήσεων. Πιθανώτατα τὸ κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς εἶχε μεταφρασθῆ ὑπὸ τῶν δύο ἀδελφῶν εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν καὶ εἶχεν ὑποστῆ τροποποιήσεις καὶ συμπληρώσεις, ὁ δὲ βιογράφος ἢ οἱ βιογράφοι ἐκ τῆς μεταφράσεως ταύτης ἤντησαν τὰ παρεχόμενα ἐν τοῖς Βίοις στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐθεώρουν ἀπαραίτητα διὰ τὴν πληρεστέραν ἐκθεσιν τῶν Βίων τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων.

Ἐκ τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν λεχθέντων δύναται τις νὰ ἀχθῆ εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1) Τὸ κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς ἀπετέλεσε μίαν τῶν βασικῶν πηγῶν διὰ τὴν συγγραφὴν τῶν Βίων τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ τοῦ Μεθοδίου.

2) Ὁ βιογράφος ἢ οἱ βιογράφοι τῶν Βίων τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ τοῦ Μεθοδίου ἤντησαν ἐκ τοῦ ἐνιαῖου κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα κηρύγματος τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς, ἵνα καλύψουν τὰς ἀνάγκας διὰ τὴν πληρότητα τῶν συνταχθέντων Βίων τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων καὶ νὰ τονίσουν τοὺς ἀγῶνας τῶν διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ.

3) Τὸ κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς ἐχρησιμοποιήθη ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ βιογράφου ἢ τῶν βιογράφων, διὸ καὶ παρουσιάζεται διασπορὰ ἐν τοῖς Βίοις τῶν σχετικῶν τμημάτων τοῦ κηρύγματος.

4) Οἱ Ἀπόστολοι τῶν Σλάβων ἐχρησιμοποίησαν τὸ ἐνιαῖον κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, πιθανώτατα δὲ οἱ ἴδιοι μετέφρασαν τοῦτο εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν.

5) Τὸ κήρυγμα τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα περιελάμβανε τρία βασικὰ τμήματα, ἦτοι περιῆλθιν τῆς ἱερᾶς Ἱστορίας ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τῆς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπινου γένους, περιληπτικὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καὶ σύντομον ἱστορίαν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Τούτων ἡδύνατο νὰ προταχθῆ ἀνεξάρτητος παράδοσις περὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντι τῶν ἄλλων θρησκειῶν. (Μωαμεθανισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ) ἢ

τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐναντι τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἢ καὶ συνδυασμοῦ ἀμφοτέρων.

6) Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἐν Μοραβίᾳ χρησιμοποιοῦμένου τύπου τοῦ ἱεραποστολικῦ κηρύγματος ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Βίων τοῦ Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) καὶ τοῦ Μεθοδίου, διότι τὰ ὑπὸ τοῦ βιογράφου ἢ τῶν βιογράφων χρησιμοποιοῦντα ἀποσπάσματα ἔχουν τροποποιηθῆ καὶ διασπαρῆ ἐν ἀμφοτέροις τῆς Βίοις τῶν Ἀποστόλων τῶν Σλάβων.

Οἱ Ἀπόστολοι τῶν Σλάβων Κύριλλος (Κωνσταντίνος) καὶ Μεθόδιος, προερχόμενοι ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀσκηθέντες εἰς τὸ περίφημον μοναχικὸν κέντρον ἐν Ὀλύμπῳ τῆς Βιθυνίας, τὸ ὁποῖον εὐρίσκειτο ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα καὶ ἐπήνδρωσε πολλὰς ἱεραποστολάς τοῦ Βυζαντίου παρὰ τοῖς Βαρβάρους, ἐγαλουχήθησαν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀναδιοργανωθεῖσης Βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς καὶ ἐχρησιμοποίησαν τὸν ἐνιαῖον τύπον τοῦ ἱεραποστολικῦ κηρύγματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου μετὰ τῶν παραλλήλων ἀνεξαρτήτων διαλόγων, τοὺς ὁποίους ἡδύνατο νὰ χρησιμοποιῆ ἡ Βυζαντινὴ ἱεραποστολὴ ἀναλόγως τῶν παρουσιαζομένων ἐκασταχοῦ συνθηκῶν.

Τὸ κήρυγμα τοῦτο μεταφράσαντες οἱ Ἀπόστολοι τῶν Σλάβων Κύριλλος (Κωνσταντίνος) καὶ Μεθόδιος εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν, προσέφερον εἰς τοὺς νεωστὶ προσηλυτισθέντας βαρβάρους τῆς Μοραβίας τὰς ἀπαραίτητους συμπετυκνωμένας γνώσεις περὶ τῆς νέας θρησκείας, αἱ ὁποῖαι ἐξησφάλιζον τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτῶν ἐν τῇ πίστει· χρησιμοποιοῦντες δὲ τὸ κήρυγμα τοῦτο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱεραποστόλων καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν Ρωσίᾳ, συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀναντίρρητον ἐνότητα ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ σλαβικοῦ κόσμου ἐν τῇ αὐτῇ πίστει κατὰ τοὺς ὑπ' ὄψει τοῦλάχιστον αἰῶνας.

ΒΛΑΣΙΟΣ ΙΩ. ΦΕΙΔΑΣ

Δρ τοῦ Παν/μίου τοῦ Strasbourg

ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ

Ὡς τῶν Ἀποστόλων ὁμότροποι καὶ τῶν σλαβικῶν χωρῶν διδάσκαλοι, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε θεόφρονες, τῷ Δεσπότη τῶν ὄλων πρεσβεύσατε, πάντα τὰ ἔθνη τὰ σλαβικὰ ἐδραιώσατε ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ τῇ ὁμοιοίᾳ, εἰρηνεύσατε τὸν κόσμον καὶ σώσατε τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

(Ἀπὸ τὴν σλαβικὴν Ἀκολουθίαν τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου)

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΩΝ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΤΩΝ ΣΛΑΒΩΝ*

Μαΐου κδ'

Μνήμη τῶν ἐν ἀγίοις Πατέρων ἡμῶν
καὶ αὐταδέλφων **Κυρίλλου** καὶ **Μεθοδίου**,
Ἀποστόλων τῶν Σλάβων.

Εἰδησις.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἑορτὴν λαμβάνομεν ὡς ὁδηγὸν τὴν τυ-
πικὴν διάταξιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου.

ΕΝ Τῶ ΜΙΚΡῶ ΕΣΠΕΡΙΝῶ

Ἰστῶμεν στίχους δ' καὶ ψάλλομεν τὰ
ἐξῆς Προσόμοια.

Ἦχος δ'. Ἐδωκας σημείωσιν.

Ανοθη ὡς πανεύσμα, τῇ γεωργίᾳ τοῦ Πνεύ-
ματος, μυστικῶς ἐξηγήθησατε, Κύριλλε μα-
κάριε, σὺν τῷ Μεθοδίῳ, ἐκ Θεσσαλονίκης,
τῆς πόλεως τῆς εὐκλεοῦς, καὶ εὐωδίαν τὴν
ἐπουράνιον, καὶ γινώσιν τὴν σωτήριον, τῆς
εὐσεβείας ἐπνεύσατε, ἐπὶ ἔθνη τὰ πρότερον,
ἀγνωσίᾳ καθήμενα.

Χάριν τὴν τοῦ Πνεύματος, ἐνδεδυμένοι μα-
κάριοι, καὶ σοφία κοσμούμενοι, καὶ βίου λαμ-
πρότητι, κατηγλαϊσμένοι, τοῦ Εὐαγγελίου,
ἀνεκηρύξατε σοφῶς, τὸν θεῖον λόγον ἀπίστοις
ἔθνεσι, καὶ Σλάβους ὠδηγήσατε, πρὸς ἀλη-
θείας ἐπίγνωσιν, ὡς Ἀπόστολοι ἔνθεοι, θεη-
γόροι αὐτάδελφοι.

Φῶς τὸ θεῖον φέροντες, καὶ πολιτείας χρη-
στότητα, ὡς ἐξ ἄλλης ἐξήλθετε, Σιών νεύσει
κρείττονι, ἐκ τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὴν πρὸς
τάς χώρας, μακρὰν ὁδεύσαντες ὁδόν, τῶν

* Ποιηθεῖσα ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ὑπὸ Γερασίμου Μοναχοῦ
Μικραγιαννανίτου, ὑμνογράφου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ
Ἐκκλησίας, καὶ ἐκδοθεῖσα προνοίᾳ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου
Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονος κατόπιν ἐγκρίσεως τῆς Ἱε-
ραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Σλάβων ταύτας κατεφωτίσατε, ἀκτῖσι τοῦ
κηρύγματος, Πάτερ θεόφρον Μεθόδιε, καὶ
θεόσοφε Κύριλλε, Ἀποστόλων ὁμότροποι.

Πόνους τε καὶ θλίψεις, καὶ διωγμοὺς καὶ κα-
κώσεις, ὡς τοῦ Παύλου ὁμόζηλοι, στερρῶς
ὁμιλήσαντες, ἐν τῷ κατασπείρειν, πίστεως
τὸν σπόρον, ὡς γεωργοὶ θεοειδεῖς, καὶ θεη-
γόροι Ἱεραπόστολοι, τὸν ἴσον τούτῳ Ἁγίῳ,
δρόμον καλῶς διηγύσατε, καὶ ἀξίως ἐδέξασθε,
ἀφθαρσίας τὸν στέφανον.

Δόξα... Ἦχος β'.

Τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος, ἱεουργοῦντες
τὸν Λόγον, ἀρετῶν τὴν πράξιν, Ἀποστολικῶ
ζήλῳ ἐλαμπρύνετε, ὡς τοῦ Χριστοῦ θερά-
ποντες· καὶ πεπλανημένοις ἀποσταλέντες
ἔθνεσι, τῆς ἀληθείας τὴν χάριν, ἐν αὐτοῖς
ἐκηρύξατε, λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐκφαίνοντες, τῶν
θεῖων οἰκτιρισμῶν τὸν πλοῦτον. Ἄλλ' ὡ αὐτά-
δελφοὶ ἐνδοξοὶ, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε, τῆς
θείας δόξης κοινωνοῦντες, Κυρίῳ πρεσβεύσατε,
ὕπερ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν... Τῆς ἑορτῆς.

Ἀπόστιχα.

Ἦχος β'. Οἶκος τοῦ Ἐφραθά.

Λύχνοι περιφανεῖς, τῆς θείας φωταυγείας,
λαοῖς ἐσκοτισμένοις, ὁμοῦ σὺν Μεθοδίῳ, Κύ-
ριλλε ἀνεδείχθητε.

Στίχ. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν...

Χάριν διὰ παντός, ὑμῖν ὁμολογοῦσιν, αἰ χῶραι
αἱ τῶν Σλάβων· ὅτι αὐτάς πρὸς γινώσιν, Χρι-
στοῦ καθωδηγήσατε.

Στίχ. Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος
τῶν Ὁσίων αὐτοῦ.

Δρόμον τὸν ἱερόν, τελέσαντες νομίμως, Μεθόδιε θεόφρον, καὶ Κύριλλε τρισμάκαρ, λαμπρῶς ἐμεγαλύνθητε.

Δόξα... Τριαδικόν.

Εἴνα σε ἐν τρισίν, ἐκήρυξε προσώποις, Θεὸν καὶ Βασιλέα, δυὰς τῶν αὐταδέλφων, ἐσκοτισμένοις ἔθνεσι.

Καὶ νῦν... Θεοτοκίον.

Σάρκα ἐκ τῶν ἀγνῶν, ἀτρέπτως σου αἱμάτων, λαβὼν Ἀγνή ὁ Λόγος, τὸν κόσμον Θεοτόκε, ἐκ τῆς ἀρᾶς ἐρρύσατο.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον, τὸ Ἀπολυτίκιον ἐκ τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΝ Τῴ ΜΕΓΑΛῴ ΕΣΠΕΡΙΝῴ

Μετὰ τὸν Προοιμακόν, τὸ Μακάριος ἀνὴρ. Εἰς δὲ τὸ Κύριε, ἐκέκραξα ἰστώμεν στίχους στ', καὶ ψάλλομεν τὰ ἐξῆς Προσόμοια τῶν Ἀγίων.

* Ηχος δ'. Ὡς γενναῖον ἐν Μάρτυσι.

Α'ποστόλων ὁμότροποι, ὡς τοῦ ζήλου συμμετοχοὶ, ἀληθῶς ἐδείχθητε παμμακάριστοι τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον γάρ, λαμπρῶς ἐκηρύξατε, τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ, τῆς ἀπάτης καθεύδουσι, θεῖω Πνεύματι. Διὰ τοῦτο ὑμᾶς ἀνευφημοῦμεν, Πάτερ Κύριλλε θεόφρον, καὶ θεηγόρε Μεθόδιε.

Εὐσεβείας τὰς σάλπιγγας, τὰ πολύφωνα ὄργανα, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ θεόφθογγα, τῶν ἀρετῶν τὰ γεῶργια, ἡθῶν καθαρότητος, παιδευτὰς καὶ ὁδηγούς, καὶ φωστῆρας ἐκλάμποντας, φῶς τὸ ἄδυτον, σὺν Κυρίλλω Μεθόδιον τὸν μέγαν, τοὺς κλεινοὺς ἰσαποστόλους, μελωδικῶς ἐπαινέσωμεν.

Λαμπρυνθέντες τῷ Πνεύματι, καὶ σοφίας τοῖς δόγμασιν, ἑαυτοὺς κοσμήσαντες βίω κρείτ-

τονι, ἐκ βασιλίδος τῶν πόλεων, μακρὰν ἀπεστάλητε, εἰς τῶν Σλάβων τὰς φυλάς, ὡς Ἀπόστολοι ἔνθεοι, Πάτερ Κύριλλε, καὶ Μεθόδιε ταύτας ἐπιστρέφειν, πρὸς Χριστὸν καὶ συνετίξειν, αὐτῶν τὸν νοῦν θεῖα χάριτι.

Οἱ τῶν Σλάβων Ἀπόστολοι, καὶ διδάσκαλοι μέγιστοι, καὶ φωστῆρες ἄδυτοι θείας πίστεως, καὶ ὑποφῆται θεόσοφοι, πρὸς βίον ὑπέρτερον, καὶ μεσίται πρὸς Χριστόν, ὁ θεόφρων Μεθόδιος, καὶ ὁ Κύριλλος, τὰ κατάκαρπα δένδρα θείων ἔργων, καὶ βλαστοὶ οἱ φωτοφόροι, Θεσσαλονίκης τιμάσθωσαν.

Ως τὸν σπόρον τῆς πίστεως, λόγοις ἅμα καὶ πράξεσι, καὶ πολλαῖς δυνάμεσι θείου Πνεύματος, λαοῖς ἀπίστοις ἐσπείρατε, Κύριλλε θεόληπτε, καὶ Μεθόδιε σοφέ, θλίψεις πλείστας ὑπέστητε, οἷα δόκιμοι, μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ στρατιῶται, διὰ τοῦτο τῆς ἀφθάρτου, ἄμφω ζωῆς ἠξιώθητε.

Χαριστήριον αἴνεσιν, προσφορὰν ὡς εὐγνώμονα, Ἐκκλησίαι ἅπασαι ὑμῖν ἄδουσι, Κύριλλε Πάτερ θεόληπτε, καὶ θεῖε Μεθόδιε, Μοραβίας εὐλαβῶς, Παννονίας γεραίρουσαι, Βουλγαρίας τε, ὡς εἰσόδους ὑμᾶς πρὸς σωτηρίαν, καὶ ἀρχὴν καὶ ὑποφῆτας, τῆς πρὸς Χριστὸν οἰκειώσεως.

Δόξα... * Ηχος πλ. β'.

Σήμερον λαμπροφανῆς ἀνέτειλεν, ἡ τῶν ἰσαποστόλων μνήμη, Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, τὴν Ἐκκλησίαν λαμπρύνουσα τῆς εὐσεβείας γὰρ τὸ φῶς δαδουχεῖ, καὶ τῶν πιστῶν τὰς χορείας διεγείρει, βοᾶν πρὸς αὐτούς· χαίrete Ἀποστολικῆς ἐξουσίας κοινωνοί, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, διαπρύσιοι κήρυκες· χαίrete οἱ τὰς κεχερσωμένας τῶν Σλάβων καρδίας, τῷ ἀρότρῳ τοῦ λόγου γεωργήσαντες, πρὸς καρποφορίαν σωτήριον· χαίrete Θεσσαλονίκης ἀειθαλεῖς ὄρητες, καὶ πάσης Ἐκκλησίας, ἄδυτοι ἀστέρες. Ἄλλ' ὡς ἔχοντες πρὸς Χριστὸν παρρησίαν, πρεσβεύσατε ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν...Τῆς Ἑορτῆς.

Εἴσοδος, Φῶς ἰλαρόν, τὸ Προκείμενον τῆς ἡμέρας, καὶ τὰ Ἀναγνώσματα.

Παροιμιῶν τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. Γ' 13).

Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων, καὶ εὐλογία Κυρίου ἐπὶ κεφαλὴν αὐτοῦ. Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εὔρε σοφίαν, καὶ θνητός, ὃς εἶδε φρόνησιν. Κρεῖσσον γὰρ αὐτὴν ἐμπορεύεσθαι, ἢ χρυσίου καὶ ἀργυρίου θησαυρούς. Τιμιώτερα δὲ ἐστὶ λίθων πολυτελῶν· οὐκ ἀντιτάσσεται αὐτῇ οὐδὲν πονηρόν· εὐγνωστός ἐστὶ πᾶσι τοῖς ἐγγίζουσιν αὐτήν· πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς ἐστίν. Ἐκ γὰρ τοῦ στόματος αὐτῆς ἐκπορεύεται δικαιοσύνη, νόμον δὲ καὶ ἔλεον ἐπὶ γλώσσης φορεῖ. Τοιγαροῦν ἀκούσατέ μου, ὦ τέκνα, σεμνὰ γὰρ ἐρῶ· καὶ μακάριος ἄνθρωπος, ὃς τὰς ἐμὰς ὁδοὺς φυλάξει. Αἱ γὰρ ἔξοδοί μου, ἔξοδοι ζωῆς, καὶ ἐτοιμάζεται θέλησις παρὰ Κυρίου. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς, καὶ προῖταί μοι φωνὴν υἱοῖς ἀνθρώπων. Ὅτι ἐγὼ· ἡ Σοφία κατεσκεύασα βουλήν καὶ γνῶσιν καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. Ἐμὴ βουλή καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχὺς. Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντες εὕρῃσουσι χάριν. Νοήσατε τοίνυν ἄκακοι πανουργίαν, οἱ δὲ ἀπαίδευτοι ἔνθεσθε καρδίαν. Εἰσακούσατέ μου καὶ πάλιν, σεμνὰ γὰρ ἐρῶ, καὶ ἀνοίγω ἀπὸ χειλέων ὀρθά. Ὅτι ἀλήθειαν μελετήσῃ ὁ λάρυγξ μου, ἐβδελυγμένα δὲ ἐναντίον ἐμοῦ χεῖλη ψευδῆ. Μετὰ δικαιοσύνης πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου· οὐδὲν ἐν αὐτοῖς σκολιόν, οὐδὲ στραγγαλιῶδες. Πάντα εὐθέα ἐστὶ τοῖς νοῦσι, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὐρίσκουσι γνῶσιν. Διδάσκω γὰρ ὑμῖν ἀληθῆ, ἵνα γένηται ἐν Κυρίῳ ἡ ἐλπίς ὑμῶν, καὶ πλησθήσεσθε Πνεύματος.

Παροιμιῶν τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. Γ' 31).

Στόμα δικαίου ἀποστάζει σοφίαν, γλῶσσα δὲ ἀδίκου ἐξολεῖται. Χεῖλη ἀνδρῶν δικαίων ἐπίστανται χάριτας, στόμα δὲ ἀσεβῶν καταστρέ-

φεται. Ζυγοὶ δόλιοι, βδέλυγμα ἐνώπιον Κυρίου, στάθμιον δὲ δίκαιον δεκτὸν αὐτῷ. Οὐδ' ἐὰν εἰσέλθῃ ὕβρις, ἐκεῖ καὶ ἀτιμία· στόμα δὲ ταπεινῶν μελετᾷ σοφίαν. Τελειότης εὐθέων ὀδηγήσῃ αὐτούς, καὶ ὑποσκελισμὸς ἀθετούντων προνομεύσει αὐτούς. Οὐκ ὠφελήσει ὑπάρχοντα ἐν ἡμέρᾳ θυμοῦ, δικαιοσύνη δὲ ρύσεται ἀπὸ θανάτου. Ἀποθανῶν δίκαιος, ἔλιπε μετὰ μέλον· πρόχειρος δὲ γίνεται καὶ ἐπίχαρτος ἀσεβῶν ἀπώλεια. Δικαιοσύνη ἀμώμου ὀρθοτομεῖ ὁδοὺς· ἀσέβεια δὲ περιπίπτει ἀδικία. Δικαιοσύνη ἀνδρῶν ὀρθῶν ρύσεται αὐτούς, τῇ δὲ ἀβουλία, ἀλίσκονται παράνομοι. Τελευτήσαντος ἀνδρὸς δικαίου, οὐκ ἔλλυται ἐλπίς· τὸ δὲ καύχημα τῶν ἀσεβῶν ἔλλυται. Δίκαιος ἐκ θήρας ἐκδύνει· ἀντ' αὐτοῦ δὲ παραδίδοται ὁ ἀσεβής. Ἐν στόματι ἀσεβῶν, παγίς πολιταίς, αἰσθησις δὲ δικαίων εὐοδος. Ἐν ἀγαθοῖς δικαίων κατάρθωται πόλις, καὶ ἐν ἀπωλείᾳ ἀσεβῶν ἀγαλλίαμα. Ἐν εὐλογίᾳ εὐθέων ὑψωθήσεται πόλις· στόματι δὲ ἀσεβῶν κατασκαφήσεται. Μυκτηρίζει πολίτας ἐνδεῆς φρενῶν· ἀνὴρ δὲ φρόνιμος ἡσυχίαν ἄγει.

Σοφίας Σολομῶντος τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. Ε' 15).

Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι, καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν, καὶ ἡ φροντίς αὐτῶν παρὰ Ἰψίστῳ. Διὰ τοῦτο λήφονται τὸ βασιλεῖον τῆς εὐπρεπείας, καὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους ἐκ χειρὸς Κυρίου· ὅτι τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ σκεπάσει αὐτούς, καὶ τῷ βραχίονι ὑπερασπιεῖ αὐτῶν. Λήφεται πανοπλίαν τὸν ζῆλον αὐτοῦ, καὶ ὀπλοποιήσῃ τὴν κτίσιν εἰς ἄμυναν ἐχθρῶν. Ἐνδύσεται θώρακα, δικαιοσύνην· καὶ περιθήσεται κόρυθα, κρίσιν ἀνυπόκριτον. Λήφεται ἀσπίδα ἀκαταμάχητον, ὁσιότητα· ὄξυνεῖ δὲ ἀπότομον ὄργην εἰς ρομφαίαν. Συνεκπολεμήσει αὐτῷ ὁ κόσμος ἐπὶ τοὺς παράφρονας· πορεύονται εὐστοχοὶ βολίδες ἀστραπῶν, καὶ ὡς ἀπὸ εὐκύκλου τόξου, τῶν νεφῶν, ἐπὶ σκοπὸν ἀλοῦνται, καὶ ἐκ πετροβόλου θυμοῦ πλήρεις ριφήσονται χάλαζαι. Ἀγανακτήσει κατ' αὐτῶν ὕδωρ θαλάσσης· ποταμοὶ δὲ συγκλύσουσιν ἀποτόμως. Ἀντιστήσεται αὐτοῖς πνεῦμα δυνάμεως, καὶ ὡς λαῖλαψ ἐκλιμησεί αὐτούς, καὶ ἐρημώσει πᾶσαν τὴν γῆν ἀνομία,

καὶ ἡ κακοπραγία περιτρέψει θρόνους δυναστών. Ἀκούσατε οὖν βασιλεῖς καὶ σύνετε· μάθετε δικασταὶ περάτων γῆς· ἐνωτίσασθε οἱ κρατοῦντες πλήθους, καὶ γεγαυρωμένοι ἐπὶ ὄχλοις ἐθνῶν· ὅτι ἐδόθη παρὰ Κυρίου ἡ κρᾶτησις ὑμῖν, καὶ ἡ δυναστεία παρὰ Ὑψίστου.

Εἰς τὴν Λιτήν, Ἰδιόμελα.

Ἦχος α'.

Α'γάλλου ἐν Κυρίῳ, πόλις Θεσσαλονίκη, ὡς μήτηρ καλλίγονος, ἐπὶ τέκνοις χορεύουσα· σοῦ γὰρ ἀνεβλάστησαν, Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, ὡς φοίνικες γλυκύκαρποι, Ἀποστολικῶν χαρίτων, καὶ τῆς εὐσεβείας τὸ μυστήριον, εἰδωλομανοῦσι λαοῖς, θεολήπτω γλώσση ἐκῆρυξαν· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν πᾶσαν κάλεσον, τὰς ἀριστείας αὐτῶν ὑμῆσαι, καὶ τῶν ἀγῶνων τὰ τρόπαια, καὶ τῶν καμάτων τὰ γέρα, τῷ ἐν αὐτοῖς δοξασθέντι βοῶσα· Κύριε δόξα σοι.

Ἦχος β'.

Τίς ἐπαξίως ὑμνήσει, τῶν Ἀποστολικῶν ὑμῶν δρόμων τοὺς καμάτους, καὶ τὰς θλίψεις καὶ ἰδρώτας, αὐτάδελφοι θεόσοφοι; Κατὰ Παῦλον γὰρ τὸν μέγαν, πλείστας χώρας διήλθετε, καὶ πόλεις καὶ λαοὺς καὶ ἔθνη, ὑπήκοα Χριστῷ προσηγάγετε, ἐν τῇ ἐκφάνσει τῆς ἀληθείας· ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἐξ Ἱερουσαλήμ, οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐκ Βυζαντίου ἐξήλθετε, καὶ Σλαβικοῖς ἐπέστητε ἔθνεσι, τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τὰ ἀγαθὰ εὐαγγελιζόμενοι, καὶ σωτηρίας αἰωνίου τὴν ἔλλαμψιν. Ἄλλ' ὦ Μεθόδιε καὶ Κύριλλε, πρεσβεύσατε ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ἦχος γ'.

Τοῦ Παρακλήτου τῷ φωτί, ὡς τῷ ἱερῷ Φωτίῳ συγγινόμενοι, καταλαμφθέντες τὴν ψυχὴν, φωστῆρες παγκόσμιοι ὤφθητε, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε· καὶ ταῖς θεαῖς αὐτοῦ χερσί, μυσταγωγηθέντες τὰ κρείττονα, ἀποστολὴν ἱεράν ἐπιστεύθητε, ἀποστολικοῖς προτερήμασι κοσμούμενοι· καὶ τοῖς ἐν πλάνῃ λαοῖς, σοφῶς ἱεουργήσαντες τὸ Εὐαγγέλιον Χριστοῦ, ἡ

προσφορὰ ὑμῶν εὐπρόσδεκτος καὶ ἡγιασμένη, Θεῷ προσενήνεκται· ᾧ καὶ ἡμᾶς προσάγετε, σεσωσμένους λιταῖς ὑμῶν.

Ἦχος δ'.

Α'ποστολικὴν ἀναλαβόντες πορείαν, τῆς εὐσεβείας φυτοκόμοι ὤφθητε, καὶ ἐσφαλμένων ἡθῶν, καὶ βίου χειρόνος, ριζοτόμοι ἔνθεοι· τὸν γὰρ λόγον τῆς χάριτος, ἐν δυνάμει καὶ Πνεύματι Ἁγίῳ, καὶ πολλῇ πληροφορίᾳ ἐκηρύξατε· διὸ Χαζαρία καὶ Μοραβία, Παννονία καὶ Βουλγαρία, τῷ κηρύγματι ὑμῶν καταυγασθεῖσαι, ὡς θεμελίους τῆς πίστεως, καὶ ὁδηγοὺς πρὸς σωτηρίαν ὑμᾶς γεραίρουσι· καὶ πᾶσα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, τὴν μνήμην ὑμῶν μακαρίζει, Μεθόδιε καὶ Κύριλλε, Ἀποστόλων ἰσοστάσιοι.

Δόξα... Ὁ αὐτός.

Τῶν Ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, δεξάμενοι τὸ πῦρ, ἐσκοτισμένοις ἔθνεσιν, ὡς φῶς ἐπέστητε, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε· καὶ τῆς ματαίας αὐτῶν πατροπαράδοτου ἀναστροφῆς, λαοὺς ἀπαλλάξαντες, Ἀποστολικῶν ἐπάθλων, ἐπαξίως ἐτύχετε. Διὸ Θεσσαλονίκη, ἡ βλαστήσασα ὑμᾶς χορεύει ἐν ὑμῖν, καὶ αἱ τῶν Σλάβων Ἐκκλησίαι, ὡς φωστῆρας ἀπλανεῖς, καὶ ὑποφῆτας ἀληθείας, ὑμᾶς γεραίρουσι· μεθ' ὧν καὶ σύμπασα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, πανδήμως ὑμᾶς μακαρίζει βοῶσα· χαίρετε αὐτάδελφοι ἱερώτατοι, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε, πρεσβευταὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον.

Καὶ νῦν... Τῆς ἑορτῆς.

Εἰς τὸν Στίχον, Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν.

Χαίροις τῶν αὐταδέλφων δυάς, τῶν Ἀποστόλων μιμηταὶ καὶ ὁμότροποι· αὐτῶν γὰρ εἰσδεδεγμένοι, τὰς ἐκ Θεοῦ δωρεάς, καὶ τοῦ Παρακλήτου φῶς τὸ ἕνδιον, τὸν ἴσον ἠνύσατε, ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι, καὶ πλείστοις πόνοις, αὐτοῖς δρόμον μακάριοι, τὴν ἀλήθειαν, τοῖς ἐν πλάνῃ κηρύξαντες, Κύριλλε παμμακάριστε, καὶ θεῖε Μεθόδιε, μυσταγωγοὶ θεηγόροι,

τῆς ὑπὲρ νοῦν ἀγαθότητος. Χριστὸν δυσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν.

Χαίροις τῶν ἀυταδέλφων δυάς, τῶν ἀρετῶν οἱ γεωργοὶ οἱ πανθαύμαστοι, αἱ πλάκες αἱ γεγραμμένοι, ἐν τῷ δακτύλῳ Θεοῦ, τοῦ Εὐαγγελίου τὰ διδάγματα· σοφίας κειμήλια, εὐσεβείας ἐκφάντορες, βίου ἐνθέου, παιδευταὶ καὶ διδάσκαλοι, θεῖοι κήρυκες, τῶν δογμάτων τῆς πίστεως, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε, τῶν Σλάβων Ἀπόστολοι, Θεσσαλονίκης τὸ κλέος, τοῦ Βυζαντίου ὠράϊσμα. Χριστὸν δυσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Στόμα δικαίου ἀποστάζει σοφίαν, χεὶλη δὲ ἀνδρῶν ἐπίστανται χάριτας.

Χαίροις τῶν ἀυταδέλφων δυάς, μύσται θεόληπτοι Φωτίου τοῦ μάκαρος· χερσὶ γὰρ αὐτοῦ σταλέντες, ἐπὶ ὁδὸν τῶν ἐθνῶν, ψυχὰς μεταπλάσαι θεῖα χάριτι· ἐντεῦθεν θεόσοφοι, ἀνεδείχθητε κήρυκες, Ὁρθοδοξίας, Μοραβοῖς Μοισοῖς Ἅγιοι, Παννονιοῖς τε καὶ Βουλγάροις ἐν Πνεύματι· τούτους γὰρ προσηγάγετε, θυσίαν εὐπρόσδεκτον, τῷ πανοικτίρμονι Λόγῳ, πλείστοις κινδύνοις παλαίσαντες. Καὶ νῦν τῆς ἀφθάρτου, καὶ ἀλήκτου εὐφροσύνης, κατηξιώθητε.

Δόξα... Ἦχος πλ. δ'.

Εν τῇ χάριτι Χριστοῦ, τῇ δοθείσῃ ὑμῖν μακάριοι, Ἀποστολικοῖς ἀγῶσιν, ἐν κόσμῳ ἠνδραγαθήσατε, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἀλήθειαν, τοῖς ἐν πλάνῃ οὔσι γνωρίσαντες, τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, νυμφαγωγοὶ ἀνεδείχθητε. Καὶ νῦν τῆς ἄνω ἱερουργίας, περιφανῶς μετέχοντες, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε, αἰτήσασθε ἡμῖν τὸ θεῖον ἔλεος.

Καὶ νῦν... τῆς Ἑορτῆς.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον.

Ἦχος πλ. α'. Τὸν συνάναρχον Λόγον.

Αποστόλων τὸν ζῆλον ἐπιδειξάμενοι, ἐπὶ τὰς χώρας τῶν Σλάβων Εὐαγγελίου τὸ φῶς, διηγάσατε λαμπρῶς θεῖω κηρύγματι, Θεσσαλονίκης οἱ βλαστοί, καὶ ἀστέρες φαεινοί, Μεθόδιε σὺν Κυρίλλῳ, αὐτάδελφοι θεηγόροι, Ἐκκλησιῶν ἡ σεμνοπρέπεια.

Καὶ τὸ τῆς Ἑορτῆς.

Ἀπόλυσις.

Εἰς τὸν Ὀρθρον

Μετὰ τὴν α' Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ.

Σοφίας θεϊκῆς, τῷ φωτὶ λαμπρυνθέντες, τῶν Σλάβων φωτισταί, καὶ διδάσκαλοι θεῖοι, Μεθόδιε καὶ Κύριλλε, ἀληθῶς ἀνεδείχθητε. Ὅθεν ἅπανσα, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, μέλπει χαίρουσα, ὑμῶν τὴν πάνσεπτον μνήμην, Θεὸν μεγαλύνουσα.

Τὸ τῆς Ἑορτῆς, ἢ τὸ ἐξῆς Θεοτοκίον.

Σαρκὶ τῇ καθ' ἡμᾶς, προελθὼν ἀσυγχύτως, ἐκ μήτρας σου Ἄγνη, ὁ Ὑπέρθεος Λόγος, τῷ κόσμῳ πεφανέρωται, Θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος, καὶ ἐθέωσε, τὴν προσληφθεῖσαν οὐσίαν· ὅθεν ἅπαντες, ὡς σωτηρίας αἰτίαν, Παρθένε ὑμνοῦμέν σε.

Μετὰ τὴν β' Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ.

Ενδεδυμένοι Παρακλήτου τὴν χάριν, χερσὶ τοῦ θεοῦ Ἱεράρχου Φωτίου, ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ τῶν Σλάβων ἀπεστάλητε, οἷά περ Ἀπόστολοι, τοῦ Χριστοῦ θεηγόροι, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἐκηρύξατε πᾶσι, σὺν Μεθοδῷ Κύριλλε σοφέ· ὅθεν συμφώνως, ὑμᾶς μακαρίζομεν.

Τὸ τῆς Ἑορτῆς, ἢ τὸ ἐξῆς Θεοτοκίον.

Εκ τῶν ἀγνῶν σου Θεοτόκε αἱμάτων, σάρκα λαβὼν ὁ Ὑπερούσιος Λόγος, καὶ σὸς Ὑἱὸς γε-

νόμενος δι' ἔλεος, ἅπαντας ἀνήγαγεν, ἐκ βαρῶν τῆς πλάνης, καὶ υἰοθεσίας δέ, τῆς προτέρας μετόχους, ἔδειξε Κόρη πίστει ἀληθεῖ, τοὺς προσκυνοῦντας, τὸν ἄφραστον τόκον σου.

Μετὰ τὸν Πολυέλεον, Κάθισμα.

Ἦχος δ'. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Α' ποστόλων μιμηταί, καὶ πλανωμένων ὁδηγοί, καὶ Κυρίου συνεργοί, πρὸς σωτηρίαν τῶν πολλῶν, κατὰ τὸν Παῦλον τὸν μέγαν ἀνεδείχθητε· ὅθεν πρὸς τὸ φῶς τῆς θείας πίστεως, θείαις διδαχαῖς καθωδηγήσατε, τοὺς ἐν νυκτὶ τῆς ἀπάτης καθεύδοντας, πόνους πολλοὺς ὀμλήσαντες, Κύριλλε Πάτερ, σὺν Μεθοδίῳ, θεομακάριστοι αὐτάδελφοι.

Τὸ τῆς Ἑορτῆς, ἢ τὸ ἐξῆς Θεοτοκίον.

Α' πορρήτως προελθὼν, ἐκ τῆς ἀχράντου σου γαστρὸς, τὸ ἡμέτερον λαβὼν, ὁ πάντα λόγῳ πανουργῶ, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παραγαγὼν εἰς τὸ εἶναι, πύλην οὐρανῶν Κόρη σε ἔδειξεν, ἄγουσαν αἰεὶ πρὸς δόξαν ἄφθαρτον, τοὺς Θεοτόκον σε πίστει κηρύττοντας, καὶ μεγαλύνοντας Πάναγνε. Ἄλλ' ὦ Παρθένε, κόσμου προστάτις, σκέπε ἡμᾶς πάσης θλίψεως.

Τὸ ἀ' ἀντίφωνον τοῦ δ' ἤχου
καὶ τὸ Προκείμενον.

Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν καὶ ἡ μέλητῆ τῆς καρδίας μου σύνεσιν.

Στίχ. Στόμα δικαίου ἀποστάζει σοφίαν...

Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, συγκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς δώδεκα Μαθητὰς αὐτοῦ...

(Ζήτην αὐτὸ τῷ Σαββάτῳ
τῆς ζ' ἑβδομάδος, Λουκᾶ).

Ὁ Ν'. Δόξα... Ταῖς τῶν Διδασκάλων...

Καὶ νῦν... Ταῖς τῆς Θεοτόκου...

Ἰδιόμελον. Ἦχος πλ. β'.

Στίχ. Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς
κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου...

Τὸν σπύρον τῆς πίστεως, κεχερωμέναις καρδίαις σπείραντες, τοῦ ἀμπελῶνος Χριστοῦ ἐργάται δόκιμοι ὄφθητε, αὐτάδελφοι πάνσοφοι· καὶ ὡς καλοὶ στρατιῶται Κυρίου, ἐν τῷ θείῳ κηρύγματι κακοπαθήσαντες, δαψιλῆ καρποφορίαν, Χριστῷ προσηγάκατε, τῶν ἀνασωθέντων τὰ πλήθη. Ἄλλ' ὦ Κύριλλε καὶ Μεθόδιε, Ἀποστολικῶν ἐπάθλων κοινωνοί, πρεσβεύσατε ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου...

Εἶτα οἱ Κανόνες τῆς Ἑορτῆς, ἢ τῆς Θεοτόκου, καὶ τῶν Ἁγίων ἔχων τὴν δε Ἀκροστιχίδα·

«Κύριλλον μέλπω σὺν Μεθοδίῳ. Γερασίμου».

Ῥδὴ α'. Ἦχος δ'. Ἀνοιξὼ τὸ στόμα μου.

Καμάτων τὰ ἐπαθλα, παρὰ Θεοῦ κοιμιζόμενοι, καὶ θέσει θεούμενοι, φῶς μοι αἰτήσασθε, Πάτερ Κύριλλε, ὁμοῦ σὺν Μεθοδίῳ, ὑμῶν μακαρίζοντι, τὰ κατορθώματα.

Υ' μεῖ μεγαλύνουσα, Θεσσαλονίκη ἢ ἔνδοξος, τοῦ βίου τὴν ἔλλαμψιν, καὶ ἀριστείας ὑμῶν ταύτης γόνοι γάρ, περιδοξοὶ ὄφθέντες, Χριστῷ προσηγάκατε, καρπὸν πολύτιμον.

Ρημάτων τοῦ Πνεύματος, ὑψηλῆται καὶ διδάσκαλοι, Μεθόδιε Ὅσιε, καὶ Πάτερ Κύριλλε, ἀνεδείχθητε, καὶ Σλάβων τὰς χορείας, σοφῶς ἐμύησατε, γινῶσιν τὴν ἔνθεον.

Θεοτοκίον.

Ρσχὺς ἀπροσμάχητος, καὶ προστασία σωτήριος, ἢ σκέπη σου Ἄχραντε, πέλει τοῖς δούλοις σου, ἀποτρέπουσα, ἐχθρῶν τὰς ἐπηρείας· διὸ τὰ θαυμάσια, τὰ σὰ κηρύττομεν.

Ῥδὴ γ'. Τοὺς σοὺς ὑμολόγους.

Λαμπρότητι βίου καὶ σοφίας, ποικίλης τῷ πλούτῳ ἀληθῶς, κοσμούμενοι μακάριοι, πορείαν ἰσαπόστολον, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε, περιφανῶς ἀνελάβετε.

Λαμπτήρες ἀδύτου φωταυγείας, καὶ λύχνοι τῶν νόμων τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁδηγοὶ σωτήριοι, τοῖς πλανωμένοις ὠφθητε, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε, ὡς Ἀποστόλων ὁμόζηλοι.

Θσίαις χερσὶ θεοκινήτως, Φώτιος ὁ μέγιστος φωστήρ, εἰδὼς ὑμῶν τὴν ἔλλαμψιν, ἀπέστειλε μακάριοι, κηρύττει τὴν ἀλήθειαν, ἐσκοτισμένοις ἐν ἔθνεσι.

Θεοτοκίον.

Νεκρώσας ἐχθρὸς τῇ παραβάσει, Ἀδὰμ τὸν γενάρχην φθονερῶς, τῷ τόκῳ σου νεκρῶται, Ἄγνη Θεογενήτρια· ζωὴν γὰρ ἐνυπόστατον, σωματικῶς ἀπεκύησας.

Κάθισμα. Ἦχος γ'. Θείας πίστεως.

Θείας πίστεως, λαμπαδουχία, φῶς ἠγάσσατε, θεογνωσίας· ἰσαπόστολοι Χριστοῦ παμμακάριστοι, τοῖς ἐν νυκτὶ τῆς ἀπάτης ὑπάρχουσιν, οὐδὲ καὶ ἡμέρας υἱοὺς ἀπεδείξατε, Πάτερ Κύριλλε, καὶ θεῖε ὁμοῦ Μεθόδιε, αἰτούμενοι αὐτοῖς τὸ θεῖον ἔλεος.

Τὸ τῆς Ἑορτῆς, ἢ τὸ ἐξῆς Θεοτοκίον.

Κλίμαξ ἔμφυχος, οὐρανομήκης, προτεθέασαι, πάλαι ἐν τύπῳ, Ἰακώβ τῷ Πατριάρχῃ Πανύμνητε· ὁ γὰρ Θεὸς διὰ σοῦ βροτοῖς ἦνωται, ἀναβιβάζων ἡμᾶς εἰς οὐράνια. Κόρη Πάναγνε, διό σοι τὸ χαῖρε ἄπαντες, βοῶμεν οἱ σωθέντες τῇ κυήσει σου.

Ῥδὴ δ'. Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ.

Μέγας ὠφθης ἐν Χαζάροις, λόγοις ἅμα καὶ πράξεσι, τούτων διανοίγων, Κύριλλε σοφὴ τὴν διάνοιαν, τοῦ ἐπιγινῶναι Χριστὸν τὸν μόνον Κύριον, καὶ βιοῦν σεμνῶς, ἐν ἀρετῶν ἐπιδόσεσι.

Εν Βουλγάρους ἀναλάμψας, ὡς ἀνέσπερος ἥλιος, τούτους καταυγάζεις, Πάτερ ταῖς ἀκτῖσι τῆς χάριτος, καὶ ἐσφαλμένων ἡθῶν λύεις τὴν ζόφωσιν, βίῳ κρείττονι, αὐτοῦς ρυθμίζων Μεθόδιε.

Λύτρωσιν τὴν αἰωνίαν, καὶ ζωῆς θείας μέθεξιν, καὶ υἰοθεσίας, τῆς ἐν τῷ Χριστῷ τὴν οἰκείωσιν, ἐν Μοραβία πανσόφως ἐκηρύξατε, Πάτερ Κύριλλε, καὶ θεηγόρε Μεθόδιε.

Θεοτοκίον.

Ποῖον ὄρος ἀνεδείχθης, καὶ κατάσκιον Ἀχραντε, ὡς φησι Προφήτης, ταῖς ὑπερφυέσι χαρίσμασι, καὶ ἐκ σοῦ Κόρη τῷ κόσμῳ ἐπεδήμησε, μετὰ σώματος, ὁ βασιλεὺς πάσης κτίσεως.

Ῥδὴ ε'. Ἐξέστη τὰ σύμπαντα.

Ως ἄλλοι Ἀπόστολοι, πεπληρωμένοι χάριτος, ταῖς ποικιλοτρόποις φυλαῖς Σλάβων, ἐπεδημήσατε νεύσει κρείττονι, ταύτας μεταπλάττοντες σοφῶς, ἱεροῖς διδάγμασι, πρὸς εὐσέβειαν ἐνδοξοί.

Σοφίαν τὴν ἄνωθεν, πλουσίως θησαυρίσαντες, ὠφθητε σοφοὶ ἱερομύσται, καὶ ποδηγῆται καὶ ρυθμισταὶ ἀσφαλεῖς, πρὸς τὴν τῶν κρειττόνων μετοχὴν, τῶν βιούντων πρότερον, ἐν τῇ πλάνῃ μακάριοι.

Υψίστου θεράποντες, Μεθόδιε καὶ Κύριλλε, βίῳ ἱερῷ γεγεννημένοι, νυμφαγωγεῖτε τῷ Ζωοδότῃ Χριστῷ, λόγοις τε καὶ ἔργοις θαυμαστοῖς, τὴν τῶν Σλάβων ἄπασαν, Ἐκκλησίαν ἐν Πνεύματι.

Θεοτοκίον.

Ναὸς ὠφθης ἔμφυχος, Παρθένε καὶ πολύφωτος, τοῦ Παμβασιλέως καὶ Σωτήρος, τοῦ προελθόντος ἐκ τῆς ἀγνῆς σου γαστροῦ· ὅθεν καμὲ σκεῦος ἐκλεκτόν, Δέσποινα ἀπέργασαι, τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος.

Ῥδὴ στ'. Τὴν θεῖαν ταύτην.

Μεγίστους πόνους ὑπέστητε, κηρύττοντες τὸν λόγον τῆς πίστεως, ἀπίστοις ἔθνεσιν, ὡς μιμηταὶ Παύλου ἄριστοι, Μεθόδιε θεόφρον, καὶ θεῖε Κύριλλε.

Ενθέοις τρόποις κοσμούμενοι, ζωῆς τῆς ἐναρέτου διδάσκαλοι, σοφοὶ γεγονάτε, τοῖς δουλωθεῖσι τοῖς πάθεσι, καὶ τοῦ Χριστοῦ μετόχους, αὐτοὺς ἐδείξατε.

Θεοῦ σαφῶς διηγούμενοι, τὴν δόξαν τοῦ φανέντος ἐν σώματι, κόσμῳ δι' ἔλεος, λαοὺς ἀπίστους εἰλικύσατε, πρὸς γνῶσιν ἀληθείας, ἱεραπόστολοι.

Θεοτοκίον.

Ο Λόγος σὰρξ ἐκ σοῦ γέγονε, μὴ τρέψας τὴν οἰκίαν Θεότητα, Θεοχαρίτωτε, καὶ ἀλογίας ἐρρύσατο, τοὺς πίστει προσκυνοῦντας, τὸ σὸν μυστήριον.

Κοντάκιον. Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ.

Εξ εὐκλεοῦς ἀναβλαστήσαντες ρίζης, καὶ ἐν ἀπάσῃ παιδευθέντες σοφία, Θεσσαλονίκης φοίνικες οἱ πάγκαρποι, ὁ θεόφρων Κύριλλος, καὶ Μεθόδιος ἅμα, ὠφθησαν ὁμότροποι, τῶν σοφῶν Ἀποστόλων, καὶ τὰς τῶν Σλάβων χώρας ἀληθῶς, θεογνωσίας, φωτὶ κατεφώτισαν.

Ὁ Οἶκος.

Ανακαθάραντες τὸν νοῦν, ἀμέμπτω πολιτεία, ἐπλήσθητε περιφανῶς, τῆς ἐπιπνοίας τοῦ Θεοῦ, πηγῆς ἐξ ἀκενώτου· καὶ τῷ ἱερῷ συνημμένοι Φωτίῳ, τῷ παμφώτῳ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρι, τῆς σοφίας αὐτοῦ μύσται ἀπεφάνθητε, καὶ τῶν λόγων πληρωταὶ θεόληπτοι· παρ' αὐτοῦ γὰρ ἀπεστάλητε, εἰς τὰ ἔθνη τὰ μακρὰν, ὡς Ἀπόστολοι ἐνθεοὶ, κηρύττει τῆς εὐσεβείας τὸ μέγα μυστήριον, τὴν ἐν Χριστῷ ἀπολύτρωσιν, πολιτείας καινῆς τὴν λαμπρότητα, καὶ οὐρανῶν βασιλείας, τὰ ἀτίδια ἀγαθὰ· ὅθεν ποικίλοις πόνοις, καὶ μυρίοις κινδύνοις, πλείστας Σλαβικὰς φυλάς Χριστῷ ἐπεστρέψατε, Κύριλλε πανεύφημε, καὶ Μεθόδιε ἱερώτατε, Θεσσαλονίκης γόνου λαμπροὶ καὶ ἐνδοξοὶ τῆς ἀληθείας εὐσημοὶ σάλπιγγες, καὶ φωστῆρες παμφαεῖς, τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος· τὸ γὰρ κήρυγμα ὑμῶν, πολλὰς ψυχὰς ἀληθῶς, θεογνωσίας φωτὶ κατεφώτισε.

Συναξάριον.

Τῇ κδ' τοῦ αὐτοῦ μηνός, Μνήμη τῶν ἐν Ἀγίοις Πατέρων ἡμῶν καὶ αὐταδέλφων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, τῶν Ἀποστόλων καὶ Φωτιστῶν τῶν Σλάβων.

Στίχοι.

Κύριλλος ἅμα καὶ Μεθόδιος θεῖος
Ὡς φῶς Σλάβοις ὠφθησαν Πνεύματι θείῳ.

Κύριλλος τε Μεθόδιος εἰκάδι ὑμνεῖσθαι τετάρτη.

Οἱ μακάριοι οὗτοι ἀτάδελφοι, οἱ τῶν Σλαβικῶν φυλῶν ἀπόστολοι καὶ ὁδηγοὶ καὶ φωταγωγοὶ πρὸς εὐσεβείαν, ἤκμασαν κατὰ τὸν θ' αἰῶνα. Πατρίδα μὲν ἔσχον τὴν μεγαλόπολιν Θεσσαλονίκην, γονεῖς δὲ εὐγενεῖς, καὶ εὐσεβεῖα κομῶντας, ὧν ὁ πατὴρ τῷ τοῦ δρουγγαρίου ἀξιώματι τετίμητο. Καὶ ὁ μὲν Μεθόδιος, ὁ καὶ μεῖζων, προῆλθε τῶν μητρικῶν ἀδίνων ἐν ἔτει ωιε' (815), ὁ δὲ νεώτερος Κύριλλος, (ὡς Κωνσταντῖνος κατὰ κόσμον ἐκέκλητο) τῷ ωκζ' (827). Ἐν νεαρῇ ἡλικίᾳ ὀρφανισθέντες, ἀφίκοντο ἐν τῇ περιφανεῖ τῶν πόλεων βασιλίδι, ἐνθα ἐν τῇ τοῦ Πολυχρονίου λεγομένη Μονῇ, ἤθεσιν ἀμέμπτους καὶ πάσῃ παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου καὶ σοφίᾳ ποικίλην στοιχειωθέντες ἀνήχθησαν. Εἶτα παρεγένοντο ἐν τῷ κατὰ Βιθυνίαν Ὀλύμπῳ, τοῖς ἐκεῖσε σεμνῶς ἀσκουμένοις συγγενόμενοι, τὴν ἀκροτάτην κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν μυσούμενοι. Τῷ μεγάλῳ δὲ καὶ περιωνύμῳ Φωτίῳ οἰκειωθέντες, συνήθεις καὶ φοιτηταὶ αὐτοῦ ὠφθησαν, πνευματικῆς φιλίας ἕμμοσι καὶ θείας ἀγάπης δεσμοῖς αὐτῷ συνδουμένοι, οὗ καὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς χάριτος ἀπεικονίσματα καὶ τύποι ἐγνωρίζοντο.

Πλήρεις τούντεθεν τῆς ἔσω καὶ θύραθεν σοφίας γενόμενοι, Ἀποστολικὴν πορείαν παρὰ τοῦ ἱερωτάτου Φωτίου ἀποστέλλονται, τὴν βασιλείον διέποντος ἀρχὴν Μιχαὴλ τοῦ γ' ἐπὶ τὰ Σλαβικὰ ἔθνη, ὧν τὴν διάλεκτον καλῶς ἐπίσταντο. Καὶ δὴ ἐνδεδυμένοι τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν, καὶ ζήλω, ᾧ ἡ ἀποστολικὴ ζωὴ χαρακτηρίζεται, κοσμούμενοι, παρευθέντες ἐκήρυττον τὸν λόγον τῆς σωτηρίας καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Χάριτος, εὐαγγελιζόμενοι Χριστὸν εἰς Χαζαρίαν καὶ Βουλγαρίαν καὶ Μοισίαν καὶ Μοραβίαν, ποικίλοις πόνοις καὶ ἰδρῶσιν ὀμιλήσαντες, καὶ πλείστους ὑποστάντες κινδύνους οἱ μακάριοι, ἵνα τὰς ἐκεῖσε Ἐκκλησίας τῷ Χριστῷ συγκροτήσωσι, καὶ τῷ θεμελίῳ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως ταύτας ἀσφαλῶς ἰδρῶσωσιν, οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ τοῖς βαρβάροις αὐτῶν λαοῖς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ πάσης σεμνῆς ἀγωγῆς καὶ ἐναρέτου πολιτείας τὸν τρόπον, καὶ καθαρῶν καὶ ἀμέμπτων ἡθῶν τὴν εὐκοσμίαν καταφυτεύσωσιν, ὡς ἄλλοι Ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ. Ἐν Χαζαρίῳ, καὶ δὴ ἐν Χερσῶνι, θαυμαστῶ ἀνέυρον τρόπον τὸν τοῦ μάρτυρος ἀγίου Κλήμεντος ἐπισκόπου Ρώμης τάφον, οὗ τὰ πάντιμα λείψανα ἐκεῖθεν ἀνελόμενοι, ἑαυτοῖς μετεκόμισαν.

Εὐαγγελικῶς ἀγωνιζόμενοι καὶ κοπιῶντες ἐν τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι, κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν, ἐπεσκέψαντο τὴν πρεσβυτέραν Ρώμην, κλήσει τοῦ τηνικαῦτα Πάπα, ἐνθα ὁ ὄσιος Κύριλλος, τῷ τῶν μοναχῶν ὡν τάγματι, ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τῇ ιδ' μηνὸς Φεβρουαρίου ἐν ἔτει σωτηρίῳ ωξθ' (869) καὶ κατετέθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, τελέσας τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς, ὁ δὲ θεῖος Μεθόδιος, ἀρχιερεὺς καταστάς, ἐπίσκοπος Μοραβίας ἐγένετο. Καὶ ὁσίως καὶ θεοφιλῶς, καὶ ὡς εἰπεῖν Ἀποστολικῶς ποιμένας τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ ποιμνίην, ἀνεπαύσατο ἐκ τῶν κόπων τῇ ιστ' Ἀπριλίου τοῦ ἔτους ωπδ' (884) καὶ συνήφθησαν ἀμφοτέρωι τοῖς Ἀποστόλοις ὡς ἰσαπόστολοι, τοῖς ὁσίοις ὡς ὄσιοι, καὶ τοῖς μάρτυσιν ὡς ἀναιμάκτως ὑπὲρ Χριστοῦ ἀθλήσαντες, δεχόμενοι παρ' αὐτοῦ τὰ τῶν μεγίστων αὐτῶν καμάτων καὶ ἀγῶνων ἀντάξια ἔπαθλα.

Ταῖς αὐτῶν πρεσβείαις Χριστὲ ὁ Θεὸς ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν.

Ῥδὴ ζ'. Οὐκ ἐλάτρευσαν.

Δυναμούμενοι, τῷ σθένει τοῦ Παντάνακτος, ποικίλαις θλίψεσι, προσομιλεῖτε στερρῶς, τὸν σπόρον τῆς πίστεως, ἐγκατασπείροντες, Πάτερ Κύριλλε, καὶ ἱερὲ Μεθόδιε, ἐπὶ χώρας τῶν ἀπίστων.

Ἰερώτατος, ἀρχιερεὺς γεγένησαι, καὶ θεῖος πρόεδρος, τῆς Μοραβίας σοφέ, λαὸν περιούσιον, δείξας τοῖς λόγοις σου, τὸ πρὶν ἄπιστον, ἔθνος Πάτερ Μεθόδιε, ὡς ἀπόστολος Κυρίου.

Ως τὸν κάλλιστον, τελέσας δρόμον Κύριλλε, μύστα τῆς χάριτος, στόμα Θεοῦ ἱερόν, ἐν Ρώμῃ κεκοίμησαι, καὶ μεταβέβηκας, πρὸς σκηνώματα, τῶν οὐρανῶν γηθόμενος, συναγάλλεσθαι Ἀγγέλοις.

Θεοτοκίον.

Γένος Δέσποινα, τὸ τῶν ἀνθρώπων σέσωσται, τῷ ξένῳ τόκῳ σου, τῆς καταδίκης Ἀδάμ· Θεὸν γὰρ γεγέννηκας, τὸν ἡμᾶς σῶσαντα, ᾧ κραυγάζομεν· ὁ τῶν Πατέρων Κύριος, καὶ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Ῥδὴ η'. Παῖδας εὐαγεῖς.

Εῠχουσιν ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι, Μοισίας καὶ Μοραβίας Παννονίας τε, θεηγόρους κήρυκας, θεμελίους λίθους τε, φωστῆρας καὶ ἐκφάντο-

ρας τῶν ὑπὲρ ἔννοιαν, Μεθόδιε καὶ Κύριλλε θεῖε· ὄθεν καὶ κροτοῦσιν, ὑμῶν τὰς ἀριστείας.

Ρήσεσιν ἁγίαις γεωργήσας, ψυχὰς τὰς κερσωμένας πρὶν τοῖς πάθεσιν, ἐνδοξε Μεθόδιε, Ἱεράρχα πάνσοφε, ἐγκάθειρξιν ὑπέμεινας ταλαιπωρούμενος, ὡς φύλαξ τῶν Χριστοῦ προσταγμάτων, καὶ τῶν Ἀποστόλων, ὁμόζηλος ἐν πᾶσι.

Ασκησιν ὁσίαν ὑπελθόντες, Μονῇ τῇ Πολυχρονίου πρόην Ἅγιοι, καὶ ἐπὶ τὸν Ὀλυμπον, Βιθυνίας ὕστερον, καταλαμφθέντες χάριτι τοῦ θεοῦ Πνεύματος, ἐξήλθετε ἐκ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς πεπλανημένους, Κυρίῳ ἐπιστρέφειν.

Θεοτοκίον.

Σύντριψον τοὺς καθ' ἡμῶν δολίως, Παρθένε βουλευομένους καὶ ματαιώσον, τούτων τὰ κινήματα, καὶ πᾶσαν ἐπήρειαν, εἰρήνην ἀστασίαστον ἡμῖν παρέχουσα, καὶ λύσιν ὀφλημάτων αἰτοῦσα, τοῖς ὑπερψοῦσι, τὸν ἄφραστον σου τόκον.

Ῥδὴ θ'. Ἄπας γηγενής.

Ἰνα τῷ φωτί, Χριστοῦ προσαγάγητε, ἔθνη ἀλλότρια, πρὸς πόνους καὶ σκάμματα, ἀνδρεία γνώμη προσεχωρήσατε, Κύριλλε καὶ Μεθόδιε σοφοὶ ἀδελφοί, Ἀποστόλων, ἔχνεσιν ἐπόμενοι, ὡς Χριστοῦ θεοφόροι θεράποντες.

Μένει ἀληθῶς, ὑμῶν τοῦ κηρύγματος, καρπὸς ὁ ἅγιος, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· αἱ Ἐκκλησίαι γὰρ αἱ ἀπόλεκτοι, ἀνθοῦσι θεῖῳ πνεύματι τῶν Σλάβων Ἅγιοι, μεθ' ὧν πάντες, ὑμᾶς μακαρίζουσιν, ὦ Μεθόδιε Πάτερ καὶ Κύριλλε.

Οἱ θεοειδεῖς, τῶν Σλάβων Ἀπόστολοι, καὶ στῦλοι πάμφωτοι, Κύριλλος ὁ Ὄσιος, καὶ ὁ Μεθόδιος ὁ θεόληπτος, Θεσσαλονίκης ὄρητες οἱ εὐθαλέστατοι, ἐγκωμίους, θείους εὐφημείσθωσαν, ὡς ἡμῶν πρεσβευταὶ πρὸς τὸν Κύριον.

Θεοτοκίον.

Υψιστον Θεόν, τεκοῦσα ἐν σώματι τῆς ταπεινώσεως, τὸν ἡμᾶς ὑψώσαντα, ἐκ τῶν βα-

ράθρων τῆς πάλαι πώσεως, τὸν νοῦν μου Κόρη ὕψωσον πρὸς θεῖον ἔρωτα, ταπεινώσει, θεία τειχίζουσα, ἵνα εὖρω πταισμάτων συγχώρησιν.

Ἐξαποστειλάριον. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἀστροῖς.

Οἱ παμφαεῖς φωστῆρες, Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, Μεθόδιος ὁ θεόφρων, σὺν τῷ Κυρίλλῳ τῷ σοφῷ, ὑμνεῖσθωσαν χαρμοσύνας, ὡς ἰσαπόστολοι θεῖοι.

Τὸ τῆς Ἑορτῆς ἢ τὸ ἐξῆς Θεοτοκίον.

Ημεῖς τῇ σῇ προστασίᾳ, προσφεύγομεν διὰ παντός, καὶ τὴν θερμὴν ἀρωγὴν σου, ἐπικαλούμεθα αἰεὶ· μὴ οὖν παρίδῃς Παρθένε, ἡμᾶς ἔξαπορουμένους.

Εἰς τοὺς Αἴνους.

Ἰστώμεν στίχους δ' καὶ ψάλλομεν τὰ ἐξῆς Προσόμοια.

Ἦχος α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων.

Τοὺς εὐκλεεῖς ἀταδέλφους καὶ Ἀποστόλους Χριστοῦ, τὰ τῆς Θεσσαλονίκης, εὐωδέστατα κρίνα, Μεθόδιον τὸν μέγαν καὶ τὸν κλεινόν, μακαρίσωμεν Κύριλλον, ὡς ἐπὶ χώρας ἀπίστων τὸ θεῖον φῶς, εὐσεβείας ἀνατειλαντας.

Τῷ θεηγόρῳ Φωτίῳ μυσταγωγούμενοι, τὴν πρὸς Βορρᾶν πορείαν, ἐπορεύθητε ἅμα, καὶ ἔθνη τὰ ἐκεῖσε τῷ φωτισμῷ, τῆς Χριστοῦ ἐπιγνώσεως, υἰοθετήσατε χαίροντες τῷ Θεῷ, Ἰσαπόστολοι μακάριοι.

Ιεραρχίας τὴν χλαῖναν περιβαλλόμενος, τῆς Μοραβίας θεῖος, ποιμενάρχης ἐγένου, Μεθόδιε θεόφρον μύστα Χριστοῦ, ἐν τῇ Ρώμῃ δὲ Κύριλλε, καλῶς τελέσας τὸν δρόμον τὸν ἱερόν, τοῖς Ἀγίοις συνηρίθμησαι.

Τοὺς κατὰ Παῦλον ἀγῶνας ὑμῶν καὶ σκάμματα, τίς πρεπωδῶς αἰνέσει, Ἰσαπόστολοι θεῖοι; καὶ νῦν σὺν Ἀποστόλοις ἐν οὐρανοῖς, θεῖαν δόξαν κληρούμενοι, σὺν τῷ Κυρίλλῳ Μεθόδιε τὸν Χριστόν, ἡμῖν ἔλεων ἐργάσασθε.

Δόξα... Ἦχος πλ. α'.

Εὐαγγελίου τὸν λόγον, ἀμυήτοις κηρύξαντες, πρὸς σωτηρίας λιμένα ἰθύνετε, τοὺς ἐν τῇ πλάνῃ χειμαζομένους· Ἀποστολικῶ γὰρ ζήλῳ, πόνοις καὶ ἀγῶσι, ἑαυτοὺς ἐξεδώκατε, ὑπὲρ τῆς τῶν πολλῶν ἀγάπης, ὡς τοῦ Σωτῆρος μιμηταί· καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ, τῶν πιστευσάντων τὰς ψυχὰς σφραγίσαντες, Ἐκκλησιῶν νυμφοστόλοι, καὶ νυμφαγωγοὶ σοφοὶ ἐδείχθητε. Ἄλλ' ὦ Μεθόδιε καὶ Κύριλλε, Ἰσαπόστολοι ἔνδοξοι, πρεσβεύσατε ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν... Τὸ τῆς Ἑορτῆς ἢ τὸ Θεοτοκίον.

Μακαρίζομέν σε Θεοτόκε Παρθένε...

Δοξολογία μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.

Εἰς τὴν Λειτουργίαν

Τὰ Τυπικά, οἱ Μακαρισμοί, καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος τῶν Ἀγίων ἢ γ' καὶ στ' ᾠδῆ.

Ἀπόστολος.

Προκείμενον. Ἦχος πλ. δ'.

Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν...

Στίχ. Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ...

Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῆς Παύλου τὸ Ἀνάγνωσμα.

Ἀδελφοί, λέγει ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπὶ τῷ Θεῷ...

(Ζήτει τῇ Τρίτῃ τῆς δ' Ἑβδομάδος).

Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον.

Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ Μαθηταῖς· Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου...

(Ζήτει τῇ ιη' Ἰανουαρίου).

Κοινωνικόν. Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσονται δίκαιοι, Ἀλληλούϊα.

Μεγαλυνάριον.

Χαίροις ἀταδέλφων ἡ ξυνωρίς, Κύριλλε τρισμάκαρ, καὶ Μεθόδιε ἱερέ, τῆς Θεσσαλονίκης, βλαστοὶ οἱ θεοφόροι, καὶ φωτισταὶ τῶν Σλάβων οἱ ἐνθεώτατοι.

Δίστιχον.

Μεθόδιε δέξασθε σὺν τῷ Κυρίλλῳ
Ὅν ἡμῖν Γεράσιμος ἐπλεξεν ὕμνον.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΛΗ

«Οὐχὶ ἀπλῶς ὡς τοπικοὶ ἄγιοι.»

Οἱ ἄγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ἀποτελοῦν τῶ ὄντι φωτεινὰ μετέωρα εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἱεραποστολῆς. Τὸ ἔργον των «ὕψηξεν ἀληθῶς γιγάντιον, τοῦτ' αὐτὸ ἱεραποστολικὴ ἐποποιΐα». Δι' αὐτὸ πράγματι εἶναι «θλιβερόν, ὅτι τὸ παράδειγμα τῶν δύο μεγάλων Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν δὲν προεβλήθη μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῶν τόσον, ὅσον θὰ ἔπρεπε».

Ἐλπίζομεν, ὅτι αἱ ἐπικείμεναι πρὸς τιμὴν των ἑορταὶ ἐπὶ τῇ χιλιοστῇ ἑκατοστῇ ἐπετείῳ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἱεραποστολικοῦ των ἔργου θὰ συντελέσουν, ὥστε οἱ δύο ἱεραπόστολοι «νὰ τιμῶνται καὶ ἐν Ἑλλάδι οὐχὶ ἀπλῶς ὡς τοπικοὶ ἄγιοι, ἀλλ' ὡς μεγάλοι μορφαὶ τῆς καθ' ὅλον Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, αἵτινες ἔχουν πανορθόδοxon καὶ οἰκουμενικὴν ἀκτινοβολίαν». Ἐὰν αὐτοὶ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ, οἵτινες ἀρχικῶς κατεδίωξαν τὸν Μεθόδιον καὶ κατεδίκασαν διὰ συνόδων αὐτὸν ὡς αἰρετικόν, τιμοῦν σήμερον ἀμφοτέρους τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἀδελφούς ὡς ἁγίους, πολὺ περισσότερον ἢ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία πρέπει νὰ τιμᾷ αὐτούς, οἵτινες ὑψήρξαν «ὄσπου ἐκ τῶν ὀστέων» τῆς, «σάρξ ἐκ τῆς σαρκὸς» τῆς καὶ θανμάσιοι φορεῖς τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ιδεωδῶν τῆς.

Ἐπιβαλλόμεναι ἐνέργειαι.

Ἐν συνεχείᾳ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἢ ἐν τῇ προηγουμένῃ παρατηρήσει ἐκφραζομένη εὐχὴ περὶ πανελληνίου προβολῆς τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ὡς ἁγίων, δεόν νὰ γίνωνται αἱ δεόνσαι κανονικαὶ ἐνέργειαι ἐκ μέρους τῶν ἐκκλησιαστικῶν μας ἀρχῶν. Πρὸς τούτους δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς διαφωτίσεως πρέπει νὰ διαφωτισθῇ ὁ λαὸς περὶ τῆς ἁγίας ζωῆς καὶ φωτεινῆς δράσεώς των.

Εἴτα «ἀπαραίτητος εἶναι ἡ σύνταξις ἀφ' ἑνὸς ἐνὸς αὐθεντικοῦ καὶ ἀπολύτως ἀντικειμενικοῦ συναξαρίου των, στηριζομένου εἰς τὰ δι' αὐτούς δεδομένα τῆς καθ' ὅλον ἱστορικῆς ἐρεῦνης, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ καθιέρωσις ἐιδικῆς ὑμνολογίας, ἐν ἣ δι' εὐσυνόπτων καὶ πρωτοτύπων εἰδολογικῶς καὶ καθ' ἕλλην ὑμνων νὰ ἐξαίρηται ὁ ἀποστολικὸς τῶ ὄντι βίος καὶ ἡ θαυμαστὴ πολιτεία των καὶ δράσις». Ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἀρχὴ ἐγένετο διὰ τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης «Ἀκολουθίας τῶν ἐν Ἁγίοις Πατέρων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου Ἀποστόλων τῶν Σλάβων». Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ὡσαύτως καὶ ἡ ἀνέγερσις ναῶν, ἀφιερωμένων εἰς τὴν μνήμην των.

Τὸ κριτήριον τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων.

Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοί, ζῶντες εἰς τὴν πρὸ τοῦ Σχίσματος περίοδον, εἶχον καθ' ἀρχὰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' ὅταν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίλλου ὁ Μεθόδιος καὶ οἱ

μαθηταὶ αὐτοῦ ἐδρέθησαν ἐνώπιον τῶν λατινικῶν κακοδοξιῶν (Filioque κ.λ.π.), τότε διέρρηξαν τὰς σχέσεις των πρὸς τὴν Ρώμην, καθορίσαντες μάλιστα καὶ τὸ κριτήριον τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων.

Ποῖον εἶναι τὸ κριτήριον τοῦτο; Τοῦτο φαίνεται ἄριστα εἰς τοὺς ἐξῆς λόγους των: «Πῶς τοίνυν συμφωνήσομεν τοῖς παρὰ τὸ Εὐαγγέλιον φρονοῦσι καὶ τὴν μετὰ τοῦ πνεύματος τῶν Πατέρων ἔκθεσιν; Εἰ μὲν οὖν μεταβαλοῦνται τὰς γνώμας καὶ μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Πατέρων στήσονται, ὡς ἀδελφοὶς προσδραμοῦμεν καὶ περιπλακησόμεθα καὶ περιπτυσσόμεθα».

Ἀγάπη πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα.

Ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν παρατεθεισῶν μελετῶν, οἱ ἄγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἱεραποστολικῆς των δράσεως διετήρησαν ἄσβεστον τὴν ἀγάπην των πρὸς τὴν ἑλληνικὴν βυζαντινὴν πατρίδα. Ἡ ἀποτελοῦσα τὴν ἰδιαίτερον των πατρίδα Θεσσαλονίκη καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ναοὶ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἦσαν τὸ ἀντικείμενον τῆς ζωηρῆς νοσταλγίας των. Ὁ Κύριλλος εἰς τὴν ἀλλὴν τῶν Ἀράβων ὑπεστήριξεν, ὅτι ἐκ τῶν ἐλλήνων ἐξεπορεύθησαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Οἱ δύο ἀδελφοί, ὅταν μετέβησαν εἰς Ρώμην, διέμενον εἰς ἑλληνικὸν μοναστήριον καὶ ἐδρίσκοντο εἰς συγχροτάτην ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀμφότεροι ἐπίστευον εἰς τὴν μεγάλην ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολὴν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Μεθόδιος ἀκόμη καὶ εἰς τὴν τελευταίαν λειτουργίαν, ἣν ἐτέλεσεν ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, εὐχεται ὑπὲρ τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος. Ὡς ὁμολογεῖ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς Duthilleul, «ὁ Κωνσταντῖνος (Κύριλλος) καὶ ὁ Μεθόδιος εἶναι βυζαντινοὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας».

Τούτων οὕτως ἐχόντων, καθίστανται ἀστεῖοι οἱ ἰσχυρισμοὶ ἐδρευνητῶν τινων, καθ' οὓς οἱ ἄγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος δὲν ὑψήρξαν Ἑλληνας, ἀλλὰ Σλάβοι (!).

Εὐτυχῶς ἀναγνωρίζεται.

Διὰ τὴν ὅλην ἐκπολιτιστικὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἔργου τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου παρὰ τοῖς Σλάβοις θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθοῦν πράγματι οἱ ἐξῆς λόγοι τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ Καρόλου Diehl: «Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς τὸ Βυζάντιον δὲν ἔφερε μόνον τὴν Θρησκείαν μετ' αὐτῆς ἔφερεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους, τὰς μορφὰς τῆς διοικήσεως, ἐν δίκαιον, ὅπερ θὰ ρυθμίση τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὸ κυρίλλειον ἀλφάβητον, μὲ τὸ ὅποιον θὰ γραφῇ καὶ θὰ παγιωθῇ ἡ γλῶσσά των. Ἑλληνας διδάσκαλοι ἔρχονται νὰ διδάξουν εἰς τὰ σχολεῖα. Ἑλληνας ἱερεῖς λειτουργοῦν εἰς τοὺς νέους των ναοὺς, οἵτινες εἶναι κατεσκευασμένοι εἰς τὸ σχέδιον

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

'Ιερά Σύνοδος

'Ανακοινωθέν

'Η 'Ιερά Σύνοδος τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος συνεδριάσασα σήμερον Τρίτην 30 Αύγουστου ἐ.ε. ἠσχολήθη καὶ αὖθις διεξοδικῶς μὲ τὸ ἐκκρεμὸν 'Εκκλησιαστικὸν θέμα καὶ ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως ὅπως 1) Συνοδική 'Επιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Μακαριωτάτου 'Αρχιεπισκόπου 'Αθηνῶν καὶ πάσης 'Ελλάδος κ.κ. Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Σεβασμιωτάτου 'Ηλείας κ. Γερμανοῦ, Συνοδικοῦ Συνέδρου, ἐπισκεφθῆ τὸν Κύριον Πρωθυπουργὸν καὶ ζητήσῃ τὴν ἄμεσον τακτοποίησιν τοῦ ἐκκρεμοῦντος 'Εκκλησιαστικοῦ θέματος συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιανελημμένως διατυπωθείσας ἀπόψεις τῆς 'Εκκλησίας διὰ τῆς καταθέσεως τοῦ σχετικοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ Νομοσχεδίου, ἀφοῦ προηγουμένως τεθῇ τοῦτο ὑπ' ὄψιν τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου, 2) Ζητήσῃ τηλεγραφικῶς ἀπὸ τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοὺς ἄρμοδιους Ὑπουργοὺς τὴν ἄμεσον τακτοποίησιν τοῦ ἐκκρεμοῦντος 'Εκκλησιαστικοῦ θέματος διὰ τῆς καταθέσεως καὶ ταχείας ψηφίσεως τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ Νομοσχεδίου, συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιανελημμένως διατυπωθείσας ἀπόψεις τῆς 'Εκκλησίας ἥτοι τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ἐκλεγέντων καὶ μετατεθέντων Σεβασμιωτάτων 'Αρχιερέων ὑπὸ τῆς Σεπτῆς 'Ιεραρχίας, 3) Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ συνεδρίαν ὥρισεν 'Αντιπροσωπεῖαν ἐκ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Βεροῖας καὶ Ναούσης κ. Καλλινίκου καὶ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἰωάννου Καμμίρη, ὡς καὶ ἕτερον ἐκ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κερκύρας καὶ Παξῶν κ.

Μεθοδίου καὶ τῶν Καθηγητῶν κ.κ. Μπρατσιώτη καὶ Χρήστου, αἵτινες θὰ ἀντιπροσωπεύσουν τὴν 'Εκκλησίαν τῆς 'Ελλάδος ἐν Βελιγραδίῳ, ἡ μὲν πρώτη εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὸ Συνέδριον τῶν 'Αγγλικανῶν. Ὁμοίως καὶ ἕτερον 'Αντιπροσωπεῖαν ἐκ τῶν Καθηγητῶν κ.κ. Π. Τρεμπέλα καὶ Ἰ. Καμμίρη διὰ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις Θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν 'Αντιχαλκηδονίων 'Εκκλησιῶν.

'Εν 'Αθήναις τῇ 30ῇ Αύγουστου 1966

'Εκ τοῦ Γραφείου τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου

'Ιερά 'Αρχιεπισκοπὴ 'Αθηνῶν

Ὁ Μακαριώτατος 'Αρχιεπίσκοπος 'Αθηνῶν καὶ πάσης 'Ελλάδος κ. Χρυσόστομος κατὰ τὸν χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς 25ῆς Ἰουλίου μέχρι τῆς 25ῆς Αύγουστου ἐ.ε. ἐχοροστάτησεν εἰς διαφόρους ἱεροὺς ναοὺς 'Αθηνῶν, προήδρευσε τῶν συνεδριῶν τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου καὶ τῶν Διοικητικῶν Συμβουλίων διαφόρων 'Εκκλησιαστικῶν Ὄργανισμῶν, συνειργάσθη μετὰ Σεβασμιωτάτων 'Αρχιερέων, ἐδέχθη εἰς ἀκρόασιν διαφόρους ἐπιτροπὰς καὶ ἄτομα. Οὕτω:

Ἐχοροστάτησε: Τῇ 25ῇ Ἰουλίου εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Δήμου Ἁγίας Παρασκευῆς Ἀττικῆς.

—Τῇ 26ῇ Ἰουλίου εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος Ἀχαρνῶν.

τῶν βυζαντινῶν καὶ κεκοσμημένοι ὑπὸ βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν διὰ λαμπρῶν μωσαϊκῶν. Τὰ κύρια ἔργα τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας μεταφράζονται μετὰ τὸ Ἐδαγγέλιον εἰς τὴν σλαβικὴν καὶ δίδονται τοιοῦτοτρόπως πρότυπα (ὑποδείγματα), τὰ ὁποῖα ἐτοιμάζον εἰς ἐκάστην χώραν τὴν γέννησιν μιᾶς ἐθνικῆς φιλολογίας... Δι' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Ἐυρώπην τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀληθῶς ὁ μέγας παιδαγωγός, ὁ μέγας μύστης».

'Η ἀλήθεια αὕτη εὐτοχῶς ἀναγνωρίζεται σήμερον ὅφ' ὄλων τῶν σοβαρῶν ἐρευνητῶν.

Βυζάντιον καὶ 'Ιεραποστολή.

Ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ Κύριλλος, ὅσον ἐξαιρετικὸν καὶ ἂν εἶναι τὸ ποιὸν καὶ τὸ εὖρος τοῦ φωτιστικοῦ ἔργου των, δὲν εἶναι μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς Ὁρθοδοξίας. Τὸ Βυζάντιον, ἥδη ἀπὸ τοῦ κτήτορος τῶν Μ. Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἠνόησε καὶ ἐνίσχυσε πολλὰς ἱεραποστολικὰς ἐξορμήσεις, εἶχε τὴν 'Ιεραποστολὴν ὡς ἐν τῶν κυριωτέρων γνωρισμάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς του συνειδήσεως, δύναται δὲ νὰ λεχθῆ μετὰ πάσης βεβαιότητος, μὲ βάσιν τὰ ἱστορικὰ, φιλολογικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ τεκμήρια, τὰ ὁποῖα κατέχει σήμερον ἡ ἐπιστήμη, ὅτι τὸ γνῶρισμα τοῦτο ἀποτελεῖ ἀνεκὰθεν τὸν πυρῆνα τῆς μεγάλης Ἰδέας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αὕτη ὑπῆρξεν ὕλικὴ καὶ πολιτικὴ μόνον περιστατικῶς. Εἶναι πνευματικὴ καὶ ἔγκειται εἰς τὴν «ἐπικειμένην τῇ Ἑλληνικῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἀνάγκην» τοῦ εὐαγγελίζεσθαι, τοῦ δίδειν τὴν μαρτυρίαν αὐτῆς εἰς τὸν κόσμον.

Ἐῶλωτον εἰκόνα τοῦ ἱεραποστολικοῦ πνεύματος τοῦ Βυζαντίου παρέχον δύο περισπούδαστα ἐκτενῆ σχετικά ἄρθρα τοῦ καθηγητοῦ κ. Γερασίμου Κωνιδάρη καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, περιλαμβανόμενα εἰς τὴν «Θρησκευτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν», ὑπὸ τὸ λῆμμα Βυζάντιον.

Οἱ Ἅγιοι τῆς ἐνότητος.

Οἱ Ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος δὲν εἶναι ἀπλῶς μία δόξα τοῦ παρελθόντος, διὰ τὴν ὁποῖαν δύναται νὰ σεμνύνεται ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθοδοξία. Ἡ ζωσα, κοινὴ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν Ὁρθοδοξίαν, μνήμη των τροφοδοτεῖ, φωτίζει καὶ ἐνισχύει τὸ φρόνημα τῆς ἐνότητος τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου κατὰ τὰς ἡμέρας μας. Τὸ αἶσθημα ὅτι εἶναι θυγατέρες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἶναι βαθὺ καὶ ἀγνόν εἰς τὰς Σλαβικὰς Ἐκκλησίας, ἐκφράζεται δὲ διὰ τῆς τιμῆς, τὴν ὁποῖαν ὄχι μόνον λειτουργικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἰδιαιτέρως πλουσίας ἐπιστημονικῆς γραμματείας, προσφέρουν αἱ Σλαβικαὶ Ἐκκλησίαι πρὸς τοὺς δύο Ἑλληνας φωτιστάς των, αἱ μορφαὶ τῶν ὁποίων ἐδρίσκονται εἰς τὰς πηγὰς τῆς ἱστορίας τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων. Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἦσαν κατ' ἐξοχὴν οἰκουμενικοὶ Ἅγιοι, τῶν ὁποίων ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον συνέχον καὶ ἐνοποιοῦν τοὺς ὀρθοδόξους, ἐμπνεομένους οὕτω εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησιολογικὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς συνδέει ὑπὲρ τὰ φυλετικὰ ὅρια τὰς καρδίας καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων, πραγματοποιῶν τὴν ἀδελφосύνην των ἐν τῷ Ἐδαγγέλιῳ τοῦ Χριστοῦ.

—Τῆ 31η Ἰουλίου εἰς τὴν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῶ Ἁθηνῶν τελεσθεῖσαν θείαν Λειτουργίαν.

—Τῆ 5η Αὐγούστου εἰς τὸν Ἐσπερινὸν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Μοσχάτου.

—Τῆ 7η Ἰουλίου εἰς τὴν θείαν Λειτουργίαν τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἀθηνῶν.

Π ρ ο ἔ σ τ η: Τῆ 27η Ἰουλίου ἐν τῷ Νεκροταφείῳ Νέας Σμύρνης τῆς Νεκρώσεως Ἀκολουθίας εἰς τὴν κηδεῖαν τῆς ἀειμνήστου Ὀλγας Κυβετοῦ.

—Τῆ 14η Αὐγούστου ἐν τῷ Ἀ' Νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν τῆς Νεκρώσεως Ἀκολουθίας εἰς τὴν κηδεῖαν τῆς ἀειμνήστου Παναγιώτας Δαμιανοῦ, ἀδελφῆς τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Κυροῦ Σπυρίδωνος.

Π ρ ο ῆ ῥ ρ ε υ σ ε: Τῆ 26η Ἰουλίου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κασσιματείου Κληροδοτήματος.

—Τῆ 28η Ἰουλίου τῆς συνεδρίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

—Τῆ 30ῆ Ἰουλίου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ὁρφανοτροφείου Βουλαγμένης.

—Τῆ 2α Αὐγούστου τῆς συνεδρίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Ἐ π ε θ ε ῶ ρ η σ ε: Τῆ 3η Αὐγούστου, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Πρωτοσυγγέλλου πανοσ. ἀρχιμ. Χρυσόστομου Λάλου, τὸν ἐν Ἡλιουπόλει νέον ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς Γλυφάδας καὶ Βούλας.

—Τῆ 9η Αὐγούστου, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἰδιαίτερου κ. Νικ. Γεωργαντίδη, τὴν Ἱεράν Μοῦνην Καισαριανῆς.

Ἐ δ ἔ χ θ η: Τῆ 25η Ἰουλίου τὸν Θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον Τριμυθούντος κ. Γεώργιον καὶ τὸν ἐξοχώτατον ὑπουργὸν τῶν Δημοσίων Ἔργων κ. Μαρήν.

—Τῆ 26η Ἰουλίου τὸν ἠγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μοῦνης Πεντέλης πανοσ. ἀρχιμ. Γεώργιον Προκόπην.

—Τῆ 27η Ἰουλίου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Γερμανίας κ. Πολύεκτον.

—Τῆ 28η Ἰουλίου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης κ. Στυλιανόν.

—Τῆ 1η Αὐγούστου τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Φθιώτιδος κ. Δαμασκηνὸν καὶ Εἰρηνοπόλεως κ. Νικόλαον.

—Τῆ 2α Αὐγούστου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Γυθείου καὶ Οἰτύλου κ. Σωτήριον.

—Τῆ 3η Αὐγούστου τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Ρόδου κ. Σπυρίδωνα, Λεοντοπόλεως κ. Κωνσταντῖνον, Κορινθίας κ. Παντελεήμονα καὶ Σύρου κ. Δωρόθεον καὶ τοὺς ἐξ Ἀμερικῆς ὁμογενεῖς κ. Δαμάσκον καὶ κ. Παπαναστασίου.

—Τῆ 5η Αὐγούστου τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομον καὶ Ἄρτης κ. Ἰγνάτιον, τὸν Διευθύνοντα Σύμβουλον τοῦ Τ.Α.Κ.Ε. κ. Ζαφ. Κέπετζην, τὸν προϊστάμενον τῆς Ὁρησκευτικῆς Ὑπηρεσίας Φυλακῶν πανοσ. ἀρχιμ. Δωρόθεον Βενάρδον, τὸν ἠγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μοῦνης Πεντέλης πανοσ. ἀρχιμ. Γεώργιον Προκόπην, τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐνώσεως Συντακτῶν καὶ τὸν προϊστάμενον τῆς Νομικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Τ.Α.Κ.Ε. κ. Σταυρόπουλον.

—Τῆ 8η Αὐγούστου τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Καρθαγένης κ. Παρθένιον καὶ Μαντινείας καὶ Κυνουρίας κ. Θεόκλητον, τὸν Θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον Ροδοστόλου κ. Τιμόθεον, τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Ὁρησκευμάτων κ. Γιανναράν, τὸν ἱεροκήρυκα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Μαρωνείας πανοσ. ἀρχιμ. Δαμασκηνὸν Ρουμελιώτην, τὸν ἱερατ. προϊστάμενον τοῦ ἐν Λονδίῳ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου πανοσ. ἀρχιμ. Χρυσόστομον Μαυρογιαννόπουλον καὶ τοὺς κ.κ. Φωστερίδην καὶ Ψηλογιάννην.

—Τῆ 9η Αὐγούστου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Δημητριάδος κ. Δαμασκηνόν, τοὺς ἱερατ. προϊσταμένους τῶν ἱερῶν ναῶν Ἁγίας Παρασκευῆς Ἀττικῆς, Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀκαδημίας, Ἁγίου Διονυσίου Κολωνακίου, Ἁγίου Γεωργίου Καρύκης, Ἁγίου Νικολάου Πευκακίων καὶ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου τοῦ οἰκισμοῦ Παπάγου, ὡς καὶ τὸν πρόεδρον μετὰ τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Ν. Ψυχικοῦ.

—Τῆ 10η Αὐγούστου τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. κ. Βοσσινώτην, τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Ὁρησκευμάτων κ. Γιανναράν, τὸν ἠγούμενον τῆς Ἱ. Μοῦνης

Πεντέλης πανοσ. ἀρχιμ. Γεώργιον Προκόπην καὶ τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας πανοσ. ἀρχιμ. Παντελεήμονα Μπαρδάκον.

—Τῆ 12η Αὐγούστου τὸν Σύμβουλον τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. κ. Γρηγορίου.

—Τῆ 16η Αὐγούστου τὸν πρῶτον ἠγούμενον τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας Θεσσαλονίκης πανοσ. ἀρχιμ. Γεώργιον καὶ τὸν τέως εἰσαγγελέα κ. Παπακωνσταντῖνου.

—Τῆ 25η Αὐγούστου τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Φθιώτιδος κ. Δαμασκηνὸν καὶ Σύρου κ. Δωρόθεον, τὸν καθηγητὴν τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν κ. Κορρέν καὶ τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Ὁρησκευμάτων κ. Γιανναράν.

Ἱερά Μητρόπολις Μυτιλήνης

Τὴν 7ην Αὐγούστου εἰς τὸν Ἱ. Ναὸν ἁγ. Τριάδος Ἁγιάσου Μυτιλήνης ἐτελέσθη πάνδημον μνημόσυνον, ἱεουργοῦντος τοῦ Σεβασμ. Μυτιλήνης κ. Ἰαΐωβου, ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀειμνήστου Γρηγορίου Παπαιμιχαήλ, καθηγητοῦ τῆς Θεολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ, ἐπὶ τῆ συμπληρώσει δεκαετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου. Παρήσαν ἅπασαι αἱ τοπικαὶ ἀρχαί, ὁ κόσμος τῶν γραμμάτων καὶ πλῆθη λαοῦ. Ὁμίλησαν διὰ τὸ ἔργον τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ ὁ προεφάρχων ἀρχιερεὺς καὶ ὁ κ. Εὐστράτιος Χριστοφορῆς ἐκ μέρους τοῦ Δήμου Ἀγιάσου. Εἰς τὸ τέλος ἐψάλη Τρισάχιον εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ναοῦ πρὸ τῆς προτομῆς, ὅπου ἔχουν κατατεθῆ τὰ τίμια λείψανα αὐτοῦ. Στεφάνου κατέθεσαν ὁ Δήμος Ἀγιάσου καὶ τὸ Ἀναγνωστήριον ἢ «ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ», οὗτινος διετέλεσεν ἐπίτιμος Πρόεδρος.

—Ἀπὸ τῆς 1ης Αὐγούστου ἄπειρα πλήθη κατέκλυζον τὸν ὑπερμεγέθη ναὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰς τὴν Ἀγιάσον τῆς Μυτιλήνης ἐξ ὅλων τῶν σημείων τῆς Λέσβου. Καθ' ἑκάστην ἑσπέραν ἐτελεῖτο ὁ ἑσπερινὸς μετὰ τῆς παρακλήσεως, χοροστατοῦντος τοῦ Σεβασμ. Μυτιλήνης. Ἐκέρυττον δὲ καθ' ἑκάστην ὁ τε Σεβασμ. Μητροπολίτης, ὁ Πρωτοσυγγέλλος αὐτοῦ, οἱ ἱεροκήρυκες τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, ὡς καὶ οἱ παρεπιδηοῦντες ἐν Ἀγιάσῳ Θεολόγοι καθηγηταί.

—Μερίμνη τοῦ Σεβασμ. Μητροπολίτου, κατὰ τὸν μῆνα Ἰουλίου, κατεσκήνωσαν εἰς τὸ ἀγρόκτημα τῶν Φ. Κ. Μ. «ΑΧΛΑΔΕΡΗ» περὶ τὰ 300 μέλη τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανικῶν Ἐνώσεων Κορασίδων Βύρωνος. Τὴν Κατασκήνωσιν ἐπεσφύθησαν καθ' ἐπανόληψιν ὁ Σεβασμ. Μητροπολίτης, ὁ ὅποιος ἐτέλεσε δις τὴν Ἦ. Λειτουργίαν καὶ ὡμίλησε καταλλήλως, ὁ Νομάρχης Λέσβου, ὅλοι σχεδὸν αἱ ἀρχαί τῆς Νήσου, ὡς καὶ αἱ Ἐνοριακὰ Ἑστία τῆς πόλεως Μυτιλήνης. Κατὰ τὸ πρόγραμμα τῆς Κατασκήνωσεως, καθ' ἑκάστην ἐτελεῖτο ἡ Ἦ. Λειτουργία καὶ ὁ Ἐσπερινός. Αἱ κατασκηνώτρια ἐπισκέφθησαν τὰ μεγάλα προσκυνήματα τῆς Νήσου, ἦτοι τὴν Ἱ. Μοῦνην τοῦ ἁγ. Ραφαήλ, τὸν Ἱ. Ναὸν Παναγίας Ἀγιάσου, τὸν Ταξιδάρχη Μανδαμάδου τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν Μυτιλήνης ὅπου φυλάσσεται ἀέροισι τὸ λείψανον τοῦ ἁγ. Θεοδώρου, τὸ Ἱ. Ναὸν τοῦ ἁγ. Θεράποντος ὅπου ὁ τάφος τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ἱεραρχοῦ τῶν χρόνων τοῦ 21 Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου τοῦ Λεσβίου, τὴν Παναγίαν τῆς Πέτρας καὶ ἄλλα ἀξιοθέατα μέρη τῆς Νήσου, μεταδῶσασι διὰ τῶν ἐπισκέψεων τούτων εἰς τὸν λαὸν τῆς Λέσβου τὸν παλμὸν τῆς θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἱερά Μητρόπολις Κασσανδρείας

Ἐχόντες ὑπ' ὄψιν τὰς σχετικὰς διατάξεις τῶν ἀρθρων 46, 47 καὶ 48 τοῦ Α.Ν. 2200/40 «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων» καὶ προτιθέμενοι νὰ προβῶμεν εἰς τὴν πληρωσιν τῶν κενῶν ἐφημεριακῶν θέσεων τῶν Ἱερῶν Ναῶν: 1) Μεταμορφώσεως ἐνορίας Ν. Ρυσίου, 2) Κοιμήσεως Θεοτόκου ἐνορίας Ἀγίου Μάμαντος, 3) Ἀγίου Ἀντωνίου ἐνορίας Ἀγίου Ἀντωνίου, 4) Μεταμορφώσεως ἐνορίας Μονοπηγάδου, 5) Τιμίου Προδρόμου ἐνορίας Διονυσίου, 6) Κοιμήσεως Θεοτόκου ἐνο-

ρίας Βάβδου, 7) Προφήτου 'Ηλίας ένορίας Πετραλώνων και 8) 'Αγίου Μοδέστου ένορίας Καλυβών, καλούμεν τους βουλευμένους και έχοντας τα υπό των 'Ιερών Κανόνων και Νόμων τής Πολιτείας απαιτούμενα προσόντα όπως έντός μηνός από τής δημοσιεύσεως τής παρουσίης εις τό δελτίον «'Εκκλησία» υποβάλωσιν ήμιν άπάσας τάς διακελευομένας πιστοποιήσεις.

'Εν Πολυγύρω τή 16 Αύγουστου 1966

† 'Ο Κασσανδρείας ΣΥΝΕΣΙΟΣ

'Ιερά Μητρόπολις Τριφυλίας και 'Ολυμπίας

'Εχοντας ύπ' όψει τά άρθρα 46, 47 και 48 του Α.Ν. 2200/1940 «Περί 'Ιερών Ναών και 'Εφημερίων», ώς έτροποποιήθη διά μεταγενεστέρον Νομοθετικών Διατάξεων, και προκειμένου να προβώμεν εις ανάκληρυν υποψηφίων πρός πλήρωσιν των κενών εφημεριακών θέσεων των 'Ιερών Ναών: 1) 'Αγίου Νικολάου 'Αγριλιάς και 2) 'Αγίου Γεωργίου Κουονερίου Τριφυλίας, καλούμεν τους βουλευμένους και έχοντας τά υπό του Νόμου όριζόμενα προσόντα όπως έντός μηνός από τής δημοσιεύσεως τής παρουσίης προκηρύξεως έν τῷ Δελτίῳ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» υποβάλωσιν ήμιν σχετικήν αίτησιν μετά των δικαιολογητικών έγγραφων.

'Εν Κυπαρισσία τή 17η Αύγουστου 1966

† 'Ο Τριφυλίας και 'Ολυμπίας ΣΤΕΦΑΝΟΣ

'Ιερά Μητρόπολις Φθιώτιδος

Χρηνουσίης τής θέσεως τακτικού 'Εφημερίου τής ένορίας Λογγού Λοκρίδος προσκαλούμεν τους βουλευμένους να καταλάβωσι ταύτην και έχοντας τά υπό του άρθρου 47 του Α.Ν. 2200/40 περί 'Ιερών Ναών και 'Εφημερίων ώς έτροποποιήθη διά του άρθρου 2 του Α.Ν. 807/45 όριζόμενα προσόντα, όπως έντός μηνός από τής δημοσιεύσεως τής παρουσίης εις τό περιοδικόν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» υποβάλωσιν εις τά Γραφεία τής 'Ιεράς Μητροπόλεως Φθιώτιδος τά υπό του άρθρου 48 του Α.Ν. 2200/40 προβλεπόμενα πιστοποιητικά μετά σχετικής αίτήσεως.

'Εν Λαμία τή 18η Αύγουστου 1966

† 'Ο Φθιώτιδος ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

'Ιερά Μητρόπολις Εάυνθης

ΚΛΗΣΙΣ Πρός τόν 'Ιερομόναχον Γερμανόν Κομνηνόν άδελφόν τής 'Ι. Μονής Παμμεγίστων Ταξιαρχών ('Αγνώστου διαμονής)

Καλούμεν σε όπως έφανισθής ένώπιον του 'Επισκοπικού Δικαστηρίου τής 'Ιεράς Μητροπόλεως Εάυνθης τήν 26 Σεπτεμβρίου 1966, ήμέραν Δευτέραν και ώραν 11 π.μ., ίνα δικασθής επί κατηγοριών δι' άς ένηργήθησαν τακτικά ένορικοί άνακρίσεις.

Είς περίπτωσιν μη έφανισεώς σου θέλεις δικασθή έρήμην.

'Εν Εάυνθη τή 16.8.1966

'Ο Πρόεδρος του 'Επισκοπικού Δικαστηρίου
† 'Ο Εάυνθης ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ΡΙΖΑΡΕΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Πρόσληψις Οικονόμου

Προκειμένου ή Ριζάρειος 'Εκκλησιαστική Σχολή να πληρώσθ τήν τακτικήν θέσην του Οικονόμου τής Σχολής καλεί τους ενδιαφερομένους κληρικούς τής 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας τους κεκτημένους τουλάχιστον τόν βαθμόν του πρεσβυτέρου, πτυχίον τής Θεολογικής Σχολής του Παν/μίου, ή άπολυτήριον 'Εκκλησιαστικής Σχολής ή πτυχίον 'Ανωτέρου 'Εκκλησιαστικού Φροντιστηρίου όπως μέχρι 10 Σ/βρίου έ.έ. υποβάλουν εις τά Γραφεία τής Σχολής (Λεωφ. Βασ. Σοφίας 24, 'Αθήναι 140) αίτησιν μετά παντός στοιχείου περί τής δράσεώς των.

Πληροφορία εις τά Γραφεία τής Σχολής (Βασ. Σοφίας 24 καθ' έκάστην τηλ. 712-194).

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

« ΕΚΚΛΗΣΙΑ »

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
'Εκδιδόμενον κατά δεκαπενθήμερον
ΕΠΟΠΤΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

† 'Ο 'Αθηνών και πάσης 'Ελλάδος **ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ**

† 'Ο Μαρωνείας **ΤΙΜΟΘΕΟΣ**

† 'Ο Σερβίων και Κοζάνης **ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ**

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Κ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

Ναών 'Αρχιεπισκοπής 'Αθηνών:
Δρχ. 50, 75, 100 έτησίως.
Λοιπών Ναών 'Επικρατίας: 30 έτησίως.
'Εξωτερικού: δολλάρια 3.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

'Αρχιεπισκόπου 'Αθηνών Χρυσοστόμου, Χαιρετισμός.

Θεοδοσίου Σπεράντσα, Οι Ισαπόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος.

Γερασίμου Κονιδάρη, Κοσμήτορος τής Θεολογικής Σχολής 'Αθηνών, Περί των πηγών του βίου Κωνσταντίνου (Κυρίλλου) και Μεθόδιου των Ιεραποστόλων παρά τοις Σλάβοις (κατά τον F. Griviec). 'Ιστορικόν σημείωμα.

Ευαγγέλου Δ. Θεοδώρου, Τακτικού Καθηγητού του Παν/μίου Θεσσαλονίκης, 'Η δεοντολογία τής 'Ορθοδόξου 'Εξωτερικής 'Αποστολής κατά τους άγίους Κύριλλον και Μεθόδιον.

Καθηγητού Σ. Τρόιτσκι, Διά ποιόν, πότε και ποῦ συνέταξεν ο άγιος Μεθόδιος τόν «Νόμον διά τήν δικασιν των ανθρώπων»;

Πρωθ. 'Ανδρέου Μιχάλωφ, Κοσμήτορος τής Θεολογικής Σχολής του Πρέσοβ, 'Η 'Ορθοδοξία των φωτιστών των Σλαύων εις τήν Μεγάλην Μοραβίαν.

'Ιωάν. Ε. 'Αναστασίου, Καθηγητού του Παν/μίου Θεσσαλονίκης, 'Η άποστολή του Κωνσταντίνου-Κυρίλλου εις τήν χώραν των Χαζάρων.

Βασιλείου Λαούρδα, Διευθυντού 'Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Κύριλλος και Μεθόδιος οι Ιεραπόστολοι των Σλάβων.

Αρχιμ. Φιλαρέτου Βιτάλη, Ιερακέρυκος 'Ι. Μητροπόλεως Νικοπόλεως, Οι 'Ελληνες Ιεραπόστολοι του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κύριλλος και Μεθόδιος και αι σχέσεις αυτών μετά τής Ρώμης.

'Αρχιμ. 'Αναστασίου Γ. Γιαννουλάτου, Κύριλλος και Μεθόδιος: δείκται πορείας.

Τ. Σάμπεφ, 'Υφηγητού τής Θεολογικής 'Ακαδημίας Σόφιας, 'Η Θεολογία των άγιων άδελφών Κυρίλλου και Μεθόδιου.

'Αντωνίου-Αϊμιλίου Ν. Ταχιάου, 'Υφηγητού του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τα πρώτα σλαβικά θρησκευτικά ποιήματα τής εποχής των άγ. Κυρίλλου και Μεθόδιου.

Τρ. Κώστις, 'Ο βίος και ή δράσις των άγιων Κυρίλλου και Μεθόδιου.

Βλασίου 'Ιω. Φειδά, Δρος του Παν/μίου του Strashbourg, Το κήρυμα τής Βυζαντινής Ιεραποστολής και οι άπόστολοι των Σλάβων Κωνσταντίνος (Κυρίλλος) και Μεθόδιος.

Γερασίμου μοναχού Μικραγιαννανίτου, ύμνογράφου τής Μεγάλης του Χριστού 'Εκκλησίας, 'Ακολουθία των έν άγίοις Πατέρων Κυρίλλου και Μεθόδιου άποστόλων των Σλάβων.

Παρατηρήσεωσιν στήλη.

'Εκκλησιαστικά χρονικά.

Προκηρύξεις.